

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ

Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем службового
права Національної академії правових наук України

**Pan-European convergence of legal, economic and cultural
foundations for the prevention of corruption 611790**

Law Faculty of
Zaporozhzhia National University, Ukraine

With the support of the Erasmus+
Programme of the European Union

МАТЕРІАЛИ

***ЩОРІЧНОЇ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

(19–20 травня 2020 року)

2020

УДК 34(477)(043)(06)

З-332

Редакційна колегія:

Коломоєць Тетяна Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПрНУ, Заслужений юрист України, декан юридичного факультету Запорізького національного університету;

Бондар Олександр Григорович – Перший проректор Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права;

Верлос Наталя Володимирівна – заступник декана з навчальної роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та трудового права;

Єрмоленко Дмитро Олександрович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права юридичного факультету Запорізького національного університету;

Пелех Ія Василівна – заступник декана з наукової роботи юридичного факультету Запорізького національного університету, кандадат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та трудового права;

Пирожкова Юлія Володимирівна – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та правосуддя юридичного факультету Запорізького національного університету.

Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – 428 с.

ISBN 978-966-992-111-6

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на Щорічну міжнародну науково-практичну конференцію „Запорізькі правові читання”, яка відбулася на базі юридичного факультету Запорізького національного університету 19–20 травня 2020 року.

ISBN978-966-992-111-6

© Запорізький національний університет, 2020

Щорічна міжнародна науково-практична конференція

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Алімов К.О.

Провадження у справах про застосування громадських робіт
як виду адміністративного стягнення13

Берднік І.В.

Застосування звільнення від кримінальної відповідальності як заходу
кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси.....14

Бережна К.В.

Американська доктрина локальної демократії та її вплив
на розвиток місцевого самоврядування в Україні16

Бєлікова М.І.

Альтернативні способи вирішення публічно-правових спорів в Україні19

Богдан Б.В.

Теоретико-правові передумови виникнення терміну «охорона населення
від інфекційних хвороб».....20

Болокан І.В.

Дотримання «культури» укладання цивільно-правових договорів як чинник,
що сприяє захисту прав сторін у договірних відносинах23

Бондар О. Г.

Земельно- та аграрно-правові традиції на юридичному факультеті
Запорізького національного університету: окремі роздуми25

Брусакова О.В.

Перспективні напрями вдосконалення державного регулювання в галузі
авіаційного транспорту в умовах кризи, спричиненої коронавірусом COVID-1928

Бугайчук К.Л.

Наукове забезпечення публічного адміністрування в органах національної поліції:
сутність та основні напрями удосконалення.....30

Веремієнко С.В.

Ринок земель сільськогосподарського призначення: іноземний досвід
та перспективи для України33

Верлос Н.В.

Рецепція доктрини транснаціонального конституціоналізму
у вітчизняну практику державотворення.....35

Войтович Є.М.

Юридична природа результату судового контролю.....37

Галіцина Н.В.

Можливості соціального партнерства щодо подолання пандемії COVID 1939

Гетманець О.П.

Фінансовий контроль як засіб захисту публічних фінансових інтересів в умовах пандемії...42

Гетманцев О.В.

Особливості процесу доказування в цивільному судочинстві44

Гончарук С.Т.

Заходи адміністративного примусу під час карантину щодо людей46

Гусар О.А. Роль принципу верховенства права в діяльності органів виконавчої влади України.....	50
Демидова І.А. Информационная и правовая культура: критерии соотношения и взаимовлияния	53
Джафарова М.В. Адміністративно-процесуальні повноваження свідка в адміністративному судочинстві України.....	55
Доненко В.В. До питання скасування штрафних балів	57
Дорохіна Ю.А. Окрема ухвала суду, як засіб зміцнення законності та правопорядку	60
Дудоров О.О., Титаренко С.С. До питання про кримінально карану складову рейдерства	63
Дыжова А.А. Возмещение вреда, причиненного земельному фонду вследствие нарушения порядка землепользования	69
Єна І.В. Кримінальний процесуальний компроміс	71
Єрмоленко Д.О. Міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності: окремі аспекти.....	73
Журавльова Г.С. Конституційно-правові аспекти принципу рівності між батьками і дітьми	76
Казанчук І.Д. Ефективне е-врядування – шлях до покращення правового механізму надання публічних послуг у сфері охорони навколишнього природного середовища	78
Калашников В.М. Ідеологічні засади правової політики президента США Д. Трампа	80
Каменський Д.В. Про доцільність порівняльних кримінально-правових досліджень (на прикладі України та США).....	83
Керноз Н.Є. До питань новел касаційного оскарження судових рішень у цивільному судочинстві	85
Кириченко О.Ю. Деякі аспекти адміністративно-правового статусу приватного виконавця	87
Коваленко Л.П. Деякі питання щодо сутності інформаційної безпеки.....	89
Ковбас І.В. Система нагород за законодавством України: елементний аналіз	93
Козинець О.Г. Державотворчі пошуки України у XVII столітті: здобутки та прорахунки.....	95
Колодій І.М. Гендерна рівність як ціль державної сімейної політики в розрізі впровадження положень резолюції 1325	97
Коломієць Н.В. Стаття 93 КВК України: проблемні аспекти застосування	99

Коломоєць Т.О. «Близькі особи» як «похідний» суб'єкт корупційних правовідносин	101
Колпаков В.К. Правова природа адміністративного судочинства.....	103
Комзюк А.Т., Панасюк О.В. Деякі питання нормативного закріплення та реалізації принципів адміністративної відповідальності	105
Комзюк А.В. Деякі питання розвитку партнерства поліції з населенням	107
Комісаров О.Г., Криловецький А.Л. Проблеми залучення сил безпеки до протидії контрабанді.....	108
Кошиков Д.О. Особливості забезпечення економічної безпеки в Латвії	110
Кравцова Т.М. Адміністративно-правовий статус Державного агенства лісових ресурсів України	112
Кузьменко О.В. Сутність та особливості окремої ухвали як процесуального рішення	116
Курінний Є.В. Потенціал адміністративного права в умовах атиповості української держави.....	117
Ларкін М.О. Особливості використання лінгвістичних знань під час розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).....	121
Легеза Ю.О. Щодо здійснення реформи системи суб'єктів публічного управління у сфері охорони довкілля в Україні.....	123
Литвин О.П. Охорона здоров'я та права людини: міжнародно-правові стандарти.....	125
Ломакіна А.А. Актуальний аспект сучасної концепції кримінально-правової охорони права інтелектуальної власності	128
Луц Д.М. Щодо заходів підтримки розвитку органічного тваринництва в Україні	130
Лученко Д.В. Дія суб'єкта владних повноважень як предмет адміністративного оскарження	132
Макаренков О.Л. Правові підстави для трансформації змістовних конфігурацій правосвідомості парламентарів у бік доброчесності.....	134
Макушев П.В. Місце і роль інститутів громадянського суспільства в реалізації завдань публічного адміністрування в сфері національної безпеки України	138
Мацелик Т.О. Оновлення підходів до класифікації суб'єктів податкового права.....	140
Мельковський О.В. Деякі питання соціальної безпеки особистості в сучасних умовах українського суспільства. Теоретичний та практичний аспект.....	143

Миронець О.М.	
Правова природа реалізації регулятивної функції адміністративного права	145
Мовчан Р.О.	
Самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК України), вчинене службовою особою: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства.....	148
Музичук О.М.	
Призначення та ознаки контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні.....	152
Нашинець-Наумова А.Ю.	
Правова охорона комерційної таємниці	154
Нестерцова-Собакарь О.В.	
Місце та роль лізингу в системі цивільно-правових зобов'язань	158
Оксентій Л.Л.	
Концепція впливу принципу верховенства права на екологічну безпеку.....	160
Омельянчик С.В.	
Порівняльно-правовий аналіз проектів нового Трудового кодексу України із діючим законодавством про працю.....	162
Островський С.О.	
Загальна характеристика та ознаки орган військового управління	164
Параниця С.П.	
Адміністративно-правовий самозахист	166
Першин В.Г.	
Розбудова системи фінансового моніторингу: актуальність наукового дослідження крізь призму публічного обов'язку держави.....	169
Пирожкова Ю.В.	
Антикризові заходи, обумовлені поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19: фінансово-правовий аспект.....	171
Плутницька К.М.	
Підходи до визначення поняття економічної злочинності	174
Приймаченко Д.В.	
Окремі питання вступу на державну службу в митні органи України.....	177
Пузирний В.Ф.	
Поняття службового відрядження.....	179
Резанов С.А.	
Щодо проблемних питань забезпечення виконання поліцією тимчасових обмежувальних заходів у зв'язку зі спалахом коронавірусної інфекції (COVID-19)	181
Рябовол Л.Т.	
Митні інтереси та митні загрози	183
Салманов О.В.	
Щодо правового регулювання проведення обшуку	185
Салманова О.Ю.	
«Мертвонароджені» штрафні бали як вид адміністративного стягнення	188
Самойленко Г.В.	
До питання істотних умов договору перевезення пасажирів	190
Селецький О.В.	
Правове регулювання укладення контракту про проходження державної служби	192

Селюков В.С. Завдання післядипломної освіти працівників національної поліції України	194
Середа А.М. Сучасний та історичний аспект державної ідеології	195
Сидоров Я.О. Щодо перспектив посилення соціальної відповідальності аграрного бізнесу.....	198
Сінельнік Р.В. Судово-психологічна експертиза як засіб визначення психічного та емоційного стану обвинуваченого у вбивстві	200
Скрипник В.Л. Проблемні питання регулювання договірних зобов'язань з надання рекламних послуг	204
Собакар А.О., Пугач А.В. Тимчасове затримання транспортного засобу як захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення на транспорті	207
Соболь Є.Ю., Кіблик Д.В. Реалізація та захист прав та свобод осіб з інвалідністю: проблеми та перспективи.....	209
Соболь Є.Ю., Корнійченко А.О. До питання визначення системи суб'єктів запобігання булінгу в Україні	211
Стеценко В.Ю., Миронов А.Г. Форми діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я.....	214
Стеценко С.Г., Сіделковський О.Л. Адміністративно-правові принципи єдиного медичного простору України	216
Столбовий В.М. Форми громадського контролю у сфері національної безпеки України	219
Стріяшко Г.М. Повноваження органів виконавчої влади спеціальної компетенції у сфері бюджетного контролю.....	221
Танько А.В. Зміст адміністративної діяльності національної поліції України у сфері захисту прав і свобод людини	223
Титаренко М.В. Пільги як різновид стимулів для публічних службовців: особливості правового регулювання засад використання ресурсу	225
Ткалич М.О. До питання про автономію спорту	227
Удовика Л.Г. Напрями впливу громадських організацій на правову культуру громадян як основу становлення громадянського суспільства в Україні	230
Узунова О.В., Калюга К.В. Щодо аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв	232
Федчишин Д.В. Деякі особливості реалізації прав на землі для органічного виробництва.....	235

Федчишин С.А.

Система органів дипломатичної служби: деякі новації законодавства України
про дипломатичну службу 236

Хрідочкін А.В.

Пріоритетні напрями державної політики щодо публічного адміністрування
у сфері інтелектуальної власності 239

Чернік С.Д.

Вплив римського права на формування англійського права 241

Чорна В.Г.

Загальна характеристика обставин, що виключають адміністративну відповідальність 243

Шалдирван П.В.

Виявлення і вилучення речових доказів у справах про масові заворушення 246

Шарая А.А.

Універсальні принципи адміністративно-процедурного права 249

Шатковський Я.М.

Правові принципи організації охорони здоров'я в контексті забезпечення
доступності медичної допомоги 252

Шестак Л.В.

Законність як основна ознака актів органів внутрішніх справ 254

Шеховцова Л.І.

Аналіз проблемних питань призначення штрафу та громадських робіт неповнолітнім 256

Шуміло О.М.

Співвідношення публічного збору благодійних пожертв з використанням
благодійного телекомунікаційного повідомлення та краудфандингу
для соціальних екологічних проєктів 258

Щербанюк О.В.

Процесуальні строки та карантинні обмеження, пов'язані з COVID-19 261

Щипанова О.О.

Стаття 348 ЦК України: проблеми тлумачення та застосування 263

Яценко В.П.

Щодо адміністративної відповідальності неповнолітніх 267

Трибуна молодого вченого

Асатрян Є.М.

Програма розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму
в Запорізькій області на 2016-2020 роки: земельно-правові аспекти 269

Басалаєва А.В.

Розгляд та вирішення виборчих спорів у порядку електронного судочинства:
перспективи впровадження в Україні 271

Бзова Л.Г., Щербанюк О.В.

Проблеми визначення юридичної інтерпретації 273

Білик І.В.

Міжнародні стандарти у сфері запобігання і протидії корупції
як підґрунтя формування антикорупційної політики в Україні 274

Болобан Д.А.

Суб'єкти правового регулювання впровадження та використання
платних автомобільних доріг в Україні та їх аналіз277

Борисенко А.О.

Енергетична безпека як складова національної безпеки України.....279

Бурдейна О.В.

Висловлення недовіри керівнику апарату суду як підстава
припинення державної служби280

Бурлака Я.А.

Проблемні питання забезпечення слідчим прав особи під час повідомлення про підозру ...283

Васильчук М.В.

Проблеми забезпечення захисту прав людини на тимчасово окупованих
територіях України284

Вольська І.В., Щербанюк О.В.

Порівняльно-правовий аналіз процесуальної компетенції конституційних судів286

Дмитрієва М.М.

«Правило ясного значення» як складова правової визначеності288

Жуков М.С.

Адміністративно-правове регулювання інвестиційної діяльності:
досвід Німеччини та Великобританії290

Зайкова Л.М.

Оптимізація здійснення державної політики у сфері поводження з відходами в Україні292

Іванович С.І.

Переміщення (пересилання) міжнародних поштових та експрес-відправлень
через митний кордон України.....296

Коваленко Б.В.

Загальні принципи службового права України: становлення та розвиток.....297

Кривко О.О.

Сутність та особливості адміністративних процедур в діяльності юридичних відділів301

Лівак А.П., Мацелик Т.О.

Правове регулювання адміністрування податкового навантаження аграрних підприємств302

Магомедова Т.М.

Планування використання та охорони земель для вирощування кормів
для худоби: актуальні правові проблеми.....305

Марченко О.Д.

До питання визначення поняття суб'єкта владних повноважень
в адміністративному судочинстві.....307

Мельниченко В.С., Узунова О.В.

До питання про кваліфікацію співучасті у вчиненні кримінального правопорушення,
передбаченого статтею 3641 Кримінального кодексу України.....309

Нестеренко О.В.

Зміст, особливості та структура національної безпеки України312

Новоселова В.В.

Соціальна й етична складові довіри до судової влади314

Омелян В.О.

Поняття та елементи механізму адміністративного розсуду
в діяльності публічної адміністрації 316

Опанащук Ю.Ю.

Реституція як спосіб захисту цивільного права 318

Осіпова І.І.

Зміст предмета доказування у цивільному судочинстві 320

Панкратова Д.О., Єна І.В.

Доказове значення результатів, отриманих в процесі здійснення
слідчих (розшукових) дій 323

Потопальський С.В.

Якість вищої юридичної освіти в Україні 325

Руснак Л.В., Щербанюк О.В.

Особливості предмету доказування в конституційному судовому процесі 328

Семяніста С.Л.

Залежність народовладдя в Україні від рівня доступу до публічної інформації 329

Соколенко Д.В.

Суб'єкти реалізації державної політики у сфері організації паркування
та зберігання автомобільних транспортних засобів в Україні 331

Солонецький І.І.

Сутність і зміст поняття «безпека дорожнього руху» як об'єкта
адміністративно-правової охорони в Україні 333

Угріна А.С.

Договір купівлі-продажу земельних ділянок державної та комунальної власності 335

Федорко О.О.

Ефективність роботи національного антикорупційного бюро України
в період з січня 2018 року по травень 2020 року 337

Буланова Ю.М.

Джерела службового права 340

Хохлова А.О., Лученко Д.В.

Практика використання штучного інтелекту в європейському союзі:
адміністративно-правовий аспект 342

Чернявська Б.В.

Національна асоціація адвокатів України: суб'єкт публічного адміністрування
чи інститут громадянського суспільства? 344

Черповицька І.Ю.

Підзвітність судової влади: поняття й зміст 347

Черповицький М.Ю.

Договір і примус у способах врегулювання конфліктів
крізь призму юридичної антропології 349

Чумак Ю.Я.

Сутність адміністративно-правової протидії правопорушенням
у сфері земельних відносин 351

ДОПОВІДІ МАЙБУТНІХ НАУКОВЦІВ

Арабаджи А.І., Пирожкова Ю.В.

Безпека масових заходів: до питання пошуку оптимальної моделі
забезпечення підрозділами Національної поліції України354

Барило Д.М., Ковбас І.В.

Джерела виконавчого провадження356

Герман В.В., Щипанова О.О.

Правові підстави обмеження права особи на свободу пересування357

Гудзовська В.В., Кіндратець О.М.

Публічне адміністрування у сфері державної реєстрації актів цивільного стану
в Україні: поняття, ознаки, функції.....360

Гутник Є.С., Шеховцова Л.І.

Банда, терористична організація, непередбачені законодавством воєнізовані
або озброєні формування: поняття, ознаки та їх співвідношення.....362

Дністрянська Г.І., Ковбас І.В.

Інститут приватного виконавця в Сполучених Штатах Америки.....366

Ігліна К., Щипанова О.О.

Захист прав міноритарних акціонерів.....368

Ільницький М.А., Параниця С.П.

Зарубіжний досвід дотримання прав і свобод людини при проведенні тимчасових
і виняткових оперативно-розшукових заходів370

Карнаух О.А., Пирожкова Ю.В.

Право на освіту: специфіка нормативно-правового регулювання375

Комар А.Г., Щипанова О.О.

Витребування майна власником із чужого незаконного володіння
як речовий спосіб захисту права власності378

Корнієнко О., Пирожкова Ю.В.

Доброчесність суддів як базовий елемент довіри до суду: нормативна інституалізація383

Крючкова К., Самойленко Г.В.

Право на безпечне довкілля: сучасна інтерпретація.....385

Лобода Д., Щипанова О.О.

Обмеження особистих немайнових прав при запровадженні надзвичайного стану386

Лисенко Д.А., Лученко Д.В.

Принципи запровадження предиктивного правосуддя
в адміністративному судочинстві України.....388

Мала Я.О., Пирожкова Ю.В.

Надання адвокатом безоплатної вторинної правової допомоги
в кримінальному процесі: стандарти якості391

Нігруца О.С., Параниця С.П.

Соціальний і правовий захист працівників оперативних підрозділів
ДФС України під час коронавірусної хвороби (COVID-19).....393

Павленко О.Р., Самойленко Г.В.

Проблеми забезпечення прав вагітних та жінок з дітьми віком до 3-х років
за законодавством України396

Пилипенко В., Шарая А.А.Порядок зайняття посади прокурора та його звільнення..... **397****Родіна А.С., Болокан І.В.**Цивільно-правове регулювання питань спадкування за законом
у вітчизняному законодавстві та законодавстві окремих зарубіжних країн..... **399****Ростун В.М., Узунова О.В.**До питання про стан боротьби оперативних підрозділів України
у протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків **401****Руденко С.К., Пирожкова Ю.В.**Адвокатська таємниця: особливості нормативно-правового регулювання
в Україні та зарубіжних країнах **404****Свіденко А.О., Єрмоленко Д.О.**Діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти
у сфері акредитації освітніх програм як одна з форм успішного гарантування
реалізації права особи на вищу юридичну освіту..... **406****Сідніхін В.С., Щипанова О.О.**Підстави припинення договору на право користування чужою земельною ділянкою
для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) **408****Солтис Х.П.**Поняття та проблематика адміністративних процедур..... **412****Тимошенко В.Г., Коломоєць Т.О.**Понятійний апарат моніторингу способу життя публічних службовців:
досвід зарубіжних країн **415****Тимошенко Я.В., Кузенко Л.В.**Моніторинг способу життя в Україні: специфічні ознаки процедурного аспекту..... **417****Фомін І.Ю., Щипанова О.О.**Об'єкти культурної спадщини в цивільному обороті України **419****Холодій Л.О., Плутицька К.М.**Особистий мотив як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочину
за ст.148 Кримінального Кодексу України «підміна дитини» **422****Шуляр Д.С., Коломоєць Т.О.**Актуальні проблеми, пов'язані з законодавством про єдиний державний реєстр осіб,
які вчинили корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані із корупцією **425**

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Провадження у справах про застосування громадських робіт як виду адміністративного стягнення

*Алімов К.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Провадження у справах про адміністративні правопорушення, за які передбачена відповідальність у вигляді громадських робіт, є прерогативою державних органів і тому повинне відбуватися у чіткій відповідності до закону. Порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення передбачений Розділом IV КУпАП.

Змісту і характеристикам провадження у справах про адміністративні правопорушення присвячено досить багато наукових праць, зокрема таких відомих вчених-адміністративістів, як Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.І. Миколенко, Б.В. Россинський, В.Д. Сорокін, Н.В. Хорошак, В.К. Шкарупа та інших відомих вчених.

На думку Н.В. Гришиної, провадження у справах про адміністративні правопорушення – це один із видів адміністративних юрисдикційних проваджень, що представляє собою ряд послідовних дій компетентних органів, передбачених діючим законодавством, по виявленню адміністративних проступків і притягненню винних до адміністративної відповідальності у процесі адміністративного розслідування, розгляду і прийняття рішення по справі, повторного розгляду і забезпечення виконання постанови (рішення) про накладення адміністративних стягнень [1].

За визначенням О.Ю. Волковича та А.А. Іванищука, провадження в справах про адміністративні правопорушення – це особливий вид діяльності публічної адміністрації та суду щодо виконання процесуальних дій з розгляду справи про адміністративне правопорушення та винесення за нею постанови, спрямованої на притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчинили адміністративні правопорушення [2].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення, на відміну від інших адміністративних проваджень, є найбільш урегульованим нормами адміністративного права провадженням. Правові норми, що регулюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, у своїй більшості, сконцентровані в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Таким чином, задачі та нормативне регулювання провадження, обставин, які виключають провадження у справах про адміністративні правопорушення, і принципи провадження закріплені в главі 18 КпАП України (статті 245-253); підстави, порядок оформлення та вимоги до змісту протоколу у справах про адміністративні правопорушення регулюються главою 19 КУпАП (статті 254-259); види, підстави, строки та порядок застосування процесуальних засобів – главою 20 Кодексу (статті 260-267); особливості правового статусу учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення – главою 21 КУпАП (статті 268-275); порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення – главою 22 (статті 276-282); вимоги до змісту постанови по справі – главою 23 КпАП України (статті 283-286); порядок повторного розгляду постанови про накладення окремих видів адміністративних стягнень – в розділі п'ятому (статті 298-330) Кодексу України про адміністративні правопорушення [4].

Провадження у справах про адміністративні правопорушення, як правило, проходить такі стадії:

- перша – порушення адміністративного провадження й адміністративне розслідування;
- друга – розгляд справи про адміністративне правопорушення та винесення по ній постанови;
- третя стадія – перегляд справи у зв'язку з оскарженням або опротестування постанови у справі;

- четверта стадія – виконання постанови про накладення адміністративного стягнення [2].

Встановлено, що основною особливістю провадження у справах про адміністративні правопорушення, санкції яких передбачають адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт, є можливість адміністративного затримання правопорушника до розгляду справи суддею, достатньо короткий строк розгляду справи (за статтями 173, 173-2, 178, 185 КУпАП), та той факт, що всі правопорушення, за які передбачене адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт, передбачені так званими „міліцейськими” статтями (протоколи по яким складають посадові особи органи внутрішніх справ). Останнє ще раз підтверджує підвищену ступень суспільної шкідливості адміністративних правопорушень, за які законодавець передбачив стягнення у виді громадських робіт.

Література

1. Гришина Н.В. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2008. 193 с.
2. Адміністративне право України : [навчальний посібник] : [у 2-х томах] / [Галуцько В.В., Олефір В.І., Пихтін М.П. та ін..] ; за заг. ред. В.В. Галуцька. Херсон : ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т.1 : Загальне адміністративне право. 320 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство із змінами та допов. на 20 вересня 2016 року : [Відповідає офіц. текстові]. К.: Алерта ; ЦУЛ, 2016. 216 с.
4. Гришина Н.В. Соціально-правовий аспект адміністративної відповідальності : дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харківський національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2008. 193 с.

Застосування звільнення від кримінальної відповідальності як заходу кримінально-правового характеру за злочини, що посягають на водні ресурси

Берднік І.В., к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Поняття заходів кримінально-правового характеру доцільно визначати залежно від вчинення від вчинення злочину та іншого виду кримінально-правової аномалії, що обумовлюють виникнення спеціальних охоронних кримінально-правових відносин (спеціальні кримінально-правові відносини, пов'язані з вчиненням злочину, суспільно небезпечного діяння неосудної особи та суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність) [1, с. 40-42, 98]. Поза межами кримінальної відповідальності особи застосовуються такі заходи кримінально-правового характеру, як: звільнення від кримінальної відповідальності, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру, примусове лікування та заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб [1, с. 18].

Застосування звільнення від кримінальної відповідальності поза межами кримінальної відповідальності особи зумовлено, по-перше, відсутністю законодавчого визначення поняття кримінальної відповідальності, у зв'язку з чим включення до її змісту заходів кримінально-правового характеру залежить від того, як розуміється кримінальна відповідальність у цілому [2, с. 714]. Однак ілюстрацією можливого нормативного орієнтиру визначення поняття «кримінальна відповідальність» у кримінальному законі у літературі пропонується ч. 1 ст. 44 Кримінального кодексу (далі – КК) Республіки Білорусь [1, с. 466], в якій роз'яснюється, що “кримінальна відповідальність виражається у засудженні від імені Республіки Білорусь за вироком суду особи, яка вчинила злочин, та застосуванні на підставі засудження покарання або інших заходів кримінальної відповідальності згідно з чинним Кодексом” [1, с. 466]. Поняття кримінальної відповідальності можна визначати з

урахуванням його загального та конкретного змісту. При розкритті загального змісту необхідно враховувати, що поняття кримінальної відповідальності стосується *реагування* держави на вчинений особою злочин та розглядається як вплив на особу, яка вчинила злочин певного виду, та *наявність* несприятливих наслідків для неї, пов'язаних з її осудом державою і застосуванням конкретних заходів кримінально-правового характеру що передбачені КК і визначені у вирокі суду [1, с. 465]. Конкретний зміст поняття кримінальної відповідальності визначається залежно від особливостей поєднання державного осуду особи, яка вчинила злочин, з видами заходів кримінально-правового характеру. Особливості такого поєднання враховуються при виділенні форм кримінальної відповідальності, що передбачені КК, а саме: а) покарання; б) звільнення від покарання; в) звільнення від відбування покарання; г) умовне незастосування покарання як “особлива форма” кримінальної відповідальності. Тобто зміст цих форм кримінальної відповідальності прямо впливає на її пом'якшення у відповідних формах та залежить від того, яким саме чином державний осуд особи, що вчинила злочин, поєднується з конкретним видом заходів кримінально-правового характеру [1, с. 466].

По-друге, при звільненні від кримінальної відповідальності відсутнім є обвинувальний вирок суду, що у принципі унеможливорює настання кримінальної відповідальності, а тому ті заходи, що не пов'язані з винесенням обвинувального вироку, мають перебувати за межами настання кримінальної відповідальності [3, с. 6-7].

Зміст тих статей розділу VIII Особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за посягання на водні ресурси, дозволяє зробити висновок, що за окремі з них можуть застосовуватись види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені розділом XII «Звільнення від покарання та його відбування» Загальної частини КК України.

По-перше, з урахуванням форми вини та тяжкості злочинів, що посягають на водні ресурси, за вчинення окремих із них можуть застосовуватись такі види звільнення від кримінальної відповідальності, як звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК), звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК). Так, у ст.ст. 45, 46 КК підстава цих видів звільнення від кримінальної відповідальності визначена як «... вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості». Окремі злочини, що посягають на водні ресурси, мають склади, що включають таке психічне ставлення особи до вчиненого діяння та його наслідків, яке характеризується з позиції змісту різних форм вини (умислу та необережності). Якщо вважати такі злочини у цілому необережними, то зазначені види звільнення від кримінальної відповідальності можуть застосовуватись за злочини, передбачені ст. 239, ч.ч. 1, 2 ст. 239-1, 239-2, ч. 1 ст.ст. 240, 241, 242, 243, 244, 247, ч. 1 ст. 248, ст.ст. 249, 250, ч. 1 ст. 252, ст. 253 КК, та не можуть застосовуватись за вчинення злочинів, передбачених ст. 236, ч. 3 ст. 239-1, ч.ч. 2, 3 або ч. 4 ст. 240, ст. 245, ч. 2 ст. 248, ч. 2 ст. 252 КК. Однак, якщо названі вище злочини вважати у цілому умисними, що, на мою думку (про це див. нижче), є більш правильним, то зазначені види звільнення від кримінальної відповідальності можуть застосовуватись лише за злочини, передбачені ч. 1 ст. 239, ч. 1 ст. 239-1, ч. 1 ст. 239-2, ч. 1 ст.ст. 240, ч. 1 ст. 241, ч. 1 ст. 242, ч. 3 ст. 243, ч. 2 ст. 244, ст. 247, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249, ч. 1 ст. 252, ч. 1 ст. 253 КК.

По-друге, підставою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК) та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК) є «... вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості» (тобто незалежно від форми вини, але з урахуванням тяжкості цих злочинів). Отже, ці види звільнення від кримінальної відповідальності можуть застосовуватись за злочини, передбачені ст. 239, ч.ч. 1, 2 ст. 239-1, 239-2, ч. 1 ст.ст. 240, 241, 242, 243, 244, 247, ч. 1 ст. 248, ст.ст. 249, 250, ч. 1 ст. 252, ст. 253 КК.

По-третє, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК), за наявності відповідних підстав, може бути застосовано за вчинення всіх злочинів, що посягають на водні ресурси.

Таким чином, названі вище загальні види звільнення від кримінальної відповідальності можуть застосовуватись практично за всі злочини, що посягають на водні ресурси. Виняток складають ті, що є умисними злочинами середньої тяжкості, а також тяжкими злочинами.

Виходячи з цього, можна виділити основні проблеми, що стосуються підстав та умов видів звільнення від кримінальної відповідальності.

По-перше, окремі із названих вище злочинів містять у своїх складах так звані додаткові, альтернативні або похідні наслідки, психічне ставлення до настання яких, на відміну від ставлення до вчиненого діяння, є необережним (наприклад, «спричинили загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки» у ч. 2 ст. 239 КК, «спричинили тяжкі наслідки» у ч. 3 ст. 239-2 КК, «спричинили загибель або захворювання людей, масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки» у ч. 2 ст. 242 КК та ін.). За таких умов існує проблема визнання злочинів з такими складами у цілому умисними або необережними, оскільки «компонентом» підстави звільнення, передбаченого ст.ст. 45, 46 КК, є «необережний злочин середньої тяжкості». Отже, у зазначеній ситуації психічне ставлення особи до вчиненого діяння та його наслідків характеризується з позиції змісту двох (різних) форм вини. Потреба визначення злочину в цілому умисним або необережним в окресленій ситуації пояснюється наявністю в чинному КК норм, що включають вказівку на умисний та/або необережний злочин [1, с. 438-439].

По-друге, у визначених у ст.ст. 45-49 КК видах звільнення від кримінальної відповідальності виділяються такі умови, як «після вчинення злочину щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» (ст. 45 КК), «примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду» (ст. 46 КК), «щиро покалася» та «протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку» (ч. 1 ст. 47 КК), «на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною» (ст. 48 КК), «з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили минули ... строки», названі у ч. 1 ст. 49 КК. Однак суди доволі неоднозначно підходять до визначення окремих із цих умов та їх застосування у разі розгляду питання про звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на водні ресурси.

Література

1. Берзін п.с. кримінальне право України. Загальна частина : підручник: у 3-х т. Т.1. Загальні засади. Київ: вд «дакор», 2019. 562 с.
2. Кримінальне право: Загальна частина: підручник / Г.М. Зеленов, М.В. Карчевський, Ю.Г. Старовойтова та ін.; за ред. А.С. Беніцького, В.С. Гусласького, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ: Істина, 2011. 1112 с.
3. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають? (частина 1). Юридичний вісник України. 2013. № 21 (25-31 травня). С. 6-7.

Американська доктрина локальної демократії та її вплив на розвиток місцевого самоврядування в Україні

Бережна К.В., д.ю.н., доцентка

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Відомо, що у більшості сучасних країн управління місцевими справами здійснюється як через органи державної адміністрації, що виступають у якості периферійної ланки державного апарату, так і через представницькі органи. Власне останні і реалізують передбачене конституціями право на здійснення місцевого самоврядування. Процес вдосконалення змісту категорії «міське самоврядування» не втрачає актуальності в умовах

процесів децентралізації, потребує осмислення в контексті інтеграції України у європейський та світовий правовий простір і має здійснюватися із врахуванням положень теоретичних джерел й законодавства провідних демократичних країн світу, зокрема, США.

Самоврядні органи виникли в країнах Європи у добу розвиненого феодалізму як пряма протиположна абсолютній владі центру. Спочатку вони формувалися на основі обмеженого виборчого права заможними громадянами суспільства, в чийх інтересах у містах середньовіччя для пересічних городян встановлювалися серйозні цензові бар'єри: писемності, осілості та майнового стану. Внаслідок перемоги буржуазних революцій процедуру обрання посадовців самоврядування в Європі, а потім і в США, було демократизовано, і органи самоврядування перетворилися на наближені до населення структури, що відали справами місцевих громад.

Що стосується вітчизняного досвіду розвитку місцевого самоврядування, то слід вказати: воно почало зароджуватися у період, коли українські землі попали під владу Великого князівства Литовського, де було розповсюджено магдебурзьке право. Правова основа виникнення вказаного феномену була надана хартіями середньовічних міст, і це стало своєрідним засобом «юридизації» комунальної форми самоврядування, що зрештою набуло уособлення в магдебурзькому праві.

Відзначимо, що у полі зору вітчизняних експертів з проблем місцевого самоврядування перебуває, в основному, європейське муніципальне право. І це є цілком зрозумілим, адже наша держава прагне набути членства у Європейському Союзі. Не випадково українське законодавство відображає європейський досвід вирішення проблем місцевих громад, посиляючись на основні положення Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 року [1].

З її змісту випливає наступне: місцеве самоврядування окреслює право та здатність органів місцевого самоврядування в межах закону регулювати та керувати значною частиною державних справ. У місцевій демократії це право надається радам чи асамблеям, що складаються з членів, котрі обираються шляхом прямих, загальних, вільних виборів, і безпосередньо підзвітні їхньому місцевому виборчому округу. Вказане забезпечує дотримання принципу субсидіарності, котрий передбачає вирішення проблем з боку тих інституцій та груп громадянського суспільства, які є найбільш компетентними та найближчими до громадян.

Між тим, заслуговує на увагу й досвід розвитку місцевого самоврядування у США та, в тому числі, доктринальні підходи до змісту досліджуваної категорії.

Історія побудови системи місцевого самоврядування у США вражає тим, що чотири століття розвитку американської державності демонстрували єдність інститутів місцевого врядування, котрі були спадком Британської Америки, і локальної демократії, яка починає формуватися після проголошення державного суверенітету незалежних Сполучених Штатів. На це, зокрема, вказує відома у науковому світі «Енциклопедія Британніка», де надана наступна характеристика локальної демократії США: «Муніципалітет є міською одиницею місцевого самоврядування. Він виступає політичним підрозділом держави, в межах якого створена муніципальна корпорація для забезпечення загального місцевого самоврядування для конкретної концентрації населення у визначеній місцевості. Муніципалітет може бути визначений як місто, район, село чи місто, за винятком штатів Нової Англії, Нью-Йорка та Вісконсіна, де назва міста означає підрозділ округу чи штату за територією. Муніципалітет є одним із кількох основних типів місцевого самоврядування, інші – це округи, селища, шкільні округи та спеціальні округи» [2].

В американській юридичній науці детально виокремлено ознаки, що притаманні виключно місцевому самоврядуванню. Насамперед, це стосується характеру місцевої влади. Державна влада суверенна, здатна сама себе реформувати, місцеве самоврядування – влада підзаконна, яка діє в порядку і в межах, що визначені законом. Таким чином, місцевому самоврядуванню властиві ознаки як владних (державних), так і громадських інституцій.

Вчені США визнають, що вагома частина інтересів місцевої громади співпадає з інтересами державно-організованого суспільства, що є звичайним для будь-якої країни. Внаслідок цього немає природних прерогатив місцевих колективів на самостійне вирішення місцевих справ без державного втручання. Реалізація місцевих інтересів є атрибутом як інститутів місцевого самоврядування, так і держави. Різниця полягає лише у обсязі їхньої участі у цьому процесі. Суспільна природа місцевого самоврядування поєднує в собі ряд ознак, котрі характерні як для державної організації, так і для громадянського суспільства, а тому її слід розглядати як особливий інститут у системі суспільства.

Роль органів місцевого самоврядування визначається тим, що в повсякденному житті громадяни постійно відчують наслідки діяльності цих органів, головною особливістю тут виступає самостійне вирішення широкого кола практичних питань, віднесених до їхнього ведення. Самоврядні структури впливають на створення у відповідній територіальній одиниці умов для життєзабезпечення населення. З іншого боку, велике значення має й та обставина, що органи самоврядування пов'язані організаційною єдністю, наділені повноваженнями стосовно володіння й розпорядження муніципальною власністю, укладання угод, розпорядження місцевим бюджетом. Саме тому в умовах ринкової економіки самоврядування на місцях підтримується й захищається більшістю населення будь-якої країни з демократичним політичним ладом [3, с. 13].

В свою чергу американські законодавці, які створюють правову основу для функціонування місцевого самоврядування, виходять із того, що участь громадян в управлінні суспільними справами безпосередньо може бути реалізована лише на місцевому рівні. При цьому очевидно, що існування місцевих громад, котрі наділені реальними управлінськими повноваженнями, уможливує забезпечення такого управління, що було б найбільш ефективним і максимально наближеним до потреб населення даного територіального колективу.

Наведене вище дає підстави стверджувати, що у доктрині локальної демократії США під місцевим самоврядуванням розуміють обумовлену державою в рамках чинного законодавства систему органів і посадових осіб (у першу чергу, виборних), що здійснюють місцеве самоврядування на конкретній території, для якої загальнодержавним законодавством встановлено ступень автономії й самостійності щодо органів державної влади. Самоврядні органи наділені необхідною компетенцією у вирішенні переданих їм основних державних справ і місцевих питань. Вони діють із урахуванням специфіки території, її економічних, соціальних, національних, географічних, історичних й інших особливостей, коли слід поповнювати місцевий бюджет шляхом збирання місцевих податків та встановлення різних зборів, а також під час управління муніципальною власністю на основі національного законодавства й власних установчих та інших нормативно-правових актів.

Здається, що розуміння сутності місцевого самоврядування у вітчизняній юридичній науці в цілому співпадає із наведеними тезами. Водночас, більшої уваги слід приділити науковому та нормативно-правовому обґрунтуванню підвищення ступеню самостійності діяльності органів місцевого самоврядування у питаннях поповнення місцевих бюджетів й управління власністю місцевих територіальних громад із врахуванням напрацювань США у цій сфері.

Література

1. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення 15.05.2020)
2. Municipality local government. – URL: <https://www.britannica.com/topic/municipality> (дата звернення 15.05.2020)
3. Dillon J. F. Commentaries on the Law of Municipal Corporation. – Nabu Press, 2010. 702 p.

Альтернативні способи вирішення публічно-правових спорів в Україні

Бєлікова М.І., к.ю.н., асистентка

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

На сьогодні судовий спосіб захисту прав, свобод та інтересів громадян залишається єдиним можливим засобом вирішення публічно-правових спорів у свідомості не лише пересічних громадян, а й посадових осіб суб'єктів публічного адміністрування. Це в свою чергу зумовлює чималу кількість позовів до адміністративних судів, що спричиняє перевантаження судів та значною мірою уповільнює розгляд адміністративних справ. У зв'язку з цим, видається, що одним з важливих напрямків реформування та удосконалення системи правосуддя України є створення ефективної системи способів альтернативного вирішення спорів в цілому, та публічно-правових зокрема.

Слід згадати, що ще в 2006 році в Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів йшлося про необхідність розвитку альтернативних (позасудових) способів врегулювання спорів, з метою розвантаження судів, а також створення умов для стимулювання дешевших і менш формалізованих способів врегулювання правових конфліктів. Наголошено на необхідності інформування громадськості про переваги цих способів захисту прав порівняно з судовим механізмом, оскільки звернення до суду бажано використовувати як винятковий спосіб врегулювання юридичного спору [1]. Минуло чимало часу відтоді, однак, кардинальних змін у цьому напрямі у вітчизняному законодавстві не було здійснено.

Говорячи про альтернативні способи вирішення публічно-правових спорів не можна залишити поза увагою Рекомендацію Рес (2001)9 Комітету Міністрів державам-членам про альтернативи судовому розгляду вирішення спорів між адміністративними органами влади та приватними особами (Прийнята Комітетом міністрів 5 вересня 2001 року на 762 засіданні заступників міністрів). У ній зазначається, що судовий порядок вирішення адміністративних спорів не завжди є найкращим варіантом і іноді застосування альтернативних способів вирішення спорів є більш ефективним. Також наголошено, що застосування альтернативних способів вирішення спорів може сприяти зближенню адміністративних органів з населенням. Та акцентовано на тому, що вказані способи не мають слугувати для посадових осіб засобом ухилення від виконання покладених на них обов'язків, а також для порушення верховенства права. З цією метою обов'язково має гарантуватися судовий перегляд справи, дотримання прав сторін, принцип рівності та безсторонності. До альтернативних способів вирішення спорів відповідно до положень згаданої Рекомендації відносяться: переговори або договірне вирішення спору, внутрішній перегляд рішення, примирення, медіація та арбітраж [2].

Спробуємо дослідити ступінь законодавчого закріплення деяких із вищенаведених способів в Україні, беручи до уваги той факт, що арбітраж та переговори взагалі не знайшли свого відображення в законодавстві.

Можна однозначно говорити, про недостатнє унормування наведених інститутів та відсутність єдиного нормативного акту, який би регулював ці питання. До прикладу, «внутрішній перегляд рішення» відповідно до Рекомендації має бути передбаченим щодо будь-якого адміністративного акта. На практиці ж, зазначений спосіб згаданий в окремих нормативних актах, та не передбачений спеціальним законодавством, а процедуру такого перегляду не уніфіковано. Приміром нормативного встановлення внутрішнього перегляду може слугувати абзац 3 частини 3 статті 74 Закону України «Про виконавче провадження»: де вказано, що сам державний виконавець за заявою сторони виконавчого провадження може виправити допущені у процесуальних документах, винесених у виконавчому провадженні, граматичні чи арифметичні помилки [3].

Наступний, і основний, на наше переконання спосіб вирішення публічно-правових спорів – це медіація. На думку деяких науковців публічно-правові спори відносяться до так званих «немедіабельних» [4]. Однак, не вдаючись у поглиблену критику, слід підтримати думку Сидельнікова О.Д., який говорить про обмежену медіабельність публічно-правових спорів, тобто можливість застосування процедури медіації лише до певної категорії справ. Як правило, це справи визначені Кодексом адміністративного судочинства України як справи незначної складності. Суб'єкт, наділений владою, може вести переговори в рамках медіації в межах адміністративного розсуду, наданого йому законом. Розсудом (як і

адміністративним так і судовим) є повноваження, надані посадовій особі законом для вибору між двома або більше альтернативами поведінки, при тому що кожна альтернатива є законною і дозволеною. Адміністративний розсуд – це нормативно встановлена свобода вибору варіанта поведінки органу державної влади, що здійснюється на основі його розумової діяльності та в цілях реалізації ним публічного інтересу з прийняття оптимального та найбільш ефективного управлінського рішення. Адміністративний розсуд також має свої обмеження та критерії для перевірки, закріплені у частині другій статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України [5].

Не зважаючи на скептичні погляди більшості правників та науковців стосовно можливості проведення процедури медіації в адміністративних спорах, слід констатувати й те, що на практиці така процедура все ж таки проводиться, хоча це є поодинокими випадками. Дивним така позиція видається не лише зважаючи на міжнародний досвід, а й на нормативну заборону, встановлену в Кодексі адміністративного судочинства України, на допит у якості свідка медіатора стосовно інформації, яка йому стала відома під час проведення позасудового врегулювання спору. Таким чином, законодавець презумує можливість проведення процедури медіації в адміністративних спорах.

На останок, відзначимо, що запровадження медіації та інших альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів забезпечить результативність, швидкість, конфіденційність, принцип належного урядування, збереження взаємовигідних відносин між приватними особами та органами державної влади. До того ж застосування альтернативних способів вирішення адміністративних спорів сприятиме розвантаженню адміністративних судів (суддів) від надмірного обсягу справ, та вивільненню їхнього часу для детального розгляду складних адміністративних справ.

Література

1. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10 травня 2006 року N 361/2006 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>
2. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами – приватними особами. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/rec_2001_9_2001_09_05.pdf
3. Адміністративне право України. Адміністративне судочинство в Україні : посіб. для підгот. до зовн. незалеж. оцінювання / І. М. Балакарева, М. І. Белікова, І. В. Бойко та ін.; за заг. ред. Н. Б. Писаренко. Харків : Право, 2019.190с.
4. Лиско А. Проблеми впровадження та проведення медіації в адміністративному судочинстві України.URL: www.gromada.lviv.ua/analytic/587.
5. Сидельников О. Д. Проблематика примирення сторін в адміністративному судочинстві: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017.

Теоретико-правові передумови виникнення терміну «охорона населення від інфекційних хвороб»

Богдан Б.В., ст. викладач

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Поняття «охорона» в чинному законодавстві врегульовано у кількох аспектах та, переважно, стосовно конкретних об'єктів: «охорона праці¹», «охорона майна²», «охорона фізичної особи³», «охорона культурної спадщини¹» тощо.

¹ Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 року. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

² Про охоронну діяльність : Закон України від 22 березня 2012 року. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17>

³ Див.: там само.

Якщо звернутись до ст. 49 Конституції України, то нею закріплене право кожного на охорону здоров'я, на медичну допомогу та медичне страхування². Забезпечення охорони здоров'я є пріоритетних напрямком державної діяльності та здійснюється через державне фінансування соціально-економічних, медико-санітарних та оздоровчо-профілактичних програм.

Конституція України застосовує термін «охорона» відносно життя та здоров'я населення як об'єкту охорони. Паралельно з цим, в тому числі і в Основному законі, досить часто в нормативно-правових актах застосовується термін «захист», який вживається у синонімічному значенні терміну «охорона». З урахуванням змін, яких постійно зазнає чинне законодавство, дані терміни потребують порівняльно-правового аналізу для визначення їх сутності та розмежування.

Співвідношення термінів «захист» та «охорона» неодноразово було предметом наукових дискусій, які передбачали неоднакове їх розуміння та тлумачення. Одні науковці, такі, як І.М. Колодій³, Р.О. Стефанчук⁴, схиляються у своїх наукових розвідках до думки, що «охорона» – це система заходів, необхідних для недопущення порушень прав і інтересів учасників, а «захист» можливий лише при порушенні прав. Інші дослідники, такі, як Ю.В. Желіховська⁵, Л.О. Кожура⁶, наполягають на тому, щоб визнавати «захист» частиною «охорони», і співвідносити їх як частину та ціле.

Вперше термін «охорона здоров'я» формально в українському законодавстві з'явився у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»⁷, прийняття якого мало на меті визначити правові, організаційні, економічні, соціальні засади охорони здоров'я, регулювання суспільних відносин у цій сфері задля забезпечення високої працездатності громадян, їх довголітнього активного життя, усунення шкідливих факторів впливу на здоров'я, попередження та зниження захворюваності.

У ст. 3 даного Закону термін «охорона здоров'я» визначається через *систему заходів*, які здійснюються з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимально можливій індивідуальній тривалості її життя. І, хоча охорона здоров'я населення є пріоритетним завданням насамперед держави, дані заходи здійснюються широким колом осіб, до яких належать, як юридичні особи – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я, громадські об'єднання, так і фізичні особи – посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, медичні та фармацевтичні працівники, фізичні особи-підприємці та громадяни. Тобто, згідно ст. 5 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» охорона здоров'я є загальним обов'язком: і для суспільства, і для держави.

¹ Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

² Конституція України від 28 червня 1996 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

³ Колодій І.М. Співвідношення понять «охорона», «захист», «гарантованість», «забезпечення» права фізичних та юридичних осіб на банківську інформацію. *Держава і право*. Випуск 49. С. 229.

⁴ Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. К.: КНТ, 2007. С. 181.

⁵ Желіховська Ю.В. Співвідношення та розмежування понять «охорона» та «захист». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015. № 13. Том 2. С. 20.

⁶ Кожура Л.О. Адміністративно-правий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 35. Частина І. Том 2. С. 119-120

⁷ Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed19921119>

Цивільний кодекс України в ст. 201 закріплює особисті немайнові блага, до яких відносить *здоров'я, життя, честь, гідність, які охороняються* цивільним законодавством¹. Зміст вказаної норми Цивільного кодексу дає підстави вважати, що на здоров'я та життя людини поширюється «охорона» як вид державної діяльності.

Спеціальним нормативно-правовим актом, який врегульовує відносини щодо запобігання виникнення та поширення інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію спалахів інфекційних хвороб та епідемій є Закон України «Про захист населення від інфекційних хвороб»². Але, проаналізувавши зміст даного Закону, можна дійти висновку, що дефініційна стаття (ст. 1) не містить належним чином визначеного терміну «захист населення» або «охорона населення».

Проте зі змісту ст. 16 даного Закону зрозуміло, що юридична конструкція «захист населення від інфекційних хвороб» використовується в даному Законі в контексті вище наведеного значення терміну «охорона», оскільки такий «захист» *забезпечується проведенням* профілактичних, протиепідемічних та інших передбачених Законом заходів.

На підставі проведеного теоретико-правового аналізу термінів, які визначені чинним законодавством, та, підводячи підсумок викладеному, вважаємо, що в контексті забезпечення здоров'я та благополуччя населення України термін «охорона населення» є ширшим за значенням, та має включати термін «захист», оскільки повноваження, якими наділені органи державної влади та органи місцевого самоврядування щодо забезпечення права людини на охорону здоров'я, реалізують юридичний обов'язок держави. В світлі цього, сутність «захисту населення від інфекційних хвороб» як заходів, проведення яких передбачене Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», має бути замінена на «охорону населення від інфекційних хвороб».

Під терміном «охорона населення від інфекційних хвороб» пропонуємо розуміти комплекс заходів правового, організаційного, фінансового, оздоровчо-профілактичного, лікувально-відновлювального, санітарно-гігієнічного характеру, який здійснюються державою та/або уповноваженими нею органами, органами місцевого самоврядування, для запобігання поширенню інфекційних хвороб та/або мінімізації їх наслідків серед населення.

Література

1. Желіховська Ю.В. Співвідношення та розмежування понять «охорона» та «захист». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015. № 13. Том 2. С. 18-21.
2. Кожура Л.О. Адміністративно-правий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 35. Частина I. Том 2. С. 119-122.
3. Колодій І.М. Співвідношення понять «охорона», «захист», «гарантованість», «забезпечення» права фізичних та юридичних осіб на банківську інформацію. *Держава і право*. Випуск 49. С. 228-233.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/>.
6. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06 квітня 2000 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>.

¹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2004 року. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

² Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06 квітня 2000 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14>

7. Про охоронну діяльність : Закон України від 22 березня 2012 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17>.
8. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>.
9. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
10. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. К.: КНТ, 2007. 626 с.
11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2004 р. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

**Дотримання «культури» укладання цивільно-правових договорів як чинник,
що сприяє захисту прав сторін у договірних відносинах**

*Болокан І.В., д.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Відмінністю цивільно-правового регулювання договірних відносин є те, що більшість норм, якими у Цивільному кодексі України (надалі – ЦК України) регулюються договірні відносини, сформульовано у диспозитивній формі, що надає можливість сторонам конкретного договору змінити ті чи інші нормативні положення та інакше, аніж це пропонує ЦК України, врегулювати свої відносини. Натомість у практичній діяльності спостерігається чимало негативних аспектів, які пов'язані із питаннями укладання договорів, які згодом позначаються на «якості» їх виконання сторонами, призводять до виникнення низки проблем, пов'язаних із застосуванням цивільно-правової відповідальності до недобросовісного контрагента.

Першою такою проблемою, яка є характерною здебільшого для фізичних осіб – сторін договору, є недотримання форми, яку встановлює ЦК України для того чи іншого різновиду цивільно-правового договору. І якщо у випадку недотримання нотаріальної форми договору у нормативному аспекті все чітко і зрозуміло, і саме у цьому випадку маємо найбільш суворі наслідки недотримання форми, – визнання такого договору нікчемним (ч. 1 ст. 220 ЦК України), то у випадку недодержання простої письмової форми все не так однозначно. Насамперед, зазначимо, що у ЦК України передбачено два варіанти щодо наслідків недотримання простої письмової форми. Перший – це загальне правило, коли недотримання простої письмової форми договору не має наслідком його недійсність (ч. 1 ст. 218 ЦК України). Другий – це виняток із загального правила, коли недотримання простої письмової форми договору має найсуворіший наслідок – нікчемність такого договору (законодавче формулювання: «недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, *крім випадків, встановлених законом*», ч. 1 ст. 218 ЦК України). Щодо першого варіанта зазначимо, що майже у всіх договорах (про винятки вкажемо при характеристиці другого варіанту), які є поіменованими у ЦК України (тобто регулюються нормами цього законодавчого акта), і щодо яких передбачена проста письмова форма, у разі недодержання сторонами цієї вимоги, сторони, у разі недобросовісності контрагента, отримують певні проблеми, які пов'язані із процесом доведення змісту відповідної домовленості. Оскільки мова йде про недобросовісність сторін, то, зрозуміло, не можна вести мову про належне виконання контрагентом своїх зобов'язань за договором, а, відтак, єдиним способом захисту своїх прав є судовий порядок, який передбачає необхідність доведення стороною того, про що вона вказує у своїх позовних вимогах (принцип змагальності, ч. 3 ст. 12 Цивільного процесуального кодексу України).

Зважаючи на імперативне правило, яке закріплене в абз. 2 ч. 1 ст. 218 ЦК України, у разі заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин, рішення суду не може ґрунтуватися лише по показаннях свідків, відтак, мають бути надані інші докази, приблизний перелік яких наводиться у цій нормі (письмові докази, засоби аудіо- та відеозапису), які дозволять суду впевнитись, що саме ті домовленості, про які зазначає позивач, були досягнені сторонами, і що саме в такому їх обсязі їх не виконує контрагент. Отже, сторони мають певні проблеми, пов'язані із необхідністю доведення якихось фактів.

Щодо другого варіанту, коли сторони можуть мати іншу проблему, пов'язану із недотриманням простої письмової форми договору, а саме нікчемність такого договору, ця проблема на етапі порушення контрагентом своїх зобов'язань вже жодним чином не може бути вирішена, адже такий договір в силу імперативності норм ЦК України про відповідні наслідки, не породжує договірних відносин, такі договори є нікчемними з моменту досягнення домовленості, але недотримання форми її оформлення. У цьому випадку добросовісній стороні майже нічим не можна допомогти. Прикладами таких норм є: ч. 3 ст. 719 (щодо договору дарування майнового права та договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому), ч. 2 ст. 981 (щодо договору страхування), ч. 2 ст. 1059 (щодо договору банківського вкладу), абз. 2 ч. 2 ст. 1107 (щодо договору розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності), ч. 1 ст. 1118 (щодо договору комерційної концесії). Недійсність, які відомо, включає випадки нікчемності та оспоруваності (чч. 2, 3 ст. 215 ЦК України). Крім можливості доведення факту вчинення правочину або змісту окремих його частин, який мав вчинятись у письмовій формі, натомість форма була недодержана, про яку ми зазначали вище, відповідно до ч. 2 ст. 218 ЦК України, у випадках оспоруваних правочинів судом можуть прийматись до уваги, що одна із сторін вчинила дію, а друга сторона підтвердила її вчинення, зокрема шляхом прийняття виконання, натомість це все ж таки породжує певні проблеми у добросовісного контрагента за договором, які пов'язані із доведенням цього.

Другою доволі поширеною проблемою, пов'язаною з відсутністю культури укладення цивільно-правових договорів, є формальне їх оформлення, коли сторонами дотримується письмова форма, натомість не дотримуються вимоги здорового глузду, пов'язаного із вдумливим та критичним підходом до змісту самих умов цього договору. Звичайно, ЦК України і в цьому випадку максимально стоїть на боці сторін, передбачивши, що навіть неправильна назва договору не є перешкодою щодо можливості захисту тих фактичних відносин, про які йдеться у договорі (тобто, якщо назвемо договір невірно, але його зміст свідчить, що це якийсь договір, який має своє врегулювання у ЦК України, суд виходитиме зі змісту положень цього договору та тих норм, які по суті його регулюють у ЦК України). Доволі часто одна із сторін бере за основу якийсь зразок, яких чимало у мережі Інтернет чи друкованих виданнях, в яких згруповано (узагальнено) різноманітні зразки цивільно-правових договорів, та просто якось його пристосовує до своїх конкретних договірних відносин, мало що конкретизуючи. Найчастішою помилкою сторін, яка у подальшому може створити чимало проблем у разі невиконання взятих на себе договірних зобов'язань контрагентом за договором, є відсутність конкретних положень про відповідальність у разі невиконання або неналежного виконання сторонами своїх зобов'язань. Зокрема, як правило, у таких договорах є вказівка про застосування у таких випадках відповідальності, встановленої законодавством. Друга ж сторона, як правило, через свою недостатню обізнаність, побачивши, що про відповідальність все ж таки щось є, адже наявне посилання на законодавство, не перевіряє, а чи встановлено у законодавчих нормах, і в яких саме, така конкретна відповідальність. Проблема тут може постати у зв'язку з тим, що норми договірного права (адже воно і назву має – договірне, тобто сторони самі мають домовитись) часто сформульовані саме у диспозитивний спосіб, а, отже, часто не встановлюють конкретної відповідальності у вигляді конкретного розміру штрафу або пені. Відтак, коли

постає потреба у позовній заяві обґрунтувати вимоги про стягнення неустойки, її стягнути неможливо через відсутність вказівки про її конкретний розмір у договорі.

Отже, перефразовуючи загальновідому фразу «спасіння тих, що потопає, є їх справою», можна порадити потенційним суб'єктам договірних відносин, які прийняли рішення налагодити певні договірні стосунки, більш виважено підходити до цього процесу саме на етапі їх оформлення, а саме: 1) перевіряти законодавчі вимоги щодо форми того конкретного різновиду договору, який вони вирішили укласти; 2) максимально уникати усних домовленостей, зміст яких у подальшому важко довести, або максимально продумати вже на цьому етапі, якими засобами доказування вони зможуть підтвердити свої аргументи; 3) деталізувати зміст зобов'язань сторін шляхом вказівки на конкретні строки, конкретні дії, вимоги до процесу чи кінцевого результату таких дій чи послуг; 4) максимально обмежити посилення на норми права у загальному вигляді, а якщо посилення й здійснюються, то це мають бути конкретні статті кодифікованих (ЦК України, ГК України) чи інших законодавчих актів, де дійсно врегульовані зобов'язання сторін, питання відповідальності у разі невиконання або неналежного виконання договірних зобов'язань; 5) враховувати, що законодавчі норми, як правило, встановлюють певний мінімальний розмір відповідальності (йдеться про конкретний розмір штрафу або пені), який, як правило, є замалим, не враховує всі інтереси сторони, права якої порушено, відтак у своєму конкретному договорі сторони можуть встановлювати ті розміри такої відповідальності, які влаштовуватиме саме їх (звичайно, слід перевірити, в якому формулюванні – імперативному або диспозитивному – сформульована відповідна норма, адже інколи розмір збільшувати заборонено, а у випадку порушення сторонами цієї норми, такі положення договору не будуть діяти, а застосовуватимуться правила, встановлені законодавчими нормами). Дотримання цих нескладних порад дозволить значно зменшити кількість судових спорів та максимально ефективно захистити права сторін у договірних відносинах.

Література

1. Про надання спеціального дозволу на медичну діяльність у галузі народної і нетрадиційної медицини: Наказ МОЗ України від 10.08.2000 р. № 195 (втратив чинність). *Офіційний вісник України* від 16.03.2001 р. № 9. Ст. 288.
2. Про порядок видачі атестаційно-експертного висновку, що підтверджує наявність в особи цілительських здібностей: Наказ МОЗ України від 23.09.2013 р. № 822. *Офіційний вісник України* від 06.12.2013р. № 92. Ст. 113.
3. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. Харків; Фоліо, 2005. 767 с.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. (із змінами) № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12>. (дата звернення: 10.03.2019).
5. Про оздоровлення та відпочинок дітей: Закон України від 04.09.2008 р. (із змінами) № 375-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 45. Ст. 313.
6. Про затвердження Державного соціального стандарту оздоровлення та відпочинку дітей: Наказ Міністерства молоді та спорту України від 13.08.2009 р. № 2881. *Офіційний вісник України*. 2009 (25.09). № 71. Стор. 33.
7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (із змінами). *Відомості Верховної Ради України*. №40-44. Ст. 356.

Земельно- та аграрно-правові традиції на юридичному факультеті Запорізького національного університету: окремі роздуми

Бондар О. Г., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет

З моменту створення у 1991 р. юридичний факультет Запорізького державного (з 2004 р. – національного) університету пройшов дуже непростий, але результативний та насичений

багатьма здобутками шлях зростання. Наразі він є одним із провідних осередків підготовки правників та наукових досліджень серед юридичних факультетів і закладів вищої освіти юридичного профілю в Україні.

Протягом усього цього часу гідне місце у цій діяльності посідала освітня, наукова та просвітницька діяльність, пов'язана із екологічним, земельним та аграрним правом. Враховуючи якщо не ювілейний, то певною мірою рубіжний, характер Запорізьких правових читань у 2020 р., вбачається доречним зробити короткий історичний екскурс у вказаній царині та окреслити перспективи, задля досягнення яких треба працювати.

На початкових етапах становлення факультету навчальні дисципліни еколого-правового та аграрно-правового циклу у навчальних планах були представлені, м'яко кажучи, дуже скупі. Зазначу лише, що за час свого навчання на факультеті, а це 1991-1996 роки, я не вивчав у якості студента жодного з таких курсів. Втім, почати свою трудову діяльність як асистенту на кафедрі цивільного права, яку очолював світлої пам'яті проф. О. П. Бичківський, мені довелося саме з викладання дисципліни «Аграрне право України». Це було вкрай непросто, але, тим не менш, дуже цікаво й корисно для професійного зростання. Паралельно у навчальних планах з'явився курс «Екологічне право України», надалі – «Земельне право України».

Справжнім проривом у цій сфері стало створення з 1 вересня 1997 р. у структурі юридичного факультету кафедри земельного та екологічного права. Вона проіснувала вісім років. Майже весь цей час її очолював один із корифеїв української правової науки, проф. В. Л. Мунтян. У своєму виступі на конференції, присвяченій пам'яті цієї знакової постаті, яка відбувалась на юридичному факультеті Київського національного університету ім. Тараса Шевченка у травні 2017 р. (до речі, Василь Лук'янович з квітня 1976 р. по 1987 р. (з деякою перервою) очолював кафедру трудового, колгоспного і земельного права цього факультету), я, зокрема, зазначав, що його наукова спадщина є справжнім інтелектуальним скарбом, котрим збагачено грааль української юриспруденції. Його наукове слово завжди було спрямоване на те, щоб у свідомості українців утверджувався імператив, що, покликаючись на Тараса Шевченка, «нема на світі України, немає другого Дніпра», що земля – основа основ усього сущого, найбільша національна святиня і багатство, яке неодмінно треба берегти і примножувати. Професор Мунтян щиро і самовіддано наслідував народну трудову етику, яка за найвищі моральні чесноти визнає шанування землі [1, с. 73].

Кафедра земельного та екологічного права забезпечувала відповідні базові навчальні дисципліни, розроблялись спецкурси, проводили наукові дослідження у земельно- та еколого-правовій сфері О. Г. Бондар, О. О. Китаєва, М. С. Гончар та інші члени кафедри. Тож вкрай болісно я сприйняв рішення вченої ради юридичного факультету про ліквідацію кафедри земельного та екологічного права у жовтні 2005 р. Відверто кажучи, ця рана не загоїлась і досі, але, очевидно, на той час це треба було для реалізації певної загальної стратегії розвитку факультету, яка багато у чому дала свої результати. Тож більш конструктивним вбачається не «сумування», а кропітка і складна робота щодо можливого відновлення кафедри такого профілю на факультеті.

В організаційно-правовому механізмі забезпечення якості вищої освіти ключова роль належить стандартам вищої освіти [2]. Це у повній мірі стосується й правничої освіти, але варто наголосити, що у цій сфері загальні реформаційні процеси у вищій школі поєднуються з конкретними кроками щодо модернізації саме підготовки правників. Йдеться і про Концепцію реформування юридичної освіти, і про використання організаційно-технологічних процесів здійснення ЗНО при вступі на правничу магістратуру, яке вже є реальністю, і про впровадження єдиного державного кваліфікаційного іспиту, яке чекає на свою реалізацію. Загалом позитивно оцінюючи ці процеси на тлі усвідомлення необхідності ґрунтовного «перезавантаження» підготовки юридичних кадрів у державі, все ж вбачається, що багато важливих аспектів при цьому не враховуються або вирішуються поверхнево.

Звернемось у цьому контексті до стандарту вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженого наказом

Міністерства освіти і науки України від 12 грудня 2018 р. № 1379. Як відомо, стандарти зараз розробляються на основі компетентнісного підходу. Так-от, серед спеціальних (фахових) компетентностей майбутнього правника передбачено здатність застосовувати знання змісту правових інститутів, щонайменше з таких галузей права, як конституційне право, адміністративне право і адміністративне процесуальне право, цивільне і цивільне процесуальне право, кримінальне і кримінальне процесуальне право, знання і розуміння основ правового регулювання обігу публічних грошових коштів, соціальної природи трудових відносин та ін. [3]. Однак немає жодного акценту ні на екологічному праві, ні, тим більше, на земельному чи аграрному (серед загальних компетентностей, щоправда, згадується «прагнення до збереження навколишнього середовища», але це інша площина). Навряд чи це є виправданим з огляду на значущість відповідних правовідносин для суспільства, держави та кожного з нас. Така ситуація сама по собі не вбачається нездоланною проблемою, оскільки стандарт описує компетентності, якими повинен володіти випускник, і не вказує університетам, які предмети викладати, бо остаточний зміст навчального плану визначає вчена рада конкретного вишу. Однак все ж таки на практиці це досить часто призводить до «вимивання» дисциплін еколого- та аграрно-правового циклу, знову ж таки з огляду на зміст програм ЄФВВ.

За таких обставин вбачається важливим зберігати і нарощувати показники наукової активності у вказаних галузях юриспруденції. Свого часу на кафедрі земельного та екологічного права, а потім на кафедрі цивільного права я, як видається, не без певних успіхів досліджував і продовжую вести наукові розвідки щодо правового режиму землі як об'єкта права власності Українського народу, публічного управління у царині раціонального використання та охорони земельних ресурсів, контрольно-наглядової діяльності у сільському господарстві та екологічній сфері тощо. Чимало інноваційних аграрно-правових ідей викладено в публікаціях Я. О. Сидорова, який розробляє питання правового забезпечення формування та реалізації державної аграрної політики, вдосконалення законодавчого підґрунтя публічно-приватного партнерства в сфері реалізації концепції соціальної відповідальності аграрного бізнесу, економіко-правового моделювання екологічного підприємництва як напряду державної аграрної політики. Д. В. Федчишин, випускник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, у стінах alma mater провів ґрунтовне кандидатське дисертаційне дослідження правового регулювання використання та охорони земель громадської забудови. У якості ж докторанта Запорізького національного університету він продовжує свої наукові пошуки, в яких, насамперед, працює над розробкою цілісної концепції правового регулювання реалізації та захисту земельних прав в Україні. Цікавою у науковому та практично-прикладному аспектах є кандидатська дисертація Д. М. Луца щодо правового режиму тварин як об'єктів цивільних правовідносин, яка, попри формальну належність до цивілістичної науки, містить багато підвалин для подальших досліджень в межах екологічного та адміністративного права. Своєю чергою, варто згадати про аспіранток кафедри цивільного права, зокрема, Т. М. Магомедову, яка має цілу низку публікацій щодо правових засад використання та охорони земель для вирощування кормів для худоби, та Є. М. Асатрян, котра досліджує вкрай цікаву проблему щодо правового режиму земель для туризму.

Не можна обійти увагою проєкт, започаткований за підсумками перемоги у напруженому конкурсному відборі наукових робіт та науково-технічних (експериментальних) розробок молодих вчених, який проводило Міністерство освіти і науки України у 2019 р, за темою «Правове забезпечення продовольчої безпеки та раціонального землекористування при здійсненні органічного виробництва на шляху євроінтеграції», в якому беруть участь Д. В. Федчишин, Д. М. Луц, Є. М. Асатрян та інші науковці. Зазначений проєкт спрямований на обґрунтування теоретичних засад і розробку практичних рекомендацій щодо розвитку органічного сільського господарства як чинника забезпечення продовольчої безпеки та раціонального використання земельних ділянок для органічного

землеробства на шляху євроінтеграції, визначення шляхів удосконалення чинного законодавства України у цій сфері та підвищення ефективності його застосування.

Безумовно, стислий обсяг тез не дозволяє більш детально висвітлити здобутки науковців юридичного факультету ЗНУ у межах «шостої» (12.00.06) спеціальності, та й межі вже дещо стираються з огляду на інтеграцію спеціальності 081 Право. Головне вбачається в іншому: є історія, традиції та здобутки, є активні й талановиті вчені, є бажання працювати і посилювати позиції земельно- та аграрно-правової науки у стінах нашого вишу. *Per aspera ad astra!*

Література

1. Бондар О. Г. До питання про забезпечення правового режиму землі як об'єкта права власності Українського народу. Від правової охорони природи Української РСР до екологічного права України : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті д-ра юрид. наук, проф. Василя Лук'яновича Мунтяна з нагоди 95-річчя від дня народження (м. Київ, 26 травня 2017 р.) / Укл. : Носік В. В. [та ін.]. Чернівці : Кондратьєв А. В., 2017. С. 73-77.
2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 20.03.2020).
3. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 № 1379. URL: <https://mon.gov.ua/storage/-app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf> (дата звернення: 20.03.2020).

Перспективні напрями вдосконалення державного регулювання в галузі авіаційного транспорту в умовах кризи, спричиненої коронавірусом COVID-19

Брусакова О.В., к.філос.н.

Харківський національний університет внутрішніх справ

Одним із найважливіших елементів інтеграції нашої держави в сучасну систему міжнародних економічних зв'язків, а також невід'ємною частиною національної транспортної системи є авіація. Сьогодні авіаційна промисловість переживає найгірші часи та, можливо, найгірші часи. Кризі сприяє тимчасова окупація Автономної Республіки Крим та східних регіонів країни, незаконне втручання Російської Федерації у діяльність національних авіаційних суб'єктів, що негативно впливає на здатність повноцінно експлуатувати повною мірою потенціал геополітичного розташування України з точки зору використання її повітряного простору. Однак вітчизняна авіаційна галузь найбільше постраждала від глобальної кризи, спричиненої світовою пандемією COVID-19. Допомогти розв'язати існуючу кризову ситуацію в галузі авіаційного транспорту повинно здійснення ефективного державного регулювання даної сфери суспільних відносин.

У результаті аналізу особливостей державного регулювання окремих складових галузі авіаційного транспорту, зокрема діяльності аеропортів і цивільних аеродромів, а також використання повітряного простору, нами було встановлено, що воно здійснюється значною кількістю засобів. При цьому особливості державного регулювання окресленої сфери суспільних відносин будуть знаходити свій прояв у залежності від того, який конкретний з їх аспектів підпадає під регулюючу дію держави. Наприклад, державному регулюванню діяльності аеропортів і цивільних аеродромів буде характерно здійснення державної сертифікації та реєстрації їх діяльності. У свою чергу, державне регулювання використання повітряного простору України здійснюється за допомогою цивільно-військової координації, розгляду заявок, класифікації повітряного простору тощо. При цьому слід відмітити, що всім без винятку суспільним відносинам з приводу функціонування авіаційного транспорту будуть характерні спільні засоби державного регулювання, тобто такі, що будуть мати місце незалежно від окремих проявів або ж складових даної галузі.

У даному випадку, в першу чергу, мова йде про здійснення державного регулювання за допомогою фінансування галузі авіаційного транспорту або ж її фінансового забезпечення. Враховуючи те, що функціонування галузі авіаційного транспорту, пов'язане з реалізацією як внутрішніх, так і зовнішніх функцій держави, є важливою складовою національної економіки, належне фінансове забезпечення даної сфери суспільних відносин слід розглядати як одне з першочергових завдань, реалізація якого повинна здійснюватися під час державного регулювання даної галузі.

У контексті наведеної позиції слід зазначити, що в доволі складному становищі сьогодні знаходиться державне підприємство обслуговування повітряного руху України – Украерорух, яке є провайдером аеронавігаційного обслуговування України. Основним джерелом доходів Украероруху (99% в загальному обсязі доходів) є надходження коштів за надані послуг з аеронавігаційного обслуговування в повітряному просторі України й у міжнародному повітряному просторі над відкритим морем, де відповідальність за міжнародними договорами покладено на Україну. Як було зазначено в Пояснювальній записці до фінансового плану Державного підприємства обслуговування повітряного руху України на 2019 рік, негативна динаміка стрімкого падіння кількості польотів повітряних суден у повітряному просторі України за період з березня 2014 року та поглиблення негативних тенденцій у 2015-2016 роках мали відповідний вплив на розмір доходів підприємства від послуг з аеронавігаційного обслуговування на плановий рік.

У наведеному вище документі зазначаються можливі варіанти подолання фінансової кризи, більшість з яких пов'язана із економією фінансових ресурсів, зменшенням витрат, тощо. При цьому відмічено, що найбільшою статтею витрат є оплата праці персоналу, що складає більше 50%. Своєї актуальності зазначена пропозиція набуває як ніколи в світлі останніх подій, що мають місце в усьому світі. Мова йде про кризу, спричинену коронавірусом COVID-19.

Так, враховуючи поточну ситуацію в світі щодо поширення коронавірусу COVID-19, підприємства авіаційної галузі постають перед безпрецедентними викликами. У зв'язку із впровадженням суворих карантинних заходів через закриття державних кордонів, призупинення міжнародного та внутрішнього регулярного пасажирського авіасполучення, обсяги повітряного руху в Україні значно зменшилися. Усі вищенаведені чинники негативно вплинули на фінансовий і соціально-економічний стан Украероруху й аеропортів України. Тому подолання кризової ситуації в галузі авіаційного транспорту, що сталася внаслідок наведених вище подій, неможливе без здійснення рішучих заходів із державного регулювання вказаної сфери суспільних відносин. Заклики про вжиття окремих з таких заходів було розміщено у вигляді електронних петицій на сторінках офіційних інтернет-представництв вищих органів державної влади – Президента України та Кабінету Міністрів України.

Так, з метою підтримання авіаційної галузі України в петиції до Кабінету Міністрів України було викладено прохання: затвердити державну цільову програму підтримання авіаційної галузі з метою мінімізації негативних наслідків кризи в авіаційній галузі; звільнити авіапідприємства від сплати податку на додану вартість, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податку на доходи фізичних осіб на 2-4 квартали 2020 року. Схожі питання піднімаються в петиції до Президента України, при цьому додатково вимагається: виділити з Державного бюджету Украероруху цільових коштів (дотації) на фінансування надання послуг з аеронавігаційного обслуговування українським авіакомпаніям; надати Украероруху прямої грошової підтримки з боку держави (державного банку) у вигляді довгострокової кредитної лінії у розмірі не менше 1 млрд грн зі строком погашення не менше 5 років та початком виплати відсотків та основної суми кредиту не раніше 2021 року.

Аналіз вищенаведених позицій свідчить, що одним з провідних заходів державного регулювання в галузі авіаційного транспорту, особливо в умовах кризових ситуацій, є належне фінансове забезпечення відповідних процесів. На сьогодні вітчизняна галузь

авіаційного транспорту як ніколи потребує належного фінансового забезпечення, серед основних заходів реалізації якого слід розглядати зменшення податкового тягаря на українські авіаційні підприємства та проведення кредитування їх діяльності. Разом із тим, таке забезпечення, як і здійснення всіх інших заходів державного регулювання в галузі авіаційного транспорту, неможливо поза нормативно-правовим супроводженням даних процесів, тобто видання компетентними суб'єктами відповідних нормативно-правових актів, положення яких будуть закріплювати відповідні рішення з приводу здійснення такого регулювання. Саме тому вважаємо, що в наведених випадках дуже вдало в якості перших заходів спрямованих на вирішення зазначеної проблематики числиться необхідність прийняття Державної цільової програми підтримання авіаційної галузі України. У положеннях такої програми, серед основних заходів державного регулювання даної сфери суспільних відносин, слід зазначити здійснення фінансового забезпечення галузі авіаційного транспорту за наведеними вище напрямками.

Окрім того, задля вдосконалення державного регулювання в галузі авіаційного транспорту слід налагодити міжнародне співробітництво. Разом із тим, вважаємо за необхідне підкреслити, що міжнародне співробітництво, як один із засобів здійснення державного регулювання в галузі авіаційного транспорту України, не повинно обмежуватися лише кризовими ситуаціями, в тому числі наведеної вище. Зокрема, на сьогодні в галузі авіаційного транспорту існує ряд проблем, що можуть бути вирішені Україною шляхом державного регулювання даної сфери суспільних відносин у напрямку ефективного міжнародного співробітництва. В якості однієї з основних з таких проблем є вирішення питання стосовно спільного повітряного простору з країнами Європейського Союзу, що стане можливим шляхом укладання Угоди про Спільний авіаційний простір (Угода про САП). Особливої актуальності питання інтеграції України до спільного авіаційного простору набуло після отримання Україною безвізового режиму з Європейським Союзом. В умовах полегшення процедури виїзду українські громадяни більш гостро відчувають брак конкуренції серед авіаперевізників, що здійснюють польоти до держав-членів Європейського Союзу. Прийняття Угоди про САП сприяло б підвищенню ефективності державного регулювання в галузі авіаційного транспорту внаслідок запровадження європейських стандартів такої діяльності, що мало б позитивний поштовх на шляху до євроінтеграції й у цілому позитивним чином вплинуло б на розвиток національної авіаційної галузі. Проте Угода про САП і досі залишається неприйнятою.

Отже, галузь авіаційного транспорту переживає не найкращі, а можливо й найгірші часи. Саме тому сьогодні з метою подолання кризи, спричиненої коронавірусом COVID-19, необхідно здійснити низку заходів, спрямованих на вдосконалення державного регулювання в галузі авіаційного транспорту, що може бути здійснено шляхом: розроблення та як можна найшвидшого впровадження Державної програми підтримки авіаційного транспорту України; належного фінансового забезпечення галузі авіаційного транспорту, зокрема надання державного кредитування авіаційним підприємствам, тимчасового звільнення від оподаткування тощо; посилення міжнародного співробітництва, зокрема в частині отримання міжнародної фінансової допомоги, а також укладання ключових міжнародних договорів у цій сфері.

Наукове забезпечення публічного адміністрування в органах національної поліції: сутність та основні напрями удосконалення

Бугайчук К.Л., к.ю.н., доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

На сьогодні у нормативно-правових актах з питань діяльності Національної поліції України та Міністерства внутрішніх справ немає усталеного визначення терміну «наукове

забезпечення». В той же час у спеціальній науковій літературі та нормативних актах, що регулюють державну діяльність в інших сферах можна зустріти наступні його визначення:

- 1) це система заходів (наукових, науково-технічних, організаційних тощо), спрямованих на забезпечення необхідними ресурсами прогресивного розвитку ДФС [1].
- 2) це система взаємопов'язаних методів та ідей, призначених для підготовки і реалізації державних рішень на науковій основі [2].

Отже, під науковим забезпеченням публічного адміністрування в органах Національної поліції слід розуміти сукупність організаційних, технічних та суто наукових заходів, спрямованих на розробку та впровадження інноваційних форм та методів здійснення публічного адміністрування, вивчення та використання передового закордонного досвіду адміністрування в діяльності Національної поліції України.

Основними складовими наукового забезпечення публічного адміністрування в органах Національної поліції слід визнати:

- організацію та проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт з актуальних проблем публічного адміністрування в органах Національної поліції;
- надання уповноваженими суб'єктами наукової діяльності практичної допомоги органам та підрозділам Національної поліції у впровадженні наукових досягнень в їх професійну діяльність, накопичення, узагальнення та розповсюдження передового досвіду поліцейської діяльності;
- удосконалення системи організації та проведення наукової роботи в органах та підрозділах поліції, закладах вищої освіти системи МВС України, а також створення нових наукових установ, що проводять свою діяльність пристосовано до системи Національної поліції України;
- організацію підготовки та підвищення кваліфікації наукових та науково-педагогічних кадрів з питань організації публічного адміністрування в правоохоронних органах;
- оптимізація нормативних актів, що регулюють діяльність Національної поліції України, відповідно до новітніх досягнень національної та світової юридичної науки.

На сьогодні основними суб'єктами проведення наукових досліджень та впровадження їх результатів в практичну діяльність Національної поліції виступають заклади вищої освіти МВС України та Державний науково-дослідний інститут МВС України. Згідно із положенням про ці заклади їх основними завданнями в сфері наукової та науково технічної діяльності слід визначити:

- спрямування фундаментальних і прикладних досліджень та розробок на розв'язання актуальних проблем правоохоронної діяльності;
- вивчення ефективності правового регулювання діяльності Національної поліції та інших правоохоронних органів, проведення наукових експертиз проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів, організаційних рішень і програм;
- підвищення результативності проведення наукових досліджень, підготовка наукових і науково-педагогічних кадрів відповідно до потреб практики;
- вивчення та впровадження вітчизняного та зарубіжного позитивного передового досвіду в практичну діяльність системи Міністерства внутрішніх справ України [3; 4].

Серед нормативних документів, що регулюють питання наукового забезпечення діяльності системи МВС України слід відмітити наказ МВС України 15.05.2007 № 154 «Про затвердження Положення про організацію проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у системі МВС України». Крім цього, кожні 5 років наказом МВС України затверджуються пріоритетні напрями наукового забезпечення діяльності її системи. Сфера публічного адміністрування, також визнається цими документами у якості пріоритетного напрямку, що потребує системного наукового опрацювання. Зокрема, відповідно до додатку 3 наказу МВС України від 16.03.2015 № 275 «Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років» відповідними напрямками визначені: теоретичні та

організаційно-правові засади управління в органах внутрішніх справ, організація роботи керівників органів і підрозділів внутрішніх справ, критерії оцінювання діяльності органів внутрішніх справ та ін. [5].

Разом із вищевикладеним маємо наголосити на існування потреби в удосконаленні організації наукового забезпечення, як публічного адміністрування так і взагалі всієї діяльності Національної поліції України.

Відповідно до статті 13 Закону України «Про Національну поліцію» у системі поліції можуть утворюватися науково-дослідні установи [6], разом з цим таких установ до сих пір не створено, що фактично перешкоджає якісному науковому забезпеченню її діяльності. Як вже зазначалося, на сьогоднішній день організація наукової діяльності в системі МВС регулюється наказом «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154, що був прийнятий більше, ніж 13 років тому, у зв'язку з чим він вже не відповідає сучасним реаліям діяльності органів та підрозділів системи МВС, зокрема Національної поліції, а також положенням чинного законодавства України в сфері освіти та науки. Маємо відмітити, що протягом останніх років вже було напрацьовано кілька нових проектів цього документу, але до теперішнього часу вони не були прийняті у встановленому порядку.

Також вважаємо, що порядок здійснення наукової діяльності має бути відображений і у положенні про заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання системи МВС, у оновленні якого також існує потреба, оскільки чинний нормативний акт, що регулює ці питання був затверджений 14 лютого 2008 року наказом МВС України № 69, а тому практично втратив свою актуальність.

Суттєвою проблемою розвитку наукового забезпечення діяльності Національної поліції залишається відсутність сучасного механізму планування наукової діяльності у системі МВС. Так, наказ «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 передбачає функціонування Наукової ради МВС України, на яку покладено координацію наукової, науково-методичної та науково-технічної діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ, вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ МВС України. Цим же документом передбачене складання щорічного Плану науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, проект якого готується (нині неіснуючим) відділом моніторингу наукового забезпечення діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ ДНДІ МВС України. Таким чином, незважаючи на наявність положень щодо централізованого планування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт в системі МВС, таке планування фактично не здійснюється, що призводить до стагнації наукової діяльності міністерства, створює умови для потенційного дублювання тематики досліджень, порушує наукові зв'язки між закладами вищої освіти та практичними підрозділами Національної поліції України.

У зв'язку із цим вважаємо, що першочерговим завданням є відновлення централізованого планування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт в системі МВС, що передбачає:

- 1) відновлення діяльності Наукової ради МВС як дорадчого органу Міністерства внутрішніх справ України, який формує концептуальні засади єдиної відомчої політики у сфері науково-дослідних робіт, розробляє стратегію їх реалізації, визначає перспективи і пріоритетні напрями розвитку у сфері відомчої освіти, наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності;

- 2) формування у складі МВС структурного підрозділу, відповідального за здійснення моніторингу та координації НД і ДКР у системі МВС України;

- 3) нормативно-правове визначення алгоритму централізованого планування та виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

- 4) Створення в системі центрального апарату Національної поліції підрозділу, що відповідатиме за організацію та координацію наукової діяльності цього органу виконавчої влади.

Література

1. Про затвердження Концепції наукового забезпечення державного управління у податково-митній сфері: Наказ Державної фіскальної служби від 17.04.2015 № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0281872-15> (дата звернення 11.05.2020)
2. Пугач А.М. Сучасний стан наукового забезпечення державного регулювання розвитку аграрного ресурсного потенціалу України // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=896> (дата звернення 11.05.2020)
3. Про затвердження Концепції запровадження трирівневої моделі підготовки поліцейських: Наказ МВС України від 29.01.2018 № 51.
4. Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 25.11.2016 № 1252.
5. Про затвердження Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років: Наказ МВС України від 16.03.2015 № 275.
6. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення 11.05.2020)

Ринок земель сільськогосподарського призначення: іноземний досвід та перспективи для України

Веремієнко С.В., ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Питання відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення наразі є надзвичайно актуальним. За умови забезпечення дотримання права на землю та запровадження цивілізованої ринкової системи, ринок землі може стати потужним ресурсом для розвитку сільського господарства. Створення ринку земель є складним процесом, тому досвід інших країн, особливо країн Європейського Союзу, має важливе значення, оскільки ринок землі матиме не тільки значний вплив на економіку держави, але й на підтримання курсу на європейську інтеграцію.

Земля завжди була і є основним багатством Українського народу. Історія ринкових земельних відносин незалежної України бере початок з прийняття у 1992 році Земельного кодексу, що дозволило почати роздержавлення, паювання та приватизацію земель аграрних підприємств.

Важливим поштовхом до реформування земельних відносин стала нова редакція Земельного кодексу 2001 року, у якій були закріплені основні принципи проведення земельної реформи [1]. Також цією редакцією Земельного кодексу був введений мораторій на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення, завданням якого було, перш за все, запобігти можливості концентрації земель, хоча, практично, він, навпаки, полегшив цей процес. Через запровадження мораторію доступними формами реалізації земельних відносин стали оренда, дарування, успадкування, обмін рівноцінними земельними ділянками, набув поширення такий вид довгострокової оренди землі як емфітевзис.

У зарубіжних державах земельні відносини, в основному, регулюються нормами конституційного, цивільного, адміністративного права або спеціальними законами, які регламентують окремі їх види, а також законами про аграрні та земельні реформи.

Перш за все, звертає на себе увагу той факт, що в економічно розвинених країнах роль держави у земельних відносинах є значною, незалежно від форм власності на землю: як то у США, Канаді, Німеччині, де відповідно 98, 96 і 90 % земель сільськогосподарського призначення знаходиться у приватній власності, чи, наприклад, у Швеції, де набула поширення практика оренди державної, муніципальної та приватної землі. Майже повсюдно діють жорсткі правила і регламентації, закріплені у національному законодавстві. Вони обмежують обіг земель сільськогосподарського призначення і мають на меті запобігти

дробленню сільськогосподарських ділянок, їх можливого відчуженню зі зміною цільового призначення. Держава залишає за собою контроль щодо раціонального використання земель та виконання їх власниками взятих на себе зобов'язань. Такий порядок діє в Данії, Німеччині, Іспанії, Італії, Норвегії, Швеції, Франції [2, с. 122-123].

Так, у Франції за усіма операціями на ринку землі сільськогосподарського призначення стежить Агентство з управління землями та розвитку сільських територій (SAFER). Агентство має право першості на купівлю землі, крім того, воно може не допустити підписання угоди на продаж землі, якщо вважатиме, що така операція має спекулятивний характер, або торги відбуваються за зниженою ціною. Ринок землі перебуває в полі зору держави, яка формує спеціальну земельну політику. Вона спрямована передусім на вдосконалення аграрної структури, перерозподіл землі та регулювання ринку сільськогосподарських земель. Усі операції з купівлі-продажу, надання в оренду земельних ділянок у Франції перебувають під суворим контролем органів влади. Загалом, механізм Франції суворо врегульовані, тут діє не лише право першості на купівлю земель, а й заборона впродовж 15 років продавати чи здавати в оренду придбані землі. У приватній власності перебуває 80% земель. Країна настільки захищає свою землю перед іноземним покупцем, що на практиці її може придбати лише корінний французький фермер [3, с. 20-21].

Досить жорстко регулюють ринок земель у Данії. Перед укладанням угоди купівлі-продажу земельної ділянки потенційний покупець повинен підтвердити наявність відповідної аграрної освіти та дати письмове зобов'язання, що на купленій земельній ділянці господарюватиме не менше восьми років, при цьому площа придбаної земельної ділянки не повинна перевищувати 30 га. Також повинен надати документи, що підтверджують його фінансову, технічну та професійну спроможність вести фермерське господарство, обробляти землю, зберігати родючість ґрунту й інші природні ресурси. Після набуття у власність земель сільськогосподарського призначення фермер зобов'язаний проживати за місцем їх територіального розміщення.

У Німеччині ведеться контроль за будь-якими змінами власності або оренди сільськогосподарських угідь, хоча 90% земель знаходяться у приватній власності. Такий контроль спрямований на: попередження небажаного розподілу земель для збереження цільового призначення; збереження розміру земельної ділянки (жодна ділянка не може бути меншою ніж 1 га), попередження концентрації земель (максимальна площа 400-500 га залежно від федеральної землі) [4, с. 92].

В процесі реформування земельних відносини у Польщі на законодавчому рівні були суттєво обмежені адміністративно-правові інструменти регулювання земельного ринку як у приватному, так і державному секторі сільського господарства. Держава стимулює ринковий обіг землі за рахунок системи економічної та законодавчої підтримки громадян, які виявили бажання купувати та орендувати землю. На законодавчому рівні, встановлено спеціальні правила щодо обігу земель сільськогосподарського призначення. У Польщі ринок земель регулюється переважно економічними засобами. Держава через спеціально створене Агентство сільськогосподарської власності державної казни здійснює викуп у селянських господарств земель та нерухомості й продає їх перспективним господарствам, малоземельним, молодим селянам тощо. Пріоритет надається покупцям, які мають належну кваліфікацію [5, с. 240-241].

Варто наголосити, що запровадження ринкового обігу землі в Україні повинно базуватися, перш за все, на визнанні первинного та основного значення землі як суспільного блага, а не як майна.. Відповідно, при відкритті ринку земель сільськогосподарського призначення необхідно: визначити перелік осіб, які можуть набувати право власності на земельні ділянки; встановити певні критерії та умови для осіб, які бажають набути права власності на земельну ділянку; встановити граничну межу розміру придбаної земельної ділянки; надати органам місцевого самоврядування повноваження щодо регулювання та контролю у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення. стимулювати власників земельних ділянок зберігати та підтримувати в належному стані власну землю.

Прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» є одним з найважливіших кроків до запровадження ринку землі в Україні, оскільки ним визначаються фундаментальні основи обігу земель, а саме:

- з 1 липня 2021 року втрачає чинність мораторій та вводиться ринок землі в Україні;
- згідно з новою редакцією статті 130 набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть: громадяни України; юридичні особи України, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади; територіальні громади; держава;
- іноземцям, особам без громадянства та юридичним особам заборонено набувати частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення. Питання права власності на землю іноземців та осіб без громадянства буде вирішуватися на референдумі;
- в перші два роки буде діяти обмеження на купівлю землі – не більше ніж 100 га в одні руки;
- з 2023 року діятиме обмеження – до 10 тис. га в одні руки;
- перші два роки буде діяти заборона продажу землі державної власності [6].

Отже, запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення має відбуватися з урахуванням досвіду розвинених держав, перш за все, в питаннях контролю держави за обігом земель сільськогосподарського призначення, за станом земельних угідь, що у свою чергу має створити можливості для подальшого зростання економіки та покращення стану земель в Україні.

Література

1. Амосов М. Мораторій і концентрація земель: якою має бути справедлива земельна політика. *Спільне: журнал соціальної критики*. 2019. URL: <https://commons.com.ua/uk/moratorij-i-koncentracija/>
2. Ступень Р.М. Світовий досвід формування ринку сільськогосподарських земель. *Збалансоване землекористування*. 2015, №4, с. 121-125.
3. Пришляк К. М. Світовий досвід формування ринку сільськогосподарських земель. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал*. 2019, № 12(40). С. 16–23.
4. Лойко С.В. Світовий досвід ринкового обігу земель. *Економіка АПК*. 2017, № 5. С. 91-96.
5. Дроздюк Т.М. Правове регулювання ринку земель: світовий досвід та його використання для розвитку ринку земель в Україні. *Право. Серія: Економіка і право*. 2015, вип. № 27. С. 238-244.
6. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення». URL: <https://rada.gov.ua/news/actual/191679.html>

Рецепція доктрини транснаціонального конституціоналізму у вітчизняну практику державотворення

*Верлос Н.В., к.ю.н., доцента
Запорізький національний університет*

Сучасні тенденції цивілізаційного розвитку людства детерміновані глобальними процесами трансформації соціальної реальності, необхідністю зміни загальноправових та конституційних цінностей, раціоналізації та оптимізації в напрямку досягнення балансу

міжнародних (інтернаціональних) та внутрішньонаціональних інтересів сучасної демократичної держави. У цьому процесі цілком логічною постає необхідність якісної зміни парадигми конституціоналізму, що наразі формується в умовах конвергенції правових систем сучасності та реалізації стратегії життєдіяльності перед глобальними викликами людству.

Рецепція як конституційно-правовий феномен та процес відіграє важливу роль у сучасних умовах трансформації ідеї та цінностей конституціоналізму в контексті глобалізації та конвергенції правових систем сучасності. Адже традиційний конституціоналізм, який є національним правовим та ідеологічним здобутком демократичної держави, основним її завданням, наразі знаходиться під впливом глобальних тенденцій розвитку людства, а тому виникає необхідність в створенні системи універсальних конституційних норм, що мають транснаціональний та кросконституційний характер їх дії.

Як зазначає І.А.Алебастрова конституції, як і правові системи різних держав в цілому, активно запозичують один у одного і у міжнародного права різні ідеї, механізми, інститути, тобто спостерігається конвергенція правових феноменів [1, с.44]. Тобто на сьогоднішній день відбувається глобальний процес тотальної рецепції за якої країни намагаються запозичити найперспективніші інноваційні конституційно-правові тренди регулювання суспільних відносин.

Сьогодні глобальне суспільство переживає новий етап еволюційного розвитку – транзитивний (перехідний). Це стосується усіх сфер життєдіяльності в тому числі і трансформації парадигми традиційного конституціоналізму, необхідності вироблення доктрини транснаціональних конституційних цінностей та їх рецепцію у національний конституційний простір. В умовах транзитивного суспільства, коли ідеологія традиційного конституціоналізму вже не відповідає реаліям сьогодення, а концепція глобального конституціоналізму знаходиться на стадії становлення, необхідним є вироблення певної перехідної моделі, якою пропонуємо вважати транснаціональний конституціоналізм.

В контексті міждержавного співробітництва правова категорія «транснаціональне право» виникає в результаті розмежування міжнародного публічного права (як універсального, такі і регіонального) на міжнародне та наднаціональне, для їх спільного позначення. При цьому вважаємо, що змістове навантаження терміну «транснаціональний конституціоналізм» охоплює такі поняття як міждержавне співробітництво та мирне співіснування. Юрисдикція ж правових норм за цієї моделі конституціоналізму звісно виходить за межі юрисдикції національної держави, але має на меті добровільну рецепцію конституційно-правових норм в процесі виконання взятих зобов'язань, а не знищення внутрішньонаціонального конституційного правопорядку.

В умовах глобалізації рецепція є цілком очевидною рушійною силою розвитку транснаціонального конституціоналізму та вітчизняного процесу конституційно-правової модернізації. Основними телеологічними домінантами рецепції в умовах транснаціонального конституціоналізму можна визначити, по-перше, антропоцентричні тенденції розвитку сучасної демократичної держави, що ґрунтуються на принципах гуманізму, демократизму, рівності, соціальної справедливості, субсидіарності, непорушності прав людини, міжнародної солідарності та ін.;

По-друге, розвиток інноваційних технологій вимагає реакції відповідних правових норм, адже цілком очевидним є їх вплив на розвиток, конституційне закріплення та реалізацію прав людини. Зокрема, розвиток комп'ютерних інформаційних технологій та створення глобальної мережі Інтернет, генної інженерії, нанотехнологій, біомедичних технологій, біопринтингу, штучного інтелекту (в т.ч. робототехніки) та ін. має революційні наслідки для становлення демократії та розвитку вітчизняного та транснаціонального конституціоналізму. Наприклад, лише з розвитком інноваційних технологій стало можливо говорити про появу таких прав людини в світі як сурогатне материнство, гендерна ідентичність (зміна статі), клонування, трансплантація органів та ін. При цьому варто зазначити, що в текстах конституцій прийнятих (чи оновлених) у ХХІ ст. спостерігається

рецепція доктрини оновленого конституціоналізму пов'язаного із розвитком науково-технічного прогресу, інноваційних технологій чи глобальних загроз людству.

По-третє, необхідність універсалізації конституційно-правових норм з урахуванням цінностей транснаціонального конституціоналізму вимагає створення великих наднаціональних масивів правових норм. Проте, у гонитві за об'єднанням та універсалізацією законодавчих та правових систем національних держав, важливо не втратити головну складову національного права: обумовлений історико-культурним походженням та розвитком держави і права, менталітет народу, його правову культуру і самобутність, тобто ті аспекти, які надають культурно-національну специфіку кожній державі та її правовій системі [2, с. 184].

Підсумовуючи варто зазначити, що модернізація конституційного виміру функціонування сучасної демократичної держави, вирішення глобальних проблем людства через встановлення транснаціонального (а в перспективі і глобального) конституційного правопорядку вимагає ґрунтовного аналізу та виваженого підходу з огляду на проблеми нормативної легітимності, що можуть виникнути на тлі створення організованої системи кросконституційних кластерів.

Основною загрозою цього процесу може стати рецепція під егідою транснаціонального конституціоналізму нормативних моделей без урахування національних правових традицій, особливостей конституційної культури, національного менталітету. Що в свою чергу може призвести до правової мутації, деформації конституційної правосвідомості, втрати конституційної ідентичності та, в кінцевому рахунку, втрати державного суверенітету.

Однак попри загрози і побоювання відчувається інноваційний потенціал у проектуванні трансконституційних відносин, що полягає у поєднанні конституційних конфігурацій державного, міжнародного та європейського рівнів. Особливу увагу в процесі рецепції доктрини транснаціонального конституціоналізму слід приділяти тому, що він повинен відбуватись лише за умови зміцнення конституційного патріотизму та збереження національної ідентичності, а також органічного поєднання модернізаційних ідей реформування публічно-владного механізму з принципом раціонального універсалізму прав людини.

Література

1. Алебастрова И.А. Транснациональный конституционализм: интернационализация конституционного и конституционализация международного права. *Международное право и международные организации*. 2015. № 1 с.38-48.
2. Михайленко Н.М. Трансформация национальных правовых систем в условиях глобализации (проблемы теории). *Известия тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2014. № 3-2. С. 183-187.

Юридична природа результату судового контролю

Войтович Є.М., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

У попередніх роботах нами було запропоновано визначення судового контролю в кримінальному процесі України як безпосередню перевірку слідчим суддею законності та обґрунтованості рішень, дій або бездіяльності посадових осіб сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування кримінального провадження. При цьому дослідження цього інституту припускає, у свою чергу, вивчення результатів цієї діяльності, у тому числі, й форми її реалізації. Відповідь на це питання цілком однозначна – будь-який результат діяльності слідчого судді викладається у вигляді ухвали. За своїм змістом ці ухвали можна розділити на дві категорії:

1. Дозвільна (що надає стороні обвинувачення можливість вчинення певних процесуальних дій – обшуку, проникнення до володіння, примусового відібрання зразків для експертного дослідження, проведення негласних дій тощо);

2. Обмежувальна (застосування запобіжного заходу щодо підозрюваного, покладення на особу певних обов'язків).

У попередніх роботах нами було запропоновано визначення судового контролю в кримінальному процесі України як безпосередню перевірку слідчим суддею законності та обґрунтованості рішень, дій або бездіяльності посадових осіб сторони обвинувачення на стадії досудового розслідування кримінального провадження. При цьому дослідження цього інституту припускає, у свою чергу, вивчення результатів цієї діяльності, у тому числі, й форми її реалізації. Відповідь на це питання цілком однозначна – будь-який результат діяльності слідчого судді викладається у вигляді ухвали. За своїм змістом ці ухвали можна розділити на дві категорії:

3. Дозвільна (що надає стороні обвинувачення можливість вчинення певних процесуальних дій – обшуку, проникнення до володіння, примусового відібрання зразків для експертного дослідження, проведення негласних дій тощо);

4. Обмежувальна (застосування запобіжного заходу щодо підозрюваного, покладення на особу певних обов'язків).

Однак необхідно дослідити сутність ухвали слідчого судді саме з точки зору юридичної природи цього акту як акту державної влади ненормативного характеру, тобто як такого, що розповсюджує свою дію на обмежене коло осіб.

Для цього необхідно звернути увагу на приписи Конституції України [1], а саме на ст.ст. 29 та 31, які дозволяють обмежити свободу та таємницю спілкування особи лише за «вмотивованим рішенням суду», або «судом». З огляду на зазначене необхідно надати відповідь на запитання чи тотожні за своєю юридичною сутністю судові рішення та ухвала слідчого судді як результат судового контролю і чи є слідчий суддя судом в конституційному розумінні.

Насамперед необхідно звернутися до розділу VIII Конституції України, яка визначає засади правосуддя в Україні. Там згадуються такі суб'єкти, що мають відношення до цього (існування прокуратури та адвокатури, які також передбачені цим розділом автором до уваги не беруться): суди, судді, присяжні, Вища рада правосуддя. Ст.127 цього нормативного акту однозначно визначає можливість здійснення правосуддя лише суддями. Такий суб'єкт як «слідчий суддя» не згадується. В такому випадку слід звернутися до визначення правосуддя, яке надано доктриною права, а отже: правосуддя – це державна діяльність, яку проводить суд шляхом розгляду й вирішення у судових засіданнях у особливій, установленій законом процесуальній формі, цивільних, кримінальних, господарських і адміністративних справ. Правосуддю відводиться головне місце у здійсненні правоохоронної діяльності, що пов'язано з тими завданнями, які покладає на правосуддя як основну форму реалізації судової влади держава.

Правосуддю притаманна низка ознак, що відрізняють діяльність суду від правоохоронної діяльності, а саме: його здійснюють шляхом розгляду і вирішення у судових засіданнях цивільних справ щодо захисту прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави; розгляду у судових засіданнях кримінальних справ і встановлення покарання до осіб, винних у вчиненні злочину, або виправдовування невинних; розв'язання господарських спорів, що виникають між учасниками господарських правовідносин; розгляд і вирішення у судових засіданнях цивільних, кримінальних та інших справ ґрунтуються на конституційних засадах; правосуддя здійснюють відповідно до законодавства України, на основі кодифікованих актів (ЦПК, КПК, ГПК), які докладно регламентують порядок, процесуальну форму судового розгляду й рішень, які виносить суд; судові рішення ухвалюють суди іменем України, вони обов'язкові до виконання по всій території України.

За таких обставин слід дійти висновку, що слідчий суддя при здійсненні судового контролю правосуддя не відправляє, оскільки справу будь-якої юрисдикції не розглядає.

Слід зазначити, що на відміну від правосуддя існує і діяльність судової влади, яку визначено як судочинство, що охоплює правосуддя, однак цим не обмежується. До цієї діяльності необхідно віднести в площині кримінального процесу діяльність судів по виконанню судових рішень, контролю за цим виконанням, міжнародне співробітництво тощо. Цей висновок, у свою чергу, свідчить про те, що ухвала слідчого судді рішенням суду не є, а, отже, необхідно констатувати суперечність чинного кримінального процесуального закону вимогам Конституції України, які є нормами прямої дії.

Викладене необхідно приймати до уваги при оцінці можливості застосування вимог ст. 382 Кримінального Кодексу України, яка встановлює відповідальність за невиконання судового рішення, за невиконання ухвали слідчого судді. Оскільки диспозиція цієї норми законодавства не вказує на можливість її застосування саме за невиконання ухвали слідчого судді, а також те, що наслідки невиконання такої ухвали передбачені Кримінальним процесуальним Кодексом України у вигляді конкретних процесуальних дій та рішень (застосування більш суворого запобіжного заходу, збільшення предмету застави, обшук тощо), необхідно погодитись з вагомістю аргументів на користь вищевикладеного висновку.

17.10.2019 року набрав чинності Закон України, який змінив формулювання ст.369 Кримінального процесуального Кодексу України «Види судових рішень», та відніс до судових рішень ухвалу слідчого судді. Однак враховуючи викладене вище, слід констатувати певну прогалину законодавчого врегулювання інституту судового контролю, що, у свою чергу, потребує конституційних змін.

Література

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Можливості соціального партнерства щодо подолання пандемії COVID 19

*Галіцина Н.В., д.ю.н., професорка
Запорізький національний університет*

Пандемія COVID 19, яка бушує зараз в світі і паралізувала життя суспільства, потребує узгоджених дій держави і приватного сектору, одним із напрямків яких є соціальне партнерство, яке дозволяє вирішувати публічній адміністрації і бізнесу складні питання захисту населення спільно. Закупівля апаратів ШВЛ, спецодягу та інших засобів захисту – чудовий приклад необхідності практичного впровадження соціального партнерства в українську реальність. Наразі обґрунтованим буде вести мову про тристоронній характер соціального партнерства (трипартизм) стосовно взаємодії держави та приватного сектору на державному, галузевому й регіональному (локальному) рівнях, у тому числі шляхом делегування повноважень.

Історія України знає чимало вдалих прикладів соціального партнерства й раніше. Зокрема, варто згадати проект соціального партнерства 2007 р. від компанії ДТЕК у сфері соціального інвестування, коли органи місцевого самоврядування кожної території – учасниці соціального партнерства спільно з підприємствами та іншими заінтересованими сторонами обирали пріоритетні напрями соціальних інвестицій, а за результатами обговорення на кожній території формували програму соціального партнерства та визначали конкретні проекти, що підлягають фінансуванню. Цікавим є також проект Метінвесту щодо інвестування коштів у покращення умов проживання для населення в регіонах присутності (наприклад, програма «Місто – нашими руками»), турботу про ветеранів, сприяння розвитку потенціалу молодих працівників [1].

Разом із тим ми не можемо проігнорувати і той факт, що в Україні є серйозні проблеми з практичною реалізацією соціального партнерства. Вивчення наукової літератури, присвяченої цій проблематиці, дає змогу виявити низку проблем, які стосуються факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ. До факторів зовнішнього середовища відносять:

відсутність повноцінної нормативно-правової бази соціального партнерства; незавершеність процесу інституціоналізації соціального партнерства; недостатність інформації про взаємодію суб'єктів соціального партнерства; недостатню увагу органів державної влади й органів місцевого самоврядування, а також засобів масової інформації до проблеми становлення та розвитку соціально-партнерських відносин в Україні та ін. Внутрішні фактори – неготовність суб'єктів соціального партнерства до роботи в нових економічних умовах; вплив стереотипів патерналізму (утриманства); неготовність до довгострокової взаємодії сторін соціального партнерства [2]. Проблеми розвитку соціального партнерства в Україні за їхнім рівнем потрібно поділяти на такі групи: різноспрямованість інтересів соціальних партнерів, несформованість суб'єктів соціального партнерства та їх представників, домінування формальних процедур соціального партнерства, недосконале законодавство, стійка практика ігнорування законодавчого забезпечення системи партнерських відносин, занижені стандарти життя, поляризована соціальна структура та майнове розшарування суспільства, тіньова економіка й поширення корупції [3].

З приводу викладених недоліків необхідно виходити з того, що доцільно їх розподіляти за першочерговістю вирішення та рівнем негативного впливу на розвиток соціального діалогу в нашій державі. На нашу думку, деформація свідомості, неадекватні соціально-економічні умови, недосконалість нормативно-правового забезпечення у цій сфері, неповна сформованість правових процедур, а також недостатня матеріально-фінансова база є найбільш істотними, стратегічними проблемами в галузі соціального захисту. Менш істотними, але все однак важливими, є недоліки, пов'язані з аспектами інформаційного забезпечення, неготовність до впровадження цього інструменту в нових умовах, питання недостатнього соціального захисту та недосконалої суспільної стратифікації. Наголосимо, що відповідні проблеми також відіграють важливу роль, але вони є більш тактичними, аніж стратегічними за своєю природою. У цьому сенсі необхідно на належному рівні забезпечити соціально-економічний базис діяльності за таких умов, у тому числі чітко визначивши підстави та процедуру притягнення до юридичної відповідальності. Для цього повинна бути оновлена відповідна державна політика, проблеми в суспільному розшаруванні повинні вирішуватися в межах її поточних завдань. Стан інформаційного забезпечення в Україні почав покращуватися після проведення суцільної інформатизації, оновлення правових рамок доступу до публічної інформації.

Охарактеризована вище ситуація вимагає вироблення конкретних рекомендацій на майбутнє як щодо нормативного регулювання, так і щодо організації здійснення соціального захисту. З огляду на це особливий інтерес у нас викликає наукова позиція, якої дотримується О. О. Савчук з приводу формулювання перспектив вдосконалення соціальної сфери залежно від рівнів, на яких представлено конкретні проблеми: перегляд чинного законодавства, його адаптація до зовнішніх умов з урахуванням міжнародного досвіду; погодження на вищому рівні соціально-економічної політики держави для підвищення рівня та якості життя (на макрорівні); досягнення консенсусу інтересів при колективно-договірному регулюванні; забезпечення участі всіх суб'єктів у роботі органів соціального партнерства з метою посилення ролі соціальних партнерів у переговорному процесі; оновлення галузевих (регіональних) тарифних умов; легалізація ринку праці, спрямована на розвиток реального сектору (на макро- та макрорівні); запровадження юридичних напрямів оцінювання для якісного виконання колективних договорів (на мікрорівні) [3]. У такому плані виняткову роль мають стратегічно-телеологічні особливості модернізації системи соціального права, підтримка та розвиток соціально-економічної динаміки в соціальній сфері, створення умов для узгодження публічного інтересу щодо соціального захисту та інтересів учасників соціального діалогу, покращення механізму притягнення до відповідальності за правопорушення в названій галузі.

Таким чином, ми можемо підтримати підхід, прихильником якого є В.А. Красномоветь, стосовно доцільності виокремлення конкретних інструментів нормативно-правового, фінансового, організаційно-економічного, кадрового, інформаційно-аналітичного

забезпечення в схемі організаційно-економічного механізму формування ефективної системи соціального партнерства [4]. Такий крок допоможе узгодити двосторонні механізми взаємодії між державою та приватним сектором із мотиваційним становищем усіх учасників відносин із соціального партнерства; створить інституціональні правові рамки для їх демократичної та прозорої співпраці; передбачить шляхи економічного зростання та підвищення ролі людського капіталу при вирішенні соціальних проблем. Інструментальний вимір у цьому розрізі спирається на ідеологічне обґрунтування взаємодії сторін соціального діалогу на партнерських началах; удосконалення нормативно-правового забезпечення; посилення соціально-економічної активності, створення сприятливого економічного клімату, у тому числі інвестиційного; узгодження діяльності осіб, відповідальних за формування та реалізацію державної соціальної політики, з оновленням законодавством про державну службу; розробку стандартів відкритості інформації про стан здійснення соціального партнерства, виконання делегованих повноважень у цій галузі; запровадження взаємообумовленої відповідальності держави та представників приватного сектору.

При цьому покращення нормативно-правового забезпечення у сфері соціального партнерства повинно стосуватися насамперед адміністративних аспектів правової регламентації щодо активної ролі приватного сектору (бізнесу) у частині передачі їм делегованих повноважень, ролі публічної адміністрації в координації органів як учасників відносин соціального партнерства, зокрема Національної тристоронньої, галузевих (міжгалузевих) три- або двосторонніх, територіальних тристоронніх соціально-економічних рад, комітетів, комісій тощо. Також необхідно розробити та прийняти Закон України «Про соціальну відповідальність у державно-приватному секторі», де, у тому числі, повинні міститися запропоновані вище положення, а також адміністративно-правові інституційно-процедурні питання вирішення ключових проблем правового статусу та порядку притягнення Кабінету Міністрів України, Мінсоцполітики України, місцевих державних адміністрацій, інших представників публічного сектору, суб'єктів делегованих повноважень, роботодавців до соціальної відповідальності, насамперед у сфері соціального партнерства. Аналогічні зміни та доповнення повинні бути внесені до чинного Кодексу законів про працю, а також до проектів Трудового й Соціального кодексів.

Має рацію у цьому плані Г. М. Савранська, яка наголошує на можливості сприяння соціального партнерства створенню суспільної системи соціальної безпеки, конкретними завданнями якої мають стати пропозиції щодо: розбудови суспільних формувань і структур, а також взаємодії з будь-якими іншими громадськими організаціями й об'єднаннями та органами з метою підвищення рівня соціальної безпеки; уточнення системи критеріїв (показників) оцінювання ефективності управління соціальним партнерством; характеристики існуючих форм та методів цілеспрямованого впливу органів державної влади на формування ціннісно-нормативної складової соціального партнерства та обґрунтування пропозицій щодо їх удосконалення в контексті забезпечення соціальної безпеки України; надання пропозицій щодо вдосконалення способів безпосереднього реагування на ситуації, що загрожують життю і здоров'ю громадян, їх власності, природному і культурному місцю існування, правопорядку, міжетнічним відносинам партнерства [2]. У такому разі оновлена модель соціального партнерства, яка найбільше відповідатиме норвезькій моделі «соціальної гармонії», дасть змогу розв'язати нагальні політичні та соціально-економічні завдання, інтегрувати в одну систему всі сторони соціального діалогу та оптимізувати їхні функціональні обов'язки шляхом закріплення механізму делегування повноважень у цій сфері.

Література

1. Рекомендації для бізнесу. Як налагодити партнерство. URL : http://www.svb.org.ua/sites/default/files/yak_nalagoditi.pdf
2. Савранська Г. М. Розвиток національної моделі соціального партнерства у контексті забезпечення соціальної безпеки України. URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/18.pdf>

3. Савчук О. О. Актуальні проблеми розвитку соціального партнерства в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. Вип. 1. С. 188-193.
4. Красномовець В. Перспективи розвитку системи соціального партнерства в Україні. *Фінансовий простір*. 2013. № 4. С. 191-195.

Фінансовий контроль як засіб захисту публічних фінансових інтересів в умовах пандемії

Гетманець О.П., д.ю.н., професор

Харківський національний університет внутрішніх справ,

Публічні фінансові інтереси охоплюють, як фінансові інтереси держави, так і її громадян, оскільки забезпечують реалізацію державою інтересів споживачів бюджетних коштів, надання соціальних послуг, дотримання державних гарантій економічного та соціального захисту. В умовах світової пандемії питання соціального захисту населення постають дуже гостро та потребують додаткових фінансових ресурсів, як на соціальний захист та державну соціальну допомогу, так і на забезпечення сталого функціонування та розвитку галузей економіки. Отже особливі мови господарювання, які складаються в умовах пандемії або інших надзвичайних ситуацій потребують відповідного правового режиму фінансової діяльності держави.

Фахівець фінансового права Л.К. Воронова визначала наступні ознаки публічності фінансових правовідносин:

- державне або територіальне право власності;
- мета – використання об'єкта власності в інтересах суспільства; норми що регулюють відносини між суб'єктами, які мають імперативний характер;
- система централізованого регулювання суспільних відносин;
- публічні права, які захищаються за ініціативою держави або муніципальних органів та правове регулювання відносин важливих для всього суспільства і громадян, як на державному рівні, так і муніципальному [1, с. 423-424].

Вказані напрями регулювання публічних фінансових відносин в особливих умов господарювання потребують перерозподілу державних фінансових ресурсів на цілі, які пов'язані з боротьбою з вірусом, захистом медиків, населення, а також з розвитком необхідних обслуговуючих галузей. Тому для функціонування надійної фінансової системи і її стабільного правового регулювання, з метою задоволення публічних фінансових інтересів в особливих умовах господарювання, важливого значення набуває організація фінансового контролю на правових принципах.

Проте, аналіз сучасного стану організації та здійснення фінансового контролю в Україні свідчить про наявність чималої кількості недоліків у зазначеній сфері. Така ситуація пов'язана з рядом чинників. Так, постійний розвиток і реорганізація системи органів державного фінансового контролю, а також відсутність законодавчо встановлених вимог організації процедури проведення фінансового контролю, об'єктивно обумовлюють певне відставання розроблених на попередніх етапах функціонування фінансової системи контрольних механізмів від потреб сьогодення. З іншого боку, останнім часом у сфері фінансових відносин відбувається активне запозичення зарубіжного досвіду організації фінансової діяльності і фінансового контролю, що викликає необхідність приведення вітчизняних положень фінансового законодавства до відповідних світових стандартів.

Поняття, завдання фінансового контролю, його форми, види та методи, організація завжди були і досі залишаються предметом наукового дослідження і не встановлені на законодавчому рівні. Однак існують численні спроби прийняття законопроектів з питань фінансового контролю в сучасній Україні, що вказує на вкрай актуальне значення цих питань [2]. В Україні чинним є закон «про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» № 2939-ІІ (далі – закон про фінансовий контроль) який визначає окремі

завдання та форми проведення фінансового контролю шляхом ревізій, аудиту та державних закупівель [3]. Проте, на жаль, в Україні відсутньої базовий закон з фінансового контролю.

Орієнтація сучасного фінансового законодавства України на стандарти Євросоюзу потребує врахування сучасних правових засад організації фінансового контролю, націлених на захист фінансових інтересів громадян.

Правові засади фінансового контролю залежать від організації національної правової системи і потребують вивчення зарубіжного досвіду. Безумовно для забезпечення ефективності фінансового контролю на законодавчому рівні потрібно врахувати зарубіжний досвід, який не тільки проголошує принцип верховенство права, а і визначає еталонні показники його реалізації, так звані мірила правовладдя. До таких еталонних показників Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) відносить наступні: а) законність; б) юридична визначеність; в) запобігання зловживанням повноваженнями; г) рівність перед законом і недискримінація; д) доступ до правосуддя; е) приклади конкретного втілення правовладдя [4, с. 15-46].

Застосування вказаних показників для їх реального відображення практики реалізації правових норм, потребує використання додаткових показників. Наприклад для оцінки законності використовуються наступні показники дотримання приписів актів права: а) чи є наявна писана Конституція?; б) чи забезпечується відповідність законодавства Конституції?; в) чи ухвалення законодавства відбувається без затримки?; г) чи дії виконавчої влади відповідають Конституції?; д) чи ухвалення підзаконних актів відбувається без затримки?; е) чи діє контроль і судовий нагляд за відповідністю підзаконних актів законам та інші. Детальні оцінки, які висвітлюють вказані показники, визначаються і по іншим еталонам. Вказані еталонні показники виступають контрольними показниками дотримання законності у суспільстві, зокрема у фінансових відносинах. Таким чином, визначення показників оцінки стану фінансової діяльності в процедурі фінансового контролю потребує деталізації.

Відповідно до чинного закону України про фінансовий контроль орган державного фінансового контролю (який саме не уточняється) здійснює державний фінансовий контроль за такими показниками, як:

- виконанням функцій з управління об'єктами державної власності;
- цільовим та ефективним використанням коштів державного і місцевих бюджетів;
- цільовим використанням і своєчасним поверненням кредитів (позик), одержаних під державні (місцеві) гарантії;
- достовірністю визначення потреби в бюджетних коштах при складанні планових бюджетних показників;
- відповідністю взятих бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів відповідним бюджетним асигнуванням, паспорту бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі);
- веденням бухгалтерського обліку, а також складанням фінансової і бюджетної звітності, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), кошторисів та інших документів, що застосовуються в процесі виконання бюджету;
- станом внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту у розпорядників бюджетних коштів;
- усуненням виявлених недоліків і порушень (ст.8 « Основні функції органи державного фінансового контролю» [3].

Вказані показники мають загальний характер і потребують деталізації. Наприклад, показник використання коштів державного та місцевих бюджетів повинен визначати не тільки загальний обсяг фінансових ресурсів за кодом бюджетної класифікації, а і відповідні напрями використання в умовах надзвичайних економічних ситуацій. При пандемії цей показник повинен деталізуватися за напрямками соціальної допомоги, як працюючим, так і тимчасово не працюючим особам.

Таким чином, застосування в процедурі фінансового контролю показників, які визначають реальну оцінку стану дотримання правових принципів, які проголошуються Конституцією України, сприяє налагодженню системи фінансового контролю і виступають гарантом забезпечення публічних фінансових інтересів в особливих умовах господарювання

Література

1. Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. Л. К. Воронової. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Алеута, 2011. 558 с.
2. Про державний фінансовий контроль : проект закону України від 08.02.2008 № 2020 / ініціатор В. І. Коновалюк // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=31663&pf35401=116744> (дата звернення: 15.03.2017).
3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : закон України від 26.01.1993 № 2939-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення: 03.07.2017).
4. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. // Європейська комісія "За демократію через право" (Венеціанська комісія). Страсбург, 18.03.2016 р. Дослідження № 711/2013. URL: <http://w.w.w.soe.int> (дата звернення: 15.04.2018).

Особливості процесу доказування в цивільному судочинстві

Гетманцев О.В., к.ю.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

В.І. Тертишніков зазначав, що доказування та докази є одним з найважливіших проблем юридичної науки і судової практики. Як надалі стверджує науковець: «...однією з головних складових процесуальної діяльності була і є доказова діяльність, адже в ній може встановлюватися достовірність будь-якого явища».

Саме процес доказування в науковій літературі переважно характеризується як «інститут цивільного процесуального права». О.О. Грабовська розглядаючи сферу доказування інститутом цивільного процесуального права вважає, що: «...його основу становлять сукупність норм, які регулюють правовідносини в даній сфері». Надалі автор роз'яснює, що «ці норми є найважливішою ланкою в цілісній системі цивільного процесуального права, пов'язані з усіма іншими інститутами та окремими нормами, «працюють» у сукупності та взаємозв'язку». Якщо звернутися до загальнотеоретичної науки, яка в структурі системи права окремо виділяє такий елемент, як інститут права, під яким розуміється «виокремлена група норм права, які регулюють певний вид однорідних суспільних відносин», то зазвичай можна говорити і про наявність відповідних властивостей у певній групі процесуальних норм, які регулюють процес доказування. Предметом регулювання цієї групи норм процесуального права є однорідні процесуальні відносини, лише у сфері доказування. Це певний вид однорідних процесуальних відносин із своїми суб'єктами доказової діяльності, об'єктами доказування і змістом. Така сукупність процесуальних норм становить відносну автономію у складі галузі кожного процесуального права та забезпечує завершений цикл правового регулювання процесуальної діяльності суб'єктів доказування, має специфічну мету і принципи доказування, використовує свій особливий понятійно-категоріальний апарат. За змістом інститут доказування є міжгалузевим, оскільки норми права, які регулюють доказування і докази, розташовані як у нормах процесуального законодавства так і у нормах матеріальних галузей права. Це один із органічних проявів взаємозв'язку та взаємодії матеріального і процесуального права, адже більшість приписів норм матеріального права можуть реалізуватися в житті лише за допомогою норм процесуального права, і навпаки, в сфері доказування і доказів визначити

предмет доказування та необхідні докази у конкретній справі, яка знаходиться в провадженні суду, можливе через звернення до норм матеріального права.

Так само сторони договірних та учасники позадоговірних відносин, у разі виникнення спору, в судовому процесі будуть брати участь учасниками справи, а отже стають і суб'єктами у доказовій процесуальній діяльності.

Однією з спільних рис різних юридичних процесів прихильники концепції судового права вважають «доказове право», розглядаючи його як: «комплекс (систему, сукупність) правових норм, які регулюють відповідну діяльність, або спільність принципів доказового права у різних видах судових процесів». До змісту (системи, структури) доказового права спочатку науковці включали норми кримінального процесуального права і цивільного процесуального права в сфері доказування, пояснюючи подібністю правового регулювання, єдністю мети та засобів її досягнення, але пізніше приєднували відповідні норми арбітражного (згодом господарського) процесуального кодексу і відповідні глави кодексу адміністративного судочинства. У США та окремих країнах Європи (Австрії, Англії, Німеччині), РФ доказове право у навчальних закладах з підготовки майбутніх юристів викладається як окрема навчальна дисципліна для забезпечення поглибленого засвоєння теоретичних і практичних проблем в сфері доказування для підготовки студентів до майбутньої практичної діяльності.

Доказування посідає важливе місце в процесуальних галузях права (цивільного, господарського, адміністративного) адже саме завдяки доказуванню реалізуються функції суду, мета та інтереси учасників справи, функції інших учасників судового процесу (свідка, експерта, експерта з питань права).

У науковій літературі доказування характеризують як: центральну частину (складову) судового процесу ; невід'ємну складову внутрішньої системи будь-якої процесуальної галузі права, адже регламентує суспільні відносини, що опосередковують порядок встановлення наявності або відсутності обставин, які мають значення для вирішення справи ; розумову і процесуальну діяльність суду та інших учасників цивільного процесу, що спрямована на встановлення істини у конкретній справі і вирішення спору між сторонами ; інститут цивільного процесуального права, адже сфера доказування, встановлення фактів і обставин складається з сукупності норм, які регулюють правовідносини в даному напрямі цивільної процесуальної діяльності ; процесуальна діяльність зі встановлення фактів (фактичних обставин) не лише матеріальних, а й процесуальних, які характеризуються як правовою визначеністю так і правовою невизначеністю або мають оціночний характер, як наприклад, зловживання процесуальним правом або визначення наявності інтересу при захисті невизначеного кола осіб, при зверненні до суду з похідним позовом, груповим позовом ; встановлення судом фактичної і правової сторони будь якої справи у їх взаємозв'язку (юридико-фактична діяльність національних юрисдикцій при вирішенні приватноправових спорів).

Аналізуючи зміст статті 76 ЦПК, можна дійти висновку, що процес доказування має за мету встановлення наявності або відсутності обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, які мають значення для вирішення справи. Отже, доказування має своє спрямування, яке визначено вказаними статтями кодексів. Це дає можливість суду належним чином організувати судовий процес і спрямувати його у необхідному напрямку адже процес доказування є основою цивілізованого судочинства, заснованого на засадах змагальності та досягти мету і виконати завдання визначених статтею 2 ЦПК.

У наукових працях присвячених дослідженню доказуванню і доказам такі поняття як обставини і факти, їх зміст та співвідношення не були предметом окремих наукових досліджень, а отже це вносить невизначеність у розумінні поняття і сутності доказування, мети і змісту цього важливого процесу, конкретизації предмета доказування у судовому процесі.

Отже, доказування – це урегульована нормами процесуального законодавства процесуальна діяльність учасників справи, спрямована на відновлення подій і дій, які мали місце в минулому та які обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи.

Література

1. Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 472 с.
2. Загальна теорія права / за заг. ред. М.І. Козюбри. К. : Ваіте, 2015. 390 с.
3. Михеєнко М.М., Молдован В.В., Радзівська Л.К. Порівняльне судове право: підручник. К. : Либідь, 1993.
4. Васильєв С.В. Цивільний процес : підручник. К. : Алерта, 2018. 506 с.
5. Левченко О.В. Современное доказательственное право зарубежных стран. *Вестник Оренбургского государственного университета*. № 3. 2009. С. 71-77.
6. Миколаєць В.А. Груповий позов у цивільному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. Акад. внутр. справ. Київ, 2014. 189 с.
7. Мурадян Э. М.. Истина как проблема судебного права. М. : «Былина», 2002. 287 с.
8. Ренц И.Г. Факты и доказательства в международных спорах: между истиной и справедливостью. М. : Статут, 2018. 304 с.
9. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса : теоритические начала и основне институты. М. : Волтерс Клувер, 2008. 696 с.
10. Ярков В.В. Юридические факты в цивилистическом процессе. М. : Инфотропик Медиа, 2012. 608 с.
11. Ясинок М.М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект) : монографія. Національний університет «Одеська юридична академія», 2011. 380 с.
12. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / В.В. Комаров, К.В. Гусаров, Н.Ю. Сакара та ін. ; за ред. В.В. Комарова. Х. : Право, 2016. 648с.

Заходи адміністративного примусу під час карантину щодо людей

*Гончарук С.Т., к.ю.н., професор
Національний авіаційний університет*

Однією з ознак будь-якої держави є необхідність і можливість застосування у визначених ситуаціях різних заходів державного примусу. Державний примус є важливим і об'єктивно необхідним методом державно-владного, регулюючого і правоохоронного впливу з боку держави на волю і поведінку різних учасників правових відносин з метою спонукання їх до правомірної поведінки, дотримання встановленого правопорядку в суспільстві, чіткого і неухильного виконання всіма суб'єктами права вимог чинного законодавства незалежно від їх волі і бажання. Серед різних заходів державного примусу важливе місце належить заходам адміністративного примусу. Перш ніж розглядати окремі заходи адміністративного примусу під час карантину щодо людей доцільно торкнутися загальних положень щодо цього поняття.

Адміністративному примусу як одному з найбільш важливих і поширених видів державного примусу притаманні основні ознаки останнього. Водночас, він характеризується і специфічними властивостями. Зокрема, до його властивостей можна віднести наступне.

1. Це один з основних, об'єктивно необхідних методів управління, який застосовується переважно у публічно-управлінській сфері на базі методу переконання.

2. Він є одним із особливих різновидів державного примусу поряд з кримінальним, цивільно-правовим, дисциплінарним, фінансовим та ін. Крім іншого, така особливість полягає в тому, що адміністративно-примусові заходи застосовуються не лише у випадках

протиправної поведінки окремих суб'єктів (що характерно для інших видів державного примусу), а й у випадках їх правомірної поведінки.

3. Заходи адміністративного примусу застосовуються широким колом уповноважених на те суб'єктів, серед яких переважають органи виконавчої влади (здебільшого правоохоронного призначення), їх посадові особи або інші компетентні суб'єкти (наприклад, суди).

4. Адміністративний примус має правовий характер, здійснюється на основі і в межах закону, тобто, застосування його заходів урегульовано адміністративно-правовими нормами (нерідко його, зокрема, називають адміністративно-правовим примусом). Такі норми містяться не лише в законах, а й у багатьох підзаконних нормативно-правових актах.

5. Застосування різноманітних заходів адміністративного примусу здебільшого детально регламентовано адміністративно-правовими нормами і, як правило, має відповідне юридичне оформлення.

6. Цей метод ґрунтується на державно-владних приписах зобов'язуючого характеру, що передбачають застосування широкого комплексу різних примусових заходів морального, матеріального або фізичного впливу на волю і поведінку окремих суб'єктів права.

7. Він носить офіційний характер, тобто здійснюється офіційно, від імені держави в особі її компетентних органів та посадових осіб або інших суб'єктів публічної адміністрації.

8. Його заходи застосовуються з метою охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, попередження і припинення правопорушень та покарання правопорушників, а також примусового виконання загальнообов'язкових правил у сфері публічного управління.

9. Заходи адміністративного примусу можуть застосовуватись як при наявності правопорушень (насамперед адміністративних), такі при їх відсутності (скажімо, в умовах надзвичайного стану, у випадку забезпечення громадської безпеки тощо).

10. Адміністративний примус застосовується як до фізичних осіб (персоніфіковано), так і до юридичних осіб.

11. Застосування його заходів, як правило, не пов'язане з елементами службового підпорядкування.

12. Цей примус безпосередньо пов'язаний з таким видом правової відповідальності, як адміністративна і тільки в окремих випадках він опосередковано торкається інших видів юридичної відповідальності. Водночас, сукупність його заходів, мета і підстави їх застосування значно ширші за випадки застосування адміністративної відповідальності. Адміністративні стягнення є лише його складовою частиною.

13. Застосування заходів адміністративного примусу здійснюється в установленому адміністративно-процесуальними нормами порядку та у визначених формах, тобто реалізується в більшості випадків у межах спеціальних адміністративних проваджень.

Таким чином, з урахуванням вищезазначеного можна визначити, що адміністративний примус як один з основних методів публічного управління полягає у застосуванні уповноваженими на те органами виконавчої влади та іншими компетентними суб'єктами у передбачених законом випадках комплексу примусових заходів морального, матеріального та фізичного впливу на волю і поведінку учасників управлінських відносин з метою забезпечення громадського порядку та громадської безпеки, попередження та припинення правопорушень, а також покарання правопорушників.

Існуючі заходи адміністративного примусу настільки численні і різноманітні, що визначити їх якісне і кількісне вираження неможливо. Групувати ці заходи можна за різними критеріями. Зокрема, в комплексі заходів адміністративного примусу щодо мети та характеру їх впливу виділяють переважно три традиційні групи: – заходи адміністративного попередження; – заходи адміністративного припинення; – заходи адміністративної відповідальності (адміністративні стягнення). Нерідко в їх числі виділяють окремо ще адміністративно-відновлювальні заходи. На думку Т.О. Коломоєць, класифікація заходів адміністративного примусу обумовлена потребою з'ясування сутності різноманітних заходів

адміністративного примусу, їх мети, взаємодії та зовнішніх форм їх прояву. Заходи адміністративного попередження – це примусові заходи профілактичного (запобіжного) характеру, які спрямовані на попередження правопорушень, забезпечення громадської безпеки та громадського порядку, боротьбу зі стихійним лихом, епідеміями та епізоотіями, а також на запобігання та ліквідацію негативних наслідків під час інших надзвичайних подій. Ці примусово-запобіжні заходи застосовуються компетентними суб'єктами до фізичних та юридичних осіб незалежно від вчинення ними тих чи інших правопорушень. Вони спрямовані на їх попередження, запобігання, а також на забезпечення громадської безпеки та громадського порядку, відвернення загрози життю і здоров'ю людей, якнайшвидшу ліквідацію можливих негативних наслідків різних екстремальних ситуацій.

Заходи адміністративного припинення застосовуються уповноваженими на те органами чи посадовими особами у передбачених законом випадках і в установленому порядку з метою примусового припинення правопорушень, усунення їх шкідливих наслідків та забезпечення умов для притягнення до відповідальності правопорушників. Заходи адміністративного припинення застосовуються тільки уповноваженими на те суб'єктами у передбачених законом випадках у зв'язку зі скоєнням правопорушень або у зв'язку із замахом на вчинення правопорушень.

Адміністративні стягнення, як остання ланка в системі заходів адміністративного примусу, є засобом реалізації адміністративної відповідальності, яка настає за вчинення адміністративних проступків.

Названі групи заходів адміністративного примусу широко передбачені для забезпечення карантину щодо людей з метою запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Термін «карантин» має багатозначне тлумачення. В медицині цим терміном називають комплекс адміністративних та медико-санітарних заходів для запобігання поширенню небезпечних інфекційних хвороб або епідемій, тобто хвороб, що характеризуються важкими та (або) стійкими розладами здоров'я у значній кількості хворих, високим рівнем смертності та швидким поширенням хвороби серед населення, – для обмеження контактів інфікованої або підозрілої на інфікування особи (осіб), тварини, рослини, вантажу, товару, транспортного засобу, населеного пункту, на рівні країни або між державами.

Світова практика показує, що своєчасні протиепідемічні заходи, зокрема карантинні, є доволі ефективними в боротьбі з COVID-19. Україна також запровадила суворий карантинний режим для стримування темпів поширення вірусу та його швидкого подолання. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Кабінет Міністрів України прийняв постанову №211 від 11.03.2020 р. «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», якою установив на всій території України карантин з 12 березня 2020 р. до 24 квітня 2020 р. з подальшою пролонгацією до 11 травня 2020 р. Власне, уряд цією постановою запровадив режим надзвичайної ситуації на всій території України. Відповідно до Кодексу цивільного захисту України під надзвичайною ситуацією розуміється порушення нормальних умов життя і діяльності людей, спричинене аварією, катастрофою, стихійним лихом або іншою небезпечною подією, в тому числі епідемією, яке може призвести до загибелі людей та/або значних матеріальних втрат.

Карантинні засоби передбачають різні заборонні, обмежувальні та зобов'язальні примусові заходи. Зокрема, забороняється:

1) перебування громадян в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту, у тому числі респіратора або захисної маски;

2) переміщення групою осіб у кількості більше ніж дві особи, крім випадків службової необхідності та супроводження осіб, які не досягли 14 років, батьками, усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, іншими особами відповідно до закону;

3) перебування в громадських місцях осіб, які не досягли 14 років, без супроводу батьків, усиновлювачів, опікунів, інших осіб відповідно до закону;

4) відвідування закладів освіти її здобувачами;

5) відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон, крім виходу домашніх тварин однією особою;

6) відвідування спортивних та дитячих майданчиків;

7) проведення всіх масових (культурних, розважальних, спортивних, соціальних, релігійних, рекламних та інших) заходів, крім заходів, необхідних для забезпечення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, індивідуальних тренувальних занять за умови забезпечення учасників засобами індивідуального захисту;

8) робота суб'єктів господарювання, яка передбачає приймання відвідувачів, зокрема закладів громадського харчування (ресторанів, кафе тощо), торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури, торговельного і побутового обслуговування населення, крім торгівлі продуктами харчування, паливом, деталями та приладдям для транспортних засобів та сільськогосподарської техніки, засобами гігієни, лікарськими засобами та медичними виробами, за умови забезпечення персоналу та відвідувачів засобами індивідуального захисту, перебування в приміщенні не більше одного відвідувача на 10 кв. метрів торговельної площі, та дотримання інших протиепідемічних заходів;

9) залізничні, авіаційні, автобусні міжміські та міжобласні пасажирські перевезення, заборона роботи метрополітенів. Міські перевезення можуть здійснюватися в режимі обмеженої кількості пасажирів.

Передбачена обов'язкова консервація або самоізоляція окремих категорій громадян у визначених законодавством випадках. Хворі на особливо небезпечні інфекційні хвороби в разі відмови від госпіталізації підлягають примусовому стаціонарному лікуванню, а носії збудників зазначених хвороб та люди, які контактували з такими хворими, обов'язковому медичному нагляду і карантину у встановленому порядку

Встановлюються й інші заборонні і обмежувальні заходи, які мають примусово-профілактичний, запобіжний характер.

У разі порушення встановлених карантинних заходів передбачено застосування уповноваженими на те органами і посадовими особами заходів адміністративного припинення з метою примусового припинення правопорушень, усунення їх шкідливих наслідків та забезпечення умов для притягнення до відповідальності правопорушників.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 17.03.2020 р. шляхом внесення відповідних змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм передбачено адміністративну відповідальність у вигляді штрафу на громадян від однієї до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від двох до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Такі окремі заходи адміністративного примусу, що домінантно застосовуються для забезпечення протиепідемічних карантинних заходів.

Література

1. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Юрінком Інтер, 2011. 576 с.
2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19: Постанова Кабінету Міністрів України №211 від 11.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020>

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 16, ст.100.

Роль принципу верховенства права в діяльності органів виконавчої влади України

*Гусар О.А., к.ю.н., доцентка
Національний авіаційний університет*

Сучасний суспільно-державний розвиток правової держави повинен ґрунтуватися на основоположному принципі верховенства права і реально застосовуватися в діяльності органів виконавчої влади. В Україні цей принцип активно почали досліджувати та переосмислювати його природу тільки з часів отримання незалежності, на відміну від західних демократій, де завжди визнавали цей принцип, адже він був основою публічного правопорядку і гарантією визнання прав і свобод людини. Тлумачення принципу верховенства права уперше знаходимо в роботах англomовних учених правової системи загального права, а в подальшому він закріплюється у міжнародних договорах та документах провідних європейських організацій і застосовується на практиці країнами континентальної Європи.

Доктрина ідеї верховенства права виникає у XIX ст., коли концепція жорсткої поліцейської держави змінюється в сторону держави, в якій найвищим соціальним регулятором визнається право. У XX столітті доктрина верховенства права еволюціонує під впливом суттєвих обставин. А саме: – зростання адміністративного права, що регулює дії публічної влади.

В Україні принцип верховенства права визначений не тільки в ст. 8 Основного Закону України, а й імплементується в поточне законодавство, правозастосовну практику органів виконавчої влади. Однак, через неналежне осмислення і застосування англomовних еквівалентів термінів, які в українській мові передаються словами «право» та «закон» не завжди правильно інтерпретується і застосовується на практиці цей принцип. При спробах розкриття сутності і змісту принципу верховенства права поза увагою залишається наявність істотних відмінностей між англійською та українською правничими мовами, які полягають у відсутності в сучасній українській правничій мові належних еквівалентів для слова «law», що присутнє у назві принципу «the rule of law», в результаті чого при перекладі юридичних текстів слово «law» перекладають або словом «закон», або словом «право», які не в повній мірі йому відповідають. Так, досить часто принцип «верховенства права» фактично пов'язують і ототожнюють з невід'ємними та невідчужуваними правами людини. Дійсно верховенство права та права людини тісно пов'язані, проте є різними концепціями.

Для правильного розуміння і тлумачення звернемося до переліку компонентів верховенства права, які запропоновані у висновку Венеціанської комісії від 25-26 березня 2011 року і які використовуються в діяльності органів виконавчої влади. Доволі вичерпний перелік включає: законність, у тім числі прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що провадять судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом.

В діях органів державної влади англійський фахівець адміністративного права Г. Вейд виокремлює такі ознаки принципу «верховенства права», а саме «вони повинні здійснюватися строго до чинного законодавства, адже перевищення їх компетенції не може дозволятися в правовій державі. Органи суду є незалежними від органів виконавчої влади, тому при вирішенні спорів щодо законності актів адміністративних органів, суд самостійно без зовнішнього впливу вирішує дані питання».

Таким чином, відповідно до вище зазначеного, принцип «верховенства права» являє собою, панування права над законом. Тобто пріоритет надається правам та інтересам особи

аніж державі. Така ознака є фундаментальною для принципу «верховенства права», адже ідеї верховенства містять в собі прояв справедливості та добра, що дає розвиток демократії та є передумовою створення правової держави. Дійсно принцип «верховенства права» не можна розглядати лише як верховенство визначених прав – адже наслідком буде всюдозволеність та свавілля з боку суспільства, та навпаки, розглядаючи лише «верховенство закону» отримаємо несправедливі, незаконні нормативно правові акти та зловживання своїми повноваженнями органами виконавчої влади. Отже, ці два правові явища не можуть існувати окремо, адже право лежить в основі закону, а закон є зовнішнім проявом права.

Беззастережною вимогою забезпечення правової визначеності ще з давніх часів є необхідність нормативно-правових актів бути узгодженими (несуперечливими). На жаль, в українській правовій системі ця вимога визначеності часто не дотримується, а суперечливість законів та інших нормативних актів не розглядається як порушення конституційності і не є підставою для визнання їх неконституційними.

Важливою умовою є також те, що норми не повинні наділяти державні органи широкими дискреційними повноваженнями. Законодавче обмеження адміністративної дискреції (свободи дій) – визначальна проблема сучасності; така дискреція – це шпарина, через яку може втекти свобода кожної людини. Надання державним органам широких дискреційних повноважень у їх відносинах із громадянином призводить до підвищення рівня свавілля в діяльності цих органів і до зменшення здатності особи передбачити їх дії. Через це, без сумніву, потерпає правова визначеність. Таким чином, свавільні, непередбачувані дії держави, безумовно, підривають стабільність правової системи, порушують демократичні засади законності дій органів виконавчої влади, нівелюють рівень довіри населення до них.

Аналізуючи останній рейтинг верховенства права за даними World Justice Project Україна зайняла 77-у позицію серед 126 країн світу, і в рейтингу знаходиться між Таїландом і Сербією. Лідерами є Данія, Норвегія та Фінляндія. Останню сходинку посіли Венесуела, Камбоджа та Афганістан. Білорусь зайняла 66 сходинку. За групами рейтингу, це має такий вигляд: в «обмеженнях повноваження уряду» Україна зайняла 90 місце, у розділі «відсутність корупції» – 108, «відкритість уряду» – 46 місце, «фундаментальність права» – 50, «регуляторне забезпечення» – 103, «цивільне правосуддя» – 61, «кримінальне правосуддя» – 87, у розділі рейтингу «правопорядок та безпека» Україна посідає 60-у позицію – між Намібією та Белізом. Нажаль, на сьогодні спостерігається зловживання органами влади своїх повноважень Урядом, продукування нікчемних підзаконних правових актів, або таких, що порушують норми природного права; високий рівень корупції при наявності численної системи антикорупційних органів; наявна слабкість органів виконавчої влади.

Однак за допомогою законодавства і нормозастосовчої практики можна встановлювати критерії обмеження дискреції. Наприклад, в Ізраїлі Верховний Суд виробляє певні критерії прийняття рішення державним органом поза встановленими повноваженнями. Як зазначає ізраїльський суддя І. Замір: «Орган виконавчої влади зобов'язаний діяти не тільки в межах повноважень, визначених законом, а й розумно. Це принцип розумності в широкому сенсі. У цьому значенні принцип розумності передбачає органу виконавчої влади здійснювати свій розсуд належним чином. Він включає в себе низку вторинних обов'язків: орган виконавчої влади повинен здійснювати свої повноваження для досягнення належної мети; він повинен брати до уваги лише міркування, які стосуються справи, та ігнорувати міркування, які справи не стосуються; він повинен надати кожному міркуванню, яке стосується справи, належну оцінку й балансувати різні міркування (це принцип розумності у вузькому сенсі); і він не повинен завдавати людям збитки більшою мірою, ніж це необхідно».

Таким чином, правова визначеність у діяльності органів державної влади – це не сліпе дотримання букви закону. Необхідно враховувати вимоги й інших складових принципу верховенства права (наприклад, пропорційності, розумності та ін.), бачити норму в цілісній системі, з тим, щоб при прийнятті рішення задовольнити конкретні права та інтереси людини.

Як зазначає С. Погребняк, «із практики Європейського суду з прав людини випливає, що одним зі способів законодавчого обмеження свободи розсуду органів виконавчої влади є чітке визначення підстав, меж і способів здійснення компетентним органом повноважень. Зокрема, несумісним із правовою визначеністю є: надання повноважень без встановлення обов'язковості їх здійснення; відсутність конкретних життєвих обставин, за наявності яких можливе застосування певних повноважень; надання повноважень за допомогою невизначених правових понять.

Заради обмеження свавілля при використанні розсуду державний орган зобов'язаний використовувати право розсуду відповідно до мети повноваження: застосовуючи дискреційну норму, орган повинен вивчити значення і мету надання йому певних повноважень і, враховуючи це, підходити до вирішення окремих випадків. Зрозуміло, що для цього мета повноваження має бути чітко сформульована в законі.

Можна стверджувати, що в Україні закріплено певне обмеження свободи розсуду суб'єктів владних повноважень. Так, у ст. 19 Конституції України визначено спеціально дозвільний правовий режим їхньої діяльності: «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». В Конституції ст. 22 визначає: «Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод». Стаття 92 Конституції України встановлює коло питань, які через свою особливу важливість можуть бути визначені виключно законами (наприклад, права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина). Таким чином, Конституція України прямо забороняє нормативне втручання в зазначені сфери з боку органів виконавчої влади. Стаття 55 Конституції України гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; ст. 124 поширює юрисдикцію судів на будь-який юридичний спір.

У справах щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, відповідно до п.2 ч.2 ст.2 Кодексу адміністративного судочинства України, адміністративні суди перевіряють, чи прийняті (вчинені) вони: 1) на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України; 2) з використанням повноваження з метою, з якою це повноваження надано; 3) обґрунтовано, тобто з урахуванням усіх обставин, що мають значення при прийнятті рішення (вчинення дії); 4) безсторонньо (неупереджено); 5) добросовісно; 6) розсудливо та ін..

Таким чином, в українській правовій системі критерії обмеження дискреційних повноважень органів державної влади встановлені на законодавчому підґрунті. Ідея обмеження виконавчої влади існує з метою забезпечення та захисту прав людини.

Отже, принцип верховенства права є важливим принципом в системі державотворення, згідно з яким громадяни здійснюють свої права за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом», а органи виконавчої влади та їх посадові особи – за принципом «дозволено те, що прямо визначено законом». Легітимність діяльності органів виконавчої влади буде проявлятися не стільки через правову визначеність порядку і процедури їх діяльності, скільки через те, що службовці будуть здійснювати свої повноваження відповідно до ідей «верховенства права», а на практиці дійсно будуть забезпечуватися права і свободи людини і громадянина.

Література

1. Вовк Д. О. Верховенство права і толерантність : навчальний посібник. Київ, 2018. 172 с.
2. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеціанська комісія) Верховенство права. (Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 року), Додаток: Контрольний перелік питань для оцінки стану верховенства права в окремих державах. *Право України*. Київ, 2011. № 10.

3. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків: Право. 2008. 240 с.
4. Матвеева Ю. І. Принципи правової визначеності як складова верховенства права: дис... канд. юр. наук (доктора філософії): 12.00.01 / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2019. С. 207.
5. World Justice Project: У рейтингу верховенства права Україна випереджає Росію, але програє Білорусі. URL: <https://thebabel.com.ua/news/26568-world-justice-project-u-reytingu-verhovenstva>(дата звернення 24.04.2020).
6. Шустров Д. Г. Принцип пропорциональности в конституционном праве Израиля. Москва: ЛЕНАНД, 2015. 160 с.
7. Конституція України від 28 червня 1996 року, № 254к /96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 30.
8. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-ІУ. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15) (дата звернення 23.04.2020).

Информационная и правовая культура: критерии соотношения и взаимовлияния

*Демидова И.А., к.ю.н., доцент
Могилевский институт МВД*

В современных политико-правовых реалиях вопрос соотношения и взаимовлияния информационной и правовой культуры приобретает особую социальную значимость. В теоретическом плане данное обстоятельство требует четкости в установлении и обосновании соответствующих тенденций.

В качестве базового принимается положение, что информатизация общества является феноменом современной культуры, в том числе правовой. Указанное обстоятельство обуславливает общественную потребность в информационной составляющей правовой культуры, что призвано пониманию информационных процессов в правовой сфере. В этом случае информационная культура может быть подвергнута рассмотрению в контексте проблематики информационного общества и информационного мировоззрения. Следует отметить ряд научных работ в данном направлении – монография Н. И. Гендиной [1], научные труды авторского коллектива Л. А. Василенко и И. Н. Рыбаковой [2], Н. В. Лопатиной [3], С. В. Шермазановой [4] и др. Обращает на себя внимание тот факт, что информационная культура исследуется преимущественно в философском аспекте – кандидатские диссертации Н. А. Водопьяновой (2001), Е. В. Гореловой (2008), С. В. Гриценко (2005), В. П. Казанцевой (2008), Г. В. Поляковой (2015), А. С. Шаляпиной (2011) и др., а также в социологическом плане – кандидатские диссертации Т. В. Тычковой (2009), О. В. Хрущева (2009), С. В. Шермазановой (2008) и др., что определяет актуальные потребности в осмыслении феномена информационной культуры. В ряде работ определяются политические и педагогические аспекты данного явления – диссертации Н. А. Федотова (2003), а также Т. С. Коваль (2007), Н. В. Огурцовой (1990), Т. И. Поляковой (2005) соответственно. С позиций правовой составляющей информационная культура рассматривается в диссертациях Р. Ф. Азизова «Правовое регулирование: информационный аспект» (2007), М. Ю. Величко «Информационная безопасность в деятельности органов внутренних дел» (2007), Н. И. Лебедевой «Правовая культура личности и Интернет: теоретический аспект» (2004), Е. В. Надыгиной «Теоретико-правовой анализ влияния информационных технологий на правосознание» (2008), А. И. Рожковой «Теоретические аспекты правового регулирования информационной сферы» (2005), А. Н. Чеботаревой «Правовое обеспечение информационной безопасности в глобальном информационном обществе» (2017) и др.

При соотношении информационной и правовой культуры значимым является признание того, что информационная культура включает такие составные части как коммуникативная культура (культура общения), лексическая культура (культура письма и оформления

деловых документов), книжная культура (культура чтения), интеллектуальная культура (культура научного исследования и умственного труда), информационно-технологическая (культура использования современных информационных технологий), информационно-правовая культура, мировоззренческая и нравственная культура, библиографическая культура [5]. Все составляющие информационной культуры имеют преломление к правовой сфере, что допускает их рассмотрение в качестве самостоятельных объектов научного правового исследования. Так, можно говорить о правовой культуре общения субъектов права и субъектов юридической деятельности, о культуре прочтения нормативного материала, об информационной культуре правовых исследований, о культуре использования справочных информационных систем в процессе правоприменения и в научной работе, о правовом мировоззрении в информационной сфере и т.д.

Признание взаимовлияния правовой и информационной культуры связано с рассмотрением правовой культуры в рамках информационно-семиотического подхода посредством структурирования правовой информации, составляющей правовую культуру общества. Информационное содержание определяется за такими элементами правовой культуры как правовое сознание, правовая наука, правовая деятельность, материальные предметы, обеспечивающие и сопровождающие правовую деятельность, юридические акты (научный подход Е. В. Клейменовой, К. А. Моралевой) [6, с. 51]. Каждый структурный компонент как информационный ресурс выступает в качестве одной из характеристик правовой культуры общества. То обстоятельство, что носителями правовой информации являются не только знаковые системы (научные тексты, юридические документы, нормативные правовые акты и т.д.), но и отдельный человек, те или иные социальные группы, а также общество в целом задает возможные направления формирования правовой культуры.

Одним из перспективных направлений правового информационного воздействия может считаться правовое сознание личности, представителей определенных социально-профессиональных групп – государственных должностных лиц в целом и их отдельных категорий (чиновников, депутатов, военнослужащих, сотрудников органов внутренних дел и др.), молодежи и т.д.

Рассмотрение правовой информации в контексте правового сознания представлено в диссертациях ряда авторов. Отмечается близкая тематика работ ученых разных исторических отрезков современности, среди них – В. И. Хабалов «Правовая информация как фактор формирования социалистического правосознания» (1988); С. С. Пискунова «Правовая информация как средство формирования правового сознания граждан» (2004); Р. А. Осипов «Правовая информированность и правосознание граждан: вопросы теории» (2018) и др. Так, В. И. Хабаловым, написавшим свою работу в период перестройки, акцент делается на значении правовой информации в укреплении социалистической законности и правопорядка, совершенствовании правового воспитания советских граждан. Правосознание рассматривается как необходимое условие трудовой и общественно-политической деятельности человека. Значимым является установление неотделимости общественного правосознания от правовой информации. Одним из критериев правовой культуры общества признается уровень правовой информированности граждан. Автор исходит из базового понимания правосознания как отношения людей к праву, государственно-правовой системе, а также к значимому в правовом отношении поведению граждан, деятельности государственных и общественных организаций [7]. Инструментальные функции правовой информации в изменившихся исторических реалиях исследованы в работе С. С. Пискуновой. Общим является рассмотрение правовой информации в качестве одной из характеристик правовой системы общества. Объектом предпринятого автором исследования определяются механизмы правового информирования различных социальных групп населения страны, включая предпринимателей. При этом признание значения правовой информации связано с обоснованием необходимости формирования информационного права. Современные тенденции исследований по данному направлению определяются установлением

взаимосвязи между правовой информированностью, с одной стороны, и правосознанием и правовой культурой, с другой, при разведении понятий «право личности на информированность» и «право на информацию», что нашло отражение в диссертации Р. А. Осипова.

Таким образом, можно констатировать взаимовлияние информационной и правовой культуры, что обусловлено установленной тенденцией возрастающей роли правовой информации в правовой системе общества, ее значимости в правосознании личности в условиях информационного общества.

Литература

1. Информационное образование и информационная культура как фактор безопасности личности в глобальном информационном пространстве: возможности образовательных организаций и библиотек : монография. М. : Литера, 2016. 391 с.
2. Василенко Л. А., Рыбакова И. Н. Информационная культура в системе государственного управления. М. : Изд-во РАГС, 2004. 145 с.
3. Лопатина Н. В. Информационная культура как условие эффективности социальных технологий. М. : МГУКИ, 2002. 69 с.
4. Шермазанова С. В. Информационная культура организации как социальный процесс. М. : РГТУиС, 2010. 169 с.
5. Зиновьева, Н. Б. Информационная культура личности: Введение в курс / под ред. И. И. Горловой. Краснодар, 1996. 135 с.
6. Клейменова, Е. В., Моралева К. А. Правовая культура и ее стандарты в конституциях Российской Федерации. *Правоведение*. 2003. № 1. С. 50–56.
7. Хабалов В. И. Правовая информация как фактор формирования социалистического правосознания : автореф. дис. ... канд. юрид наук : 12.00.01 / Акад. МВД СССР. М., 1988. 23 с. URL: <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=1228839>. (Дата доступа: 28.04.2020).

Адміністративно-процесуальні повноваження свідка в адміністративному судочинстві України

Джафарова М.В., д.ю.н., доцентка

Харківський національний університет внутрішніх справ

Законодавцем на даний момент у ст.. 61 Кодексу адміністративного судочинства (надалі – КАС) України закріплено, що в якості інших учасників адміністративного процесу варто розглядати помічника судді, секретаря судового засідання, судового розпорядника, свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача і спеціаліста [1]. Разом з тим, серед учених символічно склалося розрізняти дві категорії осіб, які є іншими учасниками адміністративної справи, а саме: 1) осіб, які обслуговують адміністративний процес (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник); 2) осіб, які сприяють розгляду адміністративної справи (перекладач, експерт, експерт з питань права, спеціаліст, свідок).

Якщо участь першої категорії учасників справи в судовому процесі обумовлена необхідністю обслуговування всього перебігу розгляду адміністративної справи – від початку її відкриття до прийняття судового рішення по справі, і є обов'язковою при розгляді будь-якої категорії публічно-правового спору; то участь осіб, які сприяють розгляду і вирішенню адміністративної справи по суті, визначається за необхідністю, із врахуванням особливостей конкретних обставин кожної окремої адміністративної справи. При цьому, окремо зауважимо, що в наукових колах питання про наявність юридичної зацікавленості в усіх осіб, які є іншими учасниками справи, завжди вирішувалося однозначно й не викликало жодних дискусій: названі особи абсолютно позбавлені самостійної юридичної зацікавленості в результатах розгляду справи, оскільки їх участь в судовому процесі обумовлена

функціональними обов'язками, покладеними на них законодавством. Це також пояснює й той факт, що на їх права та обов'язки жодним чином не впливає законна сила судового рішення, ухваленного за результатами розгляду справи.

До характерних особливостей усіх вищеназваних учасників справи, варто віднести також й те, що від їх дій не залежить виникнення, розвиток і припинення адміністративного судочинства, оскільки вони виступають нейтральними, так би мовити, пасивними суб'єктами адміністративно-процесуальних правовідносин.

Так, окремою процесуальною «фігурою», що належить до кола інших учасників адміністративної справи є свідок, тобто будь-яка особа, якій відомі обставини, що належить з'ясувати у справі (ч. 1 ст. 65 КАС України). Такі обставини можуть бути або безпосередньо сприйняті особою, яка викликається як свідок, або повідомлені їй іншою особою. В останньому випадку, виходячи із змісту ч. 2 ст. 91 КАС України, свідок зобов'язаний назвати джерело своєї обізнаності щодо певної обставини. Також слід вказати, що не будь-яка особа, якій відомі обставини, що стосуються конкретної справи, може стати свідком, оскільки законодавець встановлює перелік осіб, яких не можна допитати як свідків (ст. 66 КАС України), а також визначає підстави для відмови осіб від давання показань (ст. 67 КАС України). Між іншим, законодавець покладає на суд обов'язок встановити перед допитом свідка його стосунки зі сторонами та іншими учасниками справи (ч. 3 ст. 212 КАС України). Виконання цього обов'язку спрямовано на встановлення порядку проведення такого допиту, на визначення ступеня об'єктивності показань свідка і правильність їх оцінки.

Деякими вченими відмічається, що суди на практиці мало звертають уваги на такого носія доказової інформації, як показання свідків, хоча інформація, що надходить від них, є важливим джерелом доказів в адміністративній справі, а її цінність зумовлена тим, що вони можуть містити відомості про факти предмета доведення, доказові факти, факти процесуального характеру, а також про причини виникнення адміністративно-правових суперечок, факти порушення режиму законності кимось із суб'єктів адміністративного процесу [2, с. 10]. Дійсно, свідок, будучи іншим учасником судового процесу, виступає, передусім, як носій доказової інформації. Саме тому поняття «свідок» і «показання свідка» варто розглядати між собою як частина та ціле, оскільки перше віддзеркалює джерело фіксації доказів (форму), а друге також зараховує до себе і доказову інформацію (зміст) [3, с. 362].

Комплексний аналіз адміністративно-процесуальних норм, які регламентують особливості участі свідка в судовому процесі, дозволяє визначити наступні процесуальні обов'язки свідка: 1) з'являтися до суду за його викликом у визначений час (ч. 3 ст. 65 КАС України); 2) дати правдиві показання про відомі йому обставини (ч. 3 ст. 65 КАС України); 3) повідомляти суд про зміну місця проживання (перебування, знаходження), роботи, служби (ч. 1 ст. 131 КАС України); 4) завчасно повідомляти суд про неможливість прибуття за його викликом (ч. 4 ст. 65 КАС України, ч. 2 ст. 131 КАС України); 5) повідомляти причини відмови щодо давання показань (ч. 2 ст. 67 КАС України).

Варто також окреслити основні процесуальні права свідка, а саме він має право: 1) надавати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє (ч. 5 ст. 65 КАС України, ч. 3 ст. 15 КАС України). У випадку, коли свідок виявить бажання давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він володіє, йому мають бути надані послуги перекладача. Особливо таких послуг потребує свідок, який є глухим, німим чи глухонімим (ч. 2 ст. 71 КАС України); 2) використовувати письмові записи у випадках, якщо його показання пов'язані з будь-якими обчисленнями та іншими даними, які важко зберегти в пам'яті (ч. 5 ст. 65 КАС України, ч. 1 ст. 213 КАС України); 3) відмовитися від давання показань у випадках, встановлених законом (ч. 5 ст. 65 КАС України); 4) брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, за відсутності заперечень учасників справи, а також незалежно від заперечень учасників справи, якщо він не може прибути до суду через хворобу, похилий вік, інвалідність або з інших поважних причин (ч. 3 ст. 65 КАС України); 6) бути допитаним судом за місцем його проживання (перебування), якщо він не може

прибути у судове засідання внаслідок хвороби, старості, інвалідності або з інших поважних причин (ч. 13 ст. 212 КАС України); 7) залишити залу судового засідання до закінчення розгляду справи за згодою сторін (ч. 10 ст. 212 КАС України); 8) подати клопотання про його повторний допит в тому самому або наступному судовому засіданні (ч. 11 ст. 212 КАС України); на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 137 КАС України до них належать витрати, що пов'язані з: а) переїздом до іншого населеного пункту; б) наймом житла; в) компенсацією за втрачений заробіток; г) компенсацією за відрив від звичайних занять.

Законодавець також надає можливість «перевтілювати» із процесуального статусу свідка в статус одного із основних учасників адміністративної справи, адже відповідно до ст. 93 КАС України сторони, треті особи та їхні представники за їх згодою, в тому числі за власною ініціативою, якщо інше не встановлено КАС України, можуть бути допитані як свідки про відомі їм обставини, що мають значення для справи. Для цього, перед тим, як допитати особу в якості свідка, головуючий у судовому засіданні приводить його до присяги, відповідно до ч. 4 ст. 212 КАС України, і повідомляє про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання (ст. 384 Кримінального Кодексу України).

Вищенаведене переконує, що свідок – це така фізична особа, яка не має юридичної зацікавленості у результатах розгляду адміністративної справи і викликається до суду для повідомлення відомих їй обставин, що належать з'ясувати у справі, при умові, що така особа не входить до переліку осіб, які підлягають допиту як свідки (ст. 66 КАС України), або не відмовляється від давання показань з підстав, визначених у ст. 67 КАС України.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України: кодекс, редакція від 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
2. Федоренко Т. В. Новації в судовій реформі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 128-131.
3. Джафарова М.В. Адміністративне процесуальне право: питання теорії: монографія. Харків: Константа, 2018. 588 с.

До питання скасування штрафних балів

Доненко В.В., д.ю.н., доцент
Університет митної справи та фінансів

Актуальність проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху не викликає сумніву. В цьому питанні існує відповідність поглядів влади та громадянина, щодо необхідності такої діяльності, як важлива складова успіху трансформації відносин в цій сфері. В аваріях на автошляхах світу щорічно гине 1 300 000 життів, близько 50 млн. людей отримують травми, які призводять до інвалідності. Україна за рівнем смертності від ДТП посідає п'яте місце в Європі. В нашій країні відбувається майже 200 тис. ДТП, з них 26 тис. – з тілесними ушкодженнями. У 2010 році в аваріях загинуло 4 709, травмовано – 38 917 осіб. Кожна третя загинла особа – молода людина в віці до 29 років. За оцінками Всесвітнього банку, втрати української економіки від ДТП щорічно досягають 5 млрд. доларів [1, с 6].

Одним із таких заходів вектору реформування правоохоронної системи в цілому мало стати прийняття 14 липня 2015 року чергових змін в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» було введено поняття «штрафні бали», підкреслюю, як вид адміністративного стягнення під час застосування адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху при їх автоматичній фіксації [2].

Відповідно до прийнятого Закону України: штрафні бали є стягненням, що накладається на громадян за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього

руху, зафіксовані в автоматичному режимі. Кожному громадянину, який має право керування транспортним засобом, щороку (з дня отримання права керування транспортним засобом) і до кінця року нараховуватиметься 150 балів. У разі вчинення правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксованого в автоматичному режимі, від загальної кількості нарахованих балів вираховуватиметься кількість штрафних балів, передбачених санкцією відповідної статті Кодексу України про адміністративні правопорушення (50 балів за порушення). Після використання штрафних балів за відповідні правопорушення на громадян будуть накладатися грошові стягнення – штрафи. Якщо розмір стягнення у вигляді штрафних балів перевищує залишок балів громадянина, штрафні бали накладаються відповідно до залишку незалежно від розміру штрафних балів, зазначених у відповідній статті Особливої частини Кодексу України про адміністративні правопорушення [2]. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 19 липня 2015 року № 596-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 39. – Ст.372.

Положення закону про штрафні бали як виду адміністративного стягнення проіснували майже п'ять років без їх реального впровадження, адже вони мали накладатися на громадян за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. Практика їх запровадження залежала напряду від впровадження автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху. На жаль, за п'ять років режим автоматичної фіксації правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху з різних причин запроваджено не було.

А прийнятим Верховною Радою України Законом "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо штрафних балів" (№2809) від 24 квітня 2020 року було скасовано штрафні бали за порушення правил дорожнього руху [3]/

Постає питання, що змінилося у сфері безпеки дорожнього руху? Покращилася ситуація на автошляхах, зменшилася кількість дорожньо-транспортних пригод та порушень правил дорожнього руху, зменшилася загибель та травмування людей у ДТП? Відповідь риторична. Тоді виникає питання, чому норма закону, яка була ще п'ять років тому новацією та певним проривом у формуванні нового адміністративно-деліктного законодавства не було впроваджено та безславено скасовано?

В пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо штрафних балів» зазначається, що його метою «є усунення негативного впливу окремих норм законодавства в частині вжиття заходів із дотримання правил дорожнього руху його учасниками, а також забезпечення притягнення до дієвої відповідальності осіб, які вчинили адміністративні правопорушення» У висновку Головного науково-експертного управління Верховної Ради України зазначається, «ситуація, за якої особа не несе відповідальності за неодноразові порушення законодавства у сфері безпеки дорожнього руху, не лише не сприяє дотриманню учасниками дорожнього руху встановлених правил, а, навпаки, створює почуття безкарності та спонукає до наступних порушень. Це прямо протирічить положенням ст. 23 «Мета адміністративного стягнення» КУпАП, відповідно до якої адміністративне стягнення застосовується, зокрема, з метою запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами». А також підтримуючи законопроект, зазначило, що «після внесення змін до КУпАП на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 14 липня 2015 року

№ 596-VIII держава фактично узаконила право водія порушувати відповідні правила дорожнього руху до того моменту, поки у нього не закінчатся штрафні бали».

З повагою ставлячись до такої позиції представництва органу законодавчої влади, дозволю свою позицію щодо скасування штрафних балів.

По перше, штрафні бали є складовою частиною автоматичної фіксації. Бали скасовують, а автоматична фіксація залишається.

По-друге, штрафні бали є видом адміністративного стягнення (ст. 27-1 КУпАП) і ніяк не може «не сприяти дотриманню учасниками дорожнього руху встановлених правил, та, навпаки, створювати почуття безкарності та спонукати до наступних порушень». Та не протирічить положенням ст. 23 «Мета адміністративного стягнення» КУпАП, відповідно до якої адміністративне стягнення застосовується, зокрема, з метою запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами». Адже особа, якій штрафні бали вираховуються вважається такою, що притягнута до адміністративної відповідальності. А наявність перспективи у порушника правил дорожнього руху, після вирахування штрафних балів, отримувати більш суворе покарання у вигляді штрафу мало на меті (підкреслюю) запобігати вчиненню подібних порушень правил дорожнього руху та стимулювати його не порушувати правила дорожнього руху.

По-третє, відповідно до ст. 27-1 КУпАП штрафні бали є стягненням, що накладається на громадян за правопорушення: 1) у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху; 2) зафіксовані в автоматичному режимі; 3) перелік цих правопорушень обмежений. Зокрема, це стосується адміністративних правопорушень, передбачених ст. 122 КУпАП, у тому числі перевищення встановлених обмежень швидкості дорожнього руху транспортних засобів, порушення вимог дорожніх знаків та розмітки проїзної частини доріг, правил перевезення вантажів, буксирування транспортних засобів, зупинки, стоянки, проїзду пішохідних переходів, ненадання переваги у русі пішоходам на нерегульованих пішохідних переходах, порушення встановленої для транспортних засобів заборони рухатися тротуарами чи пішохідними доріжками тощо.

По-четверте, скасування положення про штрафні бали є продовженням суто каральної політики держави щодо порушників правил дорожнього руху, підтвердженням якої є раніше скасування попередження за порушення правил дорожнього руху. Потенціал попередження як виду адміністративного стягнення залишено лише в разі порушення правил пішоходами.

По-п'яте, історія з довготривалим запровадженням автоматичної фіксації порушень правил дорожнього руху, свідчить, що людина, не стала головною особою в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, а на перше місце ставляться показники поповнення бюджету, а не безпека людини після встановлення системи автоматичної фіксації. Про що свідчать інформування про результати роботи у тестовому режимі камер відеоспостереження та вірогідні цифри поповнення бюджету від сплати штрафів.

По-шосте, під час прийняття рішення про скасування штрафних балів, не враховано, що якими правопорушення в сфері безпеки дорожнього руху є найбільш розповсюдженими, рівень адміністративної деліктності в цій сфері стабільно високий, їх абсолютного дотримання всіма учасниками дорожнього руху досягти неможливо. Нарахування штрафних балів мало на меті з одного боку стимулювати законослухняних водіїв, а систематичні порушники нарахованих балів могли позбавитися за лічені дні або, навіть, години. Вочевидь, переважила позиція щодо необхідності поповнення бюджету. Завдання з попередження правопорушень в сфері забезпечення безпеки дорожнього руху слід здійснювати комплексно та послідовно, застосування суто каральних способів є спробами продовження традицій радянського минулого.

По-сьоме, під час прийняття положення про штрафні бали міжнародний досвід у цій сфері було покладено в основу їх впровадження, а через п'ять років з'ясувалося «досвід розвинутих країн свідчить про інші підходи до застосування штрафних балів, які розглядаються як додатковий стимул для усвідомлення порушником серйозності наслідків у разі систематичного недотримання правил дорожнього руху, у тому числі й шляхом позбавлення права керування транспортним засобом», зазначається у пояснювальній записці до законопроекту. Зазначені коливання свідчать про відсутність сталої стратегії в забезпеченні безпеки дорожнього руху, їх наступництві та послідовності. За роки існування

нашої держави жодна з програм забезпечення безпеки дорожнього руху не була виконана у повному обсязі.

Література

1. Доненко В.В. Публічне адміністрування безпеки дорожнього руху: становлення в умовах реформування : монограф. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2011. 380 с.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 19 липня 2015 року № 596-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 39. Ст. 372.
3. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо штрафних балів: Закон України № 2809 від 24 квітня 2020 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>

Окрема ухвала суду, як засіб зміцнення законності та правопорядку

Дорохіна Ю.А., д.ю.н., доцентка

Навчально-науковий гуманітарний інститут

Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

Захист дітей як найбільш вразливих членів суспільства від сексуальних зловживань (експлуатації, насильства, розбещень тощо) є одним із пріоритетних завдань Української держави. Всебічне забезпечення (у тому числі кримінально-правовими засобами) статевої недоторканності особи справедливо вважається виміром цивілізаційної зрілості суспільства, його здатності створити умови для гармонійного розвитку підростаючого покоління.

Вирішив у назві тез надати перевагу відповідному звороту, бо вважаю (зрозуміло, із застереженнями) злочинні посягання на статеву недоторканність малолітньої особи, передбачені частинами четвертими оновлених статей 152 і 153 Кримінального кодексу України (далі – КК), аналогами притаманного англо-американській правовій системі статутного згвалтування. Так, у кримінальному праві США під статутним згвалтуванням зазвичай розуміють статеві зносини з особою, котра не досягла певного віку (в різних штатах цей вік не є однаковим і становить, відповідно, 13, 14, 16, 17 років), незалежно від того, чи давала така особа згоду на вказані зносини. Змістовно такий підхід нагадує європейський концепт «вік сексуальної згоди», коли злочином визнається зайняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для зайняття такою діяльністю (пункт «а» ч. 1 ст. 18 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства 2007 р.; далі – Лансаротська конвенція). Йдеться про вік, починаючи з якого людина вважається здатною дати усвідомлену згоду на сексуальне спілкування з іншою особою.

Наразі «вік сексуальної згоди» прямо (текстуально) згадується не лише в Лансаротській конвенції, а й у Директиві Європейського Парламенту і Ради 2011/93/ЄС від 13 грудня 2011 р. про боротьбу з сексуальним насильством та сексуальною експлуатацією дітей та дитячою порнографією та про заміну Рамкового рішення Ради 2004/68/ЮВС. Причому якщо термінологія Директиви не залишає місця для сумнівів, бо в ній вживається зворот «age of sexual consent» («вік сексуальної згоди»), то ст. 18 Лансаротської конвенції створює умови для різночитань, адже в ній йдеться про вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною («age below which it is prohibited to engage in sexual activities with a child»). Це формулювання, в якому превалює нормативний чинник, не пояснює причину, через яку забороняється зайняття вказаною діяльністю з дитиною, котра не досягла певного віку. Утім, низка офіційних документів недвозначно засвідчує, що такою причиною є нездатність дитини висловити згоду стосовно вчинюваних щодо неї дій. Так, у 1-му Імплементативному звіті Комітету держав-учасниць Лансаротської конвенції «Захист дітей від сексуальних зловживань у колі довіри: загальні рамки», схваленому 4 грудня 2015 р., поняття «вік сексуальної згоди» використовується у такому контексті, який не залишає сумнівів стосовно того, що і це поняття, і вжите в п. а) ч. 1

ст. 18 Лансаротської конвенції поняття «вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною» мають тотожний юридичний зміст. Такий саме висновок впливає й із Термінологічних орієнтирів для захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (так званих Люксембурзьких орієнтирів), укладених 28 січня 2016 р. Міжвідомчою робочою групою з питань сексуальної експлуатації дітей (група складалася з представників понад 15 міжнародних організацій та агенцій, включаючи органи та установи ООН, РЄ, Інтерпол). Узагальнений правовий зміст аналізованого поняття добре передають саме «Люксембурзькі орієнтири», де зазначено таке: для того, щоб уникнути непорозумінь та сірих зон у праві, усім повинно бути зрозуміло, що передбачений законом «вік сексуальної згоди» означає те, що залучення дитини, яка не досягла цього віку, до діяльності сексуального характеру заборонене за будь-яких умов, і що згода такої дитини є юридично нікчемною.

Показана природа «віку сексуальної згоди» схиляє до думки про те, що цей показник навряд чи повинен пов'язуватись із шлюбним віком (навіть при тому, що останній визначається сімейним законодавством не довільно, а з урахуванням формування статевої зрілості, рівня психічного, інтелектуального та соціального розвитку людини). Слід мати на увазі і те, що особа, яка досягла «віку сексуальної згоди», може залишатись статевно недоторканою з міркувань, відмінних від тих, які зумовлюють її спроможність дати усвідомлену згоду на сексуальне спілкування.

Серед іншого, Закон від 6 грудня 2017 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (далі – Закон від 6 грудня 2017 р.) [1] вніс серйозні корективи в юридичну оцінку статевого акту з малолітньою особою та іншого сексуального проникнення в тіло такої особи. Раніше у доктрині і судовій практиці виходили з того, що взятий сам по собі малолітній вік особи (недосягнення нею 14-річного віку) не завжди свідчить про її безпорадний стан як ознаку зґвалтування. Питання про наявність (відсутність) такого стану особи і, відповідно, кваліфікацію дій винуватого (за ст. 152 або ст. 155 КК) вирішувалось у кожному конкретному випадку з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку і виховання малолітньої особи. Йшлося, зокрема, про те, що в сучасних умовах сексуальної розкутості вирішальну роль при розв'язанні цього питання кваліфікації повинен був відігравати не стільки певний вік як своєрідна презумпція наявності безпорадного стану, скільки ступінь обізнаності та інформованості конкретної малолітньої особи з питань сексуального життя. Аналогічний підхід застосовувався і щодо насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом (попередня редакція ст. 153 КК), якщо потерпілим від цього злочину була малолітня особа.

Вказівка ч. 4 ст. 152 КК, викладеної в редакції Закону від 6 грудня 2017 р., на «дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди» є невдалою з редакційної точки зору. Адже вона може створити хибне враження про те, що навіть та особа, якій не виповнилось 14 років, вправі висловлювати свою згоду на сексуальне проникнення в її тіло (тобто бути суб'єктом юридично значущої згоди). Таке (буквальне) тлумачення КК вважаю неприйнятним, бо воно суперечить міркуванням авторів законопроекту, ухваленого як Закон від 6 грудня 2017 р., відображеним у супровідних матеріалах до цього джерела, тобто «духу закону».

Формулювання, закріплене у 4 ст. 152 КК, дозволяє стверджувати, що сексуальне проникнення в тіло малолітньої особи має визнаватись зґвалтуванням незалежно від того, чи давала така особа на це згоду, є остання добровільною (така згода визнана нікчемною, фікцією) або вимушеною, чи розуміла малолітня особа характер і значення вчинюваних стосовно неї дій, тощо. Тобто в КК втілено ідею законодавчої конкретизації віку, недосягнення якого зобов'язує правозастосувача беззастережно розцінювати сексуальне проникнення в тіло відповідної особи як зґвалтування. З огляду на інформаційне та виховне навантаження згаданої кримінально-правової заборони, слід визнати виправданою вміщену в ній вказівку саме на певний вік потерпілої особи, а не на її малолітній стан. Так само вирішується питання щодо кримінально-правової оцінки відмінного від зґвалтування сексуального насильства, вчиненого щодо малолітньої особи (ч. 4 ст. 153 КК).

З урахуванням сказаного помилковою є позиція, згідно з якою вчинення природного статевого акту з малолітньою особою, яка дала згоду на такий акт, може кваліфікуватись як за ч. 4 ст. 152 КК (якщо особа не усвідомлювала характер і значення вчинюваних із нею дій), так і за ч. 1 ст. 155 КК (якщо малолітня особа це усвідомлювала) [2, с. 195]. Викладена точка зору, як і рекомендація брати у цьому разі до уваги висновки експертизи про психічний стан малолітньої особи, не ґрунтується на КК, який кваліфікацію сексуального проникнення в тіло такої особи ставить у залежність саме і лише від її віку, відкидаючи при цьому звернення до поняття психічної безпорадності, яка (так вважалось раніше) могла викликатись у тому числі малолітнім віком потерпілої особи.

Ч. 2 ст. 18 Лансаротської конвенції залишає на розсуд держав-учасниць питання, до якого віку забороняється залучення дитини до діяльності сексуального характеру. Обґрунтування цього рішення слід шукати в плюралізмі культурних традицій і моральних орієнтирів, притаманних різним суспільствам. Навіть якщо виходити з того, що впровадження у правову систему України конвенційного концепту «вік сексуальної згоди» мало відбутись (передусім чи тільки) за допомогою внесення змін до статей 152, 153 КК, що й було зроблено на підставі Закону від 6 грудня 2017 р., а не до ст. 155 КК, уточненої Законом від 14 березня 2018 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації» (далі – Закон від 14 березня 2018 р.) [3], оптимальність закріплення у цьому разі 14-річного віку не виглядає безспірною. Маю на увазі, зокрема, такі обставини, як інформаційний бум, лібералізація статевої моралі, акселерація, передчасний психосексуальний розвиток сьогodнішніх підлітків, чимало з яких добре проінформовані про суть і техніку статевих актів, орально- та анально-генітальних контактів, різке падіння вікових меж початку сексуального життя. При цьому у Пояснювальній записці до законопроекту, згодом ухваленого як Закон від 6 грудня 2017 р., відсутнє належне (та й будь-яке) обґрунтування доречності встановленого 14-річного вікового критерію. В інших супровідних матеріалах до цього законопроекту вдалося відшукати тільки вельми абстрактне висловлювання про те, що цей крок зумовлений психофізіологічними особливостями розвитку осіб, яким не виповнилось 14 років.

Розвиваючи думку про сумнівність законодавчого рішення закріпити «вік сексуальної згоди» на рівні 14 років, нагадаю, що у вітчизняній доктрині свого часу пропонувалось включити до ст. 155 КК норму, згідно з якою не може вважатись добровільним статевий акт у природній або неприродній формі з особою, яка не досягла 11-річного віку. Ця пропозиція аргументувалась за допомогою новітніх досліджень дитячої психології та ранньої сексопатології, які засвідчують фізичну та психологічну безпорадність абсолютної більшості малолітніх осіб, які не досягли одинадцятирічного віку, у сексуальних питаннях [4, с. 59–60, 89–90, 106–108, 188]. Про те, що до закріплення «віку сексуальної згоди» у нашому КК варто було підійти більш виважено, засвідчує і зарубіжний законодавчий досвід (навіть при тому, що він є різноманітним, а його значення не слід гіперболізувати). На сьогодні я не готовий назвати «вік сексуальної згоди», який вважаю таким, що потребує закріплення у вдосконаленому КК, однак безспірним для мене є те, що для уникнення довільності при встановленні (точніше заміні) цього критерію визначення меж злочинної поведінки у сексуальній сфері не обійтись без проведення серйозних міждисциплінарних досліджень за участю, зокрема, кримінологів, соціологів, судових медиків, дитячих психологів і сексологів. Інший шлях розв'язання цієї чутливої і багатоаспектної проблеми є неприйнятним.

Зайвим підтвердженням недостатньої професійності вітчизняних парламентаріїв при розв'язанні складних кримінально-правових проблем стало прийняття Закону від 14 березня 2018 р., а точніше відсутність спроби узгодити його зміст із положеннями Закону від 6 грудня 2017 р. Цікаво, що у Пояснювальній записці до законопроекту, згодом ухваленого як Закон від 14 березня 2018 р., заміна статевонезрілого стану на віковий критерій у ст. 155 КК подавалась, серед іншого, як виконання Україною ст. 18 Лансаротської конвенції щодо встановлення «чіткого мінімального віку статевого повноліття». При цьому у вказаному супровідному документі не містилось: а) згадування про те, що проблему запровадження «віку сексуальної згоди» вже розв'язано (принаймні частково) шляхом включення в статті 152, 153 КК, оновлені на підставі Закону від 6 грудня 2017 р., частин четвертих, присвячених, відповідно, зґвалтуванню і сексуальному насильству щодо малолітньої особи; б) обґрунтування того, чому «мінімальний вік статевого повноліття» повинен становити саме 16 років.

Прибічники згаданого концепту наголошують, серед іншого, на тому, що законодавче запровадження «віку сексуальної згоди» покликане допомогти дітям відчутися у безпеці, діяти у власній зоні комфорту і захистити їх від посягань з боку дорослих. Покарання передбачено не для дитини, а для дорослого, тобто закон захищає дітей від зловживань з боку дорослих. Інакше кажучи, закріплений у кримінальному законі «вік сексуальної згоди» покликаний спонукати дорослих утримуватися від сексуальних контактів із дітьми. Але ж за вчинення зґвалтування і сексуального насильства, у тому у числі у випадках, коли потерпілими від цих злочинів стають малолітні, кримінальну відповідальність наразі можуть нести особи, яким виповнилось 14 років (ч. 2 ст. 22 КК), тобто явно і не дорослі суб'єкти. Причому якщо при викладенні ч. 1 ст. 155 КК у редакції Закону від 14 березня 2018 р. вимога ч. 3 ст. 18 Лансаротської конвенції (дія положень підпункту «а» пункту 1 цієї статті не поширюється на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, що здійснюються за взаємною згодою) була взята до уваги, то при ухваленні Закону від 6 грудня 2017 р. цей нюанс був проігнорований. Це і не дивно, бо розроблення і прийняття вказаного Закону підпорядковувалось Стамбульській конвенції як інструменту протидії сексуальному насильству, а не Лансаротській конвенції з її місією захисту дітей від сексуальних зловживань.

Таким чином, сьогоденний стан реалізації в Україні конвенційного концепту «вік сексуальної згоди» загалом є підстави оцінити критично. Водночас потребує окремого дослідження з'ясування перспектив цього критерію визначення меж злочинної поведінки у сексуальній сфері саме у контексті співвідношення положень Лансаротської і Стамбульської конвенцій.

Література

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. *Голос України*. 11 січня 2018 р. № 6.
2. Максимів О. Д., Максимів Л. В. Кримінально-правова характеристика добровільних статевих зносин з малолітньою особою. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 3. С. 193–195.
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації: Закон України від 14 березня 2018 р. № 2334-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 17. Ст. 150.
4. Чмут С. В. Кримінальна відповідальність за статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 239 с.

До питання про кримінально карану складову рейдерства

Дудоров О.О., д.ю.н., професор

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

Титаренко С.С., к.ю.н.

Головне управління СБУ в Донецькій та Луганській областях

Ст. 42 Конституції України гарантує кожному право на не заборонену законом підприємницьку діяльність, а ст. 6 ГК України закріплює загальні принципи господарювання. Однак ці декларативні норми значною мірою нівелюються внаслідок поширених випадків протиправних захоплень вітчизняних суб'єктів господарювання, що чинить дестабілізуючий вплив на економічні відносини в країні. Будучи складним протиправним явищем (феноменом), рейдерство пов'язане з низкою реальних загроз економічній безпеці країни, серед яких традиційно виокремлюють погіршення інвестиційного клімату, зниження рівня податкових надходжень, зростання рівня корупованості і безробіття, монополізацію окремих сегментів ринку, втрату конкурентоспроможності, зниження виробництва, дискредитацію органів державної та

місцевої влади, правоохоронних органів і судів, деформацію правової ідеології суспільства тощо.

Для початку звернемось до типового (принаймні до недавнього часу) прикладу кримінально-правової оцінки рейдерської атаки. 31 травня 2017 р. в с. Метанівка Вінницької області на території фермерського господарства стався конфлікт між власником та іншими особами із застосуванням вогнепальної зброї, унаслідок якого постраждали шість осіб. Дії нападників були попередньо кваліфіковані як хуліганство за ст. 296 Кримінального кодексу України (далі – КК) [1].

Вказана кваліфікація, звичайно, не може не викликати запитання. Адже з високою ймовірністю варто вести мову про те, що мало місце не просто грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, як того вимагає ст. 296 КК, а щось значно більше (складніше), економічно орієнтоване та спрямоване на задоволення принципово іншої мотивації – корисливої.

Сказане вкотре сигналізує про те, що відповідні кримінальні провадження є складними, багатоаспектними, часто-густо незрозумілими для працівників правоохоронних органів, бо зобов'язує їх занурюватись у хитросплетіння того чи іншого господарського конфлікту, причини якого зазвичай не лежать на поверхні. Тут доречно навести висловлювання Н. Мартинюк, яка однією з основних причин ухвалення Закону від 10 жовтня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (далі – Закон від 10 жовтня 2013 р.; на його підставі КК було доповнено ст. 205-1 «Піддроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців» і ст. 206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації») назвала об'єктивну потребу в якісній систематизації норм про кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння чужим бізнесом. Адже до ухвалення згаданого Закону дії, вчинені під час рейдерської атаки, кваліфікувались здебільшого як хуліганство (ст. 296 КК) або розбій (ст. 187 КК) [2].

Продовжуючи думку про складність відповідних кримінальних проваджень, відзначимо, що навіть фрагментарне ознайомлення з досліджуваним нами нормативним матеріалом указує на високий рівень бланкетності диспозицій анти-рейдерських заборон, що зобов'язує з'ясовувати юридичний зміст релевантних юридичних понять у межах інших (відмінних від КК) нормативно-правових актів, передусім ГК, ЦК України і законодавства про державну реєстрацію. Тут доречно навести висловлювання О. Гладуна про те, що для оцінки законності дій суб'єктів, залучених до корпоративних спорів, необхідні ґрунтовні знання цивільного й господарського права, і навіть більше того: прокурор повинен вільно орієнтуватися в основних економічних категоріях [3, с. 98]. Зрозуміло, що сказане повною мірою стосується будь-якого кваліфікованого правозастосувача.

Опрацювання результатів наукових досліджень у частині розроблення проблематики рейдерства дозволило синтезувати дві основні позиції щодо шляхів удосконалення кримінального законодавства в цій частині. Прихильники першої позиції висловлювались за внесення змін до норм Особливої частини КК, які б описували ознаки суспільно небезпечних діянь як складових рейдерства, з метою посилення відповідальності за такі прояви й отримання можливості більш точно кваліфікувати відповідні дії. Йшлося, таким чином, про те, що протидіяти рейдерству можна було за допомогою арсеналу існуючих (хоч і вдосконалених) кримінально-правових заборон.

Так, досліджуючи свого часу (2007 р.) проблему кримінально-правової протидії рейдерству, Н. Гуторова писала, що чинне на той час законодавство вже містило необхідні норми, які давали підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за дії, які входять до системи заходів із протиправного захоплення підприємств. Висловлювалась також думка про те, що з метою вдосконалення правозастосування повинно бути криміналізоване не рейдерство як система взаємопов'язаних дій, а окремі дії, що входять до

цієї системи. Стверджувалось, що такий підхід дозволить реагувати кримінально-правовими засобами вже на початкові дії, спрямовані на протиправне захоплення підприємств [4, с. 7].

Серйозною перешкодою на шляху визнання рейдерства самостійним злочином В. Куц і М. Арманов називали те, що його неможливо уявити як окреме діяння. «Рейдерство» – це послідовність певних діянь, які в своїй сукупності можна вважати негативним соціально-економічним явищем. Подібну систему злочинних діянь, спрямованих на отримання надприбутків, є підстави віднести до проявів так званих злочинних технологій збагачення, які утворюють комплекс взаємопов'язаних злочинів, вчинюваних організованими злочинними групами з метою отримання матеріальної вигоди з використанням легальних форм господарювання» [5, с. 130]. Близьким до наведеної точки зору є висновок А. Орлеана про те, що проблема криміналізації рейдерства зумовлена насамперед складністю цього явища. Останнє може знаходити свій прояв у багатьох альтернативних або в сукупності різних дій – винесення неправосудного рішення суду, зловживання службовою особою, підроблення документів, фальсифікація доказів, примушування до вчинення (відмови від вчинення) правочину, самоправство, застосування фізичного насильства. Конкретні випадки рейдерства можуть помітно відрізнятись один від одного, у зв'язку з чим складно поєднати всі різновиди рейдерства в одному складі злочину [6, с. 138–139]. У подібному ключі висловлювались й інші дослідники, які писали, що на стадії проведення рейдерської атаки протиправні дії можуть кваліфікуватись по-різному – за ст. 295, ч. 2 ст. 342, ст. ст. 356, 358, 293, 295, ч. 2 ст. 296 КК [7, с. 69]. З урахуванням мінливої природи рейдерських посягань, їх перманентної еволюції вслід за зміною ділового клімату в державі та регуляторного поля (зокрема, в частині нормативної регламентації процедури державної реєстрації суб'єктів господарювання) насправді варіантів кваліфікації спроб протиправного захоплення суб'єктів господарювання з посиланням на норми Особливої частини КК може бути більше.

Е. Кісілюк писав, що існуючі кримінально-правові норми могли ефективно протидіяти рейдерству в Україні. Серед таких заборон дослідник наводив статті 189, 190, 206, 355, 356, 366, 375 КК, а також деякі інші норми, які залежно від фактичних обставин також могли бути використані правозастосувачем для забезпечення правильної кваліфікації дій корпоративного захоплювача. Водночас Е. Кісілюк робив припущення про те, що в майбутньому (після законодавчого закріплення поняття рейдерства) КК доцільно буде доповнити окремою нормою про відповідальність за рейдерство [8, с. 113, 114].

Принципова інша позиція зводилась до необхідності самостійної криміналізації (виокремлення) аналізованого явища шляхом створення нової спеціальної заборони (заборон). До переваг такої позиції її прибічники відносили наступні чинники: її законодавча реалізація дозволить відокремити рейдерство від інших злочинів, які мають значно нижчий ступінь суспільної небезпеки, а так само орієнтуватиме на створення в структурі КК однієї нової статті, тоді як за, умовно кажучи, першої позиції фактично буде створено низку нових кваліфікованих складів злочинів; офіційне визначення поняття рейдерства покладе кінець його різному, нерідко суперечливому тлумаченню [9, с. 301–304]. Так, опрацьовуючи можливі варіанти криміналізації рейдерства в Україні, В. Мойсик одним з оптимальних шляхів визнавав можливість закріплення усіченого складу злочину в межах новоствореної статті КК, яка б описувала створення організованої групи для незаконного встановлення контролю над юридичною особою або її активами; при цьому кваліфікація інших, супутніх діяльності такої організованої групи злочинів відбувалась б на підставі інших статей КК [10].

13 березня 2007 р. у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за захоплення підприємств (рейдерство)». Цим документом пропонувалось, серед іншого, доповнити КК статтю 224-1 «Захоплення підприємства – рейдерство». Останнім визнавалось замовлення та (або) організація нападу на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення, що потягло порушення його нормальної роботи, а так само напад на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення, вчинене організованою групою.

Пропоноване місце розташування такої анти-рейдерської заборони (після ст. 224 КК «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів» і перед колишньою ст. 225 КК «Обман покупців та замовників») навряд чи було вдалим. Якщо керуватись усталеним правилом законодавчої техніки щодо розташування нових заборон після діючих і при цьому найбільш змістовно близьких кримінально-правових норм, то авторів законопроекту можна було «виправдати» хіба що їх прагненням підкреслити суспільну небезпеку діяння у вигляді порушення обігу недержавних цінних паперів, а звідси й нормальної господарської діяльності акціонерних товариств. Водночас подібне пояснення видається непереконалим, адже текст пропонованої кримінально-правової заборони вказував швидше на ознаки такого собі «корпоративного розбою», ніж на складні високоінтелектуальні махінації з цінними паперами. Крім того, як слушно зазначав з приводу змісту оцінюваної законодавчої ініціативи А. Смітюх, «напад на підприємство, установу, організацію з метою його захоплення» є лише етапом, складовою протизаконного загарбання. Далі. Пропоноване формулювання не враховувало того, що: акціонери або менеджмент можуть капітулювати перед самою загрозою нападу, зокрема припинити боротьбу після отримання загарбником прийнятих на його користь судових рішень (можливо, неправосудних) [11, с. 95]; рейдерські дії можуть і не поєднуватись із нападом на підприємство, установу, організацію [12, с. 111].

Водночас траплялись роботи, автори яких так до кінця й не визначились з питання про потрібність спеціальної анти-рейдерської заборони (заборон). Наприклад, співавтори однієї колективної монографії, виданої в 2012 р., до вад українського законодавства в частині протидії рейдерству віднесли те, що наш КК не містив норм про відповідальність за здійснення рейдерства, однак далі без будь-яких застережень відтворювали думку одного з експертів про те, що поява окремої статті КК про відповідальність за рейдерство ситуацію на краще не змінила б [13, с. 159, 163].

Реагуючи на висвітлені в науці підходи *pro et contra* криміналізації рейдерства на рівні окремої норми (чи групи норм) КК висловимо власну точку зору з цього приводу: на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні необхідність в існуванні самостійних законодавчих підстав кримінальної відповідальності за рейдерство існує. Суспільний запит у цій сфері, особливо в частині потреб суб'єктів господарювання в забезпеченні державою захисту від будь-яких необґрунтованих втручань в їхню діяльність, динаміка розвитку відповідного сегменту економічної злочинності, очевидна тяжкість заподіяваної внаслідок рейдерства шкоди охоронюваним законом правовідносинам, інші фактори свідчать про доцільність існування відповідної заборони (а точніше заборон).

Врешті-решт зазначена доктринальна ідея знайшла законодавче (інше питання, чи вдале) втілення: відповідно до Закону від 10 жовтня 2013 р. КК доповнено двома нормами, покликаними захищати суб'єктів господарювання від спроб протиправного захоплення, – ст. 205-1 і ст. 206-2. А ст. 206 КК «Протидія законній господарській діяльності» зазнала змін на підставі Закону від 6 жовтня 2016 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності». Навіть з урахуванням цієї обставини і викладених вище міркувань вітчизняних дослідників про можливі кримінально карані прояви рейдерства нелогічною виглядає позиція співавторів однієї колективної праці, присвяченої злочинам проти власності і суміжним посяганням, які кримінально-правову характеристику рейдерства обмежують аналізом ст. 206-2 КК [14, с. 293]. Видається, що, наприклад, оновлена редакція ст. 206 КК (в частині визнання злочином захоплення цілісного майнового комплексу або його частин) змістовно є навіть ближчою до досліджуваного феномену, ніж по суті шахрайське заволодіння майном підприємства, установи, організації, каране за ст. 206-2 КК.

З урахуванням нормативного формулювання і правозастосовного потенціалу, закладеного у трьох згаданих анти-рейдерських заборонах, ми пропонуємо ідентифікувати видовий об'єкт зазначених злочинів як правовідносини, пов'язані із забезпеченням державного захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення та інших форм

протиправного втручання у порядок їх нормальної діяльності. Запропонований підхід містить певні орієнтири як на зміст і вектори прояву суспільної небезпеки відповідних посягань, так і на специфіку тієї групи господарських правовідносин, які поставлені «під удар» через загрозу реалізації злочинної поведінки, описаної в межах трьох зазначених кримінально-правових заборон.

Викладене вище дозволяє виокремити низку спільних ознак злочинів, які полягають у протиправному захопленні суб'єктів господарювання: 1) ці злочини здебільшого вчинюються в управлінській та майновій сферах (сегментах) господарювання та безпосередньо посягають на сукупність правовідносин, пов'язаних із забезпеченням державного захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення та інших форм протиправного втручання в процес їх нормальної діяльності; 2) діяння полягають у захопленні управлінського контролю над суб'єктами господарювання та належними їм активами (майном) шляхом застосування насильства, обману або поєднання цих двох способів протиправної поведінки; 3) вони вчинюються здебільшого у формі співучасті з розподілом ролей або організованими групами чи злочинними організаціями; 4) ці злочини також посягають на правовідносини приватної власності, які виступають додатковим об'єктом рейдерських посягань; 5) ці діяння вчинюються переважно з прямим умислом, корисливою мотивацією та чіткими цільовими установками.

Також усі рейдерські за своєю спрямованістю посягання за їхнім об'єктом є підстави класифікувати на дві групи. По-перше, це злочини, передбачені статтями 205-1, 206 і 206-2 КК, основним безпосереднім об'єктом яких виступають правовідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення. Саме ці кримінально-правові заборони, найбільш адекватно відображаючи властиві явищу рейдерства прояви злочинної поведінки, покликані забезпечити предметну кримінально-правову охорону відповідних відносин у комплексному режимі у трьох напрямках: 1) щодо реагування на прояви несумлінної реєстрації юридичної особи, зокрема, з метою подальшого використання її результатів для захоплення легально створеного підприємства – відбувається *de jure* захоплення; 2) щодо правової охорони цілісного майнового комплексу суб'єкта господарювання чи його складових, тобто щодо збереження режиму законного управління ним; 3) щодо комплексного захисту майна суб'єкта господарювання або його власників від незаконного заволодіння – відбувається *de facto* захоплення підприємства шляхом отримання в протиправний спосіб контролю над належними йому активами.

По-друге, це злочини, внаслідок вчинення яких правовідносини в сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення виступають додатковим факультативним об'єктом. Йдеться, зокрема, про вимагання (ст. 189 КК), шахрайство (ст. 190 КК), самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК), доведення до банкрутства (ст. 219 КК), примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК), самоправство (ст. 356 КК), підроблення документів (ст. 358 КК), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК), постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (ст. 375 КК), невиконання судового рішення (ст. 382 КК).

Так, за інформацією Б. Грека, у більшості випадків рейдерами використовуються ухвали судів, постановлені поза місцем знаходження юридичної особи – об'єкта нападу, щодо: забезпечення позовів міноритарних акціонерів шляхом арешту майна, рахунків підприємства; заборони скликати і проводити збори акціонерів товариства; заборони вирішувати питання, пов'язані з господарською діяльністю, тощо [15, с. 54]. На анти-рейдерський потенціал ст. 375 КК вказує і думка фахівців про те, що судова система України виявилась співучасницею недружніх злиттів і поглинань: «...у захопленнях чужих об'єктів господарської діяльності суддя є ключовою фігурою» [16, с. 106]. При рейдерстві трапляються випадки, коли сторонні особи пред'являють керівництву компанії підроблене рішення суду, що зобов'язує передати акції неіснуючій особі, за якою ці акції і реєструються,

після чого негайно передаються іншій (не фіктивній) особі. Остання є добросовісним набувачем акцій [17, 48].

З огляду на те, що суспільна небезпека кримінально караних проявів рейдерства здебільшого визначається посяганням не на власність та інші речові права, а на встановлений порядок здійснення господарської діяльності її суб'єктами, анти-рейдерські заборони повинні знайти своє місце в оновленій моделі «економічного» розділу КК – навіть при тому, що існуючі законодавчі формулювання таких заборон відзначаються казуїстичністю і громіздкістю, перевантажені бланкетними ознаками, нерідко позбавлені правової визначеності, а практика їхнього застосування є загалом невиправдано обмеженою.

Загалом сучасний стан кримінально-правового забезпечення протидії рейдерству характеризується відсутністю єдиної концепції, фрагментарною криміналізацією його окремих проявів, недотриманням вимог як сучасної кримінально-правової політики України, так і усталених стандартів нормотворчості. З урахуванням цього необхідним є виважене вдосконалення КК, однак, шляхом не механічного посилення кримінальної відповідальності за певні протиправні діяння, а продуманої (включаючи врахування ознаки бланкетності диспозицій відповідних кримінально-правових заборон) нормативної деталізації меж злочинної поведінки. Проте перед тим, як визначати конкретні шляхи вдосконалення КК у частині протидії рейдерству, варто професійно розкрити проблеми тлумачення і застосування існуючих анти-рейдерських заборон.

Література

1. МВС розіслало усім відділенням Нацполіції інструкції щодо поводження із рейдерами. URL: <http://tyzhden.ua/News/193794> (дата звернення: 15.04.2020).
2. Мартынюк Н. Уголовная ответственность за рейдерство. Первые шаги. *КонтрактыUA*. URL: <http://kontrakty.ua/article/71042> (дата звернення: 15.04.2020).
3. Молодик В.В., Седлецький О.О., Гладун О.З. Прокурорський нагляд за додержанням законодавства в сфері захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності та протидії рейдерству: наук.-практ. посіб. / за заг. ред. Є.М. Блажівського. Київ: Алерта, 2013. 144 с.
4. Гуророва Н. Щодо встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство. *Юридичний радник*. 2007. № 2. С. 6–9.
5. Куц В., Арманов М. Рейдерство: кримінально-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 10. С. 128–131.
6. Орлеан А.М. Перспективи вдосконалення кримінально-правових засобів протидії рейдерству в Україні. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Прогабини у кримінальному законодавстві*. Міжнародний симпозіум, 12–13 вересня 2008 р. Тези і реферати доповідей, тексти повідомлень. Львів, 2008. С. 136–140.
7. Камлик М.І., Погорецький М.А., Шеломенцев В.П. Рейдерство в Україні: сутність та засоби протидії. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 17. С. 69–88.
8. Кісілюк Е.М. Кримінально-правова основа протидії рейдерству. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 1. С. 111–114.
9. Кальман О.Г. Протидія незаконному рейдерству: питання криміналізації. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 13–14 жовтня 2011 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2011. С. 301–304.
10. Мойсик В. Правова протидія рейдерству в Україні. *Голос України*. 2010. 5 берез. № 40. С. 4.
11. Смітюх А.В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 3. С. 92–101.

12. Солодко Є. Боротьба з рейдерством на законодавчому рівні – доцільність і перспективи. *Юридичний журнал*. 2007. № 4. С. 110–111.
13. Рейдерство: витоки, процедури, способи запобігання: монографія / О.А. Бурбело, Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, С.О. Бурбело. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 184 с.
14. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: Злочини проти власності / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: ВД «Дакор», 2017. 448 с.
15. Грек Б.М. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики рейдерства в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 5. С. 49–57.
16. Беліков О. Рейдерство в Україні – реалії сьогодення. *Юридичний журнал*. 2007. № 4. С. 105–109.
17. Спасибо-Фатєєва І.В. Рейдерство: розуміння, види, небезпека та способи боротьби. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 46–53.

Возмещение вреда, причиненного земельному фонду вследствие нарушения порядка землепользования

Дыжова А.А., к.с.-х.н., доцент

Могилевский институт МВД Республики Беларусь

В статье дается характеристика особенностей возмещения вреда, причиненного земельному фонду в результате неправомерных действий субъектами природоресурсных правоотношений. Дается статистический анализ санкций примененных при выявлении нарушений землепользователями природоохранного законодательства. За основу при написании статьи взяты результаты анализа нормативных правовых актов и статистических данных, проведенных в рамках научно-исследовательской темы: «Организационно-правовые основы деятельности органов внутренних дел в области природопользования и охраны окружающей среды».

В соответствии со статьей 1 Кодекса Республики Беларусь о земле землепользование (использование земельных участков) представляет собой хозяйственную и иную деятельность, в процессе которой используются полезные свойства земель, земельных участков и оказывается воздействие на землю. В свою очередь земля (земли) – это земная поверхность, включая почвы, рассматриваемая как компонент природной среды, средство производства в сельском и лесном хозяйстве, пространственная материальная основа хозяйственной и иной деятельности [1]. В качестве субъектов права землепользования выступают юридические и физические лица, в том числе индивидуальные предприниматели, которые используют участки земель для осуществления хозяйственной деятельности и оказывают воздействие на земли.

В целях охраны жизни и здоровья населения местные исполнительные и распорядительные органы могут устанавливать запреты и ограничения на осуществление землепользования. Для охраны земель устанавливаются определенные запреты по вредному воздействию на них. Правовая охрана земель представляет собой систему правовых мер, организационных, экономических и ряда других мероприятий, которые направлены на рациональное, эффективное и целевое использование земель, предотвращение их необоснованного изъятия из сельскохозяйственного оборота, защиту земель от вредных антропогенных воздействий. Особое внимание отводится воспроизводству и повышению плодородия почв, улучшению продуктивности земель лесного фонда. Охрана земель осуществляется на основе комплексного подхода к землям как сложным природным экосистемам с учетом зональных и региональных особенностей земель, их целевого назначения и категории.

При установлении факта причинения вреда окружающей среде уполномоченный государственный орган должен проверить наличие оснований для начала административного процесса, либо возбуждения уголовного дела, уполномоченный государственный орган

уведомляет об этом факте органы и лиц, обладающих правом возбуждения уголовного дела [2].

Факт причинения вреда окружающей среде устанавливается и фиксируется Министерством природных ресурсов и охраны окружающей среды и их территориальными органами, Министерством лесного хозяйства, Министерством сельского хозяйства и продовольствия, местными исполнительными и распорядительными органами, другими государственными органами в пределах своей компетенции [2].

Размер возмещения вреда, причиненного окружающей среде, исчисляется уполномоченным государственным органом в соответствии с таксами для определения размера возмещения вреда исходя из следующих показателей: вида, массы, концентрации, степени и класса опасности загрязняющих веществ, поступивших в почву. В случае причинения вреда окружающей среде, размер возмещения которого не предусмотрен в нормативных правовых актах такой вред подлежит возмещению лицом, ответственным за его причинение, по фактическим затратам на восстановление нарушенного состояния земельного участка, с учетом понесенных убытков, в том числе упущенной выгоды. Расчет массы загрязняющих веществ, поступивших в воды с целью исчисления размеров возмещения вреда причиненного земельным участкам осуществляется на основании постановления Министерства природных ресурсов и охраны окружающей среды Республики Беларусь от 18 августа 2008 года № 71 «Об утверждении Правил определения массы загрязняющих веществ, поступивших в компоненты природной среды, находящихся и (или) возникающих в них, для целей исчисления размера возмещения вреда, причиненного окружающей среде». Размер возмещения вреда, нанесенного землям определяется в соответствии с таксами, которые в частности установлены в Указе Президента Республики Беларусь от 24 июня 2008 года № 348 «О таксах для определения размера возмещения вреда, причиненного окружающей среде». Таксы устанавливаются в базовых величинах за один квадратный метр деградированных земель с учетом степени деградации (низкая, средняя, высокая, очень высокая), а также вида деградированных земель (пахотные, залежные, земли под постоянными культурами, луговые земли, земли под древесно-кустарниковой растительностью, под болотами, под водными объектами и др.) [3]. В ходе проводимых исследований нами были изучены статистические данные Могилевского областного комитета природных ресурсов и охраны окружающей среды о вреде, причиненного землям на территории области. За период прошлого года было выявлено 74 факта причинения вреда землям и недрам, на общую сумму 105235,65 бел. рублей, фактов причинения вреда на сумму менее 3 базовых величин (претензия не выставлялась) – 15, на сумму 534,37 бел. рублей, предъявлено 55 претензий на общую сумму 104448,74 бел. рублей, возмещено 27 претензий на сумму 8288,7 бел. рублей, предъявлено 3 иска на сумму 59666,83 бел. рублей, взыскан 1 иск на сумму 1079,16 бел. рублей. Так претензии были предъявлены ОАО «Белыничи», ОАО «Бобруйский завод биотехнологий», ОАО «Беларусьрезинотехника», ОАО «Стасевка», ОАО «Маслаки», КСУП «Племзавод «Ленино», ЗАО «Птицефабрика «Вишневка» и целому ряду других субъектов хозяйственной деятельности, по факту деградации земель (включая почвы). К административной ответственности в соответствии со ст. 15.11 КоАП «Порча земель» 66 субъектов, среди которых 34 юридических лица, 3 физических лица, 29 должностных лиц.

Исходя из выше изложенного, отметим, что вред, причиненный землям в ходе хозяйственной деятельности, имеет денежную оценку отрицательного изменения состояния отдельно взятого участка земель, которое выражается в их деградации, незаконном изъятии и ином ухудшении их состояния, что противоречит требованиям в области охраны окружающей среды, иным нарушением законодательства Республики Беларусь. Отметим, что факт причинения вреда, установленный государственным органом при осуществлении государственного контроля в области охраны окружающей среды, не подлежит доказыванию.

За нарушение земельного законодательства установлена административная, уголовная и гражданско-правовая ответственность, основанием которой является земельное правонарушение, т. е. виновное противоправное деяние, посягающее на установленный порядок использования и охраны земель. Примерный перечень земельных правонарушений установлен Кодексом Республики Беларусь о земле. Привлечение к ответственности не освобождает виновных лиц от обязанности возмещения причиненного ущерба. Размер вреда определяется по специальной методике подсчета убытков, причиненных в ходе нарушения земельного законодательства. Данная методика содержит единые правила и порядок подсчета убытков, причиненных государству юридическими и физическими лицами, которые рассчитываются в таксах, которые устанавливаются в базовых величинах, исходя из степени деградации земель и видов деградированных земель. Средства, полученные от возмещения убытков, причиненных государству нарушением земельного законодательства, перечисляются в установленном порядке в бюджетные фонды охраны природы и расходуются на осуществление мероприятий по восстановлению земель, загрязненных в ходе антропогенного воздействия.

Литература

1. Кодекс Республики Беларусь о земле : 23 июля 2008 г., № 425-З : принят Палатой представителей 17 июня 2008 г. : одобр. Советом Респ. 28 июня 2008 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 24.10.2016 г., № 434-З // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2020.
2. Об утверждении Положения о порядке исчисления размера возмещения вреда, причиненного окружающей среде, и составления акта об установлении факта причинения вреда окружающей среде, изменении и признании утратившими силу некоторых постановлений Совета Министров Республики Беларусь: постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 17.07.2008 № 1042 З (с изм. и доп.) // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2020.
3. О таксах для определения размера возмещения вреда, причиненного окружающей среде: Указ Президента Респ. Беларусь, 24 июня 2008 г. № 348 (с изм. и доп.) // ЭТАЛОН. Законодательство Республики Беларусь / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. Минск, 2020.

Кримінальний процесуальний компроміс

Єна І.В., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Використання каральних заходів для розв'язання конфлікту між державою і злочинцем ще до недавнього часу було основним засобом боротьби зі злочинністю. Докорінно ситуація змінилась коли Україна обрала для себе шлях гуманізації законодавства, в тому числі і кримінального процесуального, та запровадила у 2012 році до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) положення відповідно до яких, у суб'єктів кримінального процесу з'явилась можливість вирішити кримінально-правовий конфлікт шляхом досягнення компромісу та укладання угоди.

Запровадження такої процедури мало на меті спрощення судової процедури, підвищення ефективності роботи правоохоронних органів, оскільки застосування існуючих репресивних заходів щодо злочинців не дозволяє повною мірою забезпечити якісну боротьбу зі злочинністю.

Ідея компромісу виникла доволі давно, і розглядалась у контексті теорії суспільного договору. Компроміс у суспільних відносинах сприяє стабілізації громадянського суспільства, зміцненню законності та правопорядку. Компроміс був предметом дослідження багатьох філософів минулого, таких як Т. Гобс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель.

Поява нового інституту угод у сучасному кримінальному процесі, як способу вирішення конфлікту має як прихильників, так і тих, хто виступає категорично проти його введення в дію.

Наприклад, А. П. Макаров, вважає, що інститут угод про визнання вини тісно пов'язаний з сучасними тенденціями впровадження перетворень у кримінальне судочинство України для підвищення ефективності роботи судових і правоохоронних органів [1, с. 415].

Л. Д. Удалова навпаки вважає, що угода про визнання вини і завдання встановлення об'єктивної істини – це поняття і явища, які виключають одне одного [2].

Крім зазначених ще чимало процесуалістів у своїх дослідженнях приділили увагу дослідженню такого поняття, як компроміс у кримінальному процесі, зокрема Ю.П. Аленін,, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, К.Б. Калиновський, Н.І. Клименко, Г.О. Усатий, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило та інші.

Компроміс (лат. *compromissum* – угода, договір) – угода між представниками різних інтересів на основі взаємних поступок [3, 196–197].

У тлумачному словнику С. Ожегова компроміс визначається як угода на підставі взаємних поступок [4, с. 265]

У юридичній довідковій літературі компроміс визначається як угода між представниками різних інтересів на основі взаємних поступок [5, с. 196–197].

Кримінальний процесуальний компроміс – це система процесуальних норм, що регулюють процедуру укладення угоди між конфліктуючими сторонами (державою в особі її правоохоронних органів і потерпілою особою, з одного боку, та особою, яка вчинила злочин – з іншого) на основі закріплених у законі чітких правил надання поступок і гарантій їх виконання [6, с. 55].

Тобто основою компромісу є взаємні поступки, досягти яких іноді дуже складно. І найбільшу складність, на нашу думку має визначення об'єкту компромісу. Об'єкт в даному випадку це те з приводу чого досягається компроміс. І ми можемо виділити дві складові об'єкту.

Перша складова – це вчинене кримінальне правопорушення щодо якого здійснюється кримінальне провадження.

Друга складова – це дії підозрюваного, обвинуваченого, які він повинен вчинити для досягнення угоди, направлені на відновлення прав потерпілого, або відшкодування збитків завданих його діями.

Суб'єктами компромісу з одного боку є підозрюваний/обвинувачений, з іншого – потерпілий. При цьому ні прокурор, ні захисник не можуть бути сторонами компромісу.

Метою кримінального процесуального компромісу є вирішення завдань кримінального процесуального судочинства – швидкого, повного, об'єктивного розслідування і вирішення кримінальних проваджень на основі дотримання принципів кримінального процесу.

Можна виділити специфічні риси кримінального процесуального компромісу. Компроміс досягається:

- на основі взаємних поступок;
- на підставах і у порядку встановленими кримінальним процесуальним законом;
- з урахуванням морально-етичних правил;
- із використанням криміналістичних прийомів.

Кримінальний процесуальний компроміс передбачений рядом кримінальних та кримінальних процесуальних норм. Наприклад, при укладанні угод про примирення, або визнання вини; дійовому каятті; звільненні особи від кримінальної відповідальності.

При укладанні угоди компроміс має подвійний характер, відповідно до двох видів угод.

З одного боку компроміс при укладанні угоди про примирення між потерпілим в підозрюваним, обвинуваченим полягає у тому, що підозрюваний/обвинувачений вживає заходи направлені на відшкодування потерпілому збитків завданих кримінальним правопорушенням та здійснює інші дії, направлені на примирення, а потерпілий відмовляється від підтримання обвинувачення.

При укладанні угоди про визнання вини компроміс полягає у визнанні підозрюваним/обвинуваченим своєї вини, а слідчий, прокурор погоджуються на призначення менш суворого покарання.

Дійове каяття у вчиненні кримінального правопорушення є специфічною поведінкою підозрюваного/обвинуваченого, яка полягає у тому, що після вчинення кримінального правопорушення особа щиро покалася у його вчиненні, активними діями сприяла його розслідуванню та розкриттю, і у повному обсязі відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. При цьому, ми можемо казати про можливість досягнення компромісу тільки за наявності усіх вказаних складових.

Наслідком застосування компромісу у вигляді відновних і примирних процедур може бути не тільки звільнення від кримінальної відповідальності, а й пом'якшення покарання.

Кримінальні процесуальні компроміси, можна класифікувати за такими критеріями:

1) залежно від суб'єктів: компроміс між підозрюваним/обвинуваченим і потерпілим, компроміс між стороною обвинувачення й обвинуваченим;

2) залежно від стадії кримінального процесу: компроміс, укладений на досудовому слідстві; судовий компроміс;

3) залежно від форми обвинувачення: компроміс у кримінальних провадженнях у формі державного обвинувачення; компроміс у кримінальних провадженнях у формі приватного обвинувачення;

4) за процесуальною регламентацією: передбачені кримінальним процесуальним законодавством; компроміси, порядок укладання яких прямо не встановлюється кримінальним процесуальним законодавством [7, с. 149].

Враховуючи наведене, можна зазначити, що кримінальний процесуальний компроміс направлений на швидкий, повний, всебічний та об'єктивний розгляд і вирішення кримінального провадження по суті, повне відшкодування збитків, завданих кримінальним правопорушенням вчиненим підозрюваним/обвинуваченим, відновлення прав і законних інтересів потерпілого. Але при досягненні компромісу повинно бути дотримано режим законності та не порушуватись честь, гідність учасників медіаційних процедур.

Література

1. Макаров А. П. Сделка о признании вины: новация УПК Украины. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2013. № 1. Т. 26 (65). С. 414–418.
2. Удалова Л. Д. Застосування компромісів при вирішенні конфліктів під час досудового розслідування: навчальний посібник. Київ.: «Видавничий дім "Скіф"», 2012. 184 с.
3. Осипова Н. П. Компроміс / *Юридична енциклопедія* : в 6 т. – Т. 3. Київ: Українська енциклопедія ім. П. М. Бажана, 2001. 196 с.
4. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М. : Русский язык, 1978. 880 с.
5. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученко. К. : Українська енциклопедія. Т. 3 : К–М., 2001. 792 с.
6. Парфило О. А. Кримінально-процесуальний компроміс – необхідність продиктована часом. *Теорія та практика криміналістичного забезпечення розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Тези доповідей на наук.-практ. конференції*. – Ч. 1. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2001. С. 53–56.
7. Калиниченко А. Теоретичні аспекти судового компромісу в кримінальному судочинстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 147–151.

Міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності: окремі аспекти

Єрмоленко Д.О., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет

Найбільш загальні вимоги до професійних якостей та дій адвокатів було закріплено в Основних положеннях про роль адвокатів, прийнятих VIII Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. у м. Нью-Йорк. Не зважаючи на те, що ці положення стосуються, перш за все, участі адвокатів у кримінальних та адміністративних справах, вони цілком

можуть розповсюджуватися також на діяльність адвокатів у інших процесах.

У ст. 9 Основних положень проголошується наступний принцип: Уряди, професійні асоціації адвокатів та навчальні інститути мають забезпечити адвокатам одержання відповідної освіти, підготовку і знання як їх ідеалів та етичних обов'язків, так і прав людини та основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом. У ст. 13 Основних положень закріплюється, що обов'язки адвоката щодо клієнта мають включати: консультації клієнта про його права та обов'язки, з роз'ясненням принципів роботи правової системи, оскільки вони стосуються прав і обов'язків клієнта; надання допомоги клієнту будь-яким законним способом та вчинення правових дій для захисту його інтересів; надання клієнту допомоги в судах, трибуналах та адміністративних органах. Ст. 14 передбачає, що адвокати, надаючи допомогу клієнтам, повинні дотримуватися прав людини й основних свобод, визнаних національним і міжнародним правом, діяти вільно і наполегливо відповідно до закону і визнаних професійних стандартів та етичних норм. Ст. 15 Основних положень закріплює, що адвокат має бути лояльним до інтересів свого клієнта [1]. Цей принцип уточнюється та розвивається у п. 2.7. Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства: керуючись нормами законодавства і правилами професійної етики, адвокат завжди зобов'язаний діяти в інтересах клієнта, які для нього завжди превалюють перед його власними та інтересами колег-юристів [2].

Враховуючи наведені положення, можна виділити наступні найбільш суттєві гарантії адвокатської діяльності:

- можливість здійснювати їх професійні обов'язки без залякування, перешкод, завдання турботи й недоречного втручання;

- можливість вільно пересуватися і консультувати клієнта у своїй країні та за кордоном;

- виключення можливості піддавати покаранню або погрожувати його застосуванням та можливості обвинувачення, адміністративних, економічних та інших санкцій за дії, здійснювані відповідно до визнаних професійних обов'язків, стандартів та етичних норм;

- там, де безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені властями;

- адвокати не повинні ідентифікуватися з клієнтами та їх справами у зв'язку з виконанням професійних обов'язків;

- суд або адміністративний орган не повинні відмовляти у праві адвоката, що має допуск до практики, представляти інтереси свого клієнта, якщо він не був дискваліфікований відповідно до національного права і практики його застосування;

- адвокат повинен мати кримінальний і цивільний імунітет від переслідувань за заяви, що стосуються справи, зроблені у письмовій або усній формі при сумлінному виконанні свого обов'язку й здійсненні професійних обов'язків в суді, трибуналі або іншому юридичному або адміністративному органі;

- обов'язком компетентних влад є забезпечення адвокату можливості своєчасно знайомитися з інформацією, документами і матеріалами справи, а у кримінальному процесі – не пізніше закінчення розслідування – до судового розгляду;

- уряди повинні визнавати і дотримувати конфіденційності комунікацій і консультацій між адвокатом і клієнтом в рамках відносин, пов'язаних з виконанням адвокатом своїх професійних обов'язків (ст. 16–22 Основних положень) [1].

Більш конкретні норми містяться у «Деонтологічному кодексі» (Загальному кодексі правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства) (1988) [2]. Однією з найважливіших деонтологічних вимог (норм-принципів) діяльності юриста, що, завдяки закріпленню в Деонтологічному кодексі, розглядається як міжнародно-правовий стандарт, є незалежність юридичної професії як гарантія для здійснення захисту прав людини та надання правової допомоги.

Незалежність юридичної професії (адвоката, судді) означає відсутність будь-якого тиску: як результату власних інтересів, так і зовнішнього впливу. Незалежність необхідна для

забезпечення довіри з боку юристів суміжних професій (наприклад, довіра адвокату з боку судді), а також з боку клієнтів.

Незалежність адвокатської діяльності забезпечується:

- її гарантуванням з боку держави та закріпленням цих гарантій в конституції або законах;
- справедливою системою організації юстиції, що виключає будь-які необґрунтовані обмеження або втручання;
- неупередженими рішеннями судових органів, тобто рішеннями на підставі фактів та у відповідності до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукань, тиску, погроз або втручання, прямого чи непрямого, з будь-якого боку та з будь-яких причин;
- створенням умов для отримання громадянами правової допомоги з боку обраного або незалежного адвоката для захисту їх прав;
- підтриманням професійними юридичними організаціями професійних стандартів та етичних норм;
- взаємодією з урядовими та іншими інститутами для досягнення цілей правосуддя в процесі розробки національного законодавства та практики його застосування;
- наявністю незалежних самоврядних асоціацій юристів, визнаних діючим законодавством та здатних забезпечити незалежність юридичної професії, захистити юристів від необґрунтованих обмежень, порушень тощо.

Другою принциповою міжнародною деонтологічною нормою діяльності адвоката при виконанні ним професійних функцій є службова несумісність як умова забезпечення незалежності. Службова несумісність означає неучасть адвоката в комерційній та іншій діяльності, що відрізняється від його професії, та зобов'язує дотримуватися норм про службову несумісність, прийнятих адвокатами цієї країни. Службовою несумісністю Деонтологічний кодекс визнає також заняття адвокатом адміністративної посади в органах юстиції, здійснення певних посадових обов'язків та функцій.

Третя деонтологічна вимога адвокатської діяльності, яка є міжнародним стандартом, – гласність, але лише в тих випадках, коли це не заборонено. Адвокат зобов'язаний зберігати професійну таємницю щодо своєї роботи та конфіденційну інформацію, отриману в процесі виконання професійних обов'язків. Так, відповідно до «Пекінських правил» (Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх) адвокат зобов'язаний поважати право клієнта на конфіденційність на всіх етапах, для уникнення заподіяння шкоди через непотрібну гласність або через шкоду репутації [3].

Четверта деонтологічна вимога – міжнародно-правовий стандарт адвокатської діяльності полягає в захисті, наскільки це можливо, інтересів свого клієнта так само, як власних інтересів, інтересів колеги або професії в цілому.

Перелік деонтологічних вимог, що мають міжнародно-правовий характер, можна продовжити, проте слід підкреслити, що всі вони ґрунтуються на головному принципі – дотриманні основних прав людини – певних можливостей, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах [4].

Таким чином, можна виокремити наступні найбільш загальні міжнародно-правові стандарти адвокатської діяльності: адвокат повинен мати відповідну освіту, підготовку, знання; адвокат зобов'язаний консультувати клієнта щодо його прав та обов'язків, роз'яснювати принципи роботи правової системи; адвокат зобов'язаний бути лояльним по відношенню до клієнта, тобто захищати інтереси клієнта сумлінно та з максимальною вигодою для нього, однак не виходячи за передбачені законодавством обмеження.

До найбільш загальних міжнародно-правових принципів адвокатської діяльності можна віднести: незалежність професії; службову несумісність, що забороняє адвокату займатися певними видами діяльності та вимагає дотримуватися норм, прийнятих адвокатами конкретної країни; гласність, за винятком випадків, передбачених законодавством; забезпечення інтересів довірителя та інші.

Література

1. Основні положення про роль адвокатів : Міжнародний документ від 01 серпня 1990 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_835
2. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства : Міжнародний документ від 01 жовтня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343
3. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх : Міжнародний документ від 29 листопада 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_211
4. Рябцева Е.В. Международно-правовой стандарт адвокатской деятельности. Евразийская адвокатура. 2013. № 4 (5). С. 32–45.

Конституційно-правові аспекти принципу рівності між батьками і дітьми

*Журавльова Г.С., д.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Конституція України визначає, що відносини між батьками і дітьми подвійно. По-перше, визнається паритетність обов'язків між ними, відповідно до чого батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків (стаття 51, частина друга Конституції України).

По-друге, визнається, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Тобто визнається загальний принцип рівності у правах дітей незалежно від того, чи їхні батьки знаходяться шлюбі чи поза ним. Отже це може бути будь-яке цивільне партнерство між батьками, яке ґрунтується зокрема на розподілі обов'язків щодо утримання дітей та участі у їхньому вихованні. З другого боку, діти, незалежно від походження, можуть претендувати рівною мірою на спілкування кожним із батьків, а інший із батьків не вправі їм перешкоджати у такому спілкуванні, а також вихованні з боку іншого із батьків (стаття 52, частина друга Конституції України).

Також в Основному Законі є положення яке збалансовує дещо ці підходи: стаття 53, частина третя Конституції України встановлює позитивний обов'язок держави щодо охорони прав дітей, зокрема, переслідувати на підставі закону будь-яке насильство над дітьми та їхню експлуатацію.

Ці основоположні принципи мають бути належним чином конкретизовані і в поточному законодавстві. Однак статтею 15 Закону про попередження насильства в сім'ї лише в загальній формі встановлено, що члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону, що не вельми відповідає засадам правової визначеності [1]. Адже у п. 2 Перехідних положень цього Закону на Кабінет Міністрів було покладено обов'язок щодо підготовки та подання відповідних змін до інших актів законодавства, хоча такі зміни можна було ухвалити шляхом схвалення окремих положеннях цього розділу.

Закон про протидію торгівлі людьми на засадах гендерної рівності визначає правові засади запобігання та боротьби із торгівлею дітьми, зокрема, у статті 20 визначаючи наступні принципи такої діяльності: повага до прав дитини; повага до думки дитини; роз'яснення дитині у доступній для неї формі зміст її прав і обов'язків; забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини [2].

Стаття 1 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії від 1 січня 2000 року, державою-учасницею якого є Україна, забороняє торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію, захищаючи права дитини на особисту недоторканість, на захист від економічної експлуатації і від виконання будь-якої роботи, яка може бути небезпечною для її здоров'я або є перешкодою для одержання нею освіти, або завдавати шкоди її здоров'ю і фізичному, розумовому і духовному, моральному і соціальному розвитку. Кримінальним

кодексом України встановлена кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей, торгівлю дітьми.

У справі *Y.C. v. The United Kingdom* Європейський Суд з прав людини (далі ЄСПЛ) встановив факти домашнього насилля батьків щодо дітей під впливом алкоголю, в зв'язку з чим сім'я потрапила під нагляд соціальних служб. При цьому батьки перешкоджали втручання органів соціального захисту та прояви домашнього насилля продовжувалася протягом більше року з неодноразовим залученням нарядів поліції.

Суд наголосив, що в даному випадку суд має діяти в першу чергу в інтересах дитини, тож суд мав право передати дитину, яка проживає з батьками, під тимчасову опіку, у разі наявності розумних підстав вважати, що дитина зазнає страждань та продовжить зазнавати шкоди, якщо не буде передана на виховання іншим особам.

Тобто, органи місцевого самоврядування, державні організації, у випадку, коли дитина зазнає страждань, значної шкоди чи може зазнавати таких, перебуває без батьківського нагляду та піклування, можуть звернутися до суду з клопотанням про передачу такої дитини під тимчасову опіку. Навіть не зважаючи на наявність живих законних батьків.

У даній ситуації, після переїзду дитини Заявник дуже добре спілкувалася з дитиною, проте, не могла зважитися та залишити Р.С., колишнього чоловіка і разом пройти лікування. Натомість, кожного разу поверталася до жорстокого чоловіка та проживала з ним однією сім'єю, що дає підстави вважати, що дитина продовжить перебувати у небезпечному, стресовому середовищі разом з матір'ю. В той час, як дитині необхідне стабільне, безпечне оточення з сталими зв'язками, в якому вона зможе гратися, розвиватися, зростати та самостверджуватися, здобуваючи досвід, відчуття щастя та віри у власні сили. Суд прийшов до висновку, що в ситуації, яка склалася забезпечити вищенаведене зможе лише прийомна родина.

Таким чином, Європейський суд з прав людини, зважаючи на право К на повагу до приватного та сімейного життя прийшов до висновку, що передача дитини під тимчасову опіку прийомній сім'ї в даній справі була належним, допустимим та ефективним засобом юридичного захисту [3].

Відповідно до положень ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [4]. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Тож, діти мають рівні права з членами своєї сім'ї, в тому числі право на особисту недоторканість та захист від жорстокого, такого, що принижує честь та гідність поводження. Тобто дитина, незважаючи на вікові обмеження, не повинна залишатися в сім'ї, якщо та є осередком домашнього насилля. Вона також не зобов'язана залишатися з одним з батьків, який хоч і не завдає їй фізичної шкоди, проте, рішення якого можуть призвести до настання такої. Тож, незважаючи на соціальний зв'язок, дитина має право не виховуватися з біологічними батьками, якщо останні не забезпечують їй належні умови розвитку, фізичне та психічне благополуччя.

При цьому, дитина має право самостійно сповістити орган опіки та піклування, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські організації про факт неналежного виконання батьківських обов'язків щодо правильного сімейного виховання та звернутися за захистом власних прав та інтересів.

Відповідно державні органи, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання зобов'язані належним чином відреагувати на будь-яке звернення, що дає підставу вважати, що здійснюється або може здійснитися акт насилля в рівній мірі стосовно дитини чи одного з її батьків.

Таким чином, загальний конституційний принцип рівності дітей і батьків отримує належну інтерпретацію у судовій практиці. Наразі має істотне значення прецедентне право Європейського суду з прав людини та практика вітчизняних загальних судів у сімейних спорах. Із введенням інституту конституційної скарги у цьому відношенні важливу роль посяде усталена практика Конституційного Суду України.

Література

1. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11. 2001 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>
2. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2001 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
3. Y.C. v. The United Kingdom, Judgment 12 Mart 2012 [2012] ECHR 433, 4547/10
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Ефективне е-врядування – шлях до покращення правового механізму надання публічних послуг у сфері охорони навколишнього природного середовища

Казанчук І.Д., к.ю.н., доцентка

Харківський національний університет внутрішніх справ

Трансформація сфери публічного адміністрування з урахуванням сучасних інтернет-технологій, що забезпечують інформаційну взаємодію органів влади, бізнесу й інститутів громадянського суспільства, отримали в сучасній юридичній літературі найменування «е-урядування». Цей термін міжнародно визнаний, широко використовується як в Європі, так і в Україні [1, с. 42].

Виходячи з положень Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649, електронне врядування визнано формою організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [2].

В умовах екологічної кризи, яка має місце не тільки в Україні, але й у Європі в цілому, наявності масової пандемії COVID-19 у масштабах всього світу на значне місце відводиться впровадженню «електронних інструментів» у діяльність органів публічної адміністрації з метою підвищення ефективності урядування у сфері охорони навколишнього природного середовища. Слід виділити такі елементи електронного врядування природоохоронній сфері:

1) надання публічних послуг та розвиток взаємодії влади, громадян і бізнесу за допомогою ІК-технологій, що здійснюється через забезпечення прозорих, безпечних і некорупційних, найменш витратних, швидких і зручних електронних послуг; реалізацію принципу єдиного вікна («one-stop-shop») через забезпечення розвитку та функціонування Єдиного державного порталу адміністративних послуг; електронні публічні закупівлі, електронні аукціони; оприлюднення публічної інформації у формі відкритих даних, електронних звернень та електронних петицій; електронну ідентифікацію фізичних осіб, зокрема через реалізацію принципу «single-sign-on» щодо впровадження інтегрованої системи електронної ідентифікації та автентифікації;

2) розвиток електронної взаємодії через автоматизований обмін даними між інформаційно-телекомунікаційними системами органів публічної влади, а також транскордонною електронною інформацією з публічною адміністрацією зарубіжних країн-сусідів; використання електронного документообігу; здійснення електронного врядування базовими галузями, у тому числі і в сфері забезпечення екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища, завдяки використанню перспективних

геоінформаційних технологій, технологій опрацювання даних великих обсягів, зокрема «BigData».

3) зміцнення громадського електронного контролю за діяльністю суб'єктів публічної адміністрації та обов'язкове оприлюднення (надання) інформації з питань природоохоронної діяльності уповноважених органів державної влади.

Особливості е-врядування у сфері охорони навколишнього середовища змушують обов'язково розробки планів та правових засад впровадження цифрових інновацій у екологічну сферу, погодження скоординованих організаційних й технологічних заходів, а також проведення спільних дій органів публічної влади та громадських інституцій. Натомість, з метою контролю за результатами природоохоронної діяльності слід застосовувати спеціалізовані інформаційно-комунікативні системи, які б забезпечили інформаційну взаємодію, побудову якісної системи збору, обробки, розподілення, зберігання, представлення та обміну інформації в режимі реального часу, між органами публічної влади та громадянами. Наприклад, сервіси геоінформаційної веб-системи «Інтерактивний реєстр екологічних проблем України» забезпечують не лише можливість комунікації між учасниками (обмін інформацією), але і отримання необхідного результату користувачем (фізичної або юридичної особи), який направив електронне звернення з інформацією про конкретну екологічну проблему чи порушення природоохоронного законодавства. Окрім того, функціональні можливості системи побудовані таким чином, що уповноважений орган державного контролю (нагляду) має можливість безпосередньо реагувати на діяльність або бездіяльність окремої посадової особи [1, с. 44]. У випадку відсутності реакції з боку державного природоохоронного органу на звернення користувача про екологічну проблему у передбачені законодавством строки, автоматизований процес в роботі системи, без участі користувача, забезпечить переадресацію заяви про вчинення правопорушення, передбаченого главою 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3], посадовою особою органу державної влади (природоохоронним органом), який ігнорує законні вимоги користувача, до Уповноваженого з прав людини. У свою чергу, орган державної влади, уповноважений складати протоколи за адміністративні порушення законів України «Про інформацію» (1992 р.) та «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.), отримує повний, оформлений належним чином, пакет документів зі скаргою, викладеними фактами і доказами скоєного правопорушення, і може застосувати до порушника санкції адміністративного впливу, з метою стимулювання останнього виконати належним чином покладені на нього природоохоронні функції.

З аналізу розглянутого прикладу щодо застосування правового механізму впровадження е-врядування у природоохоронну діяльність органів публічної адміністрації України, неважко виділити основні переваги щодо його подальшого розвитку і застосування, а саме:

- прозорість і відкритість органів державної влади, прийняття більш ефективних управлінських рішень з питань природокористування і природоохорони, завдяки чому громадяни матимуть усі можливості швидко отримувати достовірну, точну і оперативну інформацію про діяльність органів влади у сфері охорони навколишнього природного середовища;

- активна участь громадськості у прийнятті управлінських рішень загальнодержавного та регіонального характеру;

- підвищення якості здійснення сервісної діяльності органами державної влади у сфері природоохорони та екологічної безпеки, а також ефективності управління сферою раціонального використання природними ресурсами;

- зниження рівня корупції в органах державної влади, які уповноважені реалізовувати природоохоронні заходи, що передбачені Стратегією державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Позитивним наслідком використання цифрових технологій в сфері управління охороною навколишнього середовища слід вважати також можливість економного розподілу

бюджетних коштів, адже отримання бажаного ефекту очікується від збільшення якості проведення заходів з реалізації державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього середовища і як наслідок – збільшення надходжень до державних природоохоронних фондів місцевих і державного бюджетів, а також ефективне контролюване витрачання бюджетних коштів на реалізацію природоохоронних програм. При цьому, існуючий цифровий інструментарій будь-яких онлайн платформ для реалізації соціальних комунікацій [4, с. 39] забезпечить належний рівень комунікативних процесів між представниками громадських інститутів та органів публічної адміністрації у вирішенні важливих екологічних питань.

Таким чином, слід зазначити, що в контексті побудови інформаційного суспільства, е-урядування є дієвим інструментом підвищення ефективності організації та діяльності органів публічної влади в сфері охорони навколишнього природного середовища. Більш того, з урахуванням позитивних прикладів впровадження «електронних інструментів» у діяльність органів публічної адміністрації, слід відзначити практичні переваги щодо їх використання:

- 1) для фізичних (пересічних громадян) і юридичних осіб (громадських екологічних організацій) – це можливість вільного доступу до публічної інформації та безпосередня участь у реалізації державної екологічної політики;
- 2) для органів публічної влади – підвищення якості і ефективності власної регуляторної діяльності у природоохоронній сфері.

Література

1. Воробйов С.В. Геоінформаційні, комунікаційні системи у сфері охорони довкілля: європейський та український досвід. *East European Scientific Journal* (Warsaw, Poland). №3 (31). 2018, part 5. С. 42-46.
2. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 № 649-р. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80>
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X (в ред. від 24.04.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 04.04.2020).
4. Карпенко О. В. Визначення та етапи розвитку електронних послуг державного управління в Україні. Новітні інформаційно-комунікаційні технології в модернізації публічного управління : закордонний і вітчизняний досвід: матеріали наук.-практ. семінару, 19 квітня в 2013 р., м. Дніпропетровськ / ред. кол.: В. М. Дрешпак (голов.ред.). Д. : ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 38-42.

Ідеологічні засади правової політики президента США Д. Трампа

Калашников В.М., д.і.н., професор

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Очевидно, що трансформація будь-якої соціальної системи в період переходу її до нових засад державотворення може спричинити виникнення кризових явищ у всіх сферах суспільства. Саме така ситуація склалася в сучасній Україні в ході перетворень, що охопили всі сторони суспільного життя: економіку, політику, ідеологію і право. Стрімке руйнування старої і виникнення нової структури державної влади, перехід до ринкової економіки неминуче призвели до негативних соціальних наслідків, в числі яких моральна деформація суспільства та його різке соціальне розшарування. Тому нині зміцнення підвалин правової української державності потребує уваги до досвіду державно-правової політики провідних країн світу – передусім, до особливостей американської правової політики, історія якої нараховує чотири сторіччя.

Поняття «держава» і «право» репрезентують досить багатогранне явище, що стало невід'ємною частиною суспільного життя ще шість тисяч років тому. Саме держава виконує різні керівні функції щодо суспільства, активно впливаючи на оформлення нових соціальних структур і духовне життя людей. Для використання позитивних аспектів такого впливу важливо коректно визначити межі державного втручання у процеси, притаманні суспільному життю – це втручання і являє собою державно-правову політику конкретної країни.

Правова політика США, сформована протягом чотирьох століть, має міцний ідеологічний фундамент. Тому американська ідеологія, котра являє собою ефективний засіб впливу на масову суспільну свідомість, завжди ґрунтувалася на історичних прикладах із будь-якої проблеми державотворення. При цьому еліта провідної держави світу звертається до первісного тексту Основного закону Америки, що був прийнятий 17 вересня 1787 року на Конституційному Конвенті в місті Філадельфія, адже головним змістом цього акту є організація державної влади [1]. Заповіти авторів американської Конституції продовжує втілювати в життя нинішній президент США Д. Трамп. Він закінчив Уортонську школу бізнесу (Пенсільванський університет), здобувши ступінь бакалавра наук з економіки (спеціалізація у фінансовій галузі) й опанувавши конституційне та фінансове право США [2, р. 31-32].

Д. Трамп визнає, що в основному засади державно-правової політики були сформульовані «батьками-засновниками» США, чий досвід вирішення нагальних проблем державотворення є «священним» для сучасної Америки. Водночас президент США відкрито оголосив, що епоха глобалізації добігла кінця. Як повідомив провідний орган ЗМІ західного світу Рейтерс, Трамп «закликав країни відмовитися від глобалізму і прийняти націоналізм», суть якого для пересічних американців виглядає наступним чином: ««Америка понад усе» [3].

Причини краху глобалізації й переходу до «нового націоналізму» чинний голова США вбачає у тому, що вони були закладені в геокультурній економічній моделі, що має особливу систему цінностей та економічних імперативів, які нав'язані всьому світу споживчою західною цивілізацією. Однак глобалізація гальмує внаслідок того, що такі цілі глобалістів, як поширення свободи й демократії, товарного достатку та споживчого задоволення, після світової фінансової кризи 2008 року та ще й в умовах боротьби людства проти пандемії коронавірусу, не є досяжними. Саме тому Д. Трамп розпочав перетворення соціально-економічних відносин в Америці, що вважаються повторенням та розвитком «Нового курсу» Президента Ф.Д. Рузвельта.

Власну політику Д. Трамп намагається освятити іменами батьків-засновників США (Дж. Адамса, Б. Франкліна, А. Гамільтона, Дж. Джея, Т. Джефферсона, Дж. Медісона та Дж. Вашингтона), які дивляться на американців зі стін Капітолію, а головне – з доларових купюр. Такий «культ» фундаторів незалежних США покликаний переконати пересічних американців у тому, що Америка при Д. Трампі твердо стоїть на сторожі їхніх інтересів. Формування ним нових підходів до правової політики становить об'єктивну необхідність, адже управлінська функція права, роль і значущість правосвідомості постійно зростають та підсилюються.

У науковій літературі є різні трактування поняття «політика». В одних випадках воно застосовується для позначення способу дій, спрямованих на досягнення чого-небудь, тобто для позначення звичайної методики прийняття рішень. З іншого боку, поняття «політика» використовується і для позначення свідомо організованої діяльності, необхідної і доцільної протягом певного часу. Як правило, це діяльність органів державної влади і державного управління, громадських об'єднань, партій тощо, яка є обумовленою їхніми конкретними інтересами та цілями. У цьому розумінні поняття «політика» позначає перспективу зміни системи управління під впливом суспільних процесів.

Взагалі, під політикою слід розуміти взаємодію людей, груп, націй, класів за допомогою реалізації державної влади. Здійснення ефективної правової політики на сучасному етапі існування американського суспільства являє собою одну з визначальних умов його подальшого демократичного реформування, зміцнення інститутів держави і права,

конкурентоспроможної ринкової економіки, забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина.

Вплив політики перманентно проявляється в публічному праві, зокрема у визначенні особливостей взаємодії держави з іншими суб'єктами суспільного життя. При цьому очевидно, що правова політика – це науково обґрунтована, послідовна та системна діяльність державних і муніципальних органів зі створення ефективного механізму застосування юридичних засобів у досягненні конкретних цілей. До них, зокрема, належить якнайповніше забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зміцнення законності і правопорядку, формування високого рівня правової культури суспільства й особистості. Думку про це висловив ще перший американський президент Дж. Вашингтон, коли уходив з посади очільника держави [4].

Правова політика покликана керувати процесами правового розвитку конкретної країни, підвищувати ступінь упорядкованості й організації юридичного буття. У формуванні та реалізації правової політики більшою чи меншою мірою беруть участь усі суб'єкти політико-правового життя. Це чітко відображається у функціонуванні державних органів Сполучених Штатів за правління Д. Трампа. Саме нині правова політика американської держави становить потужний засіб впливу на масову суспільну свідомість.

Досить примітно у цьому контексті, що серед вищих посадовців американської федерації, які розробляють і реалізують державно-правову політику, дві третини сенаторів і майже половина членів палати представників Конгресу США – юристи за фахом. Власниками диплома правознавця є половина губернаторів штатів і майже половина дипломатів. Чверть державних службовців традиційно займає вищі пости в уряді США після багаторічної праці в адвокатських конторах [5, с. 4-6].

Отже, американська політична еліта на чолі з Президентом Д. Трампом формує певні орієнтири, яким має слідувати більшість громадян. Якщо вірити численним критикам Трампа з політичної еліти США, дії і заяви очільника провідної держави світу «не американські», президент не висловлює «американські цінності». Насправді ж виходить, що найбільш відомі представники еліти можуть скільки завгодно сперечатися з Трампом, з його здоровим глуздом, який притаманний саме бізнесмену, котрий здатний захистити і розвинути «бізнес-проект», що був розпочатий ще наприкінці XVIII століття під назвою «розбудова незалежної держави США».

Слід вказати, що в США вистачає громадян, які згодні з президентом. Вказане обумовлено тим, що ідеологічні підвалини сучасного реформування економічних, політичних і соціальних основ американського правопорядку «освятили батьки-засновники» незалежної молодшої республіки – група політичних діячів, які відіграли ключову роль у становленні американської державності, що й знайшло відображення в американській Конституції.

Література

1. Конституція Сполучених Штатів Америки. URL: <https://nashe-pravo.org.ua/uk/usa-constitution> (дата звернення 14.05.2020)
2. Kalashnikov V.M. Specific Features of State Formation and Legal Policy of Presiden D. Trump // Realities and prospects for the development of the rule-of-law state in Ukraine and worldwide: collective monograph / K.V. Berezhna, V.M. Kalashnikov, I.N. Klymiuk, T.V. Korniyakova, etc. Lviv-Torun: Liha-press, 2019. 168 p. P. 30-57.
3. Trump calls on nations to reject globalism, embrace nationalism. URL: <https://www.reuters.com/article/us-un-assembly-trump-globalism/trump-calls-on-nations-to-reject-globalism-embrace-nationalism-idUSKBN1W91XP> (дата звернення 14.05.2020)
4. George Washington's Farewell Address 1796. URL: <https://www.constitutionfacts.com/us-founding-fathers/george-washingtons-farewell-address> (дата звернення 14.05.2020)
5. Калашников В.М. Державно-правова політика «батьків-засновників» США: монографія. Дніпро: ПВВ ДНУ, 2020. 200 с.

Про доцільність порівняльних кримінально-правових досліджень (на прикладі України та США)

Каменський Д.В., к.ю.н., доцент

Бердянський державний педагогічний університет

У сучасному глобалізованому світі спостерігаються динамічні процеси зближення правових систем, у першу чергу окремих їх компонентів. Створення міжнародних компаній та ділових консорціумів, укладання контрактів між корпораціями та цілими урядами, бурхлива трудова міграція, започаткування міждержавних суспільних, гуманітарних й економічних програм, а також процеси гармонізації національних законодавств – подібні фактори розвитку права у світі безперечно актуалізують проведення комплексних, спрямованих на потреби практики порівняльно-правових досліджень.

Проводячи аналіз новітніх тенденцій світового розвитку права, Ю. Тихомиров справедливо вказує на розширення меж правового регулювання й більш щільне поєднання різних видів правових регуляторів – національно-державних, міжнародних, корпоративних, неурядових, а також саморегулювання в особі інститутів громадянського суспільства та світового співтовариства. Кордони держав не перешкоджають формуванню правового простору як явища і поняття, а інтенсивний розвиток нових інформаційних технологій і мережі Інтернет «об'єднує» людей в нові співтовариства. Учений констатує, що рух ідей, поглядів, позицій та концепцій стає інтенсивним і, по суті, безмежним [1, с. 86-87].

В унісон наведеній науковій позиції С. Лихова пише, що компаративістика наразі переживає час свого розквіту, однією з причин якого є розвиток інформаційних технологій, коли з'являються практично необмежені можливості для кримінально-правових досліджень. Таким чином, на думку вченого, порівняльне правознавство стає невід'ємною складовою академічної правової науки [2, с. 300].

Порівняння відіграє вагомий роль у системі способів, прийомів, операцій мислення і методів пізнання. Порівняння, у свою чергу, розкладається на ряд елементарних прийомів мислення – зрівняння, розрізнення, ототожнення, заміну, заміщення, вимірювання тощо. Принагідно зауважимо, що перераховані техніки уже були нами активно застосовані під час проведення порівняльно-правових досліджень кримінальної відповідальності за податкові злочини в Україні та США [3].

В.В. Кузнецов дотримується точки зору, що правова база для кримінально-правової компаративістики була створена законодавцем у ч. 1 ст. 3 діючого КК, де закріплено положення про те, що законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується, поміж іншого, на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права [4, с. 44]. Хоча міжнародне право і право іноземне навряд чи можна ототожнювати, водночас дотримуємось точки зору, що вивчення положень зарубіжного кримінального права, що в принципі змістовно наповнюють міжнародне кримінальне право, є завданням перспективним, спрямованим на отримання практичних результатів для права вітчизняного.

Пропоную приклад, який актуалізує доцільність таких практично орієнтованих компаративістських досліджень у галузі кримінального права.

У 1962 році Інститутом американського права був опублікований Модельний кримінальний кодекс (англ. – Model Penal Code, далі – МКК), який став результатом ретельного багаторічного аналізу та узагальнення норм статутного і загального права з урахуванням досягнень кримінально-правової доктрини [5, с. 83-84]. МКК оперує, поміж інших, таким поняттям як «елемент злочину», що за своїм змістом частково нагадує «елемент складу злочину», відомий українській кримінально-правовій науці. Під цим поняттям пропонується розуміти поведінку, попутні обставини чи результат поведінки, які: 1) включені в описання забороненої поведінки у визначенні злочину; чи 2) встановлює відповідний вид вини; чи 3) скасовує вибачення (виправдання) такої поведінки; чи 4) скасовує звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з закінченням строків давності; чи 5) встановлює підсудність чи місце розгляду кримінальної справи. МКК зветрається також до поняття «матеріальний елемент злочину», під яким слід розуміти будь-

який елемент, що не стосується строків давності, юрисдикції та інших питань, які не мають прямого відношення до протиправної поведінки, забороненої законом, а також не стосуються будь-якої виправдувальної обставини такої поведінки.

Далі, § 2.02 МКК містить цілий арсенал визначень, що позначають різні форми вини у злочині. Так, особа діє з умислом (наміром) щодо будь-якого матеріального елемента злочину, якщо: 1) такий елемент позначає природу чи наслідок поведінки і особа свідомо прагне реалізувати саме таку поведінку чи призвести до саме такого наслідку; та 2) такий елемент охоплює супутні обставини злочину і особа обізнана про існування таких супутніх обставин чи вірить або сподівається на їх існування. Звертаючись по допомогу до вітчизняної кримінально-правової термінології, під супутніми обставинами вочевидь тут слід розуміти обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину: час, місце, обстановку, знаряддя й засоби вчинення злочину.

Відповідно до положень МКК, особа діє свідомо щодо будь-якого матеріального елемента злочину, якщо: 1) такий елемент позначає природу його поведінки чи супутніх обставин і особа обізнана про існування такого вчинку й супутніх обставин; та 2) якщо такий елемент включає результат поведінки особи і вона практично впевнена, що її поведінка призведе до такого результату.

Загалом кримінально караному порушенню, як на рівні федерального кримінального законодавства, так і на рівні законодавств окремих штатів, у переважній більшості випадків притаманні наступні ознаки: скоєння протиправного діяння (дії або бездіяльності) та наявність злочинного умислу. У деяких кримінально-правових діяннях обов'язковим є також наявність суспільно небезпечних наслідків та, відповідно, причинного зв'язку між діянням та наслідками. При цьому, як слушно зазначає американський дослідник В. Бернам, встановлення кожного з цих елементів у поведінці правопорушника відбувається на підставі загальноправового стандарту «поза будь-яким розумним сумнівом» (англ. – *beyond a reasonable doubt*) [6, с. 859].

Зрозуміло, що наведені вище вихідні положення про злочин та його ознаки за американською кримінально-правовою доктриною суттєво відрізняються від усталених у вітчизняній науці підходів. Водночас, пошук спільних та відмінних ознак, порівняльний аналіз на рівні окремих норм чи цілих кримінально-правових інститутів, розробка відповідних висновків, спрямованих на удосконалення українського кримінального законодавства та практики його застосування, – ці процеси лише виграють від активного застосування «компаративного елементу».

Звичайно, порівняльні дослідження повинні охоплювати ретельний аналіз права різних держав, не лише США. Я обрав саме цю державу для порівняння через власну сферу наукових інтересів, яка включає питання кримінально-правової охорони економічних відносин в Україні та Сполучених Штатах Америки. Водночас переконаний, що порівняльні дослідження в галузі кримінального права лише виграють від ретельного вивчення та співставлення положень права України та інших країн. Дисертаційні дослідження А. Савченка, М. Хавронюка, І. Строкової, М. Куцевича, І. Красницького, С. Красноголовця, В. Сіленка та деяких інших вітчизняних дослідників є вагомим аргументом на користь цієї тези.

В умовах глобалізації, підсумовує Ю. Тихомиров, «вихід» за межі територіальних меж аналізу відображає інтегративні тенденції розвитку права в сучасному світі. Напевне ця теза зберігає, якщо не збільшує, свою актуальність і в аспекті розвитку кримінального права різних країн [1, с. 88].

Література

1. Тихомиров Ю. Нові явища і поняття у порівняльному правознавстві. *Право України*. 2013. № 3-4. С. 86–95.
2. Лихова С. Порівняльне кримінальне право: методика викладання та застосування в наукових дослідженнях. *Право України*. 2013. № 3 4. С. 299–307.
3. Каменський Д.В. Кримінальна відповідальність за податкові злочини за федеральним законодавством США: монограф.; наук. ред. О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ.

- ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 424 с.
4. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: монографія. Київ: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. 908 с.
 5. Козочкин И.Д. 35-летие Примерного уголовного кодекса – годы успехов и неудач в реформировании американского уголовного права. *Государство и право*. 1998. № 12. С. 83–84.
 6. Бернам У. Правовая система США. 3-й выпуск. Москва: «Новая юстиция», 2006. 1212 с.

До питань новел касаційного оскарження судових рішень у цивільному судочинстві

Керноз Н.Є., ст. викладач

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Важливе теоретичне й практичне значення має якісність закону, особливо для реалізації такої конституційної засади національного судочинства як «забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення», задекларованої в п. 8 ст.129 Основного Закону України [1]. Необхідність забезпечення впровадження новел конституційної судової реформи 2016 року в Україні стала причиною фундаментальних змін процесуального законодавства, зокрема Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК, Кодекс) України [2] в 2017 році, що мало сприяти запровадженню справедливого, неупередженого, своєчасного, доступного та ефективного вітчизняного правосуддя.

Але 08.02.2020 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15.01.2020 року № 460-ІХ (далі – Закон № 460-ІХ)[3], яким докорінно, концептуально по іншому, виписані саме підстави касаційного оскарження, проблемність яких до законодавчих змін 2020 року досліджувалися автором [4].

Відповідно до ч. 2 ст. 389 ЦПК України до 08.02.2020 року підставами касаційного оскарження незалежно від виду судового рішення, що оскаржувалося: рішення, постанова чи ухвала, було «неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» без будь-яких застережень чи обмежень. На сьогодні, законодавець в новій редакції цієї статті виокремив як випадки, так й певні судові рішення за яких можливе касаційне оскарження, а саме: а) рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи або б) постанови суду апеляційної інстанції, крім судових рішень, визначених у ч. 3 ст. 389 ЦПК України та ухвал суду, вичерпний перелік яких виписаний у п. п. 2 ч.1 ст. 389 Кодексу.

Щодо зазначених рішень підставами касаційного оскарження є «неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках: 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду (далі – ВС), крім випадку наявності постанови ВС про відступлення від такого висновку; 2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові ВС та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні; 3) якщо відсутній висновок ВС щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах – щодо зазначених 3 випадків, до 2020 року була лише одна норма: «при виборі і застосуванні норми права до спірних правовідносин суд враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду» ч. 4 ст. 263 ЦПК України що аналогічні положеннями ч. 6 ст.13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»; 4) якщо судові

рішення оскаржується з підстав, передбачених ч.ч.1,3 ст.411 ЦПК України, за наслідками яких можна класифікувати на:

А) за яких судові рішення підлягають обов'язковому скасуванню з направленням справи на новий розгляд, а саме: 4.1 справу розглянуто і вирішено неповноважним складом суду; 4.2 в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і судом касаційної інстанції визнано підстави про відвід обґрунтованими, уточнено новелою «якщо касаційну скаргу обґрунтовано такою підставою» [3]; 4.3 судові рішення не підписано будь-яким із суддів або підписано не тими суддями, що зазначені в судовому рішенні; 4.4 судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглянула справу; 4.5 справу розглянуто за відсутності будь-кого з учасників справи, належним чином не повідомлених про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою касаційну скаргу такою підставою; 4.6 судові рішення ухвалено судом з порушенням правил інстанційної (ст.ст.23,24,25 ЦПК України) або територіальної юрисдикції(ст.ст.26,27,28, 29, 30 ЦПК України); 4.7 суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, що не були залучені до участі у справі; при цьому необхідно звернути увагу на системну тенденцію законотворця 2020 року: зменшення підстав, що свідчить про звуження можливостей щодо обов'язкового скасування рішення з направленням справи на новий розгляд;

Б) інші підстави, за яких можливого скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд, які є також порушенням норм процесуального права, але лише за відповідних умов: унеможливлення встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи та зазначення їх заявником у касаційній скарзі, а саме:

4.8 суд не дослідив зібрані у справі докази (було до 2020 року), але при цьому виписані нові умови за яких це можливо: наявність висновку про обґрунтованість заявлених у касаційній скарзі підстав касаційного оскарження, передбачених п. п. 1, 2, 3 ч. 2 ст. 389 Кодексу, оскільки докорінно змінений законодавчий підхід до навантаження змісту на «незаконність» як єдину підставу касаційного оскарження на відміну від апеляційного оскарження, де крім незаконності ще може бути й необґрунтованість[4];

4.9 суд розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу, що підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження; при цьому необхідно зробити акцент: до 2020 року ця підстава містилася в п. 7 цієї статті, тобто підпадала під обов'язкове скасування рішення; щодо кола справ як спрощеного позовного (ч.1 ст. 274), так і загального позовного (ч. 4 ст. 274), то їх перелік виписаний в одній статті з назвою «Справи, що розглядаються в порядку спрощеного позовного провадження», що вводить не тільки пересічних громадян до помилок, а навіть суддів; тому пропонуємо положення ч. 4 ст. 274 Кодексу, щодо переліку справ у спорах, що не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного позовного провадження, перемістити до ч. 5 ст. 19 ЦПК, оскільки він (перелік) підпадає під виключний розгляд в порядку загального позовного провадження, чим буде усунута законодавча суперечливість;

4.10 суд необґрунтовано відхилив клопотання про витребування, дослідження або огляд доказів або інше клопотання (заяву) учасника справи щодо встановлення фактичних обставин; 4.11 суд встановив обставини, що мають суттєве значення, на підставі недопустимих доказів, тобто доказів одержаних з порушенням порядку, встановленого законом (ч.1 ст.78 Кодексу).

Щодо підстав касаційного оскарження ухвал, вичерпний перелік яких виписаний у п. 2 (через відсилання до ст.353 та скорочений через скасування можливості оскаржити ухвалу про відкриття провадження у справі з порушенням правил підсудності) та п. 3 (конкретизований через перерахування й доповнений у 2020 р.) ч. 1 ст. 389 Кодексу, то ними є «неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» без будь-яких застережень чи обмежень.

В ч. 3 ст. 389 ЦПК України, на наш погляд, законодавчо невдало виписано коло справ, які лише на перший погляд, не підлягають касаційному оскарженню: 1) рішення, ухвали суду

першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом; 2) судові рішення у малозначних справах було доповнено нормою «та у справах з ціною позову, що не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб», але за вичерпним переліком випадків – винятків, саме за яких можливий їх касаційний перегляд: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики?; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини?, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес? або має виняткове значення? для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково[2]: складно застосувати через законодавчу невизначеність термінології та їх оціночну категорію, що має здійснити суддя.

Отже, концептуальні законодавчі нововведення Закону № 460-IX, якими докорінно та неоднозначно виписані підстави касаційного оскарження, додатково ускладнюють для пересічних громадян звернення до Верховного Суду як суду касаційної інстанції, чим позбавляють їх конституційної гарантії «забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, встановлених законом».

Література

1. Конституції України: Закон України від 28.06.1996 № 254к. 96-ВР. Дата оновлення 01.01.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 року № 1618-IV. Дата оновлення 02.04.2020 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/ed20170803>.
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України. щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 р. № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#n138>.
4. Керноз Н. Є., Струк Є. О. Незаконність як спільна підстава для оскарження судових рішень в цивільному судочинстві: проблема. *«Інноваційний розвиток інформаційного суспільства: економіко-управлінські, правові та соціокультурні аспекти»*: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (м. Чернігів, 17 грудня 2019 р.). Черніг. нац. технол. ун-т. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2019. С. 262-265.

Деякі аспекти адміністративно-правового статусу приватного виконавця

Кириченко О.Ю., к.ю.н., доцентка

Харківський національний університет внутрішніх справ

Масштабна реформа системи правоохоронних органів, яка наразі відбувається в Україні, не обійшла і систему виконавчого провадження. Передумовами до цього стали вкрай неефективний механізм функціонування державної виконавчої служби, наявність всеохоплюючого бюрократизму, надвеликий обсяг обов'язків у роботі окремо взятого державного виконавця при надмалій заробітній платні, та, як логічний наслідок вищевказаних факторів, – катастрофічний рівень корупції у цій сфері. Як свідчить відповідна статистика, мінімум 60% виконавчих документів, які надходили до органів виконавчої служби, складалися у довгу чергу з відсутністю перспективи бути виконаними [1].

Крім вищевказаних проблем таке становище негативно впливало на легітимність рішень судової влади, а також суперечило всім світовим та європейським міжнародним стандартам, що істотно знижувало авторитет України на міжнародній арені.

Всі перелічені вище причини зумовили перехід вітчизняної системи виконавчого провадження до комбінованого типу, що було б неможливо без запровадження у 2016 році нового правого інституту приватних виконавців. Зазначений інститут був введений в дію прийняттям Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 та Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року.

Інститут приватних виконавців покликаний надати змогу здійснювати примусове виконання рішень також і особам, які будуть займатися цим у рамках індивідуальної професійної діяльності, не маючи стосунку до державної служби. Таким чином навантаження на державних виконавців повинно суттєво зменшитися, а приватні виконавці будуть самі зацікавлені у вчасному і повному виконанні рішень [2, с. 21].

Запровадження інституту приватних виконавців стало новацією у практиці примусового виконання юрисдикційних рішень. Саме систему комбінованого виконавчого провадження в Україні ввели у дію Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 та Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 року. Згідно цих законодавчих актів, в Україні державні і приватні виконавці здійснюють свою діяльність згідно практично однакових правил примусового виконання рішень. Але незважаючи на це, адміністративно – правовий статус державних та приватних виконавців має суттєві відмінності, а саме: 1) різний спосіб відбору на посаду; 2) різний обсяг компетенції (приватні виконавці не мають право приймати до виконання деякі виконавчих документів); 3) спосіб оплати винагороди та її розмір; 4) діяльність приватних виконавців, крім Міністерства юстиції, контролює ще і Асоціація приватних виконавців [2, с. 22].

Треба підкреслити, що законодавством встановлено досить високі вимоги до професійного рівня кандидатів на здобуття статусу приватного виконавця, тому ризики потрапляння у цю професію некомпетентних юристів або осіб з явно шахрайськими намірами є мінімізованими.

Згідно Закону України «Про виконавче провадження», приватний виконавець має право здійснювати примусове виконання всіх рішень, крім:

1) рішень про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною;

2) рішень, за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету;

3) рішень, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону;

4) рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи;

5) рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини;

6) рішень, які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності;

7) рішень про виселення та вселення фізичних осіб;

8) рішень, за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена;

9) рішень про конфіскацію майна;

10) рішень, виконання яких віднесено цим Законом безпосередньо до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання [8].

Надзвичайно важливими антикорупційними положеннями Закону України «Про виконавче провадження» є те, що виконавчі дії у виконавчих провадженнях, відкритих приватним виконавцем у його виконавчому окрузі, можуть вчинятися ним на всій території України, а також норма про те, що приватний виконавець, за умови відсутності незакінчених

виконавчих проваджень, має право в будь-який момент без обмежень змінити виконавчий округ, просто повідомивши про це Міністерство юстиції.

Протягом першого року зайняття діяльністю приватного виконавця, приватний виконавець не може здійснювати примусове виконання рішень за якими сума стягнення становить двадцять та більше мільйонів гривень або еквівалентну суму в іноземній валюті.

Ще одним важливим критерієм адміністративно-правового статусу приватного виконавця є передбачене законодавством його право здійснювати взаємодію з державними органами, без чого, до слова, неможливе ефективне, своєчасне та повне здійснення приватним виконавцем виконавчого провадження.

На сьогодні можна констатувати, що приватні виконавці є конкурентоспроможними державним виконавцям суб'єктами у виконанні рішень по майновим і немайновим спорам між громадянами, підприємцями.

На противагу цьому виконання всіх рішень, які тим чи іншим чином стосуються держави, суб'єктів владних повноважень, державного і комунального майна, а також рішень з суспільно – резонансних справ (виховання дитини, щодо неповнолітніх та недієздатних осіб, виселення та вселення фізичних осіб у житло,) законодавець покладає виключно на державну виконавчу службу.

На відміну від державного виконавця, на діяльність приватних виконавців не поширюється дія Закону України «Про державну службу», іншими словами приватний виконавець не є державним службовцем. Феномен інституту приватних виконавців складається в тому, що за своєю сутністю їх діяльність є схожою з адвокатською або приватною нотаріальною практиками, тобто з впевненістю можна констатувати, що сьогодні в Україні у сфері юриспруденції з'явилася повністю нова професія.

Література

1. Малишев Б.. Приватні виконавці: нова юридична професія і головний засіб реформи системи виконавчого провадження. URL: <http://pravo.org.ua/ua/news/20871615-privatni-vikonavtsi-nova-yuridichna-profesiya-i-golovniy-zasib-reformi-sistemi-vikonavchogo-provadgeennya>
2. Крупнова Л. В. Адміністративно-правовий статус працівника державної виконавчої служби України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь. 2008. 23 с.
3. Крупнова Л. В. Адміністративно-правовий статус працівника державної виконавчої служби України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 3. С. 116–118.

Деякі питання щодо сутності інформаційної безпеки

Коваленко Л.П., д.ю.н., професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Особливістю розвитку сучасного суспільства є підвищення ролі інформаційної сфери в житті людини, а відповідно, й інформаційної діяльності. Так, згідно зі ст. 12 Закону України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992 р. «інформаційна діяльність – це сукупність дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави»[2]. Основні напрямки інформаційної діяльності: політичний, економічний, соціальний, духовний, екологічний, науково-технічний, міжнародний тощо. Головними видами інформаційної діяльності є: отримання, використання, поширення та зберігання інформації. На сьогодні, як уже наголошувалося, у національному законодавстві не легалізоване поняття «інформаційна сфера». Вважаємо, що нині як на побутовому, так і на науковому рівні інформаційна сфера розглядається як така, що формується та розвивається під час інформаційної діяльності, тобто вона розглядається і як відносно самостійна сфера, і як допоміжна стосовно інших видів діяльності. В останньому випадку йдеться про те, що інформаційна сфера обслуговує майже всі аспекти суспільного життя (економіку, політику,

управління, науку, культуру, побут, сім'ю), тобто займає підлегле положення (є певною мірою залежною).

Як у першому, так і в другому випадку використовується вузьке тлумачення поняття «інформаційна сфера». Існуюча політика держави в інформаційній сфері спрямована як безпосередньо на її модернізацію, так і на підвищення з її допомогою ефективності розвитку державності, безпеки, оборони, пріоритетних галузей економіки, фінансової та грошової системи, соціальної сфери, галузей екології та використання природних ресурсів, науки, освіти та культури, міжнародного співробітництва. Багато уваги приділяється підвищенню ефективності державного управління як одній з пріоритетних функцій держави. Варто підкреслити, що відповідна державна політика проводиться і щодо підтримки розвитку даної сфери, а саме: ЗМІ, науково-технічної інформації, видавничої справи та реклами, статистики, бібліотечної та архівної справи, інформатики та обчислювальної техніки тощо. У такому вигляді ця політика легалізована та легітимізована у законах України: «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації», «Про інформацію» тощо.

У нових умовах становлення та розвитку інформаційного суспільства інформація та новітні інформаційно-комунікаційні технології стають його головною рушійною силою. Слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про Національну програму інформатизації» «інформаційний продукт (продукція) – це документована інформація, яка підготовлена та призначена для задоволення потреб користувачів».

В умовах інформаційного суспільства починає змінюватися не тільки рівень автоматизації виробництва, а й саме виробництво – продукт його стає більш ємним, що означає збільшення частки інновацій, дизайну і маркетингу в його вартості. Виробництво інформаційного, а не матеріального продукту визначає інформаційне суспільство. Знання стає головним стратегічним ресурсом такого суспільства, інформація проникає в усі сфери суспільства та держави. Йдеться про те, що коригується поняття «інформаційна сфера». Ці процеси активно відбуваються в інформаційно-розвинених державах світу, зокрема, у країнах Європейського Союзу.

Уже неодноразово було наголошено, що на сьогодні інформаційна сфера є системоутворюючим чинником життя суспільства та держави, вона активно впливає на політичну, економічну, воєнну та інші складові національної безпеки країни, а у багатьох країнах і «вбирає» їх.

Дослідники національної безпекової проблематики виділяють чимало складових, що становлять сутнісне наповнення національної безпеки. Однією з них є інформаційна складова.

Дискусійним залишається питання: чи є інформаційна безпека складовою національної, чи необхідно, зважаючи на неподільність та цілісність національної безпеки, вести мову про національну безпеку в інформаційній сфері, а отже, розглядати прояви національної безпеки у цій сфері.

У ст. 17 Конституції України закріплено, що захист суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу[1].

У концептуальному плані вважається, що національна безпека становить собою цілісний екзистенціальний феномен, тому не може бути репрезентована сукупністю корелятивно пов'язаних складових (економічної, інформаційної, політичної безпеки тощо). Національну безпеку слід аналізувати крізь призму її системних властивостей, отже, доцільно говорити про національну безпеку в інформаційній сфері, екологічній та ін. Адже із появою інших «складових» національна безпека як така не змінить своєї сутності. Водночас, коли йтиметься про прояви національної безпеки у різних сферах життєдіяльності, то поява чи то нових суспільних відносин, чи то сфер життєдіяльності жодним чином не вплине на зміст національної безпеки, лише змінить її форму, оскільки національна безпека знаходитиме свій прояв у нових сферах.

Органічна ж сукупність елементів, що входять до національного безпекового середовища, існує завдяки їх поєднанню між собою кореляційними зв'язками і утворює систему національної безпеки.

Саме у цьому полягають основні відхилення наукових досліджень безпекової проблематики, котрі при вивченні даного феномену не використовують евристичний потенціал національного безпекознавчого підходу.

Інтегруючи положення щодо розглядуваного питання, викладемо основні постулати авторського бачення даної проблеми.

1. Національні інтереси, загрози їм, управління цими загрозами в усіх сферах національної безпеки знаходять свій прояв, реалізуються через інформацію та інформаційну сферу.

2. Людина та її права, інформація й інформаційні системи та права на них – це основні об'єкти не лише національної безпеки в інформаційній сфері, а й основні елементи всіх об'єктів безпеки в усіх галузях.

3. Вирішення завдань національної безпеки пов'язано з використанням інформаційного підходу як основного науково-практичного методу.

4. Проблема національної безпеки має яскраво виражений інформаційний характер.

5. Нехтування розвитком інформаційної сфери унеможливорює забезпечення національної безпеки.

6. Інформаційна складова притаманна будь-якій сфері життєдіяльності.

Такі поняття, як інформаційна безпека, інформаційний суверенітет, інформаційний простір та поняття, що пов'язані з даною проблематикою, є досить популярними та, на перший погляд, зрозумілими. Проте не можна оминати той факт, що вони є доволі дискусійними в наукових колах, через що досі не знайшли свого закріплення у відповідних законодавчих актах.

Існує три групи визначення поняття «національна безпека», а саме: нормативно-правова (в основі лежить аналіз нормативно-правових актів, які містять дефініцію певних видів безпеки), доктринальна (в основі – аналіз визначень у роботах науковців, дослідників даної проблематики), енциклопедична (аналіз визначень, що містять словники, енциклопедії)[3].

Як уже було сказано, незважаючи на актуальність інформаційної складової національної безпеки України, на сьогодні в законодавстві відсутня норма, яка містила б дефініцію поняття «інформаційна безпека», враховуючи різницю між інформаційною безпекою та безпекою інформації.

Наведена теза підтверджується нормами єдиного нормативно-правового акта, в якому здійснено спробу щодо окреслення загальних підходів до розуміння сутності даного феномену.

Розглянемо інший акт – Закон України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 4 лютого 1998 р. Відповідно до даного документа інформаційна безпека є невід'ємною частиною політичної, економічної, оборонної та інших складових національної безпеки. Об'єктами інформаційної безпеки є інформаційні ресурси, канали інформаційного обміну та телекомунікації, механізми забезпечення функціонування телекомунікаційних систем і мереж та інші елементи інформаційної інфраструктури країни. Результатом виконання Програми мало би стати розроблення пакету нормативних документів з усіх аспектів використання засобів обчислювальної техніки для оброблення та зберігання інформації обмеженого доступу, до якого входили б: комплекс державних стандартів із документування, супроводження, використання, сертифікаційних випробувань програмних засобів захисту інформації; банк засобів діагностики, локалізації і профілактики вірусів, нові технології захисту інформації з використанням спектральних методів, високонадійні криптографічні методи захисту інформації тощо».

Поняття «інформаційна безпека» теж не знаходить свого закріплення, хоча згадується інформаційна сфера національної безпеки, однак визначення даного поняття не наводиться, а лише перераховуються загрози та напрями державної політики у вищезазначеній сфері[4].

Перелік загроз, дає можливість стверджувати, що інформаційна безпека розуміється не як безпека інформації в технічному аспекті, а як більш широка категорія, що дещо суперечить положенням щодо інформаційної безпеки у Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації».

Енциклопедична група представлена першою в Україні багатотомною юридичною енциклопедією, в другому томі якої (виданому в 1999 р.) і є спроба дати визначення поняття «інформаційна безпека». Водночас зазначимо, що в Українській радянській енциклопедії та в інших радянських енциклопедіях не міститься цікавих для розкриття сутності феномену «інформаційної безпеки» визначень.

Отже, на нашу думку, інформаційна безпека України – один із видів національної безпеки, важлива функція держави. Інформаційна безпека України означає:

- законодавче формування державної інформаційної політики;
- створення відповідно до законів України можливостей досягнення інформаційної достатності для ухвалення рішень органами державної влади, громадянами та громадськими об'єднаннями, іншими суб'єктами права в Україні;
- гарантування свободи інформаційної діяльності та права доступу до інформації у національному інформаційному просторі України;
- всебічний розвиток інформаційної структури;
- підтримка розвитку національних інформаційних ресурсів України з урахуванням досягнень науки та техніки й особливостей духовно-культурного життя народу України;
- створення і впровадження безпечних інформаційних технологій;
- захист права власності держави на стратегічні об'єкти інформаційної інфраструктури України;
- охорону державної таємниці, а також інформації з обмеженим доступом, що є об'єктом права власності або об'єктом лише володіння, користування чи розпорядження державою;
- створення загальної системи охорони інформації, зокрема, охорони державної таємниці, а також іншої інформації з обмеженим доступом;
- захист національного інформаційного простору України від розповсюдження спотвореної або забороненої для поширення законодавством України інформаційної продукції;
- встановлення законодавством режиму доступу іноземних держав або їх представників до національних інформаційних ресурсів на основі договорів з іноземними державами;
- законодавче визначення порядку поширення інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про інформацію: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 48. Ст. 650.
3. Про Національну систему конфіденційного зв'язку: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 15. Ст. 103.
4. Про захист інформації в автоматизованих системах: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 31. Ст. 286.

Система нагород за законодавством України: елементний аналіз

Ковбас І.В., к.ю.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Розгляд нагороди в аспекті системного аналізу варто здійснювати при асоціюванні «нагорода» як узагальненого поняття та «система нагород». саме таке асоціювання у даному аспекті й буде сприяти розгляду унікальності «базового» елементу нагородної справи.

Елементами варто вважати законодавчо закріплені різновиди нагород, а саме: звання Герой України, медаль, відзнаку «Іменна вогнепальна зброя», почесне звання, Державну премію України, президентську відзнаку (ст. 3 закону України «Про державні нагороди України»). Ці елементи є не просто виокремленими, а й законодавчо закріпленими як узагальнено у ієрархічному переліку (ст. 3 Закону України), так і окремо щодо статусу кожного із них (розділ II Закону, ст. ст. 6-12 Закону), підзаконно деталізованими у статтях та положеннях, затверджених Президентом України. важливо зазначити, що законодавець використав розмаїття назв для їх позначення із урахуванням «історичної національної нагородної спадщини та міжнародного досвіду» (п. 1 Конвенції вдосконалення нагородної справи в Україні). Серед таких: звання Герой України як «вищий ступінь відзнаки в Україні» (ст. 6 Закону України «Про державні нагороди України»), орден (від нім. *orden* – стан, від *lat. ordo* – ряд, порядок, розгляд і в одному із своїх значень означає «відзнака, державна нагорода за особливі заслуги» [1, С. 76], медаль (від *lat. metallum* – метал, фр. *medaille* – знак) як «знак, що карбується чи відливається з металу або виготовляється з інших металів, круглої, рідше овальної, а також багатокутневої форми із зображенням певної події або особи, переважно з метою їх увічнення [1, С. 77], відзнаки серед яких «Іменна вогнепальна зброя» та Президентська відзнака, почесне звання (нагорода зорієнтована на певні заслуги у різних галузях економічної або соціально-культурної сфери, високі трудові досягнення та професійну майстерність) і, нарешті, Державна премія України (кілька різновидів та номінацій).

Використовуючи все розмаїття назв для позначення нагород, законодавець закріпив безпосередньо і перелік різновидів у межах кожного різновиду, це дозволяє вести мову про так звані кількорівневу елементну структуру, де виокремлюються елементи, а потім види у межах кожного елементу. Так, наприклад, якщо в якості елементу обрати «Державна премія України», відповідно її піделементами будуть всі види, передбачені у ст. 11 Закону України «Про державні нагороди України» й деталізовані у Положенні, а саме: Національна премія України імені Тараса Шевченка, Державна премія України в галузі науки і техніки (чотири номінації), Державна премія України в галузі архітектури, Державна премія України імені Олександра Довженка, Державна премія України в галузі освіти (п'ять номінацій). Одночасно, якщо мову вести про елементи «ордени», отже доцільно вести мову про розподіл цього елементу на види (види орденів), а також, у визначених законодавцем випадках, і про «внутрішній» поділ у межах «видів орденів». Так, наприклад, в елементі «ордени» можна виділити «орден князя Ярослава Мудрого», впроваджений для «нагородження громадян за видатні заслуги перед Україною в галузі державного будівництва, зміцнення міжнародного авторитету України, розвитку економіки, науки, освіти, культури, мистецтва, охорони здоров'я, за визначні благодійницьку, гуманістичну та громадську діяльність (ст. 7 Закону України «Про державні нагороди України»). В межах цього ж піделементу можна вести мову про «орден князя Ярослава Мудрого I ступеня», «орден князя Ярослава Мудрого II ступеня», «орден князя Ярослава Мудрого III ступеня», «орден князя Ярослава Мудрого IV ступеня», «орден князя Ярослава Мудрого V ступеня». Аналогічний алгоритм дій можна здійснити щодо інших елементів системи, як-то: елементи «медалі», піделементи «медаль «За бездоганну службу» й його «внутрішній» розподіл на «медаль «За бездоганну службу I ступеня», «медаль «За бездоганну службу II ступеня», «медаль «За бездоганну службу III ступеня»».

Елементи «Почесні звання України» цілком можна розглядати в аспекті його поділу на піделементи: «Народний» із «внутрішнім» поділом на кілька номінацій, та «Заслужений» також із внутрішнім поділом на номінації.

Елементи не перебувають у хаотичному стані, вони взаємопов'язані між собою, перебувають у зв'язках між собою. Зв'язки між елементами варто розглядати із їх розподілом на внутрішніх та зовнішні залежно від їх спрямованості. Отже, зв'язки між елементами (видами нагород) у межах їх ієрархічноунормованого переліку, завдяки чому вони доповнюють одне одного від «найменшої і до вищої» й охоплюють заслуги у різних сферах суспільного життя, охоплюють все розмаїття осіб (колективів щодо Державної премії України). Аналіз різновидів нагород дозволяє вести мову про те, що особа може бути нагороджена і за подвиг, мужність, за «високі», «вагомі» успіхи у професійній діяльності, за позаслужбову (поза трудову) діяльність тощо. Таке ж розмаїття нагород дозволяє реагувати на різну заслужену поведінку певних категорій осіб. Так, наприклад, співробітники правоохоронних органів можуть бути відзначені орденом (наприклад, орденом «За мужність» I, II, III ступеня), медаллю (наприклад, медаллю «За бездоганну службу» I, II, III ступеня), відзнакою «Іменна вогнепальна зброя». Більше того, принцип поступовості або ж принцип «зростання» дозволяє вести мову про зв'язок нагород у межах системи. Так, наприклад, згідно із Статутом ордена князя Ярослава Мудрого передбачено, що цим орденом може бути відзначена лише та особа, яка вже нагороджена іменними державними нагородами. Отже, якщо особа раніше не була відзначена державними нагородами, вона не може бути відзначена орденом князя Ярослава Мудрого. Певний взаємозв'язок можна прослідкувати й між «базовими» елементами й елементами під назвою «президентська відзнака», який охоплює разове відзначення певної групи осіб (відповідно мова йде про «масове» відзначення). Проте, не зважаючи на певну специфіку цього елемента, він взаємопов'язаний із орденами, медалями та іншими елементами процедурними засадами та «нагородними традиціями». Можна стверджувати, що елементи вітчизняної системи «пов'язані» традиціями найменування нагород – превалює або ж вказівка на заслугу як безпосередньо підставу (наприклад, орден «За мужність», медаль «За врятоване життя») або ж «прив'язка» до відомої історичної постаті, як-то: орден князя Ярослава Мудрого, орден Богдана Хмельницького, орден княгині Ольги тощо. Все це свідчить про певні «вертикальні» зв'язки між елементами системи. При цьому базуються фактично на сприйнятті одного із загальноновизнаних «базових» підходів до елементного розташування нагород у системі. Аналіз тематичних джерел свідчить про те, що цей так званий «нормативно закріплений варіант горизонтальних зв'язків між нагородами» є «домінуючим» у нагородному законодавстві країн та їх нагородній практиці. Він сприйнятий більшістю країн Європи, всіма пострадянськими країнами. Саме їх унормування й дозволяє з'ясувати їх підпосередкованість, співвідношення «нагородної значимості» (не заперечуючи важливості кожної нагороди, а лише їх співвідношення між собою). Саме цей принцип побудови «внутрішніх вертикальних» зв'язків між нагородами у їх системному розумінні сприйнятий і Україною, закріплений у Законі України «Про державні нагороди України». При цьому унормування передбачає послідовне їх розміщення саме від «вищої до нижчої» й першою фіксується як у переліку (ст. 3 Закону), так і при визначенні деталізованого статусу (Розділ II Закону) саме «вища», «вищий ступінь відзнаки» (ст. 6 Закону). І це є цілком логічним, обґрунтовним, як з позиції їх соціального сприйняття, так і застосування. До того ж саме цей принцип сприйнято й для унормування «внутрішньої ступневості» елементів відповідної системи. Мова йде, насамперед, про закріплення «ступневості нагород від найвищого ступеня і до найнижчого», якщо це передбачено для певної нагороди. Так, Наприклад, у ст. 7 Закону України «Про державні нагороди України» передбачено такі положення: «орден князя Ярослава Мудрого I, II, III, IV, V ступеня (відповідно від найвищого і до найнижчого ступеня), «орден княгині Ольги I, II, III ступеня» (аналогічний підхід, у ст. 8 цього ж Закону передбачено положення, а саме: «медаль «За бездоганну службу» I, II, III ступеня» (аналогічний підхід).

Література

1. Заохочення у службовому праві: навч. посібник/ Н.О. Армаш, Ю.А. Берlach, І.В. Болокан (та ін.); за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. К.: Ін Юре, 2017, 360 с.

Державотворчі пошуки України у XVII столітті: здобутки та прорахунки

Козинець О.Г., к.і.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Від часів Київської Русі український народ завжди прагнув до утворення власної держави, до повноцінного національно-культурного відродження. Десятки народів, сотні племен намагалися створити свою державу на нашій землі. У межах нинішньої території України відбувалася державна консолідація скіфських і сарматських племен, тут залишили свій слід греки, римляни, готи, гуни, хозари, монголи, турки, литовці, поляки, угорці. Саме звідси почався розвиток найвідомішої східнослов'янської держави Київської Русі. А згодом прийшла доба Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави, України-Гетьманщини, Української Народної Республіки, Держави П. Скоропадського та низки інших державних утворень, кожне з яких зробило свій внесок у формування вітчизняних державницьких традицій.

Сучасна незалежна Україна є спадкоємницею величезного державного досвіду. На сучасне становлення України необхідно подивитися через призму історії. Ця історія складна і суперечлива, сягає корінням у сиву далечинь століть. Були тут свої злети і падіння, але об'єктивні факти рішуче спростовують неправдиві міфи про те, що українці не здатні до демократії, традиційно схильні до авторитарної влади, характеризуються провінціалізмом, відсутністю власного обличчя в державному будівництві.

Тернистий шлях протягом століть до самостійності і соборності долав український народ. Важливими на цьому шляху були події XVII ст. Так, визначною віхою в історії української державності стала Українська козацька держава, що сформувалася в період національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. У ході війни Україна позбавилася польсько-шляхетського панування, соціального, національного та релігійного гноблення і вийшла на новий етап в своїй історії – етап державотворення.

Уже з перших років національно-визвольної війни Україна мала всі необхідні ознаки держави: територію, органи публічної влади, політико-адміністративний устрій, армію, судову та податкову систему, певне міжнародне визнання.

За основу органів публічної влади було взято систему управління козацтвом. Вона складалася з трьох урядів: генерального, полкового та сотенного. Найвищим органом управління, як і на Запорізькій Січі, була загальна військова рада, на якій обирали гетьмана та генеральну старшину, вирішували найважливіші питання організації війська. У зв'язку з тим, що такі ради збиралися рідко, функції загального керівника здійснював генеральний уряд – гетьман та його найближчі помічники (генеральний обозний, генеральний суддя, генеральний писар, генеральний осавул, генеральний хорунжий, генеральний бунчужний), які складали Раду генеральної старшини при гетьмані. Влада генерального уряду поширювалася на всю звільнену від поляків територію України.

Главою держави був гетьман, який уособлював верховну адміністративну, військову, політичну і судову владу. Він видавав Універсали – загальнообов'язкові нормативні акти. В Україні гетьманами здавна називали обраних демократичним шляхом ватажків козацького війська. Офіційного характеру це звання набуло після 1576р., коли польський король Стефан Баторій дав Запорізькому війську «Конституцію і привілеї» і вперше назвав Є. Ружинського «Гетьманом Запорізьким» та надав йому ознаки влади – клейноди. З того часу гетьманська влада в Україні виходила з двох джерел – козацького обрання і королівського призначення, що не завжди співпадало.

У січні 1648р. на Запорізькій Січі гетьманом було обрано Б. Хмельницького. У травні того ж року, після битви під Корсунем, повстанцям разом з іншими трофеями дісталися

булава і бунчук обох польських гетьманів. Козаки вручили ці клейноди Б. Хмельницькому і проголосили його гетьманом усієї визволеної України. Згодом його як главу держави визнав і польський король, що було зафіксовано у Зборівському договорі 1649 р.

Територія Української козацької держави не була чітко визначеною. Після перемог вона збільшувалась, а після поразок, навпаки зменшувалась. За Зборівським договором повстанці одержали право на керівництво трьома польськими військами і встановлювалась козацька адміністрація. Після поразки повстанців під Берестечком у 1651р. був підписаний Білоцерківський договір, який обмежував козацьку територію лише Київським воєводством.

Кордон із Польщею Б. Хмельницький планував провести по Віслі. Площа звільнених українських земель складала близько 200 тис.км². Гетьман називав її по-старому – Русь, Руська земля. Вся ця територія ділилась на полки, кількість яких змінювалась, а ті в свою чергу – на сотні. За Зборівським договором мало бути 16 полків та 272 сотні. Полки та сотні включали в себе все населення, яке проживало на цій території на яке поширювалась влада генерального, полкових та сотенних урядів. Запорізька Січ була автономною територіальною одиницею.

Так, Україна-Гетьманщина мала свої збройні сили, податкову та судову систему, у роки Визвольної війни сформувалася своєрідна правова система. Виникли нові джерела права, що було прямим наслідком створення української держави. В період війни на Україні уже повністю була сформована українська «народна» мова, а також активно йшов процес формування української літературної мови. Важливо визначити ще одну властивість української держави, що зароджувалась у ході національно-визвольної війни – це ідеологія, яка була сприйнята не лише козацькою старшиною, а й широкими народними масами. Важливу роль у цьому процесі відігравала православна церква України, яка разом з усім українським народом пережила тяжкий період гонінь і переслідувань з боку поляків-католиків. Загальнонародне визнання цієї ідеології сприяло єдності і взаєморозумінню між усіма прошарками українського суспільства.

Протягом усієї національно-визвольної війни перед Б. Хмельницьким стояло тяжке завдання. Він мав велику армію, але більшість повстанців були не навчені та погано озброєні. Польща ж мала не тільки власні великі збройні сили, але й була багатшою державою, отже, могла скористатися найманим військом. Боротися, з Польщею власними силами Україна не могла, потрібно було шукати союзників. Перша коаліція –українсько-турецько-татарська –виявилася ненадійною, союзники часто грабували місцеве українське населення. З перших місяців боротьби Б. Хмельницький направив до Москви 10 посольств, але московський уряд давав загальні обіцянки, а в допомозі відмовляв, посилаючись на Вічний мир з Польщею. Москва вичікувала. Вона дала можливість двом сусіднім державам опустошити одна одну, і лише потім втрутилась у конфлікт.

1.10.1653р. Земський собор у Москві прийняв рішення розірвати мирний договір з Польщею і прийняти гетьмана Б. Хмельницького і все Військо Запорізьке з містами їх і землями під високу царську руку.

8.01.1654р. у Переяславі відбулася рада, яка прийняла рішення, що надовго змінило нашу історію. На раді було 284 особи – представники козацької старшини, козаки Переяславського полку та мешканці Переяслава. Представників Запорізької Січі на цій раді не було. Після короткого виступу гетьмана і читання царської грамоти гетьман і послы та старшини пішли до Успенського собору, де сталося перше непорозуміння між сторонами. Б.Хмельницький висловив думку про обоєпільність присяги, тобто він хотів, щоб Бутурлін присягнув від імені царя, що той буде захищати Україну від Польщі і не порушить прав і вільностей усіх станів українського суспільства. Посол відмовився, посилаючись на те, що цар свого слова не міняє. Після довгих спорів українська сторона погодилася, що слово царя замінює присягу з його боку і гетьман із старшиною присягнули на тім, «що бути їм із землями й городами під царською великою рукою». Письмового договору підписано не було.

Наприкінці березня 1654р. українські послы, генеральний суддя Зарудний та переяславський полковник Тетеря привезли до Москви проект договору у формі петиції до

царя, що складалася з 23 розділів та пунктів. Основними пунктами цього проекту були: невтручання царських представників у справи місцевих судів і управління; збереження прав і вільностей Війська Запорізького, козаків, шляхти та міщан; 60-тисячний козацький реєстр; виборність гетьмана і старшини; встановлення платні реєстровим козакам; право гетьмана приймати чужоземних послів і участь московського війська у війні з Польщею. Два тижні йшов процес обговорення проекту договору. Його переробили і відредагували. Цей документ, який складався з 11 статей, увійшов в історію під назвою Березневі статті.

Несприятливі умови не дозволили завершити процес формування української держави. Органи публічної влади залишалися недиференційованими, тобто одні й ті ж органи водночас здійснювали адміністративні, судові та військові функції.

Кожна держава має суверенітет. Це політико-правова властивість державної влади, що виявляється у її верховенстві як всередині країни, так і в її зовнішніх відносинах. Українська козацька держава реально таким суверенітетом володіла, але після смерті Б. Хмельницького його поступово втратила.

Таким чином, територія вільної України не була стабільною. А це ослаблювало матеріально-економічну основу державної організації. Не виникає сумнівів, що в роки Визвольної війни на українських землях склалася оригінальна політична структура, яка мала ознаки державності: територію, військо, свої органи влади і правові норми, повне міжнародне визнання і навіть зачатки власних податкових і грошових систем. За сприятливих зовнішньополітичних умов ця структура могла перетворитися на суверенну, повноцінну у всіх відношеннях державу. Але були суттєві ознаки незавершеності процесу будівництва держави та несприятливі зовнішні умови для побудови держави.

Література

1. Апанович О.М. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи та реальність. К.: Варта, 1994. 96 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України в 2-х томах. К.: Глобус, 1992. 349 с.
3. Шевчук В. Козацька держава. К.: Абрис, 1995. 392 с.

Гендерна рівність як ціль державної сімейної політики в розрізі впровадження положень резолюції 1325

Колодій І.М., к.ю.н., доцентка

Національний університет «Чернігівська політехніка»

31 жовтня 2000 року Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй прийняла Резолюцію 1325, яка «підкреслює важливість рівноправності жінок, та рівноправної і всесторонньої їх участі в усіх зусиллях по підтриманню і сприянню зміцнення миру і безпеки» [1, с. 4]. В Резолюції закріплені чотири елементи, які слугують підставою для вирішення конфліктів з урахуванням гендерної проблематики: попередження, захист, участь і зміцнення миру. В подальшому було прийнято ще сім резолюцій, які стосувалися жінок, зміцнення миру та безпеки: 1820 (2008 р.), 1888 (2009 р.), 1889, 1960 (2010 р.), 2106, 2122 (2013 р.) і 2242 (2015 р.). Зазначені резолюції спрямовані на те, щоб захистити жінок від гендерно зумовленого чи гендерно мотивованого сексуального насильства і запропонувати заходи для запровадження міжнародної програми у відношенні жінок, зміцнення миру і безпеки.

Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням № 113-р від 24 лютого 2016 року затвердив Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» на період до 2020 року [2]. З урахуванням того факту, що Україна орієнтована на європейську і євроатлантичну інтеграцію, та з огляду на триваючий військовий конфлікт на території держави, виникла необхідність внесення змін до вищезазначеного Плану дій. З цією метою було розроблено нову редакцію цього документу, яка була затверджена розпорядженням КМУ № 637-р від 5 вересня 2018 року [3].

Внесення змін до Плану дій, перш за все, було обумовлено тим, що ризики гендерно зумовленого насильства зростають в мовах військових дій та емоційної кризи, тому важливим є врахування відмінностей різних регіонів, потреб і інтересів громад, які постраждали від військового конфлікту, внутрішньо переміщених жінок, вдів, членів родин осіб, пропавших безвісти тощо. Відповідно, питання гендерно зумовленого насильства є наскрізною темою низки нормативних документів, прийнятих в Україні останнім часом. До прикладу, Наказом Міністерства соціальної політики України № 86 від 7 лютого 2020 року було, затверджено «Інструкцію щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів», у якій дається визначення поняття гендер, як соціально закріпленої ролі, поведінки, діяльності і характерних ознак, які суспільство вважає належними для жінок/чоловіків [4].

Представники громадянського суспільства вказують на важливість більшої участі жінок у вирішенні громадянських конфліктів. Так, у 2017 році в постанові КМУ № 1106 від 25 жовтня 2017 року «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони», було передбачено завдання зі створення інституту Урядового уповноваженого з питань гендерної політики [5]. І наразі сьогодні зазначене завдання виконано, більше того, Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики є жінка – Катерина Левченко.

Будучи переконаними прибічниками політики зміцнення миру і безпеки, що враховує гендерну проблематику, громадянське суспільство продовжує відігравати вагомий роль і здійснювати вплив на політичні сили з метою серйозного сприйняття Резолюції Безпеки ООН 1325 задля впровадження у життя національних Планів дій. Соціальна комунікація, громадський діалог, вчасне і достовірне інформування мають допомогти вирішити гендерну проблематику та перевести поняття гендерної рівності з теоретичної у практичну площину.

На жаль, в умовах військового конфлікту зростають і випадки домашнього насильства, що пояснюється масштабністю агресії у суспільстві, погіршенням економічної ситуації, та, відповідно, загостренням побутових проблем. Держава, розуміючи проблемність ситуації, яка склалась, прагне через відповідні державні органи стабілізувати ситуацію в означеному напрямку. Так, при Міністерстві соціальної політики України на постійній основі діє Експертна рада з питань дискримінації за ознакою статі, яка створена з метою недопущення усіх форм дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків і запобігання гендерного насильства. Основними функціями Експертної ради є: розгляд звернень та скарг громадян з питань дискримінації за ознакою статі та вжиття відповідних заходів за результатами їх розгляду; внесення пропозицій на засідання Міжвідомчої ради з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми; підготовка, в межах повноважень, висновків та пропозицій до проектів нормативно-правових актів Мінсоцполітики з питань: недопущення всіх форм дискримінації за ознакою статі; утвердження рівних прав і можливостей жінок та чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства; підтримки сім'ї, формування відповідального материнства та батьківства; виховання та пропаганди серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захисту суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі; участь у проведенні аналізу наукових та експертних досліджень з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Міністерство юстиції України, щороку, згідно плану, проводить гендерно-правову експертизу законодавства, актів міністерств, та інших центральних органів виконавчої влади, нормативно-правові акти яких підлягають державній реєстрації, а також проектів нормативно-правових актів під час проведення правової експертизи [6].

На регіональному рівні забезпечення реалізації гендерної політики покладено на низку місцевих державних органів, закладів та установ. У переважній більшості регіонів України проводяться заходи, метою яких є інформаційно-роз'яснювальна робота з питань

попередження гендерно зумовленого насильства, проводиться профілактична робота з відповідними сім'ями, у яких має місце насильство.

З метою координування діяльності відповідних суб'єктів, які реалізують заходи у сфері запобігання та протидії насильству за ознаками статі, на регіональному рівні визначаються відповідні структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій, а в сільських, селищних міських та районних у містах радах – відповідні виконавчі органи. У виконавчих органах місцевих рад зазначені функції покладені або на відділи, управління чи департаменти соціальної політики, або на відділи чи управління сім'ї, молоді та спорту. Останнє, з врахуванням проведення відповідної реформи, результати якої очевидно ігноруються, є застарілою практикою. Саме тому, запобігання гендерно зумовленому насильству під час військового конфлікту на території держави потребує довгострокових рішень, спрямованих на викорінювання гендерної дискримінації та зміну гендерних стереотипів.

Література

1. UN Women, «Preventing Conflict, Transforming Justice, Securing the Peace. A Global Study on the Implementation of United Nations Security Council Resolution 1325». 2015. 417 p.
2. Про затвердження Національного плану дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» на період до 2020 року: розпорядження КМУ № 113-р від 24 лютого 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-p>.
3. Про внесення змін до розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 113: розпорядження КМУ № 113-р від 5 вересня 2018 року № 637-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637-2018-p>.
4. Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів, затверджена наказом Міністерства соціальної політики України № 86 від 7 лютого 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20>.
5. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова КМУ № 1106 від 25 жовтня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-p>.
6. Питання проведення гендерно-правової експертизи: постанова КМУ № 997 від 28 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-p>.

Стаття 93 КВК України: проблемні аспекти застосування

*Коломієць Н.В., д.ю.н., доцент, професор
Національний університет «Чернігівська політехніка»*

Державна кримінально-виконавча служба України за роки незалежності зазнала багато спроб реформацій. Погані вони чи хороші, доведені до кінця чи не доведені, важко аналізувати, адже пенітенціарна система України перебуває і досі в стані далекому від бажаного, а одночасно існуючих «ліквідаційних комісій» більше, ніж в будь-якому міністерстві чи відомстві. Наші урядники, на жаль, не можуть визначитися із сталою організаційною структурою системи виконання покарань. Умови тримання засуджених залишаються одними з найгірших в Європі, про що свідчать постійні звернення в'язнів до ЄСПЛ.

Нова влада в Україні також вирішила залишити певну згадку про себе та активно взялася реформувати всю систему виконання покарань. Тож, нещодавно Міністерство юстиції вказало на три основні напрямки за якими буде рухатися нова реформа: інфраструктура, кадри та законодавство. Серед запропонованих змін пропонується запровадити можливість засудженої особи відбувати покарання в тій установі виконання покарань (УВП) яка територіально наближена до місця проживання такого засудженого. Запропоновані зміни безумовно є позитивними, адже перебування в умовах ізоляції розриває соціальні зв'язки, які в край необхідні для процесу виправлення та подальшій ресоціалізації

засудженої особи. І не виникає сумніву, що весь процес відбування покарань повинен бути спрямований на підтримання соціально-корисних зв'язків із суспільством та сім'єю. Доречно згадати рішення ЄСПЛ від 23 жовтня 2014 року у справі «Вінтман проти України» (Євген Мойсейович Вінтман – український довічник, який потрапив до вінницької виправної колонії №86 у 2001 році, що за 700 км. від м. Запоріжжя, 10 років не бачив свою матір), в якому говориться: «Конвенція не надає засудженим до позбавлення волі права обирати місце відбування покарання, а той факт, що засуджені відокремлені від своїх родин та перебувають на певній відстані від них, є неминучим наслідком позбавлення їх волі. Однак поміщення засудженого до колонії, розташованої на такій відстані від місця проживання його родини, що дуже ускладнює або навіть унеможливорює побачення, може за певних обставин становити втручання у сімейне життя, оскільки можливість для членів родини відвідувати засудженого є надзвичайно важливою для підтримання сімейного життя» (порушення ст. 8 Конвенції – Право на повагу до приватного і сімейного життя) [1].

Однак аналіз кримінально-виконавчого законодавства вказує на те, що в КВК України вже існує норма яка прямо вказує, що засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого (ст. 93 КВК) [2]. Але українські суди, розглядаючи скарги на відмови у переведенні, дуже часто нехтують вимогами Конституції України, ст. 93 КВК України, які прямо вказують на пріоритетність вибору для відбування покарання колонії, наближеної до місця проживання засудженого чи його родичів. Так, Панченко Андрій Олексійович в 2014-м році звертався до суду з приводу відмов тоді ще ДПтСУ (державна пенітенціарна служба України) перевести його з Новгород-Сіверської УВП №31 до Слов'яносербської ВК в Луганській області № 60, де живуть його родичі, але Апеляційний суд Чернігівської області, залишив цю скаргу без задоволення [3]. При цьому довгі роки не могли добитися родичі чернігівського довічника Артема Гамова переведення свого сина із Слов'яносербської ВК №60 до Новгород-Сіверської УВП №31. Гамов хворіє з дитинства на рідкісну хворобу – гемофілію, що потребує постійного лікування та нагляду. Після початку бойових дій на Сході переведення з невідконтрольних територій взагалі стали неможливими, а родичі чернігівського засудженого вже декілька років не знають чи живий він, чи помер, адже зв'язок з Слов'яносербською ВК №60 втрачено [3]. Багатьох подібних ситуацій можна було б уникнути, якби ув'язнених розподіляли саме за колоніями, які наближені до місць їх проживання, а не всупереч ст. 93 КВК, – у найвіддаленіші місця.

Хоча певний прогрес у розгляді питань з переведення має місце. Так, по справі № 822/190/18 довічника Крупко Д.В. Велика палата Верховного Суду, яка здійснює перегляд судових рішень у касаційному порядку з метою забезпечення однакового застосування судами норм права, винесла постанову від 10.04.2019, якою було закріплено право на розгляд справ з оскарження рішень центральної та міжрегіональних комісій з питань визначення засудженим до позбавлення волі виду установи виконання покарань, місця відбування покарання у порядку адміністративного судочинства. Також було залишено в силі рішення суду першої інстанції, яким відповідача – Центральну комісію Мін'юсту було зобов'язано переглянути рішення про відмову перевести довічно ув'язненого з Замкової виправної колонії №58 до Житомирської установи виконання покарань №8 [3]. Тож як бачимо законодавство яке існує в Україні воно не потребує постійного реформування, а практика його застосування дійсно вказує на проблемні аспекти його застосування, адже на практиці дана норма не дотримується і можливість переведення засуджених осіб нівелюється.

Зміна такого стану речей, не потребує від держави залучення додаткових зусиль. Потрібно лише, аби законодавець закріпив чіткі критерії встановлення місця відбування покарання для ув'язненого, таким чином, аби це унеможливлювало різного роду маніпуляції з боку органів, що здійснюють розподіл в'язнів до УВП та створювало б рівні умови для всіх. А враховуючи те, що після початку впровадження пенітенціарної політики, скерованої

на гуманізацію, українські тюрми заселені ледве на 25%, то взагалі незрозуміло, чому не можна організувати тримання ув'язнених в достатній кількості в кожній області.

Література

1. Справа «Вінтман проти України» (Заява № 28403/05) / Верховна Рада України – офіційний веб-портал. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a45 (Дата звернення 26.04.2020).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (Дата звернення 26.04.2020).
3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (Дата звернення 26.04.2020).

«Близькі особи» як «похідний» суб'єкт корупційних правовідносин

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професорка, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України
Запорізький національний університет*

Проблематика «близких осіб» все частіше порушується фахівцями в аспекті поглибленого дослідження проблематики протидії корупції у всіх її проявах. І це є цілком виправданим з огляду на їх «особливий» вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Безперечно, вони не є суб'єктами корупційних правопорушень та правопорушень, пов'язаних із корупцією, з огляду на відсутність особливого правового статусу. Втім і недооцінювати їх роль і значення у вчиненні вищезазначених правопорушень не варто. Вони у більшості своїй можуть бути «похідними» суб'єктами корупційних правовідносин з огляду на залучення до самої діяльності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або ж до їх результатів. Підтверджені цьому є чимало як в Україні, так і за кордоном. Так, зокрема, дружину Прем'єр-міністра Ізраїлю Сара Нетаньягу було притягнуто до відповідальності за «незаконне отримання державного фінансування для замовлення їжі з ресторану до резиденції Прем'єр-міністра», а у доньки екс-Президента Казахстану Даричи Назарбаєвої арештували у 2019 році маєтки та квартири у центрі Лондона в рамках реалізації кампанії по боротьбі з відмиванням «сумнівних капіталів» [1, с. 9], розслідування проводилися свого часу і проти близьких родичів Лі Куан Ю [2, с. 11]. Аналогічні приклади можна привести й із антикорупційної практики України. Зазначені особи не є особами уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в той же час є «дотичними» до професійної діяльності таких осіб, які, по відношенню до них, є «важливими», «близкими», «дорогими», «щодо яких виникають відносини підвищеної довіри» [3, с. 42], тобто «особливими», «не такими, як решта». Все це й зумовлює потребу унормування їх участі у відносинах, пов'язаних із діяльністю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, їх «похідної» участі у діяльності (результатах діяльності) останніх. Саме тому, у антикорупційному законодавстві й закріплюється: по-перше, саме визначення таких осіб; по-друге, засади їх залучення до корупційних правовідносин. Стосовно першого спостерігається практика унормування кількох «базових» понять і про це вже неодноразово зазначалося у вітчизняній правовій науці [4, с. 152-157]. Серед них: «члени сім'ї» та «близькі особи» (щоправда, у зарубіжній практиці можна зустріти «кровні родичі», «особи, пов'язані із чиновником», «свояки» тощо). Не зважаючи на їх розмаїття, важливим є виокремлення цих критеріїв, які зумовлюють набуття такими особами відповідного статусу, це: кровне (некровне) рідство; законні, релігійні підстави виникнення відносин; наявність обставин, які зумовлюють «тісні», «особливі», «довірчі» відносини. Щоправда, досконаліми такі дефініції у більшості своїй визнати не можна і про це вже зазначалося [4, с. 155], що й зумовлює внесення постійних змін до відповідних формулювань. Так, в Україні норми-дефініції «члени сім'ї» та «близькі

особи» вже підлягали певному корегуванню у 2014, 2019 роках і знову ж таки ще викликають певні складнощі у їх тлумаченні та застосуванні. Тим більше, що ситуація ще ускладнюється у контексті впровадження нових правил фінансового моніторингу, які певним чином «зачіпають» і членів сім'ї «політично значущих осіб». Не варто при цьому забувати і про певну особливість розуміння всіх вищезазначених «похідних осіб» корупційних правовідносин у порівнянні із їх приватно-правовими аналогами, як-то: «члени сім'ї», «сім'я» тощо. Важливо усвідомлювати, що унормованість «близьких осіб», «членів сім'ї» у «базовому» антикорупційному законодавчому акті дозволяє чітко окреслити коло тих осіб, які можуть бути «дотичними» до професійної діяльності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, її результатів, можуть впливати на особу і її діяльність. А це дозволяє вести мову про їх статус як «похідного» суб'єкта можливих корупційних правовідносин який, передбачає обов'язки таких осіб і, безперечно, відповідальність.

Стосовно ж засад їхньої участі у таких відносинах варто зазначити наступне. Їх участь може бути різною залежно від безпосередніх правовідносин. Це можуть бути, наприклад, відносини за «їх активної участі» [4, с. 155-156] як прояв спільної роботи близьких осіб, а можуть бути і т.зв. «наявні» правовідносини, пов'язані, насамперед, із можливими результатами професійної діяльності особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. І, якщо перші, є більш прозорими, визначеними, а отже контрольованими. І це можуть бути як безпосередньо відносини спільної роботи, так і більш «глобальні» – конфлікту інтересів, що знову ж таки пов'язане із «активною» діяльністю «похідних» осіб. Це стосується тих винятків, які законодавство закріплює для можливої спільної роботи (служби) близьких осіб, однак вони «перекриваються» приписами стосовно усунення конфлікту інтересів [5, с. 325]. І навіть у цьому аспекті держава посилює регламентацію таких відносин, прикладом чого може слугувати Закон України від 04.03.2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» [6].

Другі ж правовідносини є «складними», «проблемними», менш «прозорими», а отже й вимагають посиленої уваги до унормування (щодо декларування особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, своїх статків і статків близьких осіб; моніторингу способу життя зазначених осіб; доведення джерел отримання статків; посилення відповідальності за невиконання зазначених приписів). Безперечно, певні кроки у деталізації засад участі «похідних» осіб у т.зв. відносинах другої групи вже зроблено (наприклад, Закон України від 06.12.2019 року «Про запобігання та протидію легалізації відмивання доходів одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», що набуває чинності 28.04.2020 року, Закон України від 04.03.2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»), проте вести мову про системний підхід до вирішення цього питання ще зарано й про релевантні заходи реагування з боку держави саме на дії «похідних» осіб – також.

Література

1. У Лондоні арештували майно доньки Назарбаєва. *Юридичний вісник України*. 13 березня 2020 року. № 10 (1287). С. 9.
2. Бусол О. Ключ до успіху України – мінімізація корупції (досвід Сінгапуру). *Юридичний вісник України*. 13-19 березня 2020 року. № 10 (1287). С. 11.
3. Пресняков М.В. Близкое родство и свойство как ограничение совместной службы (работы): проблемы нормативного закрепления и практики применения. *Административное право и процесс*. 2019. № 12. С. 35-42.
4. Коломоець Т.О. «Близькі особи» у службових правовідносинах: пріоритети унормування засад участі для унеможливлення їх корупціогенного впливу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 152-157.

5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О., Сеник В.Г. Кваліфікація адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією (коментар судової практики). Київ: ВД «Дакор», 2020. 508 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про запобігання корупції»: Закон України від 04.03.2020 року № 524-IX. *Голос України*. 19.03.2020. № 52 (7309). С. 6-8.

Правова природа адміністративного судочинства

*Колпаков В.К., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет*

Під правовою природою розуміється ідентифіковане: а) у межах права і б) засобами права, походження явищ об'єктивної дійсності. Для правових явищ розкриття правової природи означає встановлення їх генетичних витоків, віднесення до певної юридичної категорії, приналежності до того чи іншого елементу системи права. Вона є у нормативних актів, гілок влади, адміністративних справ, форм і методів публічного адміністрування тощо.

Питання про правову природу адміністративного судочинства органічно пов'язане із з'ясуванням його співвідношення з предметом адміністративного права і адміністративним процесом¹. Питання цього співвідношення тим чи іншим чином були розглянуті у низці сучасних досліджень з адміністративно-правової проблематики.

Зокрема, як нову самостійну галузь права (адміністративно-процесуальне право) його розглядають А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник у роботі "Адміністративний процес України"²; твердження, що адміністративне судочинство є адміністративним процесом висловлено С. Т. Гончаруком у роботі "Адміністративний процес"³; про адміністративне судочинство як складову адміністративного процесу йдеться у монографії В. М. Бевзенка "Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень : правові засади, підстави та форми"⁴; судовим адміністративним процесом позначає адміністративне судочинство В. С. Стефанюк у монографії "Судовий адміністративний процес"⁵; як інститут адміністративного права представлено адміністративне судочинство у підручнику "Адміністративне судочинство", авторами якого є Т.О. Коломєць, Ю. В. Пирожкова, О. О. Ганзенко та інші⁶.

Відносини, що виникають при здійсненні адміністративного судочинства є похідними від відносин оскарження дій публічної адміністрації, яке може здійснюватись, по-перше, в позасудовому порядку (подача адміністративної скарги); по-друге, у судовому – шляхом звернення з позовом до адміністративного суду (судове оскарження).

У другому випадку (звернення з позовом до адміністративного суду) виникають відносини адміністративного судочинства (відповідальності публічної адміністрації).

Подання скарги до суду (судове оскарження) фактологізується засобами адміністративного судочинства, яке є формою правосуддя. Зовнішнім виразом адміністративного судочинства є діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення публічно-правових спорів.

З цього приводу доречно звернутися до книги "Адміністративне право і процес УНР в екзилі: невідома правнича спадщина України", яка вийшла у світ в 2015 році⁷. Її цінність, на

¹ Колпаков В. К. Парадигма "поняття адміністративного права": зміст і новели в системі універсалій. Питання адміністративного права. Харків : Право, 2019. С.63.

² Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: Навчальний посібник. К.: Прецедент, 2007. С.45.

³ Гончарук С. Т. Адміністративний процес : навчальний посібник. К. : НАУ, 2012. С.11.

⁴ Бевзенко В. М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень : правові засади, підстави та форми : Монографія. К. : Прецедент, 2010. С.48.

⁵ Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес: монографія. Харків: Консум, 2003. С. 5.

⁶ Адміністративне судочинство: підручник / за ред. Т. Коломєць. К. : Істина, 2009. С. 3.

⁷ Адміністративне право і процес УНР в екзилі: невідома правнича спадщина України / укладачі: Гриценко І.С., Бевзенко В.М., Коваль С.О. та ін. ; за заг. ред. Гриценка І.С. К.: Дакор, 2015. С. 428.

наш погляд, визначається не лише представленням наборок нормативного матеріалу, а й значною мірою оприлюдненням наукових обґрунтувань (мотивів) щодо формулювання тих чи інших норм і актів.

Зокрема, на стор. 428 наведено наукове бачення щодо правової природи адміністративного судочинства: "... зветься Адміністративний Суд адміністративним не тому, що йому належать якісь особливі функції – чи то адміністративні, чи то якісь інші, – а тому, що його компетенція охоплює справи, до яких прикладається право адміністративне".

Системне розуміння адміністративного судочинства передбачає встановлення його місця не лише в предметі адміністративного права. Важливе теоретичне значення має вирішення питання про його співвідношення з всією сукупністю адміністративно-процесуальних форм, які утворюють поняття "адміністративний процес".

Сьогодні поширюється думка, що адміністративний процес – це лише процесуальна діяльність адміністративних судів¹. Вона базується на формулі старої редакції КАС України: "адміністративний процес – правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства" (п. 5, ст. 4 "Визначення понять"). Однак, прихильники цієї точки зору не враховують, що ця ж стаття містила застереження, за яким значення вживаної у кодексі термінології є незаперечним лише у сфері адміністративного судочинства.

Саме це заперечення не давало підстав вважати, що законодавець встановлював монополію КАСУ на трактовку терміну "адміністративний процес" на всьому адміністративно-правовому просторі.

Нова редакція Кодексу адміністративного судочинства України (від 15.12.2017 р.) терміну "адміністративний процес" не містить. Натомість у ст. 4 "Визначення термінів" з'являється термін "судовий процес". Під таким процесом кодекс розуміє "правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства".

Ця новела відповідає сталим науковим уявленням про правову природу, зміст, систему і структуру адміністративного процесу, а також ставить крапку на дискусії цього питання.

Адже, аналіз чинного нормативного матеріалу свідчить про застосування терміну "процес" до інших (крім адміністративного судочинства) видів адміністративно-правових відносин. Це, наприклад, процес визначення рівня небезпеки, процес розслідування (щодо авіаційних подій та інцидентів), процес регулювання авіаційної діяльності, бюджетний процес.

Митний кодекс України прямо визначає, що провадження у справі про порушення митних правил (а таке провадження, відповідно до ст. 487, 489 цього кодексу, є провадженням у справі про адміністративне правопорушення) включає в себе виконання процесуальних дій (складення протоколу про порушення митних правил, опитування осіб, витребування документів, тимчасове вилучення товарів, розгляд справи, винесення постанови та її перегляд у зв'язку з оскарженням та інше).

У Законі України "Про судоустрій і статус суддів"² у частині 2 статті 22 зафіксовано, що справи про адміністративні правопорушення розглядаються у випадках та порядку, передбачених процесуальним законом.

Відповідно до цього, актуальним є визначення адміністративного процесу як узагальненої назви нормативно регламентованої діяльності публічної адміністрації щодо реалізації владних повноважень. Така діяльність здійснюється у сферах генерованих моногенічними відносинами і об'єктивованих як структурні складові предмета адміністративного права.

Таким чином, є достатньо підстав для висновку про те, що адміністративне судочинство має адміністративно-правову природу і є системною складовою предмета адміністративного права і адміністративного процесу, а сам адміністративний процес

¹ Мотрук Т.В. Поняття адміністративної процедури у співвідношенні до поняття адміністративного процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. № 42. С. 188.

² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст.545.

доречно визначати як узагальнену назву нормативно регламентованої діяльності публічної адміністрації щодо реалізації владних повноважень.

Література

1. Адміністративне право і процес УНР в екзилі: невідома правнича спадщина України / за заг. ред. І. С. Гриценка. К.: Дакор, 2015. 500 с.
2. Адміністративне судочинство: підручник / за ред. Т. Коломоєць. К.: Істина, 2009. 464 с.
3. Бевзенко В. М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень : правові засади, підстави та форми: монографія. К.: Прецедент, 2010. 475 с.
4. Гончарук С. Т. Адміністративний процес : навчальний посібник. К.: НАУ, 2012. 184 с.
5. Колпаков В. К. Парадигма "поняття адміністративного права": зміст і новели в системі універсалій. Питання адміністративного права. Харків : Право, 2019. С.48-75.
6. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: навчальний посібник. К.: Прецедент, 2007. 531 с.
7. Мотрук Т. В. Поняття адміністративної процедури у співвідношенні до поняття адміністративного процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. № 42. С.186-189
8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31.
9. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес: монографія. Харків: Консум, 2003. 464 с.

Деякі питання нормативного закріплення та реалізації принципів адміністративної відповідальності

*Комзюк А.Т., д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України
Харківський національний університет внутрішніх справ,*

Панасюк О.В., к.ю.н., доцент

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

Принцип є основоположною складовою будь-якого вчення, науки, концепції, системи поглядів тощо. Повною мірою це стосується й адміністративної відповідальності, яка ґрунтується на принципах, закріплених у Конституції та законах України. Аналіз чинного законодавства та доктринальних джерел дозволяє зробити висновок, що основними принципами адміністративної відповідальності є: законність; відповідальність лише за вчинення протиправного діяння; відповідальність лише за наявності вини; невідворотність відповідальності; індивідуалізація відповідальності; презумпція невинуватості; гуманізм. Наведений перелік не є вичерпним, це саме основні принципи, які з тою чи іншою повнотою знайшли своє відображення у чинному законодавстві. Останніми роками у практиці правотворення намітилась певна тенденція до спрощеного розуміння призначення адміністративної відповідальності та механізмів її реалізації, що водночас негативно позначається на дотриманні деяких із зазначених принципів. Маються на увазі, зокрема принципи невідворотності відповідальності, індивідуалізації відповідальності та презумпції невинуватості.

Принцип невідворотності адміністративної відповідальності полягає в тому, що особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, має бути піддана адміністративному стягненню, тобто настання адміністративної відповідальності для винної особи повинно стати неминучим. Цей принцип має і деякі винятки. Мова йде про випадки відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень неповнолітніми та особами, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів. До зазначених осіб за більшість адміністративних проступків застосовуються не адміністративні стягнення, а інші заходи впливу (так звана «субсидіарна» відповідальність). До винятків із принципу невідворотності відповідальності належать також випадки звільнення від адміністративної відповідальності – з передачею матеріалів на розгляд громадської організації чи трудового колективу, із оголошенням

усного зауваження, із застосуванням до неповнолітнього заходів виховного впливу, із застосуванням заходів дисциплінарного впливу щодо осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, в тих випадках, коли вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах.

Проте в чинному адміністративному законодавстві є певні прогалини у забезпеченні даного принципу. Мається на увазі застосування такого стягнення як позбавлення громадян права керування транспортним засобом. Так, ч. 1 ст. 130 КпАП України за керування транспортними засобами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, передбачає накладення на водіїв штрафу у розмірі 600 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортними засобами, а на інших осіб – тільки накладення штрафу. Водієм, відповідно до п.1.10 Загальних положень Правил дорожнього руху [1], є особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія, або особа, яка навчає керуванню транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі.

З викладеного випливає, що для правопорушника, який має посвідчення водія, санкція значно суворіша, адже до нього застосовується відразу два стягнення, причому, додаткове стягнення – позбавлення спеціального права, є суворішим, ніж штраф. А для особи, яка не має спеціального права, застосовується лише штраф, який для неї не є перешкодою законним шляхом отримати посвідчення водія в найближчому майбутньому. Тому слушною є пропозиція щодо необхідності застосовування до таких осіб додаткового заходу – заборони отримання посвідчення водія протягом певного строку. Вона має охоплюватись змістом позбавлення спеціального права, тобто позбавлення має стосуватися не тільки наявного права, а й можливості його отримання протягом певного строку [2].

Принцип індивідуалізації відповідальності вимагає врахування під час вибору конкретного заходу впливу особливостей вчиненого проступку та особи порушника. Цей принцип є конституційним, ч. 2 ст. 61 Конституції України передбачає, що юридична відповідальність має індивідуальний характер. У ст. 33 КпАП України це положення деталізовано, зокрема визначено, що при накладенні адміністративного стягнення має бути враховано характер вчиненого проступку, особу порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують і обтяжують відповідальність. Проте в цій же нормі з неї зроблено виняток: при накладенні стягнення за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, у тому числі зафіксованому в автоматичному режимі, зазначені обставини не враховуються. Доцільність і конституційність такого винятку викликають сумніви, адже це порушує загальну логіку принципу індивідуалізації відповідальності, особливо враховуючи тенденцію до постійного зростання розмірів штрафів у згаданій сфері.

Не відповідає принципу індивідуалізації відповідальності також можливість притягнення до адміністративної відповідальності власників чи володільців транспортних засобів, передбачена в ст. 14-2 КпАП, більше того, згідно з рішенням Конституційного Суду України від 22.12.2010 року [3], така норма фактично є неконституційною. Даним рішенням визначено, що фіксація транспортного засобу в автоматичному режимі не є підставою для покладання адміністративної відповідальності на власника – потрібно встановити особу, що безпосередньо перебувала за кермом під час вчинення правопорушення. Даний обов'язок покладений на правоохоронні органи, що мають відповідні повноваження. Справді, покладати на власника транспортного засобу обов'язок у будь-якому випадку відповідати за правопорушення, якого він не вчиняв, суперечить не тільки принципам права, але й здоровому глузду. У кримінальному праві таке явище має назву «об'єктивне звинувачення».

Крім невідповідності принципу індивідуалізації відповідальності положення ст. 14-2 КпАП суперечать також принципу презумпції невинуватості, оскільки на власника транспортного засобу покладається обов'язок повідомляти про особу порушника, тим самим практично доводити власну невинуватість. Про відхід від цього принципу можна говорити також у випадках винесення постанови по справі про адміністративне правопорушення без

складання протоколу про нього, коли особа фактично також може довести свою невинуватість лише шляхом оскарження цієї постанови.

На жаль, принцип презумпції невинуватості не отримав чіткого закріплення у законодавстві про адміністративні правопорушення, а у визначенні його в Конституції України йдеться виключно про випадки вчинення злочинів. Таку ситуацію не можна вважати нормальною. Ось як зазначений принцип сформульовано, наприклад, у ст. 8 КпАП Азербайджанської Республіки [4]: особа, щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративний проступок, визнається невинуватою, якщо її вина не доведена в порядку, передбаченому цим Кодексом, і не встановлена постановою, яка набрала чинності; особа, яка притягується до адміністративної відповідальності, не зобов'язана доводити свою невинуватість; сумніви з приводу винуватості особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, вирішуються на її користь. Безумовно, подібна норма має бути закріплена і в КпАП України.

Таким чином, можна зробити висновок, що окремі положення КпАП України суперечать не тільки загальному змісту встановлених принципів, але і конкретним положенням Конституції України, а також самим нормам КпАП. У зв'язку з цим існує гостра необхідність у його оновленні шляхом розробки і прийняття нового Кодексу про адміністративні проступки.

Література

1. Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF>
2. Гусаров С.М., Комзюк А.Т., Салманова О.Ю. Деякі актуальні проблеми реформування інституту адміністративної відповідальності. *Форум права*. 2017. № 5. С. 112-119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_5_17
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) : Рішення Конституційного Суду України від справа № 1-34/2010 22 грудня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10>
4. Кодекс Азербайджанской Республики об административных проступках. URL: http://www.caa.gov.az/index.php?option=com_k2&view=item&id=124:code-of-administrative-offenses-of-the-republic-of-azerbaijan&Itemid=173&lang=ru

Деякі питання розвитку партнерства поліції з населенням

Комзюк А.В., викладачка

Харківський національний університет внутрішніх справ

Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. Участь громадян та їх об'єднань у здійсненні поліцейських функцій не є чимось новим, така участь формально підтримувалась і раніше. Така взаємодія має бути обов'язково узгоджена за своїми цілями, завданнями, діяльність цих суб'єктів щодо запобігання правопорушенням переважно спрямована на недопущення виникнення їх причин та умов [1].

Відомо, що у більшості розвинених країн світу наголос у поліцейській діяльності робиться на запобіганні порушенням саме за допомогою громадян та публічних об'єднань правоохоронної спрямованості [2, с. 31]. Це обумовлено тим, що у світі давно усвідомили істину: заходи, спрямовані на боротьбу з правопорушеннями, не приведуть до кардинального поліпшення ситуації доти, доки зусилля правоохоронних структур, зокрема поліції, не отримають широкої підтримки з боку населення.

Важливою передумовою активізації взаємодії населення з поліцією є рівень довіри.

На жаль, рівень такої довіри в наш час в Україні не можна визнати достатнім. Це, в свою чергу, знижує ефективність правоохоронної діяльності загалом, адже загальновідомо, що рівень публічної безпеки безпосередньо залежить від якості, результативності і ефективності взаємодії населення і державних установ, зокрема з органами правопорядку [3, с.15].

Відповідно, низький рівень довіри пересічних громадян до органів правопорядку, зокрема поліції негативно впливає на залучення населення до забезпечення публічного порядку та спокою в цілому. Відтак довіра має перебувати на першому місці у поліції взаємодії з населенням, якщо ставити за мету досягнення позитивних результатів у взаємній співпраці.

Важливим є також формування позитивного ставлення громадян до працівників правоохоронних органів, адже вони переважно схильні бачити в цих працівниках тільки осіб у форменому одязі, зі значком та суворим поглядом, але тільки не індивідуальність. Тому важливим є збільшення рівня поінформованості населення про результати роботи поліції, приклади сумлінного виконання окремими поліцейськими службових обов'язків, в тому числі щодо надання допомоги громадянам.

З метою налагодження ефективної співпраці між поліцією та органами місцевого самоврядування і населенням, створення спільних цілей та ширшого залучення громадян та їх об'єднань до співпраці у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку органам поліції доцільно:

- організовувати зустрічі громадян з працівниками поліції та членами громадських об'єднань правоохоронного спрямування;
- єднати відповідальність та прозорість своєї роботи;
- знаходити час та способи для обміну знаннями;
- роз'яснювати для громадськості тактику (технологію) поліцейської діяльності.

Членам громадських організацій з охорони громадського порядку та державного кордону, в свою чергу, необхідно:

- налагоджувати й підтримувати зв'язки між поліцією та населенням;
- формувати шанобливе ставлення населення до поліції;
- формувати відчуття причетності кожного до забезпечення правопорядку тощо.

Коли довіра погіршується і взаємодія зникає, між поліцією та населенням зростає напруга, з'являються суперечки і руйнуються їх спільні ідеї, стратегії у протидії правопорушенням. Тому важливо розвивати стратегії, які дозволять створити відносини між поліцією і громадськістю, засновані на довірі, що сприятиме підвищенню ефективності взаємної правоохоронної діяльності.

Література

1. Рамазанова У.В. Щодо поняття взаємодії громадських організацій з органами внутрішніх справ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип.3. Т.2. С. 66-70.
2. Адміністративне право України : [підруч. для юрид. вузів] / за ред. Ю.П. Битяка, В.В. Богуцького. Х. : Право, 2000. 520 с.
3. Бандурка О. М., Соболев В. О., Москоvecь В. І. Партнерські взаємовідносини між населенням та міліцією: підручник. Харків: Вид – во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 352 с.

Проблеми залучення сил безпеки до протидії контрабанді

Комісаров О.Г., д.ю.н., професор

Київський факультет Національної академії Національної гвардії України

Криловецький А.Л., аспірант

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Сьогодні існуюча система державних органів протидії контрабанді потребує удосконалення в частині взаємодії сил віднесених до сектора безпеки, судових та правоохоронних органів. Зокрема розширення підстав для взаємодії за допомогою внесення змін у діюче законодавство, збільшення переліку форм участі сил безпеки у протидії

контрабанді. Тому вивчення даної тематики з боку практиків юристів та науковців дозволить в подальшому удосконалити механізм протидії контрабанді в Україні.

Тіньовий імпорт в Україні традиційно коливається в діапазоні 8-10% ВВП. Станом на сьогодні, це понад \$10 млрд на рік, які залишають нашу економіку через існування контрабандних схем в наявних масштабах [1]. Ці цифри досить переконливо показують скільки фінансів не досягають державного бюджету, а значить не можуть бути використані на розвиток держави. Для покращення даної ситуації потрібно удосконалити механізм взаємодії органів влади в сфері протидії контрабанди.

Незважаючи на виняткову важливість і актуальність питання протидії контрабанді, вітчизняна та зарубіжна наука не приділила достатньої уваги розробці підстав та форм участі сил безпеки у протидії контрабанді. Відсутність дефініцій, адекватного понятійного апарату вказує на істотні прогалини у чинному законодавстві України.

Процес протидії контрабанді та притягнення винних до відповідальності охоплює систему державних органів, які наділені відповідними повноваженнями у цій сфері. Якщо додержуватись загальної класифікації таких органів за критерієм ширини компетенції, то загальними органами протидії контрабанді виступають державні органи загальної компетенції. До органів спеціальної компетенції відносять переважно більшість сил безпеки. При цьому взаємодія у протидії контрабанді найчастіше має місце між підрозділами СБУ та МВС, ДПСУ, Інтерполом, прокуратурою, іншими правоохоронними органами та судом.

Загалом в Україні функціонує розгалужена система державних органів, які протидіють контрабанді, а сама система протидії, відповідно, будується через відповідні форми взаємодії, якими є зовні виражені організаційні та процесуально-правові узгоджені дії різноманітних ланок системи органів державної влади у сфері протидії контрабанді, що здійснюються в рамках їх компетенції.

Класифікація форм взаємодії досить різноманітна і пов'язана насамперед із настанням процесуально-правових наслідків та регулювання цього питання у законодавстві. Всі форми взаємодії із силами безпеки таким чином можна умовно розділити на дві великі групи: 1) процесуально-правові форми; 2) організаційно-тактичні форми. Процесуально-правові та організаційно-тактичні форми взаємодії безпосередньо пов'язані одна з одною, а використання останньої не є можливим без застосування кримінально-процесуальних норм і не повинно суперечити їм. Крім того, додатково при розмежуванні цих форм значення мають правові наслідки, які настають та характер і мета застосування таких форм.

До організаційно-тактичних форм взаємодії у протидії контрабанди слід відносити: 1) спільне планування розслідування в цілому або окремих слідчих дій, проведення спільних операцій за єдиним планом із комплексним використанням сил і засобів з розшуку та затримання злочинців, які вчиняють контрабанду; 2) взаємний та систематичний обмін інформацією, що отримується суб'єктами взаємодії щодо підготовки чи вчинення контрабанди та їх розслідування, інформацією, що міститься в централізованих, обласних та інших банках даних оперативно-розшукового, оперативно-довідкового призначення, а також створення спільних банків даних про осіб, які займаються чи можуть бути причетні до контрабанди; 3) спільне обговорення ходу і результатів роботи по кримінальній справі у сфері контрабанди, через проведення спільних засідань колегій міністерств та відомств, оперативних нарад керівників їх структурних підрозділів з метою розгляду проблем боротьби із контрабандою, прийняття конкретних рішень щодо реалізації державних програм боротьби зі контрабандою, виконання нових законів та правових актів України з питань боротьби з контрабандою; 4) створення та роботу міжвідомчих слідчо-оперативних груп з розслідування злочинів у сфері контрабанди; 5) створення міжвідомчих робочих груп для підготовки нових законопроектів, пропозицій про зміни і доповнення законодавства у сфері боротьби з контрабандою; 6) взаємне інформування про стан злочинності і судимості у сфері контрабанди; 7) використання даних судової статистики та матеріалів судової практики при розробці заходів щодо посилення боротьби із контрабандою; 8) проведення спільних семінарів і конференцій, розробку та реалізація спільних планів, програм боротьби

з контрабандою; 8) участь відповідних фахівців у роботі з підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, розроблення навчальних програм та проведення занять у системі професійної підготовки; 9) спрямування спільних інформаційних листів, довідок, оглядів; 10) міжнародне співробітництво у сфері боротьби з контрабандою; 11) спільне інформування громадськості про результати діяльності у сфері боротьби з контрабандою, у тому числі спільна підготовка та подання до органів влади країни узагальнених інформацій про стан криміногенної ситуації у сфері протидії контрабанді, пропозицій про заходи щодо її поліпшення; 12) проведення за погодженням спільних і (або) скоординованих профілактичних заходів, оперативних та оперативно-розшукових заходів щодо попередження та припинення контрабанди тощо.

Не виключається і самостійна діяльність сил безпеки, зокрема органів Державної прикордонної служби України, з протидії контрабанді, зокрема в аспекті міжнародного співробітництва.

Залучення сил безпеки до протидії контрабанді вимагає: 1) розширення повноважень щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності у сфері контрабанди на сектор безпеки загалом; 2) уніфікації митного та кримінального процесуального законодавства України в частині, що стосується забезпечення дієвих механізмів реалізації оперативно-розшукових заходів щодо контрабанди; 3) комплексної та стабільної системи митного законодавства; 4) посилення співпраці сил безпеки, з міжнародними правоохоронними органами; 5) удосконалення обміну інформацією між силами безпеки; 6) забезпечити розроблення спільних нормативно-правових актів з питань недопущення дублювання функцій, проведення узгодженої роботи та визначення відповідальності сил безпеки за стан ведення боротьби з контрабандою; 7) продовження практики координації заходів щодо припинення контрабанди; 8) збільшення видів процесуально-правових та організаційно-тактичних форм взаємодії.

Література

1. Контрабанда в Україні: масштаби, основні країни та товари, втрачені відсотки ВВП та робочі місця. Украина криминальная. URL: <http://cripo.com.ua/processes/kontrabanda-v-ukrayini-masshtabi-osnovni-krayini-ta-tovari-vtracheni-vidsotki-vvp-ta-robochi-mistsya/> (дата звернення: 15.04.2020).

Особливості забезпечення економічної безпеки в Латвії

Кошиков Д.О., к.ю.н., ст. викладач

Харківський національний університет внутрішніх справ

У сучасному світі для належного функціонування країни та забезпечення її стабільності все більшого значення набуває не військова, а економічна складова. Економіка країни, та економічні права громадян, що належним чином захищені державою, стають надійним базисом для її подальшого зростання та розвитку. Для сучасної України, яка переживає часи економічного спаду, що зумовлений світовою економічною кризою, проведенням Операції об'єднаних сил, пандемією коронавірусу COVID-19 та іншими негативними явищами, питання збереження економічної стабільності та забезпечення економічної безпеки є одним із пріоритетних напрямів роботи державних органів.

В той же час маємо підкреслити, що розвиток будь-якої сфери державної діяльності неможливий без вивчення та адаптації найкращих світових практик до національного досвіду, і в цьому питанні державна політика в сфері економічної безпеки не є виключенням. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне проаналізувати досвід однієї з країн Прибалтики – Латвійської республіки.

Відповідно до глави I Закону Латвії «Про національну безпеку», вона являє собою стан держави, створений в результаті єдиних цілеспрямованих заходів, здійснюваних державою і суспільством, в яких гарантується її незалежність, конституційна система і територіальна цілісність, перспективи вільного розвитку, процвітання і стабільності

суспільства. У країні можуть бути введені певні рівні терористичної загрози, зокрема, високий рівень терористичної загрози (колірний код – помаранчевий), якщо створюється підтверджена терористична загроза конкретного об'єкта, економічному сектору або регіону держави. Рівні терористичної загрози можуть бути оголошені для всієї території держави, певного регіону або сектору економіки, що перебуває під такою загрозою. До ключових органів державної влади Латвії, які забезпечують реалізацію державної політики в сфері економічної безпеки відносяться міністерство економіки та міністерство фінансів.

Згідно Постанови Кабінету Міністрів Латвії № 271 Міністерство економіки є провідною установою державного управління у сфері економічної політики. Міністерство розробляє та впроваджує економічну структурну політику, промислову політику, енергетичну політику, зовнішньоекономічну політику, політику внутрішнього ринку (товари та послуги), політику розвитку бізнесу, політику конкурентоспроможності та технологічного розвитку, політику захисту споживачів, будівельну та житлову політику.

Міністерству економіки у справах реалізації політики економічної безпеки підпорядковані Рада з питань конкуренції та Латвійське агентство інвестицій та розвитку.

Міністерство фінансів Латвії є провідною установою державного управління у фінансовому секторі, що реалізує короткострокову та довгострокову фінансову політику, облікову політику, політику аудиту компанії, політику внутрішнього аудиту, політику фінансового ринку, політику організації азартних ігор та лотереї та ін. У сфері забезпечення фінансової та загальної економічної безпеки держави міністерство реалізує свої повноваження в т.ч через Центральне агентство фінансів та контрактів, Державну службу доходів, Інспекцію з нагляду за лотереями та азартними іграми, Бюро моніторингу закупівель. В структурі центрального апарату Міністерства фінансів Латвії з метою протидії негативним явищам в економічній сфері створений та працює Відділ координації та контролю за тіньовою економікою.

Ключовим органом, що реалізує правоохоронну функцію щодо забезпечення економічної безпеки Латвійської Республіки слід визнати підрозділ податкової та митної поліції Державної служби доходів. Згідно із законом «Про державну службу доходів» основними завданнями Державної служби доходів є:

- забезпечення стягнення державних податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- участь у розробці політики щодо управління митною та податковою сферами, виявлення правопорушень у сфері надходжень до державного бюджету;
- запобігання та виявлення кримінальних правопорушень у сфері державних податків, зборів та інших обов'язкових платежів, встановлених державою, та у сфері митних питань;
- здійснювати облік платників податків та контролювати відповідність реєстраційних документів вимогам законів та ін.

Державна служба доходів складається з митних органів, податкової та митної поліції, колегії внутрішньої безпеки, податкової адміністрації та інших структурних підрозділів, що забезпечують функціонування цієї служби.

Завданнями податкової та митної міліції Державної служби доходів Латвії визначені наступні заходи:

- 1) здійснювати визначені законодавством оперативні дії з метою виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері доходів держави;
- 2) проводити розслідування у кримінальних справах щодо кримінальних правопорушень, встановлених у сфері доходів держави;
- 3) застосовувати митні тарифи, стягувати мито та інші податки, передбачені нормативно-правовими актами, що сплачуються на митному кордоні;
- 4) проводити розслідування у справах, що стосуються кримінальних правопорушень у сфері митних питань, вживати оперативних заходів щодо виявлення та запобігання кримінальним злочинам в галузі митної справи;

5) у разі потреби забезпечувати безпеку службовців Державної служби доходів у зв'язку з обов'язками, які вони виконуватимуть, та безпеку об'єктів, у яких вони знаходяться.

Виконуючи завдання, визначені пунктом 3 та 4 пункту податкова та митна міліція Державної служби доходів має статус митного органу.

Слід також сказати, що окремим органом у сфері забезпечення економічної стабільності Латвії є Комісія фінансового та ринкового капіталу. Комісія є незалежною державною установою, яка регулює та контролює діяльність фінансового та капітального ринку та його учасників. Метою діяльності Комісії є сприяння захисту інтересів інвесторів, вкладників та застрахованих осіб, розвиток та стабільність фінансових та капітальних ринків, а також запобігання відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

На виконання своїх повноважень, комісія має контрольні та правозастосовні повноваження, зокрема:

- здійснювати перевірки до будь-якого учасника фінансового та капітального ринку (в т.ч. без попереднього повідомлення);
- запитувати та отримувати від учасників фінансового та капітального ринку роздруковки телефонних розмов та інших видів записів передачі даних;
- на підставі рішення судді вимагати та отримувати від оператора електронних комунікацій дані про трафік, у справах підвідомчих комісії;
- на підставі рішення судді входити до нежитлових приміщень, транспортних засобів, квартир, будівель та іншого рухомого майна, що перебуває у власності, володінні або користуванні учасників фінансового та капітального ринку, їх посадових осіб та службовців без попереднього повідомлення у присутності особи, яку обшуковують та перевіряють, та поліції].

Зважаючи на викладене вище, слід зазначити, що в Латвії економічна безпека на законодавчому рівні визнається пріоритетною сферою роботи держави. Її поняття та складові визначені базовими законами про економічну безпеку, що є підставою розвитку національного законодавства в цій сфері. На прикладі Латвії можна дійти висновку, що фактично сучасним світовим трендом є передача функцій протидії економічній злочинності та забезпечення економічної безпеки від органів внутрішніх справ та міністерства фінансів або структур, що входять до сфери його відповідальності.

Адміністративно-правовий статус Державного агентства лісових ресурсів України

Кравцова Т.М., д.ю.н., професорка

Сумський національний аграрний університет

Відповідно до Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які містяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених Основним Законом¹.

Ліси України є її національним багатством і за своїм призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах².

У вересні 2013 року Європейська комісія затвердила нову лісову стратегію Європейського Союзу (EU Forest Strategy). Стратегія встановлює три основні принципи розвитку лісового сектору: стійке і багатоцільове управління лісами, збалансоване користування різними ресурсами та послугами лісу, забезпечення охорони лісів; ресурсна

¹ Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

² Лісовий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 17, ст.99.

ефективність, оптимізація вкладу лісів і лісового сектору в розвиток сільських територій, економічне зростання і створення робочих місць; глобальна відповідальність за ліси, стимулювання збалансованого виробництва і споживання лісової продукції¹.

Ліси є стратегічно важливим державним ресурсом в Україні, тому й увага з боку держави до проблем, пов'язаних із лісовим господарством вимагає від органів, що здійснюють адміністрування лісовим фондом, цілеспрямованої та послідовної державної політики, яка б відповідала європейським нормам та стандартам Європейського союзу.

В Україні публічне адміністрування лісовим господарством пройшло декілька етапів становлення. Так, лісівництво в Україні, як наука так і практика, бере свій початок у XVIII сторіччі. До революції 1917 року управління лісами здійснював лісовий Департамент. Після 1917 року в Україні перші структури управління лісами з'явилися в 1919 році зі створенням Всеукраїнському, в структурі якого був земельний відділ з підвідділом лісового господарства. В 1920 році земельний відділ Всеукраїнському був перетворений в народний комісаріат земельних справ з організацією в 1922 році в його структурі лісового управління. Далі створювались на різних історичних етапах Міністерство лісового господарства УРСР, Головне управління лісового господарства. У 1966 році було створено Міністерство лісового господарства УРСР (України з 1991 року), 27 липня 1997 р. – Державний комітет лісового господарства України, а вже 13 квітня 2011 р. – Державне агентство лісових ресурсів України (далі Держлісагентство України)².

Держлісагентство України є центральним органом виконавчої влади, яке діє на підставі «Положення про Державне агентство лісових ресурсів України», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №521 від 8 жовтня 2014 р.³.

Маючи за мету визначити адміністративно-правовий статус Держлісагентства України, необхідно зазначити, що у науковій літературі не має єдиного підходу до визначення поняття адміністративно-правовий статус органу публічної адміністрації. Одна група науковців⁴ вважає, що це поняття розкривається через характеристику його елементів, до яких, в тій чи іншій мірі, відносять адміністративну правосуб'єктність, права і обов'язки закріплені адміністративними нормами, здатність мати права і виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру, гарантії та юридична відповідальність тощо. Інші⁵ детально розглядають зміст адміністративно-правового статусу через компетенцію.

Як бачимо, не дивлячись на досить широкий спектр поглядів, майже усі вчені виділяють у складі адміністративно-правового статусу права та обов'язки, а відносно решти елементів їх позиції різняться. Не всі права, закріплені в законодавстві, характеризують адміністративно-правовий статус. До них відносяться лише ті, що передбачені нормами адміністративного права та реалізуються у взаємовідносинах з органами публічної влади, оскільки адміністративно-правові відносини існують тільки там, де один із суб'єктів є суб'єктом владних повноважень. Аналогічно слід говорити і про обов'язки. Адміністративно-правовий статус характеризують тільки ті, що обумовлюються

¹ A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector. URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/the-eu-forest-strategy-com>

² Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>

³ Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України №521 від 8 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF>

⁴ Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2006. 544 с. С. 58-59; Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х томах: Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004. 584 с. – С. 198; Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М., 1979. 229 с. С. 147.

⁵ Гончаренко Г.А. Організаційно-правові засади управління лісовим фондом України: автореф. дис. ... кандидата юр. наук. Харків, 2015. 23 с. С. 12; Зуй В. В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні. *Правова держава Україна: Проблеми, перспективи розвитку*: Короткі тези доп. та наук. повід. респ. н-пр. конфер. 9-11 лист. 1995. Х., 1995. С. 107–108.

виникненням взаємовідносин з органами публічної влади. Для національного законодавства залишається проблемним те, що у нормативно-правових актах в основному йдеться не окремо про права та обов'язки, а про «повноваження»¹.

Таким чином, адміністративно-правовий статус Держлісагентства України логічно розглядати через аналіз цільового (мета, завдання, функції та принципи), структурно-організаційного (організаційна побудова, порядок взаємодії та координації) та компетенційного (права та обов'язки) елементів.

Відповідно до Постанови КМУ №521 «Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України» від 8 жовтня 2014 р., Держлісагентство України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра енергетики та захисту довкілля і який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства².

Основними завданнями Держлісагентства України є: 1) реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства; 2) внесення на розгляд Міністра енергетики та захисту довкілля пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері лісового та мисливського господарства³.

Структура Держлісагентства України складається з його територіальних органів, підприємств, установ та організацій державної форми власності. Ведення лісового господарства на місцевому рівні здійснюють державні підприємства, які входять до сфери управління Держлісагентства України. Державні підприємства лісового господарства відповідальні за весь комплекс лісгосподарських робіт – від садіння лісу до проведення рубок головного користування. Крім того, окремі підприємства мають потужності з первинної обробки деревини.

Відповідно до ст. 28-1 Лісового кодексу України, Держлісагентство України як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері лісового господарства: 1) вносить пропозиції щодо формування державної політики; 2) здійснює державний контроль за додержанням нормативно-правових актів щодо ведення лісового господарства; 3) організовує ведення лісовпорядкування, обліку лісів, державного лісового кадастру та моніторингу лісів; 4) організовує ведення лісового господарства і раціональне використання лісових ресурсів; 5) забезпечує функціонування державної лісової охорони, координує діяльність лісової охорони інших постійних лісокористувачів і власників лісів; 6) координує здійснення заходів з охорони лісів від пожеж та захисту від шкідників і хвороб; 7) координує роботу з ведення лісового господарства підпорядкованими йому науково-дослідними установами; 8) бере участь у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів для лісового господарства; 9) видає ліцензії відповідно до закону; 10) вносить пропозиції щодо обмеження або тимчасового припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від їх підпорядкування та форми власності у разі порушення ними лісового законодавства; 11) приймає рішення про віднесення лісів до відповідної категорії; 11-1) погоджує документацію із землеустрою у випадках та порядку, визначених Земельним кодексом України та Законом України "Про землеустрій", щодо відповідності зазначеної документації лісовому законодавству; 12) здійснює міжнародне співробітництво з питань ведення лісового господарства; 13) вирішує інші питання, визначені законами України та покладені на нього актами Президента України⁴.

Дієвий механізм реалізації державної політики Держлісагентство України не може бути побудований виключно на організації ведення лісового господарства, як це передбачено

¹ Гумін О.М., Пряхін Є.В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. №5. С. 32-37.

² Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України №521 від 8 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF>

³ Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України №521 від 8 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF>

⁴ Лісовий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 17, ст.99.

зараз Лісовим кодексом, якщо не базуватиметься на здійсненні функцій публічного адміністрування. З цього приводу ще М. Орлов зазначав: «При наявності гарного лісоуправління удосконалення інших галузей лісового господарства забезпечене і відбувається автоматично; при поганому лісоуправлінні самі прекрасні лісовпорядні плани, найкращі лісові школи та досвідні станції не зможуть бути корисними, так як застосування і використання їх буде відбуватися неналежним шляхом»¹.

Аналіз вищенаведених повноважень Держлісагентства України дозволяє дійти висновку, що його компетенція поєднує повноваження з публічного адміністрування лісовим господарством із господарською діяльністю щодо ведення лісового господарства. Тобто, Держлісагентство України є не лише суб'єктом публічного адміністрування, а й господарюючим суб'єктом. На нашу думку, такий статус Держлісагентства України не відповідає принципам антимонопольної державної політики в Україні.

Погоджуючись з думкою Гончаренко Г.А., що за сучасних умов додаткового наукового аналізу і перегляду законодавчої регламентації у бік посилення потребує визначення місця і ролі Держлісагентства України як єдиного уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері управління лісовим фондом України (реалізація функції з управління лісами державної форми власності та регулювання щодо комунальних і приватних лісів). Підкреслюється значення подальшого підпорядкування Держлісагентству України лісових господарств, які знаходяться у віданні інших міністерств і відомств»².

Отже, на основі вище викладеного матеріалу, адміністративно-правовий статус Держлісагентства України – це сукупність встановлених та закріплених нормативно-правовими актами завдань, функцій, організаційної структури та повноважень, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері лісового та мисливського господарства та визначають правове становище агенства у взаємодії з іншими суб'єктами адміністративно-правових відносин.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Лісовий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 17. Ст. 99.
3. A new EU Forest Strategy: for forests and the forest-based sector. URL: <https://www.eea.europa.eu/policy-documents/the-eu-forest-strategy-com>
4. Державне агентство лісових ресурсів України. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>
1. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: Постанова Кабінету Міністрів України № 521 від 8 жовтня 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF>
2. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. К.: Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х томах: Том 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова). К.: Юридична думка, 2004. 584 с.
4. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. М., 1979. 229 с.
5. Гончаренко Г.А. Організаційно-правові засади управління лісовим фондом України: автореф. дис. ... кандидата юр. наук. Харків, 2015. 23 с.
6. Зуй В. В. Адміністративно-правовий статус громадян в Україні. *Правова держава Україна: Проблеми, перспективи розвитку*: Короткі тези доп. та наук. повід. респ. н-пр. конфер. 9-11 лист. 1995. Х., 1995. С. 107–108.

¹ Загальна оцінка стану управління лісами в Україні. Аналітичний звіт, підготовлений консультантом В.Ф. Сторожуком. Київ. 2016. 80 с. – С. 14.

² Гончаренко Г.А. Організаційно-правові засади управління лісовим фондом України: автореф. дис. ... кандидата юр. наук. Харків, 2015. 23 с. – С. 11-12.

7. Гумін О.М., Пряхін Є.В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. №5. С. 32-37.
8. Загальна оцінка стану управління лісами в Україні. Аналітичний звіт, підготовлений консультантом В.Ф. Сторожуком. Київ. 2016. 80 с.

Сутність та особливості окремої ухвали як процесуального рішення

Кузьменко О.В., д.ю.н., професорка

Юридичний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Один з видів ухвал, що є формою реагування суду на порушення норм права, причини та умови, що спричинили (зумовили) ці порушення, з метою їх усунення та запобігання таким порушенням у майбутньому (ст. 249 КАСУ)¹. Даний вид ухвали є елементом механізму стримування і противаг гілок державної влади. Необхідність їх винесення зумовлена завданнями адміністративного судочинства – вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Відповідно суд наділяється державою певними контрольно-наглядовими функціями в межах законодавчої та виконавчої влади, що необхідно для її злагодженого і правомірного функціонування. Таким чином, для суду постає необхідність з метою збереження балансу здійснення влади обережно та виважено користуватися цим механізмом. Зі свого боку публічна адміністрація для підтримання авторитету правосуддя мають уважно ставитися до таких ухвал. Слід зазначити, що суд має право, але не зобов'язаний, постановляти окрему ухвалу. Проте виходячи з особливого статусу суду в системі органів, що забезпечують правовий порядок, суд зобов'язаний реагувати на випадки очевидних, умисних або системних порушень закону. При цьому, необхідно зауважити, що юридична кваліфікація правопорушення судом не здійснюється. Водночас, суд може в окремій ухвалі зазначити, елементи якого складу правопорушення слід перевірити. Якщо суд не встановив такого порушення, підстав для окремої ухвали немає.

Окрема ухвала не впливає на розвиток і результат процесу і не стосується питань, що безпосередньо стосуються до розгляду справи.

Суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (в тому числі якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором. Окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно.

Окрему ухвалу може бути винесено судом першої інстанції, судами апеляційної чи касаційної інстанцій.

Суд вищої інстанції може постановити окрему ухвалу в разі допущення судом нижчої інстанції неправильного застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права, незалежно від того, чи є такі порушення підставою для скасування або зміни судового рішення. Такі самі повноваження має Велика Палата Верховного Суду щодо питань передачі справ на розгляд Великої Палати².

Окрема ухвала має складатися зі вступної, мотивувальної та резолютивної частин. У вступній частині зазначаються назва суду, місце і час постановлення окремої ухвали, склад суду, секретар, особи, які брали участь у справі, короткий зміст судового рішення. У

¹. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

². Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

мотивувальній та резолютивній частинах вказуються підстави для винесення окремої ухвали, встановлені судом обставини, якими вони підтверджуються. Акцентується увага на законі чи іншому нормативно-правовому акті (у тому числі його статті, пункті тощо), вимоги яких порушено, і в чому саме полягає порушення. Суд не має права в окремій ухвалі визначати конкретні заходи, які слід вжити для усунення причин та умов, що сприяли правопорушенню, оскільки це виходить за межі його компетенції.

Окрема ухвала має бути обґрунтованою і вмотивованою. Вона може бути винесена тільки на підставі матеріалів, досліджених у суді, та має містити посилання на дійсні причини й умови, які сприяли вчиненню злочину або іншого правопорушення.

Окрема ухвала, яка оформлюється окремим документом, має бути постановлена в нарадчій кімнаті та викладається у вигляді окремого процесуального документа – судом.

Відмінністю окремої ухвали від інших судових рішень є те, що в одній справі може бути постановлено декілька таких ухвал, незалежно від характеру і значення інших судових актів, винесених у тій самій справі, щодо одних і тих самих учасників процесу, тоді як судові рішення може бути постановлене тільки одне.

Окрема ухвала направляється відповідним особам чи органам, які можуть усунути причини та умови порушення. Це, як правило, особи, які мають право ініціювати питання щодо притягнення винних осіб. Це можуть бути органи вищого рівня, керівники осіб, які допустили порушення закону, а також органи прокуратури тощо. Вказані органи повинні мати повноваження, необхідні для вжиття відповідних заходів реагування¹.

Причини та умови, що сприяли вчиненню порушення, можуть полягати у неналежному виконанні посадовими особами обов'язків, перевищенні влади чи зловживанні нею, порушенні строків розгляду звернень, невжитті заходів реагування на заяви громадян тощо.

Окрема ухвала може бути оскаржена особами, яких вона стосується. При цьому підстави для оскарження можуть бути різними: як повна незгода щодо вчинення правопорушення, так і незгода із заходами впливу, про які вказав суд у резолютивній частині окремої ухвали. Окрема ухвала Верховного Суду є остаточною і оскарженню не підлягає.

Залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених у ній порушень закону, а так само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду, відповідно ст. 185⁶ Кодексу України про адміністративні правопорушення, тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян².

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст.446.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 27.04.2020).

Потенціал адміністративного права в умовах атиповості української держави

*Курінний Є.В., д.ю.н., професор
Запорізький національний університет*

Як свідчить накопичений соціальний досвід 28-річного самостійного існування сучасної української держави, роль адміністративного права в умовах перехідного періоду від радянсько-компартиїної до типової для розвинених країн соціально-політичної системи

¹. Кодекс адміністративного судочинства України. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. Ст. 446.

². Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 27.04.2020).

успіху та здорового глузду не тільки не зменшується, а навпаки набуває вирішального значення з огляду на домінуюче адміністративно-правове забезпечення переважної більшості так необхідних системних реформ – реформи державної служби, державного управління, правоохоронних органів, Збройних сил, оборонно-промислового комплексу, системи охорони здоров'я, системи освіти, судової системи, органів місцевого самоврядування (децентралізації) та ін.

Під час згаданого перехідного періоду, має відбуватися не тільки вміле застосування різноманітного арсеналу адміністративного права, а й одночасно його реформування. Так, визнаний метр вітчизняної адміністративно-правової науки Авер'янов В.Б. наголошував, що в основу нової адміністративно-правової доктрини має бути покладена протилежна “державоцентристській”- “людиноцентристська” – ідеологія, згідно з якою держава повинна, умовно кажучи, “служити” інтересам громадян...Суспільна роль адміністративного права вбачається не суто “управлінською” (а тим більше не суто “юрисдикційною”), а переважно “обслуговуючою” [1, с. 11-12].

Нажаль, як довів час, в умовах чинної зараз в Україні кланово-олігархічної кумівсько-сімейної системи, впровадження людиноцентристської парадигми адміністративного права є фактично неможливим, у першу чергу з причини атиповості (нетиповості, нехарактерності) самої сучасної української держави, де відсутні: помітне існування середнього класу (насамперед з причини його малочисельності), потужні та ефективні інститути громадянського суспільства та правової держави.

Головними ознаками цієї атиповості є: декларативність конституційних положень про демократичну, правову та соціальну державу, що має мало спільного з її реальними характеристиками; критично низький рівень виконання державним апаратом покладених на його структури функцій; значний вплив на організацію та роботу вітчизняної бюрократичної машини з боку кількох олігархічних кланів, що фактично унеможлиблює соціально-економічний розвиток українського суспільства та держави.

Виходячи з різнобічних оцінок теперішніх реалій, якби це не було прикро, слід визнати – сама сучасна українська держава, її атрофовані владні інститути, її безвідповідальні представники чиновництва продукують одну з найбільших загроз національній безпеці України. Підтвердженням цьому є приклади коли: а) весною 2014 року, внаслідок зрадницької політики тодішнього керівництва, Україна де-факто залишилась без боєздатних Збройних Сил; б) у другій половині 2019 року, з боку окремих структур судової влади та правоохоронних органів були вчиненні дії, що могли послабити позиції державного “Приватбанку” під час розгляду його справи у Високому суді Лондона; в) протягом лютого 2020 року в наслідок бездіяльності тодішнього урядового керівництва, різноманітними комерційними фірмами з території нашої держави було вивезено понад 500 тонн медичних масок, результатом чого стало суттєве послаблення готовності України до протидії поширенню коронавірусу [2].

Корупційні схеми, бюджетні зловживання та інші меркантильні неподобства це не тільки справи минулого, а й сьогодення. Система яка запрограмована на пріоритетність реалізації приватних, кланових інтересів під прикриттям очільників різноманітних державних інституцій нікуди не поділася, вона може змінюватись (“модифікуватись”, “перефарбовуватись”), але просто так зникнути – ніколи. Саме до такого висновку можна дійти аналізуючи результати роботи двох президентів та трьох урядів після завершення другого майдану у березні 2014 року, змінюються обличчя, змінюються гасла та кричалки, змінюються стратегічні партнери та декларації про стратегію цивілізаційного розвитку країни, лише не на мить не припиняється процес занурення українського суспільства і держави у рукотворне кланово-олігархічне болото, до появи якого у більшій чи меншій мірі причетний кожен дорослий громадянин України (хто активними діями до безмежного збагачення, хто нігілізмом та безвідповідальністю, хто догідливістю та лицемірством, хто дитячою наївністю віри у слово пройдисвіта, хто холодною байдужістю циніка...).

На відміну від практики адміністративної правореалізації, перспективи подальшого розвитку науки українського адміністративного права виглядають дещо краще. Так, заслуговують на увагу теоретичні наробки щодо інституту адміністративної юстиції, більшість з яких з 2005 року набули практичного втілення в життя у форматі адміністративного судочинства (хоча через певний час воно значним чином самодискредитувалося, опинившись під відомим стороннім впливом). Крім того, не може залишатись поза увагою поява таких нових категорій як “об’єкт адміністративно-правового забезпечення”, “адміністративні правові потреби” та “публічне адміністрування”.

Особливо хотілося б зупинитись на перших двох поняттях, бо в умовах невміння або небажання визначати, нормативно закріплювати та реалізовувати суспільні (державні) інтереси, науково-теоретичне визнання та практичне запровадження зазначених категорій може не тільки допомогти усвідомити небезпечність цивілізаційного відстійника, у якому зараз опинилася Україна, а й сформулювати ефективний алгоритм виходу з нього.

Розглядаючи питання об’єкта адміністративно-правового забезпечення (об’єкта адміністративного права), слід наголосити, що його зміст складається з різноманітних суспільних потреб, які повинні мати відповідне нормативно-правове закріплення. Вчасне і повне усвідомлення зазначених потреб, сприятиме утворенню похідних від них суспільних (державних) інтересів, які повинні формувати зміст державної політики будь-якої держави, зокрема й України.

В умовах державної нетиповості, зміст державного інтересу дуже часто створюється не на базі об’єктивних суспільних потреб, а на основі інтересів приватних осіб та кланів які вони уособлюють (наприклад, масове роздержавлення прибуткових енергорозподільчих об’єктів на початку 2000-х років або імпортна закупівля запчастин до військової техніки за суттєво завищеними цінами з числа оточення п’ятого українського президента).

Похідними від об’єкта адміністративного права, можна вважати адміністративно-правові потреби (адміністративні правопотреби), які співвідносяться з ним як конкретне і загальне. Тобто, за допомогою правових потреб конкретизується відповідна група суспільних потреб, що стосуються певної сфери соціального життя (наприклад економічної або наукової), об’єктів правового забезпечення, суб’єктів – реалізаторів визначених адміністративно-правових потреб. Їх конкретизованість свідчить про реальну можливість формування державного інтересу, його нормативного закріплення та потенційну готовність до безпосередньої реалізації (правореалізації) з дотриманням оптимальних алгоритмів з чітким визначенням кінцевої соціальної мети та поставлених завдань для її досягнення.

Під час розгляду питання адміністративних правопотреб виникає аналогія з адміністративними правовідносинами (так само як між відповідними об’єктом та предметом), однак головні відмінності між ними полягають у тому, що за допомогою об’єкта адміністративного права та похідних від нього правопотреб можна визначити мотивацію дій або бездіяльності тих чи інших владних суб’єктів, істинність чи підміну змісту суспільного (державного) інтересу, що втілюється у життя, а також повноту, своєчасність та дієвість алгоритму відповідних дій з боку чиновництва.

Об’єкт адміністративного права та адміністративні правопотреби ні в якому разі не можна протиставляти відповідно, предмету адміністративного права та адміністративним правовідносинам, оскільки ці категоріальні ланки гармонійно доповнюють одна одну. Так, за допомогою визначення відповідних суспільних потреб ми можемо не тільки прискорити виникнення бажаних суспільних відносин, а й загальмувати появу чи звести нанівець вже існуючі шкідливі (загрозливі) для соціуму відносини. Крім того, використовуючи потенціал адміністративно-правових потреб цілком можливо поліпшити стан правобуття в країні, надавши більш якісних характеристик процесам правоутворення, правотворчості та правореалізації.

Запровадження об’єкта адміністративно-правового забезпечення та адміністративних правопотреб, у першу чергу, обумовлено атиповим статусом сучасної української держави, владні інститути (ключові та допоміжні) якої не здатні вчасно та у повній мірі реалізовувати

державний інтерес. Саме це словосполучення дуже часто можна почути у повсякденному житті, але про його зміст, природу та час походження ми як правило майже не замислюємося. На мій погляд, в основі кожного конкретного державного інтересу має бути відповідна, об'єктивна суспільна потреба, наприклад потреба у медичних захисних масках, респіраторях, костюмах, антисептиках, об'єктивно в Україні виникла з часу появи та локального поширення зловісного коронавірусу, тобто десь з кінця грудня 2019 та початку січня 2020 років. Саме з цього часу у китайській провінції Хубей та у Китаї у цілому з'явився дефіцит таких матеріалів, а у вітчизняних ділків від бізнесу миттєво виник відповідний приватний чи приватно-груповий інтерес і почався масовий експорт згаданого вище захисного інвентаря з України. Однак, держава офіційно оформила свій інтерес щодо захисних медичних матеріалів дуже пізно, лише на засіданні РНБО України 13 березня поточного року (тобто тільки через 2,5 місяця потому як виникла відповідна суспільна потреба). Важко уявити, що ще у січні-лютому цього року про можливу нестачу медичних масок та інших захисних елементів не замислювалися посадові особи з конкретних державних структур (насамперед МОЗ та РНБО України), але щось їх утримувало від невідкладних дій щодо оформлення та реалізації конкретного державного інтересу (напевно це протилежний державному – приватний інтерес). Природа походження цього меркантильного інтересу може бути найрізноманітнішою – особиста, групова (кланова), другої або третьої сторони, прямого або безпосереднього керівництва, тощо. Головне в отриманих результатах, для десятків бізнесменів та їх друзів із владних коридорів – дуже гарно бо на рівному місці, майже з повітря зароблені мільйони, а для чотирьох десятків мільйонів звичайних громадян – дуже погано, бо їх фактично кинуто на призволяще, сам на сам з небезпечною хворобою.

Хотілося б зауважити, що це та подібні до нього неподобства відбуваються у межах традиційних схем механізму правового (адміністративно-правового) регулювання суспільних відносин, фактично адаптованих під сучасну кланово-олігархічну кумівсько-сімейну систему України, тому поширене використання таких новітніх категорій як об'єкт адміністративного права та адміністративно-правові потреби рано чи пізно спричинить необхідність запровадження механізму адміністративно-правового забезпечення суспільних потреб.

Використовуючи адміністративно-правові потреби можна як чітко окреслити коло нагальних суспільних потреб, що мають втілюватися у життя, так й визначити ті значні узагальнені соціальні перешкоди, які існують на цьому шляху.

На мій погляд, вказані перепони поділяються на три важливі групи, що стосуються: а) малоефективного, враженого іржею корупції, казнокрадства та некомпетентності державного апарату; б) кланово-олігархічної кумівсько-сімейної системи, що має неприхований вплив на діяльність різноманітних державно-владних інституцій та відіграє вирішальну роль у підміні змісту державних інтересів та реалізації вітчизняної державної політики на свою користь; в) продовження фактичного перебування України (нехай послабленого та фрагментарного) у межах російсько-імперської цивілізаційної парадигми, що негативно позначається на політичних, соціальних, економічних, культурно-духовних реаліях та перспективах існування нашої держави.

Усі три групи перешкод мають власні характерні ознаки, однак є взаємозалежними та взаємодоповнюючими. Саме вони є “гарантом” продовження атиповості для української держави, саме вони є кволим “болотяним фундаментом” на якому опинилася та продовжує існувати наша Батьківщина.

За таких умов нетиповості, українська держава є фактично приреченою на тривалий занепад та стагнацію, що може завершитись її знищенням. Дуже не хотілося б, щоб черговий шанс на власний розвиток, отриманий у вигляді посмішки долі у 1991 році, з часом перетворився на її так знайому для України гримасу (згадаймо про втрачені подібні шанси середини XVII та початку XX століть).

На підставі викладеного можна констатувати, що маючи значний потенціал, українське адміністративне право в умовах атипової держави, може використовуватися у

двох ймовірних варіантах: обмеженому (звичайному як зараз) – переважно обслуговуючи вузькі приватно-кланові інтереси під прикриттям реалізації спотвореної державної політики або у повноцінному (альтернативному) форматі, із залученням усіх своїх штучно обмежених практичних та науково-теоретичних можливостей, які будуть спрямовані на позбавлення згаданої небезпечної державної нетиповості. Без сумніву, для майбутнього України, перевагу слід надати альтернативному варіанту.

Література

1. Авер'янов В. Нова доктрина українського адміністративного права: концептуальні позиції. *Право України*. 2006. № 5. С. 11-17.
2. Луценко Ю. В лютому з України попри епідемію вивезли понад 500 тонн масок. URL: <https://www.unian.ua/society/10910069-v-lyutomu-z-ukrajini-popri-epidemiyu-vivezli-ponad-500-tonn-masok-lucenko.html>.

Особливості використання лінгвістичних знань під час розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань)

*Ларкін М.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), вимагає використання широкого спектру спеціальних знань, серед яких особливе місце посідають лінгвістичні. Лінгвістика ж являє собою науку про мову; мовознавство [1, с. 703-704].

У процесі розслідування злочинних посягань зазначеної категорії використання лінгвістичних знань стає можливим у двох формах: 1) консультації зі спеціалістом (спеціалістами); 2) призначення лінгвістичної експертизи мовлення.

Щодо першої форми, то слід відзначити, що слідчий (прокурор) можуть консультуватися зі спеціалістом-лінгвістом протягом усього процесу розслідування, зокрема до внесення відомостей у Єдиний реєстр досудових розслідувань, наприклад, під час проведення огляду місця події (ч.3 ст. 214 КПК України) [2]. Також доцільно залучати вказаного спеціаліста до проведення інших слідчих (розшукових) дій (допиту підозрюваного; допиту потерпілого (свідків), обшуку, слідчого експерименту). Крім того, такі консультації можуть проводитися й в межах інших процесуальних дій. Вбачається за можливе проведення консультацій із декількома спеціалістами-лінгвістами, у т.ч. одночасно. Основне завдання спеціаліста-лінгвіста, на досудовому слідстві – це надання порад, рекомендацій відносно мовних проявів злочинної діяльності, як із боку членів молодіжної неформальної групи (об'єднання), так й інших учасників кримінального провадження.

Іншою формою застосування лінгвістичних знань, при розслідуванні кримінальної активності неформальної молоді, є лінгвістична експертиза мовлення, яка відповідно до п. 1.2.1 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень відноситься до криміналістичних [3]. У свою чергу лінгвістична експертиза мовлення поділяється на підвиди: лінгвістична експертиза писемного мовлення та лінгвістична експертиза усного мовлення (п.2. Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень; далі – Науково-методичні рекомендації) [4].

При цьому не можна ототожнювати лінгвістичну експертизу писемного мовлення й авторознавчу експертизу [5, с. 75], адже вони співвідносяться як частина та ціле, згідно з п. 2.1. Науково-методичних рекомендацій, де вказано, що лінгвістична експертиза писемного мовлення поділяється на авторознавчу експертизу та семантико-текстуальну експертизу [4].

Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту. Авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання

тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо) – п.2.1.1. Науково-методичних рекомендацій [4].

Семантико-текстуальною експертизою ж вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних в тих або інших текстах, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора (п.2.1.2. Науково-методичних рекомендацій) [4].

Саме семантико-текстуальна експертиза відіграє не аби яку роль для встановлення мотиваційної складової злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), її значення важко переоцінити в умовах відсутності показань свідків, або, коли ці показання виглядають суперечливими. Встановлення мотиву посягання може свідчити про певну специфічну об'єднувальну ознаку злочинців та дасть змогу припустити, що злочин вчинено на ґрунті певних переконань (політичних, ідеологічних, ненависницьких тощо) молодіжною неформальною групою (об'єднанням). Об'єктами семантико-текстуальної експертизи під час розслідування кримінальної активності неформальної молоді є: різні написи, графіті, листівки, літературні твори (оповідання, есе, вірші та ін.), друковані інтерв'ю, тексти пісень, «статут» неформального утворення, інструкції тощо. Також слід мати на увазі, що супутні матеріали, які доповнюють текст, можуть містити важливу невербальну інформацію. Так, малюнки, ілюстрації, відео, що супроводжують текст, є значущими і можуть навіть суперечити текстовому змісту, тому експерту завжди необхідно досліджувати не тільки окремі текстові одиниці, наприклад, написи, листівки, а й повністю весь контекст публікації. Однак це не означає, що варто виділяти як самостійний об'єкт експертизи матеріали, які доповнюють текст [6, с. 19].

У межах лінгвістичної експертизи усного мовлення проводяться ідентифікаційні, діагностичні дослідження усного мовлення особи та семантичне дослідження усного мовлення (п.2.2. Науково-методичних рекомендацій). Під час проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень усного мовлення особи вирішуються питання, що стосуються: ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення; визначення типу висловлювання (спонтанне, неспонтанне мовлення, читання тексту тощо); визначення в мовленні ознак імітації, рідної мови тощо (п.2.2.1. Науково-методичних рекомендацій) [4]. Цей різновид судової експертизи, під час розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), теж по суті спрямований на встановлення мотиву злочинного посягання через дослідження усних висловлювань, як при безпосередній реалізації злочинного діяння, так й до та після його вчинення. Об'єктами лінгвістичної експертизи усного мовлення по розглядуваному виду злочинів є усні висловлювання (лозунги, заклики, погрози, образи), які лунали під час вчинення злочину та мають чітку форму фіксації, це зокрема: аудіозаписи, відеозаписи.

Крім того, хотілось би підкреслити необхідність розгляду як об'єктів лінгвістичної експертизи мовлення лише джерел інформації прямого (безпосереднього) походження (друкована продукція, аудіо- та відеоматеріали тощо), адже спірним видається використання в процесі експертного дослідження відомостей опосередкованого походження (наприклад, протоколи допиту потерпілого, свідків тощо). І це аргументовано доводить М.Ю. Мамаєв, зазначаючи, що «об'єктами лінгвістичної експертизи є тексти, які безпосередньо відображають мовну подію, що представляє криміналістичний інтерес. Не приймаються як об'єкти показання свідків, у яких переказується мовна подія, протоколи та інші письмові тексти, у яких фіксується усне мовлення... через те, що у всіх перелічених випадках має місце підміна об'єкта дослідження» [7, с. 278].

Отже, розслідування злочинів, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), як пізнавальна діяльність, потребує застосування різного науково-практичного

інструментарію, до якого, беззаперечно, відносяться й лінгвістичні знання, які мають сприяти встановленню істини та притягненню винних до кримінальної відповідальності. Їх використання можливе у двох формах: консультації зі спеціалістом (спеціалістами) та призначення лінгвістичної експертизи мовлення.

Література

1. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / уклад. Н. Кусайкіна, Ю. Цибульник; за заг. ред. В.В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2014. 784 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88.
3. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 06.04.2020).
4. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 р. № 1950/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 06.04.2020).
5. Експертизи у судовій практиці: науково-практичний посібник / Т.М. Арсенюк та ін; за заг. ред. В.Г. Гончаренка. 2-ге вид., перероб і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 400 с.
6. Подкатилина М.Л. Судебная лингвистическая экспертиза экстремистских материалов: монография; под ред. Е.И. Галяшиной. Москва: Юрлитинформ, 2013. 184 с.
7. Мамаев Н.Ю. Методические презумпции лингвистической экспертизы. *Юрлингвистика-9: Истина в языке и праве*: межвузовский сборник научных трудов; под. ред. Н.Д. Голева. Кемерово-Барнаул, 2008. С. 277-282.

Щодо здійснення реформи системи суб'єктів публічного управління у сфері охорони довкілля в Україні

Легеза Ю.О., д.ю.н., професор

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Функції суб'єктів публічного управління у сфері використання природних ресурсів можуть бути класифіковані на загальні та спеціальні повноваження.

До загальних функцій суб'єктів публічного управління у сфері використання природними ресурсами відносяться аналіз, прогнозування, планування, організація, мотивація, регулювання, координація, облік, контроль. До спеціальних функцій суб'єктів публічного управління у сфері використання природними ресурсами належать здійснення адміністративних процедур з розгляду звернень громадян, запитів про доступ до публічної інформації, заяв з надання дозволів на спеціальне природокористування, встановлення лімітів забруднення, вирішення екологічних спорів.

Оскільки, на сьогодні публічне управління у сфері використання та охорони природних ресурсів є одним з найважливіших напрямків державної політики, необхідно детально проаналізувати повноваження органів державної влади та місцевого самоврядування. Компетенція та права і обов'язки суб'єктів управління у сфері використання природними ресурсами мають наукове обґрунтування та чітко регламентовані нормативно-правовими актами України. Недосконале обґрунтування або нормативно-правове регулювання повноважень може призвести до порушення принципу законності, неефективного виконання, негативних результатів, безвідповідальності суб'єктів за невиконання або неналежне виконання повноважень.

Державні органи одночасно виконують функції держави та чітко окреслені повноваження, які впливають з призначення конкретного органу. Саме так проявляється

спеціалізація державних органів, виокремлюються державні структури, які мають родовий та видовий об'єкти державного управління. Згідно загальних та спеціальних повноважень органи державної влади у сфері використання природних ресурсів можна класифікувати на суб'єктів загальної, спеціальної та галузевої компетенції.

До суб'єктів загальної компетенції слід віднести Президента України; Раду національної безпеки і оборони України; окремі міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; органи прокуратури; військові формування, утворені відповідно до законів України, та правоохоронні органи (крім тих, які віднесено до суб'єктів спеціальної компетенції).

Значення діяльності органів загальної компетенції у сфері використання природними ресурсами полягає в наступному:

- по-перше, вони приймають загальні нормативно-правові акти, на основі яких приймаються спеціальні акти у екологічній сфері, здійснюють координаційні повноваження, реалізують державну політику у сфері екологічної безпеки держави;
- по-друге, діяльність цих органів регламентована різними нормативно-правовими актами, різними за юридичною силою та конкретизацією;
- по-третє, діяльність суб'єктів загальної компетенції щодо забезпечення охорони довкілля завжди ототожнюється з певною мірою самостійності та відокремленістю органу держави в системі всього апарату держави;
- по-четверте, діяльність органів загальної компетенції має на меті забезпечити демократичні засади, які полягають в тому, що держава існує для громадян, а не навпаки, створює безпечні умови для всебічної реалізації їх прав, свобод та законних інтересів.

Суб'єкти загальної компетенції щодо управління у сфері використання природними ресурсами мають наступні функції: 1) загальні (основні); 2) спеціальні, пов'язані зі здійсненням діяльності органів у сфері використання природних ресурсів. До загальних функцій суб'єктів загальної компетенції щодо управління у сфері використання природними ресурсами можна віднести такі:

- 1) прийняття нормативно-правових актів або їх розробка, які необхідні для ефективного функціонування системи охорони довкілля;
- 2) формулювання та закріплення концептуальних засад у сфері охорони довкілля;
- 3) кадрове, фінансове, матеріально-технічне, інформаційне та інше забезпечення діяльності у сфері охорони довкілля;
- 4) контроль та моніторинг потенційних загроз екологічній безпеці держави;
- 5) участь у розподіленні фінансування пріоритетних напрямів забезпечення екологічної безпеки;
- 6) здійснення превентивної політики у сфері охорони довкілля.

Суб'єктами спеціальної компетенції є міністерства, відомства, підприємства і організації, які є відповідальними за забезпечення використання природних ресурсів та екологічної безпеки в державі. Вони видають внутрішні накази, вказівки, що забезпечують охорону навколишнього природного середовища.

Важливе місце у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля займають суб'єкти спеціальної компетенції. До суб'єктів спеціальної компетенції віднесено Кабінет Міністрів України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державну санітарно-епідеміологічну службу, органи ветеринарної медицини, органи рибохорони, органи мисливського господарства, органи внутрішніх справ тощо.

Здійснивши аналіз законодавчих актів, робимо висновок, що Кабінет Міністрів України займає центральне місце серед інших суб'єктів у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля провідну роль відіграє Кабінет Міністрів України. Він є центральним органом виконавчої влади, відповідальним перед Президентом України та підконтрольним і підзвітним Верховній Раді України (ст. 113 Конституції України). Поряд з іншими повноваженнями, які закріплені за Кабінетом Міністрів України, він здійснює цілий

комплекс повноважень, які стосуються сфери охорони навколишнього природного середовища в цілому та охорони й використання лісів зокрема. Вони закріплені в статті 116 Конституції України, в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», в кодифікованих та інших нормативно-правових актах.

Найважливіші завдання щодо забезпечення державної політики у сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища покладено на Міністерство екології та природних ресурсів України. Для ефективного виконання функцій міністерству були надані повноваження щодо проведення моніторингу навколишнього середовища, комплексного управління й регулювання у сфері охорони, використання природно-заповідного фонду України та національної екологічної мережі [1].

Міністерство енергетики та охорони довкілля України було утворено у вересні 2020 року шляхом реорганізації та об'єднання двох умовно «антагоністичних» міністерств – Міністерства екології та природних ресурсів та Міністерства енергетики та вугільної промисловості, що було здійснено на виконання Постанови Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2019 р. № 829 «Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади» [2], при цьому положення, що визначало його діяльність фактично не було змінено. Так, на Міністерство енергетики та охорони довкілля України покладено функції із реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, формування національної екологічної мережі, здійснення державного контролю відповідно до екологічного законодавства в Україні, управління охороною й використанням територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, підготовкою пропозицій щодо удосконалення природокористування та запобігання забрудненню навколишнього середовища, здійснення міжнародного співробітництва та залучення міжнародної технічної допомоги у сферу заповідної справи [3].

З врахуванням вище зазначеного, необхідно відзначити, що попри здійснені реформістські процеси щодо оптимізації системи органів публічного управління у сфері використання природних ресурсів, така діяльність має декларативний характер, і характеризується як неналежно ефективна.

Література

1. Семенець О.С. Правовий статус та загальна характеристика управомочених суб'єктів правовідносин використання природних ресурсів для туризму в Україні. *Адвокат*. 2011. № 5. С. 37-43.
2. Деякі питання оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 02 вересня 2019 р. № 829. URL.: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-optimizaciyi-sistem-829>
3. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 847. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-postanov-m847180919kabinetu-ministriv-ukrayini>

Охорона здоров'я та права людини: міжнародно-правові стандарти

Литвин О.П., к.ю.н., доцент

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Право на здоров'я як одне з основних прав людини знайшло своє юридичне закріплення у міжнародно-правових актах наприкінці Другої Світової Війни. Під час проведення конференції Асоціації міжнародного права у 1956 році в Югославії було засновано Комітет з міжнародного медичного права. Основним напрямком роботи Комітету стало скерування на гуманізацію війни та надання медичної допомоги жертвам війни. Але ж потрібно розуміти задачі міжнародного медичного права набагато ширше.

Серед норм, які регулюють міждержавні відносини, є дуже багато норм, направлених на питання охорони здоров'я та медицини. Усі вони у сукупності складають систему, яка скерована до поліпшення здоров'я всіх людей на землі. Як зазначається в Уставі Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (далі, ВООЗ), що головною метою організації є досягнення всіма народами можливо найвищого рівня здоров'я, розглядаючи при цьому термін «здоров'я» як стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність захворювань чи фізичних дефектів. Саме ці положення Уставу ВООЗ лежать в основі міжнародного медичного права та визначають його основний зміст.

Враховуючи, що міжнародне медичне право регулює саме міждержавні відносини, які стосуються питань охорони здоров'я та медицини, джерелами цієї галузі є міжнародні договори та конвенції, норми яких направлені на поліпшення здоров'я населення у мирний час, а також на охорону здоров'я людства у випадку війни. Загальна декларація прав людини, яка була прийнята у 1948 році, встановила конкретний перелік прав і свобод для дотримання всіма країнами-членами [1]. Згідно зі ст. 25 кожна людина має право на такий життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я та добробуту її та її сім'ї (враховуючи їжу, одяг, медичний догляд, соціальне обслуговування, житло), а також право на забезпечення у випадку безробіття, захворювання, інвалідності, вдовства, настання старості чи іншого випадку втрати засобів існування за незалежних від неї причин.

Одним із основних міжнародних стандартів у сфері медицини та прав людини є Європейська хартія прав пацієнтів, яка була затверджена у 2002 році в Бельгії. Вона була створена задля посилення ступеня захищеності прав пацієнтів та гармонізації національних систем охорони здоров'я, незважаючи на різні підходи у забезпеченні прав пацієнтів у різних країнах ЄС. У II частині Європейської хартії зазначаються права пацієнтів, які повинні забезпечувати належні профілактичні заходи з метою передбачити можливі захворювання (шляхом просвітницької роботи серед населення, широкому розповсюдженню результатів наукових досліджень та технічних інновацій). Також іде мова про права на доступність медичних послуг, які необхідні за певним станом здоров'я (ця норма повинна унеможливити будь-яку дискримінацію за ознаками фінансових можливостей, місця проживання, виду захворювання чи часу звернення за медичною допомогою). Серед інших прав зазначається і право на інформацію про стан здоров'я, про надання медичних послуг та методи лікування, про можливі ризики, дискомфорт, побічні дії та альтернативи. Ця норма надає можливості пацієнтові ознайомлюватися з результатами обстежень, своєю медичною картою, робити фото- та сканкопії з будь-яких результатів обстеження та виписок. Право на свободу вибору передбачає вибір різних медичних маніпуляцій або ж вибір конкретного медичного закладу (певного спеціаліста). Згідно з цією нормою служби охорони здоров'я повинні гарантувати своїм громадянам вибір видів лікування, проходження або непроходження певних обстежень, вибір або заміну лікаря. Будь-яка інформація про стан здоров'я людини, про проведення відповідних медичних або хірургічних втручань повинна розглядатися як приватна і захищатися на належному рівні, тому в хартії також зазначено право на приватність та конфіденційність. Також передбачено право на повагу часу пацієнтів. Це право розповсюджується на всі етапи лікування, що обумовлює зафіксований час очікування отримання медичних послуг, особливо враховуючи наявність черг на отримання медичної допомоги. Хартією передбачено, що у разі неможливості надання медичних послуг в рамках встановлених строків, пацієнтові повинні гарантувати можливість скористатися альтернативними послугами аналогічної якості. А лікарі, у свою чергу, повинні присвятити достатньою кількістю часу пацієнтам, враховуючи час на надання корисної інформації. Серед не менш важливих прав виокремлено право:

- на дотримання стандартів якості (мова йде про доступність якісного медичного обслуговування, про належний рівень технічної кваліфікації, комфорт та взаємодію з пацієнтом, про перегляд та оновлення стандартів якості);

- право на безпеку (передбачає свободу від шкоди, яка заподіюється неналежним функціонуванням системи охорони здоров'я, халатністю або допущенням помилок медичного персоналу);
- право на інновації (передбачає ініціювання та підтримку наукових досліджень у галузі біомедицини, рідкісних захворювань з подальшим розповсюдженням результатів відповідними медичними службами);
- право на уникнення за можливістю страждань та болю (передбачає зобов'язання медичними службами приймати можливі заходи, серед яких належне паліативне лікування та полегшення доступу таким пацієнтам);
- право на індивідуальний підхід до лікування (враховуються індивідуальні потреби пацієнта, наявність діагностичних або лікувальних програм, які будуть адаптовані до потреб особистості);
- право на подання скарги (гарантування на можливість поскаржитися у відповідні інстанції чи керівництву медичних служб, а також на отримання вичерпної письмової відповіді у чітко передбачений час);
- право на компенсацію (у разі завдання пацієнтові фізичної, моральної чи психологічної шкоди діями медичного закладу гарантується компенсація незалежно від тяжкості та причини завданої шкоди).

На відміну від норм Європейської хартії, у національному законодавстві України поки що недостатньо норм щодо поваги до часу пацієнта, індивідуального підходу до лікування, уникнення страждань та болю (за можливості), інновацій, профілактичних заходів, а також щодо посилення обов'язків для пацієнтів у закладах охорони здоров'я.

Повертаючись до діяльності ВООЗ, слід відмітити, що ключове місце вона відводить правам людини в програмах охорони здоров'я на національному та регіональному рівнях шляхом прийняття заходів по відношенню до основних детермінант здоров'я, враховуючи всебічний підхід до зміцнення здоров'я та дотримання прав людини. Останнім часом можна спостерігати напруження у дотримання прав на здоров'я, що передбачає зміцнення потенціалу ВООЗ та держав-членів для інтеграції підходу до охорони здоров'я на основі дотримання прав людини; зміцнення права на здоров'я у міжнародному законодавстві та міжнародних процесах розвитку; проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо прав людини у сфері охорони здоров'я.

Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод, яка була підписана у 1950 році в Італії, встановлює невід'ємні права та свободи для кожного та зобов'язує держави гарантувати ці права кожній людині, яка знаходиться під її юрисдикцією [2]. Цей документ надає можливість захищати декларовані права через Європейський суд з прав людини, який розглядає індивідуальні скарги на порушення, у тому числі ті, що стосуються сфери охорони здоров'я. Серед задекларованих у Європейській конвенції прав, медичного обслуговування стосуються наступні статті: право на життя (ст. 2); заборона катування (ст. 3); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 5); право на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8); право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13); заборона дискримінації (ст. 14).

Перелік основних прав та свобод був юридично закріплений Міжнародними пактами 1966 року, які разом з Загальною декларацією прав людини складають Міжнародний білль про права людини. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права розрізняє право на охорону здоров'я та право на медичну допомогу. На сьогодні, в Україні виникає велика кількість юридичних конфліктів у сфері охорони здоров'я між пацієнтами та медичними закладами, ми вважаємо, що причина полягає саме у не коректному освітленню перелічених міжнародних норм засобами масової інформації. Тому виникає необхідність аналізувати діючі права пацієнтів з правами медичних працівників для подальшого розвитку стандартів, які дозволятимуть почуватися захищеними обом сторонам медичних правовідносин, що у свою чергу, покращить рівень надання медичної допомоги.

Проаналізував основні стандарти міжнародного медичного права, можемо зробити висновок, що створення належної системи охорони здоров'я, яка регулюється основним законодавством и правовими актами, які дозволяють надавати необхідну медичну допомогу всьому населенню та забезпечує профілактику і діагностику захворювань, спеціальні заходи по захисту здоров'я дітей, матерів, осіб похилого віку, а також створення умов щодо попередження забруднення повітря, води, навколишнього середовища, захисту від радіацій, масових інфекційних захворювань, пандемій – все це є головними завданнями забезпечення права на здоров'я та, на думку європейської спільноти, потребує фінансування державою.

Література

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 16.05.2020)
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення 16.05.2020)

Актуальний аспект сучасної концепції кримінально-правової охорони права інтелектуальної власності

*Ломакіна А.А., к.ю.н., доцентка
Дніпровський гуманітарний університет*

Відповідно до ст. 3 чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України вітчизняне кримінальне законодавство ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних нормах і принципах міжнародного права. Тому і кримінально-правова охорона інтелектуальної власності має базуватися на міжнародно-правових нормах. Ці норми містяться у міжнародних правових актах, ратифікованих Верховною Радою України (Мадридська угода про припинення неправдивих або оманливих вказівок походження товарів (1891 р.), Лісабонська угода про найменування місць походження та їх міжнародну реєстрацію (1958 р.), Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин (1961 р.), Договір про закони щодо товарних знаків (1994 р.), Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право (1996 р.), Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми (1996 р.) тощо), серед яких є і Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) (1994 р.) (вона діє у межах Світової організації торгівлі), у ст. 61 якої, зокрема, наголошується на тому, що країни-члени Угоди мають забезпечувати застосування кримінального покарання у випадках навмисної фальсифікації об'єктів інтелектуальної власності у комерційних масштабах. При цьому заходи покарання мають включати і грошові штрафи, і конфіскацію, і ув'язнення, і знищення товарів та будь-яких матеріалів або обладнання, використаних під час вчинення правопорушень. І вони повинні бути достатніми для того, щоб слугувати засобом стримування таких діянь [1].

Виходячи з цього, у вітчизняному кримінальному законодавстві слід реалізовувати нові сучасні пріоритети. Відомо, що ст. 1 КК України серед завдань кримінального закону визначає першочерговість правового забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина (а отже, прав та свобод у сфері інтелектуальної власності) порівняно з охороною інтересів держави. Тобто, виходячи із положень вже вказаної статті та ст. 3 КК України, а також з урахуванням міжнародного досвіду правового регулювання та національного законодавства у сфері охорони інтелектуальної власності, кримінально-правовій охороні інтелектуальної власності повинен надаватися пріоритет, а кримінально-правовій політиці стосовно охорони інтелектуальної власності – рівень Конституції України та загальновизнаних норм і принципів міжнародного права. При цьому саме у Конституції України (ст. ст. 41 та 54) закріплюються фундаментальні права та свободи людини і громадянина у сфері інтелектуальної власності, а ратифікованими Верховною Радою України міжнародно-правовими актами на рівні міжнародного співтовариства

встановлюються високі вимоги до правової охорони інтелектуальної власності. Саме цими пріоритетами і повинен керуватися кримінальний закон при встановленні кримінальної відповідальності за злочини проти інтелектуальної власності.

Вирішуючи завдання реалізації нових пріоритетів, під час удосконалення кримінального законодавства слід також обов'язково дотримуватись і принципу системності. Як відомо, норми Особливої частини КК України мають бути розміщені у кримінальному законі за певною системою і у певній послідовності. В основу цієї системи покладено розподіл її елементів залежно від родових об'єктів злочинів. На цей критерій здебільшого прямо вказує найменування кожного розділу Особливої частини КК України. На жаль, доводиться констатувати, що з точки зору принципу системності кримінальне законодавство України далеке від досконалості. І таку позицію поділяє більшість фахівців у галузі вітчизняного кримінального права, які у той чи інший спосіб торкаються проблеми системності кримінального законодавства України, і неодноразово наголошували на чисельних порушеннях вимог системності у чинному кримінальному законодавстві та наявності у ньому чисельних системних протиріч [2, с. 236; 3, с. 159 та інші]. В ідеалі кримінальне законодавство повинно бути логічно завершеною, послідовною, внутрішньо єдиною і цільною системою норм та інститутів, побудованих і функціонуючих на єдиних принципах та спільних засадах, але у реальній дійсності вітчизняному кримінальному законодавству до цього ідеалу ще далеко. Тим більше, що принципу системності не відповідають і зміни Кодексу останніх років, оскільки законодавець часто є непослідовним у власних рішеннях і нерідко нехтує системним підходом під час внесення змін і доповнень до КК України.

Як наслідок, аналіз цих змін та доповнень у цілому ряді випадків свідчить про відсутність системного підходу. І яскравим прикладом дефектів системності та системного підходу законодавця, як на етапі розробки і прийняття КК України (у 2001 р.), так і під час внесення до нього змін та доповнень, є кримінальне законодавство про відповідальність за злочини проти інтелектуальної власності. Як вже зазначалося раніше, норми про відповідальність за злочини проти інтелектуальної власності, перебувають у двох різних розділах КК України (розділі V («Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина») (ст. ст. 176 («Порушення авторського права і суміжних прав») і 177 («Порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок, топографію інтегральної мікросхеми, сорт рослин, раціоналізаторську пропозицію»)) та розділі VII («Злочини у сфері господарської діяльності» (ст.ст. 203-1 «Незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва»), 229 («Незаконне використання знаків для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару»), 231 («Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю») і 232 («Розголошення комерційної або банківської таємниці»)) (останні дві статі – у частинах незаконного використання або використання, а також розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю)). Щоправда, окремі автори вважають перелік статей, які містять склади злочинів проти інтелектуальної власності не повним. При цьому у літературі інколи висловлюється думка про те, що необхідно більш уважно ставитись до ст. 420 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, яка містить перелік конкретних об'єктів правової охорони, що підпадають під поняття інтелектуальної власності. Серед них зокрема є і комп'ютерні програми, у зв'язку з чим, на їх переконання, необхідно віднести до злочинів проти інтелектуальної власності, злочини, що містяться у розділі XVI КК України («Злочини у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку») (ст. ст. 361, 361-1, 361 – 2, 362, 363, 363-1) – так звані комп'ютерні злочини [4, с. 23; 5, с. 48; 6, с. 610]. Дійсно, з точки зору цивільного законодавства комп'ютерна програма є одним із об'єктів інтелектуальної власності (ст. 420 ЦК України). Авторське право на всі види комп'ютерних програм (у тому числі в автоматизованих системах і програмні комплекси), які можуть бути

виражені будь-якою мовою та у будь-якій формі, включаючи вихідний текст і об'єктний код, охороняються аналогічно авторському праву на твори літератури (ст. 433 ЦК України). У кримінальному ж законодавстві авторське право перебуває під охороною ст. 176 КК України («Порушення авторського права і суміжних прав»), тому до злочинів проти інтелектуальної власності не можна віднести так звані комп'ютерні злочини (ст. ст. 361, 361-1, 361-2, 362, 363, 363-1), тим більше, що у них є власний родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки інформації та систем обробки інформації із використанням електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів).

Таким чином, склади злочинів, передбачених розділом XVI КК України не належать до злочинів проти інтелектуальної власності, оскільки фігурування в якості предмета злочину будь-якого об'єкта інтелектуальної власності не завжди дозволяє віднести той чи інший злочин до злочинів проти інтелектуальної власності, як це можна зробити зі складами злочинів, викладених у ст. ст. 176, 177, 203-1, 229, 231 та 232 (останні дві статті – у частинах незаконного використання або використання, а також розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю). Підтвердження тези про те, що предмет злочину не завжди є єдиним критерієм у визначенні об'єкту злочину простежується як на законодавчому, так і на правозастосовному рівнях. Так, законодавець, як правило, описує об'єкт злочину через особливості предмету посягання або потерпілого, ознак посягання, а також місць вчинення злочинів. У правозастосовній діяльності наявність об'єкту злочину встановлюється шляхом аналізу всіх обставин скоєного, визначення об'єктивних і суб'єктивних ознак злочину: предмету злочину, способу вчинення злочину, мотиву, мети злочину тощо. Отож, комплексний аналіз Особливої частини КК України дозволяє дійти висновку, що злочини проти інтелектуальної власності, крім тих, склади яких містяться у ст. ст. 176, 177, 203-1, 229, 231 та 232 (останні дві статті – у частинах незаконного використання або використання, а також розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю) відсутні.

Література

1. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Панов М.І. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. № 6. С. 227–241.
3. Татаров О.Ю. Тенденції вдосконалення кримінального законодавства України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 155–165.
4. Азаров Д.С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження) : монографія. Київ : Атіка, 2007. 304 с.
5. Карчевський М.В. Злочини у сфері використання комп'ютерної техніки : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2010. 168 с.
6. Шишка І.Р. До проблеми кіберзлочинності в Україні. *Право та управління*. 2012. № 3. С. 607–618.

Щодо заходів підтримки розвитку органічного тваринництва в Україні

Луц Д.М., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет

Одним із векторів руху, передбачених Стратегією сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015, є вектор безпеки, який, серед іншого, акцентує увагу на необхідності забезпечення безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів [1]. Вважаємо, що реалізація цього вектору має охоплювати сферу виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції, значну частку якої складає продукція тваринного походження.

Разом з тим, розвиток органічного тваринництва є неможливим без належного рівня державної підтримки. Незважаючи на те, що протягом останніх років в Україні окреслилась позитивна динаміка у сфері підтримки галузі органічного тваринництва, мусимо констатувати, що наявна нормативно-правова база потребує вдосконалення. Особливо гостро питання актуалізується в контексті затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції, який був затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 970 від 23 жовтня 2019 р. якою, серед іншого, встановлюються детальні правила органічного тваринництва [2].

Цілком поділяємо позицію Х. А. Григор'євої, яка розглядає розвиток органічного сільськогосподарського виробництва як один із невід'ємних елементів правового забезпечення державної підтримки екологізації сільськогосподарської діяльності [3, с. 466].

На законодавчому рівні загальні засади такого протекціонізму закладені у ст. 8 Закону «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», відповідно до якої «державна підтримка може надаватися операторам у рамках загальнодержавних та регіональних програм за рахунок і в межах видатків за бюджетними програмами, спрямованими на підтримку розвитку сільськогосподарських товаровиробників» [4].

Разом з тим, підтримка із державного бюджету може виділятися лише на ті заходи, які передбачені Кабінетом Міністрів України. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)» встановлений вичерпний перелік напрямів, за якими можуть спрямовуватися бюджетні кошти [5]. 27 березня 2019 року Уряд України видав Розпорядження № 196-р «Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2801540 «Державна підтримка тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)» на 2019 рік» [6]. Одним із напрямів використання коштів, за цим документом, є часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення племінних тварин, а саме: телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного і м'ясного напрямку продуктивності, свинок та кнурців, вівцематок, баранів, ярок і сперми бугаїв та ембріонів великої рогатої худоби, які мають племінну (генетичну) цінність. Як бачимо, згадки про органічне тваринництво, яке не може розвиватися без відтворення племінних тварин, немає. Вирішення цього питання можливе шляхом додачі до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107 комплексу заходів з підтримки органічного тваринництва.

Враховуючи відповідну прогалину органи місцевого самоврядування стимулюють розвиток органічного тваринництва шляхом включення відповідних заходів до регіональних програм, які, умовно, можна поділити на дві групи: загального та галузевого спрямування.

До програм загального спрямування можна віднести комплексні програми агропромислового розвитку відповідних територій в яких йдеться про необхідність розвитку напрямку виробництва органічної сільськогосподарської продукції. До таких належить, наприклад, Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016–2021 роки [7].

До галузевих регіональних програм варто віднести ті, в яких йдеться про окремо взяті галузі. До таких Регіональні програми по підтримці галузі тваринництва відносяться: Програма розвитку та підтримки тваринництва, птахівництва і бджільництва у Закарпатській області на 2016–2020 роки, Програма розвитку галузі молочного скотарства у Черкаській області на 2010–2020 роки, Програма розвитку галузі свинарства у Черкаській області на 2010–2020 роки [8].

Показовою є Програма фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області на 2015–2020 роки, яка спрямована на вирішення наступних завдань: охорона здоров'я тварин шляхом заохочення природного імунного захисту тварин, відбору відповідних порід; врахування при виборі порід ступеня адаптації тварин до місцевих умов,

їх життєздатності та стійкості до хвороб; виробництво продукції органічного тваринництва з тварин, що були вирощені в органічних господарствах з самого народження впродовж усього життя; годування тварин органічними кормами; виключення використання штучно виведених поліплоїдних тварин [9].

Підсумовуючи, можемо зробити висновок, що в існуючих нормативно-правових актах щодо органічного виробництва наявні суттєві лакуни у площині державної підтримки сфери органічного тваринництва. Мусимо констатувати, що наявні напрями можливого використання коштів із державного бюджету не дають можливість спрямовувати гроші на підтримку органічного тваринництва. Аналогічна проблема існує й відносно прийняття відповідних програм на регіональному рівні.

Література

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 02.04.2020).
2. Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2019 р. № 970. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-2019-п> (дата звернення: 02.04.2020).
3. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення : монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 596 с.
4. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 р. № 2496-VIII. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2496-viii> (дата звернення: 02.04.2020).
5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва) : Постанова Кабінету Міністрів України від 7.02.2018 р. № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/107-2018-п> (дата звернення: 02.04.2020).
6. Про розподіл коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою 2801540 «Державна підтримка тваринництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, аквакультури (рибництва)» на 2019 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.03.2019 р. № 196-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2019-р> (дата звернення: 02.04.2020).
7. Про Комплексну програму розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016–2021 роки : рішення Волинської обласної ради від 10.03.2016 р. № 3/23. URL: <http://agrovoly.gov.ua/article/kompleksna-programa-rozvytku-agropromyslovogo-kompleksu-volynskoyi-oblasti-na-2016-2021-roky> (дата звернення: 02.04.2020).
8. Регіональні програми розвитку агропромислового комплексу. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*. URL: <https://minagro.gov.ua/ua/napryamki/programi-rozvitku-apk/regionalni-programi-rozvitku-agropromislovogo-kompleksu> (дата звернення: 02.04.2020).
9. Про програму фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області на 2015-2020 роки : рішення Чернігівської обласної ради від 29.04.2015 р. URL: <https://chor.gov.ua/normativni-dokumenty/rishennya/item/2803-pro-prohramufinansovoi-pidtrymky-orhanichnoho-vyrobnytstva-v-cher> (дата звернення: 02.04.2020).

Дія суб'єкта владних повноважень як предмет адміністративного оскарження

Лученко Д.В., д.ю.н., професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Можливість оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень є однією з найбільш значущих гарантій реалізації прав людини та побудови партнерських

відносин між людиною і державою. Досвід функціонування адміністративної юстиції в Україні, а так само і механізмів позасудового оскарження, підтверджує необхідність подальшого поглиблення наукових досліджень проблематики предмету оскарження.

Варто зазначити, що дослідження дій суб'єкта владних повноважень як предмету оскарження в адміністративному праві України викликає певні труднощі. Розглядаючи законодавче врегулювання процедур адміністративного оскарження, можна помітити, що питання оскарження дій або бездіяльності унормовані явно недостатньо та невдало; часто прямо встановлюються процедури оскарження лише рішень суб'єктів владних повноважень. Очевидно, що однією з причин подібних недоліків у законодавстві є саме не розуміння сутності дій або бездіяльності органів управління, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які здійснюють державно-владні повноваження, як самостійних предметів оскарження.

Як правове явище дія суб'єкта владних повноважень має низку специфічних характеристик. До них ми відносимо:

По-перше, йдеться саме про предмет оскарження, а не, наприклад, його об'єкт. У структурі оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень важливо відмежовувати об'єкт і предмет оскарження. Об'єктом оскарження є адміністративно-правова діяльність суб'єкта владних повноважень, яка оформлюється у вигляді певних рішень дій, бездіяльності. Ця діяльність має управлінський, державно-владний характер і за цим критерієм відмежовується від іншої діяльності носія влади (наприклад, організаційної), яка не може бути об'єктом оскарження.

По-друге, за своєю правовою природою дія є актом юридично значущої поведінки. В літературі більш усталеним є термін «правова поведінка», як будь-яка поведінка, що має юридичне значення [1, с. 351]. Однак ми погоджуємося з тими авторами, які вказують, що з точки зору етимології даний термін (правова поведінка) має використовуватися тільки при характеристиці правомірної поведінки, оскільки вирази «правове» «право» походять від слів «правда», «правильно» [2, с. 14-15]. Дія і діяльність суб'єкта владних повноважень співвідносяться як одиничне і загальне, тобто визначаючи предмет оскарження суб'єкт оскарження має окреслити весь комплекс дій (актів поведінки), які призвели до порушення його прав, свобод і законних інтересів, і відповідно у скарзі ставити питання про визнання їх протиправними.

При цьому дії суб'єкта владних повноважень як предмет оскарження можуть бути як правомірними, так і неправомірними, оскільки оскарження може здійснюватися (і часто здійснюється) щодо дії, які є правомірними і не порушують прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. У даному випадку важливо розуміти, що право на оскарження розповсюджується на будь-які дії суб'єкта владних повноважень, на відміну, наприклад, від права на судовий захист, яке у розглядуваній сфері означає право скаржника на задоволення його позову і визнання протиправною дії суб'єкта владних повноважень, якщо така дія є неправомірною. Потрібно, однак, враховувати, що як предмет оскарження слід розглядати дію суб'єкта владних повноважень, щодо якої існує мотивоване припущення фізичної чи юридичної особи про порушення її прав, свобод або законних інтересів. У випадку ж коли це припущення є явно необґрунтованим (суб'єкт оскарження точно знає про законність дій суб'єкта владних повноважень, але звертається зі скаргою з метою затягнути певну правову процедуру чи прийняття якогось рішення), то має місце не реалізація права на оскарження дії носія владних повноважень, а зловживання правом, тобто форма неправомірною поведінки, з якою слід боротися.

По-третє, дія суб'єкта владних повноважень як предмет оскарження є юридичним вчинком, тобто актом поведінки, що може набувати позитивної чи негативної соціальної (зокрема, і правової) оцінки [3, с. 13]. Одним зі способів здійснення такої оцінки є провадження (судове чи адміністративне), що здійснюється за наслідками подання скарги.

По-четверте, виконавцем, «актором» дії виступає суб'єкт владних повноважень. Необхідною ознакою такого суб'єкта виступає здійснення ним управлінських функцій, тобто здійснення цим суб'єктом дій, не у зв'язку зі своєю управлінською діяльністю, не дають

можливості розглядати ці дії як предмет оскарження. При чому, говорячи про управлінську діяльність, ми маємо на увазі і негативний аспект державно-владного управління, а саме про діяльність, пов'язану із виявленням адміністративних правопорушень і притягненням винних осіб до адміністративної відповідальності.

По-п'яте, дія суб'єкта владних повноважень, яка є предметом оскарження, вчиняється на підставі (якщо дія правомірна) або у зв'язку (якщо дія неправомірна) з нормативно-правовою основою діяльності суб'єкта владних повноважень (законодавством, яке врегульовує статус відповідного суб'єкта та адміністративно-правові відносини, в які вступає цей суб'єкт з підвладними особами). Інакше кажучи дії не слід розглядати окремо, відірвано від законодавчої основи здійснення цих дій.

По-шосте, дія суб'єкта владних повноважень як предмет оскарження обумовлює наявність адміністративно-правових відносин між цим суб'єктом і фізичною чи юридичною особою, права, свободи або законні інтереси якої відповідною дією можуть бути порушені [4, с. 155]. Відсутність таких відносин означає відсутність матеріальної та (або) юридичної зацікавленості скаржника у визнанні відповідної дії протиправною і виключає її оскарження. Відсутність у таких відносинах публічно-правової складової означає, що відповідна дія не може бути предметом адміністративно-правового (судового чи позасудового) оскарження (наприклад, дії органу державної влади всупереч укладеного цивільно-правового чи господарського договору можуть бути предметом розгляду у цивільному чи господарському судочинстві).

З урахуванням приведених вище ознак під дією суб'єкта владних повноважень як предметом оскарження пропонується розуміти акт юридично значущої поведінки (юридичний вчинок) суб'єкта владних повноважень, який здійснюється даним суб'єктом в межах виконання управлінської діяльності і щодо якого у фізичної чи юридичної особи існує мотивоване припущення про порушення цієї дією прав, свобод або законних інтересів такої особи, що призводить до виникнення адміністративно-правового спору у вигляді оскарження дії суб'єкта владних повноважень у судовому чи позасудовому порядку.

Література

1. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Х.: Право, 2009. С. 351.
2. Прусаков А. Д. Действие и бездействие как формы юридически значимого поведения: автореф. ... к.ю.н.: А. Д. Прусаков; Саратовск. госуд. юрид. академия. Саратов, 2008. 32 с. – С. 14-15.
3. Кудрявцев В. Н. Право и поведение. М.: Юрид. лит., 1978. 192 с. – С. 13.
4. Лученко Д. Про правову природу оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень. *Вісник Академії правових наук України*. Харків: Право, 2011. № 4. С. 152–160.

Правові підстави для трансформації змістовних конфігурацій правосвідомості парламентарів у бік доброчесності

*Макаренков О.Л., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

З кінця ХХ століття депутати прагнуть зміцнити зв'язок з електоратом за допомогою процедурних правил, зробити свою діяльність прозорою, зрозумілою і доступною, забезпечити двосторонній зв'язок представницької установи з виборчим корпусом. Однак народ, як і раніше, далеко не завжди довіряє своїм представникам у парламенті, його авторитет часто дуже низький у багатьох суспільствах [1, с. 196]. На тлі численних фактів корупції серед членів парламенту довіра населення до цього органу фактично відсутня (несуттєва). Проблеми доброчесності, корупції та їхніх взаємозв'язків у парламентській роботі розкриті у роботах О. Ю. Коннова, який дослідив на матеріалах Республіки Татарстан корупцію в органах державної влади; А. З. Нурутдінова – корупцію як правовий феномен;

А. О. Самсоніва – основні напрямки трансформації державної антикорупційної політики в сучасних умовах; А. Л. Тінькова – запобігання і протидія політичній корупції в системі державного управління України; Н. В. Чопик – діяльність комітетів Верховної Ради України як складова забезпечення прав і свобод громадян у сфері запобігання корупції та багатьох інших вчених, але порушене у цій роботі питання залишилось недостатньо повно визначеним, а тому актуальне для розробки.

Одним з найбільш суттєвих факторів відсутності вищезгаданої довіри між парламентом і населенням, яке його обирає, залишається недоброочесність парламентарів, які впливають на змістовне наповнення законодавчого поля, у якому громадянам доводиться не те що жити і розвиватися, а елементарно навіть виживати важко, що, наприклад, у багатьох країнах колишнього СРСР та інших економічно вразливих країнах обумовлює масову міграцію населення до більш високорозвинених країн. Звісно, що повага до таких парламентів не знаходить для себе достатніх підстав. Власне й економічна нерозвиненість країн наслідок соціально шкідливої екзистенції їхніх корумпованих парламентів та інших представників, перш за все, вищих органів публічної влади. К. Ю. Лі (李光耀 – традиційні кантонська/гуандунська мова китайської мовної групи) на тлі успішного досвіду подолання корупції у Республіці Сінгапур відзначив, що певність місцевих органів у вірності власних доброочесних моделей поведінки, необхідності її повсякчасного збереження та отримання підтримки від вищих органів публічної влади виникає тільки там і тоді, де і коли такі моделі уособлюються посадовими особами цих вищих й найвищих суб'єктів владної ієрархії [2, с. 118, 122]. Утім, безперечно, що корупційність правосвідомості не вичерпує зміст недоброочесності, а тільки виявляє домінування таких вад людської натури парламентаря як зажерливість, алчність та зумовлені ними тупість (інколи навіть просто операційну – неправомірно взяв гроші або отримав вигоди, хоча й не був нужденним у них) й безвідповідальність перед суспільством. Власне кумулятивна дія проявів дефіциту низки інших чеснот у діяннях членів парламенту у підсумку руйнує основи правопорядку суспільства – нормативні закони, зразки для наслідування, динаміку розвитку тощо. Утім усі вони прямо чи опосередковано, через причину чи наслідок пов'язані з корупцією – підміною публічного інтересу приватним інтересом.

Традиційно корупцію вичерпують конкуренцією інтересів економічного змісту, коли чиновник бере хабар, відступає від норм права у власних інтересах через особисті, сімейні, родинні, дружні та інші причини (кронізм – кит. 裙带主义; фаворитизм, кумівство, непотизм від лат. перос, nepotis «онук, племінник»), що завдає шкоди публічним інтересам тощо. Водночас духовно-культурні підміни понять, інтересів поняттям корупції як правило не охоплюється, хоча, даремно, адже наявні норми права про державну зраду (підрихну діяльність проти власної нації тощо), моральність та інші недостатні, їхній зміст навіть номінативно не охоплює духовно-культурний вимір корупції, й, у першу чергу, серед членів парламенту. Так, публічні інтереси втрачаються за рахунок приватних (тих, хто був обраний депутатом), коли до парламенту потрапляють нездібні за особистісними і/або професійними якостями до ефективної роботи у ньому громадяни; коли вони витрачають час не на парламентську роботу, а на будь-що інше (хизування перед камерами журналістів та інших осіб із ЗМІ, лайку та іншу негідну рівня цивілізаційного розвитку людства поведінку); коли не виконують передвиборчих обіцянок, фактично обманюють тощо. Завдання громадян у відкритому прогресові суспільстві включити такі негідні дії парламентарів до переліку корупційних або надати їм іншої релевантної їхній сутності назви та сформулювати законодавчі механізми їхньої профілактики, рівно як і відстежування, фіксування й покарання за них.

Формально нездібних парламентарів нації отримують внаслідок того, що у своєму конституційному законодавстві не визначили належний перелік потрібних антропокваліфікаційних цenzів. Наприклад, в конституціях РФ (ст. 97) передбачено, що депутатом може бути громадянин, у віці понад 21 р., який має право голосу, а саме: право вибирати інших осіб і бути самим обраним до органів публічної влади; Україна (ст. 76) – до цих вимог доданий ще ценз осілости – 5 р.; Федеративної Демократичної Республіки Ефіопія (закон «Про вибори» 1993 р.) – 21 р.; Республіки Португалія (ст. 150), Королівства Іспанія (ст. 68) – віковий ценз прямо не вказано, але мається на увазі 18 річний вік, такий же ценз встановлений в ФРН (ст. 38), Китаї (ст. 34) та інших країнах; в Палату представників США

(ст. 1 розділ 2), Палату депутатів Республіки Італія (ст. 56) – віковий ценз для осіб становить 25 років. Схожі норми можна зустріти в конституціях всіх країн СНД, Європи, Америки, Австралії і так далі. Як бачимо, кореляції між віком депутата і рівнем його розвитку, рівню як і країни, немає, тобто проблема фактично повсюдна – для вирішення найважливіших питань у житті суспільства ми вибираємо людей за віковим цензом та деяким іншим формальним критерієм, які жодним чином не є вимогами до рівня їхнього розвитку. Традиційно більш високий віковий ценз встановлений в конституціях всіх країн світу для обрання на посаду президента країни. Порівняймо ці вимоги з критеріями для призначення/обрання суддів та навіть чиновників органів публічної адміністрації, й бачимо, що законодавчо для них передбачені не просто високі, а, часом, й дуже високі вікові, освітні та інші кваліфікаційні вимоги, а також встановлено ретельні процедури відбору на посаду. Вочевидь, що питання про те, чи взяла би на роботу до себе успішна компанія людину за критеріями, які достатні, щоб стати парламентарем, риторичне.

Відповідно проблему адекватного усвідомлення своїх соціальних місця, місії та ролі, ефективної роботи на доброчесних засадах і/або смиренності перед виборцями марно очікувати від людей, яких обрали просто без жодних прийнятних процедур верифікації їхньої найбільшою придатності до успішної (належної, максимально соціально корисної) роботи у парламенті. Отриманий на старті формування парламенту кваліфікаційний дисбаланс – коли предмет роботи та рівень її складності, звісно з урахуванням глобальних викликів (наприклад, поширення COVID-19 і/або інших коронавірусів, їхніх штамів тощо), вимагає рівня розвитку, яким парламентарі по факту не володіють, – означає для нації вимирання, втрату здобутків, гальмування розвитку і/або інші варіації втрати історичного часу. Більше цього, культурна непридатність деяких депутатів, які перебувають на посаді, до ефективної законодавчої роботи та участі у належному здійсненні інших парламентських функцій, звісно, призводить до роботи (її імітації) неправовим способом, у т. ч. корупційним, або високої вразливості до них. У будь-якому разі подальше правозастосування суддями і чиновниками публічної адміністрації, яких обираємо за низкою складних процедур і відповідно до такого самого роду вимог, буде таке саме ускладнене й неефективне як і закони, що були створені бездарними членами парламентами всупереч публічним інтересам – правам людини та соціального розвитку у конкретно-історичних умовах, як, до речі, теж далеко не просто усвідомити та вірно урахувати, тим більш у позитивній динаміці поступу.

Врахуємо, що для створення чого б то не було, а особливо правових норм для найскладніших за своєю суттю суспільних відносин сучасних цивілізацій, необхідна кваліфікація в разі більше ніж для подальшого застосування речі, норми і т.д. Наявність експертних рад, інститутів та інших органів парламенту для створення норм права не підміняє роботи депутатів. Адже навіть в ситуації, коли залучені до парламенту вчені створюють необхідні норми права, парламентарій несе відповідальність за його прийняття, відхилення, зміни та інші дії. Депутат повинен знати, відчувати, хотіти та інтуїтивно з максимально можливою часткою ймовірності припускати успіх і необхідність створення та прийняття тієї чи іншої норми права, її антикорупційного ефекту. Наприклад, Комітет парламенту Республіки Ірак з професійної етики, забезпечує моніторинг діяльності та нагляд над різними установами, які займаються питаннями боротьби з корупцією [3, с. 97]. Зокрема унормування законами питань протидії корупції як негативного економічного феномену; парламентський контроль за доброчесністю та ефективністю витрачання коштів публічних бюджетів (через Рахункову палату та ін.) і за антикорупційним спеціалізованим правоохоронним органом (бюро, директором тощо); розвиток економічного потенціалу країни щонайменше передбачає фінансово-економічну зрілість парламентарів – розуміння господарських процесів відтворення та накопичення коштів; їхнього цільового, планового ефективного витрачання та мультиплікації прибутків тощо.

Виключно про безвідповідальність, недоброчесність та корупційність свідчать факти, наприклад, що деякі парламентарі беруть кредити у банках, але не повертають їх. Звісно, якщо вони їх отримали під прийнятні, а не лихварські відсотки, наприклад, коли Велика Палата Верховного Суду змушена визначати, що пересічний споживач банківських послуг з урахуванням звичайного рівня освіти та правової обізнаності, не може ефективно здійснити свої права бути проінформованим про умови кредитування за конкретним кредитним договором, який укладений у вигляді заяви про надання кредиту та Умов та правил надання

банківських послуг, оскільки Умови та правила надання банківських послуг це значний за обсягом документ, що стосується усіх аспектів надання банківських послуг та потребує як значного часу, так і відповідної фахової підготовки для розуміння цих правил тим більше співвідносно з конкретним видом кредитного договору (рішення від 03.07.2019 року по справі № 342/180/17). Хоча врегулювання зобов'язань боржника перед кредитором справа, перш за все, законодавча, а не судова. Те саме стосується й інституту лобіювання, який, зокрема в Україні, без чіткого законодавчого регулювання перетворюється на отримання приватних переваг, що мають ознаки корупції – позаправові схеми лобіювання інтересів, що прямо пов'язані з підкупом та іншими службовими правопорушеннями, хоча у розвинених країнах інститут лобіювання достатньо детально законодавчо врегульований й не перехрещується з корупцією [4, с. 104].

Ще більший ризик корупційності демонструють ті депутати, які використовують своє посадове становище для неповернення триманих у банках кредитів тощо. Тому вважаємо, що мінімально допустимий рівень кваліфікації потенційно доброчесного кандидата в депутати вміщує у собі достатні економічну культуру та розуміння організації трудових відносин (трудої дисципліни, комунікації в трудовому колективі і т. д.). Трудовий стаж за фахом забезпечує виразне розуміння цінності праці людей, його результатів, відповідальності належного виконання трудової функції й іншого, а також загартування вольових якостей. Для майбутніх представників народу, значення таких знань і досвіду важко переоцінити. Особливо економічна культура важлива для відповідального розподілу бюджетних грошей (в тому числі тих, які країна отримує від МВФ, Світового банку, ЄБРР та інших кредиторів) і осмисленого контролю за їхнім використанням. Наприклад, про кореляції рівня такої культури і здатності освоювати гроші робить особливий наголос в своїх наукових працях П. Кругман [5, с. 39, 95-105].

Отже, серед правових підстав для трансформації змістовних конфігурацій правосвідомості парламентарів у бік доброчесності виокремлюємо їхню спроможність (англ. *savability*) до створення зручних для суспільства і громадянина законів, прогресивність яких вичерпується можливістю максимально легкої та швидкої реалізації їхніх норм у реальному житті, а також парламентського контролю за належним правозастосуванням таких законів. Наявність цієї телеологічної підвалини функціонування парламенту наслідок проявів порядності і професійності депутатів як результатів достатньо високого духовно-культурного розвитку правовій, економічній та інших сферах суспільного життя. Формально-юридичні підстави доброчесності членів парламенту являють собою конституційно-правові норми про визначення вікового, освітнього, змістовно-трудового та інших цензів, відповідність яким кандидата дає підстави виборцям вважати його прийнятною для успішного виконання завдань парламенту особою. При цьому процесуальна правова підстава потрапляння такої людини до законодавчого органу – це досконалі з позицій верховенства права та чесності норми виборчого процесу (передвиборчої агітації, голосування, підрахунку голосів та ін.). Інститути ефективних функціонування, контролю та відповідальності за наслідки роботи у парламенті завершальні складові механізму формування у правосвідомості парламентарів усіх складових антикорупційної доброчесної поведінки. Відповідно усі ці підстави складають основу змістовного наповнення конфігурації доброчесної правосвідомості парламентаря, що являє собою налаштування виключно на досягнення цілей соціального розвитку, відповідно до передвиборчих обіцянок і програм, що сформували у виборців відповідний набір очікувань, віру, довіру та інші психологічні складові розуміння права (справедливого, своїх суб'єктивних можливостей, змісту правових відносин тощо) у визначених кандидатом у депутати перспективах. У цій конфігурації правосвідомості парламентаря відсутня зневага до публічних інтересів за рахунок вигоди приватних осіб, присутнє чітке усвідомлення своєї соціальної ролі на служіння та, за необхідності, жертвність заради власної нації, а поведінка щиро й постійно демонструє у реальному житті справжність такого усвідомлення свого місця як слуги – виконавця позитивно-перспективної волі виборців заради життя та розвитку громадянина, своїх народу та нації.

Література

1. Дудко И. А. Конституционно-правовой статус британского Парламента: современные реформы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 2005. 270 с.

2. Ли Куан Ю 李光耀 Из третьего мира – в первый. История Сингапура М.: Изд-во Манн, Иванов и Фербер, 2019. 576 с.
3. Тули Х. А. Т. Административно-правовые средства борьбы с коррупцией в государственных органах: на примере Украины и Ирака (сравнительно-правовое исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2015. 227 с.
4. Нестерович В.Ф. Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 752 с.
5. Krugman P. R. The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008. Harmondsworth: Penguin UK, 2015. 208 p.

Місце і роль інститутів громадянського суспільства в реалізації завдань публічного адміністрування в сфері національної безпеки України

*Макушев П.В., д.ю.н., професор
Дніпровський гуманітарний університет*

Невід’ємною рисою сучасних розвинених демократичних країн світу є розвинений «третій сектор» і побудоване на його основі громадянське суспільство. Особливо актуальною вбачається така взаємодія у суспільно значущих сферах життєдіяльності, у тому числі й з приводу забезпечення національної безпеки України. Україна без сумніву має значний потенціал і необхідні можливості для реалізації ролі і значення інститутів громадянського суспільства в забезпеченні національної безпеки. Більш того, необхідно прагнути до забезпечення реальної можливості громадянському суспільству, передусім, через громадські об’єднання, реалізовувати функції контролю над процесом прийняття рішень та поточною діяльністю структур сектору національної безпеки.

Отже, діяльність неурядових організацій створює можливість кожній людині впливати на процеси, що відбуваються в державі. Через унікальну позицію неурядових організацій, вони стали потужним чинником впливу на суспільно-політичний процес у країні. Більш того, ефективність діяльності інститутів громадянського суспільства по контролю за силовими структурами є ознакою реальної демократії, слугує перепусткою до входження держави до євроатлантичного простору безпеки, оскільки для країн – членів Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору саме дієвість громадського контролю за силовими структурами слугує індикатором сталого демократичного розвитку держави.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадські об’єднання», під громадським об’єднанням розуміємо добровільне об’єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. За організаційно-правовою формою громадське об’єднання утворюється як громадська організація (засновниками та членами (учасниками) є фізичні особи) або громадська спілка (засновниками є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи). При цьому, громадське об’єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи (є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку) або без такого статусу [1]. У відповідності до положень ст.ст. 36–37 Конституції України громадяни України мають право на свободу об’єднання в громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров’я населення або захисту прав і свобод інших людей [2].

Обмеження щодо утворення і діяльності громадських об’єднань закріплені й у Законі України «Про громадські об’єднання», а саме: утворення і діяльність громадських об’єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на пропаганду комуністичного та/або націонал-

соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, забороняються. Відповідно, громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань. І можуть бути встановлені інші обмеження права на свободу об'єднання, у тому числі на утворення і діяльність громадських об'єднань, виключно законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ст. 4). Крім того, у відповідності до ст. 20 закону може бути заборонена діяльність відокремленого підрозділу також іноземної неурядової організації в судовому порядку у разі порушення таким відокремленим підрозділом положень ст. ст. 36–37 Конституції України, ст. 4 даного закону, положень інших законів, якими встановлюються обмеження щодо утворення і діяльності громадських об'єднань в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. В такому випадку справа про заборону відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації розглядається у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України [3].

Враховуючи сказане, законодавець у ст. 9 «Повноваження суб'єктів забезпечення національної безпеки» встановлює, що громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через громадські об'єднання привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має наступні права: бути учасником цивільно-правових відносин, набувати майнові і немайнові права відповідно до законодавства; здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського об'єднання та сприяє її досягненню. Відомості про здійснення підприємницької діяльності громадським об'єднанням включаються до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань; засновувати з метою досягнення своєї статутної мети (цілей) засоби масової інформації; брати участь у здійсненні державної регуляторної політики; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності, тощо.

Як слушно зазначається з цього приводу в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14 березня 2016 р. № 92/2016, пріоритетами у цьому напрямі мають бути: 1) створення правових, організаційних і фінансово-матеріальних умов для залучення громадських організацій та громадян до процесу формування і реалізації державної політики з питань безпеки і оборони, зокрема, шляхом здійснення: а) залучення громадянського суспільства до прийняття найбільш важливих стратегічних рішень з питань забезпечення національної безпеки; б) консультацій з громадськістю, громадських слухань, тощо, активізації діяльності громадських рад при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади; в) матеріальної підтримки та заохочення проведення громадськими організаціями та громадянами досліджень з питань безпеки і оборони з урахуванням вимог законодавства; г) громадської експертизи проектів законів, урядових рішень, концепцій, стратегій та державних програм з питань безпеки і оборони; 2) створення умов для

здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю складових сектору безпеки і оборони шляхом: а) розширення формату та механізму інформування громадськості про їх діяльність та виконання покладених на них завдань; б) посилення відповідальності керівників відповідних складових сектору безпеки і оборони за своєчасне реагування на звернення громадських організацій та громадян, повідомлення засобам масової інформації про неналежне виконання ними своїх завдань і факти порушень прав військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та членів їх сімей; 3) сприяння участі громадських організацій у підвищенні готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання визначених їм завдань [4].

Отже, доходимо висновку щодо подвійної природи взаємодії органів державної влади й громадських об'єднань. По-перше, держава, контролюючи діяльність громадських об'єднань в процесі забезпечення національної безпеки, має на меті недопущення й нейтралізацію негативного, деструктивного впливу на систему забезпечення національної безпеки, попередження й усунення загроз національній безпеці з боку громадських об'єднань, тощо [5, с. 25-26]. І, по-друге, громадські об'єднання, у свою чергу, також здійснюють контроль за органами державної влади – громадський контроль, що є досить актуальним у сфері національної безпеки і має значний потенціал як потужний інструмент раціонального управління державою та суспільством.

Таким чином, інститути громадянського суспільства мають достатні можливості для впливу на розвиток сфери національної безпеки держави. Це і здійснення громадського контролю за діяльністю суб'єктів системи забезпечення національної безпеки, і налагодження та реалізація взаємодії з суб'єктами забезпечення національної безпеки, і моніторинг, виявлення, попередження небезпек та загроз національній безпеці, і залучення широких верств населення до обговорення проблем та безпосереднього процесу забезпечення національної безпеки, і проведення мирних зібрань.

Література

1. Про громадські об'єднання : Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/4572-17>.
2. Конституція України : Основний закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2747-15>.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» від 14 березня 2016 р. № 92/2016. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>.
5. Шеньо С. Європейський та євроатлантичний вимір національної безпеки України. *Геополітика України : історія і сучасність*. 2014. Вип. 1. С. 21-35.

Оновлення підходів до класифікації суб'єктів податкового права

Мацелик Т.О., д.ю.н., доцентка

Університет державної фіскальної служби України

Для усвідомлення сутності, призначення, взаємодії суб'єктів податкового права України важливого теоретичного та практичного значення набуває їх класифікаційний розподіл. Розробка проблем такої класифікації передбачає формування знань щодо структури системи суб'єктів податкового права, є способом пізнання даної системи. Однак, варто звернути увагу, що у теорії податкового права відсутня єдина класифікація його суб'єктів, що зумовлено наявністю значної їх кількості, та відсутній єдиний підхід щодо класифікації суб'єктів права взагалі.

Як відомо, класифікація застосовується з метою впорядкування масиву явищ, процесів, що досліджуються, шляхом їх поділу на стійкі групи, види [1, с.280].

Класифікація виступає засобом для встановлення зв'язків між поняттями та групами об'єктів, забезпечує орієнтування в різноманітні понять та відповідних об'єктів. Наукова класифікація фіксує закономірні зв'язки між групами об'єктів з метою визначення місця об'єкту в системі, яке вказує на його властивості [1, с. 257].

Здійснення класифікації суб'єктів податкового права обумовлене: по-перше, потребою з'ясування сутності суб'єктів податкового права, їх ролі: а) у формуванні та реалізації державної податкової політики; б) при податковому контролі; в) при обслуговуванні платників податків в ЦОПП; г) охороні та захисті прав платників податків; д) при притягненні за порушення податкового законодавства до фінансової, адміністративної, кримінальної та /або дисциплінарної відповідальності; ж) у процесі здійснення адміністративного судочинства, при вирішенні податкових спорів; по-друге, створенням правових засад ефективної реалізації статусу даних суб'єктів, а також їх ефективної взаємодії; по-третє, досконала класифікація суб'єктів податкового права є необхідною передумовою змістовного наукового дослідження їх потенціалу.

Зважаючи на те, що основних ідентифікуючих ознак податково-правового статусу соціальний суб'єкт набуває в податковому праві, класифікацію таких суб'єктів варто розглядати крізь призму предмету податкового права. Так, провідний вчений з податкового права М. Кучерявенко зазначає, що податкове право: 1) виступає як інститут предметний, тобто присвячений чітко визначеному предмету – різновиду відносин, що виникають з приводу встановлення, сплати і стягнення податків і зборів, їх зміни і скасування; 2) регулює суспільні відносини щодо встановлення, справляння і стягнення податкових платежів, їх зміни і скасування; розподіл і використання бюджетних коштів перебуває за межами податкових відносин, як і питання встановлення і стягнення неподаткових платежів та інших державних зборів; 3) встановлює обов'язок юридичних і фізичних осіб сплачувати податки і збори, а також регламентує процедуру обчислення і сплати податків і зборів, порядок здійснення податкового контролю і застосування заходів відповідальності за порушення податкового законодавства; 4) є складним інститутом, що включає сукупність своєрідних фінансово-правових норм [2, с. 4].

В цілому погоджуючись із значеними аргументами, вважаємо за доцільне звернути увагу і на низку адміністративно-правих норм, що забезпечують виконання податкового обов'язку, реалізацію, охорону та захист прав платників податків. Що спонукає розглядати податкове право як комплексне міжгалузеве утворення, інститут, що включає сукупність своєрідних фінансово-правових та адміністративно-правових норм, що суттєво впливає на статус його суб'єктів.

Аналіз точок зору науковців правників дає можливість зробити висновок про існування первинного соціального суб'єкта – людини, яка правовими нормами наділяється відповідним галузевим правовим, в нашому випадку податковим статусом. Колективні суб'єкти права є похідними від первинного суб'єкта.

Отже, суб'єктом права виступає соціальний суб'єкт, який набуває конкретний податково-правовий статус, що передбачається та закріплюється в нормах податкового права. Саме різновид правового статусу визначає особливості суб'єкта в конкретній галузі права.

Варто відзначити, що в теорії податкового права варіантів класифікації суб'єктів податкового права, податкових правовідносин чимало. Не вдаючись до дискусії щодо розмежування та співвідношення понять «суб'єкт податкового права», «суб'єкт податкових правовідносин», «учасник податкових правовідносин», зазначимо лише, що, на нашу думку, соціальний суб'єкт в податковому праві набуває певного правового статусу і в залежності від нього в конкретних податкових правовідносинах може виступати як суб'єкт владних повноважень наділений контролюючими функціями у сфері оподаткування, як платник податків, податковий агент тощо.

В процесі природно-історичного розвитку податкового права, змінювалась та удосконалювалась внутрішня структура статусів суб'єктів податкового права. Необхідно відмітити, що сучасна система правових статусів суб'єктів податкового права варто представити крізь призму ієрархічно-класифікаційного розподілу.

Відповідно класифікацію правових статусів суб'єкта податкового права варто здійснювати за кількома критеріями у декілька етапів. На першому етапі, в залежності від підстав, можна виділити дві групи суб'єктів – індивідуальні і колективні, яких в свою чергу, спираючись на теорію податкового права, розмежувати за двома критеріями, що визначають податковий обов'язок платника – «принцип резидентства і принцип територіальності» [3, с. 150-151], на резидентів та нерезидентів відповідно. На другому етапі за критерієм правового статусу в податковому праві індивідуальних суб'єктів можна розділити на суб'єктів: а) із загальним податково-правовим статусом: фізичні особи платники податків; б) із спеціальним податково-правовим статусом: фізичні особи – підприємці; самозайняті особи; посадові особи.

Зазначені спеціальні статуси можна охарактеризувати як альтернативні, тобто наявність одного статусу виключає можливість мати інший. Значну увагу дослідженню статусів індивідуальних суб'єктів податкового права приділяли: Головашевич О., Греца Я., Покатаєва О. та інші.

Варто зазначити, що всі індивідуальні суб'єкти в податковому праві виконують функцію платників податків і лише в окремих випадках функцію податкового агента, представника чи посадової особи контролюючого органу.

Складну та неоднорідну групу складають колективні суб'єкти податкового права, їх варто розділити на дві категорії: а) суб'єкти, що наділені владними повноваженнями у сфері оподаткування: а) держава, ВРУ, органи місцевого самоврядування, органи ДФС, контролюючі органи; б) суб'єкти, які не мають владних повноважень: юридичні особи приватного права, юридичні особи публічного права.

Разом з тим суб'єкти податкового права – платники податків в залежності від мети діяльності поділяються на прибуткових та неприбуткових. Варто зазначити, що в національному законодавстві використовуються і інші суміжні поняття, як вдало підмічають О. Гелич та Р. Щокін зазначаючи, що «поняття суб'єктів некомерційної господарської діяльності варто розглядати з погляду суб'єктного складу некомерційної господарської діяльності, якій присвячена глава 5 розділу 1 ГК України (ст. ст. 52–54), поняття непідприємницьких товариств та установ, закріплених у ст. ст. 83, 85, 86 ЦК України, і поняття неприбуткових організацій, закріплених у податковому законодавстві» [4, с. 258], разом з тим, на нашу думку, законодавцю варто звернути увагу на використання розрізнених термінів та привести їх у відповідність, адже за своїм змістовним наповненням вони є схожими, якщо не ідентичними.

Доцільно звернути увагу і на розмежування суб'єктів податкового права – платників податків в залежності від кількості працюючих та обороту коштів на малих, середніх та великих платників податків і також привести до єдиного критерію поділу таких суб'єктів за господарським та податковим законодавством.

За функціональним критерієм варто виокремити:

- суб'єктів, що виконують правотворчу функцію у сфері оподаткування: ВРУ, органи місцевого самоврядування;
- суб'єктів, що здійснюють функцію правозастосування та адміністрування у сфері оподаткування: органи ДПС України, контролюючі органи, Центри обслуговування платників податків; податкова міліція;
- суб'єкти, що виконують функцію платників податків;
- суб'єкти, що виконують делеговані фіскальні функції: податкові агенти, банки тощо.

Така система поділу визначає загальні підходи до класифікації правових статусів суб'єктів в податковому праві та може і має бути поглиблена за рахунок дослідження конкретних груп.

Література

1. Сырых В.М. Подготовка диссертаций по юридическим наукам: настольная книга соискателя. М.: РАП, 2012. 499 с.

2. Податкове право: навч. посіб. / Г. В. Бех, О. О. Дмитрик, Д. А. Кобильнік та ін. / за ред. проф. М. П. Кучерявенка. К.: Юрінком Інтер, 2003. 400 с.
3. Курс налогового права : в 6 т. Кучерявенко Н.П. Х.: Легас; Право, 2005.Т. III: Учение о налоге. 600 с.
4. Гелич А.О., Рябінець Д.Р. Правовий статус суб'єктів некомерційної господарської діяльності. Київ: Національний авіаційний університет, 2015. С. 258–260.

Деякі питання соціальної безпеки особистості в сучасних умовах українського суспільства. Теоретичний та практичний аспект

*Мельковський О.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Однією з основних потреб людини завжди була, є і буде безпека. На даний момент потреба в безпеці в нашій країні розхитана і вкрай складно задовольняється. Довгий час Україна знаходиться в стані кризи, йде війна, дестабілізація і напруга в суспільстві, порушено не просто довіру один до одного, а взагалі базову довіру до світу. У такій ситуації легко створити масову паніку. При цьому в інформаційному потоці тоне і набагато повільніше доходить інформація про те, як справлятися зі страхом і панікою.

В умовах глобальної економіки і розвитку інформаційного суспільства особливу актуальність набула проблема забезпечення і зміцнення соціальної безпеки особистості, що обумовлено наростанням невизначеності, нестабільності і ризиків практично у всіх сферах існування людини: політичній, економічній, культурній. Зазначені обставини є потужним каталізатором виникнення і поширення різних страхів, фобій, маній та інших психологічних явищ які ведуть до соціальної незахищеності людей.

Діалектика соціальної безпеки особистості нерозривно пов'язана з такими поняттями як тривога і страх. Тривога є найвищим ступенем втрати соціальної безпеки. Її прояв – це втрата особистої безпеки не тільки в сфері наявного буття (сам по відношенню до себе), але і в інших сферах буття (по відношенню до предків і нащадків). Слід зауважити, що відчуття тривоги і проявлення заклопотаності з боку окремо взятої особистості можуть бути причинними і безпричинними, адекватними (занепокоєння) і неадекватними (жах). Високий рівень показників тривоги руйнує соціальну відповідальність, яка є обов'язковою умовою соціальної безпеки особистості.

Страх це принципово інше поняття. На відміну від тривоги (занепокоєння, стимулюючого дію), страх (і особливо високий його ступінь), навпаки, викликає у людини ступор, бездіяльність, фаталізм. Страх здійснює рушійний вплив на особистість і призводить до розладу її соціальної безпеки. Страх перед смертю, хворобою, страх втратити роботу або своїх близьких часом штовхає людину навіть до суїциду. При цьому, людина іноді може тимчасово «забувати» про свій страх, оскільки вектор страху направлений, як правило, в майбутнє, а особистість існує у теперішньому часі.

Слід зазначити, що страх визначають як емоції, які виникають в процесі мислення і уяви та передбачають небезпеку для життя, здоров'я і самопочуття людини. Страх нерідко негативно позначається на поведінці людей, підвищуючи ризики, можливість помилок і невдач. Перебуваючи у стані страху будь яка особа знаходиться у стані стресу, та є досить вразливою від будь якого зовнішнього психологічного впливу. Тому в процесі забезпечення особистої безпеки громадян в різних ситуаціях, слід приділяти значну увагу оволодінню психотехнічними прийомами зняття страху.

Як реакцію на наявність страху виділяють стан паніки. Паніка – наш давній спосіб захист від страху при зіткненні з чимось незрозумілим. Паніку визначають як раптовий, несвідомий страх, стан інтенсивної тривоги перед реальною або передбачуваною загрозою, яка опановує окремих осіб, найчастіше натовп. Масова паніка найстрашніша, бо чим більше людей в ній задіяно, тим нижче рівень самосвідомості кожного.

У теперішній час паніка поширюється в рази швидше, оскільки цьому сприяє наявність широкого інформаційного простору. Через соціальні мережі можна запустити будь-який слух, інформацію або дезінформацію. Характерно, що дезінформація поширюється набагато швидше за інші види даних. У наш час інформація яка може провокувати паніку частіше перетікає з онлайн у офлайн, а не навпаки.

Виникає закономірне питання яким чином забезпечити нейтралізацію цього негативного стану? У всіх випадках передусім корисний самоаналіз. Варто просто запитати себе, чи не в паніці я перебуваю, але робити це потрібно в спокійній ситуації. Якщо паніка вже почалася, слід знайти сили щоб відволіктися від поганих новин, переміститися з міста де наявна паніка, обов'язково перевірити отриману інформацію, в ідеалі з використанням декількох джерел.

Якщо людина знає, що схильна до паніки, то в стані спокою вона може так налаштувати свою стрічку новин, щоб в ній були не тільки негативні, але і раціональні думки. Ще один дуже необхідний засіб – інформаційний детокс: вкрай важливо вимикати новини на певний період часу. Він корисний ще й тим, що дозволяє освіжити мозок і зрозуміти, як ми функціонуємо без соцмереж, чи впливають вони на наше самопочуття.

Питанням захисту громадян від впливу страху та забезпечення їх безпеки приділяється достатньо уваги як в межах будь якої держави так і на міжнародній арені. Так наприклад, в Програмі розвитку ООН (ПРООН) ведеться річ про розвиток людського потенціалу. З 1994 року розвивається ідея розширеного трактування концепції безпеки особистості. Пропонується виділити в ній два взаємопов'язані фактори:

- захист від несподіваних і згубних порушень нашого повсякденного способу життя («свобода від страху»);
- захист від постійних погроз голоду, хвороб, злочинів і придушення («свобода від потреби»).

Взагалі прийнято виділяти сім окремих компонентів безпеки особистості:

- економічна безпека (гарантований мінімальний дохід);
- продовольча безпека (фізична і економічна доступність продуктів харчування);
- безпека для здоров'я (відносна свобода від захворювань і заражень);
- екологічна безпека (доступність чистої води і чистого повітря, система землекористування, яка зберігає родючість ґрунту);
- особиста безпека (свобода від фізичного насильства і погроз);
- безпека меншин (збереження культурної своєрідності);
- політична безпека (захист основних прав людини і свобод).

З метою визначення доцільності розгляду тих чи інших питань в контексті безпеки особистості, слід з'ясувати, в якій мірі захищеність людей перебуває під загрозою, які існують плюси і мінуси розширення концепції безпеки шляхом включення в неї свободи від «потреби» і свободи від страху.

При вирішенні питань безпеки особистості слід звернути увагу на такі сучасні тенденції :

1. Зміщення акценту від безпеки держав до безпеки особистості.
2. Наявність основного завдання щодо безпеки громадян підвищує роль держави в забезпеченні їх захисту, зобов'язує надавати відповідні гарантії їх безпеки.
3. Існує відповідний взаємозв'язок між безпекою особистості і тим фактом, що багато проблем знаходяться поза межами державних та політичних кордонів, у зв'язку з чим їм не можливо поставити заслін.

На даний час, існують багато систем психологічних шляхів, методів і прийомів, що дозволяють підвищити ступінь захищеності людини у небезпечних в правовому відношенні ситуаціях, на основі активізації діяльності служб суспільної безпеки і одночасного формування у громадян відповідних умінь щодо забезпечення особистої безпеки.

Виділяють кілька напрямків психологічного забезпечення індивідуальної, групової і громадської безпеки:

а) пропаганда і роз'яснення основних положень щодо оптимальної тактики поведінки в умовах небезпечних ситуацій;

б) психологічна експертиза за фактами нещасних випадків, поранень і загибелі людей в результаті небезпечної ситуації, що дозволяє на основі аналізу поведінки постраждалих сформулювати відповідні рекомендації щодо профілактики неадекватної поведінки і невірних дій;

в) спеціальне навчання з метою вироблення психологічної готовності до дій в разі небезпеки і розвиток необхідних особистісних якостей;

г) психодіагностика рівня віктимності, особливо у осіб, які професійно займаються забезпеченням громадської безпеки і боротьбою зі злочинністю (працівників правоохоронних органів);

д) зниження рівня віктимності у громадян і професійних працівників на підставі проведення комплексу психологічних заходів;

е) надання психологічної допомоги особам, які побували у кримінальних та інших небезпечних ситуаціях;

ж) чітке визначення функцій відповідних служб щодо психологічного забезпечення безпеки окремих громадян, населення в цілому і формулювання конкретних завдань щодо пропаганди тактики безпечної поведінки, проведення віктимологічної профілактики і спеціального навчання людей;

з) проведення спеціальних заходів відповідними службами щодо припинення чуток, агресивних дій мас людей, паніки, кримінального мобінга (форма психологічного насильства у вигляді цькування) та інших деструктивних чинників, що діють на психологію громадян;

і) розробка заходів щодо психологічного забезпечення безпеки співробітників служб при виконанні службових зобов'язань.

Таким чином, реалізуючи ідею загальної та міжнародної суспільної безпеки особистості слід звертати увагу на систематичне просування ідей миру, поваги до прав людини, захисту навколишнього середовища, ліквідації голоду. Цими діями буде зміцнюватися безпека усього людства, виникнуть умови, при яких громадяни будь якої держави матимуть більше свободи від потреб і страху.

Правова природа реалізації регулятивної функції адміністративного права

*Миронець О.М., к.ю.н., ст. викладачка
Національний авіаційний університет*

Реалізація як регулятивної функції адміністративного права, так і регулятивних функцій деяких інших, відмінних від нього галузей права, відбувається через адміністративно-процесуальні норми, які регулюють конфлікти та неконфліктні провадження. Комплекс послідовних дій, який необхідний для реальної дії закріпленого регулятивною нормою права або обов'язку, відбувається відповідно до адміністративно-процесуальних норм неконфліктних проваджень. Реалізація ж невиконання обов'язку або недотримання заборони, санкції відбувається відповідно до адміністративно-процесуальних норм в межах конфліктних проваджень. На наше переконання, те, що таке право, обов'язок, заборона встановлено нормами адміністративного чи інших галузей права значення не має. Річ у тім, що процесуальні норми адміністративного права в обох цих випадках є засобом їх реалізації.

Ми вважаємо, що особливість галузі адміністративного права полягає в тім, що його ж процесуальні норми в порядку неконфліктних та конфліктних проваджень є порядком реалізації як адміністративних норм, так і норм інших галузей права, які власних процесуальних норм не мають, а тому за необхідності застосовують процесуальні норми адміністративного права. Ця ситуація має історичне підґрунтя, так як адміністративне право ще в радянські часи фактично регулювало також і такі галузі, які на сьогодні вже від нього відокремилися.

Так, наприклад, у наші дні повітряне право є самостійною галуззю права, яка має крім значної кількості нормативно-правових актів, навіть власний кодифікований – Повітряний кодекс України (далі по тексту – ПК України)¹. Проте при порушенні норм повітряного права, ніколи не накладається повітряний вид юридичної відповідальності, так як такого виду не існує. Разом з тим, статтями Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі по тексту – КУпАП) (статті 111, 112, 113, ч. 2 статті 120, ч. 3 статті 133)² встановлюється адміністративна відповідальність. При цьому реалізація норм, якими встановлено ці санкції, відбувається відповідно до адміністративно-процесуальних норм.

Вказане вище можна прослідкувати на наступних прикладах. Так, згідно з п. 9 ч. 1 ст. 6 ПК України, керівник уповноваженого органу з питань цивільної авіації, що реалізує державну політику і стратегію розвитку авіації України, здійснює державне регулювання діяльності в галузі цивільної авіації, уповноважений на реєстрацію та облік об'єктів авіаційної діяльності, ведення державних реєстрів цивільних повітряних суден та аеродромів³.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України» від 8 жовтня 2014 р. № 520⁴, Державна авіаційна служба (Державіаслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра інфраструктури, який реалізує державну політику у сфері цивільної авіації та використання повітряного простору України та є уповноваженим органом з питань цивільної авіації. Наприклад, відповідно до п. 25 ч. 4 цього положення, Державіаслужба здійснює реєстрацію і виключення з реєстру цивільних повітряних суден та аеродромів України, веде Державний реєстр цивільних повітряних суден України та Державний реєстр аеродромів цивільної авіації України⁵. Тобто як орган публічного адміністрування Державіаслужба надає вказані вище послуги відповідно до спеціально розробленого порядку, затверджених Наказом Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Авіаційних правил України, Частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні» 25.10.2012 р. № 636⁶ та Наказом Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації «Про затвердження Правил реєстрації цивільних аеродромів України» 25.10.2005 р. № 795⁷.

Отже, у даному випадку регулятивна функція повітряного права з державного регулювання діяльності в галузі цивільної авіації щодо реєстрації та обліку об'єктів авіаційної діяльності, ведення державних реєстрів цивільних повітряних суден та аеродромів реалізується органом публічного адміністрування в галузі цивільної авіації (Державіаслужбою). Тобто, на нашу думку, з моменту звернення суб'єктів авіаційної діяльності до Державіаслужби, саме остання забезпечує власною сервісною діяльністю її реалізацію. Це неконфліктне провадження з одного боку ініціюється суб'єктом авіаційної

¹ Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48-49. Ст. 536.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.

³ Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48-49. Ст. 536.

⁴ Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: Постанови Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 520. *Офіційний вісник України*. 21.10.2014 р. № 82. Стор. 63. Стаття 2332. Код акту 74234/2014.

⁵ Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 520. *Офіційний вісник України*. 21.10.2014 р. № 82. Стор. 63. Стаття 2332. Код акту 74234/2014.

⁶ Про затвердження Авіаційних правил України, Частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні»: Наказом Міністерства інфраструктури України від 25 листопада 2012 р. № 636. *Офіційний вісник України*. 14.12.2012 р. № 93. Стор. 330. Стаття 3814. Код акта 64631/2012.

⁷ Про затвердження Правил реєстрації цивільних аеродромів України: Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 25 жовтня 2005 р. № 795. *Офіційний вісник України*. 30.11.2005 р. № 46. Стор. 108. Стаття 2917. Код акта 34321/2005.

діяльності, а з іншого забезпечується послідовними діями працівників Державіаслужби відповідно до вказаних вище правил реєстрації цивільних авіасуден чи аеропортів, що фактично є адміністративними процесуальними нормами позитивного застосування цих правил суб'єктом публічного адміністрування. А тому, ми переконані, що результат цього неконфліктного провадження як от здійснення реєстрації повітряного судна чи аеропорту і є практичною позитивною реалізацією як регулятивної функції повітряного, так і адміністративного права.

Разом з тим, у випадку порушення норм повітряного права (порушення відповідних заборон або невиконання відповідних обов'язків) саме процесуальними нормами адміністративного права забезпечується можливість подальшої реалізації регулятивної функції повітряного права після «трансформації» реалізації останньої в реалізацію охоронної функції адміністративного права.

Так, наприклад, розгляд справ про правопорушення у галузі цивільної авіації, накладення і стягнення штрафів за порушення вимог законодавства на повітряному транспорті відбувається відповідно до Порядку накладення і стягнення штрафів за порушення вимог законодавства на повітряному транспорті, затвердженого Наказом Міністерства інфраструктури України від 26.12.2011 № 637¹. Згідно з п. 1.2. цього Порядку, він поширюється на суб'єктів авіаційної діяльності у разі здійснення ними правопорушення у галузі цивільної авіації та фізичних осіб у разі здійснення ними адміністративного правопорушення на повітряному транспорті. Останні за порушення правил безпеки польотів (стаття 111 КУпАП); порушення правил поведінки на повітряному транспорті (стаття 112 КУпАП); порушення правил міжнародних польотів (стаття 113 КУпАП); порушення правил пожежної безпеки на повітряному транспорті (частина друга статті 120 КУпАП), а також порушення правил перевезення небезпечних речовин або предметів на повітряному транспорті (частина третя статті 133 КУпАП) несуть адміністративну відповідальність, постанова про яку може бути оскаржена у порядку КУпАП шляхом подання адміністративної скарги до суду за місцем реєстрації такої фізичної особи. А згідно зі статтею 126 ПК України протиправні дії юридичні і фізичні особи, діяльність яких пов'язана з використанням повітряного простору України, розробленням, виготовленням, ремонтом та експлуатацією авіаційної техніки, здійсненням господарської діяльності в галузі цивільної авіації, обслуговуванням повітряного руху, забезпеченням безпеки авіації, несуть відповідальність згідно із законом².

Зокрема, до юридичних осіб-суб'єктів авіаційної діяльності згідно зі ст. 127 ПК України застосовуються фінансові санкції³. Оскарження такої постанови та фінансових санкцій можливе за правилами Кодексу адміністративного судочинства України шляхом подання адміністративної скарги (позову).

У цьому випадку на складення протоколів про вказані правопорушення уповноважені Голова Державіаслужби України, його заступники, державні інспектори та уповноважені на проведення перевірок посадові особи Державіаслужби України, керівники аеропортів, начальники служб авіаційної безпеки аеропортів або їх заступники (п. 2.2. Порядку), а на винесення постанов – державний інспектор або уповноважена на проведення перевірки посадова особа Державіаслужби України, що склала протокол (п. 4.1. Порядку) та Голова

¹Порядок накладення і стягнення штрафів за порушення вимог законодавства на повітряному транспорті: Наказ Міністерства інфраструктури України від 26 грудня 2011 р. № 637. *Офіційний вісник України*. 03.02.2012 р. № 7. Стор. 163. Стаття 272. Код акта 60175/2012.

² Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48-49. Ст. 536.

³ Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 48-49. Ст. 536.

Державіаслужби України або його заступники (п. 5.4. Порядку)¹. Отже, як представники суб'єкта публічного адміністрування Державіаслужби вони при виконанні своїх посадових обов'язків здійснюють практичну реалізацію охоронної функції адміністративного права. Ми вважаємо, що проведення ними перевірки суб'єкта авіаційної діяльності, складення протоколу, постанови у разі здійснення ним правопорушення у галузі цивільної авіації та фізичних осіб у разі здійснення ними адміністративного правопорушення на повітряному транспорті відбувається за адміністративно-процесуальними нормами конфліктного провадження. Тобто з моменту виявлення таких правопорушень Державіаслужбою та відповідного процесуального реагування відбулася «трансформація» реалізації регулятивної функції повітряного права у реалізацію охоронної функції адміністративного права. У зв'язку з тим, що власних процесуальних норм, які б забезпечили охорону порушуваних у цьому випадку заборон та недотриманих обов'язків у сфері цивільної авіації ПК України не має, то саме процесуальні норми адміністративного права і виконали цю функцію. Отже, як можна зробити висновок, повітряне право реалізує свої функції виключно разом або навіть трансформуючись в реалізацію саме функцій адміністративного права.

На підставі вказаного вище, ми вважаємо, що вказаний процес реалізації регулятивної функції адміністративного права можна спостерігати як при реалізації регулятивної функції саме цієї галузі права, так і при реалізації регулятивних функцій інших галузей права, функціонування яких забезпечується адміністративно-процесуальними нормами.

Література

1. Повітряний кодекс України : Закон України від 19 травня 2011 р. № 3393-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 48-49. Ст. 536.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.
3. Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України : Постанови Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 520. Офіційний вісник України. 21.10.2014 р. № 82. Стор. 63. Стаття 2332. Код акту 74234/2014.
4. Про затвердження Авіаційних правил України, Частина 47 «Правила реєстрації цивільних повітряних суден в Україні» : Наказом Міністерства інфраструктури України від 25 листопада 2012 р. № 636. Офіційний вісник України. 14.12.2012 р. № 93. Стор. 330. Стаття 3814. Код акта 64631/2012.
5. Про затвердження Правил реєстрації цивільних аеродромів України : Наказ Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації від 25 жовтня 2005 р. № 795. Офіційний вісник України. 30.11.2005 р. № 46. Стор. 108. Стаття 2917. Код акта 34321/2005.
6. Порядок накладення і стягнення штрафів за порушення вимог законодавства на повітряному транспорті : Наказ Міністерства інфраструктури України від 26 грудня 2011 р. № 637. Офіційний вісник України. 03.02.2012 р. № 7. Стор. 163. Стаття 272. Код акта 60175/2012.

Самовільне зайняття земельної ділянки (ст. 197-1 КК України), вчинене службовою особою: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства

Мовчан Р.О., к.ю.н., доцент

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Аналіз судової практики за ст. 197-1 КК України засвідчив, що при її застосуванні виникає декілька основних проблем, однією з яких є кримінально-правова оцінка доволі

¹ Порядок накладення і стягнення штрафів за порушення вимог законодавства на повітряному транспорті: Наказ Міністерства інфраструктури України від 26 грудня 2011 р. № 637. Офіційний вісник України. 03.02.2012 р. № 7. Стор. 163. Стаття 272. Код акта 60175/2012.

поширених ситуацій, коли до самовільного зайняття земельних ділянки причетні службові особи. Крім того, серед криміналістів вже тривалий час не вщухають дискусії і щодо питання про необхідність посилення (диференціації) відповідальності саме за ті прояви розглядуваних діянь, які вчинені службовою особою. Тому у цій роботі я вирішив зосередитись на вирішенні питань про: 1) кваліфікацію самовільного зайняття земельної ділянки, вчиненого службовою особою; 2) доцільність доповнення ч. 2 ст. 197-1 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення самовільного зайняття земельної ділянки службовою особою.

Для правильного вирішення першого із вказаних питань необхідним є застосування правил кваліфікації злочинів взагалі та службових злочинів зокрема. У п. 3 постанови пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» зазначається, що відповідальність за ст. 365 КК України (її старої редакції) настає лише за умови, якщо дії службової особи були зумовлені її службовим становищем і пов'язані з її владними чи службовими повноваженнями. Якщо такого зв'язку не встановлено, то дії винного за наявності підстав можуть кваліфікуватися за статтями КК України, які передбачають відповідальність за злочини проти особи, власності, громадського порядку тощо. З цього роз'яснення випливає, що у випадках, коли службова особа вчиняє самовільне зайняття земельної ділянки без використання своїх службових повноважень, її дії треба кваліфікувати лише за відповідною частиною ст. 197-1 КК України без посилання на статті, які передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності.

Інша ситуація, вочевидь, виникає, коли службова особа вчинила самовільне зайняття земельної ділянки з використанням своїх службових повноважень. М. І. Панов вважає, що у разі, коли злочин, передбачений ст. 197-1 КК України, вчинила службова особа шляхом використання службового становища, скоєне охоплюється ст. 364 КК України [1, с. 232]. О. О. Пенязькова, навпаки, переконана в тому, що подібні прояви мають кваліфікуватися лише за ст. 197-1 КК України [2, с. 169–171]. Натомість чимало інших науковців, які досліджували це питання, висловилися за кваліфікацію розглядуваних дій за сукупністю злочинів [3, с. 9–10; 4, с. 736]; ця позиція ґрунтується на таких аргументах: якщо самовільне зайняття земельної ділянки посягає на правовідносини власності на землю, то службові злочини – на встановлений законом порядок використання влади, повноважень, становища та пов'язаних з ними можливостей службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх апарату тощо [5, с. 1123]. З огляду на це потрібно пригадати сформульоване В. М. Кудрявцевим правило, згідно з яким відсутня ідеальна сукупність злочинів у тому разі, коли дії винного спричиняють шкоду об'єктам, які знаходяться між собою у відносинах підлеглості або один з об'єктів є частиною іншого [6, с. 239]. Основні безпосередні об'єкти самовільного зайняття земельної ділянки та зловживання службовим становищем не перебувають між собою у взаємозв'язку, вказаному В. М. Кудрявцевим, і жоден з них немає підстав розглядати як більш повний порівняно з іншим.

Проте, якщо вчинене є посяганням на різні безпосередні об'єкти кримінально-правової охорони, то його необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів. Як зазначає В. В. Устименко, у випадках, коли дії не виступають як елемент об'єктивної сторони такого злочину, як зловживання службовим становищем, а охоплюються самостійною нормою (у нашому випадку – це ч. 1 ст. 197-1 КК України), дії службової особи мають кваліфікуватися за ознаками сукупності [7, с. 63]. Заслуговує на підтримку думка М. І. Мельника, який пише, що у разі, коли службова особа посягнула одночасно на суспільні відносини, які визначають правильну діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, окремих організацій, установ, підприємств, а також осіб, які надають публічні послуги, і, наприклад, власність, її дії треба кваліфікувати за наявності відповідних ознак як службовий злочин і як той чи інший злочин проти власності [5, с. 1124].

Отже, дії службової особи, винної у самовільному зайнятті земельної ділянки, за наявності підстав потребують додаткової кваліфікації за нормами розд. XVII Особливої

частини КК України, оскільки в аналізованій ситуації вбачається так звана різнооб'єктна ідеальна сукупність злочинів.

Застереження «за наявності підстав» треба вважати виправданим, зокрема, через:

1) необхідність врахування положень Закону України від 21 лютого 2014 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції», на підставі якого в диспозиції ч. 1 ст. 364 КК України слова «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб» замінено словами «з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи». Пояснюється це доведеним в юридичній літературі фактом того, що використання службовою особою влади чи службового становища в інтересах, відмінних від мети одержання неправомірної вигоди, не утворює складу злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 364 КК України, навіть за умови настання істотної шкоди чи тяжких наслідків [8, с. 228–229];

2) розповсюдженість помилкової практики, коли шкода, заподіяна самовільним зайняттям земельної ділянки, враховується і при кваліфікації за ст. 197-1 КК України, і при кваліфікації за нормою про відповідальність за той чи інший злочин у сфері службової діяльності. При такій кваліфікації особі двічі інкримінується одна й та сама ознака, тобто порушується один із ключових принципів кримінально-правової кваліфікації – принцип недопустимості подвійного інкримінування [9, с. 108–109].

До речі, згадавши про вказаний принцип кваліфікації, необхідно зауважити, що в 2014 р. змін зазнала не лише диспозиція, а й примітка ст. 364 КК України. За результатами добре відомого та широко обговорюваного «удосконалення» останньої з неї було вилучено формулювання «якщо вона полягала у завданні матеріальних збитків», за допомогою тлумачення якого у правозастосовних органів раніше зберігалася можливість кваліфікувати за сукупністю зі ст. 364 КК України і ті прояви самовільного зайняття земельної ділянки, які призвели і до іншої, ніж матеріальної, яка вже була оцінена при інкримінуванні ст. 197-1 КК України, шкоди. Вочевидь, саме із фактом внесення згаданих змін до ст. 364 КК України (як її диспозиції, так і примітки) треба пов'язувати ту обставину, що, починаючи з квітня 2014 р., незважаючи на збереження динаміки показників вчинення самовільного зайняття земельної ділянки службовими особами з використанням свого службового становища чи повноважень, у судовій практиці фактично перестали зустрічатися прояви кваліфікації злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України, за сукупністю зі злочинами у сфері службової діяльності.

Завершуючи розгляд питання кримінально-правової оцінки дій службової особи, яка вчиняє самовільне зайняття земельної ділянки, необхідно звернути увагу на те, що в абсолютній більшості випадків таке зайняття здійснювала не сама особа, а підлеглі працівники, які виконували відповідну вказівку. Кваліфікуючи такі дії за ст. 197-1 КК України, правозастосовним органам потрібно звертати особливу увагу на необхідність підтвердження достатніми та належними доказами факту наявності відповідних вказівок. В іншому разі суд може констатувати недоведеність вини та закрити провадження.

Як вже зазначалося на початку цієї роботи, у кримінально-правовій доктрині вже тривалий час відкритим залишається питання про доцільність вказівки у диспозиції однієї із частин норми про самовільне зайняття земельної ділянки саме на службову особу як спеціального суб'єкта цього злочину. З такою пропозицією свого часу виступав І. К. Тупіко. Свою позицію він обґрунтовував тим, що самовільному зайняттю земельної ділянки, вчиненому службовою особою, притаманний вищий рівень суспільної небезпеки порівняно з діями, вчиненими приватними особами, і введення спеціальної норми одночасно з посиленням санкції сприятиме більш ефективній боротьбі з цим явищем [10, с. 161]. За включення до ст. 197-1 КК України норми, яка б передбачала посилену відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки, вчинене службовою особою з використанням службового становища, виступають і деякі сучасні дослідники [11, с. 123]. Зокрема,

аргументуючи необхідність такого кроку, О. О. Пенязькова слушно зазначає, що чинні редакції статей 364 та 364-1 КК України створюють «лазівку» для криміналітету, що дає змогу уникати того реагування держави на вчинений злочин, яке відповідає ступеню та характеру суспільної небезпеки вчиненого [2, с. 170–171].

Оцінюючи необхідність ухвалення відповідних змін у 2012 р., автор цих рядків разом з О. О. Дудоровим писав, що «кримінально-правові заходи, які існували на той час, були достатніми для боротьби із самовільним зайняттям земельної ділянки, вчиненим службовою особою» [12, с. 276–278]. Однак треба визнати, що ситуація в аналізованій царині докорінно змінилася, адже згадані зміни до ст. 364 КК України, внаслідок яких сфера застосування відповідної заборони (як і ст. 364-1) була суттєво звужена, фактично позбавили правозастосовні органи можливості враховувати спеціальний статус службової особи, яка вчинила самовільне зайняття земельної ділянки. На користь такої пропозиції може свідчити і кожен із низки вагомих та переконливих аргументів Н. В. Нетеси, якими ця авторка пояснювала необхідність ухвалення подібних змін до ст. 240 КК України та які однаковою мірою придатні і для обґрунтування аналогічних уточнень ст. 197-1 КК України.

По-перше, використання службовою особою адміністративного ресурсу значно полегшує організацію та здійснення незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення (як і самовільного зайняття земельної ділянки).

По-друге, шкода, завдана надрам та довкіллю (у нашому випадку йдеться про правовідносини власності) внаслідок такої діяльності, є більшою, ніж у тих випадках, коли такий злочин вчиняє приватна особа.

По-третє, питома вага випадків учинення досліджуваного злочину службовою особою є досить репрезентативною (15,9 %). Тут знову зауважу, що в ситуації із самовільним зайняттям земельної ділянки кількість подібних проявів є ще більшою, сягаючи 33 %.

По-четверте, реалізація ініційованої пропозиції зніме питання про необхідність додаткової кваліфікації розглядуваних випадків за відповідними статтями розд. XVII КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

По-п'яте, пропонуване розв'язання проблеми сприятиме забезпеченню одноманітності правозастосовної практики [13, с. 227–229].

Водночас треба зважати на зауваження В. Я. Громка, який акцентує, що у розглядуваних випадках треба брати до уваги використання законодавцем подібних, проте відмінних конструкцій – «зловживання службовим становищем» і «зловживання повноваженнями»: перша позначає протиправні діяння «публічних» службових осіб, поняття яких закріплено в примітці до ст. 364 КК України, а інша – діяння, зокрема, службових осіб юридичних осіб приватного права. Це унеможливило посилену кримінальну відповідальність службових осіб юридичних осіб приватного права, якщо у тій чи іншій нормі КК України відповідальність пов'язується з використанням (зловживанням) службового становища [14, с. 8]. З огляду на сказане, я підтримую ідею доповнення ч. 2 ст. 197-1 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення самовільного зайняття земельної ділянки службовою особою не лише з використанням службового становища, а й службових повноважень.

Література

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
2. Пенязькова О. О. Кримінально-правова охорона земель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 291 с.
3. Карпов Т. И. Ответственность за самовольный захват земли и самовольное строительство по советскому уголовному праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1972. 21 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. В. Ф. Бойка, Я. Ю. Кондратьєва, С. С. Яценка. Київ : Юрінком, 1997. 960 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
6. Кудрявцев В. Н. Общая теория квалификации преступлений. Москва : Юрид. лит., 1972. 352 с.
7. Устименко В. В. Специальный субъект преступления. Харків : Вища шк. Изд-во при ХГУ, 1989. 104 с.
8. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : монографія / О. О. Дудоров, М. В. Комарницький, Д. О. Калмиков; за ред. О. О. Дудорова, В. М. Комарницького. Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2016. 567 с.
9. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
10. Тупико И. К. Незаконное занятие земли и меры по борьбе с ним по советскому праву : дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1974. 172 с.
11. Захарчук В. М. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. 214 с.
12. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво : монографія; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 400 с.
13. Нетеса Н. В. Кримінальна відповідальність за порушення правил охорони або використання надр : монографія. Харків : Право, 2013. 304 с.
14. Громко В. Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2015. 224 с.

Призначення та ознаки контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні

*Музичук О.М., д.ю.н., професор, Заслужений юрист України
Харківський національний університет внутрішніх справ*

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, присвячених проблематиці контролю за діяльністю правоохоронних органів, його сутність та особливості залишаються нез'ясованими з наступних причин: по-перше, відсутнє чітке законодавче визначення поняття правоохоронних органів як об'єкту такого контролю; по-друге, не визначено вичерпний перелік правоохоронних органів, оскільки нормативно-правові акти (як законодавчі, так і підзаконні) визначають різну їх кількість; у чинному законодавстві не визначено спеціальні ознаки правоохоронних органів, за допомогою яких можна було б виокремити останні з-поміж інших державних органів; по-третє, нез'ясованими у науковій літературі та невизначеними у чинному законодавстві є система суб'єктів контролю за діяльністю правоохоронних органів, їх завдання, функції та повноваження, форми та види взаємодії між ними; по-четверте, у чинному законодавстві не визначено координуючий орган з питань контролю за діяльністю правоохоронних органів; по-п'яте, у науковій літературі більша увага приділяється характеристиці зовнішнього контролю за діяльністю правоохоронних органів і лише поодинокі праці присвячені дослідженню внутрішньовідомчого контролю; по-шосте, об'єктом та предметом такого контролю науковці частіш за все називають зовнішню правоохоронну діяльність правоохоронних органів, натомість, важливим є розгляд як предмету такого контролю стану соціально-правового захисту працівників правоохоронних органів, матеріального, фінансового та інших видів

забезпечення функціонування правоохоронних органів; по-сьоме, у науковій літературі фрагментарно визначено рівні контролю за діяльністю правоохоронних органів, вимоги, які висувуються щодо його здійснення, його форми та методи; по-восьме, як у чинному законодавстві, так і у науковій літературі нечітко визначено процедурні та організаційні засади контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні, що досить часто стає причиною зловживань під час реалізації владними суб'єктами контрольних повноважень.

Вважаю, що початковим етапом з'ясування сутності та особливостей контролю за діяльністю правоохоронних органів в Україні повинне бути уточнення його призначення, яке у тлумачних словниках української мови визначається як: роль, завдання когось, чого-небудь у житті, існуванні; цілеспрямованість, мета створення чого-небудь; мета використання чого-небудь». Щойно наведене тлумачення слова «призначення» дає змогу розглядати його як сукупність мети та завдань певної діяльності в суспільстві, мети та завдань, які обумовили її необхідність та важливість у системі суспільних відносин. Отже, основна увага під час характеристики призначення контролю за діяльністю правоохоронних органів буде присвячена з'ясуванню: по-перше, його мети; по-друге, – завдання.

Беручи до уваги те, що метою будь-якого контролю є досягнення бажаного результату, вважаю, що *метою контролю за діяльністю правоохоронних органів* є забезпечення: реалізації в діяльності правоохоронних органів основних принципів та вимог правоохоронної політики держави; неухильного дотримання дисципліни та законності в діяльності правоохоронних органів; дотримання ними прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб та інших колективних суб'єктів правовідносин; відповідності їх діяльності встановленим вимогам; виконавської дисципліни; ефективності та прозорості в діяльності правоохоронних органів, злагодженої та скоординованої їх правоохоронної діяльності.

До завдань контролю за діяльністю правоохоронних органів пропоную віднести такі:

1. Перевірку та аналіз стану дотримання правоохоронними органами та їх працівниками чинного законодавства та виконавської дисципліни.
2. Встановлення фактичного стану, якості та ефективності виконання покладених на них завдань, функцій та обов'язків, реалізації наданих прав.
3. Сприяння виконанню покладених на них завдань, функцій та обов'язків, реалізації наданих прав.
4. Спостереження за дотриманням у правоохоронних органах прав, свобод і законних інтересів їх персоналу, рівнем їх соціального забезпечення.
5. Попередження, виявлення та припинення правопорушень серед працівників правоохоронних органів, встановлення передумов щодо притягнення винних до відповідальності згідно з повноваженнями суб'єкта контролю.
6. Встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень працівниками правоохоронних органів, недотримання встановлених обмежень, порушення прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, прав та законних інтересів юридичних осіб та інших колективних суб'єктів, розроблення заходів щодо зменшення їх негативного впливу та викорінення.
7. Своєчасне, повне і об'єктивне інформування населення про діяльність правоохоронних органів, вивчення громадської думки про роботу правоохоронних органів.
8. Визначення та оцінка ефективності стилю і методів роботи правоохоронних органів усіх рівнів та їх персоналу.
9. Виявлення позитивного досвіду і його використання в практиці; подання практичної допомоги підлеглим апаратам та окремим працівникам в усуненні виявлених в їх діяльності недоліків.
10. Відновлення порушених прав учасників суспільних відносин шляхом відміни дії незаконного правового акту підконтрольного об'єкта, відсторонення його від виконання посадових обов'язків, тощо.

Визначення мети та завдань контролю за діяльністю правоохоронних органів, які

охоплюються таким поняттям як «*призначення контролю*», дозволило сформулювати останнє як сукупність його мети та завдань, що визначають його місце та роль серед інших функцій публічного управління, особливості форм та методів його реалізації, а також наслідків для підконтрольного об'єкта.

Перш ніж запропонувати визначення контролю за діяльністю правоохоронних органів, наведемо перелік його *спеціальних ознак*, серед яких:

1. Він є різновидом соціального контролю, механізмом участі державних та недержавних суб'єктів в управлінні правоохоронною справою, що є позитивно апробованою практикою більшості демократичних країн.

2. Його об'єктом є лише правоохоронні органи держави, законодавче визначення яких є недосконалим, а перелік, що пропонується у чинному законодавстві, – відкритим (невичерпним).

3. Предметом такого контролю є як зовнішня, так і внутрішньо-організаційна діяльність правоохоронних органів.

4. Виконує спеціальну мету та спеціальні завдання, які ми сформулювали вище.

5. Здійснюється міжнародними, державними та недержавними суб'єктами, чим відрізняються від таких видів контролю як: державний, цивільний та громадський, які досить часто ототожнюються у науковій літературі.

6. Суб'єкти такого контролю наділені різним об'ємом контрольних повноважень (від припинення їх діяльності, зміни штатної структури, скасування актів управління останніх до подання скарги на їх діяльність), а незначний об'єм деяких з них (наприклад, громадського контролю) обумовлює необхідність введення у законодавчий обіг такого терміну як «громадський нагляд».

7. Як правило, передбачає втручання суб'єкта контролю у професійну діяльність підконтрольного об'єкта, що реалізується під час припинення його протиправних дій, притягнення винного до відповідальності, відміни акта управління, відсторонення його від виконання службових обов'язків.

8. Сутність такого контролю полягає у тому, що держава та її окремі інституції перевіряють діяльність органів, які наділені правом застосування державного примусу, зброї, спеціальної техніки, сили, тощо, утримуються за рахунок державного бюджету, отже, перебувають на піклуванні (утриманні) в держави та суспільства.

9. Передбачає спеціальні форми та методи його здійснення, які, насамперед, залежать від: суб'єкту контролю, об'єму наданих йому повноважень та його предмету, напрямку діяльності правоохоронного органу, який перевіряється.

Вищенаведені ознаки *контролю за діяльністю правоохоронних органів* дають змогу визначити такий як один із видів соціального контролю, що має лише йому притаманні мету, завдання, об'єкт та предмет, здійснюється міжнародними, державними та недержавними суб'єктами, які наділені різним об'ємом контрольних повноважень, зокрема, і правом втручання суб'єкта контролю у професійну діяльність правоохоронних органів, і зміст якого полягає у перевірці виконання (додержання) ними вимог законодавчих та підзаконних актів, що регламентують їх діяльність.

Правова охорона комерційної таємниці

*Нашинець-Наумова А.Ю., д.ю.н., доцентка
Київський університет імені Бориса Грінченка*

До інформації, яка «вимагає тиші», відносять відомості, які мають комерційну цінність не тільки економічного, але також організаційного та виробничого характеру. Секретна інформація може зберігатися в організаціях на абсолютно різних носіях – від простого паперу до жорстких дисків комп'ютерів. Оскільки інформаційна система будь-якої великої компанії являє собою досить складну структуру, пріоритетне завдання при впровадженні нових підсистем – не порушувати її функціональність. Виходячи з цього,

формування системи інформаційної безпеки будь-якої компанії має відбуватися поетапно. Слід зазначити, що захист однієї з різновидів конфіденційної інформації, такої як комерційна таємниця, не повинна порушувати загальної концепції інформаційної безпеки, виробленої на підприємстві¹.

Юридичне оформлення захисту комерційної таємниці в рамках спільного захисту інформації підприємства оформляється найдоцільніше наступним пакетом документів: 1). Типове положення про інформацію на підприємстві. 2). Положення про комерційну таємницю підприємства та правила її зберігання. 3). Методика визначення відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства. 4). Службова записка про включення інформації до «Переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства». 5). Наказ про затвердження «Переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства». 6). Положення про дозвільну систему доступу співробітників підприємства і представників сторонніх організацій до відомостей, що становлять комерційну таємницю підприємства. 7). Договір про захист комерційної інформації (про конфіденційність). 8). Зобов'язання співробітників підприємства про збереження комерційної таємниці. 9). Зобов'язання (попередження) про збереження комерційної таємниці при звільненні з підприємства. 10). Угода про конфіденційність з відвідувачем підприємства. 11). Інструкція з організації та ведення на підприємстві документообігу, що містить комерційну таємницю.

Напрямки формування ефективної системи захисту інформаційної безпеки компанії будуть недієздатними, якщо не буде враховуватися людський фактор, який, як правило, і є першочерговою загрозою для збереження комерційної таємниці. Співробітник компанії є основною силою забезпечення дієвості такої системи і, одночасно, її основним руйнівником.

Для людини вміння зберігати секрети – одне з найцінніших якостей. Для компанії – зберігати корпоративні секрети. А в масштабах суспільства збереження комерційної таємниці рівноцінна глобальній безпеці. Інформація має необмежену цінність, саме тому кожен етап її використання вимагає скрупульозного захисту². Загрози інформаційним системам подібні айсбергу. Його вершина – зовнішні загрози: віруси, хакерські атаки і спам, захист від яких необхідно здійснювати практично на кожному підприємстві. Однак під водою залишається невидима частина – внутрішні загрози: саботаж, викрадення конфіденційних даних, недбале ставлення до своїх обов'язків. Близько 80% втрат, пов'язаних з порушенням інформаційної безпеки, викликані витоком конфіденційної інформації, допущені всередині компанії.

Сьогодні стрімке зростання ризику витоку інформації викликає серією корпоративних скандалів у зв'язку з розголошенням конфіденційних даних. Більшість таких інцидентів показало, що прогалини у фізичній безпеці бізнесу не є результатом зловмисної активності. Зокрема, найчастіше загрозу представляють співробітники компанії.

Наразі чинний Кодекс законів про працю України не містить положень, які регулюють обов'язок працівників щодо нерозголошення комерційної таємниці підприємства. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми і методом захисту комерційної таємниці є прийняття на підприємстві локального нормативного акту, який би визначав перелік інформації, що становить комерційну таємницю та відображав порядок її використання, зберігання та поширення, а також відповідальність працівників за її несанкціоноване розповсюдження – Положення про комерційну таємницю.

Отже, перший крок, який необхідно зробити завбачливому бізнесменові, – розробити єдине «Положення про охорону комерційної таємниці» і ввести його в дію. До даного етапу можна підходити формально і лише в загальних фразах доводити до відома співробітників, які дані можуть стати надбанням громадськості, а які – ні. В цьому випадку при настанні

¹ Кауров В. Информационная безопасность в трудовых отношениях. *Кадровик. Трудовое право для кадровика*. 2009. № 8. С. 16-24.

² Колесов Г.М. Обязанности работника в отношении коммерческой тайны работодателя. *Трудовое право*. 2007. № 5. С. 87-90.

«страхової» події довести, що той чи інший працівник організації надав секретні відомості конкурентам, дуже важко, а іноді просто неможливо¹. Працівник може уникнути відповідальності, заявивши про свою необізнаність про перелік даних, що становлять комерційну таємницю. Тому запорука успіху – в чіткості формулювань положення. У документі слід встановити порядок доступу до конфіденційної інформації окремих груп осіб, в тому числі і представників держструктур, що мають законне право на ознайомлення з «секретами фірми». Зовсім не зайвим буде відобразити в документі всі заходи, що стосуються категорій обліку, зберігання і використання таємних відомостей. Ознайомити співробітників з грамотно складеним «Положенням про комерційну таємницю» – це півсправи. Їх знання необхідно перенести в правове поле, тобто запропонувати їм підписати уважно прочитаний документ.

Сьогодні все більше на підприємствах з'являються необхідні важелі для того, щоб притягнути до відповідальності або примусити відшкодувати збиток співробітників, які порушили Положення про комерційну таємницю. Незаконними можна вважати ті дії, які були спрямовані на умисне подолання заходів, прийнятих власником секретів з охорони конфіденційних відомостей, якщо інформацію отримала особа, яка знає або припускає, що в його розпорядженні виявилися відомості, що становлять комерційну таємницю, а також якщо співробітник підприємства, не маючи повноважень на передачу даних, все ж розголошує їх. В силу статей 231 «Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю» і 232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці» Кримінального кодексу України², а також статті 164³ Кодексу України про адміністративні правопорушення³, працівник зобов'язаний виконувати встановлений роботодавцем режим комерційної таємниці, не розголошувати інформацію, що становить комерційну таємницю, власниками якої є роботодавець і його контрагенти, і без їх згоди не використовувати цю інформацію в особистих цілях, передати роботодавцю при припиненні або розірванні трудового договору, наявні в користуванні працівника матеріальні носії інформації, що містять інформацію, що становить комерційну таємницю. Трудовим договором з керівником організації повинні бути передбачені зобов'язання щодо забезпечення охорони конфіденційності інформації, власником якої є організація та її контрагенти, і відповідальність за забезпечення охорони її конфіденційності. Притягнути працівника до відповідальності за розголошення комерційної таємниці можливо лише у тому випадку, якщо роботодавець після затвердження Положення про комерційну таємницю ознайомить з ним підпис працівників, допуск яких до комерційної таємниці необхідний для виконання ними своїх трудових обов'язків, та передбачить в Правилах внутрішнього трудового розпорядку обов'язок працівників щодо нерозголошення комерційної таємниці чи підписання окремого документа у вигляді зобов'язання про нерозголошення комерційної таємниці.

Організація не має права вважати всю інформацію, що знаходиться в її розпорядженні, комерційною таємницею. Перелік інформації, яка не може бути оголошена комерційною таємницею, закріплений у Постанові Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» від 9 серпня 1993 р. № 611⁴. Так, в число загальнодоступної потрапила інформація про чисельність або склад працівників, система оплати і умови праці на підприємстві. Крім того, вільний доступ повинен бути

¹ Коломиец А. Условие о неразглашении коммерческой тайны в трудовом договоре. *Хозяйство и право*. 2008. № 5. С. 32-37.

² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. М.О. Потебенка, В.Г. Гончаренко. К.: Форум, 2001. 386 с.

³ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 27.12.1984 року. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст.1122.

⁴ О перечне сведений, которые не составляют коммерческой тайны: Постановление Кабинета Министров Украины от 9 августа 1993 г. № 611. URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/611-93- %D0 % BF](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF).

забезпечений до даних про перелік осіб, які мають право діяти без довіреності від імені юридичної особи, до відомостей, викладених в установчих документах фірми тощо. Наявність укладеного трудового договору між працівником і роботодавцем зі спеціальним розділом, присвяченим правовому регулюванню питань охорони відомостей, що становлять комерційну таємницю, дозволяє роботодавцю створити надійний механізм захисту фірмових секретів від посягань з боку чинного персоналу компанії, а також колишніх працівників, які припинили свою діяльність за різними обставинами. Маючи такі письмові договірні відносини, роботодавець при виникненні конфліктів матиме можливість вирішити ситуацію, вимагаючи притягнення до відповідальності винних за порушення положення статті 505 Цивільного кодексу України¹.

Слід також зазначити, що для ефективного функціонування встановленого режиму комерційної таємниці необхідно вести облік всіх осіб, що мають доступ до інформації, що становить комерційну таємницю. У технічному забезпеченні необхідно встановити різний рівень доступу до інформації, в тому числі на рівні програмного забезпечення організації. Слід встановити наступний порядок роботи з конфіденційними документами. Документообіг документів повинен проводитись спеціально призначеною посадовою особою, відповідальною за цей вид документів. Конфіденційні документи повинні зберігатися в окремому приміщенні в шафах, які опечатуються печаткою. При цьому допускається зберігання конфіденційних документів в загальному діловодстві, але вони обов'язково повинні перебувати окремо від інших справ документообігу. Важливими в даному випадку також є архівне зберігання таких документів і порядок їх знищення.

Вступаючи в ділові взаємини з контрагентом, слід окремим пунктом в угоді обумовити умову нерозголошення даних, що складають комерційну таємницю. В даному напрямку хотілося б відзначити таку особливість при регулюванні встановленого режиму комерційної таємниці, як взаємодія з «зовнішніми силами». Практично всі комерційні організації стикаються з необхідністю взаємодії з зовнішніми персоналіями, наприклад, це може бути потенційний клієнт. Бізнес – це постійне протистояння, а в цій справі, як відомо, всі засоби добрі. Регулювання режиму комерційної таємниці – одне з найважливіших завдань для будь-якої солідної компанії. В період економічної кризи важливість збереження в таємниці навіть незначних «секретів фірми» значно зростає. Встановлення правових основ захисту комерційної таємниці та іншої конфіденційної інформації, що має комерційну цінність, є важливим елементом юридичного забезпечення підприємницької діяльності. У більшості економічно розвинених зарубіжних країнах законодавство, що регулює правовий режим комерційної таємниці і встановлює відповідальність за її неправомірне використання, являє собою досить розвинений нормативний масив, формування якого здійснювалося на основі національних правових традицій, що еволюціонували в ході розвитку правових інститутів.

На закінчення хотілося б відзначити, що встановлення режиму комерційної таємниці не повинно стати самоціллю. Показником ефективності встановленого режиму, грамотно здійсненого всіма можливими правовими і технічними засобами, є не тільки виключення можливості витоку цінної інформації, але і гарантія притягнення винної особи до відповідальності, якщо це все таки сталося. Необхідно пам'ятати, що режим комерційної таємниці повинен стати одним з елементів діючої політики інформаційної безпеки, зайняти своє місце в системі захисту інформації, не вступаючи в суперечність із загальною системою функціонування організації. З цією метою при розробці та впровадженні системи заходів режиму комерційної таємниці повинні бути максимально враховані особливості і ресурси організації, а також досягнуто оптимальне поєднання економічності та результативності режиму.

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 13.

Місце та роль лізингу в системі цивільно-правових зобов'язань

*Нестерцова-Собакарь О.В., к.ю.н., доцентка
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*

Правова природа лізингу, його місце в системі цивільно-правових зобов'язань залишаються дискусійними темами в юридичній літературі, присвяченій дослідженню лізингових правовідносин. Відповідно до поглядів одних авторів договір лізингу – окремий вид договору оренди, що володіє певними кваліфікуючими ознаками, що дозволяє як відрізнити його від інших видів договору оренди, так і виділяти в окремий вид договору оренди. Інші ж автори вважають, що на відміну від договору оренди, договір лізингу є не двостороннім, а трьох або багатосторонньою угодою. Можна зустріти і таку точку зору: договір лізингу – самостійний тип договірних зобов'язань, відмінний від інших типів цивільно-правових договорів, в тому числі і від договору оренди.

Наразі лізингова діяльність в Україні регулюється нормами Господарського, Цивільного та Податкового кодексів, законами України «Про фінансовий лізинг», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про банки і банківську діяльність», а також нормативними актами Національного Банку України та Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Даними законодавчими актами визначено загальні правові ознаки лізингової діяльності, механізм державного регулювання фінансового лізингу як фінансової послуги, порядок оподаткування лізингових операцій та правила здійснення цієї діяльності банками.

У чинному законодавстві та спеціальній літературі термін «лізинг» вживається у кількох значеннях: як вид суспільних (господарських) відносин; як господарська діяльність; як господарська операція; як договір.

Норми Цивільного кодексу України встановлюють правовий режим лізингу як окремого виду договірних зобов'язальних відносин, якими опосередковуються відносини щодо передачі майна у тимчасове користування. Так, відповідно до положень глави 58 ЦК України лізинг виступає як один із видів договору найму (оренди) поряд з прокатом, наймом (орендою) земельної ділянки, будівлі або іншої капітальної споруди, транспортного засобу. За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк (ч. 1 ст. 759) [1].

Нормами Господарського кодексу України встановлюється правовий режим лізингу як виду господарської діяльності відповідно до норм глави 30 розділу VI та визначаються особливості регулювання майнових відносин суб'єктів господарювання (ч. 2 ст. 4) [2].

Цивільний кодекс України (ст. 806) виділяє два види лізингу – прямий і непрямий.

Закон України «Про фінансовий лізинг» визначає загальні правові та економічні засади лише фінансового лізингу і залишає поза увагою інші його види. Так, згідно ст. 1 фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу [3]. Лізинг визначено як особливу форму оренди, пов'язану з передачею в користування машин, обладнання, інших матеріальних засобів і майна. Вона надає можливість підприємцям розширювати і модернізувати виробництво, не витрачаючи грошових коштів для інвестицій у власний основний капітал, а сплачуючи лише лізингові платежі [4, с. 362].

Закон України «Про фінансовий лізинг» фактично побудовано лише на цивільно-правовій основі, його предметом є регулювання насамперед договірних відносин. Але в той же час існує необхідність врегулювання лізингової діяльності як різновиду господарської, зокрема як різновид інвестиційної діяльності, що здійснюється суб'єктами ринку фінансових послуг.

О. В. Трофімова виділяє такі ознаки лізингу як виду господарської діяльності: 1) має триваючий (постійний) характер; 2) здійснюється на професійних засадах; 3) здійснюється особливим колом суб'єктів; 4) має інвестиційний та інноваційний характер (основним призначенням є оновлення основних виробничих фондів лізингоодержувача); 5) здійснюється з метою одержання прибутку; 6) має публічно-приватний характер; 7)

характеризується публічно-правовим регулюванням порядку здійснення, бухгалтерського обліку, оподаткування та поєднанням приватних і публічних інтересів в процесі здійснення державного регулювання та підтримки лізингової діяльності у пріоритетних галузях економіки. На основі цих підстав лізингова діяльність трактується як врегульована нормами права господарська діяльність суб'єкта господарювання (лізингодавця), що має інвестиційно-інноваційний характер, характеризується публічно-правовим регулюванням і здійснюється на професійних засадах за плату для досягнення економічного та соціального ефекту і з метою отримання прибутку.

Проте, вона робить акцент на тому, що виходячи із змісту лізингових відносин, лізинг виступає господарською діяльністю тільки для лізингодавця. Для інших учасників лізингу (лізингоодержувачів, продавців тощо) лізинг є господарською операцією [5, с. 9-10].

Більшість авторів розглядають лізинг як майновий кредит, де лізингодавець є кредитором, власником, що здає майно в оренду, а лізинговий орендар – користувачем, що взяв у оренду згідно з договором майно на певний строк [6, с. 314]. Очевидно, що таке визначення є не дуже доцільним і з ним важко погодитись, оскільки лізинг в такому випадку розглядається лише як вид кредиту, тобто як вид договірної зобов'язання.

Основною проблемою співвідношення цивільно-правового та господарсько-правового підходів щодо регулювання лізингу є те, що Цивільний кодекс України обмежується регулюванням лізингу як виду зобов'язальних договірних відносин щодо передачі майна у тимчасове користування, що має особистий майновий характер. Господарський кодекс України визначає комплексне регулювання відносин лізингу як виду господарської діяльності, що охоплює в цілому господарсько-виробничі, організаційно-господарські і внутрішньогосподарські відносини. В такому випадку проблема визначається в першу чергу практичним урахуванням мети правового регулювання, природи суспільних приватних та економічних відносин у сфері лізингу, правовим режимом діяльності громадян та суб'єктів господарювання, виходячи із їх потреб. Вирішення цієї проблеми повинно здійснюватися із урахуванням мети, потреби й інтересу у проведенні лізингових операцій: з одного боку, громадян – щодо використання лізингу як засобу задоволення особистих потреб та інтересів, з іншого – суб'єктів господарювання щодо задоволення економічних інтересів. Беручи до уваги мету суб'єктів лізингу і враховуючи цивільно-правову та господарсько-правову природу суспільних відносин, механізм правового регулювання має включати відповідні норми реалізації права на захист [7].

Виходячи з вищезазначеного, виникає необхідність у закріпленні терміну «лізинг» за видом господарських відносин, що виникають у процесі здійснення лізингової діяльності між продавцем (постачальником), лізингодавцем та лізингоодержувачем, щодо передачі майна у строкове платне користування лізингоодержувачу. В Україні застосування лізингу має позитивну тенденцію, але якщо порівнювати з провідними країнами світу, то потребує суттєвого розширення своїх масштабів. Якщо вдасться створити умови для подальшого розвитку сфери лізингових послуг, звичайно це сприятиме оновленню основних фондів вітчизняних підприємств та зростанню обсягів виробництва у різних галузях економіки. На сьогоднішній день лізинг – найперспективніший фінансовий інструмент, оскільки лізингові операції є дієвим і реальним способом фінансування виробництва, здатний ефективно розвивати виробництво, активізувати інвестиційний процес у країні. Але все таки, існує низка перешкод, що заважають розвитку лізингу в Україні. Очевидними з них є недосконалість лізингового законодавства, нерозвиненість інфраструктури лізингу, відсутність нормативного регулювання договірних лізингових відносин. Тому, на перший план сьогодні виходить організаційно-правове забезпечення та визначення на законодавчому рівні основ правового регулювання лізингових відносин.

Література

1. Цивільний кодекс України (зі змін. та допов.) від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

2. Господарський кодекс України (зі змін. та допов.) від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19- 20, № 21-22. Ст. 144.
3. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 16. Ст. 68.
4. Панченко М. І. Цивільне право України: Навч. посіб. 2-ге вид. К.: Знання, 2006. 583 с.
5. Трофімова О. В. Правове регулювання лізингової діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2005. 20 с.
6. Господарське право: Підручник / Жук Л. А., Жук І. Л., Неживець О. М.; кер. авт. кол. д-р екон. наук, проф., академік УЕАН Жук Л. А. К.: Кондор, 2009. 434 с.
7. Іваненко В. Л. Проблема співвідношення цивільно-правового та господарсько-правового підходів щодо регулювання лізингу. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2011/Pravo/10_79367.doc.htm

Концепція впливу принципу верховенства права на екологічну безпеку

Оксентій Л.Л., асистент

Чернівецький національний університет Юрія Федьковича

На сьогоднішній день питання забезпечення екологічної безпеки набуло пріоритетного значення як для світового співтовариства, так і для нашої держави в цілому. Це зумовлено, перш за все, розумінням права екологічної безпеки як елемент природного права людини та залежність добробуту людства від «ефективного» розв'язання екологічних питань шляхом прийняття справедливих «законів».

Глобальна актуалізація екологічної проблематики наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть, всюдисущість екологічної складової людського буття зумовлюють початкову потребу збалансованого, цілісного, комплексного підходу до аналізу і розв'язання екологічних питань¹. При наявності плюралізму підходів, ідей та концепцій, відмову від «матеріалізму» як основного вчення, право екологічної безпеки набуває якісно-нового значення, яке потребує розширеного тлумачення її змісту, пошуку етично-правової основи. Такою основою для екологічної безпеки є принцип верховенства права. Саме принцип верховенства права є наріжним інструментом правового регулювання екологічної безпеки, який пронизує цей інститут від визначення поняття в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» і до законодавчого забезпечення екологічної безпеки в різних сферах суспільної діяльності².

Верховенство права як принцип екологічної безпеки є предметом дослідження А.П. Гетьмана (автор зазначає, що принцип верховенства права в інституті екологічної безпеки відображається скрізь призму екологічних приписів передбачених у Конституції України³: забезпечення екологічної безпеки – обов'язок Української держави, виключно законами України визначаються правові засади екологічної безпеки та правовий режим надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації. Науковець стверджує, що верховенство права в екологічній безпеці також розкривається через екологічні права людини (право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на отримання екологічної інформації, право на відшкодування завданої порушенням екологічного законодавства шкоди, право на судовий захист)⁴.

¹ Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі / пер. з нім. А.М. Єрмоленка. К.: Лібра, 2003. 248 с.

² Гетьман А. П. Принцип верховенства права та екологічна безпека. *Національна безпека України: актуальні проблеми правового забезпечення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, 27 жовт. 2017 р., м. Дніпро. Дніпро, 2017. С. 25–29. (С. 25)

³ Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.

⁴ Гетьман А. П. Принцип верховенства права в еколого-правовому регулюванні та охороні клімату. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : зб. матеріалів

Слід відмітити наукові доробки М.О. Орлова щодо ролі верховенства права в захисті прав людини у сфері екології. Автор резюмує, що при виникненні протиріч між вимогами чинного екологічного законодавства і природними екологічними правами людини доцільно буде застосовувати принцип верховенства права як орієнтир справедливого вирішення спору¹.

Заслуговує на увагу праці О.М. Ткаченко, яка досліджувала поняття, зміст та застосування принципу верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин. Автор стверджує, існування такого принципу дозволяє визначити оптимальні, найбільш раціональні шляхи, засоби і методи пізнання екологічних правовідносин та їх регулювання. Разом з тим, принцип верховенства права впливає на законотворчу та правозастосовчу діяльність у сфері екологічної безпеки². Дослідниця зазначає, що при вирішенні спору в екологічній сфері, суддя повинен вирішити справу виходячи з принципів екологічного права та первинних еколого-правових ідей, які покладено в основу певних правових норм³.

Аналізуючи наукові праці західних вчених у сфері впливу принципу верховенства права на екологічну безпеку, необхідно зазначити, що вони активно використовують термін «Environmental rule of law», який перекладається як «екологічне верховенство права». У 2013 році міжнародна організація ЮНЕП ухвалила Рішення 27/9 про вдосконалення справедливості, управління та закону щодо екологічної стійкості. Це рішення є першим документом на міжнародному рівні, яке запроваджує термін "екологічне верховенство права"⁴. У цьому рішенні держави-члени визнали зростаючий вплив верховенства права у галузі охорони довкілля, що зумовлено необхідністю зменшення порушень екологічного законодавства та досягнення загального сталого розвитку.

Екологічне верховенство право належить до центральних принципів сталого розвитку, яке інтегрує екологічні потреби з основними елементами верховенства права та забезпечує підґрунтя для вдосконалення екологічного законодавства. Так, Ганс Крістіан Багге пише у своїй доповіді: «Екологічне верховенство права означає, що природа та природні цінності захищені від посягань, погіршення та знищення принципово так само, як і громадяни захищені правом... Верховенство право для природи означає передбачуваність, безпеку та відсутність свавілля та упередженості при прийнятті рішень у сфері захисту довкілля, як приватним, так і державним сектором⁵».

Таким чином, верховенство право в екологічній безпеці відображає загальнолюдські моральні цінності та етичні норми поведінки, є підґрунтям для формування «справедливих» та «ефективних» екологічних законах, які повинні відповідати міжнародним екологічним стандартам.

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. (станом на 26.04.2020 р.)

Міжнар. Конгресу, присвяч. 20-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» (м. Одеса, 2–4 черв. 2017 р.). Одеса, 2017. С. 14–18.

¹ Орлов М. Роль верховенства права в захисті прав людини у сфері екології. *Вісник Акад.правових наук*. Харків, 2002. № 1. С. 117-124

² Ткаченко О. Принцип верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: поняття та значення. *Право України*. 2003. №4. С. 63-68. (С. 67)

³ Ткаченко О. Застосування принципу верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: деякі аспекти. *Право України*. 2004. № 1. С. 78-80

⁴ UNEP. Environmental Rule of Law. UNEP. URL: <https://www.unenvironment.org/explore-topics/environmental-rights-and-governance/what-we-do/promoting-environmental-rule-law-0>.

⁵ Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies, 23 August 2010, S/2004/616. See also Declaration of the Highlevel Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels, Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/6/1, 30 November 2012.

2. Гетьман А. П. Принцип верховенства права та екологічна безпека. *Національна безпека України: актуальні проблеми правового забезпечення* : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, 27 жовтня 2017 р., м. Дніпро. – Дніпро, 2017. – С. 25–29. (С. 25)
3. Гетьман А. П. Принцип верховенства права в еколого-правовому регулюванні та охороні клімату. *Правові проблеми державно-приватного партнерства в умовах євроінтеграції* : зб. матеріалів Міжнар. Конгресу, присвяч. 20-річчю Нац. ун-ту «Одес. юрид. акад.» (м. Одеса, 2–4 черв. 2017 р.). – Одеса, 2017. – С. 14–18.
4. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі / пер. з нім. А.М. Єрмоленка. К.: Лібра, 2003. 248 с.
5. Орлов М. Роль верховенства права в захисті прав людини у сфері екології. *Вісник Акад. правових наук*. Харків, 2002. № 1. С. 117-124.
6. Ткаченко О. Застосування принципу верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: деякі аспекти. *Право України*. 2004. № 1. С. 78-80.
7. Ткаченко О. Принцип верховенства права в регулюванні еколого-правових відносин: поняття та значення. *Право України*. 2003. №4. С. 63-68.
8. Report of the Secretary-General on the Rule of Law and Transitional Justice in Conflict and Post-Conflict Societies, 23 August 2010, S/2004/616. See also Declaration of the Highlevel Meeting of the General Assembly on the Rule of Law at the National and International Levels, Resolution adopted by the General Assembly, A/RES/6//1, 30 November 2012
9. UNEP. Environmental Rule of Law. UNEP. URL: <https://www.unenvironment.org/explore-topics/environmental-rights-and-governance/what-we-do/promoting-environmental-rule-law-0>. (станом на 25.04.2020 р.)

Порівняльно-правовий аналіз проектів нового Трудового кодексу України із діючим законодавством про працю

*Омельянчик С.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Кодекс законів про працю, який був прийнятий ще 10 грудня 1971 року і набув чинності з 1 червня 1972 року, безсумнівно є фундаментальним нормативно-правовим актом вітчизняного трудового законодавства. Це дійсно трудова Конституція, яка пережила безліч змін та доповнень, але все ж таки продовжує регулювати трудові правовідносини і нині. Слід зазначити, що починаючи з 1973 року Верховною Радою було прийнято понад 120 законів про внесення змін до КЗпП, внаслідок цього із 265 статей та преамбули, що містились у першій редакції КЗпП, суттєво змінилися 235 статей [1].

Численність і застарілість низки підзаконних нормативно-правових актів часто і безпідставно критикується експертами та фахівцями із трудового права.

Також слід зазначити, що стало необхідним послідовно відобразити в національному трудовому законодавстві положення міжнародно-правових документів з питань праці, що є обов'язковими для України, а також актів Європейського Союзу в зв'язку із здійсненням Україною зовнішньополітичного курсу в напрямку європейської інтеграції [2].

На думку О.М. Ярошенка головним завданням при підготовці майбутнього проекту Трудового кодексу України має стати досягнення оптимального поєднання інтересів працівників і роботодавців при забезпеченні належного захисту прав і інтересів працівників і збереження ефективного суспільного виробництва. Трудове законодавство має стимулювати працівників до високопродуктивної праці відповідно до укладених трудових договорів і захищати їх від свавілля роботодавців. При цьому такий захист не повинен бути надмірним та перешкоджати розвитку виробництва, створенню нових робочих місць, а також ставати на заваді працевлаштуванню осіб, які шукають роботу [3, с. 43].

На сьогодні в Верховній Раді зареєстровано два проекти зміни Кодексу законів про працю. Це власне проект Трудового кодексу №2410 від 08.11.2019 та ідентичний йому за змістом, проте відмінний за формою, проект Закону про працю №2708-1 від 11.01.2020 [4;5].

Обидва проекти складаються із 385 статей, однак за структурою їх викладення дещо різняться. Проект Кодексу містить 9 книг, які складаються із глав. Проект Закону не містить книг, а складається виключно із 35 глав. Слід підкреслити, що за змістом це ідентичні законопроекти, проте різні за формою.

Серед головних позитивних моментів проектів можна виділити наступні:

- забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, а обов'язок доказування відсутності її фактів покладається на роботодавця (ст.3);
- проведено чітке розмежування регулювання трудових правовідносин для окремих категорій громадян, громадян України, які працюють за кордоном, іноземців та осіб без громадянства (ст.5-8);
- у разі якщо в судовому порядку буде встановлено, що відносини за цивільно-правовим договором фактично є трудовими відносинами, до таких відносин застосовуються норми трудового права (ст.5);
- закріплюється загальна система нормативно-правових актів, що регулюють трудові відносини (ст.10-17);
- визначені та детально зафіксовані основні права та обов'язки працівників та роботодавців (ст.18-29);
- надається визначення трудових відносин, що дозволить протистояти підміні трудових договорів цивільно-правовими угодами, статусом суб'єкта підприємницької діяльності та іншим сурогатним формам, за допомогою яких працівник виводиться з-під захисної дії трудового законодавства (ст.30);
- детально врегульовуються питання дистанційної (надомної) праці та сумісництва (ст.42,43), відсторонення працівника від роботи (ст.70-76);
- змінено кваліфікаційну ознаку систематичного невиконання працівником трудових обов'язків. Систематичним пропонується вважати невиконання або неналежне виконання трудових обов'язків працівником, до якого щонайменше двічі протягом року застосовувалося дисциплінарне стягнення та на день порушення ці стягнення не знято (ст.92);
- обмежується право роботодавця залучати працівника до чергування – не частіше ніж 1 раз на місяць. Встановлюється порядок його оплати та надання часу відпочинку (ст. 140);
- тривалість щорічної відпустки збільшено до 28 календарних днів (ст.173);
- введено соціальну відпустку чоловікам/батькам у зв'язку з народженням дитини тривалістю 14 календарних днів;
- встановлюється окремий інститут матеріальної відповідальності роботодавця перед працівником (ст. 363-365);
- забороняється застосовувати будь-які коефіцієнти при визначенні розміру прямої дійсної шкоди, тобто фактично скасовується підвищений розмір матеріальної відповідальності.
- стаття 382 звільняє працівників від сплати судового збору у всіх трудових спорах. Також загальний строк звернення до суду подовжений до 1 року.

До основних недоліків слід віднести наступні:

- скасовується контракт як форма трудового договору.
- необґрунтовано розширена дефініція звільнення працівника, внаслідок втрати довіри з боку роботодавця, вказівкою на те, що такі дії можуть бути не пов'язані безпосередньо з роботою (ст.92).
- документ так і не надає визначення аморального проступку (ст.92).
- книга шоста «Колективні трудові відносини» складається тільки із 3 статей (ст.335-337), що явно не відображає сучасний стан колективних відносин, не відповідає структурі проекту і потребує доопрацювання, або виключення і перенесення до загальних положень Кодексу.
- викликає занепокоєння стаття 342, яка розширює повноваження інспектора з праці і надає йому можливість проводити перевірку роботодавця без попередження у будь-який час на власний вибір.

- стаття 350 доповнює існуючий перелік дисциплінарних стягнень зауваженням. В той же час відсутнє як саме його визначення, відмінність від догани, тривалість дії.

Таким чином, проаналізувавши проект Трудового кодексу №2410 та проект Закону про працю №2708-1 можна дійти висновку, що вони включають ряд позитивних моментів для регулювання сучасних трудових правовідносин. В той же час, як за своєю структурою так і за змістом, представлені документи містять ряд суттєвих недоліків, недостатньо законодавчо сформовані та потребують детального доопрацювання.

Література

1. Кодекс Законів про працю України від 10 грудня 1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
2. Пояснювальна записка до проекту Трудового Кодексу України №2410 від 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331.
3. Ярошенко О. М. Про необхідність кодифікації трудового законодавства. *Вісник національної академії правових наук України*. 2004. №1. С.38-44. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4973/1/Karoshenko_38.pdf.
4. Проект Трудового кодексу України №2410 від 08.11.2019. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331.
5. Проект Закону про працю №2708-1 від 11.01.2020. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67848.

Загальна характеристика та ознаки орган військового управління

Островський С.О., к.ю.н., доцент

Київський факультет Національної академії Національної гвардії України

Орган військового управління – це органи, які здійснюють управління військовими частинами та підрозділами Збройних Сил України.

Військове управління можна розглядати у трьох аспектах: 1) управління військовослужбовцями; 2) управління бойовими засобами (зброєю) як процес відпрацювання та передавання відповідних впливів, що здійснюють керівний вплив, таких як команди або сигнали з метою найефективнішого використання наявних бойових засобів; 3) управління військами (силами) як така діяльність командування (командири, начальники тощо), штабів, інших органів військового управління, спрямовану на підтримку постійної бойової готовності військ (сил), підготовку операцій, різноманітних бойових дій, а також управління військами (силами) при виконанні поставлених перед ними задач.

Таким чином, військове управління – це цілеспрямована діяльність органів військового управління щодо створення, організації та утримання військ (сил), забезпечення їх спроможності і готовності до оборони держави і відбиття у разі необхідності збройної агресії проти України.

До органів військового управління входять (відповідно абз. 16 ст. 1 Закону «Про оборону України»): Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, Генеральний штаб Збройних Сил України, інші штаби, командування, управління, постійні чи тимчасово утворені органи у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, призначені для виконання функцій з управління, в межах їх компетенції, військами (силами), з'єднаннями, військовими частинами, військовими навчальними закладами, установами та організаціями, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, а також військові комісаріати, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації¹.

¹. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

Кожен орган військового управління діє в межах власної компетенції, тобто в межах повноважень, наданих йому відповідно до законодавства, й суворо дотримується вимог законів і підзаконних актів. На військове управління повною мірою поширюється вимога ч. 2 ст. 19 Основного Закону України, яка полягає в тому, що органи державної влади, їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачено Конституцією й законами України¹.

Відповідно до ч. 4 ст. 16 вказаного Закону «Про Збройні Сили України» Генеральний штаб Збройних Сил України є головним органом військового управління з планування оборони держави, стратегічного планування застосування Збройних Сил України й визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації й контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування й силами оборони в межах, визначених законами України, актами Президента та Кабінету Міністрів України. Генеральний штаб Збройних Сил України в особливий період виконує функції стратегічного керівництва Збройними Силами, іншими складовими сил оборони. Треба зауважити, що у пункті 1 Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України, затвердженого Указом Президента від 30 січня 2019 р. Генеральний штаб йменується головним військовим органом з планування оборони держави, управління застосуванням Збройних Сил України, визначених сил і засобів інших складових сил оборони, координації й контролю за виконанням завдань у сфері оборони органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та іншими складовими сил оборони, тобто це Положення називає Генеральний штаб головним військовим органом².

Начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України здійснює безпосереднє військове керівництво Збройними Силами, організовує стратегічне розгортання і застосування Збройних Сил, визначених з'єднань і військових частин інших складових сил оборони та їхніх органів управління. З цією метою він видає накази, директиви військам та організовує й контролює їх виконання.

Треба зауважити, що Національна гвардія України також має орган військового управління. Відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону «Про Національну гвардію України» Національна гвардія України складається з органів військового управління (головного органу військового управління Національної гвардії й органів військового управління оперативно-територіальних об'єднань гвардії), з'єднань, військових частин (підрозділів), вищих військових навчальних закладів, навчальних військових частин (центрів), баз, закладів охорони здоров'я й установ.

Національна гвардія України, будучи військовим формуванням з правоохоронними функціями, належить до сил оборони, під якими у п. 18 ч. 1 ст. 1 Закону «Про національну безпеку України» розуміються Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні й розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією й законами України покладено функції із забезпечення оборони держави, разом з тим органи військового управління Національної гвардії України не називаються в у переліку органів військового управління абз. 16 ст. 1 Закону «Про оборону України».

Література

1. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

¹. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

². Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.

3. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.108.

Адміністративно-правовий самозахист

Параниця С.П., к.ю.н., доцент

Університет державної фіскальної служби України

З появою права перед суспільством виникла проблема чіткої реалізації правових норм суб'єктами та забезпечення відповідності їх поведінки таким нормам. Поглиблення демократичних тенденцій у відносинах між державою і громадянином вимагає створення ефективного механізму самозахисту прав та свобод людини. Проблема здійснення самозахисту прав у вітчизняному законодавстві має велике теоретичне і практичне значення.

Самозахист прав відноситься до групи громадянських (особистих) конституційних прав і свобод людини. Дане словосполучення взаємозв'язане і взаємозалежно з усіма конституційними правами і свободами. З однієї сторони держава бере на себе обов'язок захищати громадян за допомогою органів державної влади від протиправних громадян; з іншого ч. 5 статті 55 Конституції України не виключає самостійних активних дій кожного з їх захисту засобами, не забороненими законом¹.

Так, як адміністративне право регулює суспільні відносини, що формуються під час забезпечення органами публічної адміністрації реалізації та захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, то допущення самозахисту, як правового явища доводить панування державної влади, оскільки самозахист виступає як те, що дозволене. При цьому самозахист дозволяється не безмежно, а в розмірі, встановленому самою державою, і тільки у визначених їм випадках.

Слід зазначити, що в залежності від поєднання заборон і дозволів виділяють два основні, універсальні типи правового регулювання: загальнодозволений – будується за принципом „дозволено все крім того, що прямо заборонене законом”; спеціальнодозвільний – побудований за принципом „заборонено усе, крім того, що прямо дозволено законом”².

Необхідно підкреслити, що „самозахист прав” – це безпосередня діяльність фізичної особи по попередженню, припиненню, відновленню, чиненню опору при порушеннях його прав, свобод і законних інтересів.

Оскільки самозахист прав – це в першу чергу юридичний процес, правової, правомірної поведінки, то безпосередньо реалізовувати його можуть тільки дієздатні особи. У ряді випадків застосування способів самозахисту такими суб'єктами як малолітні і недієздатні неможливо в силу прямої вказівки закону. Наприклад, виключається можливість використання ними засобів самозахисту в договірному праві, оскільки всі юридично значимі дії в їх інтересах здійснюють їх законні представники – батьки, усиновителі, опікуни. Але існують ситуації, коли застосування самозахисту, можливо, будь-якими суб'єктами (громадянами) незалежно від обсягу дієздатності. В даному випадку існує реальна можливість самостійного застосування способів самозахисту в разі порушення прав, наприклад, дитиною (незалежно від віку), недієздатною особою. Така можливість впливає з природи самозахисту, її сутності (ґрунтується на інстинкті самозбереження), отже, є проявом сутнісних властивостей людини.

Основне завдання формування інституту самозахисту громадян – збагачення правового статусу громадян додатковими повноваженнями, за рахунок яких забезпечувалася б можливість захисту належних їм прав і свобод без залучення у правозахисний процес суб'єктів, які представляють державну владу³.

¹ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

² Корнієць А. В., Фролов О. С. Організація соціальних систем обігу зброї : монографія / за заг. ред. В. П. Петкова. К.: КНТ, 2008. С. 61-62.

³ Шишов О. О. Форми захисту прав платників податків. «*Young Scientist*». 2015. № 2 (17) february. С. 223.

Самозахист може бути затребуваний і в ситуаціях „конфлікту” людини і сил природи, живого світу. Наприклад, у випадках коли людина вимушена самотійно захищати своє здоров'я, а іноді і життя (своє і своїх близьких), майно; стихійних лих (тайфуни, смерчі, землетруси, повені, урагани, пожежі, нашествия комах, космічні катаклізми і тому подібне), від стихії, що розбушувалася.

На думку К. О. Гориславського, В. В. Конопльова, право самозахисту – це складне поняття, яке містить в собі багато різних за своїм змістом категорій, які об'єднані однією метою – надати людині можливості для здійснення нею захисту життя, здоров'я, прав і свобод власними силами¹. А саме:

1) право необхідної оборони (стаття 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі КУпАП)²; стаття 36 Кримінального Кодексу України³) як спосіб захисту від протиправних дій злочинців і правопорушників;

2) право діяти у стані крайньої необхідності (стаття 18 КУпАП; стаття 39 ККУ) як спосіб захисту життя та здоров'я від небезпеки природного, техногенного характеру і т. ін.;

3) передбачене законодавством України право звертатися до державних органів, установ, посадових осіб, засобів масової інформації з письмовим зверненням, як спосіб опосередкованого самозахисту порушених прав і свобод;

4) самозахист цивільних прав як спосіб поновлення порушеного права;

5) право відмовитися від виконання злочинних наказів (розпоряджень).

Викладене вище свідчить, що питання стосовно поняття самозахисту прав залишається дискусійним.

Для того щоб приступити до самозахисту своїх прав і добитися бажаного результату в особи повинна існувати психологічна і фізична готовність здійснювати самотійну діяльність із захисту своїх прав, свобод і законних інтересів. Самозахист реалізується в разі заподіяння шкоди або реальної загрози такого заподіяння. У зв'язку з цим, в число способів самозахисту іноді включають так звані превентивні заходи (заходи охорони), наприклад установку технічних засобів безпеки (відеокамер, сигналізацій і інш.), створення служб безпеки та укладання договорів з приватними охоронними та іншими органами.

Підставою для застосування односторонніх дій по самозахисту виступає загроза, яка повинна бути реальною, явною. У літературі висловлена „точка зору, згідно з якою оскільки в суспільстві існують такі антигромадські явища, як різного роду розкрадання (крадіжка, грабіж), то...закон визнає за ним (особою) також право вживати необхідних заходів охорони цього майна від розкрадання”. І можна зробити висновок, що потенційна загроза порушення зазначених прав в справжніх умовах досить реальна. Немає підстав заперечувати це твердження. Але зазначена „потенційна загроза” і реакція на неї у вигляді дій по установці замків, сигналізації і т. інш. не можуть вважатися порушенням прав і власне самозахистом.

Правова природа самозахисту полягає в тому, що: по перше, суб'єкт даного права суттєво відрізняється від суб'єктів здійснення судової й адміністративної форм захисту (він не наділений владними повноваженнями); по друге, особа, яка здійснює самозахист, діє в особливій ситуації (обмежений час для оцінки обстановки й ухвалення рішення, необхідно покладатися тільки на власні сили, обмежений вибір засобів захисту, психічне і нервово збудження), що заважає ухваленню адекватного рішення; по третє, закон не передбачає для самозахисту спеціальних дій фактичного характеру; по четверте особа, яка здійснює самозахист, використовує тільки власні сили і засоби або тільки юридичні засоби без звернення до компетентних органів⁴.

Таким чином, ще однією причиною застосування людиною самозахисту можуть бути надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру.

¹ Гориславський К. О., Конопльов В. В. Право на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань: монографія. Сімферополь: ВАТ „Сімферопольська міська друкарня” (СГТ), 2007. С. 19.

² Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page2>.

³ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

⁴ Журавель О. А. Адміністративно-правові межі, способи та умови реалізації права громадян на самозахист. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 183.

У законодавстві в загальній формі обумовлені юридичні факти для виникнення, зміни та припинення правовідносин з самозахисту своїх прав, свобод і законних інтересів.

В адміністративному праві під юридичними фактами розуміють – конкретні життєві обставини, з якими пов'язані виникнення, зміна та припинення адміністративно-правових відносин^{1 2}.

Юридичним фактом, що реалізують абстрактну можливість виникнення у уповноваженої особи права на захист (зокрема на самозахист), є вчинення особою правопорушення, яке характеризується порушенням конкретного суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу. Норми права з наявністю даного юридичного факту пов'язують виникнення нового права – на самозахист. Це право може бути не реалізоване. Але в разі прояву уповноваженою особою ініціативи щодо використання права на самозахист виникає охоронні правовідносини.

Права і інтереси особистості поважаються в тому випадку, якщо ця особистість сама здатна і за звичаєм схильна захищати їх. Бездіяльність зацікавленої особи призводить до поширення правопорушень та безкарності. Вони в свою чергу, знижують загальний рівень особистої безпеки людини. Чим активніше людина буде здійснювати діяльність з самостійного захисту своїх прав, свобод і законних інтересів, тим менше буде приводів до порушень.

У ході дослідження самозахисту прав необхідно застосувати функціональний метод, так як він дозволяє поглянути на самозахист прав як на діючий феномен.

На погляд, В. К. Колпакова, підвищення ефективності наукового супроводження забезпечення прав громадян є сенс пошукати у зміні їх ролі в адміністративно-деліктному процесі³. Йдеться про ретельне наукове осмислення сутності, форм застосування та механізмів правового регулювання випадків, коли громадянин реалізує свої права без звернення за сприянням до органів публічної адміністрації. Іншими словами, коли громадянин спирається на власні можливості і використовує з цією метою відповідний правовий інструментарій.

Але практика застосування норм про самозахист досить суперечлива, що обумовлюється неповнотою правового регулювання цих відносин, наявністю в ньому прогалин, нечіткістю формулювань деяких норм права. Зокрема, потребують адекватного правового вирішенні питання, пов'язані з механізмом реалізації самозахисту, межами здійснення права на нього і багато інших. У зв'язку з цим, вироблення і аналіз поняття самозахисту прав в адміністративному праві, а також вдосконалення правового регулювання є одним із пріоритетних завдань у в адміністративно-деліктному праві.

Згідно з розглянутим нами питанням, щодо самозахисту прав в адміністративному праві, на наш погляд, – це сукупність дозволених, визнаних або не заборонених державою дій самої людини за обґрунтованим і законним попередженням, припиненням порушень і протиправних посягань без звернення за допомогою до компетентних органів.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Корнієць А. В., Фролов О. С. Організація соціальних систем обігу зброї : монографія / за заг. ред. В. П. Петкова. К.: КНТ, 2008. 132 с. С. 61-62.
3. Шишов О.О. Форми захисту прав платників податків. «*Young Scientist*». 2015. № 2 (17) february. С. 221-225.
4. Гориславський К. О., Конопльов В. В. Право на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань: монографія. Сімферополь: ВАТ „Сімферопольська міська друкарня” (СГТ), 2007. 160 с.

¹ Адміністративне право України : підручник. Вид. 2, змін. і доп. / За заг. ред. Т.О. Коломєць. К.: Істина, 2012. С. 19.

² Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. С. 66.

³ Колпаков В. К. Проблема правового самозахисту в адміністративно-деліктному процесі. Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції „Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави” 23 квітня 2010 р. Одеса : ОДУВС, 2010. 125 с.

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page2>.
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Журавель О. А. Адміністративно-правові межі, способи та умови реалізації права громадян на самозахист. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 3. С. 181-184.
8. Адміністративне право України : підручник. Вид. 2, змін. і доп. / За заг. ред. Т.О. Коломоєць. К.: Істина, 2012. 528 с.
9. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 624 с.
10. Колпаков В. К. Проблема правового самозахисту в адміністративно-деліктному процесі. Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції „Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави” 23 квітня 2010 р. Одеса : ОДУВС, 2010. 125 с.

Розбудова системи фінансового моніторингу: актуальність наукового дослідження крізь призму публічного обов'язку держави

Першин В.Г., к.ю.н.

Національна академія прокуратури України

Обов'язки держави носять різноманітний характер, оскільки є багато напрямів суспільного життя, які держава, виходячи із свого призначення, має забезпечувати. Одними із них об'єктивно виступають економіка та фінанси, де держава не те що не може самоусунутись, вона зобов'язана бути там присутньою, попри демократичні засади існування та теорію «нічного сторожа». При цьому фінансовий моніторинг, який здійснюється державою, виступає варіантом реалізації на практиці участі держави в економічних та фінансових процесах. Чому фінансовий моніторинг узагалі, а державний фінансовий моніторинг тим паче повинен розглядатись крізь призму публічного обов'язку держави? Причин обґрунтованості такого варіанту постановки питання є багато, вкажемо лише ключові:

- по-перше, це впливає із загально-соціального призначення держави, яким у широкому сенсі є забезпечення добробуту та реалізації прав громадян, в тому числі і на проживання в умовах мінімального рівня злочинності, відсутності терористичної загрози та небезпеки застосування зброї масового знищення;
- по-друге, це базується на сприйнятті функцій держави, таких як безпекова, економічна, фінансова;
- по-третє, налагодження та подальше функціонування системи фінансового моніторингу об'єктивно неможливе без держави, оскільки потребує задіяння низки потужних державних інституцій, передовсім із фінансового та правоохоронного сектору;
- по-четверте, міжнародні зобов'язання України як члена світової спільноти держав, учасника низки наддержавних утворень, а також підписання нашою державою низки важливих міжнародних документів засвідчують обов'язок саме держави дотримуватись взятих на себе зобов'язань;
- по п'яте, стабільність, якої прагне переважна більшість населення, забезпечується державою у тому числі через якісно налагоджену систему спостереження за рухом фінансових потоків сумнівної призначення та вжиття, у разі необхідності, певних запобіжних та припинювальних заходів.

Акцентуємо увагу, що суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують

формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган [1].

Загалом же, фінансовий моніторинг є дієвим інструментом виявлення та припинення незаконних дій щодо легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Саме тому необхідно визнати публічним обов'язком держави розбудову належної системи фінансового моніторингу. Системи, яка дозволить максимально ефективно реалізовувати на практиці функції та завдання фінансового моніторингу, забезпечувати реалізацію прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у фінансово-правовій сфері.

Україна, на жаль, останніми роками традиційно займає невисокі позиції з точки зору оцінки дій із фінансового моніторингу та загалом протидії відмиванню брудних коштів. Чи виправились ми у державі наразі з точки зору сприйняття високих міжнародних стандартів запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення? Питання є доволі риторичним. З формальної точки зору, – так, достатньо багато зроблено на законодавчому та організаційно-правовому рівні. Проте, як видається, цього все рівно недостатньо. Побудова належної системи фінансового моніторингу, яка на високому рівні здатна була б протидіяти відмиванню коштів, завдання непросте. Основна організаційно-правова проблема полягає, як видається, не стільки у досягненні певних результатів, а скільки у підтриманні належного рівня функціонування системи фінансового моніторингу. Потрібен рівень, який би гарантував постійність діяльності держави у вимірі запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом

Наразі констатується достатньо значна кількість точок зору, які висловлюються як теоретиками, так і практиками фінансового моніторингу, що стан справ із його організаційно-правовим забезпеченням в Україні не є ідеальним. На це є свої причини. Проте незалежно від їх походження та проявів, варто вказати наступне: страждає виконання державою своїх публічних обов'язків, серед яких фінансовий моніторинг займає чільне місце. Відомий вітчизняний фахівець у царині фінансового права А.Т. Ковальчук зазначає, що деформовані тіньовими і корупційними схемами фінансово-економічні стосунки – найсерйозніша проблема вітчизняної сучасності. Треба враховувати, що міжнародне оцінювання проходить за новою методологією, яка враховуватиме не стільки технічну відповідність (мається на увазі наявність відповідної законодавчої бази і актів регулювання, що відповідають міжнародним стандартам), а в першу чергу ефективність заходів у сфері протидії відмиванню засобів і фінансуванню тероризму і механізмів виведення фінансових активів в офшори. На жаль, навіть дані з відкритих джерел говорять про досить комфортні умови існування таких кримінальних явищ в Україні [2]. Такого роду оцінка заслуговує на увагу та обумовлює необхідність вжиття певних заходів.

Справедливою видається позиція, відповідно до якої держава виступає у якості найважливішого регулятора економічних відносин і саме вона покликана формувати відповідне інституціональне середовище. Це продовжує бути актуальним навіть і тоді у тих державах, де панує феномен «держави як нічного сторожа», адже навіть за таких обставин публічно-правові інституції на кшталт органів фінансового моніторингу не самоусуваються від виконання своїх обов'язків. Необхідність розбудови системи фінансового моніторингу як публічний обов'язок держави не піддається сумніву у самих демократично орієнтованих та літеральних державах. Без всякого сумніву, це стосується і сьогоденної України, яка стала на шлях інтеграції до Європейського Союзу.

На завершення зазначимо, що розбудова системи фінансового моніторингу насправді є публічним обов'язком держави. Обов'язком, який виникає, виходячи із усвідомлення сутності та призначення держави. Реалізація на практиці цього публічного обов'язку залежить від багатьох факторів, серед яких виокремимо:

- політична воля очільників держави;

- належне виконання своїх професійних обов'язків представниками системи фінансового моніторингу;
- виховання та культивування у суспільстві поваги до закону, нетерпимості до його порушення, у тому числі і у фінансовій сфері;
- інтеграція та реальна співпраця України у рамках міждержавних фінансово-правових інституцій тощо.

Література

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1702-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 50-51. Ст. 2057
2. Ковальчук А.Т. Игра в имитацию. *День*. 2017. 22 березня.

Антикризові заходи, обумовлені поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19: фінансово-правовий аспект

*Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Пандемія COVID-2019 впливає не лише людей і медичну систему всього світу, а й глобальний інформаційний простір, економіку та інші сфери життя планети, безальтернативно утримуючи першість серед найактуальніших новин останні декілька місяців в усіх країнах світу, національні уряди яких, намагаються забезпечити попередження, лікування, локалізацію та ліквідацію масового інфікування коронавірусною хворобою. Карантинні обмежуючі протиепідемічні заходи, спрямовані на запобігання поширенню хвороби, які застосовують держави, перш за все, переслідують мету соціального дистанціювання задля максимального обмеження контактів. Самоізоляція (від обмежень контактів в межах країни до тотальної самоізоляції), обмеження доступу в країну (від прикордонного карантинного контролю до закриття кордонів), безконтактне спілкування (закриття навчальних закладів, адміністративних установ, закладів громадського харчування, розважальних закладів до призупинення діяльності або переходу на дистанційний режим роботи), обмеження пересування громадян (від обмеження сполучень, закриття громадського транспорту, вікових обмежувальних заходів, заборони прогулянок в парках до встановлення комендантської години), обов'язкова дезінфекція на вулицях міст, заборона проведення масових (в тому числі релігійних свят), масочний режим, обсервація тощо.

Розглянемо правові інструменти, які Україна використовувала для забезпечення санітарно-епідеміологічного благополуччя та захисту населення від інфекційних хвороб, при цьому зупинимося на тих нормативно-правових актах, які з'явилися у зв'язку із необхідністю запобігання виникнення і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19. Так, правові, організаційні та фінансові засади діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, спрямованої на запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб людини, локалізацію та ліквідацію їх спалахів та епідемій, права, обов'язки та відповідальність юридичних і фізичних осіб у сфері захисту населення від інфекційних хвороб визначені Законом України від 16.04.2000 р. № 1645- III «Про захист населення від інфекційних хвороб» [1]. Разом з тим оперативний контроль і координація діяльності органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і громадян щодо запобігання і ліквідації особливо небезпечних, небезпечних інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та радіаційних уражень людей регулюється Законом України від 24.02.1994 р. № 4004-XIII «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» [2]. У разі виникнення чи загрози виникнення або поширення особливо небезпечних і небезпечних інфекційних хвороб, масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційних уражень населення органи виконавчої

влади, органи місцевого самоврядування за поданням відповідних головних державних санітарних лікарів у межах своїх повноважень можуть запроваджувати у встановленому законом порядку на відповідних територіях чи об'єктах особливі умови та режими праці, навчання, пересування і перевезення, спрямовані на запобігання та ліквідацію цих захворювань та уражень. Також, Основами законодавства України про охорону здоров'я регулюється питання запобігання інфекційним захворюванням, небезпечним для населення [3]. Особи, які є носіями збудників інфекційних захворювань, небезпечних для населення, усуваються від роботи та іншої діяльності, яка може сприяти поширенню інфекційних хвороб, і підлягають медичному нагляду і лікуванню за рахунок держави з виплатою в разі потреби допомоги по соціальному страхуванню. Щодо окремих особливо небезпечних інфекційних захворювань можуть здійснюватися обов'язкові медичні огляди, профілактичні щеплення, лікувальні та карантинні заходи в порядку, встановленому законами України. Органи місцевої державної адміністрації та регіонального і місцевого самоврядування зобов'язані активно сприяти здійсненню протиепідемічних заходів. Отже, захист населення від інфекційних хвороб визначається одним із пріоритетних напрямів діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Окрім цього органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, установи державної санітарно-епідеміологічної служби та заклади охорони здоров'я зобов'язані періодично повідомляти через засоби масової інформації про епідемічну ситуацію та здійснювані протиепідемічні заходи.

Загроза поширення на території України коронавірусу COVID-2019, обумовила прийняття ряду нормативно-правових актів, серед яких: Постанова КМУ від 11 березня 2020 р. № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» [4], Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19» [5], Закон України від 17.03.2020 р. № 531-IX «Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закупаються особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я» [6], Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)», крім того, набув чинності підпункт 1 пункту 5 розділу I Закону України від 17.03.2020 р. № 532-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закупаються за кошти державного бюджету, та створення умов для закупівель у сфері охорони здоров'я за кошти державного бюджету» [7], Закон України від 30.03.2020 р. № 539-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення лікування коронавірусної хвороби (COVID-19)» [8], Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [9], Постанова КМУ від 02 квітня 2020 р. № 255 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211» [10], аналіз яких дозволяє стверджувати, що Україна, як і інші «євроорієнтовані» країни, враховуючи швидкість поширення вірусу, не лише вирішує питання оптимізації адміністративних та медико-санітарних заходів для недопущення розповсюдження та забезпечення лікування інфекції шляхом оголошення загальнонаціонального карантину, але й намагається, у зв'язку із запровадженими заходами, визначитися із найбільш дієвими антикризовими стратегіями, як для гальмування рецесії в економічній сфері в цілому, так і пом'якшення її наслідків в соціальній, бюджетній, банківській сферах.

Враховуючи зазначене, пошук оптимальних моделей, обумовив переформатування державного бюджету 2020 року. Так, шляхом внесення 13.04 2020 р. змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» [11], цілком логічним вбачається спроба

зміщення акцентів основного фінансового плану держави на забезпечення основних потреб в умовах пандемії коронавірусу, серед яких: виключення можливостей здійснення понадпланових державних запозичень; обмеження максимального розміру оплати праці працівників, службових і посадових осіб бюджетних установ (включаючи органи влади), поширивши зазначене обмеження також на народних депутатів України, суддів, прокурорів та інших осіб, оплата праці яких регулюється спеціальними законами, на період дії карантину, установленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2; обмеження місячної винагороди і зарплати керівникам, членам виконавчих органів та наглядових рад суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період дії карантину шляхом викладу такого положення як норми прямої дії, а не як доручення Уряду переглянути відповідні умови оплати праці; створення нової бюджетної програми «Фонд боротьби з гострою респіраторною хворобою COVID-19, спричиненою коронавірусом SARS-CoV-2, та їх наслідками»; виділення додаткових коштів за рядом бюджетних програм, серед яких: «Реалізація програми державних гарантій медичного обслуговування населення» (для здійснення додаткових доплат до зарплати медичних та інших працівників), «Фінансове забезпечення виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за пенсійними програмами, та дефіциту коштів Пенсійного фонду», «Виплата деяких видів допомог, компенсацій, грошового забезпечення та оплата послуг окремим категоріям населення» (для здійснення додаткових виплат пенсіонерам та деяким іншим категоріям населення) тощо.

Зазначені бюджетні зміни (зменшення доходів, збільшення видатків, зростання дефіциту бюджету), вплинуть на реалізацію проєктів, які потребують державного фінансування. Проте дохідна частина бюджету, прямо пропорційно залежить від податкових, неподаткових надходжень, операцій з капіталом та трансфертів. Тому, в системі антикризових заходів, слід приділити особливу увагу тим, які дозволять підтримати національну економіку та бізнес. Огляд «пакету допомоги» національних програм, які планують використовувати інші країни, свідчить, що найбільш доцільними на перспективу вважають наступні: випуск облігацій для боротьби з економічним впливом спалаху коронавірусу (таку можливість не виключають країни ЄС); економічна допомога підприємствам і найманим працівникам, державні гарантії за кредитами малим і середнім підприємствам, відстрочка податкових і соціальних платежів, боротьба з безробіттям, зміни розміру виплат на період карантину для працюючих батьків (Австрія, Італія, Іспанія, Німеччина, Франція).

Таким чином, підводячи підсумок слід наголосити на доцільності розроблення національної антикризової програми, спрямованої на подолання негативних наслідків, спричинених пандемією COVID-2019, в якій врахувати всі можливі заходи соціально-економічної підтримки, які можуть бути прийнятними саме для України. Лише такий підхід дозволить уникнути хаотичних, несистемних змін до чинного фінансового законодавства та створить підґрунтя для позитивного результату у подоланні негативних наслідків пандемії у вітчизняній економічній сфері.

Література

1. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 16.04.2000 р. № 1645-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14> (дата звернення 16.04.2020 р.)
2. Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення: Законом України від 24.02.1994 р. № 4004-XIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> (дата звернення 16.04.2020 р.)
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11. 1992 р. № 2801-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення 16.04.2020 р.)
4. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2: Постанова Кабінету Міністрів

України від 11.03.2020 р. № 211. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF> (дата звернення 16.04.2020 р.)

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширенню коронавірусної хвороби COVID-19: Закон України від 17.03.2020 р. № 530-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20> (дата звернення 16.04.2020 р.)
6. Про внесення змін до деяких законів України, спрямованих на підвищення доступності лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них, які закуповуються особою, уповноваженою на здійснення закупівель у сфері охорони здоров'я: Закон України від 17.03.2020 р. № 531-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531-20> (дата звернення 16.04.2020 р.)
7. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 17.03.2020 р. № 533-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20> (дата звернення 16.04.2020 р.)
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення лікування коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 539-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/539-20> (дата звернення 16.04.2020 р.)
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України від 30.03.2020 р. № 540-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20> (дата звернення 16.04.2020 р.)
10. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211: Постанова Кабінету Міністрів України від 02 квітня 2020 р. № 255. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrm020420ayini-vid-11-bereznua-2020-r-211> (дата звернення 16.04.2020 р.)
11. Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. URL : <https://rada.gov.ua/news/Novyny/191881.html> (дата звернення 16.04.2020 р.)

Підходи до визначення поняття економічної злочинності

*Плутницька К.М., к.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

У сучасній науковій літературі існує безліч різноманітних підходів до визначення економічної злочинності.

Найважливішим етапом в дослідженні проблем економічної злочинності служать роботи Е. Сазерленда, який ввів поняття «білокомірцева» (офісна) злочинність. На думку вченого, провідними суб'єктами економічних злочинів виступають особи, які мають високий соціальний статус і вчиняють злочини в процесі своєї професійної діяльності в інтересах юридичних осіб та власних інтересах. На базі концепції Е. Сазерленда економічна злочинність стала сприйматися у вузькому сенсі слова як злочини, що здійснюються корпораціями. Більш детальний огляд позицій Е. Сазерленда зроблений О. Г. Карповичем [3].

Вузькість даного підходу, пов'язана з тим, що економічні злочини скоюються не тільки керівниками від імені та в інтересах підприємства, а й іншими особами, вимагала перегляду такого трактування поняття «білокомірцевої злочинності».

Тенденція до розширення цього поняття виявлялася у двох взаємопов'язаних аспектах: а) розширення кола суб'єктів даних злочинів (до них стали відносити не тільки вищих керівників корпорацій, а й інших службовців, незмінним залишився тільки ознака скоєння злочину в процесі професійної діяльності); б) розширення переліку злочинів, що належать до економічних, включення в нього таких діянь, як ухилення від сплати податків, комп'ютерні та інші злочини, які заподіюють шкоду економіці держави або її окремим

галузям, підприємницькій діяльності, а також економічним інтересам окремих груп громадян.

У зв'язку з реформуванням економіки України, появою нових форм власності, розвитком ринкових відносин, інтеграцією країни у світову економіку у вітчизняній кримінології підхід до розуміння злочинності у сфері економічної діяльності зблизився з визначенням цього явища в країнах із розвинутою ринковою економікою [4].

Деякі автори [6; 7; 8; 9] дотримуються точки зору, згідно з якою економічну злочинність слід розглядати як сукупність корисливих злочинів, вчинених у сфері економіки особами в процесі їх професійної діяльності, в зв'язку з цією діяльністю, які зазіхають на власність та інші інтереси споживачів, партнерів, конкурентів і держави, а також на порядок управління економікою в різних галузях господарства.

Серед українських кримінологів найбільш поширеними є такі підходи до розуміння поняття «економічної злочинності»:

1) Економічними вважаються усі злочини, які безпосередньо чи опосередковано завдають шкоди економічній системі держави і які їх суб'єкти вчиняють з метою отримання економічної вигоди. До них зараховують:

- окремі злочини проти власності (майнові);
- злочини у сфері господарської діяльності;
- окремі злочини у сфері службової діяльності, проти довіри тощо;

2) До економічних відносять злочини, які задають шкоди двом базовим елементам економічної системи: власності і господарському механізму держави у процесі здійснення господарської діяльності. Це:

- злочини проти власності, пов'язані з господарською діяльністю;
- злочини у сфері господарської діяльності;

3) До економічної злочинності належать лише злочини, які вчиняють у процесі господарської діяльності і які посягають на господарський механізм держави [2, с. 126]

Як справедливо зазначає Базярук І. М. відсутність однаковості у визначенні поняття економічної злочинності та її суті, безумовно, дезорієнтує правоохоронну практику, ускладнює ведення статистичного обліку, робить неможливим правильне порівняння статистичних даних. На основі суперечливих визначень цього поняття неможливо достатньо чітко визначити зміст і напрямки попередження злочинності у сфері економіки. Велику роль у цьому відіграє і невизначеність даного поняття на законодавчому рівні (адже у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) 2001 р. взагалі не використовується таке поняття як «економічна злочинність») [1].

Тим не менше на сьогодні можливо виділити три інтегруючі ознаки властиві економічній злочинності.

Так, з позицій економічної теорії економічна діяльність являє собою ініціативну, самостійну діяльність громадян і їхніх об'єднань, спрямовану на отримання прибутку або особистого доходу і здійснювану на їхній ризик і під їхню майнову відповідальність. За суттю, мова йде про діяльність підприємницьку. Таке розуміння її найбільш підходить для цілей кримінологічного аналізу злочинності в даній сфері і є першою інтегруючою ознакою даної групи злочинів. Отже, економічні злочини скоюються у сфері економіки і спрямовані проти елементів легальної економіки, економічної діяльності. Родовим об'єктом таких злочинів є економічні відносини, яким свідомо чи несвідомо завдається шкоди.

Другою інтегруючою ознакою, що об'єднує ці склади, можна вважати заподіяння шкоди охоронюваним законом економічним інтересам усього суспільства і громадян спеціальними суб'єктами, тобто не сторонніми для об'єкта керування людьми, а включеними в систему економічних відносин, на які вони посягають. Тобто їхнім суб'єктом є здебільшого учасник економічної діяльності, що має окремий економічний інтерес та прагне отримати власний економічний результат, або рідше особа, не причетна до цієї діяльності, яка має ціль скористатися в злочинний спосіб її елементами чи результатами. Також злочинна економічна

діяльність спрямована на її організаційне забезпечення, насамперед через корупційні зв'язки й підтримку органів влади, що виводить її на рівень організованої злочинної діяльності.

Нарешті, третьою інтегруючою ознакою даного виду злочинності (властивим, втім, і загальнокримінальній корисливій злочинності) виступає корислива мотивація більшості цих діянь, що реалізується протиправними способами. Обов'язковим є наявність прямого умислу, пов'язаного з отриманням економічної вигоди [5, с. 103].

Отже, у сучасній кримінології під економічною злочинністю цілком обґрунтовано розуміти соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, що проявляється у скоєнні умисних корисливих злочинів у сфері легальної й нелегальної господарської діяльності, основним і безпосереднім об'єктом якої є майнові відносини і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг із метою одержання злочинних доходів.

Тобто на сьогоднішній день до економічної злочинності належать: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України); виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК України); незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України); контрабанда (ст. 201 КК України); переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України (ст. 201¹ КК України), незаконний обіг дисків для лазерних систем зчитування, матриць, обладнання та сировини для їх виробництва (ст. 203¹ КК України); зайняття гральним бізнесом (ст. 203² КК України); незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204 КК України); підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205¹ України); протидія законній господарській діяльності (ст. 206 КК України); протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206² КК України); легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України); умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму (ст. 209¹ КК України); нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України); видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211 КК України); ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України); ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування (ст. 212¹ КК України); порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (ст. 213 КК України); незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених контрольних марок (ст. 216 КК України); доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218 КК України); доведення до банкрутства (ст. 219 КК України); порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220¹ КК України); фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220² КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України); маніпулювання на фондовому ринку (ст. 222¹ КК України); підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223¹ КК України); порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів (ст. 223² КК України);

виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів (ст. 224 КК України); умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції (ст. 227 КК України); незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229 КК України); незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю (ст. 231 КК України); розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК України); незаконне використання інсайдерської інформації (ст. 232¹ КК України); приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232² КК України); незаконна приватизація державного, комунального майна (ст. 233 КК України); зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364¹ КК України); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365² КК України); службове підроблення (ст. 366 КК України); декларування недостовірної інформації (ст. 366¹ КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368³ КК України); підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368⁴ КК України); незаконне збагачення (ст. 368⁵ КК України); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України); зловживання впливом (ст. 369² КК України); провокація підкупу (ст. 370 КК України);

Література

1. Базярук І. М. Економічна злочинність та її ознаки. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvsy/02_2008/08bimtyo.pdf. (Дата звернення: 02.03.2020).
2. Денисов С. Ф., Денисова Т. А., Кулик С. Г. Кримінологія. Особлива частина: Навчальний посібник. Запоріжжя: КПУ, 2012. 705 с.
3. Карпович О. Г. Шулепов Н. А. «Беловоротничковая» преступность в США через призму мирового финансово-экономического кризиса. М.: Юнити, 2014. 208 с.
4. Плутицька К. М., Шеховцова Л. І. Кримінологія : курс лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Право» освітньо-професійної програми «Правознавство» Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2018. 169 с.
5. Розумань І. В. Кримінологія : курс лекцій. Новосибірськ : изд-во СибАГС, 2015. 211 с.
6. Фитуни Л. Л. Теневой оборот и бегство капитала. М.: Вост. лит., 2003. 264 с.
7. Чекмарев В. В., Чекмарев В. В. Факторы инновационного развития и обеспечение экономической безопасности региона. *Экономика образования*. 2014. № 2. С. 25–57.
8. Чекмарев В. В. Социально-ориентированная экономика. *Вестник Костромского государственного университета имени Н.А. Некрасова*. 2003. № 3. С. 95–96.
9. Яновский Р. Г. Глобальные изменения и социальная безопасность. М.: Академия, 1999. 317 с.

Окремі питання вступу на державну службу в митні органи України

*Приймаченко Д. В., д. ю. н., професор
Університет митної справи та фінансів*

Виявлення правових прогалин в процедурі прийняття на державну службу в митні органи та пропонувані зміни до чинного законодавства дозволять спростити доступ до професійної митної діяльності, забезпечать її відкритість, прозорість та незалежність. В підсумку це дозволить сформувати професійний та якісно новий кадровий потенціал митної служби України, збільшить довіру суспільства до проведених реформ, що значно підвищить

ефективність їх реалізації. Саме тому, варто проаналізувати нормативні акти, предметом правового регулювання якого є процедура вступу на державну службу в митні органи України.

З моменту створення системи національної митної служби [1], проходження служби в митних органах регламентувалось Розділом Х «Службові особи митних органів України. Правовий і соціальний захист працівників митних органів України» Митного кодексу України в редакції від 12.12.1991 р. № 1970-XII (втратив чинність) (далі – МК України), з урахуванням загальних положень Закону України «Про державну службу» в редакції від 16 грудня 1993 р. (ч. 2. ст. 9) та національного антикорупційного законодавства. Більш детально питання вступу на службу в митні органи, власне проходження та припинення служби визначалось Положенням про порядок і умови проходження служби в митних органах України (затверджено Постановою КМ Міністрів України від 9.02.1993 р. № 97 (втратив чинність). Прийняті нормативні акти встановлювали особливості проходження державної служби в митних органах України, про що неодноразово відзначалося в науковій літературі.

Такий стан правового регулювання вступу на службу в митні органи, службової кар'єри та припинення служби забезпечувався й в наступних редакціях галузевих кодифікованих актів, а також прийнятим у 2005 р. Дисциплінарним статутом митної служби України від 6.09.2005 р. № 2805-IV. (втратив чинність).

Уніфікація законодавства про проходження служби в митних органах із загальним законодавством про державну службу почалася у 2012 р. й була пов'язана з реорганізацією Держмитслужби України та утворенням Міністерства доходів і зборів. В подальшому тенденції збереглися й правовий статус посадових осіб митних органів (органів доходів і зборів) втрачав свої особливості.

Наразі, формально, порядок проходження служби в митних органах, а відтак і порядок вступу на службу в митні органи регламентується МК України [2], а в частині не урегульованій ним, законодавством про державну службу та іншими актами законодавства України (ч. 3 ст. 569 МК України), зокрема: Законом України «Про державну службу» в редакції від 10.12.2015 р. з урахуванням чинного антикорупційного законодавства, насамперед Законом України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII [3] та іншими нормативними актами прийнятими КМ України та Національним агентством України з питань державної служби.

Аналіз норм чинного митного законодавства та законодавства про державну службу дозволив виявити деякі правові прогалини, що пов'язані з вступом на державну службу в митні органи. Зокрема було встановлено, що в чинній редакції МК України: відсутня норма, яка б вказувала на те, що на посадових осіб митних органів поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції»; потребує уточнення перелік підстав, за наявності яких особа не може бути прийнята на службу до митних органів; не передбачена можливість проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на службу в митних органах, а також не встановлено обов'язок цих осіб повідомляти про працюючих в органі, в якому вони претендують на зайняття посади, близьких осіб. Також не уніфікована термінологія кодексу з понятійним апаратом Закону України «Про запобігання корупції».

З метою приведення положень галузевого кодифіковано акту у відповідність із Законом України «Про запобігання корупції», пропонується ст. 569 доповнити ч. 4, зазначивши, що на посадових осіб митних органів поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції»; внести зміни до ч. 3 ст. 570, уточнивши перелік підстав, за наявності яких особа не може бути прийнята на службу до митних органів, зокрема: на службу до митних органів не можуть бути прийняті особи, визнані в установленому порядку недієздатними або обмеженими у дієздатності, особи, які мають судимість за вчинення умисного злочину, або які протягом року до моменту їх звернення до митних органів з приводу працевлаштування піддані адміністративному стягненню у виді позбавлення права обіймати посади або займатися діяльністю, що пов'язані з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, за вчинення адміністративного правопорушення; доповнити ст.

570 ч. 4, передбачивши у ній проведення спеціальної перевірки стосовно осіб, які претендують на службу в митних органах, а також встановити обов'язок цих осіб здійснювати повідомлення про працюючих в органі, в якому вони претендують на зайняття посади, близьких осіб.

Внесення таких змін дозволить забезпечити єдиний підхід до функціонування системи державної служби в національній системі митних органів та реалізацію положень антикорупційного законодавства України.

Література

1. Про митну справу в Україні: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1262-XII. (втратив чинність). *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 44. Ст. 575.
2. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552.
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

Поняття службового відрядження

Пузирний В. Ф., д.ю.н., професор

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

Національного університету «Чернігівська політехніка»

Об'єктивною необхідністю сучасної практики господарювання в Україні є службові відрядження. Вони знаходять широке й постійне застосування на численних підприємствах в установах і в організаціях, оскільки мають важливе значення для успішного вирішення багатьох питань господарсько-фінансової діяльності та забезпечення ефективної конкуренції в сучасних умовах ринкової економіки. Крім того, як правильно зазначають деякі автори, розвиток євроінтеграційних процесів в Україні сприяв зростанню кількості поїздок за кордон у службових справах [1, с. 71]. Отже, для ефективного функціонування підприємств роботодавці можуть відряджати своїх працівників у поїздки до інших населених пунктів країни, а подекуди – і за кордон, для ведення переговорів, укладання угод, придбання товарів тощо [2, с. 18].

Службове відрядження дає можливості задовольнити потреби роботодавців, які можуть бути зацікавлені й у збереженні трудових відносин із працівником, і направленні його для виконання робіт на інше підприємство одночасно [3, с. 86].

У разі виникнення необхідності у відрядження може бути направлений будь-який працівник незалежно від форми власності підприємства, на якому він працює. Відмова від поїздки у відрядження без поважних причин може бути визнано порушенням трудової дисципліни й на працівника може бути накладено дисциплінарне стягнення. Це не стосується випадків, коли працівники можуть направлятися у відрядження лише за їхньою згодою.

Ми погоджуємось із думкою О. П. Рудницької про те, що важливе місце у здійсненні трудових правовідносин посідає правова конструкція відряджень. Актуальність дослідження проблем направлення працівників у відрядження пов'язано з тим, що врегулювання цього питання в чинному законодавстві залишається недосконалим, окремі норми про відрядження містяться в різних нормативно-правових актах. Крім того, вимагає удосконалення поняття відрядження та ознаки, що характеризують це правове явище [4, с. 44-45].

Поняття службового відрядження міститься в юридичній літературі. Так, А. І. Ставцева та О. С. Хохрякова під службовим відрядженням розуміють «виконання працівником за розпорядженням адміністрації трудової функції на іншому підприємстві в інтересах свого підприємства» [5, с. 70]. А. М. Биков «відрядженням у широкому сенсі називає поїздки працівника за розпорядженням або з відома адміністрації об'єднання підприємства, установи, організації для виконання службового або іншого доручення, зазвичай пов'язаного з державними, громадськими та іншими обов'язками поза місцем

постійної роботи»[6, с. 4]. Л. Ю.Бугров зауважив, що «для службового відрядження характерно виконання завдання, пов'язаного зі службою, тобто в інтересах підприємства, з яким відряджена особа перебуває в трудових правовідносинах» [7, с. 15]. Н. У. Сусліна у своїй дисертації формулює узагальнене поняття відрядження, під якою розуміє «поїздки однієї особи за розпорядженням іншої особи (або уповноваженого органу) для виконання певної роботи, завдання, доручення з відшкодуванням витрат, пов'язаних із цією поїздкою» [8, с. 65]. О. П. Рудницька зазначає, що в деяких випадках, зумовлених виробничою або організаційною необхідністю, працівники вимушені виконувати свої трудові обов'язки поза місцем постійної роботи, зокрема за межами населеного пункту, в якому розташовано підприємство, де вони постійно працюють. Поїздки, що мають тимчасовий характер і пов'язані з обов'язком виконувати окремі доручення роботодавця в іншій місцевості, прийнято називати відрядженнями [4, с. 45]. На думку О. А. Євдокімова, службове відрядження – це виконання працівником за розпорядженням роботодавця своєї трудової функції протягом певного терміну поза місцем постійної роботи, в іншій місцевості з наданням гарантій і компенсацій [9, с. 132].

Що стосується офіційного визначення поняття «службове відрядження», то його поняття наведено в Інструкції про службові відрядження в межах України та за кордон, яка затверджена наказом Міністерства фінансів України від 13.03.1998 № 59 (у редакції від 17.03.2011 № 362) (далі – Інструкція). Так, у п. 1 Інструкції зазначено, що службовим відрядженням вважається поїздка працівника за розпорядженням керівника органу державної влади (поїздка державного службовця – за розпорядженням керівника державної служби), підприємства, установи та організації, що повністю або частково утримується (фінансується) за рахунок бюджетних коштів (далі – підприємство), на певний строк до іншого населеного пункту для виконання службового доручення поза місцем його постійної роботи (за наявності документів, що підтверджують зв'язок службового відрядження з основною діяльністю підприємства).

У випадках, коли філії, дільниці та інші підрозділи підприємства розташовані в іншій місцевості, місцем постійної роботи вважається той підрозділ, робота в якому обумовлена трудовим договором (контрактом). Службові поїздки працівників, постійна робота яких проходить у дорозі або має роз'їзний (пересувний) характер, не вважаються відрядженнями, якщо інше не передбачено законодавством, колективним договором, трудовим договором (контрактом) між працівником і власником (або уповноваженою ним особою/керівником) (п. 2 Інструкції). Відповідно до листа Міністерства фінансів України від 20 травня 2013 р. № 31-07230-16-27/15177 направлення працівника на навчання, зокрема на семінар, також не є службовим відрядженням.

Треба зазначити, що положення Інструкції поширюються тільки на державні підприємства, установи й організації, що повністю або частково утримуються за рахунок бюджетних коштів. Щодо інших підприємств та організацій, то, як зазначено у листі Державної податкової адміністрації України від 7.09.2011 р. № 10077/5/15-1216, Інструкція має лише роз'яснювальний характер і може використовуватися як допоміжний (довідковий) документ.

Аналіз трудового законодавства зарубіжних країн, зокрема наших найближчих сусідів (Росії, Білорусі та Молдови) говорить проте, що всі вони поняття службового відрядження закріпили в кодифікованих нормативно-правових актах. Зокрема, відповідно до ст. 166 Трудового кодексу Російської Федерації службовим відрядженням є поїздка працівника за розпорядженням роботодавця на певний термін для виконання службового доручення поза місцем постійної роботи. Стаття 91 Трудового кодексу Республіки Білорусь службовим відрядженням визначає поїздки працівника за розпорядженням роботодавця на певний термін в іншу місцевість для виконання службового завдання поза місцем його постійної роботи. Поняття службових відряджень регулюється також і ст. 171 Трудового кодексу Республіки Молдова, відповідно до якої службовими відрядженнями визнаються поїздки

працівників згідно наказами (розпорядженнями, постановами) роботодавців на певні терміни для виконання службових доручень поза постійним місцем роботи.

Враховуючи вищевикладене доходимо висновку, що під поняттям службового відрядження слід розуміти поїздки працівника за наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу підприємства, установи чи організації на певний строк до іншого населеного пункту для виконання службового доручення поза місцем його постійної роботи. Таке визначення пропонуємо закріпити в Кодексі Законів про працю України. Доцільним також вважаємо розробку й затвердження на підприємствах, в установах і організаціях «Положення про відрядження», згідно якого у відповідності до діючого законодавства будуть регулюватися ті чи інші аспекти службових відряджень з урахуванням специфіки діяльності конкретного підприємства, установи, організації.

Література

1. Гресь Н., Недоступ К. Добові витрати працівників бюджетних установ в іноземній валюті: колізія норма права. *Юридична Україна*. 2015. № 7-8. С. 71-77.
2. Бусол О. Правове регулювання відряджень у бюджетних установах і організаціях. *Громадська думка про право творення*. 2015. № 20(102). С. 18- 26.
3. Сонін О. Є. Компенсації за трудовим правом України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Таврійський національний ун-т ім. В. І. Вернадського. Сімферополь, 2003. 194 с.
4. Рудницька О. П. Компенсаційні виплати працівникам, направленим у відрядження. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі: зб. наук. ст. за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф., 14 травня 2015 р.* Житомир: Євенок О. О., 2015. С. 44-48.
5. Ставцева А. И., Хохрякова О. С. Трудовой договор. Москва: Юрид. лит., 1983. 175 с.
6. Быков А. М. Командировки: [практ. пособие]. Москва: Юрид. лит., 1989. 141 с.
7. Бугров Л. Ю. Советское законодательство о переводах на другую работу. Некоторые вопросы развития. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. 156 с.
8. Суслина Н. В. Командировки по российскому трудовому праву: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Алтайский государственный университет. Пермь, 2004. 197 с.
9. Гарантии при направлении работников в служебные командировки и служебные поездки: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Москов. гос. юрид. акад. Москва, 2008. 148 с.

Щодо проблемних питань забезпечення виконання поліцією тимчасових обмежувальних заходів у зв'язку зі спалахом коронавірусної інфекції (COVID-19)

Резанов С.А., к.ю.н., доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

З метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, відповідно до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» та рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій урядом було прийнято рішення про запровадження карантину на всій території України [1].

Окрім інших заходів, «режимом карантину» було встановлено ряд тимчасових заборон і обмежень, які потребують ретельного контролю за їх виконанням Національною поліцією. Потрібно також зауважити, що певні заборони обмежують права та свободи громадян закріплені Конституцією України.

Зокрема, відповідно до постанови КМУ України від 11.03.2020 № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» заборонено:

– перебування в громадських місцях без вдягнутих засобів індивідуального захисту, зокрема респіратора або захисної маски, у тому числі виготовлених самостійно;

- переміщення групою осіб у кількості більше ніж дві особи, крім випадків службової необхідності та супроводження осіб, які не досягли 14 років, батьками, усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями, іншими особами відповідно до закону або повнолітніми родичами дитини;

- перебування в громадських місцях осіб, які не досягли 14 років, без супроводу батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, інших осіб відповідно до закону або повнолітніх родичів дитини;

- перебувати на вулицях без документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи її спеціальний статус [2].

Для безумовного виконання громадянами вище зазначених заборон та обмежень Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтю 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей». Об'єктивна сторона правопорушення виражається в ухиленні (порушенні) особи від правил, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішеннями органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами [3].

Детальним аналізом Закону України «Про Національну поліцію» не виявлено спеціальних повноважень представників поліції під час надзвичайних ситуацій.

Пункт 24 статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» закріплює лише завдання щодо сприяння забезпечення поліцією відповідно до закону правового режиму воєнного або надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації у разі їх оголошення на всій території України або в окремій місцевості [4].

Для ефективного та законодавчо обґрунтованого виконання пп.16 п.2 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211, зокрема, «заборона перебувати на вулицях без документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи її спеціальний статус», доцільно внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», та доповнити статтю 32 (Перевірка документів особи) пп.7 такого змісту: «якщо особа перебуває в громадських місцях під час введення в дію на всій території України (або її частинах) карантину».

Також для забезпечення виконання пп.16 п.2 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211, зокрема, «заборона перебувати на вулицях без документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи її спеціальний статус», доцільно внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», та доповнити статтю 35 (Зупинення транспортного засобу) пп.11 такого змісту: «якщо зупинка транспортного засобу, здійснюється з метою контролю дотримання тимчасових обмежень за умови введення на всій території України (або її частинах) карантину».

Аналогічно пропонується, для забезпечення виконання пп.2 п.2 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р. № 211, зокрема, «заборона перебування в громадських місцях осіб, які не досягли 14 років, без супроводу батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, інших осіб відповідно до закону або повнолітніх родичів дитини», внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», та доповнити статтю 41 (Поліцейське піклування) пп.5 такого змісту: «особи, яка не досягла 14 років та перебуває у публічному місці на території введення карантину без супроводу батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів, інших осіб відповідно до закону або повнолітніх родичів дитини».

Таким чином, ефективне та законодавчо обґрунтоване виконання завдань щодо забезпечення тимчасових обмежень представниками Національної поліції можливе тільки після внесення відповідних змін до Закону України «Про Національну поліцію».

Література

1. Про захист населення від інфекційних хвороб: Закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#n241> (дата звернення: 12.05.2020).

2. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : постанова КМУ України від 11.03.2020 № 211. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п> (дата звернення: 12.05.2020).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. додаток до № 51. ст.1122.
4. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 12.05.2020).

Митні інтереси та митні загрози

Рябовол Л.Т., д.пед.н., професор

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

Митні інтереси України, відповідно до ч. 1 ст. 6 Митного кодексу України, це – національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи [3]. Національні інтереси України, згідно з п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [5]. Таким чином, митні інтереси України охоплюють життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави. Сутність і зміст державної митної політики – відобразити сукупні або типові у суспільстві митні інтереси і забезпечити їх захист за допомогою визначених у законодавстві засобів.

Слід зазначити, що широко у зарубіжному законодавстві поняття «митні інтереси» не використовується, як, до прикладу, у Регламенті Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 09.10.2013 р. про встановлення Митного кодексу Союзу, в якому, натомість, окреслено коло інтересів і цінностей, захист яких мають забезпечувати митні органи, а саме: захист фінансових інтересів Союзу та його держав-членів; захист Союзу від недобросовісної й незаконної торгівлі та підтримку законної комерційної діяльності; захист та забезпечення безпеки Союзу і його резидентів, а також охорону довкілля; підтримання належного балансу між митним контролем і сприянням законній торгівлі [8].

Відштовхуючись від законодавчого визначення цього поняття, вчені розглядають митні інтереси як певний спектр (сукупність) національних інтересів держави, пов'язаних з реалізацією митної справи, задоволення яких сприяє забезпеченню ефективного функціонування, стійкого розвитку економічної системи, зменшенню загроз національній безпеці України, стабільності в суспільстві [4, с. 43]. Як справедливо зазначає С. Шевчук, це визначення не позбавлене дискусійності з огляду на те, що митні інтереси у ньому практично ототожнюються з національними, відсутнє чітке розуміння їх сутності й місця у системі останніх. Не враховує воно і природну специфіку митних інтересів, що виявляється у різних їх аспектах, як: економічний (своєчасне й повне наповнення державного бюджету, сприяння конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, підтримка вітчизняного товаровиробника); екологічний (захист від неконтрольованого ввезення в Україну екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин); правоохоронний (запобігання вчиненню порушень митних правил, захист митного кордону, забезпечення митної безпеки держави і суспільства); забезпечення митних інтересів у площині інвестиційно-інноваційної, інформаційної, техніко-технологічної та інших видів діяльності [9, с. 44]. Сприяє у виокремленні аспектів митних інтересів і підхід, який реалізував М. Разумей до виокремлення таких складників митної безпеки, як: експортна, імпортна,

безпека, яка забезпечується боротьбою з контрабандою і порушеннями митних правил [7, с. 23].

Митні інтереси формуються і реалізуються в різних сферах життя і діяльності суспільства й держави – в економічній (фінансово-економічній, внутрішній та зовнішній), політичній (внутрішній та зовнішній), науково-технологічній, екологічній, соціальній, інформаційній, гуманітарній, а також у сферах державної безпеки та безпеки державного кордону. Фактично, це – феномен, який акумулює у собі економічний, зовнішньоекономічний, соціальний, політичний, правоохоронний, екологічний, інформаційний, культурний аспекти, і знаходить свої вияви на різних рівнях – регіональному, загальнодержавному, наддержавному / наднаціональному. Натомість, законодавче визначення поняття «митні інтереси» є загальним та абстрактним, не відображає міжгалузеву специфіку митних інтересів, різні аспекти їх змісту, їх суб'єктів та безпосередньо цінності, що і становлять такі інтереси, а саме це має особливе значення для дослідження митної безпеки як об'єкта адміністративно-правового регулювання. У найбільш загальному розумінні, митні інтереси у зв'язку з їх міжгалузевим характером є специфічним складником національних інтересів, можуть бути представлені як життєво важливі інтереси особи, суспільства й держави, забезпечення і реалізація яких відбувається у процесі здійснення митної справи.

Суб'єктами / носіями митних інтересів є: людина і громадянин, суспільство, держава / регіони. С. Шевчук виокремив таких специфічних носіїв митних інтересів, як: суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, митні інтереси яких лежать у площині їх конституційних прав та законодавчих норм, що регламентують їх захист як суб'єктів господарювання під час здійснення зовнішньоекономічної та митної діяльності, і не суперечать вимогам чинного та міжнародного законодавства; міжнародні організації та держави, що мають спектр специфічних інтересів, які виходять з принципів економічної доцільності, політичної необхідності, міжнародного співробітництва, збалансування міжнародної торгівлі тощо, і не суперечать міжнародним нормам співпраці [9, с. 47]. Оскільки, коло суб'єктів / носіїв митних інтересів є достатньо широким, державна митна політика має сприяти у досягненні балансу митних інтересів усіх їх носіїв.

Слід також зазначити, що законодавець прямо не вказує, від чого саме необхідно захищати митні інтереси, не дає розуміння про загрози й небезпеки, в усуненні й нівелюванні яких і полягає сутність адміністративно-правового регулювання. Деякі вчені використовують термін «митна загроза». За визначенням П. Пашко, це – конкретна чи безпосередня форма загрози митній небезпеці на стадії переходу її з можливості в реальність як результат протиріч, що мають місце і формуються в самому суспільстві, у зовнішньоекономічній сфері, політичних та економічних відносинах, у сфері організації і здійснення митної діяльності, у техногенних, природних та інших явищах, яка конкретизується у відповідній формі прояву й способах впливу, наслідки яких можуть заподіяти будь-якої митної шкоди [6, с. 13]. Загалом погоджуємось із наведеним визначенням, логічно, що митні інтереси співвідносяться з митними загрозами. Достатньо повно охоплює можливі наслідки й поняття «митна шкода», під якою, констатує Г. Кулик, розуміють оцінені наслідки дійсних, фактичних або можливих економічних і соціальних втрат, що виникають у результаті митних викликів у галузі митної справи та можуть мати як вартісну, так і загальну ситуаційну експерту оцінку втрат, збитку, проведених заходів або робіт з ліквідації небажаних негативних наслідків та додаткових витрат на їх попередження тощо [2, с. 171].

Митні загрози й небезпеки можуть бути різного виду чи характеру – економічного або соціального, реальні чи потенційні, опосередкованої чи прямої дії. До них можна віднести перебування держави / регіону у воєнному чи надзвичайному стані, стихійні лиха, масштабні економічні кризи, обмежувальні та / або протекціоністські дії окремих фінансових груп / держав, неналежне проведення митних процедур тощо. Їх можливо систематизувати у дві групи – зовнішні та внутрішні загрози й небезпеки, однак, такий поділ є достатньо умовним, оскільки, як правило, вони реалізуються комплексно, на жаль, підсилюючи одне одного.

Суттєвими загрозами митним інтересам України сьогодні є контрабанда та шахрайство в митній сфері, надання митниці документів – підроблених, отриманих незаконним шляхом, з неправдивими даними, як підстав для переміщення предметів контрабанди. Значні загрози становлять дії суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що спрямовані на: переміщення товарів через митний кордон поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, на ухилення від оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон; отримання надприбутків від реалізації на внутрішньому ринку товарів, імпортованих з порушення законодавства; отримання незаконного відшкодування податку на додану вартість за проведення «псевдоекспортних» операцій; інтелектуальну підробку – надання органам виконавчої влади, які реалізують митну політику, комерційних документів (інвойсів, рахунків-фактур тощо), що є справжніми за формою, але містять недостовірні відомості.

Література

1. Калінеску Т. В., Недобега О. О., Альошкін В. С. Митна безпека : підручник. Северодонецьк : Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2014. 336 с.
2. Кулик Г. Митні ризики та ризики в управлінні системою Державної митної служби України: сутність та співвідношення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. № 4(15). С. 167-174.
3. Митний кодекс України: Закон, Кодекс від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 13.04.2020)
4. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України : у 3 т. / П. В. Пашко, В. Ю. Хомутич, Т. І. Єфименко та ін. К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2012. Т. 1. 428 с.
5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 14.04.2020)
6. Пашко П. В. Умови та чинники забезпечення митної безпеки. *Митна справа*. 2010. № 1 (67). С. 5-16.
7. Разумей М. Зовнішньоторговельна безпека держави: управлінський аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2010. № 2 (5). С. 18–26.
8. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 09.10.2013 р. про встановлення Митного кодексу Союзу : Європейський Союз; Регламент, Міжнародний документ, Кодекс від 09.10.2013 № 953 2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13 (дата звернення: 15.04.2020)
9. Шевчук С. В. Аналіз теоретико-методологічних підходів визначення поняття «митні інтереси». *Економіка та держава*. 2018. № 10. С. 42-48.

Щодо правового регулювання проведення обшуку

Салманов О.В., викладач

Харківський національний університет внутрішніх справ

Поняття обшуку в нормах чинного кримінального процесуального законодавства України та в сфері його дії останні вісім років набув значного розвитку. Так в редакції Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК України), детально визначені підстави проведення обшуку [1]. До них законодавець відносить: порядок виконання рішення слідчого судді в процедурі проведення обшуку із зазначенням вичерпного кола суб'єктів його проведення, обов'язки вжити належних заходів для забезпечення присутності осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені, вручення другого примірника протоколу обшуку особі, в якого проведено обшук, а в разі його відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або її представнику, і інші важливі для проведення цієї слідчої (розшукової) дії приписи.

Відповідно, можна впевнено сказати, що внесені законодавчі зміни тільки оптимізували правове врегулювання процесуального проведення обшуку, даючи чітку

деталізації порядку його проведення, а також зіграли істотну роль у вирішенні ряду проблем, які виникали з цього приводу в слідчих і оперативних підрозділах правоохоронних органів України на практиці.

Отже, обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на отримання (збір) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Суть його проведення полягає в примусовому обстеженні житла, або іншого володіння особи, особистого обшуку.

Обшук проводиться з метою виявлення і фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення відшукання знаряддя кримінального злочину або майна, яке було добуто в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Обшук житла чи іншого володіння особи проводиться на підставі рішення слідчого судді. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідною клопотанням до місцевого суду.

Як зазначається в узагальненні судової практики розгляду слідчими суддями Запорізької області клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи і відповідність постанов слідчих суддів про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи вимогам статей 235, 370, 372 КПК України в 2017-2019 роках, що вивченням постанов слідчих суддів встановлено, що фактичними підставами для задоволення клопотання є наявність достатніх даних, що вказують на можливість досягнення мети обшуку, зокрема, це достатні відомості в тому, що кримінальне правопорушення було скоєно, що знаряддя кримінального злочину або майно (речі та цінності), здобуте в результаті його вчинення, а також інші предмети і документи, які мають значення для розкриття злочину, відомості про обставини вчинення кримінального злочину знаходяться в певному приміщенні або місці, що в певному приміщенні або місці знаходяться розшукувані особи або трупа [2].

Отже, слідчий суддя може відмовити в задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

- 1) було скоєно кримінальний злочин;
- 2) розшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;
- 3) відомості, що містяться в розшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;
- 4) розшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи.

До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також виписку з Єдиного реєстру досудових розслідувань у кримінальній виробництву, в рамках якого подається клопотання. Клопотання про обшук розглядається в суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора.

Рішення слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, дає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз. Крім того, слідчий або прокурор у разі потреби має право провести обшук повторно. У цьому випадку слідчий або прокурор вносять до суду клопотання про проведення повторного обшуку, підстави для його проведення не можуть бути аналогічними, що і при проведенні первинного обшуку. Вони повинні доповнювати ті, що вже розглядалися слідчим суддею або бути новими, якщо не були відомі слідчому. Так само вищевказане рішення слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи має відповідати загальним вимогам досудових рішень, передбачених КПК України (ст. Ст. 370, 372 КПК України). Крім того, рішення слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи повинна містити відомості про:

- 1) термін залишення рішення в силі, який не може перевищувати одного місяця з дня винесення постанови;

- 2) прокурора, слідчого, який подав клопотання про обшук;
- 3) положення закону, на підставі якого виноситься постанова;
- 4) житло чи інше володіння особи або частину житла чи іншого володіння особи, які мають бути піддані обшуку;
- 5) особа, якій належить житло чи інше володіння, і особа, у фактичному володінні якого воно перебуває;
- 6) речі, документи або особи, для виявлення яких проводиться обшук.

Тобто рішення має бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Під обґрунтованістю рішення розуміється її постанови на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, підтверджених доказами і іншими матеріалами, якими слідчий або прокурор обґрунтовують доводи клопотання, і які досліджені в ході судового розгляду й оцінені слідчим суддею відповідно до вимог ст. 94 КПК України. У той же час вмотивованим є рішення слідчого судді, в якому наведені відповідні і достатні мотиви та підстави його прийняття [3, п. 3].

З постанови виготовляються дві копії, які чітко позначаються як копії. Рішення слідчого судді про задоволення клопотання про обшук оскарженню не підлягає.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, слідчий, прокурор має право до винесення рішення слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний невідкладно після проведення вищевказаного слідчого (розшукової) дії клопотати про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами по розгляду клопотання про обшук, про що говорилося вище, перевіряючи, крім іншого, дійсно були підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без рішення слідчого судді. Якщо прокурор відмовляється узгодити клопотання слідчого або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені в результаті такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню на підставі рішення прокурора в порядку, передбаченому ст. 255 КПК України.

Отже, пропонуємо викласти текст ч. 3 ст. 233 КПК України в такій редакції: «Слідчий, прокурор має право до винесення постанови слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину.

У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням з прокурором зобов'язаний невідкладно, але не пізніше 24 годин після здійснення таких дій клопотати про проведення обшуку до слідчого судді, в іншому випадку результати слідчої дії визнаються неприпустимими. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 234 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, дійсно були підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без рішення слідчого судді. Якщо прокурор відмовляється погоджувати клопотання слідчого про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені в результаті такого обшуку докази вважати неприпустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу », тим самим ми уточнюємо строки звернення слідчого з клопотанням про проведення обшуку, що дозволить уникнути неоднозначного тлумачення відповідних норм при їх застосуванні.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України 13 квітня 2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 9-10, №11-12, № 13. У розділі ст. 88. URL.: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed_20120413/paran2_#n2
2. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями Запорізької області клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи та відповідність ухвали слідчих суддів про дозвіл на обшук житла чи іншого

володіння особи, вимоги статей 235, 370, 372 КПК України у 2017-2019 роках. URL.: zpa.court.gov.ua/userfiles/uz_Nik__2.doc

3. Узагальнення судової практики розгляду слідчими суддями Київської області клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи у 2017-2019 роках. URL.: kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/23/

«Мертвонароджені» штрафні бали як вид адміністративного стягнення

Салманова О.Ю., д.ю.н., професорка

Харківський національний університет внутрішніх справ,

Сучасний етап розвитку України потребує негайного реформування інституту адміністративної відповідальності, подальшого формування адміністративно-деліктного права, вдосконалення законодавства про адміністративні правопорушення, зокрема й системи адміністративних стягнень. На сьогоднішній час стан законодавчого врегулювання видів адміністративних стягнень зазнав певної активізації, але питання щодо усунення правових прогалин залишилися.

Система адміністративних стягнень, а точніше їх види, закріплено в ст. 24 КУпАП, але станом на 14 травня 2020 року серед них вже немає штрафних балів [1].

Історія перебування вказаного виду адміністративного стягнення в українському законодавстві про адміністративні правопорушення розпочалась у 2015 році, з прийняттям Закону України від 14.07.2015 № 596-VIII, яким і було запроваджено застосування нового виду адміністративного стягнення – штрафних балів за порушення Правил дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. Зміст їх, відповідно до ст.27-1 КУпАП, полягав у нарахування кожному громадянину, який має право керування транспортним засобом, щороку з початку року (з дня отримання права керування транспортним засобом) і до кінця року 150 балів. За правилами цієї ж статті у разі фіксації правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі від загальної кількості балів громадянина, який вчинив правопорушення, необхідно було вирахувати кількість штрафних балів, передбачених відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу [2].

У Пояснювальній записці до законопроекту № 2562 від 06.04.2015 зазначено, що його прийняття дозволило б суттєво зменшити кількість дорожньо-транспортних пригод і постраждалих у них людей; виключить корупційну складову при виявленні та фіксації правопорушень і оформленні відповідних адміністративних матеріалів; дозволить удосконалити відносини у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та наблизить їх до європейських стандартів [3]. Але за п'ять років державі не вдалось знайти а ні можливості, а ні політичної волі наблизити українські стандарти безпеки дорожнього руху до європейських. Єдиним можливим варіантом було визначено скасування штрафних балів як виду адміністративного стягнення. А система відеофіксації порушень Правил дорожнього руху в країні так і не запрацювала. Цікаво, що у Пояснювальній записці до проекту Закону від 27.01.2020 р. № 2809 (щодо скасування штрафних балів) зазначено, що «ситуація, за якої особа не несе відповідальності за неодноразові порушення законодавства у сфері безпеки дорожнього руху не лише не сприяє дотриманню учасниками дорожнього руху встановлених правил, а навпаки, створює почуття безкарності та спонукає до наступних порушень» [4].

Однак зарубіжний досвід застосування штрафних балів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху свідчить про певну ефективність вказаного адміністративного стягнення. Так, У Німеччині система відео- та фотофіксації поведінки на дорогах та порушень правил дорожнього руху (ПДР), а також штрафних пунктів має багаторічну історію. Згідно з принципами німецьких ПДР, радарний контроль з відео- та фотоспостереженням має насамперед виховувати водіїв, а не карати їх. До того ж його використання необхідне на особливо небезпечних ділянках з великою кількістю аварій.

Фіксують порушення ПДР у Німеччині за допомогою близько 3500 стаціонарних радарів, що встановлені як на автобанах, так і в населених пунктах. Учасників руху

автобанами про контроль та спостереження сповіщають табло з написом Radarkontrolle. Техніка постійно вдосконалюється, приміром, є системи, що фотографують мотоцикли, тобто – зі спини. На додачу до стаціонарних радарів поліція широко застосовує мобільні станції та ручні прилади.

В основному за перевищення швидкості руху застосовуються штрафи, які надходять до місцевих бюджетів.

Однак штрафи водії Німеччині вважають меншим лихом порівняно з балами, водій, який набрав 8 балів, має розпрощатися з правами. А щоб повернути права потрібен час – насамперед, треба скласти так званий "тест для ідіотів" та довести свою придатність до водіння. Тож балів у Німеччині бояться значно більше, ніж грошового покарання [5].

У Франції їзда в нетверезому стані, без прав, перевищення швидкості більш, ніж на 50 км/год, проїзд на червоний, створення аварійної ситуації та інші подібні порушення загрожують і багатотисячними штрафами, та штрафними балами. За три бали протягом року забирають права через суд. В Ізраїлі також є штрафні бали, якщо водій набрав певну кількість балів, він зобов'язаний пройти поглиблений курс водіння і здати іспит заново. У США система балів працює більше 30 років. В поліцейській базі інформація про порушення зберігається 7 років, але враховують лише бали за останні 18 місяців. В базі страховиків дані зберігаються три роки. Чим більше порушення, тим дорожче страховка. Більше 11 балів – і вона обійдеться в додаткові \$1000 на рік [6].

Таким чином досвід розвинутих країн свідчить про інші підходи до застосування штрафних балів, які розглядаються як додатковий стимул для усвідомлення порушником серйозності наслідків у разі систематичного недотримання правил дорожнього руху, у тому числі й шляхом позбавлення у подальшому права керування транспортним засобом. Застосування більш суворого виду відповідальності відбувається після набрання водієм певної кількості штрафних балів, оскільки грошове стягнення не завжди є ефективним, особливо для водіїв, який заробляють десятки або сотні тисяч гривень в місяць.

Тобто ідеологія впровадження штрафних балів була у тому, щоб укорінити у водіїв думку, що вони завжди знаходяться під наглядом, що жодне порушення Правил дорожнього руху не залишиться без заходів поліцейського реагування, що, в свою чергу, повинно було призвести до тотальної законослухняної поведінки всіх учасників дорожнього руху, побороти правовий нігілізм і підвищити правосвідомість громадян та, нарешті, зменшити показники дорожнього травматизму, що і є головною метою діяльності державних органів у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Але блага ідея, на жаль, не була реалізована.

Література

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо штрафних балів : закон України № 566-IX від 24.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/566-20#n6>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : Закон України № 596-VIII від 14.07.2015 : Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 39, ст.372. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-19>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху : Проект Закону № 2562 від 06.04.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54673
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо штрафних балів : Проект Закону України від 27.01.2020 р. N 2809. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/JI01270I?an=3>
5. Як працює система відеофіксації порушень ПДР у Німеччині. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%8F%D0%BA->

6. Штрафні бали для водіїв: порівняння систем різних країн. URL: <https://www.volynnews.com/news/auto/shtrafni-baly-dlia-vodiyiv-porivniannia-system-riznykh-krayin/>

До питання істотних умов договору перевезення пасажирів

*Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент
Запорізького національного університету*

Питання істотних умов договору є центральним у вирішенні питань, які стосуються цього договору. Адже вони визначають і його предмет, а, відповідно, визначають зміст договору відповідно до його мети, і особливості укладання, визначають динаміку договірних зобов'язань та наслідки його порушення.

Статтею 638 ЦК України закріплено, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Виникає логічне питання: які умови договору є істотними. Відповідно, щодо істотності умов договору перевезення пасажирів.

Свого часу А.О. Пушкін та В.М. Самойленко визначали, що істотними є умови, без яких даний вид договору не може вважатися укладеним. Інакше договір вважається неукладеним [1, с. 362]. Звичайно, такими є умови щодо предмету, ціни та строку. Я.М. Шевченко, в свою чергу, зазначила, що істотними є умови, що формують договір цілком: умови про предмет договору; умови, що визначені законом як істотні та ті, які є необхідними для договорів даного виду; умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [2, с. 473]. Така її позиція ґрунтується на приписах ч. 1 ст. 638 ЦК України. Звідси слідує, що до числа істотних умов відносяться також умови, які визначені законом, тобто, нормативно, а не на основі узгодження волі сторін.

То виникає логічне питання: то істотними умовами договору є умови, які є необхідними, а визначені законом ті, від яких сторони не можуть відмовитися чи визначити за взаємною угодою. Логічно, що йдеться про так звані диспозитивні норми, тобто ті, які визначають, від яких сторони можуть відмовитися чи визначити за взаємною згодою, а від яких ні. В науці їх прийнято називати актами автономного регулювання. Так, М.М. Сібільов стверджує, що відповідно до положень ст. 6 ЦК України роль договору не зводиться до юридичного факту, а й визначає його регулятивну роль [3, с. 57].

С.О. Погрібний, в свою чергу, визначив, що саморегулювання договірних цивільних відносин має певні межі, які закріплені в абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України.: сторони в договорі не можуть відступати від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства впливає з їх змісту або із суті відносин між ними. З цього ним зроблений закономірний висновок, що у випадках, передбачених абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України, саморегулювання договірних цивільних відносин неможливе [4, с. 57].

Якщо до прийняття ЦК України 2003 р. нормативно-правове регулювання вважалося однією з передумов законності, а остання розглядалася як відповідність поведінки усіх суб'єктів вимогам загальних масштабів поведінки – законодавчим приписам, то після прийняття склався дуалістичний підхід: імперативне регулювання вже не протиставлялося диспозитивному, а вбачалося інтегрованою частиною правового регулювання цілком. Застосування імперативного способу регулювання відносин почало визначатися не скільки предметом правового регулювання, скільки характером регульованого правовідношення, потребою застосування імперативу як способу забезпечення певної дисципліни, впорядкованості правовідносин на певному рівні, де застосування саморегулювання навпаки, зашкодить чи має бути потенційно таким, яке може зашкодити інтересам однієї із сторін договору. Загалом, такими є публічні договори. Пасажир, будучи «вразливою» стороною договору перевезення пасажирів, потребує захисту та забезпечення своїх прав.

Відтак, до істотних умов договору перевезення пасажирів відносяться не лише ті, щодо яких сторони повинні дійти згоди, але й ті, які вони повинні прийняти, уклавши договір. Логічно, що існує, щонайменше, дві групи таких істотних умов: ті, щодо яких сторони повинні дійти згоди і ті, які вони повинні прийняти за обов'язкові в силу узгодження тих умов, які, загалом, і прийнято називати істотними.

І.І. Зазуляк, досліджуючи тему істотних умов договору, визначив, що з-поміж усіх істотних умов саме предмет договору є чи не єдиною умовою, щодо якої сторони мають дійти згоди за будь-яким договором. Він є системоутворюючим елементом для окремих видів договорів з огляду на правову мету [5, с. 155].

С.І. Шимон задалася питанням визначення предмету договору. Вирішуючи це завдання, вона звернула увагу на обставину, що категорія договір розуміється у кількох значеннях: як зобов'язальне правовідношення і як юридичний факт [6, с. 59-62]. Вирішуючи питання співвідношення категорій «предмету» та «об'єкту» договору та зобов'язального правовідношення, вона не звернулася до значення «договору-правочину». Та, загалом, такий підхід видається вірним, оскільки вирішується питання не специфіки вираження волі стороною, а змісту, який вкладається в категорії «предмету» та «об'єкту» відповідних правових інститутів, – договору і зобов'язання.

Так, Т.В. Боднар визначила в цьому контексті, що *предметом договору* є зобов'язання як правовідношення; а *предметом* договірної зобов'язання – вчинення конкретних дій (передання майна, сплати грошей тощо) [7, с. 155].

Загалом, проаналізувавши позиції двох авторок, варто погодитися з тим, що категорії «предмет» і «об'єкт» в контексті «договору» і «зобов'язання» займають протилежне значення. Так, предметом договору є об'єкт зобов'язального правовідношення, а об'єктом договору – предмет зобов'язання, що призводить до змішування контекстів змісту понять.

С.І. Шимон, звернувшись до праці Р.Б. Шишки зазначила його класифікацію підходів вирішення проблеми об'єкта зобов'язання: «київського», згідно якого об'єктом зобов'язання є певна поведінка боржника і «харківського», – певні суспільні блага. Між тим, існує і компромісний варіант: юридичного об'єкту зобов'язання (дії) та матеріального об'єкту (речі) [6, с. 59]. Видається, що останній варіант є найбільш прийнятним.

Виходячи з означених аргументів, видається, що предметом договору перевезення пасажирів є об'єкт зобов'язання (дія) сторони, зобов'язаної за договором, який полягає у наданні нематеріального блага у здійсненні доставки пасажирів. Загалом, ці дії і складають предмет договору перевезення пасажирів.

Водночас, якщо предмет договору є істотною умовою договору, яка визначає сутність зобов'язального правовідношення (відповідає на питання «що зробити?»), то істотні умови, які визначені законом (транспортними статутами та кодексами, іншими актами транспортного законодавства) визначають спосіб і якість його виконання і мають сприяти забезпеченню прав пасажирів («як зробити»? «яким чином?»). В даному випадку імператив, як спосіб нормативного регулювання умов договору перевезення пасажирів, особливо коли йдеться про перевезення пасажирів транспортом загального користування, виступає чи не найважливішою правовою гарантією прав слабкої сторони договору, – «пасажирів».

Література

1. Гражданское право Украины: [Учебник для вузов системы МВД Украины]: в 2 ч. Часть 1 / [Пушкин А. А., Самойленко В. М., Шишка Р. Б. и др.]; под ред. проф. Александра Анатольевича Пушкина, Владимира Михайловича Самойленко. Харків : Ун-т внутр. дел; «Основа», 1996. 440 с.
2. Цивільне право України : академічний курс : підручник у 2 т. / За заг. ред. Я.М. Шевченко. Т.1. загальна частина. Київ: Концерн «Видавничий дім «Ін Юре», 2003. 520 с.
3. Сібільов М.М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 4. С. 56-61.

4. Погрібний С.О. Імперативні та диспозитивні норми та їх роль в регулюванні цивільних відносин. *Університетські наукові записки*. 2010. № 2 (34). С. 46-54.
5. Зазуляк І. І. Істотні умови договору: теоретичний аспект : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ : Б.в., 2009. 172 с.
6. Шимон С.І. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. *Юридична Україна*. 2011. №4. С. 58-64.
7. Боднар Т. В. Договірні зобов'язання в цивільному праві (Заг. положення) : навч. посіб. Київ : Юстініан, 2007. 280 с.

Правове регулювання укладення контракту про проходження державної служби

Селецький О.В., к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Укладення контракту про проходження державної служби являє собою складний юридичний факт, що породжує виникнення службово-трудових відносин. Відповідно до ч. 3 ст. 21 Кодексу законів про працю України контракт визначається як особлива форма трудового договору. Особливість зводиться зокрема до того, що у контракті строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці працівника, умови його розірвання, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. У даній статті Кодексу також зазначено, що сфера застосування контракту визначається законами України [1]. Схоже формулювання міститься й у Постанові Кабінету Міністрів України «Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору» від 19.03.1994 р. № 170: «прийняття (наймання) на роботу працівників шляхом укладання з ними контракту власником або уповноваженим ним органом, громадянином може здійснюватись у випадках, прямо передбачених законами» [2].

Одним з таких законів є Закон України «Про державну службу», котрий виступає правовою основою укладення контракту про проходження державної служби. Так, у ст. 31-1 цього Закону [3] визначено, що з особою, яка призначається на посаду державної служби, може бути укладено контракт про проходження державної служби. Проте це стосується лише строкового призначення на посади державної служби категорій «Б» і «В» у разі необхідності забезпечення організації та виконання завдань, що мають тимчасовий характер. Рішення про віднесення посади державної служби до посад, призначення на які здійснюється з укладанням контракту, приймається суб'єктом призначення або керівником державної служби до проведення конкурсу.

Як зауважує Н.О. Мельничук, поява контракту як особливої форми врегулювання трудових відносин стала реакцією на невиразний, нечіткий і занадто загальний зміст трудових договорів, які не враховують ні особисті якості працівника, ні специфіку його діяльності, ні рівень професійності. Його поява стала одним із способів поглиблення індивідуального договірної характеру найманої праці, способом чіткішого й повнішого врегулювання умов праці та її оплати, способом підвищення відповідальності за покладені на працівника обов'язки [4, с. 318].

Контракт про проходження державної служби як різновид трудового договору повинен містити як основні (істотні) умови, так може передбачати й додаткові (факультативні) умови. Інформація про істотні умови контракту обов'язково має наводитись в оголошенні про проведення конкурсу на посади державної служби, призначення на які здійснюється з укладанням контракту. До істотних умов контракту Закон України «Про державну службу» [3] відносить: 1) місце роботи і посаду державної служби; 2) спеціальні вимоги до осіб, які претендують на посаду державної служби; 3) дату набрання чинності та строк дії контракту; 4) права та обов'язки сторін; 5) завдання і ключові показники результативності, ефективності та якості їх виконання, строки їх виконання; 6) режим праці та відпочинку; 7) умови оплати праці; 8) відповідальність сторін та вирішення спорів; 9)

підстави зміни умов, припинення дії та розірвання контракту. Варто відзначити, що за загальним правилом, якщо будь-яка з основних (істотних) умов не визначена у контракті, то такий контракт вважатиметься неукладеним.

Водночас державний орган в особі роботодавця під час укладення з майбутнім держслужбовцем контракту не має права змінювати його істотні умови, які були оприлюднені в оголошенні про проведення конкурсу.

Окрім істотних умов, контракт про проходження державної служби може містити й додаткові (факультативні) умови. Вони можуть бути визначені за взаємною домовленістю сторін. Закріплення додаткових (факультативних) умов на відміну від основних (істотних) умов є додатковим правом сторін контракту на врегулювання окремих питань у сфері проходження державної служби. С.О. Феленко слушно зауважує, що відсутність факультативних (додаткових) умов в трудовому договорі не свідчить про неповний зміст трудового договору. Але коли сторони побажали їх встановити і включити в трудовий договір, вони є обов'язковими для виконання сторонами за умови, що вони не суперечать законодавству і нормативними угодами [5, с. 74].

Варто звернути також увагу на те, що умови контракту про проходження державної служби можуть передбачати виконання державним службовцем роботи дистанційно (поза приміщенням державного органу), у тому числі з можливістю віддаленого доступу за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Враховуючи нинішню ситуацію із запровадженням карантину не тільки в Україні, але й у світі, така умова контракту безперечно набуває своєї актуальності.

Важливою юридичною гарантією трудових прав державного службовця, закріпленою у ст. 31-1 Закону України «Про державну службу», є те, що при укладанні контракту про проходження державної служби не допускається звуження обсягу прав державного службовця, визначених цим Законом. Це стосується зокрема як робочого часу, так і часу відпочинку, оплати праці та ін.

Контракт про проходження державної служби укладається на строк до трьох років. За умови належного виконання державним службовцем контракту, його дія може бути один раз продовжена за угодою сторін на той самий строк шляхом підписання сторонами відповідних змін до контракту [3].

Загалом підписання контракту про проходження державної служби є важливим елементом акта про призначення на посаду. Контракт підписується державним службовцем (переможцем конкурсу) та суб'єктом призначення або керівником державної служби. В акті про призначення на посаду визначається дата початку виконання держслужбовцем посадових обов'язків. Саме з цієї дати набирає чинності контракт про проходження державної служби.

Закон України «Про державну службу» визначив можливість укладення контракту про проходження державної служби виключно в письмовій формі. Контракт укладається у двох примірниках, які мають однакову юридичну силу. Один примірник контракту про проходження державної служби передається державному службовцю разом із копією акта про призначення на посаду, другий зберігається в особовій справі державного службовця.

Підводячи підсумок, необхідно відмітити, що контракт є дієвим правовим засобом індивідуально-договірного регулювання службово-трудова відносин на державній службі. Укладення контракту з державними службовцями необхідно розглядати як один з елементів складного юридичного складу при вступі на державну службу, що тісно межує з процедурою конкурсного відбору, складанням Присяги державного службовця, прийняттям акта про призначення на посаду та ін.

Література

1. Кодекс законів про працю України: затв. Законом УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. № 50 (Додаток). Ст. 375.

2. Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 р. № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-94-%D0%BF>.
3. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
4. Мельничук Н.О. Перспективи контракту як одного з механізмів договірної регулювання трудових відносин. *Правова держава: Щорічник наукових праць*. 2010. Вип. 21. С. 317-323.
5. Феленко С.О. Щодо визначення умов трудового договору в законодавстві України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2011. Вип. 17. С. 70-75.

Завдання післядипломної освіти працівників національної поліції України

Селюков В.С., к.ю.н., доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

В умовах реформування системи правоохоронних органів України, зокрема реформ Міністерства внутрішніх справ України, зміни у нормативному забезпеченні діяльності поліції в Україні торкнулися і організації післядипломного навчання.

В положенні про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції визначенні загальні завдання післядипломної освіти працівників поліції. Зміст та види післядипломної освіти характеризуються різноманітністю, а тому, для кожного виду післядипломної освіти мають бути сформовані конкретні завдання. Адже, під час організації та проведення післядипломної освіти здійснення усіх зазначених завдань, по-перше, не є доцільним, а, по-друге, не можливе у зв'язку з обмеженістю часу такого навчання.

Більш детально аналізуючи кожен вид післядипломної освіти можна діяти висновків, що і завдання для кожного з них мають певні особливості.

Положення про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції України визначає такі її види: спеціалізація, перепідготовка, підвищення кваліфікації та стажування.

Виходячи зі змісту спеціалізації можна констатувати, що її завданнями є одержання нових знань за освітньо-професійною або освітньо-науковою програмою, що дозволить поліцейському в подальшому здійснювати відмінні від існуючих повноваження. Саме набуття нових знань та навичок є основним завданням для цього виду освіти.

Перепідготовка поліцейських – це професійне навчання, спрямоване на оволодіння працівниками поліції іншою професією. Але, в Україні склалася така ситуація, що за весь час існування Міністерства внутрішніх справ проведення перепідготовки не проводилось. Це пояснюється тим, що для зайняття вакантної посади в Міністерстві внутрішніх справ України не є необхідним проходження перепідготовки. Тому постає питання щодо доцільності встановлення такого виду післядипломної освіти в системі Національної поліції України. Для перепідготовки головними особливими завданнями мають стати формування нових знань та навичок, які необхідні для виконання завдань пов'язаних з іншою «поліцейською» професією.

Особливої уваги потребує конкретизація завдань підвищення кваліфікації, адже саме це вид післядипломної освіти є найрозповсюдженим у системі Міністерства внутрішніх справ України. Підвищення кваліфікації передбачає підвищення рівня професійної майстерності поліцейського для виконання службових завдань у рамках своїх професійних обов'язків. Варто наголосити, що доречно більш детально регламентувати саме принципи організації підвищення кваліфікації поліцейських. В умов рушійних змін у суспільно-політичному житті країни принципами організації підвищення кваліфікації поліцейських, окрім загальних, мають бути: своєчасність, доцільність, ефективність, актуальність, мотивування працівника до оновлення або удосконалення свої професійних вмінь та

навичок, а також зручність. Під останнім принципом варто розуміти вдале поєднання форм післядипломної освіти (очної та дистанційної), тривалості та періодичності проведення підвищення кваліфікації. Отож, особливості завдань підвищення кваліфікації поліцейських можна визначити як актуалізація та оновлення знань, умінь та навичок необхідних для виконання покладених на працівника професійних обов'язків.

Стажування передбачає набуття працівником поліції досвіду виконання завдань і обов'язків певної професійної діяльності або галузі знань. Для такого виду післядипломної освіти характерна практична спрямованість, адже лише набуття знань, умінь та навичок є недостатнім для ефективного їх застосування у практичній діяльності, тому для забезпечення поліцейського здібностями застосування отриманих під час освіти знань завданням стажування має стати саме «переведення» теоретичних знань на практичні уміння.

Отож, коротко проаналізувавши завдання післядипломної освіти працівників Національної поліції України, можна дійти висновку, що особливості кожного її виду знаменують особливі завдання, досягнення яких є вкрай необхідним у сучасних умовах реформування Міністерства внутрішніх справ України.

Сучасний та історичний аспект державної ідеології

*Середа А.М., к.і.н., доцент
Запорізький національний університет*

Сучасна Україна знаходиться на шляху формування соціальної правової держави, в якій права і свободи людини проголошені основною, найвищою цінністю. Важливим елементом будь-якої державності є державна ідеологія, яка виступає основою для побудови всього механізму держави та визначає напрямок його розвитку. Державна ідеологія включає в себе фундаментальні ідеї, концепції, теорії розбудови певної моделі держави, правову ідеологію, яка закріплена в Основному законі країни. В Конституції України прямо закріплена норма, згідно із якою жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова (ст. 15). Проте, в самій же Конституції закріплені засади ідеології гуманізму. Так, у ст. 3 Конституції визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Таким чином, дослідження історії, сутності та напрямків формування державної ідеології є актуальним напрямком наукової роботи і має як теоретичне, так і практичне значення.

Згідно останніх досліджень в сучасній юридичній науці, необхідно зазначити визначення державної ідеології. Отже, державна ідеологія – це сукупність науково обґрунтованих теорій, вчень, концепцій, поглядів та переконань щодо сутності та стратегії розвитку певної держави. Історії відомі декілька типів найбільш поширених державних ідеологій, які можна класифікувати в залежності від виду соціально-економічної формації на: рабовласницькі, феодальні, капіталістичні, комуністичні; за ступенем втручання держави в суспільні справи – на консервативні, ліберальні, змішаного типу; в залежності від ставлення до людини, її прав і свобод – людино-центристські (гуманістичні) та державо-центристські (етатистські); за ступенем впливу на суспільні відносини – пануючі (монопольні) та альтернативні (плюралістичні).

Так, відомий український вчений М. Михальченко визначає «державну ідеологію» як «ідеологію, що визнана єдино правильною у державі, яка не допускає існування опозиційних ідеологій» [1]. На думку українського філософа В. Лісового причини неприйняття поняття «державна ідеологія», негативного ставлення до його застосування кореняться в деяких стереотипах тоталітарної свідомості. Він виокремлює дві основні з них. Перша причина полягає в успадкованому стереотипі тоталітарної свідомості, відповідно до якого держава і суспільство ототожнювалися [2, с. 77]. Це дістало історичне відображення в комуністичній

ідеологічній практиці, яка намагалася знищити будь-яку опозицію у взаєминах суспільства і держави шляхом одержавлення соціальних відносин. Багаторівневі і багатоскладові взаємини суспільства і держави відкидалися на основі простого означення «народ і партія єдині».

Другою причиною негативного ставлення до поняття «державна ідеологія» є застосування ідеології тільки у значенні політичної (лібералізму, консерватизму, соціалізму, комунізму тощо). Потрібно розуміти, що «державна ідеологія» виступає основним поняттям, а політична ідеологія – похідним. Залежно від того, яка політична сила отримала владні важелі управління суспільством, відбувається лише зміщення ціннісних пріоритетів у межах державної ідеології як ідеології демократичного поступу.

Російський вчений О.Яковлев пропонує розмежовувати офіційну і реальну державну ідеології [3]. Офіційна ідеологія, на його думку, характеризується проголошенням і обстоюванням інтересів правлячої верхівки. Її змістом є постанови і укази державних закладів, виступи і заяви вищих посадових осіб. Інтереси народу в них згадуються дуже часто не більше, ніж якості ритуального методу написання офіційних паперів. Реальна ж державна ідеологія включає в себе не лише думки державних органів і посадових осіб, а й думки, ідеї вчених, релігійних, художніх та інших діячів, які обстоюють інтереси широких верств населення. Вона слугує вираженням певного соціального ідеалу, в якому формулюються уявлення про найбільш довершений устрій держави, відображаються соціальні потреби й прагнення. Вчений визначає державну ідеологію як сукупність теоретичних, політичних, правових поглядів і позицій, які закріплюються в наукових працях, художніх творах, в діючому законодавстві, нормативно-правових актах, що слугують практичним керівництвом у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики держави, спрямованої на вираження і захист інтересів народу і держави.

Отже, державну ідеологію можна визначити як систему ідей, теорій, концепцій, вчень щодо бажаного устрою та напрямку розвитку певної держави. Ядром державної ідеології є національна ідея – модель ідеальної держави і суспільства. Державна ідеологія безпосередньо пов'язана із ідеологією правовою. Правова ідеологія являє собою важливий елемент в структурі правової свідомості, що являє собою цілісну систематизовану сукупність правових ідей, принципів, цінностей, ідеалів, теорій, концепцій, які формуються в суспільстві, відображають існуючий стан правовідносин, визначають основи суспільного сприйняття правопорядку, встановлюють основні цілі розвитку правової системи й системи законодавства держави. У сучасних умовах правова ідеологія перетворюється з форми виключного відображення чинних правових явищ ще й на важливу для суспільства та суспільного розвитку форму проектування та спрямування розвитку права і правової системи. Це зумовлюється тим, що являючи собою сукупність правових знань, ідей і принципів, правова ідеологія відображає не лише те, яким чином право сприймається людиною і суспільством в цілому, але й те, які вимоги висуває суспільство до права і до процесів правового регулювання.

Враховуючи те, що у праві відображається вся державна політики, закріплюють державні ідеї, стратегії, можна говорити що державна і правова ідеологія в реальності є єдиним комплексним явищем. Як об'єктивне право невід'ємне від держави, так і правова ідеологія є невід'ємною від ідеології державної, тобто можна говорити про державно-правову ідеологію як цілісне явище. І державну і правову ідеологію можна поділити на два основні блоки, а саме: перший, історичний блок, що містить уявлення про історію становлення нашого народу і держави. Саме історичні ідеї згуртовують суспільство узами наступності та національно-культурної спільності – дозволяють кожному з нас відчувати себе частиною багатовікового народу і частиною нескінченного потоку історії, всесвітнього процесу. З історії ми черпаємо традиції і вчимося на здобутках і помилках предків. Другий, державно-правовий блок, що містить державно-правові уявлення, тобто всю сукупність ідей, що впливають на суспільні відносини. Саме правові знання та переконання дозволяють кожному повноцінно використовувати всю сукупність особистих прав і обов'язків, як в самій країні, так і на міжнародній арені.

Треба зазначити, що еволюція державно-правової ідеології була пов'язана з рівнем розвитку суспільства, держави і права. Тому з метою систематизації і більшої планованості викладу зазначеної проблеми, необхідно відокремити основні періоди становлення і розвитку вітчизняної державно-правової ідеології.

Перший період, князівський з кінця IX ст. до початку XIV ст. (становлення давньоруської державно-правової ідеології); другий період, литовсько-польський, з середини XIV ст. до середини XVII ст. (формування державно-правової ідеології в Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій); третій період, козацько-гетьманський з середини XVII ст. до кінця XVIII ст. (розвиток державно-правової ідеології під час національно-визвольної війни та в Україні-Гетьманщині); четвертий період, імперський з кінця XVIII ст. до початку XX ст. (генезис державно-правової ідеології в Україні під час її перебування у складі Російської та Австро-Угорської імперій); п'ятий період, радянський, 1917 – 1991 рр. (розвиток комуністичної державно-правової ідеології).

Дана періодизація, як і будь-яка інша, значною мірою умовна. Але в її рамках можна розглянути головні тенденції еволюції державно-правової ідеології. Основним фактором, який впливав на формування національної державно-правової ідеології, є державна ідеологія тих державних утворень, під владою яких перебували українські землі. В останні історичні періоди, зрозуміло, найбільш вагомим був вплив державної ідеології Російської імперії та Радянського Союзу. Центральним елементом останньої звичайно була державно-правова ідеологія радянської Росії. Таким чином, особливістю національної державно-правової ідеології є те, що вона сформувалася достатньо недавно з утворенням незалежної демократичної держави Україна. І правовими засадами новонародженої національної ідеології стали Декларація про державний суверенітет і Акт проголошення незалежності України. І тільки у 1996 році був прийнятий Основний закон держави – Конституція України, в якій було чітко закріплено плюралізм ідеологічного життя та заборону на визнання державою певної ідеології в якості обов'язкової (ст. 15 Конституції України). Проте, ідеологія як елемент суспільної свідомості не може виникнути з нуля, з нічого, тому сучасна національна ідеологія сповідуючи демократичні, ринкові, західні цінності включає в себе і залишки потужного впливу комуністичної ідеології радянської Росії, які проявляються, наприклад, у вигляді комплексу молодшого брата, невпевненості у власній самодостатності, намаганні потрапити під протекторат «більш авторитетних» держав.

Тому для сучасної юридичної науки вкрай важливим є формування національної державно-правової ідеології, яка не може бути визнана обов'язковою, проте повинна стати ідеологічним ядром, національною ідеєю побудови самодостатньої незалежної, суверенної, демократичної, соціальної, правової держави Україна.

Треба зазначити, що фактично відсутня загальнотеоретична основа стратегії розвитку України в умовах глобалізації з урахуванням останніх тенденцій та загроз. Отже, існує реальна потреба щодо національної державно-правової ідеології, яка б об'єднала зусилля науковців-фахівців з економіки, політології та інших гуманітарних та прикладних наук, і яка б врахувала останні проблеми процесу глобалізації, чітко визнала шляхи протидії загрозам, які виникають у зв'язку із глобалізаційними процесами. Крім того, важливо врахувати історичний досвід формування державно-правової ідеології в Україні, не допустити повторення помилок. Українці не повинні наосліп запозичувати зарубіжну модель формування державно-правової ідеології, адже український народ пройшов свій важкий шлях побудови суверенної держави, зазнав негативного впливу імперських та комуністичних ідеологій. Тому в основу національної державно-правової ідеології має бути покладена національна ідея унікальності та самодостатності української державності, переконання у наявності величезного інтелектуального та культурного потенціалу громадянського суспільства в Україні, впевненість у великому майбутньому українського народу.

Враховуючи вищезазначене, обраний напрямок наукового дослідження є перспективним і його подальша розробка має як теоретичне, так і практичне значення для сучасної юридичної науки.

Література

1. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. URL : <http://ipiend.gov.ua/> (дата звернення 30.03.2020).
2. Лісовий В. Культура – ідеологія – політика. Київ : Вид-во ім. Олени Теліги, 2012. 352 с.
3. Яковлев А.И. Государственная идеология. URL : <https://search.rsl.ru/ru/record/01000737883> (дата звернення 30.03.2020).

Щодо перспектив посилення соціальної відповідальності аграрного бізнесу

Сидоров Я.О., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Проблематика соціальної відповідальності бізнесу методологічно пов'язана із тенденціями антропологізації, екологізації та соціалізації міжнародного та національного права, що стали логічною відповіддю на виклики суперечливого процесу економічної глобалізації та актуалізували проблематику бізнесу та прав людини у їх правовому контексті.

Концепція соціальної відповідальності агробізнесу базується на категоріях суспільного інтересу (навіть коли він суперечить приватним інтересам бізнесу), який усвідомлюється і враховується шляхом добровільного взяття та реалізації відповідних зобов'язань виробничо-економічного, соціального та екологічного характеру суб'єктами агрогосподарювання.

На думку фахівців, в Україні соціальна відповідальність бізнесу має різні прояви: залежно від положення підприємства на ринку, рівня конкуренції, характеру взаємин з органами державної та місцевої влади, наявності передвиборчої кампанії та ін. Перша форма носить класичний характер, що пов'язано з політикою підприємства щодо реалізації повноцінного соціального партнерства. Друга форма соціальної відповідальності бізнесу може бути пов'язана з отриманням від держави певних привілеїв, можливість розробки та видобутку корисних копалин, надання вигідного державного замовлення. Третя форма носить більшою мірою примусовий характер, коли соціальна відповідальність є проявом обов'язкової благодійності. Організацію змушують, як правило органи місцевої влади, виявляти відповідальність за свою діяльність і за присутність у даній місцевості. Четверта форма соціальної відповідальності зустрічається на містоутворюючих підприємствах. Такі підприємства змушені бути соціально відповідальними для безперебійної роботи підприємств, вирішення господарських проблем міста, головним чином, через самоусунення держави від вирішення даних проблем. Тим більше що в кінцевому рахунку співпраця з місцевою владою і громадянським суспільством виявляється набагато більш успішною [1].

Соціальна відповідальність аграрних підприємств, як правило, розвивається у двох основних формах, які мають характерні прояви. Це внутрішні (здійснювані безпосередньо на підприємстві) та зовнішні (спрямовані на розвиток зовнішнього середовища господарювання). Внутрішній напрям передбачає реалізацію соціальних проектів для працівників (соціальне страхування, надання коштів на оздоровлення та лікування), безпеку праці, стабільність заробітної плати, програми підготовки та підвищення кваліфікації (сприяють зменшенню плинності кадрів та залученню кращих спеціалістів), безпосереднє надання послуг працівникам, тренінги, стажування персоналу та інше. Зовнішній напрям передбачає благодійність та спонсорство (гранти), охорону навколишнього середовища, відповідальність перед споживачами товарів та послуг, взаємодія з місцевою владою (партнерські проекти), участь у вирішенні кризових ситуацій, волонтерська діяльність та інше. Соціальна відповідальність у системі управління підприємством дозволяє ефективно узгоджувати інтереси сторін, шляхом використання програм соціального інвестування, інститутів державно-приватного партнерства та соціального діалогу, інструментів нефінансової звітності [2]. Дієвим інструментом соціальної відповідальності агробізнесових структур є застосування механізмів по збереженню соціального устрою сільських громад на території яких вони здійснюють свою діяльність, шляхом укладання так званих угод соціальної відповідальності, за якими кошти направляються переважно на розвиток

соціальної сфери: навчальні заклади, лікувальні установи, соціально-культурні об'єкти, місця відпочинку тощо [3, с. 454].

Поряд з тим, за оцінками фахівців, існуючу систему соціальної відповідальності аграрного бізнесу не можна назвати гармонійною, оскільки більшість її інститутів виникли не в ході еволюційного розвитку ринкових відносин, а залишилися у спадок від радянської системи соціального забезпечення (утримання за рахунок колективних аграрних господарств медичних, навчальних закладів та закладів культури та соціальної сфери), або були трансформовані з більш розвинутих економічних систем і внаслідок традицій адміністративно-командної системи зазнали суттєвих спотворень (ігнорування економічних інтересів міноритарних акціонерів, рекомбінація прав власності на землю, штучні банкрутства). Своєю чергою, великі агропромислові формування нерідко демонструють жорсткі методи ведення агробізнесу без урахування екологічних та соціальних інтересів місцевого населення. Вони сплачують податки за місцем реєстрації, а не до місцевих (сільських) бюджетів, що теж не сприяє розвитку соціальної сфери на селі [3, с. 454]. Окрім того, до проблем впровадження корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) на агропідприємствах відносять: не усвідомлення суті поняття КСВ (ототожнюють із доброчинністю або оновленнями устаткування на підприємстві), використання КСВ лише як засобу реклами своєї компанії, низька поінформованість суспільства про значення концепції соціальної відповідальності, низький рівень співробітництва, небажання керівництва підприємств публікувати соціальні звіти [4, с. 5]. На думку В. Ярової, практика створення соціально орієнтованого аграрного бізнесу ускладнюється тим, що немає чіткого уявлення, що таке соціальна відповідальність бізнесу і як вона впливає на конкурентоспроможність. По-друге, у державі відсутня відповідна законодавча база, яка б стимулювала підприємства витрачати кошти на соціальні проекти та благодійність [5, с. 67].

Інтенсифікація аграрного виробництва та зростання його експортного потенціалу відбувається на тлі соціальних диспропорцій, занепаду соціальної інфраструктури та системи соціальних послуг, безробіття, погіршення умов життя сільського населення, його депопуляції та трудової міграції. Глобалізаційні та інтеграційні процеси в аграрному секторі не лише загострюють питання конкурентоздатності агробізнесу та продовольчої безпеки, а й становлять виклик спроможності держави забезпечити низку соціально-економічних прав людини, зокрема окремого селянина. Тому однією із тенденцій розвитку юридичної науки є актуалізація та концептуалізація проблематики агробізнесу та прав людини, одним із напрямів якої є питання впровадження соціальної відповідальності останньої.

Проведене дослідження свідчить про необхідність вдосконалення законодавчого підґрунтя публічно-приватного партнерства в сфері реалізації концепції соціальної відповідальності аграрного бізнесу та, відповідно, більш активного застосування та реалізації стимулюючої функції держави у запровадженні та розвитку соціальної відповідальності агробізнесу. Узагальнення та систематизація думок та пропозицій, відображених в науковій літературі, свідчить про необхідність запозичення відповідного європейського досвіду та закріплення на нормативно-правовому рівні основних положень щодо механізму розвитку соціальної відповідальності аграрного бізнесу, до складу якого повинні входити наступні елементи: інформаційний (пропаганда, формування суспільної думки, роз'яснення значення та переваг соціальної відповідальності аграрного бізнесу); нормативний (вироблення єдиного підходу до визначення та основних форм соціальної відповідальності аграрного бізнесу; єдиних національних стандартів соціальної відповідальності аграрних підприємств з урахуванням чинних міжнародних стандартів; запровадження обов'язкової соціальної звітності); організаційно-методичний (надання методичної допомоги аграрним підприємствам у запровадженні проектів, систем та програм соціальної відповідальності, підготовка кадрів, сприяння участі у міжнародних заходах та програмах соціальної відповідальності); стимулюючий (пільги, заходи матеріального та морального заохочення участі аграрного бізнесу у програмах соціальної відповідальності).

Література

1. Пахуча Е. В. Проблеми формування соціальної відповідальності бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8. Ч. 2. С. 46-49.

2. Макаренко П. М. Соціальна відповідальність аграрних підприємств як чинник їх ефективності та конкурентоспроможності: сутність, складники, проблеми і тенденції здійснення. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/11/1.pdf>.
3. Загурський О. М. Інституціональні інструменти застосування принципів соціальної відповідальності в діяльності агробізнесових структур. *Вісник Донецького національного інституту. Сер. В: Економіка і право*. Вип.1. 2015. С. 452-456.
4. Мазурок П. С. Особливості зарубіжного досвіду у формуванні корпоративної соціальної відповідальності у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С. 1-9.
5. Ярова В. В. Категорія «соціальна відповідальність»: теоретичні джерела, еволюція підходів до визначення, практика розвитку. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 4. С. 63-69.

Судово-психологічна експертиза як засіб визначення психічного та емоційного стану обвинуваченого у вбивстві

*Сінельнік Р.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Багатогранна індивідуальність кожної окремої людини виражає унікальні життєві цінності, ідеали, переконання, принципи, які формуються з раннього дитинства та проходять крізь призму життєвого досвіду, відносин з суспільством, соціального та матеріального становища у різні періоди життя.

Досліджуючи питання визначення мотивів людини у скоєнні злочину вчені не полишають спроб розібратися у глибинах розумової діяльності людства. Адже без розуміння внутрішнього світу людини, тонкощів її душі, глибини почуттів, їх впливу на психологічний стан неможливо встановити істинні причини, які спонукали до вчинення тих чи інших дій, особливо, якщо вони становлять небезпеку для оточуючих.

Особистість злочинця – необхідна і важлива складова частина механізму злочинної поведінки, а обставини формування її негативних соціально-психологічних ознак втілюють та реалізують попередні ланки причинних закономірностей та залежностей [1, с. 100].

Кримінально-правова наука має особливий зв'язок із психологією. Поєднання цих двох наук сприяло появі окремої галузі психологічних знань – юридичній психології. Предметом якої є вивчення закономірностей та механізмів психіки людини у сфері регульованих правом відносин. До закономірностей, досліджуваних юридичною психологією, належить і формування психічних властивостей особи в процесі вчинення злочину, зокрема психологічна сторона мотивації злочинного діяння, стадій, способів його вчинення і приховування, впливу вчиненого діяння на психічні властивості особи в період, пов'язаний з її ставленням до діяння, його наслідків, оцінки соціальної та особистісної значущості своєї винуватості [2].

Суб'єктивна сторона складу злочину – це внутрішня сторона складу злочину, що характеризує психічне ставлення особи щодо вчиненого діяння та наслідків, які воно викликає, а також характеристики мотиву та мети, які зумовили вчинення злочину, та емоційного стану, в якому перебувала особа під час його вчинення [3, с. 185]. Наявність вини особи безпосередньо впливає на кримінально-правову оцінку правопорушення. Адже процес кваліфікації складається з кримінально-правової оцінки фактичних обставин справи, повної об'єктивної оцінки фактичних обставин злочину, співставлення обставин скоєного злочину з кримінально-правою нормою.

Усвідомлення особою, що вчинила злочин, яке Кримінальний кодекс України (далі КК України) визначає як «суспільно небезпечне винне діяння (дію або бездіяльність)» (ст. 11 КК України) [4], причин свого вчинку та його наслідків виражається у формі вини. Норма статті 23 КК України, встановлює, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або

необережності [4]. Аналіз інтелектуальної та вольової ознак вини злочину під час процесу доказування дозволяє визначити такі компоненти ступеню вини як мотив, мета та емоційний стан.

Поділ умислу на два види прямий і непрямий, розмежовує характер психологічного змісту умисної форми вини. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ст. 24 КК України) [4].

Необережність передусім визначається ставленням до наслідків діяння, оскільки суспільна небезпечність поведінки перебуває поза сферою свідомості винного [3, с. 196]. Необережність поділяється на два види на злочинну самовпевненість та злочинну недбалість. Необережність є злочинною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити. (ст. 25 КК України) [4].

Кваліфікуючи дії обвинуваченого іноді важко встановити відмінність характеру вини у формі умислу від вини у формі необережності. Перешкодою цьому виступає емоційне ставлення правопорушника безпосередньо до об'єкту злочину. Оскільки емоційна сфера людини є особливим класом психічних процесів і станів, в яких відбивається різноманіття і полярність безпосередніх переживань індивіда. Але головним є те, що вони зачіпають як психічні (розумова діяльність, що супроводжує емоцію; суб'єктивне переживання; мімічні патерни, пози, жестикуляція; готовність до дій), так і фізіологічні (вегетативна і рухова функції організму) структури людини. При цьому переживання і фізіологічні зміни завжди супроводжують один одного [5, с. 21].

Особлива увага встановленню психологічного стану обвинуваченого приділяється у кримінальних провадженнях щодо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи. Наприклад, при встановленні конкретної норми кримінального закону, яка передбачає відповідальність за злочини за ст. 115 КК України «Умисне вбивство», ст. 116 КК України «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання», ст. 119 КК України «Вбивство через необережність» необхідно враховувати наступні обставини:

1. при кваліфікації за ст. 116 КК України

а) знаходження обвинуваченого у момент скоєння злочину у стані сильного душевного хвилювання, фізіологічного афекту;

б) чи був стан обвинуваченого викликаний з боку потерпілого тяжкою образою, насиллям (фізичним чи психічним) або іншою протизаконною дією безпосередньо перед цим вчиненням злочину;

в) незаконні та неправомірними дії потерпілого, які викликали стан сильного душевного хвилювання у обвинуваченого;

2. при кваліфікації за ст. 117 КК України

а) обвинувачений піддавався незаконному, суспільно небезпечному посяганню з боку потерпілого, яке було загрозою для життя, здоров'я чи блага як самого обвинуваченого так і по відношенню до близької йому людини;

б) обвинувачений вчинив вбивство потерпілого, захищаючись від його посягань, рятуючи власне життя або життя близької йому особи;

в) при цьому він скоїв вбивство або передчасно, тобто коли реальна загроза нападу ще не виникла, або з запізненням, тобто коли реальна загроза нападу ще не виникла, або із запізненням, тобто після того як для обвинуваченого вже стало ясным, що напад закінчено (в останньому випадку можлива кваліфікація вбивства як вчиненого в стані сильного душевного хвилювання), або допустив явну невідповідність засобів і способів захисту і

характеру небезпечності посягання [6, с. 600]. У більшості випадків вбивство через необережність містить обставини, що виключають злочинність діяння (необхідна оборона, уявна оборона, крайня необхідність, фізичний або психічний примус, виконання наказу або розпорядження, діяння, пов'язане з ризиком).

Законодавцем не надано дефініції поняття «стан сильного душевного хвилювання». Так судова практика з питання кваліфікації злочину за ст. 116 КК України згідно із п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 встановлює, що «суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено статтями 116 і 123 КК (2341-14), характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Необхідною умовою кваліфікації дій винного за зазначеними статтями є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання чи тяжкої образи з боку потерпілого. Насильство може бути як фізичним (заподіяння тілесних ушкоджень або побоїв, незаконне позбавлення волі тощо), так і психічним (наприклад, погроза завдати фізичної, моральної чи майнової шкоди). До тяжкої образи слід відносити явно непристойну поведінку потерпілого, що особливо принижує гідність чи ганьбить честь винного або близьких йому осіб. У випадках, коли вбивство вчинено або тяжке тілесне ушкодження заподіяно після того, як стан сильного душевного хвилювання минув, дії винного потрібно кваліфікувати за статтями КК (2341-14), що передбачають відповідальність за вчинення зазначених злочинів без пом'якшуючих обставин. Неправомірна поведінка потерпілого в такому разі може бути визнана обставиною, що зменшує суспільну небезпечність злочину і пом'якшує покарання винного» [7].

Звернемось до правової позиції Верховного Суду, який своєю постановою роз'яснив, що «стан сильного душевного хвилювання, як емоційний процес, характеризується своєю раптовістю, неочікуваністю, миттєвістю, бурхливістю, швидкоплинністю» [8].

Необхідність визначення психологічного стану, в якому перебувала особи у момент скоєння злочину, дослідження ознак «стану сильного душевного хвилювання» вимагає застосування спеціальних знань у галузі психології шляхом проведення судово-психологічної експертизи.

Психологічна експертиза проводиться відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), Закону України «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. На підставі п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи щодо визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності [9]. Згідно ч. 3 ст. 242 КПК України передбачено примусове залучення особи до експертизи у випадку проведення медичної або психіатричної експертизи, яка здійснюється виключно за ухвалою слідчого судді, суду [9].

Психологічна експертиза встановлює ті особливості психічної діяльності та їх прояви в поведінці особи, які мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки. При проведенні психологічних експертиз використовуються загальновідомі в науковій практиці психологічні методики і такі, що пройшли державну атестацію, та їх авторські модифікації, що відбираються з урахуванням специфіки експертних досліджень і конкретних питань, поставлених перед психологічною експертизою. Основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи:

- індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних якостей особистості; мотивотвірних чинників психічного життя і поведінки;
- емоційних реакцій та станів;
- закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку та індивідуальних її властивостей [11].

Психологія виділяє дослідження стану сильного душевного хвилювання (афекту) злочинця у окремий вид експертизи «судово-психологічну експертизу емоційних станів», у якій поділяє афект на декілька типів:

1. афект простий, характерними ознаками якого є збереження у підекспертного здатності ідентифікувати і описати емоцію, яку він пережив на висоті афекту (констатація емоцій гніву, злості, ненависті тощо); можливість зміни знаряддя нанесення ушкоджень і модифікації поведінки відповідно до обставин; відсутність вираженого психофізичного виснаження (астенії); спроби раціоналізації протиправної поведінки.

2. афект фізіологічний (класичний, кумулятивний), характерними ознаками глибини зміни психічної діяльності є: раптовість виникнення; фазність перебігу, близька до патологічного афекту; вираженість реакцій (типові судинно-вегетативні прояви і моторні порушення); звуження свідомості. «Класичний афект» – формується і розвивається під впливом одноразового, але надзвичайно важливого для суб'єкта події. «Кумулятивний афект» – його виникненню передують достатньо тривалий період «накопичення» негативних емоційних переживань.

3. афект патологічний, характеризується як короточасне хворобливе розлад психіки (гострий афективний психоз), що виникає раптово під впливом психогенного подразника, що має певну фазність перебігу (підготовча, вибухова, заключна) і проявляється в глибокому потьмаренні свідомості (розлад свідомості сутінкового типу), бурхливому руховому збудженні і діях, спрямованих проти подразника і повної (або майже повної) амнезії (в постафективній стадії спостерігається глибокий сон). Наявність у підекспертного на період здійснення правопорушення стану патологічного афекту віднесено до таких емоційних станів, які виключають його здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Експертна оцінка патологічного афекту здійснюється лікарем-психіатром [5, с. 21-25].

У процесі психологічного дослідження емоційного стану суб'єкта злочину експерт проводить:

1. Ретроспективний аналіз психічного стану підекспертного, який вплинув на його кримінальну поведінку: діагностика ознак, що відображають властиву афекту дезорганізацію інтелектуальних і вольових процесів, яка проявляється в поведінці людини. До них відносять:

а) раптовість виникнення афекту; б) специфічні зміни свідомості; в) післяафективне порушення пам'яті; г) післяафективний стан; д) наявність зовнішніх ознак афекту; е) подальше ставлення до вчинення під впливом афекту дія.

2. Вивчення індивідуально-психологічних особливостей особистості:

а) особистісна схильність до виникнення афективного вибуху в конфліктній ситуації; б) вікові особливості підекспертного; в) фактори, тимчасово послаблюють організм підекспертного.

Психологічне вивчення ситуації, яка спровокувала виникнення афекту, включає в себе виявлення:

- несподіваного сильного подразника, що безпосередньо передують протиправних дій підекспертного при відсутності у останнього заздалегідь підготовленої програми поведінки (раптовий напад, що загрожує життю або здоров'ю, груба образа, приниження честі і гідності особистості та ін.);

- тривало травмуючої обстановки, що сприяє накопиченню афективних переживань (стійкі неприязні відносини з потерпілим, систематичні побої, катування, муки і приниження з боку потерпілого та ін.);

- суб'єктивно значущою емоційно забарвленою обстановкою скоєння злочину;

- об'єктивної необхідності швидкого орієнтування та прийняття рішення в складній ситуації;

- суб'єктивного сприйняття ситуації як безвихідної [5].

На жаль на практиці не приділяється достатня увага дослідженню психологічного стану підозрюваного, що послугував передумовою для скоєння злочину. Непоодинокими є

випадки, коли очевидним вибачається факт скоєння злочину під впливом стану емоційно-психологічного напруження, що позбавив обвинуваченого можливості адекватно мислити, усвідомлювати свою поведінку, керувати нею, оцінювати соціально-небезпечні наслідки своїх дій, проте експертиза заперечує наявність у цієї особи психічних розладів та захворювань. Існують й зворотні випадки, у яких психічно здорова особа визнається неосудною або обмежено осудною.

Важливість проведення судово-психологічної експертизи у кримінальному провадженні неможливо переоцінити. Тим більше, коли йдеться про визначення виду та строку покарання за вчинений злочин. Але процес врахування обставин, що пом'якшують покарання не повинен мати характер зловживання як з боку правоохоронних органів, так і з боку сторони захисту.

Аналіз соціально-негативних явищ, що призводить до вчинення кримінального правопорушення значною мірою дає можливість охарактеризувати стан злочинності, її фактори та динаміку. Таким чином правильне застосування працівниками правоохоронних та судових органів навичок у сфері юридичної психології дозволить створити правовий прецедент та збудувати ефективну модель реалізації превентивної діяльності.

Література

1. Криминология. М.: Юрид. лит. 1979. 304 с.
2. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Х.: Право, 2008. 240 с.
3. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2-ге видання, доповнене та перероблене. К.: Атіка. 2009. 512 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
5. Фурманов, И. А. Судебно-психологическая экспертиза : учеб. материалы / И. А. Фурманов, И. Е. Метлицкий. Минск : БГУ, 2014. 78 с.
6. Руководство для следователей, под редакцией заместителя Генерального прокурора СССР Н.В. Жогина, М. «Юридическая литература». 1971. 752 с.
7. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. № 2. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03>
8. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 16 січня 2019 року у справі № 723/873/15-к, провадження № 51-5526км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79298589>
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
10. Про судову експертизу Закон України від 25.02.1994 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
11. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>

Проблемні питання регулювання договірних зобов'язань з надання рекламних послуг

Скрипник В.Л., к.ю.н., доцент

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Сучасний світ неможливо уявити без реклами, адже вона є органічною частиною й одним із головних засобів системи маркетингових комунікацій. Усі суспільні відносини регулюються відповідними нормативно-правовими актами чи іншими передбаченими

документами, які ґрунтуються на наукових знаннях вчених та їх дослідях. Однак у науці цивільного права відсутні спеціальні дослідження, присвячені змісту договору про розміщення реклами, тобто механізму регулювання даного питання, його видовій належності до договору про надання послуг, чим і обґрунтовується актуальність обраному напрямку дослідження.

Зміст цивільно-правового договору, сукупність його істотних, звичайних і випадкових умов є предметом дослідження багатьох представників науки цивільного права, серед яких можна виділити наукові праці таких вчених: В. В. Бондар, Ю. І. Зоріна, Л. В. Мамчур, О. Г. Курчин, О. Р. Шишка, В. І. Шляхти, О. С. Яворська.

Основним елементом в аналізі договору про розміщення зовнішньої реклами, на нашу думку, є обов'язкове правильне тлумачення усіх необхідних термінів, які вживаються в даному договорі. Слід зазначити, що наступні терміни закріплені у різних нормативно-правових актах, що вказує на певну розгалуженість предметів і понять договору. Окрім цього, відсутність єдиного законодавчого акта, який би вмістив усі необхідні терміни щодо даного договору, дещо ускладнює роботу й об'єктивному дослідженню підкресленого питання.

Таким чином, першим поняттям, яке потрібно розібрати, є термін «реклама». Відповідно до ст. 1 Закону України «Про рекламу» реклама – це інформація про особу чи товар, розповсюджена у будь-якій формі та у будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких осіб чи товару [1]. При цьому, зовнішня реклама – реклама, що розміщується на спеціальних тимчасових і стаціонарних конструкціях, розташованих на відкритій місцевості, а також на зовнішніх поверхнях будинків, споруд, на елементах вуличного обладнання, над проїжджою частиною вулиць і доріг. До зовнішньої реклами також відносяться рекламні оголошення, афіші, об'яви, друковані листівки та інша інформація що відповідає терміну реклама [1].

Так, термін «соціальна реклама» вживається у договорі про розміщення зовнішньої реклами як об'єкт договору, що не включається до нього та відповідно ті норми, що регулюють комерційну рекламу не стосуються соціальної. Відтак, соціальна реклама – це інформація будь-якого виду, розповсюджена у будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку [1].

Відповідно до нормативно-правових актів, що регулює дане питання, існує як законне (на підставі відповідних документів), так і самовільне розміщення реклами. Так, самовільно встановлений рекламний засіб – рекламний засіб, розміщений без виданого у встановленому порядку дозволу або не демонтований власником після прийняття виконавчим комітетом рішення про відмову у продовженні дозволу або його скасування, та у місці, яке не відповідає місцю, визначеному дозвільними документами [3].

Спеціальні конструкції – пересувні та стаціонарні рекламні засоби (світлові та несвітлові, наземні та неназемні (повітряні), плоскі й об'ємні стенди, щити, панно, транспаранти, троли, таблички, коробки, механічні, динамічні, електронні табло, екрани, панелі, тумби, складні просторові конструкції, аеростати, повітряні кулі тощо), які використовуються для розміщення реклами [3]. Тобто це ті засоби та механізми, з допомогою яких здійснюється розповсюдження реклами.

Відтак необхідним для реклами є її розміщення, з приводу чого й виникає багато питань і дискусій, зокрема щодо встановлення власника та його прав на нерухоме майно, на якому розміщується зовнішня реклама, чи, наприклад, на основі якого договору потрібно здійснити дане зобов'язання (договір оренди нерухомого майна або договір про надання послуг щодо розміщення реклами, чи навіть – на основі договору оренди земельної ділянки). Таким чином, місце розташування рекламного засобу – площа зовнішньої поверхні будинку, споруди, елемента вуличного обладнання або відведеної території на відкритій місцевості у межах населеного пункту, що надаються розповсюдjuвачу зовнішньої реклами у тимчасове користування власником або уповноваженим ним органом (особою).

Дещо розібравшись з термінологію, слід вказати на основні правові характеристики договору про розміщення зовнішньої реклами. Відповідно до ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [4].

Так як договір про розміщення зовнішньої реклами належить до договорів надання послуг, слід вказати, що законодавець обґрунтовує останній наступним чином – за договором про надання послуг одна сторона (Виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (Замовника) надати послугу, що споживається у процесі вчинення певної дії чи здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 901 ЦК України) [4].

Відтак, сам договір про надання у користування місць для розміщення рекламного засобу – договір між Робочим органом та Розповсюджувачем реклами, укладений на підставі рішення виконавчого комітету міської ради про надання дозволу на розміщення зовнішньої реклами, у якому визначаються права й обов'язки сторін. Апелюючи ч. 3 ст. 626 ЦК України, можна вказати на те, що договір про розміщення реклами є двостороннім, адже за істотними умовами договору правами й обов'язками наділені обидві сторони [4]. Таким чином, сторонами договору про розміщення зовнішньої реклами є Розповсюджувач реклами (в подальшому розповсюджувач) – особа, яка здійснює розповсюдження реклами, та виконавчий орган, який надає дозвіл на користування нерухомим майном з метою розміщення зовнішньої реклами (тобто місцями розташування рекламних засобів).

Слід звернути увагу безпосередньо на юридичну характеристику договору про розміщення зовнішньої реклами. Так, договір є консенсуальним, адже його можна вважати укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з істотних умов (якщо договір має письмову форму – з моменту його підписання), тобто одразу після надання відповідних рекламних послуг чи іншого зобов'язання.

Наступною класифікацією цього договору є казуальність договору, тобто укладання договору залежить від мети. Окрім цього, як вдало зазначає науковець-дослідник Курчин О. Г. зміст у такому договорі ясно вказує на causa – причину чи підставу зобов'язань сторін, прийнятих згідно з угодами між ними [2, с. 549]. Метою даного договору є надання послуг у розміщенні зовнішньої реклами.

Договір є відплатним, при цьому ціна договору та порядок розрахунків на кожне місце розташування рекламного засобу зазвичай встановлюється у додатковій угоді, яка є невід'ємною частиною договору про розміщення зовнішньої реклами. Укладається договір у письмовій формі, нотаріального посвідчення не потребує. Договір про розміщення зовнішньої реклами є підприємницьким договором (крім соціальної реклами).

Отже, договір про розміщення зовнішньої реклами є зобов'язанням, яке належить до категорії договорів «надання послуг», та за своєю юридичною природою є консенсуальним, двостороннім, відплатним і письмовою формі.

Наголошуємо на тому, що договір про розміщення реклами є особливим видом зобов'язань із надання послуг належить до відповідно групи цивільно-правових договорів. Тож договір є взаємною угодою, тому в ньому міститься окремі положення, умови зазначені права й обов'язки сторін сукупність цих умов, погоджених між сторонами і становить зміст договору.

Література

1. Про рекламу: Закон України від 03.07.1996 р. № 270/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 39. Ст. 181.
2. Курчин О. Г. Правові підстави та порядок розміщення зовнішньої реклами / Форум права. 2010. № 4. С. 549–558. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10kogrzr.pdf> (дата звернення: 06.05.2019).
3. Користування місцем для розташування рекламного засобу. URL: <https://alibi.dp.ua/450-koristuvannya-mistsem-dlya-roztashuvannya-reklamnogo-zasobu> (дата звернення: 06.05.2019).

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44, Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 06.05.2019).

Тимчасове затримання транспортного засобу як захід забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення на транспорті

Собакарь А.О., д.ю.н., професор

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Пугач А.В., к.ю.н., адвокат

Заходи забезпечення провадження, передбачені ст.ст. 265-2 і 265-4 КУпАП, передбачають загальні засади застосування уповноваженими особами такого заходу забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення як тимчасове затримання транспортних засобів. Остання норма є нововведенням у КУпАП, у зв'язку з чим потребує детального аналізу. Досліджувані норми не конкурують, а навпаки взаємодоповнюють одне одну і різняться за уповноваженими суб'єктами, завданнями, які перед ними ставляться та повноваженнями, якими вони наділені відповідними органами.

Так, правозастосувачами у ст. 265-2 КУпАП є працівники уповноважених підрозділів Національної поліції, що забезпечують безпеку дорожнього руху – патрульної поліції згідно з п. 3 Розділу 2 Наказу Національної поліції України від 06.11.2015 р. № 73 «Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції» (у редакції наказу Національної поліції від 31.10.2016 року № 1114 «Про внесення змін до Положення про Департамент патрульної поліції») [1], а ст. 265-4 КУпАП – інспектори з паркування.

Тимчасове затримання транспортного засобу в діяльності патрульних поліцейських та інспекторів з паркування має однаковий порядок, але дещо різний зміст у зв'язку з різним обсягом завдань і повноважень, на які вони уповноважені органами та КУпАП. Аналіз нормативно-правових джерел, які регламентують процедуру здійснення тимчасового затримання транспортного засобу переконує, що як і самі адміністративно-правові норми, одна з постанов КМУ, а саме «Порядок тимчасового затримання працівниками уповноважених підрозділів Національної поліції транспортних засобів та їх зберігання» від 17 грудня 2008 р. № 1102 [2] була взята за основу нормотворення Порядку тимчасового затримання інспекторами з паркування транспортних засобів та їх зберігання [3; 4].

Патрульні поліцейські уповноважені на тимчасове затримання транспортного засобу у разі, якщо виявлено транспортний засіб боржника, оголошеного в розшук відповідно до ст. 36 Закону України «Про виконавче провадження» та під час розгляду наступних складів адміністративних правопорушень, передбачених КУпАП: ч.ч. 1-4, 6-7 ст. 121, ч. 3-5 ст. 122, ст. 122-5, ст. 124, ст. 126, ч. 1-4 ст. 130, ст. 132-1, ст. 206-1, ч. 1 ст. 265-2, а інспектори з паркування уповноважені на розгляд справ за ч.1 та ч. 3 ст. 122 КУпАП та ч.1-2 ст. 152-1 КУпАП і накладення за них адміністративних стягнень (ч. 3 ст. 219, ч. 2 ст. 265-4 КУпАП).

Поліцейським дозволяється тимчасово затримати транспортний засіб у виключних випадках, якими є суттєве перешкоджання дорожньому руху або створення загрози безпеці руху його розташуванням. КУпАП дає перелік 7 конкретних випадків неправильного розміщення транспортного засобу, які слід класифікувати як суттєву перешкоду дорожньому руху або створення загрози його безпеці у ч. 3 ст. 265-4, дія якої поширюється й на ст. 265-2. Цей перелік є вичерпним, за винятком, коли транспортний засіб правопорушника розташовано на місцях, призначених для зупинки, стоянки, безоплатного паркування транспортних засобів, якими керують водії з інвалідністю або водії, які перевозять осіб з інвалідністю – це є безумовною підставою для тимчасового його затримання.

Обидві уповноважені особи можуть здійснювати тимчасове затримання транспортного засобу шляхом його доставлення для зберігання на спеціальний майданчик чи стоянку за допомогою спеціального автомобіля – евакуатора. Суттєва відмінність в порядку застосування розглядуваного заходу провадження є повноваження поліцейських заблокувати затриманий транспортний засіб. Відповідно до Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі [5] тимчасове затримання транспортного засобу поліцейським проводиться у випадках, зокрема, у разі неможливості усунути причину затримання на місці виявлення адміністративного правопорушення. Ця процедура передбачає примусове припинення використання такого транспортного засобу шляхом його блокування за допомогою технічних пристроїв або доставлення на спеціальний майданчик чи стоянку.

Поліцейський та інспектор з паркування зобов'язані невідкладно інформувати про тимчасове затримання транспортного засобу чергову частину територіального підрозділу поліції із зазначенням державного номера затриманого транспортного засобу, точного часу його затримання та місця зберігання (адреса та телефони спеціального майданчика чи стоянки).

Доставляється затриманий транспортний засіб на спеціальні майданчики чи стоянки Національної поліції або її територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів.

Тимчасове затримання транспортного засобу відбувається у строк не більше трьох днів з моменту затримання або до вирішення справи про адміністративне правопорушення, після чого особа має право звернутися та обов'язково отримати свій транспортний засіб незалежно від стадії вирішення справи, проте, якщо сплатить штраф за вчинене правопорушення та вартість послуг транспортування та зберігання транспортного засобу. Причому, у нормативно-правових актах підкреслюється, що повернення тимчасово затриманого транспортного засобу, який зберігається на спеціальному майданчику чи стоянці, має відбутися «невідкладно». Наприклад, п. 12 Порядку ... паркування. Водночас, на практиці її реалізації нерідко фіксуються випадки, «коли повернення транспортного засобу настільки затягується, що сума за його зберігання стає більшою за реальну вартість даного транспортного засобу» [6, с. 101]. Ми підтримуємо ідею на законодавчому рівні закріпити право звернення за транспортним засобом не лише її власника (відповідальної особи), а й близького родича, за наявності в останнього свідоцтва про реєстрацію цього транспортного засобу.

У контексті сказаного є доцільним запровадити адміністративну відповідальність осіб, які уповноважені на зберігання та повернення транспортного засобу за безпідставну тяганину з питань повернення володільцю тимчасово затриманого транспортного засобу, на зразок статей, передбачених у Главі 10 серед адміністративних правопорушень на транспорті. Зокрема, передбачити ст. 127-3 КУпАП «Порушення порядку зберігання тимчасового затриманих транспортних засобів» з аналогічною диспозицією та санкцією у вигляді накладення штрафу на посадових осіб в розмірі вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Література

1. Нормативно-правова база діяльності патрульної поліції «Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції Наказ Національної поліції України від 06.11.2015 року № 73 (у редакції наказу Національної поліції від 31.10.2016 року № 1114 «Про внесення змін до Положення про Департамент патрульної поліції»). URL: <http://patrol.police.gov.ua/faq/normatyvno-pravova-baza-diyalnosti-patrulnoyi-politsiyi/>
2. Про затвердження Порядку тимчасового затримання працівниками уповноважених підрозділів Національної поліції транспортних засобів та їх зберігання : постанова Кабінету Міністрів України від 17 грудня 2008 р. № 1102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2008-п>

3. Про внесення змін у деякі законодавчі акти України з реформування сфери паркування транспортних засобів: Закон України від 21 грудня 2017 р. № 2262-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 15. ст. 120.
4. Про затвердження Порядку тимчасового затримання інспекторами з паркування транспортних засобів та їх зберігання: постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2018 р. № 990. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990-2018-п>.
5. Про затвердження Інструкції з оформлення поліцейськими матеріалів про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані не в автоматичному режимі наказ МВС України 07.11.2015 р. № 1395. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-15/print>
6. Молчанов Р. Ю. Проведення в справах про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2016. Вип. 38(2). С. 15-18. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_38%282%29__5.

Реалізація та захист прав та свобод осіб з інвалідністю: проблеми та перспективи

Соболь Є.Ю., д.ю.н., професор,

Кіблик Д.В., аспірантка

*Центральноукраїнський державний педагогічний університету
імені Володимира Винниченка*

Побудова демократичної правової соціальної держави, подальший розвиток громадянського суспільства вимагають упровадження нових концептуальних засад діяльності органів публічної влади. Вони ґрунтуються на міжнародних стандартах у сфері прав людини, основу яких становить забезпечення здійснення особами з інвалідністю всіх прав людини за відсутності будь-якої дискримінації, що закріплено у ст. 1 Конвенції про права особами з інвалідністю.

За офіційними даними Державної служби статистики України та Міністерства соціальної політики України, в органах пенсійного фонду та соціального захисту населення зареєстровано біля 3 млн. інвалідів, без урахування даних АРК, Донецької та Луганської областей. Динаміка загальної кількості осіб з інвалідністю в державі відображає стійку тенденцію до збільшення їх чисельності серед усіх верств населення. З огляду на воєнні дії на Сході України, така тенденція буде залишатися незмінною, про що свідчить щоденне зростання кількості поранених військовослужбовців та мирних жителів в зоні проведення антитерористичної операції та прилеглих територіях, що вимагатиме ефективних дій з боку органів публічної влади з метою недопущення суттєвого загострення проблем осіб з інвалідністю.

У межах реалізації медичної концепції інвалідності можна виокремити наступні прорахунки: економічного, правового та соціального спрямування.

До економічних слід віднести неузгодженість бюджетного фінансування державних програм підтримки осіб з інвалідністю; порушення бюджетними установами повноцінної реалізації прав та свобод осіб з інвалідністю (насамперед права на працю, освіту, медичне забезпечення тощо). На сьогодні фактично 73 % осіб з інвалідністю у кожній області залишаються поза увагою роботодавців та відповідних державних органів, серед яких значну кількість становлять особи з інвалідністю I та II групи.

У межах правової складової, слід зазначити, що в межах реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю було прийнято Національний план дій щодо реалізації Конвенції в межах якого зазначається, що *сьогодні національне законодавство не повною мірою відповідає положенням Конвенції*, більшість нормативно-правових актів у сфері захисту та дотримання прав осіб з інвалідністю прийнята до підписання та ратифікації Конвенції, за умов дотримання принципів медичної моделі інвалідності, згідно з якою проблеми інвалідів

розглядаються як такі, що зумовлені їх обмеженими через стан здоров'я фізичними можливостями; на законодавчому рівні не забезпечено повною мірою реалізацію прав інвалідів, зокрема у сфері освіти та охорони здоров'я, працевлаштування, користування транспортними послугами, безперешкодного доступу до об'єктів житлово-комунального та громадського призначення, а також інформації.

Неузгодженість нормативно-правового регулювання впливає на існування основних бар'єрів на шляху до створення для людей з інвалідністю необхідних і належних умов життєдіяльності.

Так, ментальні бар'єри полягають у специфічному ставленні людей до осіб з інвалідністю, нерозумінні їх проблем, в суспільстві створений роками стереотип ставлення до інвалідів, калік, немічних; фізичні бар'єри, недостатня архітектурна та транспортна доступність (не пристосованість будівель, транспортних засобів загального користування до потреб осіб з інвалідністю); інформаційні бар'єри, які переважно стосуються осіб з вадами зору (відсутність дублювання звуковою інформацією візуальних даних), слуху (відсутність дублювання візуальною інформацією звукових даних), розумовою відсталістю та психічними розладами (відсутність подання інформації спрощеною мовою), у комплексі вище зазначені бар'єри є перешкодою у реалізації особами з інвалідністю прав та свобод.

З огляду на це, основою функціонування органів публічної влади має стати оновлена ідеологія ставлення суспільства до осіб з інвалідністю як до повноправних членів суспільства, сформована на підставі соціальної концепції інвалідності, відповідно до якої пріоритетними напрямками діяльності органів публічної влади повинні стати реалізація прав і свобод осіб з інвалідністю та їх дієвий захист у разі порушення.

З метою врегулювання питання забезпечення захисту прав осіб з інвалідністю, покращення умов їх життєдіяльності та вдосконалення системи реабілітації осіб з інвалідністю з урахуванням положень Конвенції пропонується:

По-перше, обґрунтовується необхідність впровадження до адміністративного законодавства нових концептуальних засад діяльності органів публічної влади, що позначилося на необхідності реформування та систематизації чинного законодавства, яке гарантує реалізацію прав і задоволення потреб осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянам. Таким нормативно-правовим актом має стати Закон України "Про діяльність органів публічної влади щодо реалізації та захисту прав і свобод осіб з інвалідністю". У межах визначеної структури цього закону обґрунтовано необхідність створення міжвідомчого координаційного органу – Державного експертно-консультаційного комітету для осіб з інвалідністю. Створення зазначеного комітету для осіб з інвалідністю та його відокремлених підрозділів покликано кардинально змінити ставлення держави до осіб з інвалідністю. Діяльність цього органу публічної влади має сприяти згурпуванню розпорошених до цього повноважень щодо реалізації та захисту прав і свобод осіб з інвалідністю шляхом створення оптимізованої організаційно-правової структури: відділ медико-соціальної експертизи, відділ реабілітації, відділ зайнятості, працевлаштування та професійного навчання осіб з інвалідністю, відділ соціального забезпечення, відділ пенсійного забезпечення, відділ з проблем освіти, інформаційний відділ, відділ правового захисту.

Діяльність Державного експертно-консультаційного комітету для осіб з інвалідністю не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України, оскільки більшість повноважень кореспондується із заходами, передбаченими Національним планом дій, або мають суто організаційний характер, що виявляється у перепідпорядкуванні та подальшій реорганізації вже функціонуючих органів публічної влади в межах комітету та його відокремлених структурних підрозділів, діяльність яких повинна бути територіально об'єднана в межах однієї адміністративної будівлі.

По-друге, запропоновано внести зміни до законодавства й упорядкувати його з погляду створення інформаційної, архітектурної, транспортної та соціальної доступності для осіб з інвалідністю. У зв'язку з цим стрижневим вектором створення безбар'єрного

пересування для осіб з інвалідністю повинна стати така конструктивна модель: місце проживання – транспортна інфраструктура – соціальна інфраструктура – місце проживання, яка відображена в окремих нормативно-правових актах. Як приклад, з метою створення транспортної доступності, необхідно зобов'язати органи публічної влади в частині створення доступу осіб з інвалідністю до: а) інженерно-транспортної інфраструктури та дорожнього сервісу шляхом здійснення проектування, реконструкції, ремонту та будівництва об'єктів транспортної інфраструктури і дорожнього сервісу з урахуванням потреб осіб з інвалідністю; б) транспортних засобів загального користування шляхом їх переобладнання до потреб осіб з інвалідністю, допуск на маршрути місцевого пасажирського транспорту за умови його пристосування до потреб осіб з інвалідністю, створення спеціалізованих транспортних служб для перевезення на пільгових умовах осіб з інвалідністю; в) під час проектування і створення нових транспортних засобів загального користування передбачити їх обов'язкове пристосування для осіб з інвалідністю; г) передбачити зниження ставок ввізного мита відносно транспортних засобів загального користування, пристосованих до потреб осіб з інвалідністю; д) передбачення в Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів умови щодо пристосування транспортних засобів для перевезення осіб з обмеженими фізичними можливостями; е) наділення контрольними повноваженнями відповідних інспекційних органів відносно суб'єктів, які надають транспортні послуги, в частині пристосованих транспортних засобів, інженерно-транспортної інфраструктури та дорожнього сервісу до потреб осіб з інвалідністю; є) передбачення відповідних адміністративно-примусових заходів до фізичних та юридичних осіб. Цей комплекс змін до транспортного (автомобільного, залізничного, повітряного) законодавства обумовлюється модифікацією спрямованості діяльності органів публічної влади з державоцентристської на людиноцентристську в частині надання якісних транспортних послуг для осіб з інвалідністю.

По-третє, обґрунтовується необхідність удосконалення антидискримінаційного законодавства за ознакою інвалідності. В Україні антидискримінаційне законодавство за ознакою інвалідності має поверховий та оглядовий характер, без деталізації відповідних складових, що фактично унеможливорює притягнути винних осіб до відповідальності за дискримінаційні дії відносно інвалідів.

Проведене дослідження спрямоване на впровадження до законодавства нових концептуальних засад діяльності органів публічної влади, побудованих на соціальній концепції інвалідності, положення якої ґрунтуються на міжнародних стандартах у сфері прав людини, основу яких становить забезпечення здійснення особами з інвалідністю всіх прав людини за відсутності будь-якої дискримінації.

До питання визначення системи суб'єктів запобігання булінгу в Україні

Соболь Є.Ю., д.ю.н., професор,

Корнійченко А.О., аспірант, асистент

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

У зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII, який в подальшому обумовив активну нормотворчу діяльність щодо впровадження в нормативно-правову базу такого явища, як булінг, а також з урахуванням визначення порядку реагування на випадки булінгу, виникає необхідність комплексного дослідження правової категорії «булінг». В той же час, маючи негативний соціальний характер, булінг актуалізує доцільність аналізу адміністративно-правового механізму його запобігання, невід'ємним елементом якого є суб'єкти.

Мета дослідження – визначити авторське бачення категорії «система суб'єктів запобігання булінгу в Україні», виокремити її ознаки та структуру.

Говорячи про будь-яку систему, в першу чергу необхідно надати її теоретичне визначення з метою логічної побудови викладу матеріалу та подальшого розуміння сутності дослідження. Аналізуючи низку тлумачних словників можна вести мову про те, що в загальному випадку під системою розуміють ціле, яке складається з окремих частин. В свою чергу, Великий тлумачний словник сучасної української мови наводить досить широке трактування досліджуваного терміну, визначаючи, що система – це порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь; форма організації, будова чого-небудь (державних, політичних, господарських одиниць, установ і т. ін.); сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин [1, с. 1328-1329].

Таким чином, можна стверджувати, що система являє собою взаємоузгоджену, впорядковану, планомірну, функціональну сукупність елементів, об'єднаних за спільними ознаками, які утворюють певну єдність та цілісність.

Трансферуючи зазначене на сферу запобігання булінгу, треба зауважити, що ні в науковому обігу, ні в нормативно-правовій базі немає уніфікованого бачення правової категорії «система суб'єктів запобігання булінгу». Перш за все, це визначено відсутністю усталеної правової конструкції та існуванням подібних термінологічних елементів, таких як «система суб'єктів профілактики булінгу», «система суб'єктів протидії булінгу», «система суб'єктів реагування у разі настання випадку булінгу» тощо.

На нашу думку, означений плюралізм назв, по суті, одної правової категорії не має вагомого змістовного навантаження, адже визначає різні етапи одного явища. Своєю чергою, профілактика та запобігання стосуються так званого «добулінгового» вчинення конкретних дій будь-якого характеру, що визначені чинним законодавством як булінг (превентивний етап). В той же час, протидія та реагування у разі настання випадку булінгу вже за своїм змістом дозволяють вести мову про вже скоєний факт цькування (протидіючий етап). У зв'язку із зазначеним, вважаємо за доцільне визначити єдину правову категорію, яка, хоча й містить словосполучення «запобігання булінгу», однак, стосується всіх подальших етапів його прояву. Усталення даного терміну як уніфікованого та загальноприйнятого для досліджуваної сфери має бути визначено тим, що у разі ефективного здійснення запобігання булінгу, потреба у протидії йому має бути мінімізованою. Адже головною метою адміністративно-правового механізму є не усунення негативних наслідків цькування, а недопущення вчинення булінгу загалом. Саме тому, визначальною метою мінімізації та ліквідації булінгу має стати саме його запобігання, а не протидія й реагування на факти його здійснення.

Проте, законодавець придержується дещо іншій думки, виділяючи лише суб'єктів реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти. Так, Наказом Міністерства освіти і науки України «Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти» від 28.12.2019 № 1646 визначено, що суб'єктами реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти є:

- служба освітнього омбудсмена;
- служби у справах дітей;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- органи місцевого самоврядування;
- керівники та інші працівники закладів освіти;
- засновник (засновники) закладів освіти або уповноважений ним (ними) орган;
- територіальні органи (підрозділи) Національної поліції України [2].

Тобто, на законодавчому рівні наведено вичерпний перелік суб'єктів, уповноважених здійснювати реагування на випадки булінгу.

На додаток до зазначеного варто підкреслити, що вищезазначені суб'єкти реагування здійснюють заходи, спрямовані на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти згідно з Планом заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, затвердженим центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки [2]. З аналізу вказаного можна зробити висновок, що наведене «реагування» уповноважених суб'єктів здійснюється у формі запобігання та протидії булінгу. Це підтверджує вищенаведена нами тезу щодо запровадження єдиної назви правової категорії у досліджуваній сфері.

Крім того, беручи до уваги наведений перелік суб'єктів реагування на випадки булінгу, варто зазначити, що він не охоплює тих суб'єктів, які займаються безпосередньою профілактикою (або ж запобіганням у вузькому значенні) вчинення булінгу.

В даному випадку йдеться про низку суб'єктів, діяльність яких, в переважній більшості, носить правоосвітній та/або правопросвітній характер. Так, до них можна віднести органи виконавчої влади, зокрема, Міністерство юстиції та його територіальні органи, окремо варто виділити Центри з надання безоплатної (первинної та вторинної) правової допомоги. Також до суб'єктів запобігання булінгу належать організації, які займаються проблемами булінгу в Україні (наприклад, UNICEF, Благодійний фонд «Kiddo», Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна»), а також громадські організації (зокрема, ГО «Студена»). Ще одним елементом системи суб'єктів запобігання булінгу можна визначити Юридичні клініки закладів вищої освіти III – IV рівнів акредитації, що здійснюють підготовку фахівців за напрямом «Право», адже одним з ключових напрямів діяльності юридичних клінік є здійснення правової просвіти населення (в тому числі й щодо здійснення правопросвітніх заходів, пов'язаних із розповсюдження правової інформації про булінг та юридичну відповідальність за його вчинення).

В свою чергу, суб'єктами запобігання булінгу також можуть виступати засоби масової інформації, сім'я та інші особи, однак, окреслені суб'єкти не відносяться до адміністративно-правового механізму запобігання булінгу, а тому не є предметом нашого дослідження.

Таким чином, узагальнюючи викладене можна запропонувати систему суб'єктів запобігання булінгу поділяти на дві групи: профілактичні та протидіючі. В свою чергу, до першої групи мають належати лише ті суб'єкти, які займаються профілактикою вчинення булінгу, а до другої – суб'єкти, до повноважень яких належить реагування шляхом вчинення конкретних дій на прояви булінгу.

З аналізу всього вищерозглянутого можна зробити висновок, що система суб'єктів запобігання булінгу в Україні – це впорядкована, взаємоузгоджена, функціонально визначена сукупність суб'єктів (органів державної, муніципальної влади, громадських організації, інших недержавних утворень тощо), до повноважень яких належить запобігання булінгу, зокрема, як шляхом здійснення заходів превентивного характеру, так і тих, що спрямовані на безпосередню протидію вчиненню булінгу в Україні.

В свою чергу, беручи за основу наведене авторське бачення правової категорії «система суб'єктів запобігання булінгу», можна виокремити такі її ознаки: структурованість, упорядкованість, узгодженість, взаємодійність, функціональність, цілісність.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови; уклад. і голов. ред. В. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
2. Деякі питання реагування на випадки булінгу (цькування) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646.

Форми діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я

Стеценко В.Ю., д.ю.н., професор,

Миронов А.Г., аспірант

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Медична діяльність, як і будь-яка інша, потребує здійснення контролю за її провадженням. Це важливо з багатьох причин, передовсім з позицій забезпечення та захисту прав пацієнтів. Останні, з нашої точки зору, є ключовим елементом сприйняття медичної допомоги та охорони здоров'я загалом. У цьому сенсі важливо проаналізувати форми діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я.

З нашої точки зору, доцільність розгляду форм діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я, пояснюється багатьма причинами, ключові з яких:

- по-перше, це класична адміністративно-правова матерія, яка притаманна цій галузі публічного права, науковій спеціальності та навчальній дисципліні;
- по-друге, це традиційна складова сприйняття механізму адміністративно-правового регулювання суспільних відносин;
- по-третє, це надає можливість знайти спільні риси та відмінності у функціональних проявах діяльності різних суб'єктів державного контролю;
- по-четверте, це демонструє потенційні можливості для кумулятивного використання можливостей суб'єктів державного контролю у разі необхідності подолання складних медико-соціальних явищ (епідемії, масові отруєння, поширення інфекційних захворювань тощо) та запобігання їх розповсюдженню;
- по-п'яте, це пошук шляхів реформування медичної галузі та проведення з цією метою об'єктивного аналізу стану у медичній сфері.

Найбільш авторитетне навчально-методичне видання пострадянської історії нашої держави – колективний підручник з адміністративного права за редакцією В.Б. Авер'янова містить наступне визначення: під формами державного управління слід розуміти відмінні за своїм характером та наслідками способи зовнішнього вираження діяльності органів виконавчої влади. Форми управлінської діяльності відзначаються помітною універсальністю щодо конкретних сфер і галузей державного управління. Через це одні й ті самі форми успішно застосовуються і в економіці, і в адміністративно-політичній діяльності, а також при вирішенні внутрішньоорганізаційних питань. Тому такого великого значення набуває вміння вільно орієнтуватись у всій різноманітності форм, здатність здійснити обґрунтований вибір найефективніших серед них, а за необхідності – вдосконалювати існуючі форми [1, с. 273]. Тобто тут ми бачимо акцент на важливості практичного застосування різноманітних форм публічного управління.

Приймаючи до уваги зазначене, керуючись необхідністю надати власне бачення формам діяльності суб'єктів державного контролю у сфері медичної діяльності, зазначимо наступне. Пропонується під формами діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я розуміти зовнішні прояви дій компетентних органів та посадових осіб, котрі реалізуються у рамках їх нормативно визначених повноважень та спрямовані на виявлення, фіксацію, можливість підтвердження реального стану справ у тих чи інших напрямках сфери охорони здоров'я з метою оцінювання правомірності діяльності об'єкту контролю.

Такого роду визначення дає можливість виокремити ознаки форм діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я. До них відносяться:

- це зовнішні характеристики дій суб'єктів даного контролю;
- реалізація завдань державного контролю відбувається у рамках нормативно визначених повноважень;
- спрямованість таких дій полягає у виявленні, фіксації, можливості підтвердження реального стану справ у тих чи інших напрямках сфери охорони здоров'я;
- мета полягає в оцінюванні правомірності діяльності об'єкту контролю.

Державний контроль у сфері охорони здоров'я загалом має певні особливості. Це стосується як суб'єктного складу, так і характеристик об'єкту. Все ж таки медична діяльність має значну кількість відмінних рис від інших видів навіть соціальної діяльності.

В якості прикладу форми діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я зазначимо контроль за дотриманням медичних стандартів. Ця ділянка медико-правового супроводження контрольної діяльності має важливе значення, оскільки:

- медичні стандарти дозволяють отримувати потенційно однакові підходи до діагностики, лікування, реабілітації у різних лікувально-профілактичних закладах;
- це здатне сприяти уніфікації забезпечення прав, свобод та законних інтересів пацієнтів як отримувачів медичних послуг;
- це суттєво полегшить державний контроль за дотриманням цих стандартів, оскільки матиме місце зразок (еталон, приклад) того, як має бути виконана та чи інша медична процедура, яке оснащення повинен мати фельдшерсько-акушерський пункт тощо;
- це покращить сприйняття контрольної діяльності з боку об'єктів контролю – медичних працівників, яким буде простіше доводити правомірність своїх дій.

Основи законодавства України про охорону здоров'я громадян у статті 14-1 «Система стандартів у сфері охорони здоров'я» містять положення, відповідно до яких систему стандартів у сфері охорони здоров'я складають державні соціальні нормативи та галузеві стандарти. Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я встановлюються відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [2].

Здійснюючи державний контроль у сфері охорони здоров'я, особливу увагу варто звернути на те, хто саме із наявних суб'єктів державного контролю здійснюватиме свої контрольні функції за яким із галузевих медичних стандартів. Вважаємо за доцільне запропонувати, що перша група – стандарти медичної допомоги (медичні стандарти) – це об'єкти контрольної діяльності з боку суб'єктів загальної компетенції (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство охорони здоров'я України). Це пов'язано передовсім із засадничим значенням цих стандартів, їх створенням, прийняттям та впровадженням. Що ж стосується інших груп медичних стандартів (клінічний протокол, табель матеріально-технічного оснащення, лікарський формуляр), – то це контролюється з боку держави передовсім за рахунок суб'єктів спеціальної компетенції (Національна служба здоров'я України, Держлікслужба) із певними субординаційними аспектами задіяння у цьому процесі Міністерства охорони здоров'я України. Це до певної міри пов'язано з децентралізаційними процесами, що мають місце наразі в Україні.

На завершення вкажемо, що форми діяльності суб'єктів державного контролю у сфері охорони здоров'я – це свого роду зовнішні ознаки, які демонструють, який чином та у який спосіб здійснюються контрольні процеси з боку держави у такій соціально чутливій сфері, якою є медична діяльність. Якісне здійснення контролю дозволить у більшій мірі гарантувати якість медичної допомоги.

Література

1. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: у 2 т. Т. 1. Загальна частина / ред. колегія: В. Б. Авер'янов (голова) та ін. К.: ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2007. 592 с.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

Адміністративно-правові принципи єдиного медичного простору України

*Стеценко С.Г., д.ю.н., професор, член-кор. НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України, суддя Верховного Суду;*

Сіделковський О.Л., к.м.н., директор клініки «Аксімед»

Медична реформа наразі вельми активно втілюється у життя. В Україні це не перша спроба реформувати галузь охорони здоров'я. За великим рахунком переважна більшість попередніх не були успішними. Та, що впроваджується у нашої державі з 2017 року, перевершує попередні за багатьма чинниками, проте про її результати судити зарано. Ставлення суспільства до медичної реформи сьогодення є нерідко полярним. Вона має як багато прихильників, так і немало опонентів. Одним із важливих елементів, який є дотичним до медичної реформи, вважається формування в Україні єдиного медичного простору.

Єдиний медичний простір спрямований на функціональне об'єднання можливостей державної, комунальної, приватної та відомчої медицини задля покращення якості та доступності медичної допомоги. У сенсі пошуку шляхів створення та належного правового регулювання єдиного медичного простору важливим видається попереднє формулювання адміністративно-правових принципів, за якими буде відбуватись створення та публічне управління означеним медичним простором. Дані принципи повинні стати свого роду фундаментом побудови даного функціонального медико-правового утворення.

Вважаємо за доцільне передовсім зупинитись на тому, що ж у юридичній науці розуміється під принципами права. Відомий вітчизняний теоретик права П.М. Рабінович у рамках юридичної енциклопедії зазначає [1, с. 128], що принципи права – це керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Значення принципів права полягає у тому, що вони в стислому вигляді, концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є його квінтесенцією, «обличчям». Види принципів права: загальнолюдські (цивілізаційні), типологічні, конкретно-історичні, галузеві, міжгалузеві.

З позицій адміністративно-правового виміру ми свого часу зазначили, що принципи публічного управління доцільно розділити на дві групи: загальні та спеціальні. До першої групи вченим віднесено демократизм, законність, гласність, участь громадян у державному управлінні, відповідальність держави перед людиною за свою діяльність. До другої – галузевий, міжгалузевий (функціональний), територіальний, поєднання централізації та децентралізації, поєднання єдиноначальності і колегіальності [2, с. 52].

Саме такий підхід може бути використаний при пошуку шляхів відображення правових принципів охорони здоров'я та загальної системи й класифікації адміністративно-правових принципів єдиного медичного простору України. Зазначимо, що принципи єдиного медичного простору України не повинні суперечити більш об'ємному явищу, у парадигмі якого знаходиться єдиний медичний простір. Мова йде про публічне управління сферою охорони здоров'я громадян як організаційно-правового феномену, завдяки якому держава та інші публічно-правові інституції мають можливість впливати на суспільні відносини у сфері охорони здоров'я та здійснювати керівний вплив на їх розвиток. Іншими словами, єдиний медичний простір та його побудова – це один із елементів публічного управління сферою охорони здоров'я громадян, базові засади якого сформульовані у статті 49 Конституції України, а ключові механізми сформульовані у нормах адміністративного права та процесу.

Як справедливо зазначає Я.М. Шатковський, значущість принципів для реалізації на практиці обов'язкового медичного страхування зумовлюється багатьма чинниками, ключові з яких такі:

- принципи здатні акцентувати увагу на проблемних місцях організації та безпосереднього запровадження обов'язкового медичного страхування;
- пацієнти, користуючись тими чи іншими правами, які вони мають завдяки функціонуючому обов'язковому медичному страхуванню, будуть більш захищеними та впевненими в аналогічних чи більш досконаліх правилах обов'язкового медичного

страхування, що будуть пропонуватись відповідними державними інституціями;

- медичні працівники, які будуть залучені до надання медичної допомоги відповідно до принципів, зможуть реально відчувати залежність розміру заробітної плати від якості своєї праці [3, с. 44–45].

Акцентуємо увагу, що у розрізі формування єдиного медичного простору важливим із названого видається наступне:

- по-перше, розумне поєднання централізації та децентралізації публічного управління медичною сферою, на наше переконання є однією із важливих передумов започаткування функціонування єдиного медичного простору. Адже з одного боку, такий процес нагадує централізацію (і за назвою, і за можливістю функціонального використання потужностей різних систем охорони здоров'я), проте з іншого – це абсолютно чіткі прояви децентралізації (можливість вільно конкурувати за публічні кошти, що виділяються на охорону здоров'я, питання власності медичних закладів не ставиться під сумнів та не змінюється, єдиний медичний простір формально виокремлюється на рівні держави, проте фактично реалізується на рівні окремих адміністративно-територіальних одиниць);

- по-друге, забезпечення прав пацієнтів. Це, на наше глибоке переконання, є важливим фактором у підтримку запровадження єдиного медичного простору. Адже насправді для пацієнта суттєво розшириться можливість вибору лікувально-профілактичних закладів та конкретних медичних працівників, у яких пацієнт отримуватиме медичну допомогу;

- по-третє, запровадження обов'язкового медичного страхування. Те, про що багато років говорять в Україні як крок, який необхідно зробити, проте який ніяк не спромоглися зробити. Як видається, альтернативи обов'язковому медичному страхуванню в Україні немає. За багатьма причинами, тут лише вкажемо на ту обставину, що ідеологія коштів, які "ходять за пацієнтом" на первинній ланці надання медичної допомоги, дуже органічно вписуються у призначення обов'язкового медичного страхування, відповідно до якого кошти від фонду даного виду страхування чи страхової компанії отримує той, хто медичну допомогу реальному пацієнту реально надає.

Пропонуємо наступні основні адміністративно-правові принципи, на підставі яких має здійснюватись створення єдиного медичного простору України:

- верховенство права (права та свободи людини є найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість дій суб'єктів владних повноважень стосовно запровадження єдиного медичного простору);

- законність (реформаторські дії мають відповідати вимогам чинного законодавства);

- пріоритетність профілактичної складової (максимальна увага запобіганню відхилень у стані здоров'я, запровадження щорічних всеохоплюючих диспансеризацій);

- міжсекторальна взаємодія (пошук та налагодження шляхів організаційної взаємодії державних, комунальних, приватних та відомчих медичних закладів);

- стандартизація (уніфіковані підходи до профілактики, діагностики, лікування, реабілітації патологічних станів у межах єдиного медичного простору);

- забезпечення збереження медичної таємниці (запобігання незаконному поширенню інформації, що є об'єктом медичної таємниці);

- діджиталізація медичного документообігу (підтримка електронного документообігу у межах єдиного медичного простору, поступова відмова від паперових носіїв медичної інформації).

В цілому, склад викладених принципів може доповнюватись у залежності від проблем, що виникають перед суспільством. Такого роду постановка питання обумовлює можливість сприйняття їх сукупності як загальну систему принципів єдиного медичного простору. Систему, яка дозволяє суспільству, державі та окремо взятому громадянину сподіватись, що, у разі дотримання вказаних вище принципів єдиний медичний простір буде побудовано і стане реалістичним виконання ключового його призначення – підвищення якості та доступності медичної допомоги.

Важливим є питання класифікації вказаних вище адміністративно-правових принципів єдиного медичного простору. Зазвичай класифікація такого роду принципів дозволяє:

- по-перше, акцентувати увагу на певних відмінностях між принципами, котрі входять до загальної системи;
- по-друге, зосередитись на спільних рисах та відмінностях у певних класифікаційних групах;
- по-третє, належним чином використовувати «сильні сторони» принципів, котрі максимально проявлятимуться у тих чи інших ситуаціях.

З нашої точки зору доцільно виокремити три критерії для класифікації адміністративно-правових принципів єдиного медичного простору України.

1. В залежності від умов побудови єдиного медичного простору доцільно виділяти:

- принципи, якими доцільно керуватись у звичайних умовах реформування охорони здоров'я;
- принципи, якими доцільно керуватись у незвичайних умовах реформування охорони здоров'я (соціально-економічна чи політична криза, загроза епідемічної стабільності, суттєве збільшення навантаження на організаційні структури охорони здоров'я та лікувально-профілактичні заклади тощо).

2. В залежності від стадії процесу побудови єдиного медичного простору України варто виокремлювати:

- принципи формування єдиного медичного простору;
- принципи функціонування єдиного медичного простору.

3. В залежності від ступеня поєднаності з медичною інфраструктурою варто запропонувати наступні групи принципів:

- органічні (їх реалізація у максимальній мірі залежить від самої системи охорони здоров'я);
- функціональні (їх реалізація частково залежить від самої системи охорони здоров'я).

Маємо зазначити, що такого роду класифікація дозволяє більш системно аналізувати адміністративно-правові принципи єдиного медичного простору України. Це важливо як з наукової, так і суто з практичної точки зору, оскільки дозволить оперативно використовувати ті чи інші принципи при здійсненні організаційно-правових кроків, спрямованих на досягнення певних оперативних цілей у рамках єдиного медичного простору.

Таким чином, на завершення вкажемо, що єдиний медичний простір необхідно сприймати як явище, яке спрямоване на функціональне об'єднання можливостей державної, комунальної, приватної та відомчої медицини задля покращення якості та доступності медичної допомоги. Принципи в цілому до певної міри визначають, детермінують, спрямовують правотворчу та правозастосовчу практики, визначають "правове поле" для законодавця та правозастосовувача. Вказане є важливим для розуміння теоретико-методологічного підґрунтя формулювання адміністративно-правових принципів створення єдиного медичного простору. Єдиний медичний простір та його побудова – це один із елементів публічного управління сферою охорони здоров'я громадян, базові засади якого сформульовані у статті 49 Конституції України, а ключові механізми сформульовані у нормах адміністративного права та процесу. Відтак, принципи створення єдиного медичного простору мають знаходитись у парадигмі розвитку публічного управління медичною діяльністю у державі.

Література

1. Рабінович П. М. Принципи права. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. С. 128.
2. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навч. посіб. К.: Атіка, 2011. 624 с.
3. Шатковський Я. М. Стандартизація у системі обов'язкового медичного страхування в Україні (адміністративно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ,

Форми громадського контролю у сфері національної безпеки України

Столбовий В.М., к.ю.н., доцент

Національна академія Служби безпеки України

Громадський контроль розглядається як різновид контролю, система відносин громадянського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів публічної адміністрації недержавними структурами та окремими особами (громадськими організаціями, пересічними громадянами, аналітичними центрами, засобами масової інформації тощо), сукупність дій недержавних структур, окремих осіб, що здійснюються на диспозитивних засадах, наслідки яких мають рекомендаційний характер і полягають у перевірці законності діяльності публічної адміністрації, стану дотримання прав, свобод, інтересів фізичних та юридичних осіб під час виконання нею своїх повноважень¹.

Вагомий внесок у розвиток питання громадського контролю зробили вітчизняні вчені: В. Авер'янов, Ю. Битяк, В. Гаращук, І. Грицяк, В. Князєв, Т. Коломоець, В. Колпаков, В. Луговий, В. Настюк, С. Петков та інші. Аналізу теоретичних і прикладних аспектів функціонування системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони присвячені дослідження О. Бодрука, О. Белова, С. Брателя, І. Вичалківського, А. Гриценка, В. Кобринського, О. Котлянець, Л. Полякова, О. Мельника, М. Сунгуровського, Г. Ситника, І. Храбана, В. Шамрая.

Суб'єктами громадського контролю органів сектору безпеки і оборони можуть виступати громадяни та їхні об'єднання (громадські організації, професійні і творчі спілки, організації роботодавців, благодійні релігійні організації, недержавні засоби масової інформації, непідприємницькі товариства й установи), а також іноземці, які на законних підставах перебувають у країні. Суб'єкти громадського контролю можуть здійснювати контроль найрізноманітнішими способами, що не виходять за межі закону, використовуючи один чи кілька інструментів контролю, постійно чи тимчасово, публічно чи не афішуючи свою діяльність, що залежить від конкретних цілей та завдань, поставлених перед суб'єктом.

Стаття 10 Закону України "Про національну безпеку України" передбачає основні форми громадського контролю зокрема, громадяни України беруть участь у здійсненні громадського контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку, встановленому Конституцією України, Законом України "Про громадські об'єднання" та іншими законами України. Сфера громадського контролю може бути обмежена винятково Законом України "Про державну таємницю". Громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, відповідно до Конституції і законів України, а також статутних положень гарантується можливість: отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом; здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їхні результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо; проводити громадську експертизу проєктів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам; брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту

¹ Службове право України : словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоець, В.К. Колпакова. Запоріжжя : Видавничий дім "Гельветика", 2017. 340 с.

військовослужбовців та працівників розвідувальних і правоохоронних органів, звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їхніх сімей¹.

Зазначені законодавцем форми громадського контролю не є вичерпними. Необхідно окремо виділити таку форму громадського контролю, як здійснення правового захисту порушених прав. Основними інструментами реалізації цієї форми є: подання позовів до суду щодо призупинення або скасування дії рішень об'єктів громадського контролю, що суперечить закону та/або суспільним інтересам; залучення громадян до розгляду скарг на дії посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів; депутатські звернення; написання і розповсюдження серед громадян брошур, інших матеріалів щодо механізмів відстоювання своїх прав у суді, у відносинах із чиновниками, надання безкоштовної правової допомоги тощо.

За результатами аналізу наукових джерел та нормативної бази вітчизняного законодавства, що регулює громадський контроль службових правовідносин у сфері національної безпеки України, пропонується пункт 2 статті 10 Закону України “Про національну безпеку України” доповнити підпунктом 5 такого змісту: “Громадяни України мають право залучатися до розгляду скарг на дії посадових осіб органів державної влади, місцевого самоврядування, правоохоронних органів, розповсюджувати серед громадян правову інформацію, надавати правову допомогу і здійснювати правове супроводження. Правовий захист порушених прав відбувається шляхом подання позовів до суду”.

Залучення громадян до розгляду скарг на дії чи бездіяльність державного службовця, досить ефективна форма здійснення громадського контролю і важливий елемент у взаємодії громади та влади. Наприклад, щодо діяльності поліції, такий механізм закріплено у статті 90 Закону України “Про Національну поліцію”, а саме: “контроль за діяльністю поліції може здійснюватися у формі залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків відповідно до законів та інших нормативно-правових актів України”².

На сучасному етапі розвитку службових правовідносин у сфері національної безпеки України також важливо, щоб громадський контроль здійснювався не лише інститутами громадянського суспільства, а й окремими громадянами. У листах, зверненнях, скаргах, заявах громадян та під час особистого прийому громадян розкриваються недоліки та порушення, які були допущені в діяльності суб'єктів службових правовідносин у сфері національної безпеки України. Це сприяє швидкому усуненню недоліків у службових правовідносинах даної сфери.

Суд, поліція, інші органи влади й громадськість, яка здійснює громадський контроль, є частиною одного суспільства та спільно формують його. Проте в кожного з цих суб'єктів різні функції та права, спрямовані на захист інтересів та прав людини.

Інструменти контролю можуть трансформуватися та змінюватись, адже різні ситуації та час вимагають нових та відповідних реакцій суспільства. Стиль поведінки людей, які здійснюють громадський контроль, може відрізнятися за рівнем інтенсивності. Якщо дії особи не містять ознак правопорушення, то вони є законними. Як інститут громадянського суспільства, здійснення громадського контролю щодо службових відносин у сфері національної безпеки України є законним та базується на українському законодавстві і міжнародних нормах та стандартах³.

¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page2>.

² Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page5>.

³ Столбовий В.М. Інструменти здійснення громадського контролю щодо службових правовідносин у сфері національної безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Юридичні науки”*. 2018. № 3. Т. 2. С. 86-89.

Література

1. Службове право України : словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова. Запоріжжя : Видавничий дім "Гельветика", 2017. 340 с.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page2>.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page5>.
4. Столбовий В.М. Інструменти здійснення громадського контролю щодо службових правовідносин у сфері національної безпеки України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Юридичні науки"*. 2018. № 3. Т. 2. С. 86-89.

Повноваження органів виконавчої влади спеціальної компетенції у сфері бюджетного контролю

Стріяшко Г.М., к.ю.н., доцент

Університет державної фіскальної служби України

Стратегією сталого розвитку "Україна – 2020", розробленою на підставі Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони та схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 з метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі, за вектором розвитку у сфері публічних фінансів передбачено реформа державного фінансового контролю та бюджетних відносин, одним із першочергових завдань у напрямку дерегуляції та розвитку підприємництва у середньостроковій перспективі реформ передбачено скорочення кількості органів державного нагляду (контролю).

В свою чергу програмою діяльності Кабінету Міністрів України схваленою Постановою Верховної Ради України від 14 квітня 2016 р. № 1099-VIII, серед основних завдань у розд. IV «Оновлення влади та антикорупційна реформа» передбачено забезпечення ефективного контролю за дотриманням вимог законодавства про доступ до публічної інформації» розд. VIII «Забезпечення прискореного економічного розвитку» передбачено реформування Державної аудиторської служби з метою забезпечення обов'язкового оцінювання ефективності використання коштів державними органами і підприємствами та контролю за дотриманням законодавства щодо ведення документації» розд. IX «Регуляторна політика, розвиток підприємництва та забезпечення умов конкуренції» передбачено реформування контрольно-наглядових органів, детальне регламентування кожної контрольної функції, моніторинг ефективності її виконання. Надання переваги повідомному принципу над дозвільним. Здійснення заходів державного нагляду на основі ризик-орієнтованого підходу, з використанням закритих переліків питань (Check List), розміщенням всієї інформації в єдиній базі даних. Недопущення зупинки підприємств у ході або за результатами перевірок, якщо їхня діяльність не загрожує життю чи здоров'ю людей [1].

Питання бюджетного контролю у межах вивчення правових питань організації державного контролю взагалі, фінансового контролю, зокрема, були предметом дослідження багатьох вчених, а саме О. Андрійко, О. Гетьманець, О. Горбунової, Н.Еріашвілі, М. Карасьової, Л. Касьяненко. Кучерова, А.Монаєнка, С. Ніщिमної, О. Орлюк, Н. Хімічевої, В.Чернадчука, та інших.

Натомість питання розмежування компетенційних повноважень суб'єктів бюджетного контролю потребують особливої уваги зважаючи на соціально-економічні перетворення, які відбуваються в Україні.

Зміни, що відбулися в країні в результаті реформ вимагають кореляційних перетворень контролю у сфері публічних фінансів. Окремі зміни в законодавстві щодо удосконалення контролю у сфері публічних фінансів носять несистемний характер та, в

цілому, не сприяють підвищенню його ефективності. Виникла нагальна потреба у формуванні ефективно взаємодіючої системи органів контролю у сфері публічних фінансів з єдиним координуючим органом, який забезпечуватиме нормативно-методологічну основу діяльності, належний інформаційний обмін та узгодженість дій органів контролю у сфері публічних фінансів з метою усунення дублювань заходів фінансового контролю та зменшення навантаження на підконтрольних суб'єктів.

Суб'єктів бюджетного контролю вчені визначають як: «учасників бюджетного процесу, які уповноважені на здійснення бюджетного контролю, тобто контролюючі суб'єкти та підконтрольні суб'єкти, тобто учасники бюджетного процесу, за діями яких здійснюється контроль» [2, с. 256]. Контролюючими суб'єктами у сфері бюджетного процесу, зокрема, як і у сфері контролю публічних фінансів взагалі, варто визначити органи публічної влади наділені нормами права відповідними повноваженнями у зазначеній сфері.

Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що традиційно їх поділяють:

а) залежно від виду контролю (внутрішні, зовнішні); б) залежно від рівня здійснення (державні та місцеві); в) залежно від компетенційних повноважень (органи загальної компетенції з окремими функціями контролю; в) органи спеціальної компетенції, створені для реалізації функції фінансового контролю.)

Особливу увагу варто приділити аналізу повноважень органів спеціального фінансового контролю, а саме Рахунковій палаті України та Державній аудиторській службі України.

Фінансово-правовий статус зазначених органів суттєво різняться, так, правовий статус Рахункової палати (далі РП) закріплений в статті 98 Конституції України. Організація, повноваження і порядок діяльності Рахункової палати визначаються законом «Про Рахункову палату». РП функціонує як державний колегіальний орган.

Натомість, правовий статус Державної аудиторської служби України (далі ДАСУ) визначається Положенням про Державну аудиторську службу України, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України та Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [3]. ДАСУ визначається центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів

Разом з тим ДАСУ реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю забезпечуючи це, в тому числі, через здійснення державного фінансового контролю, спрямованого на оцінку ефективного, законного, цільового, результативного використання та збереження державних фінансових ресурсів, необоротних та інших активів, досягнення економії бюджетних коштів; відповідно через проведення державного фінансового аудиту; перевірки закупівель; інспектування (ревізії); моніторингу закупівель [4].

Повноваження, покладені на РП здійснюються через провадження заходів державного зовнішнього фінансового контролю (аудиту), який забезпечується Рахунковою палатою шляхом здійснення фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи, аналізу та інших контрольних заходів [5].

Зазначене дає можливість зробити висновок про необхідність систематизації норм державного фінансового контролю щодо використання понять і термінів, визначення їх чіткої ієрархічної структури та співвідношення, які доцільно закріпити в Законі України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» розповсюдивши його дію на органи спеціального державного фінансового контролю.

Наступним положенням, яке потребує нормативного врегулювання є визначення різновиду державного фінансового контролю, який здійснює ДАСУ. Законом України «Про рахункову палату» чітко визначено, що вона здійснює державний зовнішній фінансовий контроль (аудит), в той час як ДАСУ здійснює державний фінансовий контроль, однак будучи в компетенції Міністерства фінансів України завдання ДАСУ мають корелюватися з

завданнями Мініфіну, серед яких відповідно до ст. 26 Бюджетного кодексу України та Положення про Міністерство фінансів України передбачено забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері державного внутрішнього фінансового контролю. Отже, цілком логічно, що і ДАСУ має виконувати функції внутрішнього державного фінансового контролю.

Наступними аргументами на користь такого твердження є результати аналізу видів підконтрольних суб'єктів, які підконтрольні ДАСУ та відповідно можуть перевірятися РП, до того ж повноваження зазначених органів щодо фінансового контролю за дотриманням законодавства на всіх стадіях бюджетного процесу щодо державного і місцевих бюджетів; за дотриманням законодавства про закупівлі; за виконанням функцій з управління об'єктами державної власності; за реалізацією інвестиційних проектів суттєво дублюються. Що підтверджую висновок про доцільність розмежування повноважень зазначених органів, визначивши ДАСУ органом внутрішнього фінансового контролю, а РП, відповідно, єдиним координуючим органом, який забезпечуватиме нормативно-методологічну основу діяльності, належний інформаційний обмін та узгодженість дій органів контролю у сфері публічних фінансів

Підсумовуючи, зазначимо, що, по-перше, реформування системи контролюючих органів у сфері бюджетного процесу має відбуватися з урахуванням інших реформ, зокрема адміністративної та адміністративно територіальної, а також зважаючи на адаптацію вітчизняного законодавства до права ЄС; по-друге, оптимізацію системи варто розпочати з якісного переформатування чинного законодавства у зазначеній сфері; по-третє з метою посилення потенціалу функції фінансового контролю у сфері бюджетного процесу, варто наділити Рахункову палату відповідними повноваженнями примусового характеру.

Література

1. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2016 р. № 294. / Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-2016-p>
2. Фінансове право [Текст] : підручник / [Ю. М. Жорнокуй та ін.] ; за заг. ред. О. М. Бандурки, О. П. Гетманець ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Вид. 2-ге, допов. і перероб. – Харків : Екограф, 2015. – 495 с.
3. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 26 січня 1993 р. № 2939-XII. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> (дата звернення: 13.05.2020)
4. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2016р. №43. Сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-p#n127>(дата звернення: 13.05.2020)
5. Про рахункову палату: Закон України від 2 липня 2015 року № 576-VIII. Сайт Верховної Ради України. URL: [20 laws/show/576-19](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19) (дата звернення: 13.05.2020)

Зміст адміністративної діяльності національної поліції України у сфері захисту прав і свобод людини

Танько А.В., к.ю.н., докторант

Харківський національний університет внутрішніх справ

Сьогодні Україна, обираючи орієнтиром міжнародний курс щодо захисту прав і свобод усіх категорій населення на засадах визнання людини найвищою цінністю, взяла на себе зобов'язання щодо встановлення на своїй території демократичного і сенситивного до потреб людини правопорядку, що підтримується в державі через функціонування системи спеціальних державних органів – правоохоронних.

Вагоме значення в питаннях забезпечення й захисту прав і свобод людини та громадянина в умовах розбудови людиноцентричної, демократичної, правової держави

мають органи Національної поліції України. Служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку на засадах відкритості та прозорості, партнерської взаємодії з населенням – є основним орієнтиром діяльності Національної поліції України, визначеним в Законі України «Про Національну поліцію» (2015). При цьому, особисту безпеку громадян, захист їхніх прав і свобод, представництво законних інтересів фізичних і юридичних осіб, підтримання публічного порядку і безпеки та протидію правопорушенням забезпечує безпосередньо урегульована нормами адміністративного права виконавчо-владна діяльність підрозділів та посадових осіб Національної поліції, що має назву адміністративна діяльність Національної поліції.

Відзначимо, що для виконання покладених на неї завдань поліція вживає заходів реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених Законом «Про Національну поліцію».

Становлення в Україні системи надання адміністративних послуг, що є сьогодні пріоритетом соціальної і соціально-правової політики України, поширилося на діяльність Національної поліції, забезпечуючи покращення правової взаємодії людини і держави, захист прав і свобод людини, пріоритет функціонування правової держави та її інституцій. Розробка теоретичної основи для популяризації діяльності служби Національної поліції серед населення, зокрема в аспекті надання адміністративних послуг, є сьогодні інноваційною за своєю суттю, оскільки віддзеркалює новий підхід до діяльності поліції як сервісної, а не лише правоохоронної служби.

Сучасна адміністративна діяльність Національної поліції відкриває перспективу для вдосконалення соціально-правової взаємодії цієї державної інституції та громадян, але, разом з цим, передбачає подолання проблем та викликів щодо впровадження інноваційної в Україні публічно-сервісної діяльності поліції, серед яких найгострішою є необхідність вдосконалення адміністративної діяльності Національної поліції у царині захисту прав і свобод людини в Україні.

Сьогодні основними завданнями, що постають перед поліцією, є співпраця та комунікація, створення нового іміджу для правоохоронних органів. Робота поліції будується на принципі «community policing», тобто на створенні довірливих зв'язків між працівниками поліції й населенням. Отже, особливістю адміністративної діяльності Національної поліції стає сьогодні її людиноцентризм та висока комунікативна культура взаємодії з населенням, високий професіоналізм її співробітників.

Зазначене вимагає від суб'єктів поліцейської діяльності особливо відповідального ставлення до виконання наданих повноважень, вирішення поставлених перед органами поліції завдань. Такі підвищені вимоги до етичної професійної поведінки фахівця пов'язані з тим, що в діяльності органів внутрішніх справ, особливо в роботі поліції, порівняно з іншими правоохоронними структурами, вирішується найбільша кількість питань, детермінованих необхідністю забезпечення прав і свобод людини. Нагадаємо, що зазначені правозахисні структури, на відміну від інших адміністративно-правових структур держави, безпосередньо перебувають у колі пильної уваги громадян, які з власного життєвого досвіду можуть судити про якість забезпечення державою правозахисних послуг.

Суттєвою ознакою адміністративної діяльності Національної поліції є підзвітність та підконтрольність громадськості за результати діяльності у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку.

В умовах національно-культурного відродження України, створення правової держави і демократичного суспільства, інтеграції нашої держави в європейське й світове співтовариство, проблема правового виховання населення зокрема та шляхом перебудови концепції та механізмів надання поліцейських послуг, спрямування їх на превенцію й партнерську взаємодію з громадою набуває найбільш суттєвого значення, передусім в контексті здійснення адміністративно-правової діяльності.

Підсумовуючи, зазначимо, що становлення в Україні системи надання адміністративних послуг є сьогодні пріоритетом соціальної і соціально-правової політики України. Адміністративна діяльність органів поліції України є державно-владною, підзаконною, організаційно-розпорядчою діяльністю, врегульованою нормами адміністративного права. Її метою є надання поліцейських послуг у галузях охорони прав і свобод людини, захисту інтересів суспільства й держави, забезпечення публічної безпеки і порядку, протидії злочинам та іншим правопорушенням, надання послуг з допомоги особам, які її потребують. Крім того, адміністративна діяльність забезпечує впорядкування внутрішньосистемних поліцейських відносин і забезпечення чіткої організації та функціонування всієї системи підрозділів і служб Національної поліції України.

Ознаками адміністративної діяльності органів поліції України є її детермінованість нормами адміністративного права, державно-владний характер, людиноцентризм, організаційно-розпорядча й комунікативна природа, соціальна спрямованість, підзаконність та орієнтованість на вимоги чинного законодавства і відповідність йому тощо.

На нашу думку, удосконалення системи поліцейських послуг як організаційної основи та інструмента адміністративної діяльності Національної поліції забезпечить покращення правової взаємодії людини і держави, захист прав і свобод людини, функціонування правової держави, популяризацію роботи служби Національної поліції серед населення.

Пільги як різновид стимулів для публічних службовців: особливості правового регулювання засад використання ресурсу

*Титаренко М.В., к.ю.н., викладачка
Запорізький національний університет*

Специфіка пільг у службовому праві пов'язана із визначенням «полегшення становища публічних службовців з урахуванням особливостей їх діяльності – «служіння публічним інтересам, окремих видів такого служіння», а також із «створенням сприятливих умов для задоволення їх потреб і реалізації їх законних інтересів», тобто із «розширенням» (у порівнянні з іншими особами) правового статусу публічних службовців й «спонукання» їх до бажаної для держави чи громади поведінки [1, с. 11]. Фактично відповідні пільги у службовому праві варто розглядати як «свого роду спрощення» для публічних службовців при виконанні ними своїх обов'язків. Привілеї ж є «певним специфічним різновидом пільг», а отже, «якщо пільга – це «особливе», тоді «привілея – це «окреме» [2, с. 65], відповідно стосовно службового права привілея – це персоніфікована (із звуженим колом осіб) пільга. Імунітет – це «особливий різновид пільг і привілеїв», отже розгляд цього питання варто здійснювати саме під кругом зору виділення «спрощеного», «виняткового» статусу публічних службовців із акцентом на їх пільги, зосередження уваги на їх особливий різновид – привілеї як «суто персоніфіковані пільги» й виокремлення їх унікального різновиду – імунітету, притаманного окремим публічним службовцям під час виконання своїх професійних обов'язків «служуючи» публічним інтересам.

Варто звернути увагу на те, що законодавець передбачає встановлення пільг для публічних службовців як компенсаційних, так і стимулюючих, при цьому останні («ті що встановлюються державою з урахуванням специфіки служби у діяльності певної категорії осіб» [2, с. 64]) переважають. Зокрема, для державних службовців передбачено надбавку за вислугу років, надбавку за ранг державного службовця (ст. 50 Закону України «Про державну службу»), виплату за додаткове навантаження у зв'язку із виконанням обов'язків тимчасово відсутнього державного службовця, виплату за додаткове навантаження у зв'язку з виконанням обов'язків за вакантною посадою державної служби, компетенцію за роботу, що безпосередньо передбачає доступ до державної таємниці (ст. 50, 52 Закону України «Про державну службу»), можливість одержання службового житла (ст. 54 цього ж закону), а також матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань (ст. 54 цього ж Закону), щорічної додаткової відпустки та відпустки для навчання, як, до речі, й інших видів

відпустки (ст. 58 цього ж Закону), підвищення рівня своєї професійної компетентності (ст. 48 цього ж Закону), отримання надбавок за знання та використання в роботі іноземної мови (однієї європейської, однієї східної, угро-фінської або африканської, двох і більше), за науковий ступінь, вчене звання, почесне звання тощо. Щодо періодичності присвоєння рангів державних службовців, дипломатичних рангів тощо, зарахування часу роботи на посадах патронатної служби до стажу патронатної служби та урахуванням при присвоєнні рангу, якщо до призначення на відповідну посаду патронатної служби особа перебувала на державній службі й після звільнення з посади знову ж таки повертається на державну службу (ст. 92 Закону України «Про державну службу»), право просування по службі (ст. 40 цього ж Закону) тощо.

До привілеїв варто віднести (з урахуванням їх «вузької персоніфікації») безстроковість перебування у рангах радника першого класу, Надзвичайного і Повноважного Посланника другого класу, Надзвичайного і Поважного Посланника першого класу (ст. 26 Закону України «Про дипломатичну службу»), довічне збереження за особами, яким присвоєно дипломатичний ранг Надзвичайного і Повноважного Посла, а також за їхніми дружинами (чоловіками) права користуватися паспортом (ч.4 ст.25 Закону України «Про дипломатичну службу»), право зберігання рангу державного службовця у разі переведення на посаду нижчої категорії, звільнення з державної служби (п.9 ст.39 Закону України «Про державну службу»). До привілеїв також можна віднести, наприклад, додаткові блага, які надаються особі, нагороджений медаллю «Ветеран прокуратури України», що «має право, у разі пред'явлення посвідчення, пройти у приміщенні відповідних органів прокуратури України, на прийом її керівниками з особистих питань, зокрема щодо служби в органах прокуратури, пенсійного забезпечення тощо [3, с. 225]. Безперечно, привілеї пов'язані із певною персоніфікацією їх надання, звуженим «колом потенційних їх одержувачів». Це «скоріше виключення із виключень» і тому їх багато бути не може [2, с. 64].

Щодо імунітету, то його, як вже зазначалося, слід розглядати в якості «особливого виду привілеїв», що створює «особливий юридичний режим для певної особи (осіб), розширюючи її (їх) можливості, ... спонукає до певної поведінки та позначає собою певну позитивну правову мотивацію, ... є гарантією соціальної корисної діяльності, ... представляє собою форму прояву диференціації... упорядкування соціальних зв'язків [2, с. 67]. Стосовно цього виду стимулу у службовому праві, наприклад, можна згадати: недоторканість народних депутатів, імунітет суддів, Президента України, представників дипломатичного представництва (залежно від їх місця у дипломатичному корпусі) тощо. Найбільш представленим він є, безперечно, щодо Президента України, суддів (аналогічно), а також службовців дипломатичної служби (особистий, недоторканість службових та жилих приміщень, майна, архівів та інших документів тощо). Імунітет не може бути абсолютним, а отже його можна обмежити, відмінити (скасувати, зняти), від нього можна відмовитися, він є «вужчим» за колом осіб, на яких поширюється, й має дещо специфічний ресурс («позитивно-негативний», передбачає певне «вилучення» особи, надання їй так званих «негативних пільг», пов'язаних обов'язково із специфікою її публічно-службової діяльності), регламентується нормами національного та міжнародного права, без деталізації на підзаконному рівні.

Отже, чільне місце у розмаїтті стимулів у службовому праві посідають пільги, за допомогою яких «розмежовується» правовий статус публічних службовців, посилюється спонукальний вплив на останніх задля досягнення ефективності та результативності їх службової діяльності. Доводиться, що її особливим різновидами є привілеї (співвідношення пільг і привілеїв як «особливого» і «окремого»), які зорієнтовані на певну посаду публічного службовця, персоніфіковані (на відміну від «групового», «видового» спрямування пільг), а отже й небагаточисленними (як правило, щодо окремих посад різних видів публічної служби із законодавчою їх регламентацією), а також імунітети (щодо окремих посад, різновидів публічної служби, із законодавчою регламентацією з урахуванням міжнародно-правових стандартів, із «позитивно-негативним» змістом та неабсолютним характером).

Література

1. Левада О.В. Пільги й обмеження в праві: загальнотеоретична характеристика: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.01. Харків, 2019. 20 с.
2. Калюжний Р.А., Лапка О.Я., Пікуля Т.О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання. К.: «МП Леся», 2013. 204 с.
3. Заохочення у службовому праві : навч. посіб / Н.О. Армаш, Ю.А. Берлач, І.В. Болокан та ін. ; за заг. ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков. Київ : Ін Юре, 2017. 360 с.

До питання про автономію спорту

*Ткалич М.О., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Сучасний спорт є багаторівневою інтернаціональною системою, яка потребує особливого правового і квазіправового регулювання. Відповідна складна система регулювання відносин у сфері спорту пов'язана з концепцією автономії (автономності) спорту, що зародилася з перших днів становлення сучасного спорту.

Сам термін «автономія» перекладається з грецької мови як «самоврядування» (буквально: αὐτός – «сам» і νόμος – «закон»). Сьогодні цей принцип організації функціонування сфери спорту закріплений в багатьох документах міжнародних організацій [1, с. 34].

Виникнення і становлення принципу автономності в спорті пов'язано з історичними особливостями формування сучасної системи спорту. Зокрема, головними дійовими особами в «американській» моделі спорту від самого початку були приватні (переважно – комерційні) організації. Власне, таке явище, як професійний спорт, сформувалося саме в Сполучених Штатах Америки. Відповідно, американський спорт, як такий, на відміну від спорту європейського, і є, фактично, спортом професійним, ключову роль в якому відіграють приватні спортивні організації, а не держава. Отже, для американського спорту автономність в межах національного правопорядку не є чимось неприродним. В Європі, натомість, відчувається гостра конкуренція між публічною владою та спортивними організаціями за вплив на відносини у сфері спорту. Крім того, на відміну від США, в європейських країнах діють різні правові системи, а система спорту є спільною і жорстко інтегрованою. Відповідно, в Європі набагато складніше узгодити діяльність з регулювання відносин у сфері спорту між публічною владою і спортивними організаціями.

При цьому, сам принцип автономії спорту був закладений ще в концепції засновника олімпійського руху П'єра де Кубертена. Зокрема, він наголошував, що національні олімпійські комітети мають бути в більшій мірі представниками олімпійського руху у своїх країнах, ніж представниками своїх країн в Міжнародному олімпійському комітеті (МОК). Національні олімпійські комітети (НОК) позиціонували себе, як організації, не залежні від національної публічної влади. Важливим чинником, який дозволяв олімпійському руху претендувати на автономний статус, було фінансування: як національні олімпійські комітети, так і МОК не залежали від фінансування з боку держав.

Втім, офіційно термін «автономія» відносно сфери спорту було вперше використано в Олімпійській хартії 1949 року [2]. Згідно зі ст. 25 цього документу Національний олімпійський комітет має бути незалежним (від публічної влади), що є умовою його визнання (з боку МОК). У 1955 році Хартію було доповнено нормою, згідно з якою Національні олімпійські комітети мали бути повністю незалежними та автономними, а також абсолютно вільними від будь-якого політичного, релігійного та комерційного впливу.

Звісно, що в середині XX століття комерціалізація спорту вже набирала обертів, отже повністю позбутися комерційного впливу на олімпійський рух було неможливо. Підтвердженням цьому стали чергові зміни до Олімпійської хартії в 1989 році, згідно з якими НОК офіційно повинні були самостійно здійснювати пошук грошових коштів для здійснення своєї діяльності, щоб забезпечити незалежність від урядів країн та будь-яких

інших організацій, які можуть впливати на олімпійський рух у відповідній країні. Втім, такий пошук грошових коштів мав здійснюватися таким чином, щоб НОК не потрапили у залежність від комерційних організацій.

За активного посередництва МОК принцип автономії спорту був закріплений у статутних документах більшості національних федерацій з видів спорту (т.зв. «керівні органи в спорті» («sports governing bodies»)).

Що стосується визнання принципу автономії спорту з боку публічної влади, то воно відбувалося складніше і повільніше. Більше того, процес визнання автономії спорту з боку публічної влади не закінчений і до цих пір.

Зокрема, у 70-80-ті роки минулого століття з'явилися 3 основоположні нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання відносин у сфері спорту. Йдеться про Європейську хартію «Спорт для всіх» [3], прийняту Радою Європи у 1976 році; Міжнародну хартію фізичного виховання і спорту [4], прийняту в 1978 році Генеральною конференцією ЮНЕСКО і антидопінгову конвенцію [5], прийняту в 1990 році державами-членами Ради Європи. Цікаво, що жодний з наведених документів не містив згадки про автономію спорту.

Лише з кінця 1980-х років європейські міжурядові організації почали згадувати про автономію спортивних організацій. Переважно це відбувалося на засіданнях Комітету Ради Європи з розвитку спорту (CDDS). У 1992 р. Рада Європи все ж внесла концепцію автономії спорту в статтю 3 Європейської хартії спорту: «Добровільні спортивні організації мають право встановлювати автономні процеси прийняття рішень у межах закону. І уряди, і спортивні організації повинні визнати необхідність взаємоповаги до своїх рішень [Стаття 3.3]».

У 2000 році глави держав та урядів країн ЄС підписали «Ніщцьку декларацію» [6], в додатку 4 до якого, що був присвячений сфері спорту, було зазначено таке: «Європейська рада (ЄР) наголошує на підтримці незалежності спортивних організацій та їхнього права на самоврядування. ЄР визнає, що з урахуванням національного законодавства та законодавства ЄС та на основі принципів демократичності та прозорості право здійснювати організаційні заходи та заходи з просування відповідного виду спорту належить спортивним організаціям...».

Принцип «автономії спорту» був також закріплений у Розділі 4 Білої книги (документ, що містить пропозиції щодо діяльності Європейського союзу в певній сфері) Європейської комісії зі спорту [7], опублікованої в липні 2007 року. У цьому документі, зокрема, зазначено, що Комісія визнає самостійність спортивних організацій та представницьких спортивних структур (наприклад, ліг). Крім того, вона визнає, що керівництво у спорті в основному є обов'язком спортивних керівних органів, і в меншій мірі – держав-членів. Комісія вважає, що більшість викликів слід вирішувати шляхом саморегуляції, що має поважати принцип належного врядування, за умови дотримання законодавства ЄС, яке, за необхідності, може використовуватися субсидіарно.

У квітні 2008 року Європейський парламент, розглядаючи звіт з виконання Білої книги зі спорту, повністю підтримав принцип автономії спорту та спортивних організацій.

У січні 2008 р. Парламентська асамблея Ради Європи одноголосно прийняла Резолюцію 1602 (2008) [8] про необхідність збереження Європейської моделі спорту, якою, зокрема, визнавалося право на автономну діяльність спортивних організацій. Спортивні федерації були визнані ключовими органами у сфері спорту, наділеними повноваженнями з регулювання відносин у межах відповідних видів спорту. У зазначеній резолюції містився також заклик до урядів держав-членів визнати «специфіку спорту» та право спортивних організацій на автономію.

Таким чином, офіційні європейські інституції визнають принцип автономії спорту. З іншого боку, жоден нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили, зокрема – регламент чи директива Ради ЄС або Європейського парламенту, не містить прямої вказівки на це. Крім того, не треба забувати, що незважаючи на визнання принципу автономії спорту Європейський союз безумовно поширює свій регулятивний вплив на певні сфери відносини у галузі спорту. Зокрема, згадувана раніше Біла книга Європейської комісії зі спорту та її додатки передбачають, що право ЄС регулює конкурентні відносини у спорті, а також інші

види суспільних відносин, пов'язані з економічною діяльністю. Крім того, право ЄС регулює відносини, пов'язані з забезпеченням прав працівників, представників національних меншин, представників окремих соціальних груп, що можуть бути піддані дискримінації тощо.

Що стосується національного рівня, то в різних країнах ЄС межі автономії спорту також різні: починаючи від Великої Британії, де спортивні організації наділені широким обсягом повноважень, закінчуючи Польщею, де запроваджено відносно «інтервенціоністську» (з боку держави) модель спорту. При цьому, слід пам'ятати, що нормативно-правові акти ЄС мають пріоритет перед національним законодавством країн-членів, зокрема й щодо визначення меж автономії спорту.

Отже, чому концепція автономії спорту є важливою? На думку колишнього голови Міжнародного олімпійського комітету Жака Рогге, захист автономності спорту є принципово важливим. Що означає автономність спорту? Дозвольте мені перш за все сказати, чого це не означає. Це не означає, що ми вище закону або що ми не повинні очікувано дотримуватися принципів доброго врядування. Але це означає, що світ спорту та управління спортом повинні бути вільними від прямого політичного або державного втручання. Це означає, що уряд не повинен втручатися в чесні вибори в органи управління національних олімпійських комітетів або намагатися примусити до будь-якого відбору тренерів або спортсменів. Ми повинні мати можливість вільно формувати спортивні організації, федерації та клуби. Ми повинні мати можливість вільно визначати правила спорту і створювати структури і процедури для занять спортом. Автономія в спорті ґрунтується на унікальній природі спорту. Спорт є глобальною діяльністю, заснованою на загальновизнаних принципах чесної гри і змагальності. Очевидно, що зайве втручання з боку публічної влади з легкістю може порушити зазначені підвалини [9].

Отже, автономність спорту – це право спортивних організацій упорядковувати суспільні відносини, що виникають у сфері спорту, самостійно, без втручання органів державної влади або міжнародних організацій.

Концепція автономності спорту має важливе теоретичне й практичне значення, оскільки дозволяє ставити питання про створення самостійного правопорядку в сфері спорту.

Література

1. Понкина А.И. Автономность спорта как теоретико-правовая проблема. *Право и современные государства*, 2013. № 1. С. 24-38.
2. Olympic Charter. Lausanne: International Olympic Committee, 2019. 106 с. URL: https://stillmed.olympic.org/media/Document%20Library/OlympicOrg/General/EN-Olympic-Charter.pdf#_ga=2.149916662.1904715230.1583148574-1923078224.1583148574
3. European Sport for All Charter. 2016. URL: https://www.europa.clio-online.de/Portals/_Europa/documents/B2016/Q_Scholl_Charter.pdf (дата звернення: 15.01.2020).
4. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport. *UNESCO*. 2015. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13150&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (дата звернення: 22.01.2020).
5. The Anti-Doping Convention: an instrument of international co-operation. *Council of Europe*. URL: <https://www.coe.int/en/web/sport/anti-doping-convention> (дата звернення: 09.01.2020).
6. Conclusions of the Presidency. *European Parliament*. 2000. URL: https://www.europarl.europa.eu/summits/nice2_en.htm (дата звернення: 10.01.2020).
7. White Paper on Sport. *EUR-Lex*. 2007. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52007DC0391> (дата звернення: 06.01.2020).
8. The need to preserve the European Sport Model. *Parliamentary Assembly*. 2008. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17628&lang=en> (дата звернення: 16.01.2020).

9. Speech from the IOC President, Jacques Rogge. *First World Olympic Sport Convention*. Acapulco, 2010. URL: http://www.olympic.org/Documents/Conferences_Forum_and_Events/2010-ACNO-Acapulco/ANOC2010-First-World-Olympic-Sport-Convention-Acapulco-eng-final-2010.pdf (дата звернення: 14.01.2020).

Напрями впливу громадських організацій на правову культуру громадян як основу становлення громадянського суспільства в Україні

*Удовика Л.Г., д.ю.н., професорка
Запорізький національний університет*

Досвід суспільного розвитку сучасних демократичних країн переконливо свідчить, що рівень цивілізаційного загалом, політичного, правового, культурного розвитку зокрема, істотною мірою залежить від функціонування громадянського суспільства. Саме громадянське суспільство як соціально організована структура, що складається поза межами політичних структур, але перебуває у взаємодії з політичною організацією суспільства, спонукає до вирішення суспільних конфліктів правовими засобами, «дає змогу залучати додаткові людські, організаційні, фінансові та технічні ресурси для надання соціальних та інших суспільно значущих послуг, сприяння процесу децентралізації державного управління і підвищенню його якості, а також скоротити державні видатки і запобігти корупційним ризикам» [1].

Серед численних суб'єктів громадянського суспільства важливу роль відіграють громадські організації, які, з поміж-іншого, впливають на формування правової культури громадян, спонукають їх до активної громадянської і правової позиції. Упродовж останніх років громадські організації стали ініціаторами низки заходів, спрямованих на реформування судової влади, боротьбу з корупцією, утвердження демократії, захисту прав людини. Істотно зросла їхня роль у всіх сферах суспільства та всіх рівнях – державному й місцевому – у напрямі їх реформування та розвитку електронного урядування, посилення прозорості й підзвітності органів державної влади перед українським суспільством, просування європейської інтеграції, здійснення волонтерської допомоги Збройним Силам України, правоохоронним органам, під час проведення антитерористичної операції, надання допомоги внутрішньо переміщеним особам. Згідно дослідження проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 21 по 26 березня 2019 року, 46% довіряють громадським організаціям, найбільшу довіру висловлюють волонтерським організаціям (їм довіряють 68% опитаних) [2]. За даними соціологічного дослідження цього ж центру, проведеного з 4 по 9 жовтня 2019 року, серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 75% опитаних), Президента України (70%), волонтерських організацій (69%) [3]. Довіра суспільства до громадських організацій позитивно впливає на сприйняття інформації, яку вони поширюють, спонукає до співпраці, до підтримки і поширення цінностей демократії, верховенства права.

Аналіз і систематизація досвіду діяльності громадських організацій, насамперед, правозахисних, які здійснюють найбільш істотний вплив на правову культуру в напрямі її вдосконалення, дає підстави виокремити декілька основних напрямів і відповідних їм заходів. Більшість зазначених нижче напрямів і заходів, організовують і проводять члени громадських організацій самостійно чи за участю членів інших громадських організацій, широкої громадськості. Слід зазначити, що значна їх частина проводиться також і за участі представників органів державної влади й місцевого самоврядування та відображені в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки [1].

До основних напрямів і заходів діяльності громадських організацій, завдяки яким здійснюється вплив на правову культуру можна віднести наступні: 1) участь у консультаціях з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо проектів нормативно-правових актів; 2) участь в формуванні порядку ініціювання та проведення

місцевих референдумів; 3) організація та проведенні мирних зібрань; 4) спільна з органами державної влади та місцевого самоврядування організація громадських слухань, розробки і внесення місцевих ініціатив, реалізації інших форм демократії участі; 5) ініціюванні на рівні органів місцевого самоврядування публічних консультацій з громадськістю, громадської експертизи їх діяльності та діяльності їх виконавчих органів, посадових осіб, комунальних підприємств, організацій та установ; 6) участь в запровадженні обов'язкових публічних консультацій у процесі підготовки проєктів Державного бюджету України та місцевих бюджетів; 7) участь в здійсненні громадської експертизи діяльності з надання адміністративних послуг, а також діяльності бюджетних установ, які надають соціальні послуги; 8) робота в розробці ефективного механізму реалізації права громадян на звернення до органів місцевого самоврядування з електронними петиціями; 9) діяльність і заходи, спрямовані на включення до регламентів місцевих рад обов'язкових процедур забезпечення інформаційної прозорості і відкритості, у тому числі питань залучення громадськості до підготовки проєктів актів, що мають важливе суспільне значення; 10) організація і проведення комплексних заходів, спрямованих на підвищення громадянської освіти населення щодо можливості захисту своїх прав та вираження інтересів через різні форми демократії участі; 11) активна діяльність і заходи щодо розширення сфер застосування державно-приватного партнерства за участю організацій громадянського суспільства; 12) правопросвітницька діяльність, спрямована на включення до навчальних програм загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів курсів і тем з питань розвитку громадянського суспільства; 13) проведення заходів щодо забезпечення надання методичної, консультативної та організаційної допомоги органам державної влади, органам місцевого самоврядування з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства; 14) проведення просвітницьких заходів та соціальної реклами з питань взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів державної влади й місцевого самоврядування; 15) стимулювання наукових досліджень, публікацій та просвітницьких заходів у сфері розвитку громадянського суспільства, захисту прав і свобод людини, утвердженні верховенства права й демократії.

Вказані вище напрями й заходи передбачають аналітичну, наукову, консультативну, освітню, контрольно-наглядову, організаційну роботу членів відповідних громадських організацій. Зокрема, участь у розробці державної політики у певній сфері публічно-правових відносин та сприяння її належному впровадженні передбачає виявлення та дослідження стану проблем державно-правового розвитку, аналітичне прогнозування, розробку концепцій відповідних реформ, розробку проєктів нормативно-правових актів, участь у робочих групах, комісіях з розробки законопроєктів, правову експертизу законопроєктів, ініціювання громадських кампаній, громадських слухань з підтримки прийняття певних рішень, моніторинг реалізації прийнятих законів та ін. Суб'єктами щодо яких здійснюються вплив на правову культуру виступають державні службовці, посадові особи, службовці органів місцевого самоврядування, всі ті, хто є залученим до розробки державної політики. Ефективність такого впливу значною мірою залежить від рівня знань, компетентності, професіоналізму, правової культури самого члена громадської організації. Саме тому, вкрай важливим для нього є постійне підвищення свого професійного й культурного рівня.

Зауважимо, зазначені вище напрями й заходи впливу громадських організацій на правову культуру не є вичерпними. Так, Рабаді Бшер Саддам Набіль цілком слушно акцентує увагу на ролі громадських організацій у підтримці студентів-іноземців у формуванні правової культури іноземців, зокрема у питаннях навчання та проживання в Україні [4]. Предметом окремих досліджень можуть стати правові засади взаємодії міжнародних та українських громадських об'єднань, вплив міжнародних неурядових організацій на правову культуру українського суспільства та розвиток громадянського суспільства в Україні, проблеми вдосконалення правової культури окремих категорій і груп, зокрема молоді,

переселенців, вимушених мігрантів, іноземців, які проживають в Україні в контексті діяльності громадських організацій.

Література

1. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. Затверджено Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20>
2. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. Разумков Центр. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspiynykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2>
3. Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 4 по 9 жовтня 2019 року. URL: razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-instytutiv-ta-politykiv
4. Рабаді Бшер Саддам Набіль. Роль громадських організацій у формуванні правової культури суспільства.

Щодо аналогії причинного зв'язку між діянням і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв

*Узунова О.В., к.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

*Калюга К.В., к.ю.н.
Класичний приватний університет*

З метою кращого розуміння природи взаємозв'язку між діянням особи за допомогою пристроїв під'єднаних до мережі Інтернет та суспільно небезпечними наслідками ми дослідимо природу виникнення та встановлення причинного зв'язку й можливість встановити зв'язки в сфері комп'ютерних технологій за його допомогою.

Різні аспекти цієї складної і багатопланової проблеми розглянуті в працях таких науковців, як С.Р. Багіров, П.Д. Біленчук, В.О. Голубев, Д.В. Дударець, О.О. Дудоров, А.А. Музика, В.О. Навроцький, О.Л. Тимчук, Є.В. Фесенко, М.Д. Шаргородський, О.М. Юрченко, Н.М. Ярмиш та інших.

Почнемо своє дослідження з визначення термінів, щоб глибше розуміти концепції залежностей причинного зв'язку діяння (дій чи бездіяльності) особи та наслідками, якщо ці дії було здійснено за допомогою застосунків під'єднаних до мережі:

1) причинний зв'язок – це об'єктивний зв'язок між діянням (дією чи бездіяльністю) тієї чи іншої особи і певним наслідком;

2) застосунок – це застосовна програма, прикладна програма або додаток (англ. application, application software, app) – користувацька комп'ютерна програма, що дає змогу вирішувати конкретні прикладні задачі користувача (поняття введено, щоб підкреслити відмінність від операційної системи, драйверів, бібліотек, системних утиліт тощо (які забезпечують функціонування власне комп'ютерної системи та підтримують її працездатність) та засобів і середовищ розробки);

3) бездротова точка доступу, безпроводна точка доступу (англ. Wireless Access Point) – центральний пристрій бездротової мережі, яку використовують для з'єднання між бездротовими клієнтами, а також для з'єднання дротового і бездротового сегментів (виконує функції моста між ними).

На сьогодні в Україні однією із найбільш складних у науці кримінального права є проблема причинного зв'язку, вирішення якої має як теоретичне, так і практичне значення.

Грецьке *aitia/aitía* зазвичай перекладається як "причина", але слово це означає також відповідальність за деяку дію, яка покладається на щось або на когось, а крім того, і "звинувачення". Прикметник *aitios/aitios* перекладається і як "відповідальний", і як "винний". За Аристотелем, про те, що одне є причина іншого, йдеться в чотирьох значеннях. Саме аналіз способів вираження привів його до думки, що у природі існують чотири причини. "В одному значенні причиною називається той, "з чого", як внутрішньо йому властивого, виникає що-небудь. В іншому значенні "причиною будуть" форма і зразок – а це є визначення суті буття. Далі, "причиною називається той", звідки перший – початок зміни або спокою; наприклад, виробляє – причина виробленого і змінює – змінюваного. Нарешті, "причина" як мета, тобто "заради чого" [1].

Теорія та практика кримінального права виходять з основного принципу, відповідно до якого суспільно небезпечні наслідки можуть бути поставлені у вину особі лише за умови, що вони перебували в причинному зв'язку з його дією або бездіяльністю. Встановити причинний зв'язок між дією і суспільно небезпечними наслідками – означає дати відповідь на питання: чиє діяння викликало цей наслідок і кому цей наслідок може бути поставлений в вину. Потрібно, таким чином, констатувати, що в об'єктивній дійсності шкідливий наслідок, що настав, викликаний діями даної особи, а не діями третіх осіб чи яких-небудь інших зовнішніх сил.

Причинний зв'язок можна уявити у вигляді ланцюга тих явищ, що об'єктивно обумовлюють перехід від протиправного діяння до його результату, а тому простежити співвідношення діяння та спричиненої (завданої) ним шкоди можна шляхом аналізу причинного зв'язку між ними [2, с. 73].

Встановлення причинного зв'язку є складним процесом. Нажаль, Кримінальний кодекс України [3] не містить поняття причинного зв'язку, відповідно це є передумовою його розгляду з позиції філософії [4, с. 115].

Питання про причинний зв'язок постає в разі притягнення особи до відповідальності за шкідливі наслідки її дії або бездіяльності при правопорушенні. Якщо закон, забороняючи те чи інше діяння, пов'язує відповідальність за нього з настанням певного шкідливого наслідку, то для притягнення особи, винної у вчиненні цього діяння, до відповідальності треба, крім інших обставин, встановити і те, що до цього наслідку спричинили її дії або бездіяльність. В кримінальному праві причинний зв'язок є необхідним елементом об'єктивної сторони тих складів злочину, які містять вказівку не лише на заборонене діяння, а й на його шкідливий наслідок. Відсутність причинного зв'язку між протиправним діянням особи і певним шкідливим наслідком виключає можливість притягнення особи до відповідальності.

Причинний зв'язок є об'єктивним зв'язком, він існує поза нашою свідомістю і незалежно від неї. Причинність є загальним універсальним зв'язком, у світі немає явищ, котрі б не мали своїх причин [5; 6, с. 833; 7].

Джо Болен, Джорж Біл і Еверет Роджерс з Університету штату Айова запровадили поширене тепер поняття кривої впровадження нових технологій. За їхньою концепцією, новий продукт або рішення адаптується за відносно передбачуваною траєкторією, що апроксимується до нормального розподілу [8].

Сполучені пристрої в тій чи іншій формі з'явилися з першими комп'ютерними мережами та споживчою електронікою. Проте по-справжньому ідея планетарного зв'язку почала формуватися лише із появою Інтернету. У 90-х роках ХХ століття дослідники висували теорії про те, як люди й машини "вितворюють" цілком нову форму комунікації і взаємодії за допомогою різних пристроїв. Зараз це реальність.

Ми нині не можемо назвати, що саме започаткувало цю революцію, але напевно можна стверджувати, що визначальною подією став випуск компанією Apple айфона в 2007 році. Широке коло людей стало власником смартфонів. Це уможливило зв'язок у реальному часі між двома точками на мапі за допомогою потужного портативного пристрою.

Кожен такий телефон має набір чипів, які можуть записувати дані, голос, відео, аудіо, рух, місце розташування тощо. Крім того, ці телефони дають змогу з'єднуватися з іншими машинами. Смартфон може слугувати пультом дистанційного керування і прикладовою дошкою, на яку виводять особисті дані й потрібну інформацію. Він може отримувати сигнал тривоги, повідомлення про події, містити посадочний талон і електронний квиток, платіжні системи тощо. Пристрій може використовувати дані соціальних медіа і краудсорсинг для створення нових способів збирання, управління та аналізу подій у фізичному світі.

Водночас було вдосконалено технологію радіочастотної ідентифікації, далеко вперед пішли сенсорні технології, прискорилося мініатюризація, значно поліпшилося програмне забезпечення. Зближення цих технологій – разом із повсюдним поширенням бездротових мереж і хмарних обчислень – призвело до створення концепції роботів-комах і тварин, нано- і мікророботів, які можуть функціонувати в людині, і ескадрилей дронів, що можуть виконувати різні завдання в небі.

Інтернет підтримує системи, які не потребують нагляду людини, і з часом самовдосконалюється на основі заданого алгоритму [9, с. 8-12].

У майбутньому можуть з'явитися нові види злочинів, зброї, методів ведення війни, вигоди, ризики і проблеми світу, об'єднаного зв'язком. Можуть постати серйозні політичні й соціальні проблеми, зокрема через втрату зв'язків між людьми. Суспільству, безперечно, доведеться переглянути поняття приватності й безпеки.

Пізнання причин явищ має певне значення для розуміння їхньої сутності, закономірностей розвитку. Встановити причини – означає дати відповідь на запитання про те, чому явище відбувається, чим воно викликане, що знаходиться в його основі. Без з'ясування причин глибоке пізнання явищ неможливе. Але знайти причину явища – завдання нелегке, причина не лежить на поверхні явищ, не надана нам безпосередньо. Причина може бути визначена внаслідок глибокого всебічного дослідження досліджуваного явища.

Література

1. Аристотель. Сочинения: в 4 т. Серия «Философское наследие» / Асмус В.Ф. (ред.). Москва: Мысль, 1975-1983. Том 1: Философский труд "Метафизика" и трактат "О душе". Москва: Мысль, 1976. 550 с. URL: <http://simposium.ru/ru/book/export/html/12074> (дата звернення: 30.03.2020)
2. Курилюк Ю.Б. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 419 КК України. *Юридична наука*. 2014. № 1. С. 72-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_1_9 (дата звернення: 30.03.2020)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.04.2020)
4. Катеринчук К.В. Проблеми причинного зв'язку у злочинах проти здоров'я особи. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 3 (25). Р. 115-118. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/3/25.pdf> (дата звернення: 02.04.2020)
5. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М.П. Бажан; редкол.: О.К. Антонов та ін. 2-ге вид. Київ: Головна редакція УРЕ, 1974-1985. Т. 9: Поплужне-Салуїн / Головна редакція Української радянської енциклопедії. Вид. 2-ге. 1983. 558 с.
6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В.Я. Тацій. Т. 17: Кримінальне право / гол. редкол. В. Я. Тацій, 2017. 1064 с.
7. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: "Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана", 2003. Т. 5: П – С. 736 с.
8. Everett M. Rogers Diffusion of innovations. New-York: The Free Press, 1983. 453 p.
9. Greengard S. The Internet of Things. London: The VIT Press, 2015. 232 p.

Деякі особливості реалізації прав на землі для органічного виробництва

*Федчишин Д.В., к.ю.н., ст. викладач
Запорізький національний університет*

Реалізація прав на землі для органічного виробництва як для землевласників, так і для землекористувачів має свої особливості. Варто зазначити, що землі сільськогосподарського призначення, які використовуються для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, є основою органічного виробництва. Однак, не всі землі сільськогосподарського призначення можуть використовуватися для такого виробництва. Стан земельних таких ділянок повинен відповідати певним вимогам. Саме приведення до відповідного стану, а в подальшому його підтримання є визначальним для землевласників та землекористувачів при здійсненні ними прав на відповідні земельні ділянки.

З метою вироблення органічної продукції суб'єкт господарювання (оператор) повинен пройти сертифікацію на відповідність до вимог органічного виробництва. Такі вимоги визначаються Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (ст. 14). Серед них, зокрема, є наступні: 1) відокремлення у часі або просторі виробництва та зберігання органічної продукції; 2) використання технологій, що відповідають вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; 3) використання переважно відновлюваних ресурсів та власних ресурсів, у тому числі продуктів переробки відходів та побічної продукції рослинного та тваринного походження, за умови що вони відповідають вимогам до органічного виробництва; 4) використання технологій, що не завдають шкоди здоров'ю людей, рослинам, добробуту тварин, запобігають забрудненню навколишнього природного середовища або мінімізують його; 5) використання харчових добавок, мікроелементів та добавок для технологічних цілей у гранично допустимих кількостях, визначених законодавством у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції; 6) використання води як інгредієнта органічної продукції, що відповідає вимогам, встановленим законодавством до води питної; 7) заборона змішування одних і тих самих органічних і неорганічних інгредієнтів в одному органічному продукті.

Також законом у процесі органічного виробництва забороняється застосування: 1) будь-якого неприродного або неконтрольованого впливу на геном сільськогосподарських рослин і тварин (у тому числі птиці та комах), промислових мікроорганізмів шляхом застосування для виробництва генетично модифікованих організмів та продуктів, що містять, складаються або вироблені із генетично модифікованих організмів, крім застосування ветеринарних лікарських засобів, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, у випадках, встановлених Законом; 2) синтетичних речовин, у тому числі агрохімікатів, пестицидів, антибіотиків для превентивних цілей, гормональних препаратів, стимуляторів росту та підкорму тварин (у тому числі птиці та комах); 3) іонізуючого випромінювання; 4) гідропонних методів; 5) речовин і технологічних методів виробництва, результати застосування яких можуть ввести споживача в оману щодо природи (походження) продукту; 6) стимуляторів росту, гормонів або аналогічних речовин, крім застосування речовин, внесених до Переліку речовин (інгредієнтів, компонентів), що дозволяється використовувати у процесі органічного виробництва та які дозволені до використання у гранично допустимих кількостях, у випадках, встановлених цим Законом.

На підставі аналізу зазначених положень законодавства можна прийти до висновку, що не всі земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Україні використовувалися з дотриманням таких вимог. А тому не всі ділянки є придатними для ведення органічного виробництва.

Ст. 25 Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» встановлюється перехідний період. Тривалість такого періоду визначається залежно від галузі органічного виробництва.

Для органічного рослинництва тривалість перехідного періоду щодо земельних ділянок для вирощування однорічних культур не може бути менше ніж 24 місяці до початку посіву, а для багаторічних культур (крім фуражних) не може бути менше ніж 36 місяців до першого збирання органічної продукції. Тривалість перехідного періоду щодо сінокосів і пасовищ для виробництва органічних кормів та щодо земельних ділянок для вирощування багаторічних фуражних культур не може бути менше ніж 24 місяці до першого збирання органічної продукції.

Перехідний період для виробництва органічного насіння і садивного матеріалу становить: один вегетаційний період для розмноження однорічних культур та два вегетаційні періоди для розмноження багаторічних культур.

Для виробництва органічної аквакультури тривалість перехідного періоду щодо водних об'єктів, які не можуть бути висушені, очищені та дезінфіковані, становить 24 місяці; щодо об'єктів, які були висушені або знаходилися під паром, перехідний період становить 12 місяців; щодо об'єктів, які були висушені, очищені та дезінфіковані, перехідний період становить шість місяців.

Тривалість перехідного періоду тваринництва не може бути менше ніж: 12 місяців для коней і жуйних тварин, у тому числі антилоп і бізонів, призначених для виробництва м'яса, і в будь-якому випадку не менше трьох четвертих їхнього життя; шість місяців для дрібних жуйних тварин і свиней, худоби для виробництва молока; 10 тижнів для птиці, призначеної для виробництва м'яса, введеної до господарства до досягнення нею триденного віку; шість тижнів для птиці, призначеної для виробництва яєць.

Відповідно до вищезгаданого Закону операторам заборонено реалізовувати продукцію, вироблену під час перехідного періоду, як органічну (ч.1 ст. 25). Зазначене законодавче обмеження дає підставу стверджувати, що суб'єкти господарювання, що мають намір здійснювати органічне виробництво, не можуть повною мірою здійснювати свою діяльність, а, так би мовити, «працюють на перспективу». І в цьому контексті актуалізуються, питання пов'язані з земельними ділянками. Адже, не зважаючи на перехідний період, орендну плату або земельний податок сплачувати потрібно, а прибутків від діяльності нема. І якщо землевласник впевнений, що після перехідного періоду земельна ділянка належатиме йому і він отримуватиме прибуток зі своєї діяльності, то землекористувач не може бути впевнений у цьому, адже він обмежений строком оренди або емфітевзису. Тому оператори, що здійснюють органічне виробництво, є більш зацікавлені у використанні земель саме на підставі права власності.

Отже, можна констатувати, що при реалізації прав на землі для органічного виробництва власники та користувачі відповідних земельних ділянок не мають права використовувати їх на власний розсуд. Для того щоб вироблена продукція дійсно була органічною, носії земельних прав повинні дотримуватися приписів, визначених законодавством України, зокрема Законом України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку (детальних правил) органічного виробництва та обігу органічної продукції». На підставі аналізу положень зазначених нормативно-правових актів можна стверджувати про наявність певних законодавчих обмежень при здійсненні прав на землі для органічного виробництва.

Система органів дипломатичної служби: деякі новації законодавства України про дипломатичну службу

Федчишин С.А., к.ю.н., доцент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Реформа дипломатичної служби визначена як одна із 62 реформ на шляху реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. [1]. В умовах реформування дипломатичної служби, від якої залежить

ефективність реалізації зовнішньої політики України, важливого значення набуває аналіз системи та видів органів дипломатичної служби України, особливостей їх організації та діяльності, правового статусу.

Органи дипломатичної служби традиційно відносять до спеціалізованих органів управління закордонними справами. Вони забезпечують професійну реалізацію зовнішньої політики, захист національних інтересів України у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 р. систему органів дипломатичної служби складають:

1) Міністерство закордонних справ України (далі – МЗС України) – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері зовнішніх зносин і координує діяльність державних органів у сфері зовнішніх зносин;

2) представництва МЗС України на території України – органи дипломатичної служби, які утворюються в регіонах, де діють іноземні консульські установи чи представництва міжнародних організацій;

3) закордонні дипломатичні установи України – постійно діючі органи дипломатичної служби, основними завданнями яких є представництво України в державах перебування або при міжнародних організаціях та підтримання з ними офіційних відносин, відстоювання національних інтересів України, виконання консульських функцій, у тому числі захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном [2].

В межах системи органів дипломатичної служби України можна виділити внутрішньодержавні (МЗС України та його представництва на території України) та закордонні органи. Такий підхід до поділу органів дипломатичної служби є найбільш поширеним у юридичній науці, та, як слушно відзначає вітчизняний дипломат та вчений Б. І. Гуменюк, «видається універсальним і, попри все різноманіття сучасних політичних та економічних систем, може бути застосований до будь-якої країни світу» [3, с. 16]. Як показав аналіз, закони про дипломатичну службу низки іноземних держав безпосередньо закріплюють систему (систему органів) дипломатичної служби, котра, як і український відповідник, включає внутрішньодержавну та зарубіжну складові (наприклад, § 2 Закону ФРН «Про закордонну службу» від 30.08.1990 р. [4, с. 648], ст. 5 Закону Молдови «Про дипломатичну службу» від 27.12.2001 р. [4, с. 278-279], ст. 2 Закону Азербайджану «Про дипломатичну службу» від 08.06.2001 р. [4, с. 10], ст. 4 Закону Казахстану «Про дипломатичну службу Республіки Казахстан» 07.03.2002 р. [4, с. 133-134] та ін.).

За сучасних умов ефективного функціонування дипломатичної служби будь-якої держави не можливо уявити без існування закордонних дипломатичних установ. Утворення закордонних органів дипломатичної служби поряд із внутрішньодержавними є об'єктивно необхідним, їх існування зумовлюється завданнями, що ставляться перед дипломатичною службою. Диференціація органів дипломатичної служби на внутрішньодержавні та закордонні має не лише теоретичне, а й практичне значення, обов'язково враховується при розподілі завдань та функцій між органами дипломатичної служби, врегулюванні питань проходження громадянами України дипломатичної служби.

Новацією Закону України «Про дипломатичну службу» від 07.06.2018 р. стала не лише деталізація переліку закордонних дипломатичних установ, а й запровадження нових їх видів. До закордонних дипломатичних установ сьогодні віднесені: 1) Посольство України; 2) Посольство України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві; 3) Постійне представництво України при міжнародній організації; 4) Представництво України при міжнародній організації; 5) Місія України при міжнародній організації; 6) консульська установа України (Генеральне консульство України, Консульство України, Віце-консульство України, Консульське агентство України).

Статус, завдання та функції закордонних дипломатичних установ України визначаються Законом України «Про дипломатичну службу», Положенням про закордонні дипломатичні установи України, яке затверджується Президентом України [2]. Однак, станом

на сьогодні Положення про закордонні дипломатичні установи України, затвердження якого передбачається ст. 5 Закону «Про дипломатичну службу», ще відсутнє, а питання організації та діяльності закордонних дипломатичних установ України регулюються низкою інших підзаконних актів. Зокрема, це Положення про дипломатичне представництво України за кордоном від 22.10.1992 р., Консульський статут України від 02.04.1994 р., Положення про Місію України при НАТО від 15.09.1998 р. та ін.

Привертає увагу, що новим Законом України «Про дипломатичну службу» запроваджено диференціацію посольств України залежно від місця розташування резиденції посла на два види: а) Посольство України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві; б) Посольство України (умовно, з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України у відповідній іноземній державі – *Авт.*). Станом на 22 серпня 2019 р. у системі органів вітчизняної дипломатичної служби нараховувалось 83 посольства України, натомість посольства України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві були відсутні*. Щодо останнього інституту – Посольства України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві, то доцільність його запровадження є питанням дискусійним та потребує обговорення. Запровадження цього інституту неоднозначно сприймається власне й у професійному дипломатичному середовищі. Так, з-поміж 104 опитаних нами посадових осіб дипломатичної служби, на питання «Чи є, на Вашу думку, виправданим запровадження інституту «Посольства України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві?» 55,8 % відповіли «Так». У свою чергу, на переконання 44,2 % респондентів, запровадження такого інституту не є виправданим.

На нашу думку, за сучасних умов можна відзначити як переваги, так і недоліки запровадження інституту Посольства України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві. По-перше, існування такого інституту може сприяти гнучкості вітчизняної дипломатичної служби та забезпеченню підтримки належного рівня дипломатичних відносин з державами, на території яких з тих чи інших причин відсутні закордонні дипломатичні установи України. По-друге, запровадження інституту Посольства з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві може дозволити заощадити бюджетні кошти, котрі могли б бути понесені за умови розташування відповідної дипломатичної установи в іноземній державі (кошти на оплату праці посадових осіб дипломатичної служби під час їх перебування у довготерміновому відрядженні, витрати в межах соціальних гарантій тощо).

З іншої сторони, постає низка проблемних питань, котрі потребують вирішення, а окремі й нормативного врегулювання («Чи може Посольство з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві вважатись саме закордонною установою, адже місцем розташування посла є столиця України?», «Яким чином цей інститут «впишеться» в організаційну структуру (систему) МЗС України?», «Як він буде співвідноситись із суміжними інститутами (як-от «спеціальними місіями», що передбачені ч. 5 ст. 5 Закону «Про дипломатичну службу», тощо)?», «Якщо мова йде не про посадову особу, а саме про установу – Посольство з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві, то яким чином вирішуватиметься питання щодо його комплектування кадрами?» та ін.). Вважаємо, що ці питання потребують поглибленого аналізу, у тому числі ґрунтуючись на практиці функціонування посольств України з резиденцією Надзвичайного і Повноважного Посла України в Києві та зарубіжному досвіді.

Література

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.
2. Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 50. Ст. 1747.

* За інформацією, наданою Міністерством закордонних справ України.

3. Гуменюк Б. І. Основи дипломатичної та консульської служби: навч. посіб. Київ: Либідь, 1998. 248 с.
4. Дипломатическая служба зарубежных стран: сборник нормативных правовых актов / сост. Т. А. Занко. Москва: МГИМО-Университет, 2015. 690 с.

Пріоритетні напрями державної політики щодо публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності

*Хрідочкін А.В., д.ю.н., доцент
Дніпровський гуманітарний університет*

Сьогодні поняття пріоритету щодо сфери інтелектуальної власності не є однозначно сформульованим. А між тим, категоріальне поняття «пріоритетні напрямки» передбачає вибір серед сукупності завдань найважливіших, реалізація яких найбільшою мірою сприятиме досягненню поставленої мети. Тому саме з урахуванням вищезазначених обставин і слід визначати пріоритетні напрями державної політики щодо публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності. І першим з таких пріоритетів є створення сприятливих соціально-економічних, організаційних і правових умов для інтелектуальної творчої діяльності. Безумовно, основним визначальним фактором розвитку сфери інтелектуальної власності є глобальна за своїм змістом технологічність сучасного виробництва, що виявляється в переведенні всього комплексу виробничих процесів у програмовану за своєю природою і автоматизовану за своїм функціонуванням сукупність операцій. Затребуваність інтелекту в даному випадку різко зростає, оскільки автоматизація виробництва тягне за собою виникнення соціального запиту на креативних професіоналів, здатних до реалізації складних алгоритмів виробничих процесів. Саме тому успішний розвиток сфери інтелектуальної власності як стратегічного ресурсу, насамперед, залежить від проведення децентралізації та лібералізації процесу публічного адміністрування науково-технічною та інноваційною діяльністю [1, с. 60]. Важливо також зазначити, що найбільш перспективні об'єкти інтелектуальної власності, як правило, створюються в результаті інтелектуальної творчої діяльності, що здійснюється на базі відносно невеликих наукових центрів та підприємств, як правило. Успішний розвиток інтелектуальної творчої діяльності стає неможливим, якщо держава не створює для цього відповідних умов.

Наступним пріоритетним напрямком державної політики щодо публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності є стимулювання використання об'єктів інтелектуальної власності у господарській та інноваційній діяльності. Інноваційний шлях розвитку, як відомо, передбачає вдосконалення насамперед виробничої сфери з використанням певних нововведень. Інновації світового рівня забезпечуються насамперед запатентованими винаходами і якщо підприємство модернізує власне виробництво на основі сучасних патентних або ліцензійних рішень, то це дійсно інноваційний шлях розвитку. Можливість такого шляху визначається у першу чергу масштабістю і рівнем науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, що реалізуються в запатентованих технічних рішеннях. Процес впровадження результатів науково-технічної діяльності є проблемою складною і багатоплановою.

Ще одним пріоритетом державної політики щодо публічного адміністрування у сфері, що досліджується, є забезпечення ефективної охорони та захисту результатів інтелектуальної творчої діяльності та права на них. В умовах глобалізації особливу складність щодо охорони і захисту інтелектуальної власності представляють наступні фактори: інформаційна прозорість кордонів національних держав; неузгодженість окремих елементів політико-правового поля щодо захисту інтелектуальної власності в національних державах; прагнення до підвищення конкурентоспроможності в масштабах держави і збільшення конкуренції між державами, що стимулює прагнення до впровадження інноваційних технологій не тільки з боку окремих компаній, але і з боку держави [2, с. 82-83]. У зв'язку з цим проблема неправомірного використання продукту, що є результатом інтелектуальної праці, стає не

просто проблемою недобросовісної конкуренції, а й набуває масштабів проблем, які активно обговорюються на міжнародному рівні.

Основи державної політики розвинених країн у цій сфері були зафіксовані ще у жовтні 2002 р. завдяки поєднанню двох проектів Організації економічного співробітництва та розвитку промислово розвинених країн (ОЕСР) та Європейської економічної комісії ООН. У документі підкреслювалося, що робота з використання науково-технічних результатів не має часових рамок щодо термінів її реалізації і що вона буде носити постійний характер [3]. Особливості охорони і захисту прав інтелектуальної власності також визначено Угодою TRIPS, яка діє в усіх розвинених країнах світу. Нею передбачені процедури щодо забезпечення здійснення ефективних дій, спрямованих на запобігання будь-яким актам порушення прав інтелектуальної власності. В Угоді TRIPS наведено заходи для запобігання порушенню і збереження відповідних доказів щодо передбачуваних порушень.

Серед пріоритетних напрямків державної політики щодо публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності вагоме місце займає міжнародне співробітництво у цій сфері. Створення в Україні сучасної системи публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, її удосконалення і розвиток неможливі без міжнародного співробітництва у сфері інтелектуальної власності. Сьогодні участь України в міжнародному співробітництві у сфері інтелектуальної власності реалізується переважно в таких формах:

- активна співпраця з Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (далі – BOIB), включаючи конкретну участь в роботі її керівних органів, постійних профільних комітетів та робочих груп цієї міжнародної організації;

- співробітництво у сфері інтелектуальної власності з Європейською Комісією у форматі робіт, спрямованих на інтеграцію України до Європейського Союзу (особливо важливим аспектом є технічне співробітництво з Європейською Комісією. Українська сторона має можливість використання різних інструментів зовнішньої технічної допомоги, таких як, наприклад, інструментів TAIEX і Twinning);

- участь в Союзах, Договорах, Угодах, Конвенціях, адміністративні функції яких здійснює BOIB;

- співробітництво з регіональними міжнародними організаціями (зокрема Європейським патентним відомством та Міждержавною радою з питань правової охорони і захисту інтелектуальної власності);

- двостороннє міжурядове співробітництво і співробітництво на рівні відповідних відомств іноземних країн;

- співробітництво з неурядовими і громадськими організаціями, діяльність яких пов'язана зі сферою інтелектуальної власності (американських, європейських, та українських компаній в Україні: Коаліція з питань захисту прав інтелектуальної власності (CIPR), Міжнародна федерація фонографічної індустрії (IFPI), Міжнародний альянс інтелектуальної власності (ІПА), Міжнародна конфедерація авторських та композиторських товариств (CISAC), Асоціація міжнародних організацій колективного управління аудіовізуальними творами (AGICOA), Європейська Бізнес Асоціація та інші).

Важливим пріоритетним напрямком державної політики щодо публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності, на нашу думку, повинно стати стимулювання розвитку інтелектуального, творчого, наукового та технологічного потенціалу держави. Актуальним завданням сьогодення залишається розробка системи значимих економічних стимулів (податкових, кредитних, страхових тощо) для створення та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності з метою формування ринку цих об'єктів. Механізмами стимулювання створення, набуття правової охорони та використання об'єктів інтелектуальної власності можуть бути: пряме фінансування наукових досліджень і розробок шляхом надання субсидій і грантів; пільгові кредити; податкові пільги; застосування зменшеного мита або його анулювання на імпорту сучасних технологій та обладнання для наукових досліджень; зменшення судових витрат на захист прав інтелектуальної власності; підтримка фондів із ризик-капіталом (венчурні); просування інноваційних кластерів,

компаній spin-off, першостворених (start-up) тощо [4, с. 21]. Важливим засобом стимулювання створення та набуття правової охорони об'єктів інтелектуальної власності є запровадження фінансових пільг для окремих категорій заявників і власників охоронних документів. Такі пільги передбачені Порядком сплати зборів за дії, пов'язані з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності, затвердженим відповідною постановою Кабінету Міністрів України.

Таким чином, державна політика щодо публічного адміністрування у сфері інтелектуальної власності виконує роль засобу, за допомогою якого в державно упорядкованому суспільстві у формі розробленої державної діяльності мають співвідноситися об'єктивно зумовлені суспільними потребами та національними інтересами цілі забезпечення сталого розвитку сфери інтелектуальної власності і його наявні матеріальні та духовні можливості, суб'єктивні бажання і цілі владарюючих соціальних сил з реальними історичними умовами, якими визначаються основні напрямки державної діяльності щодо забезпечення досягнення зазначених цілей.

Література

1. Колодяжна І.В. Розвиток інноваційної діяльності підприємства в умовах конкуренції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18(2). С. 58-62.
2. Кузнякова Т.В. Державна політика у сфері інтелектуальної власності : історія становлення та міжнародний досвід. *Проблеми інженерно-технічної освіти*. 2015. № 48-49. С. 80-90.
3. Перспективи інноваційного розвитку України (аналітична доповідь). URL.: <http://www.old.niss.gov.ua/table/zhalilo21/003.htm>.
4. Хаустов В. Охорона інтелектуальної власності й стимулювання інноваційного розвитку в Україні та світі. *Економіст*. 2017. № 3. С. 19-26.

Вплив римського права на формування англійського права

Чернік С.Д., к.і.н., доцент

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

Розвиток англійського права відбувався протягом багатьох століть починаючи із появи перших племен та території Британських островів, які мали свої звичаї та традиції. У донорманський період історії Англії відбулися багаточисельні завоювання племенами германського та скандинавського походження. До початку І тис. корінне населення знаходилося під владою Римської імперії, панування якої завершилося в V ст. Указаний факт та значна вага у формуванні права Європи римського права дає підстави науковцям дискутувати щодо його впливу на становлення англійського права.

Питання впливу римського права на англійське право підіймалося у багатьох працях учених, зокрема, Р. Давида, К. Цвайгerta, Х. Кетца, Е. Аннерса, К. Осаке, А. Романова, А. Марченко, Б. Малишева та інших. Єдиної точки зору щодо ступеня впливу або його заперечення серед науковців не існує. Одна група вчених вважає, що римське право вплинуло на формування англійського права, інша – взагалі відкидає таку вірогідність.

Розглянемо позиції окремих вчених, які відстоюють різні підходи до впливу римського права на формування англійського права.

Відомий компаративіст Р. Давид заперечував вплив римської юриспруденції на становлення права Англії. Вчений зазначає, що, хоча римське панування тривало на території Британії, воно залишило в Англії не більший слід, ніж кельтський період у Франції або іберійський період в Іспанії. Для істориків англійського права історія права починається з епохи, коли римське панування припинилося та різні племена германського походження – сакси, англійці, юти, датчани – закріпилися в Англії [1, с. 209].

К. Цвайгерт, Х. Кетц також дотримуються схожої думки стверджуючи, що вплив римського права на англійське загальне право протягом всієї історії його розвитку був украй незначним та не торкнулося його основ [2, с. 224].

Е. Анерс додає, що зі знищенням римського протекторату припиняє свою дію і римське право. Англичани та сакси, подібно іншим германським племенам, принесли із собою своє родове право, що містило характерні для германського родового суспільства право примирення [3, с. 194]. Тим самими витіснивши римське право з території Британії. Таку ж думку підтримують О. Чернецька та В. Шилінгов, які стверджують, що римське право, незважаючи на тривале панування, не залишило жодних слідів у праві Англії [4, с. 348].

До цієї когорти вчених належить Л. Данькова, яка вказує, що розвиток права в Англії та на європейському континенті відбувалося різними шляхами, в основному завдяки розбіжностям в юридичній техніці, оскільки, створивши свою власну правову культуру та відмовившись від використання римського права, англійське право розвивалося автономним шляхом, а рецепція римського права не торкнулася його основ [5, с. 27].

Друга група вчених дотримується позиції щодо беззаперечного впливу римського права на формування англійського права. Зокрема, вчений К. Осаке, погоджуючись з іншими вченими, зазначає: «Римське право неминуче вплинуло на розвиток англійського права, але в меншій мірі, ніж на розвиток романо-германського права. Англійське право дуже багато запозичило з римського права: термінологію, правові методи, загальні поняття, принципи, цінності» [6, с. 31].

На думку вченого Г. Бермана, «всі західні правові системи – англійська, французька, німецька, італійська... та ін. – мають спільні історичні корені, з яких вони виводять не лише загальну термінологію та загальні методи, але й загальні поняття, загальні принципи права і спільні цінності» [7]. Під загальними історичними коренями західного права він розуміє римське приватне право, канонічне право і філософія природного права.

Дослідник права та правової системи Великобританії А. Романов вважає, що норми римського права мали досить помітний вплив на розвиток англійського права в початковий період, були добре відомі в Англії та застосовувалися в судах. В університетах Оксфорда та Кембриджа працювали кафедри римського права. Джерела римського права визнавалися церковними і торговими міськими судами Англії. Окремі інститути римського права використовувалися в практиці навіть тих судів, на які поширювалася юрисдикція загального права. Однак досить широкого визнання, на відміну від інших країн Європи того періоду, римське право в Англії не отримало [8, с. 80-81].

А. Марченко у контексті вивчення прецедентного права Англії зазначає, що історично вперше судовий прецедент виник в рамках давньоримської правової системи та знайшов свій найбільш повний розвиток та втілення в межах англо-американського, а точніше англійського права. Тут він остаточно сформувався як джерело права в тому класичному вигляді, в якому постає та широко використовується в англійській правовій системі до цього часу [9, с. 267]. Такий зв'язок щодо формування джерел англійського права підтверджує наявність впливу римського права.

Б. Малишев також не заперечує впливу римського права на англійське, проте підкреслює його незначний ступінь. Він доводить, що у цьому випадку слід говорити не про запозичення положень римського права, а про сприйняття деяких його загальних ідей та принципів. Головною ознакою такого сприйняття був його творчий, а не механічний характер: такі ідеї та принципи спочатку переосмислювалися та узгоджувалися суддями з вже існуючими приписами, адже формалізованість процедур загального права заважала безпосередній імплементації будь-яких конструкцій, породжених іншими правовими системами. Другий етап взаємодії загального права та римського права полягає у здійсненні побічного впливу на загальне право через паралельні системи норм права – канонічного, торговельного, а також права справедливості [10, с. 52].

Науковець Є. Полянський також вказує, що загальне право, яке було для свого часу унікальним, формувалося на «залишках» римського права, англосаксонських і норманських

правових традиціях. Після залишення Британії римськими легіонами право Риму втрачає вплив на ці території. Проте не можна говорити про його повну відсутність. Він вказує, що англійському праву від римського залишився принцип *naturalis ratio*, відповідно до якого справи вирішувалися судом на засадах справедливості, доцільності, власного досвіду й розсуду суддів. Він зазначає, що римське право впливало на майбутнє англійське право як прямо (у період римського панування на Британському півострові), так і опосередковано (через закони, прийняті на основах римського права в V-XI ст.) [11, с. 241].

Таким чином, у науковій літературі вченими висловлюються різні позиції щодо впливу римського права на формування права Англії. Одна група вчених стверджують про відсутність такого у зв'язку, що пов'язують із особливостями історичного розвитку англійської держави. Друга – стверджує протилежне, аргументуючи це наявністю в праві Англії відповідних термінології, правових методів, загальних понять, принципів, цінностей. Враховуючи вищевикладене, можна стверджувати про присутність впливу римського права на формування англійського права, хоча й у значно меншому обсязі, ніж у країнах континентальної Європи.

Література

1. Давид Р. Основные правовые системы современности (сравнительное право); пер. с фр. В. Туманова. М.: Прогресс, 1988. 279 с.
2. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: В 2-х т.т. Том I. Основы: Пер. с нем. М., 2000. 480 с.
3. Аннерс Э. История европейского права. М.: Наука, 1996. 397 с.
4. Чернецька О. В., Шилінгов В. С. Право Англії як класична модель прецедентного права. *Часопис Київського університету права*. 2015. №4. С. 348-352.
5. Данькова Л.И. Судебный прецедент в англосаксонской системе права: исторический аспект. *Vesnik of Yanka Kupala State University of Grodno. Series 4. Jurisprudence*. 2013. №3 (150). С. 27-33.
6. Осаке К. Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части. М.: Дело, 2002. 464 с.
7. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования. М.: Инфра-М-Норма, 1998. 624 с.
8. Романов А.К. Право и правовая система Великобритании. М.: ФОРУМ, 2014. 288 с.
9. Марченко А.А. Историко-правовой экскурс генезису прецедентного права. *Наука і правохорона*. 2013. № 3. С. 267-275.
10. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект): Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 229 с.
11. Полянський Є. Першоджерела англо-американської юриспруденції: від права Стародавнього Риму до формування загального права. *Юридичний вісник*. 2014. №6. С. 239-244.

Загальна характеристика обставин, що виключають адміністративну відповідальність

Чорна В.Г., д.ю.н., професорка

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Не є адміністративним правопорушенням дія, яка передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, а особа не підлягає адміністративній відповідальності, якщо вона діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони або перебувала в стані неосудності.

Вчинення дії в стані крайньої необхідності, яка хоч і передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення не є адміністративним правопорушенням.

Обов'язковими ознаками крайньої необхідності є вчинення дії: 1) з метою усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління; 2) якщо ця небезпека за даних обставин не могла бути усунута іншими засобами; 3) якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода. За наявності усіх трьох наведених вище обставин особа звільняється від адміністративної відповідальності на підставі ст. 17 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а провадження по справі про адміністративне правопорушення, вчинене у стані крайньої необхідності, підлягає закриттю.

Не є адміністративним правопорушенням дія, яка хоч і передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення або іншими законами, що встановлюють відповідальність за адміністративні правопорушення, але вчинена в стані необхідної оборони. Обов'язковими ознаками необхідної оборони є вчинення дії: 1) з метою захисту державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди; 2) якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони, тобто коли заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена. Перевищенням меж необхідної оборони визнається явна невідповідність захисту характерові і суспільній шкідливості посягання.

Не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. Неосудність (від лат. – *impossibilitas facti* – нездатність особи, яка вилучає її з дії закону).

Встановлення стану неосудності можливе на підставі наявності двох критеріїв – медичний і юридичний критерії.

Медичний критерій неосудності характеризується наявністю в особи одного з видів захворювань: 1) хронічна душевна хвороба; 2) тимчасовий розлад душевної діяльності; 3) недоумство, слабоумство; 4) інший хворобливий стан психіки.

Хронічна душевна хвороба – це важковиліковне психічне захворювання, що характеризується довготривалістю, безперервністю чи нападоподібним перебігом, має тенденцію до прогресування, тобто до поступового наростання та ускладнення психічних розладів і їх наслідків. Хронічні психічні розлади часто призводять до глибоких і стійких змін особи хворого. До захворювань, об'єднаних цими ознаками медичного критерію, відносяться: шизофренія, шизофреноподібні та маячні (маревні) розлади, епілепсія, сифіліс мозку, старечі психози й ін.

Законом України «Про психіатричну допомогу» визначено, два види розладів психічної діяльності: 1) психічні розлади – це розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті; 2) тяжкий психічний розлад – це розлад психічної діяльності (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати оточуючу дійсність, свій психічний стан і поведінку.

Тимчасовий розлад душевної діяльності – це психічне захворювання, яке характеризується раптовим початком, швидким розвитком, відносно нетривалим протіканням і, як правило, закінчується повним одужанням особи. До даної групи належать: розлади поведінки і психіки внаслідок вживання психоактивних речовин (патологічне сп'яніння, алкогольні психози – параноїд, делірій, галюціноз); невротичні, поєднані зі стресовим впливом, патологічний афект та інші виключні стани; синдроми розладів поведінки, пов'язані з ендокринними, фізіологічними й іншими причинами. Перелічені психічні та непсихічні розлади мають різну тривалість (від кількох хвилин чи годин до тижнів, місяців і навіть років), як, наприклад, при затяжних реактивних станах. Отже, часовий фактор у цій групі не головний, хоча він і міститься в основі визначення

“тимчасовий”. Тут основним критерієм психічних розладів треба вважати їх певну зворотність, виліковність, принципову можливість одужання.

Недоумство – це психічне захворювання, що характеризуються стійкими розладами пізнавальної діяльності з порушенням інтелекту як вродженого (олігофренія), так і набутого (стареча деменція) характеру, збіднення психіки зі зниженням розумових здібностей, пам’яті та критики. Недоумкуватість (розумова відсталість) призводять до слабоумства. Слабоумство – це вроджений чи набутий у ранньому дитинстві або ж такий, що розвинувся внаслідок іншого психічного захворювання, хворобливий стан психіки, який характеризується неповноцінністю розумової діяльності (ідіотія, імбецильність, дебільність).

Інший хворобливий стан психіки – це важкі форми психопатії, душевні розлади, викликані інфекційними захворюваннями (напр., при висипному або черевному тифі), психічні зміни особистості, пов’язані з глухонімотою або повною сліпотою, розлади особистості, порушення психічного розвитку, психопатії, легкі форми розумової відсталості, психічний інфантизм, нервово-психічні розлади у наркоманів в період наркотичного голодування інші хворобливі стани. Як правило, супроводжуються різними тимчасовими порушеннями психіки, що не є хронічними або тимчасовими психічними розладами, але по своїм психопатологічним ознакам і властивостям, в залежності від протікання хвороби, можуть бути порівнені до них.

На практиці дуже складно віднести психічний стан особи, яка вчинила правопорушення, до тієї чи іншої групи медичного критерію. Це стосується передовсім незвичних форм поведінки в екстремальних ситуаціях. Ті обставини, що медичний критерій неосудності має бути обумовлений виключно психічним розладом, означають: 1) психічний розлад зумовлюється причинами, що не залежать від волі та бажання хворого; 2) нехворобливі порушення психіки, які можуть вплинути на здатність усвідомлення своїх дій і керування ними (сильне емоційне потрясіння, афект, сп’яніння та ін.), не відносяться до обставин, що обумовлюють неосудність; 3) для встановлення осудності необхідна судово-психіатрична експертиза. Медичний критерій вказує лише на необхідність визначення і кваліфікації захворювання, що є недостатнім для вирішення питання про неосудність.

Згідно Міжнародної статистичної класифікації хвороб, травм і причин смерті (див. ICD-10_Розділ_F; ICD-10_Розділ_G)¹ розлади психіки та поведінки класифікуються наступним чином: органічні, включаючи симптоматичні, психічні розлади; розлади психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин; шизофренія, шизотипові стани та маячні розлади; розлади настрою (афективні розлади); невротичні, пов’язані зі стресом та соматоформні розлади; поведінкові синдроми, пов’язані з фізіологічними розладами та фізичними факторами; розлади зрілої особистості та поведінкові розлади; розумова відсталість; розлади, пов’язані з психологічним розвитком; розлади поведінки та емоцій, які починаються здебільшого в дитячому та підлітковому віці; неуточнений психічний розлад.

Медичний критерій документується в медичному діагнозі, однак самого медичного висновку недостатньо для визнання особи неосудною. Для цього і потрібен другий – юридичний критерій. Цей критерій складається з двох ознак: інтелектуальної (неможливість усвідомлювати) та вольової (неможливість керувати своїми діями). Наявність двох ознак юридичного критерію дозволяє аналізувати різні сторони психічної діяльності досліджуваних – мислення, емоційно-вольову та інтелектуальну функції. Інтелектуальна складова потребує аналізу критичних здібностей особи, можливості адекватно сприймати дійсність, осмислювати і розуміти її, вміння передбачати можливі наслідки своїх вчинків. Наявність інтелектуальної ознаки свідчить про нездатність особи діяти на підставі вірного світосприйняття і розуміння (“здорового глузду”). Вольова ознака акцентує увагу на нездатності особи бути владною над собою, тобто адекватно, відповідно до правильного розуміння, організувати і регулювати свою поведінку при здійсненні конкретних вчинків або при відмові від їх здійснення.

¹. Клініко-статистична класифікація хвороб, розроблена на базі МКХ-10.

Слово “або”, яким розділено інтелектуальну та вольову ознаки формули, означає, що особа може бути визнана неосудною при наявності деяких психічних розладів, які залишають інтелектуальні функції відносно збереженими, але вражають вольову сферу. Це, по суті, втрата здатності втримуватися від вчинку, порушення “здатності керувати своїми діями” (як у визначенні). В практиці таке зустрічається, наприклад, у випадках деяких психопатичних розладів, при інфантилізмі, неглибоких формах олігофренії. В цих випадках вольова ознака стає визначальною, а інтелектуальна – підпорядкованою складовою. Сукупність медичного критерію (одного із вищевказаних видів захворювань) і юридичного критерію (інтелектуальної чи вольової ознаки) дає підстави для визнання особи неосудною, і вона у зв'язку з цим не підлягає адміністративній відповідальності.

Література

1. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 19. Ст.143.
2. Клініко-статистична класифікація хвороб, розроблена на базі МКХ-10.

Виявлення і вилучення речових доказів у справах про масові заворушення

*Шалдирван П.В., к.ю.н., доцент
Запорізький національний університет*

Для масових заворушень, які розслідувалися як на території колишнього СРСР, так і в останні роки на Україні, характерна вкрай слабка база свідків. Така ситуація – наслідок побоювань свідків (в першу чергу очевидців), пов'язаних із загрозою посягання на їх життя, здоров'я та майно з боку численних активних учасників безчинств натовпу в разі дачі показань, викривають їх. З іншого боку, такі люди іноді згодні з настроями учасників заворушень. Аналогічна проблема виникає у слідства і щодо потерпілих (тому найчастіше в їх якості виступають працівники правоохоронних органів, які постраждали при припиненні злочинних дій натовпу). Негативним фактором виступає нагнітання в такі періоди напруженості в регіоні (місті), дискредитація правоохоронних органів і т.п.

Все це в кінцевому підсумку створює додаткові труднощі у встановленні обставин розслідуваних подій. З іншого боку, така ситуація веде до посилення значущості інших (крім показань свідків) засобів доказування – в першу чергу речових доказів.

Як відомо, КПК України передбачає в якості речових доказів, предмети, які були: знаряддям скоєння злочину; об'єктом злочинних дій; зберегли на собі сліди злочинів; гроші, цінності та інші предмети, нажиті злочинним шляхом, а також інші предмети, які могли бути засобом для встановлення винних або його виправдання, пом'якшення відповідальності.

Справедливо вважається, що масові заворушення – це злочини, які ускладнені великою кількістю інших злочинів, не охоплених диспозицією ст.294 КК України: вбивствами, зґвалтуваннями, розбоями, грабежами, захопленням заручників (всього налічується понад 20 різних видів злочинів) [1]. Таким чином, у справах про масові заворушення слідство використовує для встановлення істини як типові для цих злочинів речові докази, так і такі що зустрічаються переважно в справах інших категорій.

На підставі аналізу матеріалів кримінальних справ цієї категорії можна виділити декілька видів (груп) речових доказів, характерних саме для масових заворушень.

Необхідно виходити з того, що найбільш поширеними діями кримінальної натовпу під час заворушень є знищення або пошкодження державного майна (особливо коли натовп політизований: наприклад, під час заворушень на ґрунті міжнаціональних, міжетнічних конфліктів) або майна громадян, юридичних осіб (найчастіше йдеться про комерційних структурах). Основною мотивацією дій активних учасників заворушень при цьому буде прояв явної неповаги до суспільства або негативне ставлення до конкретних груп осіб, які для них асоціюється з образом ворога (іноземці, особи, що належать до деяких національних меншин (наприклад, цигани); футбольні фанати команд-суперниць і т.п.). Закінчення

масових заворушень, як правило, супроводжується наданням збройного опору представникам влади.

Знищення або пошкодження майна відбувається шляхом підпалу, вибуху, руйнування будівель натовпом з використанням підручних засобів або заздалегідь приготовлених знарядь. Все залежить від рівня підготовки масових заворушень: якщо їх організатори очікували вибуху емоцій, який міг привести до безчинства натовпу або навмисне провокували, підбурювали до їх вчинення, то найчастіше заздалегідь обираються об'єкти погромів з приготуванням відповідних знарядь і засобів їх руйнування (в тому числі і для подолання опору охорони об'єктів, якщо така є). У разі ж ситуативного (випадкового) вибуху емоцій (дії футбольних фанатів після програшу своєї команди, наприклад) використовуються переважно підручні засоби, підшукує в процесі заворушень на місцях перших погромів. Однак, після того, як такі заворушення набувають затяжного і все більш організованого характеру, озброєння заздалегідь продумується і готується [2].

Для умовної останньої групи найбільш часто використовуються такі предмети, відшукування яких і подальше вилучення здійснюється слідством. Це предмети, які могли використовуватися, перш за все, в якості металевих снарядів: камені, тротуарна плитка, цегла, порожні скляні пляшки, різного роду металеві предмети (болти, гайки, фрагменти вуличних урн для сміття, огорож, турнікети, пластикові сидіння зі стадіонів та т.п.). При виявленні таких під час огляду місця події можна зробити висновок про ситуативний, випадковий характер масових заворушень, для яких не характерна ретельна підготовка. На перерахованих предметах можна виявити відбитки пальців рук, сліди паливно-мастильних речовин і т.п.

Відповідно, для масових заворушень, які готувалися – це предмети, які заздалегідь пристосовані для використання під час заворушень: пляшки, заповнені запальною сумішшю (найчастіше бензин з додаванням лугу) і зі спеціально приготованими для ініціювання загоряння гнотами (фрагменти тканини, просоченої бензином, або папір); металеві пруті довжиною 60-120 см (сталева арматура) діаметром 12-15 мм або обрізки металевих труб невеликого діаметра, на яких для використання в якості рукоятки частина предмета обмотується тканиною або ізоляційною стрічкою. У таких випадках при огляді території по шляху руху натовпу необхідно звертати увагу на осколки пляшок, інших ємкостей, припускаючи, що на них можуть залишитися сліди хімічних речовин, які використовуються для підпалу, відбитки пальців рук (металеві пруті, які не використовуються як металеві снаряди зазвичай залишаються в місцях розсіювання натовпу правоохоронними органами, де і вилучаються при огляді). Вилученню підлягають фрагменти обгорілої тканини, яку могли використовувати в якості гніту. У справі про масові заворушення в Криму в червні 1995 року в якості гніту застосовували стрічки з тканини червоного кольору, які були виготовлені з скатертини в їдальні, де готувалася запальна суміш [3].

Спеціально приготовлені для погромів металеві пруті, пляшки із запальною сумішшю (зазвичай в стандартних пластикових ящиках для пляшок) можна виявити при огляді кинутого на шляху проходження натовпу автотранспорту активних учасників і організаторів заворушень; в автобусах, які використовувалися для транспортування до місця погромів учасників заворушень з інших населених пунктів і регіонів.

До предметів, які можуть свідчити про попередню підготовку до погромів можна віднести також стріляні гільзи (від нарізної або гладкоствольної вогнепальної зброї), кулі та їх фрагменти; пов'язки (наголовні або нарукавні), які виділяють організованих учасників заворушень; фрагменти саморобних вибухових пристроїв (дуже рідко штатні боєприпаси – гранати).

Треба відзначити, що просування безчинства натовпу по населеному пункті вимагає певного часу (погроми відбуваються практично по всьому шляху проходження) і за цей період багато активні учасники заворушень, переважно з числа молодих хуліганів, встигають обзавестися предметами, які пристосовані для тривалого використання в процесі погромів. Йдеться про фрагменти меблів (ніжки столів і стільців, наприклад), які спеціально

підбираються в місцях погромів. Це може бути тротуарна плитка, яку розбирають для використання в якості металевих снарядів і т.п. (При огляді місця події фіксується часткова її відсутність на тротуарах по шляху руху натовпу).

Специфіка розслідування зазначених справ полягає в тому, що слідчі групи іноді починають працювати на місцях події через якийсь час після закінчення заворушень (масштабні заворушення можуть тривати два-три дні). На той час на місцях, наприклад, пожеж вже попрацювала техніка, яка використовується для їх гасіння, а по шляху руху натовпу (в містах) через якийсь час пускають сміттєзбиральну і помивочну техніку. Все це може призвести до непоправної втрати речових доказів, що згодом негативно позначається на повноті розслідування.

Велика кількість речових доказів, які несуть інформацію, в якій зацікавлене слідство, можна виявити при своєчасному огляді проїжджої частини вулиць і тротуарів по шляху руху натовпу: плакати, транспаранти, прапори з певною символікою і написами провокаційного характеру; листівки із закликами; газети, що видаються деякими громадськими рухами і партіями, релігійними організаціями; це можуть бути написи на стінах будівель та використані для їх написання аерозольні балончики з-під фарби. Там же можуть знаходитися фрагменти аудіо, відео, комп'ютерної, побутової техніки, викраденої в процесі погромів; пакувальні матеріали (сік, спиртне, кондитерські вироби), недопалки і т.п. Крім цього, натовп в процесі руху поглинає випадкових перехожих, які, потрапляючи в натовп, кидають сумки, інші предмети. Все це також може бути виявлено при огляді.

У місцях погромів, де руйнуванню піддавалися будови, звертається увага наявності слідів крові на ґрунті, металевих снарядах, осколках скла. Це можуть бути наслідки дій власників і охорони комерційних структур, які захищали майно; застосування зброї правоохоронними органами або отримання травм учасниками погромів в результаті падіння стін, фрагментів покрівлі, розбитого скла та ін.

Натовп хаотичний і при погромі чергового об'єкта, ті що знаходяться в його перших рядах (а значить найбільш активні її учасники) постійно піддаються ризику бути придавленими до нерухомих перешкод (стіна, наприклад) тими що йдуть позаді; або падаючими зверху предметами. Найбільш поширені травми – падіння скла вітрин на погромників, які обмежені підпирає їх натовпом.

Для сучасних масових заворушень, які стали типовими для деяких країн світу в останні роки (наприклад, дії антиглобалістів, яких Україна поки не торкнулися), характерна ретельна підготовка їх учасників. У таких випадках на місці подій можуть бути залишені спеціальні пов'язки, респіратори, протигази, використовувані для нейтралізації правоохоронними органами спеціальних засобів (сльозогінного газу, наприклад). Як металеві снаряди застосовують невеликі банки з нітрофарбою, яка використовується для підпалів. Погромники можуть мати при собі молотки, сокири, заздалегідь приготовані для руйнування вітрин магазинів і ін.

Але найбільшу кількість речових доказів найчастіше виявляють і вилучають в місці зіткнення учасників масових заворушень з правоохоронними органами при розсіюванні натовпу.

Саме там отримують тілесні ушкодження більшість потерпілих (з досліджуваних справах – це переважно працівники поліції), там же виявляють і такі речові докази як фрагменти обмундирування працівників поліції, в тому числі – захисні каски, щити, гумові кийки та ін.; стріляні гільзи, як результат застосування зброї працівниками поліції, а також кулі; сліди застосування спецзасобів (гумові кулі, балончики з-під сльозогінного газу); вогнепальну і холодну зброю, стріляні гільзи; кийки, металеві пруті, обрізки труб, головні убори, пов'язки, фрагменти одягу учасників заворушень (взуття); плакати і транспаранти; предмети, викрадені при погромах, пляшки зі спиртними напоями та ін.; невикористані, але готові до застосування саморобні вибухові пристрої і пляшки із запальною сумішшю.

Огляд місця зіткнення натовпу з працівниками правоохоронних органів особливо важливий, оскільки з обох сторін застосовується насильство, спецзасоби, вогнепальна зброя

та відновлення картини події важливо для прийняття рішення про відповідальність не тільки активних учасників і організаторів масових заворушень, але і працівників правоохоронних органів, які застосовували спецзасоби, вогнепальну зброю.

При огляді місця події в таких випадках встановлюються місця, звідки велася стрілянина. Це можливо як по розкиду стріляних гільз, фіксації пошкоджень, залишеним в результаті попадання куль в нерухомі перешкоди, знаходженню зброї.

Однією з умов якісного і своєчасного вилучення речових доказів у справах зазначеної категорії є активне залучення для участі в слідчих діях (оглядах місць подій, в першу чергу) експертів-криміналістів органів внутрішніх справ [4].

Література

1. Абдульманов А. Ответственность за массовые беспорядки. Российская юстиция. 1996. №1. С. 43-44.
2. Григорьев В.Н., Капица Л.В., Махов В.Н., Пичкалева Г.И. Особенности расследования массовых беспорядков: методическое пособие. М.: НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1995. С. 9.
3. Материалы уголовного дела №48-550, архив СО ГУ СБ Украины в Крыму.
4. Шаталов А.С. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений, совершенных в условиях массовых беспорядков: дисс. ... канд. юрид. наук. М.: ВЮЗШ МВД РФ, 1993. 176 с.

Універсальні принципи адміністративно-процедурного права

*Шарая А.А., к.ю.н., докторантка
Запорізький національний університет*

Досліджуючи принципи адміністративно-процедурного права, можна застосовувати їх умовний розподіл принципів адміністративно-процедурного права з використанням окремих критеріїв на певні види для визначення зв'язків між ними, встановлення існуючих закономірностей їх ресурсу, можливості надання правової оцінки кожному окремому принципу (класифікація принципів адміністративно-процедурного права). Варто відзначити, що можливі класифікації принципів адміністративно-процедурного права носять умовний характер, адже залежать від виокремлення того чи іншого критерію. А застосування великої кількості різних критеріїв для розподілу на різноманітні види лише позитивним чином впливає на розуміння сутності і комплексності принципів адміністративно-процедурного права. Наявність розгорнутої класифікації відображає взаємозв'язок окремих різновидів принципів і взаємодоповнює одна одну задля визначення специфічного характеру і внутрішнього змісту принципів адміністративно-процедурного права. В якості однієї із класифікацій принципів адміністративно-процедурного права є їх умовний поділ на універсальні та інституційні.

Універсальні принципи адміністративно-процедурного права є відображенням загальних положень, характерних для взаємовідносин публічної адміністрації та приватних осіб (у процедурному аспекті); відповідають взаємовизнанам і нормативно закріпленним правилам таких правовідносин; об'єктивно відтворюють сутність реалізації владних повноважень суб'єктами публічної адміністрації; є фундаментальною установкою, визнаною суспільством і закріплені нормативно. Окрім того, універсальні принципи адміністративно-процедурного права є «каркасом» для всіх адміністративних процедур, носять загальний, всеохоплюючий, глобальний характер. Значущість універсальних принципів адміністративно-процедурного права полягає в тому, що з їх допомогою у суспільстві встановлюються правила дій і поведінки, обов'язкові для всіх суб'єктів адміністративно-процедурних відносин; узгоджується, об'єднується, координується і регулюється їх діяльність; відбувається вплив на процес прийняття та реалізації управлінських рішень; забезпечується адекватний вибір належних методів публічного адміністрування тощо. У

словниковій літературі «універсальний» означає «який охоплює все або багато чого у якійсь ділянці, галузі життя; всеосяжний»; «придатний для всього або для багато чого; який має різноманітне призначення»; «який має різноманітні знання, навички, різнобічний» [1, с. 450]. Формування і застосування універсальних принципів адміністративно-процедурного права відбувається під впливом системи пріоритетів та цінностей, що сформувалася у сфері публічних правовідносин.

В якості універсальних принципів адміністративно-процедурного права можна взяти за основу принципи адміністративних процедур, визначені Проектом Закону України «Про адміністративну процедуру» [2], адже вони можуть бути застосовані до всіх без винятку адміністративних процедур, різних видів, і у різних сферах. Так, відповідно до ст. 4 вказаного проекту, загальними принципами адміністративної процедури є:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) рівність учасників адміністративного провадження перед законом;
- 4) використання повноважень з належною метою;
- 5) обґрунтованість та визначеність;
- 6) безсторонність (неупередженість) адміністративного органу;
- 7) добросовісність і розсудливість;
- 8) пропорційність;
- 9) відкритість;
- 10) своєчасність і розумний строк;
- 11) ефективність;
- 12) презумпція правомірності дій та вимог особи;
- 13) офіційність;
- 14) гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні;
- 15) гарантування ефективних засобів правового захисту.

Таким чином, універсальні принципи адміністративно-процедурного права носять загальний характер по відношенню до всіх адміністративних процедур та мають свої специфічні особливості, які знаходять прояв у суб'єкті, на якого вони зорієнтовані; стадіях, на яких часто застосовуються; нормах, закріплених і деталізованих у різного рівня (закони, підзаконні) нормативно-правових актах.

Окремо варто звернути увагу на те, що у запропонованому переліку принципів адміністративних процедур у проектному законодавстві не передбачено *принципу державної мови*. Проте, у ст. 20 Проекту Закону «Про адміністративну процедуру» передбачені положення про мову здійснення адміністративного провадження. Зокрема, зазначено, що адміністративне провадження здійснюється державною мовою з урахуванням положень закону, який регулює питання використання мов в Україні. Особи, які не володіють або недостатньо володіють державною мовою, під час адміністративного провадження мають право користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому законодавством. У разі подання документів недержавною мовою адміністративний орган має право вимагати їх перекладу на державну мову. Особи з вадами слуху під час адміністративного провадження мають право користуватися послугами перекладача для перекладу жестовою мовою в порядку, встановленому законодавством. Такі положення відповідають нормам Закону України від 25.04.2019 р. «Про забезпечення функціонування української мови як державної», де передбачено, що «Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова», «Статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом» [3]. Саме тому варто додати до переліку принципів адміністративно-процедурного права *принцип здійснення адміністративних процедур державною мовою*.

В якості пропозиції слід висловити також необхідність розширення переліку принципів адміністративно-процедурного права за рахунок доповнення його *принципом транспарентності*. В.М. Пилаєва, розглядаючи наукові підходи щодо визначення принципу транспарентності в діяльності органів виконавчої влади у національній науці адміністративного права, вказує, що відсутність нормативного визначення поняття транспарентності сприяє появі декількох підходів до розуміння принципу транспарентності, відокремлюючи його від конституційного принципу гласності [4, с. 131]. У широкому етимологічному значенні під транспарентністю прийнято розуміти інформаційну прозорість. В українській мові синонімами терміна «транспарентність» можна було б вважати «відкритість», «гласність», «публічність». Але жоден із названих термінів, хоча і є близьким за значенням, в той же час, не розкриває змісту терміна «транспарентність» повністю. Відкритість, гласність і публічність можуть розглядатися як елементи транспарентності. З позицій права головною складовою транспарентності слід вважати доступність. Відкритість, гласність і публічність при цьому виступають швидше засобами, що забезпечують доступність тієї або іншої інформації [5]. Транспарентність органів публічного управління є «якісною характеристикою діяльності органів публічного управління, що базується на трьох основних елементах – відкритості, прозорості та доступності, які у взаємозв'язку визначають інтегративний зміст досліджуваного поняття» [6, с. 44]. Поєднання саме цих трьох елементів (відкритість, прозорість та доступність) у змісті принципу транспарентності позитивно відобразить динаміку розвитку адміністративно-процедурного права.

Також доцільним є доповнення відповідного переліку принципів адміністративно-процедурного права *принципом системності*, який полягає у створенні і розвитку державою чіткої та зрозумілої системи адміністративних процедур, доступної для сприйняття та користування будь-якими приватними особами. Серед елементів такої системи в теорії адміністративного права пропонують виокремлювати: «1) суб'єкт публічного адміністрування, до якого має можливість звертатися фізична чи юридична особа; 2) нормативно-правові акти, що врегульовують порядок здійснення адміністративної процедури; 3) адміністративний акт, який видається за результатами розгляду заяви; 4) зміст і цільове призначення адміністративної процедури» [7, с. 209]. Таким чином, система адміністративних процедур як упорядковане комплексне угруповання буде сприяти належній реалізації прав, свобод та інтересів приватних осіб у відносинах з суб'єктами публічної адміністрації.

Окрім того, слід враховувати і новітні принципи, які розроблені в адміністративно-правовій доктрині і пропонуються для впровадження. Наприклад, мова йде про інноваційний «принцип клієнтоорієнтованості у публічному управлінні», запропонований В.О. Галай [8, с. 21]. Цей принцип полягає в орієнтації на управління суспільним розвитком через взаємодію з громадянами за принципами сервісних організацій. Зміст такого принципу зводиться до реалізації позитивних очікувань отримувачів послуг публічних службовців, застосуванні щодо них персоналізованого позитивного ставлення, що має завершитись кінцевою метою: задоволеністю отримувачів публічних послуг та формуванням лояльності до діяльності публічного сектору та держави в цілому. Тому сучасним державним інституціям варто орієнтуватися на споживача, змінювати ціннісні орієнтації публічних службовців і зосереджувати їхню діяльність на цілі якісного обслуговування й задоволення інтересів споживачів.

Отже, універсальними принципами адміністративно-процедурного права є: верховенство права; законність; рівність учасників адміністративного провадження перед законом; використання повноважень з належною метою; обґрунтованість та визначеність; безсторонність (неупередженість) адміністративного органу; добросовісність і розсудливість; пропорційність; відкритість; своєчасність і розумний строк; ефективність; презумпція правомірності дій та вимог особи; офіційність; гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; гарантування ефективних засобів правового

захисту. Вони взаємодоповнюють один одного й формулюють універсальне підґрунтя для всіх адміністративно-процедурних відносин.

Література

1. Словник української мови : у 11 т. / гол. ред. кол. І. Білодід. Київ : „Наукова думка”, 1970-1980. Том 10, 1979. 658 с.
2. Проект Закону про адміністративну процедуру від 28.12.2018 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307.
3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
4. Пилаєва В. М. Наукові підходи щодо визначення принципу транспарентності в діяльності органів виконавчої влади у вітчизняній науці адміністративного права. *Право і суспільство*. 2016. № 2 (2). С. 128-132.
5. Гришина В. В. Транспарентность банковской деятельности как фактор реализации прав граждан на получение субсидии для приобретения жилого помещения. URL: <http://www.yurclub.ru/docs/bank/article7.html>.
6. Єсімов С. С., Бондаренко В. А. Транспарентність як принцип діяльності органів публічного управління в умовах використання інформаційних технологій. *Соціально-правові студії*. 2018. Випуск 1. С. 42-49. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/sps/SPS_2018_1/09.pdf.
7. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
8. Галай В. О. Сучасна концепція принципів публічної служби в адміністративному праві України: автореф. дис... д-ра. юрид. наук. Ірпінь, 2020. 40 с.

Правові принципи організації охорони здоров'я в контексті забезпечення доступності медичної допомоги

*Шатковський Я.М., к.ю.н., докторант
Запорізький національний університет*

Реалії сьогодення засвідчують важливість забезпечення якості та доступності медичної допомоги. На це спрямована і медична реформа, що третій рік упроваджується в Україні. У вимірі забезпечення доступності медичної допомоги важливим видається сформулювати та охарактеризувати правові принципи, за якими здійснюватиметься побудова вітчизняної охорони здоров'я.

У контексті медичної реформи однією із нагальних проблем України сьогодення є організація належної системи охорони здоров'я громадян. Від якісно функціонуючої медицини багато в чому залежить реалізація права громадянина на отримання медичної допомоги. Ми підтримуємо позицію більшості фахівців щодо обмеженого впливу охорони здоров'я громадян на показники захворюваності (адже це інтегральний показник, що залежить від екологічної, економічної, соціальної, матеріальної та інших складових). Водночас робимо акцент саме на забезпеченні з боку держави можливостей для реалізації вказаного права, що відтворюється у проблематиці доступності медичної допомоги.

Говорячи про принципи, необхідно зазначити, що незважаючи на їх перш за все теоретичне спрямування, вони мають неабияке практичне значення. Адже принципи державного управління у будь-якій сфері суспільного життя – це основні засади, закономірності, відповідно до яких здійснюється регулювальний вплив держави на ту чи іншу сферу. Не є винятком і медична діяльність. Від якісно сформульованих принципів багато в чому залежить подальша реалізація державного управління в такій важливій галузі, якою є медицина.

Принципи, як важливі для розвитку охорони здоров'я відправні положення, пропонуємо розділити на дві групи:

1. Загальні.
2. Спеціальні.

Загальні принципи стосуються не тільки охорони здоров'я, але і соціальної політики держави загалом.

У свою чергу, спеціальні принципи притаманні саме охороні здоров'я.

Прикладами загальних принципів можуть слугувати наступні:

- а) законність;
- б) загальнодоступність.

У свою чергу, до спеціальних принципів охорони здоров'я можна віднести:

- а) пріоритетність первинної медичної допомоги;
- б) забезпечення фінансової стабільності (багатоканальність фінансування).

Цей перелік не є вичерпним, як не є вичерпною і врегульованою правом сама медична діяльність. Будь-який дослідник може актуалізувати той чи інший принцип (групу принципів). Водночас вважаємо, що наведені принципи дійсно є основними засадами, закономірностями, на базі яких розвивається охорона здоров'я громадян в умовах проведення медичної реформи.

Говорячи про законність, необхідно вказати на те, що організація охорони здоров'я громадян має ґрунтуватися на положеннях нормативно-правових актів. Законність є однією із важливих чинників реалізації права людини на охорону здоров'я і медичну допомогу. В умовах неухильного дотримання законності всі державні органи зобов'язані робити все потрібне для охорони здоров'я громадян. Взагалі необхідно активізувати увагу на тій обставині, що будь-яка нова справа більш успішно просувається у тому разі, якщо суспільні відносини заздалегідь урегульовані нормами права. Коли це є, можна очікувати більш прогнозованого розвитку тієї чи іншої сфери суспільного життя.

Загальнодоступність медичної допомоги полягає в можливості рівного доступу громадян до ресурсів та можливостей медицини незалежно від місця проживання, матеріального статку, соціального стану. Ще зовсім недавно ми говорили про загальнодоступність у цій сфері незалежно від матеріального та соціального станів, водночас нині актуалізувався саме територіальний аспект. Адміністративно-територіальна реформа як складова частина адміністративної реформи в Україні ставить за мету наблизити до громадян адміністративні (управлінські) та соціальні послуги з боку державних органів та органів місцевого самоврядування. Статистичні дані свідчать, що мешканці значної кількості сіл України позбавлені можливості отримувати медичну допомогу за місцем проживання – у цих селах немає жодного медичного працівника. Звичайно, що за такого стану справ говорити про загальнодоступність не доводиться.

Пріоритетність первинної медичної допомоги зводиться до зіставлення первинної та спеціалізованої медичної допомоги і надання з позицій державної уваги переваги першій з них. У всі часи, коли мова заходила про медицину, з точки зору держави поставало питання щодо тих чи інших пріоритетів в управлінні таким видом діяльності. Пріоритети стосувались як суто управлінських аспектів, так і фінансування, підготовки кадрів тощо. Немає жодних сумнівів, що в ХХІ ст. Україна ввійшла з такими показниками здоров'я нації та станом медицини, які обумовлюють необхідність сприйняття як першочергового пріоритету розвиток первинної ланки медичної допомоги. До неї з певною мірою допустимості можуть бути віднесені амбулаторно-поліклінічна допомога, сімейна медицина, фельдшерсько-акушерські пункти та амбулаторії в сільській місцевості.

Світова практика свідчить, що до 50% лікарів у провідних країнах світу – це лікарі загальної практики (типові представники первинної ланки надання медичної допомоги), у той час, як в Україні їх кількість на сьогодні не перевищує 10%. Водночас на первинну медичну допомогу в світі витрачається до 60 % від усіх коштів, спрямованих на медицину, а в Україні цей показник не сягає і 20%. Виходячи з того, що лівова частина всіх звернень громадян з приводу стану свого здоров'я реалізується шляхом надання їм відповідної медичної допомоги саме на первинному рівні, а спеціалізованої медичної допомоги

потребують не більше 30% пацієнтів, безумовним пріоритетом державного управління в сфері охорони здоров'я громадян має бути саме первинна медична допомога.

Забезпечення фінансової стабільності (багатоканальність фінансування). Цей принцип теж важливий з погляду реального, а не формального забезпечення доступності медичної допомоги в Україні. Необхідно вказати, що все це в кінцевому підсумку спрямовано на реалізацію ключового завдання – сприяння реалізації прав, свобод та законних інтересів громадян у сфері медичної діяльності. Саме в цьому виявляється і людиноцентристська ідеологія діяльності держави.

На завершення зазначу, що незважаючи на комплексний та багатосуб'єктний характер медичної діяльності, серед фундаментальних галузей права саме адміністративному праву через притаманні йому методи, належить провідна роль у регулюванні відповідних суспільних відносин. Перекоаний, що урахування вищезазначених принципів здатне суттєво поліпшити організацію охорони здоров'я та безпосереднє надання медичної допомоги. З урахуванням, передовсім, забезпечення доступності медичної допомоги.

Законність як основна ознака актів органів внутрішніх справ

Шестак Л.В., к.ю.н., доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка»,

Зі становленням України як правової, соціальної, демократичної держави дедалі більшого значення набуває законність як одна з основних передумов розвитку прогресивного суспільства. Законність передбачає такий стан відносин між органами державної влади й населенням, при якому їх поведінка будується на основі виконання вимог законів, інших законодавчих і підзаконних актів.

Проблеми дотримання законності в діяльності органів державної влади і управління, в тому числі й у ході здійснення правотворчої діяльності, традиційно вивчаються вченими в галузі адміністративного та суміжних галузей права. Зокрема, до них зверталися такі науковці, як Авер'янов В., Вороніна І., Гладкий В., Лазнюк Н., Рибалкін А. та інші, що, однак, не вичерпує її актуальності та практичної значущості.

Законність у нормотворчій діяльності відображає урегульованість суспільних відносин та ставлення суспільства до права в цілому, тому її рівень у процесі відомчої правотворчості є одним з критеріїв оцінювання правового життя країни. На сучасному етапі побудови правової держави слід підкреслити особливу значущість дослідження законності у нормотворчій діяльності органів внутрішніх справ України. Адже їх основне завдання – забезпечення та підтримання правопорядку й спокою в суспільстві, створення умов для належної реалізації прав і свобод громадян.

Акти органів внутрішніх справ належать до підзаконних актів та повинні відповідати вимогам законів, які мають вищу юридичну силу, не виходити за межі компетенції ОВС та прийматися за умови, коли відсутнє належне законодавче регулювання тих чи інших питань. Таким чином, як справедливо відзначає Ю. Загуменна, законність у нормотворчій діяльності органів внутрішніх справ виявляється у двох провідних напрямках: як основа відповідної діяльності органу державного управління та як мета управління в цілому [1, с. 52]. Дотримання законності і дисципліни є одним з пріоритетів державного управління в усіх галузях і сферах діяльності державних органів та їх посадових осіб.

Стаття 19 Конституції України зобов'язує всі органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі й у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. І хоча Конституція України не містить у собі визначення законності (в тому числі й порядку та умов її дотримання в ході відомчої правотворчості), замінивши його за зразком конституцій демократичних країн світу принципом верховенства права, вимоги додержання законів, тобто вимоги і умови законності, пронижують законодавство України [2].

Варто відзначити, що нормотворча діяльність ОВС відбувається в двох напрямках, а саме:

- основна нормотворча діяльність – діяльність щодо створення власних нормативно-правових актів;
- додаткова (ініціативна) діяльність у нормотворенні – участь в реалізації нормотворчої діяльності Уряду [3, с. 68].

На наш погляд законність – це процес неухильного виконання законів та нормативних актів, що їм відповідають, органами внутрішніх справ як у ході загальної діяльності, так і в процесі прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання зовнішніх суспільних відносин чи організацію діяльності системи органів внутрішніх справу цілому.

Варто відзначити, що забезпечення законності у діяльності органів внутрішніх справ у ході прийняття нормативно-правових актів є досить складним завданням. Проблема полягає у тому, що закону, який чітко визначав би процедуру розробки, прийняття актів органами внутрішніх справ та набуття ними чинності поки що немає. Існує підзаконний нормативний документ, який частково регулює ці питання, але не проводить розмежування між видами відповідних актів (положення, статuti, інструкції, правила, настанови, а також наказ, що видається з найбільш важливих питань функціонування органів внутрішніх справ), їх співвідношенням між собою, а так само не визначає їх юридичну силу один відносно одного [4].

Особливість режиму законності в правотворчій діяльності органів внутрішніх справ, на наш погляд, полягає в тому, що, з одного боку, виконуючи покладені на них функції та завдання, вони тим самим послідовно забезпечують законність у державі, з іншого – сама діяльність щодо розробки, прийняття та введення в дію нормативно-правових актів органів внутрішніх справ базується на суворому дотриманні Конституції України, законів України та підзаконних актів.

Дотримання режиму законності у правотворчій діяльності органів внутрішніх справ можливе за наявності системи гарантій такої діяльності. До таких гарантій вважаємо за доцільне віднести:

- надане державою право органам внутрішніх справ приймати визначені нормативно-правові акти та шляхом застосування переконання чи примусу забезпечувати їх реалізацію;
- право органів внутрішніх справ застосовувати заходи дисциплінарної та адміністративної відповідальності за порушення виданих ними актів;
- обов'язок осіб, на яких поширюються відповідні нормативно-правові акти ОВС, виконувати їх положення незалежно від бажання (або навіть всупереч бажанню) та вступати у правові відносини, що виникають на основі таких актів;
- можливість органів внутрішніх справ змінювати, відмінити, припиняти чинність виданих раніше нормативно-правових актів або окремих їх положень з метою забезпечення прав і свобод людини, правопорядку в суспільстві тощо;
- неможливість уповноважених осіб органів внутрішніх справ у ході правотворчої діяльності виходити за межі своєї компетенції чи розробляти нормативно-правові акти, що суперечать положенням актів, що мають щодо них вищу юридичну силу, а так само приймати нормативно-правові акти з питань, що вже урегульовані на законодавчому рівні;
- обов'язок реєструвати акти органів внутрішніх справ, які стосуються прав і свобод людини і громадянина або можуть обмежувати їх права у Міністерстві юстиції України.

Юридичні гарантії законності у нормотворчій діяльності органів внутрішніх справ включають в себе не тільки правові норми, юридичну діяльність, але і спеціально вироблені державою способи, що забезпечують у цій сфері діяльності точне дотримання, застосування законів і підзаконних нормативних актів, правильне використання прав, виконання обов'язків всіма учасниками відповідних правовідносин. Юридичні гарантії включають в себе також заходи контролю та нагляду за дотриманням законності у процесі правотворчості,

в тому числі здійснювані як органами внутрішніх справ, так і судовими органами, прокуратурою, громадськістю тощо.

Таким чином, дотримання принципу законності органами внутрішніх справ у процесі правотворчості є наріжним каменем такого виду діяльності. Адже порушення законності зведе нанівець всі демократичні та гуманітарні начала законодавства, практику його застосування. Для забезпечення високого рівня законності необхідно неухильно підвищувати рівень правової та загальної культури працівників ОВС, а також створити належні законодавчі умови такої діяльності. Вважаємо за доцільне зауважити, що нормотворча діяльність ОВС на сьогодні не врегульована чинним законодавством на належному рівні, бо відповідні нормативні документи МВС, що врегульовують нормотворчу діяльність в системі міністерства, не завжди відображають специфіку їх нормотворчої діяльності. Такий стан речей може призвести до порушення базових принципів права, нормотворчої діяльності та демократії в нашій державі загалом, що є неприпустимим.

Література

1. Загуменна Ю. О. Законність у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ України: зміст, проблеми визначення, концепції. *Право і безпека*. 2010. №4 (36). С. 51-55.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 27 липня 2012 р. № 649. URL : <http://www.npu.gov.ua/mvs/control/chc/uk/publish/article> (дата звернення 27.04.2020).
4. Getman E.A. Rulemaking activity of central bodies of executive power: highlights and ways of improving // *International Scientific Journal – Euro-American scientific cooperation : research articles* / Resp. ed.: S. Tonkyh, N. Pryhodko, A. Mintz. Hamilton : AccentGraphicsCommunications, 2014. Vol. 2. P. 66–72.

Аналіз проблемних питань призначення штрафу та громадських робіт неповнолітнім

*Шеховцова Л.І., к.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

У Кримінальному кодексі України закріплено окремий інститут кримінального права, що стосується кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Цей інститут передбачений у розділі XV – Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. В цей розділ включені положення стосовно покарань, які можуть призначатися неповнолітнім особам, тобто особам у віці від 14 до 18 років, їх види, розміри, особливості призначення, відбування та звільнення від покарання, враховуючи їх особливості, пов'язані з віком.

Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами (ст. 50 КК) [1].

При призначенні покарання неповнолітнім суди повинні суворо дотримуватися принципів законності, справедливості, обґрунтованості та індивідуалізації покарання, маючи на увазі, що метою покарання такого засудженого є його виправлення, виховання та соціальна реабілітація [2].

Призначення покарання неповнолітньому відбувається на загальних засадах, передбачених у статтях 65-67 КК, та з урахуванням ст. 103 КК. Тобто суд повинен обов'язково враховувати умови життя неповнолітнього та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього. Особі, яка вчинила злочин, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових злочинів. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів.

У ст. 98 КК передбачені такі види основних покарань, як штраф; громадські роботи; виправні роботи; арешт; позбавлення волі на певний строк. До неповнолітніх можуть бути застосовані додаткові покарання у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Перелік видів покарань, визначений у ст. 98 КК, є вичерпним. Інші основні та додаткові покарання до неповнолітніх не застосовуються, навіть якщо на час розгляду справи судом вони досягли повноліття [2].

Згідно з нормами Розділу XV КК до неповнолітніх осіб у віці 14-15 років можуть застосовуватися лише два види основних покарань: штраф та позбавлення волі на певний строк.

Особам з 16 до 18 років можуть призначатися всі види покарань, визначені законодавцем. Однак реальна можливість виконання ними штрафу та виправних робіт є вкрай ускладненою, адже особи у неповнолітньому віці зазвичай навчаються, а не працюють, і тому найпоширенішим покаранням для таких осіб залишається позбавлення волі на певний строк. [3].

Отже, найменш суворими видами покарань, які можуть застосовуватись до неповнолітніх є штраф та громадські роботи.

Відповідно до ч. 1 ст. 53 КК, штраф є грошовим стягненням. Штраф застосовується лише до неповнолітніх, що мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення [1].

Таким чином, умовами застосування штрафу як основного виду покарання є: перше – вказівка на такий вид покарання в санкції статті, по-друге – наявність у неповнолітнього самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення.

А якщо у неповнолітнього не має ані самостійного доходу, ані власних коштів, ані будь-якого майна, на яке може бути звернене стягнення?

У ч. 3 ст. 99 КК передбачено, що до неповнолітнього, який не має самостійного доходу, власних коштів або майна, на яке може бути звернене стягнення, засудженого за вчинення злочину, за який передбачено основне покарання лише у виді штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, може бути застосовано покарання у виді громадських робіт або виправних робіт згідно з положеннями статей 100, 103 цього Кодексу [1].

А якщо неповнолітнього засуджено за статтею, санкція якої передбачає штраф як альтернативний вид основного покарання, або штраф менший за три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян?

Залишається в такому випадку тільки звільнити особу або від кримінальної відповідальності, або від покарання з застосуванням примусових заходів виховного характеру (за наявності підстав та умов), або призначити більш суворий вид покарання, передбачений в санкції. Що, на нашу думку, не відповідає принципу справедливості покарання.

Наступним основним покаранням за тяжкістю у системі покарань, які можуть призначатися неповнолітнім, є громадські роботи.

Згідно зі ст. 56 КК громадські роботи полягають у виконанні засудженим у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування [1].

Відповідно до ст. 100 КК громадські роботи можуть бути призначені неповнолітньому у віці від 16 до 18 років на строк від тридцяти до ста двадцяти годин і полягають у виконанні неповнолітнім робіт у вільний від навчання чи основної роботи час. Тривалість виконання даного виду покарання не може перевищувати двох годин на день [1].

Як зазначає Березовська Н.Л., досить ефективним видом покарання неповнолітніх є громадські роботи, широке застосування яких в умовах кризової соціально-економічної ситуації дозволило б зайняти значну масу неповнолітніх засуджених суспільно корисною працею, а також одержати певний економічний ефект на благо суспільства. У результаті застосування до неповнолітніх даного виду покарання відбувається обмеження беззмістовного дозвілля неповнолітніх засуджених і формується відповідальне ставлення до суспільно корисної праці. У той же час, не дивлячись на низку переваг, громадські роботи все ще вкрай рідко застосовуються до неповнолітніх злочинців. [4]

Отже, що можна запропонувати, щоб збільшити застосування до неповнолітніх засуджених такого виду покарання, як громадські роботи? По-перше, потрібно збільшити кількість санкцій, що передбачають громадські роботи як основний вид покарання.; по-друге, передбачити можливість застосування громадських робіт в якості додаткового покарання, навіть тоді, коли вони не передбачені в санкції статті; по-третє, знизити вік, з якого громадські роботи можуть застосовуватись до неповнолітніх – з 16 років до 14 років; по-четверте, у системі покарань, які призначаються неповнолітнім засудженим, громадські роботи поставити попереду штрафу, тобто визнати громадські роботи більш м'яким видом покарання у порівнянні зі штрафом.

Деякі науковці пропонують закріпити у кримінальному законодавстві можливість призначення громадських робіт не лише як основного, а як і додаткового покарання [4; 3]. Коновалова А.Ю. аргументує свою позицію так : «...призначення цього покарання як додаткового до основних покарань, не пов'язаних з обмеженням та позбавленням волі, буде сприяти індивідуалізації покарань неповнолітніх, а також забезпечуватиме досягнення головної мети – їх виправлення.» [3]

Також виконання громадських робіт неповнолітніми особами у віці від 14 років жодним чином не протирічить і трудовому законодавству України. Як зазначає Коновалова А.Ю. «...ч. 3 ст. 188 КЗпП передбачає можливість здійснювати трудову діяльність з 14 років. Максимальна тривалість трудової діяльності для учнів 14–15 років, які працюють у період канікул, та осіб віком від 15 до 16 років – 24 години на тиждень, а якщо ця діяльність здійснюється протягом навчального року – 12 годин на тиждень (п. 1 ч. 1 ст. 51 КЗпП).» [3].

Що стосується такої пропозиції, як визнання громадських робіт більш м'яким покаранням ніж штраф, то, на наш погляд, слушними є думки та аргументи з цього питання Коновалової А.Ю.: «...штраф обмежує передовсім майнові права, а громадські роботи – право особи на працю. Порівняння цих правообмежень свідчить, що майнові права особи є більш цінними, ніж право неповнолітньої особи на працю, адже право власності передує праву на працю в Конституції України. Позбавлення винного неповнолітнього певної частини його майна є, на нашу думку, набагато суворішим покаранням, ніж примусове притягнення його до виконання певних робіт у вільний від навчання чи основної роботи час [3].

Отже, враховуючи все вищезазначене, можна підсумувати, що назріла нагальна необхідність вдосконалення системи покарань, які застосовуються до неповнолітніх.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 16.04.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04>
3. Коновалова А.Ю. Види покарань для неповнолітніх за кримінальним правом України: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 Харків, 2012. 246 с.
4. Березовська Н.Л. Деякі проблемні питання призначення покарань неповнолітнім. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 158-168.

Співвідношення публічного збору благодійних пожертв з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення та краудфандингу для соціальних екологічних проєктів

Шуміло О. М., к.ю.н., доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

Обсяг ринку краудфандингу стрімко зростає як за кордоном, так і в нашій країні. Він уже існує на практиці і дозволив досягти певних позитивних результатів громадськості, в тому числі і у справі захисту довкілля. Як і все нове у суспільному житті нашої країни, подібне явище спершу існує поза межами юридичних дефініцій. Також і поняття

краудфандингу поки що не визначено на законодавчому рівні. Хоча була створена робоча група, яка об'єднала представників органів виконавчої влади, експертів ринку краудфандингу, засновників інтернет-платформ, юристів. Ця група, вивчаючи досвід розвинутих країн, розробляє концепцію регулювання краудфандингу в Україні із урахуванням особливостей національного законодавства та його обмежень[1].

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [2] був доповнений ст. 7¹, що закріпила особливості публічного збору благодійних пожертв з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення.

Основною метою проведення публічного збору благодійних пожертв з використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення є сприяння здійсненню благодійної діяльності організаціями, які мають на це повноваження відповідно до чинного законодавства України. Предметом збору благодійних пожертв є діяльність, спрямована на соціально-економічний розвиток та підвищення добробуту громадян України за допомогою благодійних організацій.

Беручи до уваги закордонний досвід, коли 122 млн фунтів стерлінгів (приблизно 3,8 млрд грн) зібрано через SMS-благодійність у Великій Британії за 2016 рік, наслідуючи такий приклад, українські компанії «Київстар», «Vodafone Україна», lifecell і «Укртелеком» підписали Меморандум щодо сприяння розробці та впровадженню Всеукраїнської платформи «Благодійне телекомунікаційне повідомлення». Платформа стане точкою доступу неприбуткових організацій до нового для України механізму публічного збору благодійних пожертв – через SMS і голосові повідомлення [3].

Здійснюючи відправлення короткого текстового повідомлення на один із номерів, що зазначаються на сайті ТОВ «ТриМоб» [4], абонент погоджується, наприклад, із умовами Договору приєднання щодо виконання благодійного телекомунікаційного повідомлення [5]. Оператор пропонує абоненту на своєму сайті: назву благодійної організації, номер, який за нею закріплюється для надсилання SMS, його вартість (5 або 10 грн), а також призначення допомоги (наприклад, збір коштів на підтримку освітнього проекту GoGlobal).

Чому такий збір коштів можна віднести до благодійного краудфандингу? По-перше, назва краудфандингу відповідає на це питання – адже збираються кошти від «натовпу» (невизначеного кола осіб) для реалізації певного проекту. Порівняння відмінностей та спільних рис краудфандингу у класичному розумінні і через публічний збір благодійних пожертв із використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Відмінності між краудфандингом у класичному розумінні та публічним збором благодійних пожертв із використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення

з/п	Краудфандинг для соціальних екологічних проєктів	Публічний збір благодійних пожертв із використанням благодійного телекомунікаційного повідомлення
	Застосовується без спеціального регулювання	Відносини врегульовані на законодавчому рівні спеціальним законом
	Сторони: краудфандингова платформа, благодійник, автор проєкту	Сторони: оператор, абонент (благодійник), неприбуткова організація, у тому числі благодійна організація (крім політичних партій і кредитних спілок) або територіальна громада
	Діють, керуючись: Договором між краудплатформою та автором проєкту (договір про наміри на початку збору коштів та укладення договору про надання гранту після збору суми, а у випадку збору для фізичної особи – підприємця ФОП – укладення договору про спільну діяльність);	Діють, керуючись: Договором про публічний збір благодійних пожертв; Договором приєднання щодо виконання благодійного телекомунікаційного повідомлення

	Договором між краудплатформою та користувачем; Договором здійснення приймання платежів (може укладатися додатково); Угодою про конфіденційність	
	Транзит зібраних коштів через банківський рахунок краудфандингової платформи за всіма ознаками підпадає під поняття фінансової послуги	100% пожертв перераховуються благодійному фонду на реалізацію проєкту
	Можливе оподаткування краудфандингової платформи	Благодійна жертва не оподатковується
	У разі недосягнення мінімально передбаченої суми проєкту всім благодійникам повертаються кошти	Благодійна жертва абоненту не повертається, а перерозподіляється на інші подібні проєкти
	Сума внеску не регламентується та обмежується тільки спеціальним законодавством	Фіксована одноразова жертва – 5, 10 або 20 грн
	Виступають міжнародні та національні краудфандингові платформи	Тільки національні оператори
	Згідно з опублікованим зобов'язанням можливо моральне заохочення чи надання пам'ятних подарунків	Не передбачається винагорода абоненту ні в якому вигляді (у тому числі безгрошова)
0	Перелік благодійників не обмежується	Не можуть брати участь у відправленні благодійних SMS-повідомлень контрактні абоненти
1	Перерахування грошей на рахунок	Голосове, текстове повідомлення, набір певного номера, використання сигналів тонового набору

Примітка. Сформовано автором.

Підтримка українським законодавством такої фінансової технології, як краудфандинг, наблизить Україну до нового багатомільярдного ринку, що формується у світі і який може забезпечити Україну багатомільярдними інвестиціями. Це, в свою чергу, дозволить створити нові робочі місця і прискорити розвиток науки та освіти. Саме створення такого середовища може стати конкурентною перевагою України по відношенню до інших країн, заохочуючи реєстрацію і в подальшому сплату податків в Україні не тільки українських, а й світових стартапів.

Для врегулювання суспільних відносин щодо діяльності краудфандингових платформ Уряд України передбачає розроблення проєктів законів України щодо вдосконалення законодавства у сфері інновацій (підтримки інноваційної діяльності, технологічних стартапів, венчурного капіталу, кластерів) [6].

Література

1. Тітова Анна. Краудфандинг в Україні. (Не)легальне фінансування стартапів. «Українські Новини» 29 листопада 2019 р. URL: <https://nv.ua/ukr/biz/experts/shcho-zavazhaye-rozvitku-kraudfandingu-v-ukrajini-50056458.html> (дата звернення: 21.01.2020). Назва з екрана.
2. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. за № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 25 (21.06.2013). Ст. 252.
3. В Україні буде створено платформу телеком-благодійності. Сайт Української телекомунікаційної компанії ПрАТ «Київстар». URL: <https://kyivstar.ua/uk/mm/news->

and-promotions/v-ukrayini-bude-stvoreno-platformu-telekom-blagodiynisti (дата звернення: 21.01.2020). Назва з екрана.

4. Благодійні SMS. Сайт ТОВ «ТриМоб». URL: <http://3mob.ua/application/services/individual/key/283> (дата звернення: 21.01.2020). Назва з екрана.
5. Договір приєднання щодо виконання благодійного телекомунікаційного повідомлення ТОВ «ТриМоб». URL: <http://3mob.ua/ckfinder/userfiles/files/dogovir2019.pdf> (дата звернення: 21.01.2020). Назва з екрана.
6. Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 р. за № 292-р. *Урядовий кур'єр*. 2018. 05, 15.05.2018. № 90.

Процесуальні строки та карантинні обмеження, пов'язані з COVID-19

Щербанюк О.В., д.ю.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

Світова пандемія, пов'язана з COVID-19 спричинила кризу у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Безумовно в таких ситуаціях, право не може бути остронь, адже суди завжди повинні знаходитись між людиною та спробою обмежити її свободу з сторони органів державної виконавчої влади.

При цьому слід пам'ятати, що відповідно до статей 8, 9, 10, 11 Європейської конвенції про захист прав та основоположних свобод, можливе втручання в основні права у випадках, якщо це необхідно «для захисту здоров'я».

Забезпечення безпеки було та залишається одним із найважливіших завдань, що стоять перед будь яким суспільством, будь якою державою, оскільки без неї не може існувати ні держава, ні людина.

30 березня 2020 Верховна Рада на позачерговому засіданні розглянула та ухвалила Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019).

Однією із новел Закону було внесення змін до всіх процесуальних кодексів, які діють в Україні. Цими змінами автоматично продовжені більшість процесуальних строків на час карантину. Новації щодо строків не стосувалися тільки КПК та КУпАП, оскільки в першому випадку розглядаються справи, в яких люди утримуються під вартою, а в другому таке продовження призведе до спливу строків притягнення до адміністративної відповідальності. Забули депутати і про КЗпП, який також містить строки для звернення до суду за захистом трудових прав. Проте, автоматичне продовження строків однієї стадії призводить до того, що суд не може перейти до наступної стадії. Наприклад, через автоматичне продовження строку апеляційного оскарження рішення суду не набиратимуть законної сили. При цьому не важливо, чи подана апеляційна скарга в такій справі. Це повністю позбавляє суд та учасників справи змоги будь-яким чином впливати на можливість розгляду справи.

Даний закон унеможливив набуття судовим рішенням законної сили та відповідно його оскарження та виконання. Всі судові рішення судів першої інстанції, які були ухвалені під час дії карантину, набудуть чинності лише після його закінчення, тобто коли закінчиться строк на апеляційне оскарження. Наведене стосується й судових наказів і заочних рішень суду.

Касаційний Цивільний Суд звернув увагу, що у зв'язку з тим, що вчинення процесуальних дій та ухвалення судових рішень законодавцем поставлено в залежність від вчинення відповідних дій учасниками справи, то може скластися ситуація, що в ряді випадків суд не зможе розглянути справи, вирішити інше процесуальне питання чи ухвалити судові рішення, не порушивши права учасника справи.

Як наслідок, народними депутатами був зареєстрований проект № 3383 від 23.04.2020 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)»¹.

Відповідно до проекту, пункт 4 Розділу X «Прикінцеві положення» Господарського процесуального кодексу України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст.56*) викласти в такій редакції:

«4. Під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), суд за заявою учасників справи та осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки (у випадках наявності у них права на вчинення відповідних процесуальних дій, передбачених цим Кодексом), поновлює строки, встановлені у статтях 46, 157, 174, 195, 229, 248, 256, 260, 263, 273, 288, 292, 295, 306, 321, 325, 341, 342, 346, 349, 354, а також продовжує процесуальні строки, які встановлені законом чи судом, на строк дії карантину.».

Пункт 3 Розділу XII «Прикінцеві положення» Цивільного процесуального кодексу України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492*) викласти в такій редакції:

«3. Під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), суд за заявою учасників справи та осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки (у випадках наявності у них права на вчинення відповідних процесуальних дій, передбачених цим Кодексом), поновлює строки, встановлені у статтях 49, 83, 84, 116, 118, 170, 178, 179, 180, 181, 185, 193, 210, 222, 253, 275, 284, 325, 354, 357, 360, 371, 390, 393, 395, 398, 407, 424, 449, 454, 457, 485, а також продовжує процесуальні строки, які встановлені законом чи судом, на строк дії карантину.».

Пункт 3 Розділу VI «Прикінцеві положення» Кодексу адміністративного судочинства України (*Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35-36, № 37, ст.446*) викласти в такій редакції:

«3. Під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), суд за заявою учасників справи та осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та (або) обов'язки (у випадках наявності у них права на вчинення відповідних процесуальних дій, передбачених цим Кодексом), поновлює строки, встановлені у статтях 47, 79, 80, 114, 122, 162, 163, 164, 165, 169, 177, 193, 258, 261, 295, 298, 304, 309, 329, 332, 338, 342, 363, а також продовжує процесуальні строки, які встановлені законом чи судом, на строк дії карантину.».

Отже, внесення даних змін до процесуального законодавства України є необхідним та усуне прогалини та удосконалисть норми Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України в частині перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Література

1. Проект Закону України № 3383 від 23.04.2020 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу

¹ Проект Закону України № 3383 від 23.04.2020 р. «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68652

України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо перебігу процесуальних строків під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України для запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68652

Стаття 348 ЦК України: проблеми тлумачення та застосування

*Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Із передбачених ч.1 ст.346 ЦК України підстав припинення права власності, припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі (п.3 ч.1 ст.346 ЦК) в цивільному обігу та судовій практиці зустрічається не часто, тому іноді тлумачення змісту даної статті викликає труднощі та розбіжності, що в свою чергу, негативно відбивається на процесі її правозастосування. Тому визначення умов та порядку припинення права власності на підставі даної статті є актуальним питанням.

Відповідно до ч.1 ст.348 ЦК України, якщо з підстав, що не були заборонені законом, особа набула право власності на майно, яке за законом, який був прийнятий пізніше, не може їй належати, це майно має бути відчужене власником протягом строку, встановленого законом [1].

Насамперед, слід визначитися із правовою природою даного способу припинення права власності. В теорії цивільного права способи припинення права власності поділяються на два види: добровільні – ті, що залежать від волі власника (припинення на підставі правочинів чи добровільної відмови власника від свого права) та примусові – ті, що не залежать від його волі та бажання. Відповідно до диспозиції ч.1 ст.348 ЦК України, майно має бути відчужене власником протягом строку, встановленого законом. А отже він має укласти правочин, спрямований на передачу права власності іншій особі. При цьому, власник достатньо вільний у своїй поведінці – він має право самостійно визначити вид правочину (спосіб відчуження), обирати контрагента за договором, впливати на визначення істотних умов договору, тобто реалізує своє право розпорядження майном вільно, на власний розсуд, виходячи із власних інтересів. Такий достатньо значний обсяг можливостей власника, надав деяким науковцям підстави для віднесення даного способу припинення права власності до добровільних, але такий підхід не може вважатися вірним.

На нашу думку, дана підстава припинення права власності є примусовою, адже не залежить від бажання власника відчужувати або не відчужувати майно, оскільки він зобов'язаний це зробити. Частина 1 ст.348 ЦК є нормою імперативною, а отже у власника відсутній вибір варіанту поведінки, якщо мають місце обставини, передбачені гіпотезою даної норми. Здійснити відчуження майна є обов'язком власника, за невиконання якого передбачені негативні правові наслідки. Такі наслідки містяться у абз.2 та 3 ч.1 даної статті. Так, якщо майно не відчужене власником у встановлені законом строки, це майно з урахуванням його характеру і призначення за рішенням суду на підставі заяви відповідного органу державної влади підлягає примусовому продажу. У разі примусового продажу майна його колишньому власникові передається сума виторгу з вирахуванням витрат, пов'язаних з відчуженням майна. Якщо майно не було продане, воно за рішенням суду передається у власність держави. У цьому разі колишньому власникові майна виплачується сума, визначена за рішенням суду. Отже, якщо власник добровільно не здійснив відчуження майна, воно підлягає примусовому продажу, а якщо не було продане – передається у власність держави. В такому випадку можливість власника впливати на визначення контрагента за договором та істотних умов такого договору взагалі виключається, що ще раз доводить правильність вищезазначеної позиції.

Метою статті 348 ЦК України є визначення юридичної долі майна, яке було набуто особою правомірно, але в подальшому не може їй належати на праві власності у зв'язку з прийняттям закону, який це прямо забороняє. Отже моментом, з якого власник не може

вільно реалізовувати своє право на майно є момент набрання чинності відповідним законом або інший момент, вказаний в самому законі. Саме з цього моменту і починається перебіг строку, протягом якого власник зобов'язаний здійснити відчуження майна. Слід зазначити, що на відміну від інших статей ЦК, ст.348 ЦК України не визначає конкретної тривалості такого строку, а лише відсилає до відповідного закону, яким запроваджується заборона. Отже при припиненні права власності на конкретне майно ст.348 ЦК України буде мати загальний характер, а відповідна стаття закону, якою запроваджена заборона – буде спеціальною нормою.

Що ж до об'єктів, право власності на які може припинитися за даною підставою, то на нашу думку, це може бути як рухоме, так і нерухоме майно.

Так, прикладом застосування даної норми щодо нерухомості є заборона передачі у власність земель сільськогосподарського призначення іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам (ч.5 ст.22 ЗК України), а також обов'язок іноземних громадян, осіб без громадянства (ч.4 ст.81 ЗК України), іноземних юридичних осіб (ч.4 ст.82 ЗК України) здійснити відчуження земель сільськогосподарського призначення, прийнятих у спадщину, протягом одного року. *Порядок припинення права власності на земельну ділянку особи, якій вона не може належати на праві власності, регламентується ст.145 ЗК України [2].*

Рухомі речі за ступенем свободи участі в цивільному обороті поділяються на три види – вилучені з цивільного обороту, обмежені в ньому та такі, що вільно перебувають в обороті (ст.178 ЦК). На сьогодні відсутній спеціальний закон (в сенсі нормативного акту за юридичною силою), який би містив повний перелік об'єктів вилучених чи обмежених в обігу, що суперечить положенню ст.92 Конституції України, відповідно до якої правовий режим власності визначається виключно законами України, а також аналогічним вимогам ч.2 ст.178, ч.7 ст.319, ч.2 ст.325 ЦК України. Натомість і досі чинною є *Постанова Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна», якою було затверджено «Перелік видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об'єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України» та «Спеціальний порядок набуття права власності громадянами на окремі види майна» [3].*

Відповідно до цієї Постанови набуття громадянами права власності на такі види майна, як вогнепальна гладкоствольна мисливська зброя, вогнепальна мисливська нарізна зброя, газові пістолети, револьвери й патрони до них, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії, холодна зброя та пневматична зброя калібру понад 4,5 мм й швидкістю польоту кулі понад 100 м/с; об'єкти, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури; радіоактивні речовини, можливе лише на підставі відповідного дозволу. Порядок отримання дозволу, а також наслідки бездіяльності особи, стосовно якої встановлено обов'язок звернутися за одержанням дозволу, регулюються окремими нормативними актами.

Так, відповідно до п.12.16 Наказу Міністерства внутрішніх справ України 21.08.1998 р. №622 «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» [4] у разі смерті власника нагородна, нарізна вогнепальна та інша зброя військових зразків, мисливська нарізна або гладкоствольна вогнепальна зброя, основні частини зброї та бойові припаси до неї, пневматична, холодна та охолощена зброя, пристрої та патрони до них у п'ятиденний строк здаються близькими особами до органів поліції на тимчасове зберігання до вирішення питання щодо спадкування майна (але на строк не більше шести місяців). Якщо хтось із спадкоємців бажає таку зброю (крім нагородної) залишити у власності та користуватися нею, вона може бути зареєстрована на його ім'я в установленому законодавством порядку. Якщо серед спадкоємців немає осіб, які мають право на зберігання зброї, основних частин зброї, пристроїв, то зброя, у місячний строк після

строку, указанного в абзаці першому цього пункту, повинні бути реалізовані в установленому законодавством України порядку особі, що має дозвіл органів поліції на придбання зброї, основних частин зброї, пристрою, або здані на реалізацію в магазин з торгівлі зброєю, спеціальними засобами активної оборони.

Що ж до газових пістолетів та револьверів, то відповідно до п.22 Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» від 07.09.1993 р. №706 [5], якщо хто-небудь із спадкоємців має право на отримання дозволу на зберігання (носіння) газового пістолета (револьвера), то йому в установленому порядку органами внутрішніх справ може бути виданий такий дозвіл. Якщо серед спадкоємців немає осіб, які мають право на його зберігання, він у місячний термін передається родичами померлого власника до органу внутрішніх справ для реалізації. Отримані від продажу кошти з відрахуванням витрат, пов'язаних із реалізацією, повертаються спадкоємцю такого майна. Якщо спадкоємець протягом місяця з дня набуття права власності не подав документи до органу внутрішніх справ на отримання дозволу на зберігання (носіння) газового пістолета (револьвера), то він вилучається органом внутрішніх справ.

Отже, на підставі вищенаведеного, можливо зробити висновок, що умовами застосування ч.1 ст.348 ЦК України є наступне:

- 1) майно належить особі на праві власності;
- 2) майно набуто у власність правомірно;
- 3) набув чинності спеціальний закон, який забороняє або обмежує право особи мати визначене майно на праві власності;
- 4) зазначеним законом передбачений строк, протягом якого власник зобов'язаний здійснити відчуження такого майна;
- 5) зазначеним законом передбачений порядок примусового відчуження такого майна у випадку невиконання власником зазначеного обов'язку.

Порядок застосування даної норми виглядає наступним чином:

1) *власник майна, яке не може йому належати, зобов'язаний здійснити його відчуження будь-яким способом особі, яка має право набути його у власність, чи здати до уповноважених органів держави (органам Національної поліції) протягом визначеного законом строку;*

2) якщо майно не відчужене власником у визначений строк добровільно, воно підлягає примусовому продажу на підставі рішення суду, за заявою органу державної влади. У такому разі власникові передається сума виторгу з *вирахуванням витрат, пов'язаних з відчуженням майна (наприклад, витрат, що були зумовлені проведенням аукціону, конкурсу, зберіганням, обслуговуванням, перевезенням майна);*

3) якщо майно не було продане, воно передається у власність держави, за рішенням суду, а власнику виплачується грошовий еквівалент (абз.3 ч.1 ст.348 ЦК).

Таким чином, умови припинення права власності відповідно до абз.2 та 3 ч.1 ст.348 ЦК України є сукупність наступних юридичних фактів:

- 1) власник добровільно не здійснив відчуження майна, яке не може йому належати;
- 2) сплив передбачений законом строк, протягом якого мало бути здійснене відчуження;
- 3) уповноважений орган державної влади звернувся до суду з заявою про примусовий продаж майна;
- 4) рішення суду про примусовий продаж майна набуло законної сили;
- 5) відбувся примусовий продаж майна з публічних торгів;
- 6) власникові передана сума виторгу з *вирахуванням витрат, пов'язаних з відчуженням майна;*
- 7) *якщо* майно не було продане, орган державної влади має звернутися до суду з вимогою про передається майна у власність держави.

Слід зазначити, що всі вищенаведені юридичні факти є обов'язковими і відсутність хоча б одного з них спричиняє порушення права власності.

Інколи складнощі праворозуміння викликає суб'єктний склад даних відносин. На нашу думку, дана стаття як підстава припинення права власності, може бути застосована лише стосовно фізичних осіб та юридичних осіб приватного права, тобто є підставою припинення виключно права приватної власності. Такий підхід засновується, насамперед, на нормі ч 2 ст.325 ЦК, згідно якої фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів, які відповідно до закону не можуть їм належати. Також звертає на себе увагу факт використання в тексті ст.348 ЦК терміну «особа», який згідно ч.1 ст.2 ЦК України, використовується виключно для позначення фізичних та юридичних осіб.

Що ж до контрагента, то набувачем майна за даною статтею може бути будь-який суб'єкт цивільних правовідносин: фізична та юридична особа, звідси, якщо вона має право на набуття у власність речей обмежених у цивільному обігу, а також держава і територіальна громада. Набувачем же майна за абз.3 ч.1 даної статті може бути виключно держава. Таким чином, зазначена стаття може бути підставою припинення лише права приватної власності, і одночасною підставою виникнення права державної, комунальної та приватної власності уповноважених суб'єктів.

Підсумовуючи зазначене вище, слід наголосити, що стаття 348 ЦК України регламентує оплатний спосіб припинення права власності, за яким власник зобов'язаний здійснити відчуження майна протягом визначеного законом строку, якщо він набув майно з підстав, що не були заборонені законом на момент набуття, але за законом, що був прийнятий пізніше, майно не може йому належати. За своєю правовою природою даний спосіб припинення права власності належить до примусових – у власника відсутній вибір варіанту поведінки за наявності обставин, передбачених гіпотезою даної норми, оскільки він зобов'язаний здійснити відчуження майна під загрозою його примусового продажу. За даною правовою підставою припинення права власності можливе як щодо нерухомого, так і рухомого майна, особливо зважаючи на різний правовий режим оборотоздатності останнього. При визначенні умов та порядку припинення права власності, зазначена стаття передбачає наявність юридичного складу – сукупності юридичних фактів, існування кожного з яких є обов'язковим. Оскільки при відчуженні майна шляхом укладання правочину право власності переходить від відчужувача до набувача, то враховуючи специфічність об'єкта правовідносин, зазначена стаття може бути підставою припинення лише права приватної власності, і одночасною підставою виникнення права державної, комунальної та приватної власності уповноважених суб'єктів.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/435-15>.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
3. Про право власності на окремі види майна: Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 р. №2471-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>.
4. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 21.08.1998 р. №622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>.
5. Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами слезоточивої та дратівної дії: Постанова

Щодо адміністративної відповідальності неповнолітніх

Яценко В.П., к.ю.н., доцент

Харківський національний університет внутрішніх справ

Вирі проблем з якими стикається на даний час наша держава досить гострими залишаються питання пов'язані з ростом правопорушень, що вчиняються неповнолітніми. На сьогоднішній день основний акцент зроблено на профілактику правопорушень серед неповнолітніх. При цьому, значний масив цієї роботи покладається на школу та поліцію шляхом постійних бесід, проведення різного роду суспільних заходів та квестів. Здебільшого батьки, які досить часто поглинуті буденними проблемами, зводять завдання виховання лише до забезпечення дитини необхідними речами та харчуванням. Відтак втрата особистісних зв'язків з дитиною, в результаті не усвідомлення батьками важливості спілкування для подальшого розвитку дитини, через невміння спілкуватися, або в результаті відсутності бажання чи браку часу у батьків, призводить до ситуацій, коли дитина відчуває себе самотньою і, часом, нікому не потрібною.

На жаль, а ні робота педагога, а ні працівника ювенальної превенції, а ні шкільного офіцера не може замінити тісних стосунків з батьками, подарувати відчуття любові й турботи.

Більше того, постійне повторювання одних і тих самих профілактичних тем із року в рік досить часто має зворотній ефект, коли дитина відмахується від набридлої інформації. При цьому, заповнюючи внутрішню порожнечу вона самостійно обирає потрібну їй інформацію з мережі Інтернет, телепередач, або отримує її від друзів чи знайомих. Дитина часто йде на вулицю, в середовище де її чують і розуміють, де їй комфортно і де царює всюдозволеність. Безумовно, така ситуація може виникати і в силу різних причин таких як, наприклад, непорозуміння в школі з учителями, конфлікти з однолітками, перехідний вік, неблагополучна сім'я та ін. Проте, в більшості випадків таких ситуацій можливо було уникнути, якщо б дитина знала, що найближча людина готова її вислухати та допомогти. Власне і держава, яка в правовій площині гарантує захист та охорону дитинства, зводить свою роботу майже виключно до профілактичної роботи у формі лекцій та індивідуальних бесід, при цьому забуваючи про заклади дитячого дозвілля, які були б доступні різним категорія населення та фінансувалися державою.

Звісно, потрапляючи на вулицю дитина отримує і "реальні" зразки для наслідування, в результаті чого починає вчиняти різного роду протиправні дії. Здебільшого, це дрібні крадіжки, вживання алкогольних напоїв чи наркотичних засобів, хуліганські дії, пошкодження майна та ін. В подальшому, досить часто, це переростає у дитячу злочинність. Статистика говорить сама за себе – лідирують крадіжки – 70%, хуліганство та інші злочини становлять 16%. Близько 3% скоєних злочинів серед неповнолітніх вчиняються через наркотичні речовини, а більше ніж 2% припадають на злочини проти життя та здоров'я [1]. Відповідно до звітності Національної поліції України в органах ювенальної превенції станом на 2018 рік на обліку перебувало 3,8 тис. осіб. З них 1,6 тис. – це учні закладів загальної середньої освіти, 1,5 тис. – учні закладів професійно-технічної освіти, 0,1 тис. – учні інтернатів, 0,2 тис. – не мають батьків, 1.2 тис. мають одного з батьків [2]. Можна зробити висновок, що саме діти з повних і умовно благополучних родин стають на шлях порушення правових норм. До речі, в більшості випадків, протиправна поведінка серед неповнолітніх носить латентний характер. Лише окремі випадки набувають розголосу. За оцінками різних експертів, зареєстрована злочинність складає лише від третини до половини реального масиву злочинів.

При цьому слід зазначити, що особа яка вчиняє такі дії у віці 13-16 років, як правило, добре усвідомлює протиправний характер своїх дій. Проте про відповідальність

неповнолітніх майже немає сенсу говорити через гуманність вітчизняного законодавства. Оскільки, не зважаючи на те, що помолодшав вік осіб, які вчиняють адміністративні правопорушення КУпАП визначає, що суб'єктом адміністративного правопорушення є особа, що досягла 16 віку.

Крім того, враховуючи положення ст. 24-1 КупАП, яка визначає види заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх, можна стверджувати, що вони не є результативними. До речі й покарання батьків не дає бажаного результату. Адже через втрачений взаємозв'язок, а, інколи, і через образи на батьків у дитини відсутнє почуття жалю та співчуття до них. Тому дитина особливо не шкодує про те, що так трапилося і не робить бажаних висновків. Відтак протиправна поведінка в таких випадках стає скоріше нормою, ніж винятком і буде мати продовження.

У зв'язку з цим вбачається за необхідне перегляд віку суб'єкту адміністративного правопорушення. Наприклад, ст. 31 та ст.32 ЦК України, які враховуючи психологічні особливості певного віку визначили ряд дій, які малолітні чи неповнолітні особи можуть вчиняти самостійно[2]. Відповідно, якщо особа свідомо нищила майно, то вона має бути готовою відповідати за свої вчинки особисто. Тому доцільно б було визначити початок обліку віку адміністративної відповідальності саме з 14 років. Крім того, враховуючи суспільну шкоду від актів вандалізму з боку неповнолітніх та враховуючи відсутність особистого заробітку у більшості з них доречно було б розробити механізм застосування громадських робіт до даної категорії правопорушників. Наприклад, залучати їх для допомоги в прибиранні скверів чи парків, надання допомоги в будинках престарілих чи інших громадських закладах. Безперечно, що робота має бути посиленою і відповідною даній віковій категорії. Саме через трудотерапію неповнолітня особа, яка вчинила адміністративне правопорушення, зможе усвідомити протиправність своїх дій. Адже вона не уникла покарання, переклавши його виключно на плечі батьків.

Між тим, слід переглянути і роботу значної кількості суб'єктів профілактики правопорушень серед неповнолітніх і, насамперед, узгодити їхні дії між собою. В той же час, слід переглянути підходи і до просвітницької діяльності. Знайомлячи дитину з поняттям "права" та різновидами її прав слід більше приділяти уваги наявності у неї і обов'язків. І основним постулатом має бути вираз, що "права людини закінчуються там, де починаються права іншої людини". Саме такий підхід дозволить не лише виховати морально здорове покоління, а й зберегти націю.

Література

1. Основні аспекти правопорушень серед неповнолітніх. URL: <https://justzp.gov.ua/osnovni-aspekty-profilaktyky-pravoporushen-sered-nepovnolitnikh/> (дата звернення 10.05.2020)
2. Статистичний щорічник України за 2018 рік. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf (дата звернення 10.05.2020)
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-15. Дата оновлення: 28.10.20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення:10.05.2020)

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Програма розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області на 2016-2020 роки: земельно-правові аспекти

Асатрян Є. М., аспірантка

Запорізький національний університет

Одним із пріоритетних секторів вітчизняної економіки на сьогодні є туристична галузь. За даними Державної служби статистики України, загальний дохід від надання туристичних послуг у 2018 р. склав 21 069 268,5 тис. грн. [1]. У поєднанні з кількістю робочих місць, які створюються у галузі, її інноваційністю, відповідністю вимогам екологізації економіки та концепції сталого розвитку, туризм має всі перспективи стати одним із економіко-соціальних «локомотивів» у державі. Однак для вирішення цього стратегічного завдання потрібні ґрунтовні ресурси, насамперед, природоресурсні, у тому числі й земельні. Недарма у преамбулі Закону України від 15 вересня 1995 р. № 324/95 (в редакції Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV) «Про туризм» (надалі – Закон про туризм), базового законодавчого акта у цій галузі, йдеться про «засади раціонального використання туристичних ресурсів» [2].

В організаційно-правовому механізмі регулювання туристичних відносин важливе місце посідають цільові програми розвитку туризму, зокрема регіональні. Досить конструктивно вбачається критична позиція О. А. Мельниченка та В. О. Шведун, які зауважують, що «попри існування (до того ж, не в усіх областях) регіональних програм розвитку індустрії туризму, недостатня їх методологічна пропрацьованість і брак фінансування лише частково вирішують наявні проблеми у цій царині» [3, с. 96]. Тим не менш, такий критицизм сприймається лише у контексті необхідності забезпечення виваженого та науково обґрунтованого підходу до розробки таких програм, оскільки загалом їх наявність краще за відсутність.

Рішенням Запорізької обласної ради від 20 квітня 2016 р. № 1 було затверджено Програму розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області на 2016-2020 роки (далі – Програма). Головною метою цього програмного документа визначено «створення конкурентоспроможного туристичного продукту, який має максимально задовольнити потреби вітчизняних та іноземних туристів за умови збереження історико-культурних, природних, рекреаційних та лікувальних ресурсів» [4]. Своєю чергою, «основними завданнями Програми є: забезпечення подальшого розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області; забезпечення ефективного використання історико-культурних, рекреаційних та лікувальних ресурсів з урахуванням охорони навколишнього середовища, пам'яток історії та культури; освоєння нових рекреаційно-курортних зон та територій, які мають туристичний потенціал; стимулювання розвитку перспективних тематичних напрямів туризму, зокрема, екологічного, культурно-пізнавального, сільського та інших; стимулювання розвитку інфраструктури туризму із залученням підприємств, іноземних та вітчизняних інвесторів» [4].

Як бачимо, Програма має комплексний характер, а тому торкається різних сегментів правового регулювання туристичної діяльності, зокрема, й еколого- та земельно-правових. Щоправда, останніх вбачається замало, тому що основні акценти у Програмі зроблені, на нашу думку, на популяризації і привернення уваги до Запорізького краю та туристичних об'єктів регіону, створенні туристичних сайтів, карт, проведенні фестивалів тощо. Безумовно, це є важливим, а все ж доречно було б приділити більше уваги раціоналізації використання та охорони туристичних ресурсів регіону.

Відповідно до ст. 3 Закону про туризм, «туристичними ресурсами України є пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності» [2]. Втім, становить

інтерес й попередня редакція цієї дефініції у ст. 1 Закону про туризм 1995 р., у якій туристичні ресурси визначались як «сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста» [5]. У кінцевому підсумку йдеться про «відповідну територію», іншими словами, про земельні ділянки, призначені для задоволення потреб туристичної індустрії.

Згідно зі ст. 50 Земельного кодексу України (далі – ЗК) землі, які використовуються для туризму, віднесені до складу категорії земель рекреаційного призначення [6]. Разом із тим, ми у попередніх своїх публікаціях обстоюємо позицію, за якою землі, які забезпечують потреби господарської діяльності у різних сегментах туризму, не обмежуються лише землями рекреаційного призначення. На жаль, у Програмі немає жодного положення, спрямованого безпосередньо на ті чи інші питання вдосконалення змісту чи механізму забезпечення правового режиму саме земельних ділянок для туризму. Це вбачається її суттєвим недоліком, оскільки у практичній площині таких питань достатньо, і вони потребують адекватної реакції влади, наразі місцевої. До речі, теж саме можна відзначити щодо інших обласних програм. Відтак, на нашу думку, у новому аналогічному документі мають бути чітко закріплені норми, що стосуються мережі земель для потреб туризму, їх якісного стану, інженерного облаштування, рівня забрудненості, інших природних та антропогенних характеристик.

Обов'язково варто наголосити на тому, що, відповідно до ст. 5 Закону України від 24 червня 2004 р. № 1864-IV «Про екологічну мережу», до об'єктів екомережі віднесені, зокрема, й землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів [7]. Тому видається, що Програма розвитку туризму має чітко корелюватись із Регіональною схемою формування екологічної мережі Запорізької області, затвердженою рішенням сесії Запорізької обласної ради від 31 жовтня 2016 р. № 3 [8], а також місцевими схемами формування екологічної мережі для окремих районів області.

Загалом, підсумовуючи, зазначимо, що регіональні програми розвитку туризму та рекреації, зокрема, й у Запорізькій області, мають важливе значення та потенціал для правового регулювання використання й охорони земель для туризму. Однак для результативного вирішення цього завдання вони повинні мати окремі підрозділи, присвячені правовому режиму таких земель, та враховувати інші регіональні програмні документи щодо розвитку екологічної мережі, раціонального використання та охорони земель, розвитку сільського (зеленого) туризму тощо.

Література

1. Туристична діяльність в Україні у 2018 р. Офіційний вебсайт Держстату України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/-tyr_dil/arch_ty_r_dil.htm (дата звернення: 20.03.2020).
2. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95 (в редакції Закону України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vp> (дата звернення: 20.03.2020).
3. Мельниченко О. А., Шведун В. О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія. Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. 153 с.
4. Програма розвитку рекреаційно-курортного комплексу та туризму в Запорізькій області на 2016-2020 роки, затверджена рішенням Запорізької обласної ради від 20 квітня 2016 р. № 1. URL: <http://zor.gov.ua/content/chetver-ta-pozachergova-sesiya-somogo-sklykannya> (дата звернення: 20.03.2020).
5. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-vp/ed19950915> (дата звернення: 20.03.2020).
6. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.

7. Про екологічну мережу : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1864-IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 29. Ст. 1950.
8. Регіональна схема формування екологічної мережі Запорізької області, затверджена рішенням сесії Запорізької обласної ради від 31 жовтня 2016 р. № 3. URL: <http://zor.gov.ua/content/devyata-sesiya-somogo-sklykannya> (дата звернення: 20.03.2020).

Розгляд та вирішення виборчих спорів у порядку електронного судочинства: перспективи впровадження в Україні

Басалаєва А.В., аспірантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Електронне судочинство як форма розгляду та вирішення виборчих спорів безумовно сприяє досягненню забезпечення оперативності його врегулювання. Внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України Законом України від 03 жовтня 2017 року безумовно сприяло забезпеченню реалізації такого принципу, зокрема, було визначено скорочення термінів розгляду та вирішення виборчих спорів до двох днів, а у разі їх виникнення у день голосування – то взагалі впродовж доби для окремих категорій справ (зокрема, спорів щодо уточнення списків виборців).

Варто окремо визначити оптимізації здійснення касаційного судового контролю у виборчих спорах, що досягаються шляхом запровадження електронної форми розгляду та вирішення окремих їх різновидів. Зокрема, відповідно до ч. 3 ст. 272 КАС України встановлено, що Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду є судовою інстанцією касаційного оскарження рішень Центральної виборчої комісії України з питань встановлення результатів голосування. На практиці такий етап підведення підсумків голосування характеризується затягуванням подання касаційної скарги через необхідність забезпечення транспортування матеріалів відповідного публічно-правового спору. Вирішення такої проблеми вбачається шляхом встановлення вимоги подання касаційної скарги у електронній формі, що забезпечило б економію часу щодо надіслання матеріалів справи до суду, а також призвело б і до економії коштів учасників процесу, адже реалізація представництва інтересів стала б можливою шляхом проведення он-лайн конференцій.

Забезпечення реалізації такої вимоги вимагає створення системи електронного сканування касаційної скарги матеріалів виборчого спору, що сприяє досягненню оперативного врегулювання спорів щодо встановлення результатів голосування Центральною виборчою комісією України. Забезпечення реалізації здійснення розгляду та вирішення виборчих спорів у порядку електронного судочинства сприятиме створення відповідних онлайн-сервісів для звернення до Центральної виборчої комісії, в тому числі з питань реєстрації кандидатів на виборні посади, їх довірених осіб чи уповноважених представників тощо [1].

Досвід врегулювання виборчих спорів порядку реалізації електронної форми судового провадження є притаманним для більшості зарубіжних європейських країн. Зокрема, в Іспанії будь-який виборець сприяє забезпеченню належної реалізації виборчих прав сприяє встановлення можливості реалізації активного виборчого права через відповідне поштове повідомлення, незалежно від місця знаходження виборця [2]. Така ідея була підтримана у дисертаційному дослідженні Є.В. Сердюком, що обґрунтував запровадження механізмів здійснення голосування шляхом отримання поштового повідомлення про направлення відповідного пакету документів, що вимагає внесення змін до проекту Виборчого кодексу України [3, с. 191-193]. Варто відзначити, що така ідея вже безумовно втратила свою технологічну прогресивність. Натомість запровадження електронного голосування та електронного судочинства дозволяє вирішити проблеми ідентифікації особистості на будь-якому етапі виборчого процесу.

З врахуванням зазначеного є необхідним внесення змін до частини 3 статті 273 Кодексу адміністративного судочинства України шляхом доповнення абзацом другим наступного змісту:

«Спiр щодо рiшення Центральної виборчої комiсії щодо встановлення нею результатiв виборiв чи всеукраїнського референдуму розглядаються Верховним Судом у дводенний строк з моменту надходження матерiалiв адмiнiстративної справи в режимi вiдеоконференцiї вiдповiдно до порядку, встановленого ст. 18 цього Кодексу».

Запровадження електронної форми вимагає розгляд та вирішення спорів, пов'язаних із уточненням списків виборців (ст. 274 КАС України). Такі спори за існуючою статистикою від загальної кількості спорів складають абсолютну більшість. При цьому нормативне регулювання здійснення судового контролю залишається недостатньо ефективним, що підтверджується відносним збереження кількісних характеристик таких спорів. Відповідно до ч. 3 ст. 274 КАС України позовна заява про уточнення списку виборців може бути подана до суду не пізніше, ніж за 2 дні до голосування, при цьому встановлюється дводенний строк її розгляду та вирішення. У разі надходження позовної заяви про уточнення списку виборців у дводенний строк до голосування, то така заява має бути розглянута та вирішена негайно (ч. 4 ст. 274 КАС України). При цьому необхідно підкреслити, що більшість таких спорів найчастіше виникає саме в день голосування, і фактично встановлення таких термінів оскарження не створює гарантій для забезпечення реалізації виборчих прав громадян України. Вирішення проблеми забезпечення реалізації активного виборчого права – тобто права голосувати вбачається також шляхом запровадження розгляду такої форми скарги у формі електронного судочинства. Аргументацією можливості та доцільності такого підходу є те, що за своєю процедурою врегулювання такого публічно-правового спору пов'язується із звернення до уповноваженого на ведення Державного реєстру виборців суб'єкта публічного управління за надання офіційної інформації про реєстрацію громадянина України для реалізації ним активного виборчого права. Запит за своєю сутністю є інформаційним зверненням і його подання з метою досягнення оперативності розгляду здійснюється у електронній формі. Очевидним є висновок, що досягнення належного рівня ефективної взаємодії таких суб'єктів публічного управління відбувається за рахунок застосування форми телекомунікаційного інформаційного діалогу за допомогою відповідних засобів зв'язку.

Застосування новітніх інформаційних технологій створює реальні можливості для створення механізму захисту виборчих прав судом, зокрема, реалізації права участі у голосуванні щодо формування органів державної влади та місцевого самоврядування, а також забезпечення можливостей для вільного волевиявлення на всеукраїнських та місцевих референдумах. Ненадання такого права через відсутність виборця у списку в умовах сучасних реалій, розвитку інформаційних технологій є проявом нехтування з боку держави конституційними правами громадян. Саме тому вважаємо за необхідне внести зміни до КАС України у частині регламентації строку на подання заяви щодо уточнення списку виборців, визначивши можливість здійснення такого оскарження в день голосування.

Саме тому, необхідним є внесення змін до частини третьої ст. 274 КАС України, де визначити, що *«позовна заява про уточнення списку виборців подається до адміністративного суду без сплати судового збору. Позовну заяву може бути подано не пізніше дня голосування. Вирішення спору має бути здійснено негайно».*

Крім того зменшення кількості виборчих спорів щодо уточнення списку виборців може бути досягнуто за рахунок підвищення вимог до професійного рівня членів виборчих комісій, про що мова йшла у попередньому підрозділі. Варто відзначити, що окрім встановлення спеціальних вимог щодо рівня професійної підготовки членів виборчих комісій доцільним є запровадження механізмів їх відповідальності за допущення помилок при оформленні видачі виборчих бюлетенів виборцю.

Література

1. ЦВК запропонувала низку новел до Виборчого кодексу, спрямованих на спрощення його застосування і розуміння. Інтерфакс-Україна. Інформаційне агентство. URL.: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/624278.html>
2. Поняття, принципи і стадії, суб'єкти виборчого процесу: [Електронний ресурс]. URL.: <http://radnuk.info/pidrychnuku/konct-protsec/466-konst-prostes/7975-s-5>

3. Сердюк Є.В. Адміністративно-правове забезпечення виборчих прав громадян України : дис. ... к.ю.н. 12.00.07. К., 2012. 227 с.

Проблеми визначення юридичної інтерпретації

Бзова Л.Г., аспірантка

Науковий керівник:

Щербанюк О.В., д.ю.н., доцентка

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Поняття «юридична інтерпретація» має багато визначень. Для їх аналізу, на мою думку, потрібно розкрити зміст терміну «інтерпретація», а потім перейти до аналізу особливостей «юридичної інтерпретації»: хто інтерпретує? коли? як? Спираючись на різні відповіді на ці запитання, потрібно дослідити існування різних концепцій «юридичної інтерпретації» та проаналізувати деякі переваги та недоліки, щоб врахувати складність цієї діяльності в правовій сфері.

Перша двозначність, яка спостерігається, стосується різних значень юридичної інтерпретації, які існують в залежності від того, що є об'єктом інтерпретації. Як зазначає Д. Врублевський, слід виділяти інтерпретацію *sensu largissimo* та інтерпретацію *sensu largo*.¹

Другою неоднозначністю терміну «інтерпретація» є те, що розрізняє інтерпретацію як діяльність та інтерпретацію як результат; це застосування загальновідомої неоднозначності процесу-продукту. Згідно з аналізом Дж. Тарелло, поняття «інтерпретація», інтерпретація-діяльність, яка б посилалася на процес чи інтерпретаційну діяльність, і друге значення, інтерпретація – результат, яке означає результат або продукт цієї діяльності.²

Інтерпретаційну діяльність можуть здійснювати різноманітні суб'єкти (судді, законодавці, адвокати, догматики, громадяни). Тому теоретики розробили певну типологію в сфері юридичної інтерпретації. Так, наприклад, ми розрізняємо судову, автентичну, оперативну, доктринальну чи наукову інтерпретацію тощо. Хоча характеристика цих класифікацій також викликає ряд проблем.

Перша проблема полягає в тому, що ці типології зазвичай не починаються із загальної характеристики феномену юридичної інтерпретації, тому не зрозуміло, чи розглядаються різні типи як види одного роду (єдине, що різниця полягала б саме в тому, хто інтерпретує), або якщо кожен із цих типів інтерпретації стосується діяльності різного масштабу. Друга проблема, яку можна вказати, полягає в тому, що ці типології насправді не є вичерпними класифікаціями, оскільки вони не включають усіх можливих предметів юридичної інтерпретації: наприклад, інтерпретація, зроблена окремими суб'єктами, чи інтерпретація юридичних органів, таких як законодавець, часто залишається осторонь. Інколи навіть зазначається, що законодавець – діючи як такий, а не застосовуючи вищі стандарти, такі як Конституція – не інтерпретує, оскільки це не було б пов'язане своїми власними попередніми законами³. Але, на мою думку, ця теза не є правильною. Залишаючи осторонь інтерпретацію, яка розуміється як негайне розуміння сутності (інтерпретація як ноетична діяльність), діяльність, яку потрібно здійснювати щоразу, коли працюють із законом, я вважаю, що інше більш обмежене відчуття інтерпретації (як дискурсивної діяльності) не повинна пов'язуватися лише з правоохоронними органами. Це правда, що законодавець не пов'язаний своїми власними законами, в тому сенсі, що він може їх змінити, але це не заважає йому

¹ Wróblewski, Jerzy, *Constitución y teoría general de la interpretación jurídica*, trad. de A. Azurza, Civitas, Madrid, 1985, p. 21

² Tarello, Giovanni, "Orientamenti analitico-linguistici e teoria dell'interpretazione giuridica", *Rivista trimestrale di diritto e procedura civile*, XXV, 1971, A. Giuffrè, Milano, pp. 1-4.

³ ATIENZA, Manuel, "Estado de Derecho, argumentación e interpretación", *Anuario de filosofía del Derecho*, vol. XIV, 1997.

мати зацікавленість у здійсненні інтерпретації діяльності стосовно чинного закону. Наприклад, прийняти новий Закон, який не суперечить чинному.

Виняток із цієї недостатньої висвітленості знайдено у творі Г. Кельзена¹. Вченим надано висвітлену класифікацію інтерпретації відповідно до предмету, який він інтерпретує, оскільки він розрізняє «автентичним тлумаченням», «неавтентичне тлумачення», яке включає всі припущення, які не входять до першої категорії. Але, після швидкої загальної презентації класифікації, Г. Кельзен також зосереджується лише на аналізі особливостей двох типів інтерпретації, які він вважає найважливішими: судового тлумачення (як прототипу автентичного тлумачення) та наукового тлумачення (що було б найвизначнішим типом неправдивої інтерпретації).

Насправді, маючи незначні відмінності в їх характеристики, це дві інтерпретаційні категорії, які відвідують предмет, які викликають найбільший інтерес до теорії. Л. Ферраджоллі² вважає, що те, що відрізняє типи інтерпретації, це не лише інший предмет, але й інший об'єкт. Доктринальне тлумачення аналізує нормативну мову (і в цьому значенні це було б об'єктивним поясненням), оперативна інтерпретація схильна до аналізу нормативного досвіду (і тому потребує розуміння). У цьому значенні слід пов'язувати судові тлумачення з «конкретним» або таким, що орієнтоване на факти тлумаченням (впливає з певної проблеми, яку необхідно вирішити). Доктринальне ж тлумачення відповідатиме інтерпретації «абстрактно» (незалежно від конкретних ситуацій) або орієнтується на тексти.

Важливо усвідомити, що іноді різні типи інтерпретації відповідно до предмета насправді характеризуються з урахуванням не особливостей інтерпретаційної діяльності, а різних ефектів, тобто результатів тлумачення. Тлумачення судового органу може бути обов'язковим для нижчих органів. Недаремно стверджують, що Конституційний Суд є «справжнім перекладачем» Конституції з допомогою здійснення її тлумачення.

Література

1. Wróblewski, Jerzy, Constitución y teoría general de la interpretación jurídica, trad. de A. Azurza, Civitas, Madrid, 1985, p. 21.
2. Tarello, Giovanni, "Orientamenti analitico-linguistici e teoria dell'interpretazione giuridica", Rivista trimestrale di diritto e procedura civile, XXV, 1971, A. Giuffrè, Milano, pp. 1-4.
3. ATIENZA, Manuel, "Estado de Derecho, argumentación e interpretación", Anuario de filosofía del Derecho, vol. XIV, 1997.
4. Kelsen, Hans, Teoría pura del Derecho, trad. de R. Vernengo de la 2a. ed., alemana [1960], UNAM, México, 1986.
5. Ferrajoli, Luigi, "Interpretazione dottrinale e interpretazione operativa", Rivista internazionale di filosofia del diritto, XLIII, 1966, pp. 290.

Міжнародні стандарти у сфері запобігання і протидії корупції як підґрунтя формування антикорупційної політики в Україні

*Білик І.В., аспірант
Запорізький національний університет*

Запобігання і протидія корупції для Української держави та її правової системи є одним із нагальних і складних завдань, від своєчасного й ефективного вирішення якого залежить їх майбутнє. За останні роки, попри прийнятий антикорупційний пакет законодавства, створення нових органів, використання значних організаційних і фінансових ресурсів, подолати корупцію в країні не вдалося. Зазначене актуалізує питання необхідності

¹ Kelsen, Hans, Teoría pura del Derecho, trad. de R. Vernengo de la 2a. ed., alemana [1960], UNAM, México, 1986.

² Ferrajoli, Luigi, "Interpretazione dottrinale e interpretazione operativa", Rivista internazionale di filosofia del diritto, XLIII, 1966, pp. 290

формування такої антикорупційної політики в Україні, яка б не лише передбачала відповідальність за корупційні діяння, а й на системному рівні унеможливлювала будь-які потенційні корупційні діяння й ризики. Формування такої політики вимагає урахування обґрунтованих положень і позитивного досвіду щодо протидії корупції, який відображений у низці міжнародних стандартів у сфері запобігання і протидії корупції.

Обмежений обсяг роботи дозволяє зупинитися на основних правових актах у сфері запобігання і протидії корупції.

У контексті пропонованої роботи під міжнародними стандартами у сфері запобігання і протидії корупції розуміємо систему загальновизнаних правових принципів, норм, положень, вимог міжнародного права щодо протидії та боротьби з корупцією, розроблених міжнародними організаціями й національними державами, зафіксованими у міжнародних документах, договорах і рішеннях міжнародних судів.

Аналіз міжнародних правових актів у сфері запобігання і протидії корупції свідчить, що явище корупції має досить тривалу історію майже у всіх країнах (хоча, рівень корупції є відмінним). Водночас, міжнародні акти в сфері протидії корупції були прийняті відносно недавно. Одним із перших міжнародних актів стала Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях 1996 р. [1].

Необхідність прийняття Декларації обґрунтовується прагненням до стабільності й транспарентності умов, у яких здійснюються міжнародні комерційні операції у всіх країнах, укріплення соціальної відповідальності приватних та державних корпорацій, у тому числі транснаціональних корпорацій, поліпшення міжнародного ділового становища. Серед зобов'язань, які беруть на себе держави-члени, індивідуально і через міжнародні регіональні організації Декларація проголошувала вживання ефективних і конкретних заходів боротьби з усіма формами корупції, хабарництва і пов'язаними з ними протиправними діями у міжнародних комерційних операціях, зокрема, забезпечувати ефективне застосування чинних законів, які забороняють хабарі у міжнародних комерційних операціях; встановити на ефективній і погоджувальній основі кримінальну відповідальність за дачу хабарів іноземним державним посадовим особам. Декларація також визначає елементи хабарництва [1]. Аналіз змісту Декларації свідчить, що вона була спрямована на протидію корупції в економічній сфері та співпраці держав-членів у діяльності, спрямованій на протидію корупції й хабарництву. Попри те, що Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях 1996 р. не відзначається комплексним і системним характером, має обмежену сферу впливу, вона заклала підґрунтя для наступних міжнародних актів у сфері запобігання і протидії корупції.

На особливу увагу заслуговує Конвенція ООН проти корупції від 31.10. 2003 р., яка була ратифікована Україною 18.10.2006 р., а набрала чинності в Україні лише 01.01.2010 р. [2]. Структурно Конвенція складається із VIII глав, Преамбули та містить 71 статтю. Згідно ст. 1 Цілями Конвенції є: сприяння вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; с) заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном [2]. Для однозначності й чіткості у Конвенції надано дефініції таких понять як «державна посадова особа», «іноземна державна посадова особа», «посадова особа міжнародної організації», «майно», «доходи від злочину», «конфіскація» та ін. Сфера застосування Конвенції, у порівнянні із Декларацією, є ширшою і охоплює суспільні відносини у сфері запобігання, розслідування та кримінального переслідування за корупцію та до призупинення операцій (заморожування), арешту, конфіскації та повернення доходів від злочинів, визнаних такими згідно із цією Конвенцією. Як і в Декларації, в Конвенції в ст. 4 акцентується увага на дотриманні принципів суверенної рівності й територіальної цілісності держав і принципом невтручання у внутрішні справи інших держав.

У контексті пропонованого дослідження на увагу заслуговує ст. 5 Конвенції «Політика й практика запобігання та протидії корупції», у якій визначається, що кожна Держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності [2]. Держави-учасники для реалізації Конвенції забезпечують наявність незалежного органу (органів), матеріальних ресурсів, підготовленого персоналу. Конвенція розмежовує публічний і приватний сектори, та визначає норми щодо поведінки відповідних суб'єктів. Так, у публічному секторі увага визначаються норми щодо поведінки державних посадових осіб, державних закупівель й управління державними фінансами, державної звітності, заходи стосовно судових органів і органів прокуратури. Так, у ч.1. ст. 11 увага акцентується на ролі судової влади та її вирішальної ролі в боротьбі з корупцією [2].

У приватному секторі норми Конвенції викладені в ст. 12 визначають необхідність посилення стандартів бухгалтерського обліку та аудиту, сприяння розробці стандартів і процедур, призначених для забезпечення доброчесності в роботі відповідних приватних юридичних осіб, у тому числі кодексів поведінки для правильного, доброчесного та належного здійснення діяльності підприємцями й представниками всіх відповідних професій та запобігання виникненню конфлікту інтересів, сприяння прозорості в діяльності приватних юридичних осіб тощо. На увагу заслуговує той факт, що Конвенція важливе значення надає участі суспільства (ст.13) у сфері запобігання і протидії корупції, зокрема шляхом посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень; забезпечення для населення ефективного доступу до інформації; проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, у тому числі навчальних програм у школах й університетах; поваги, заохочення та захисту свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію.

Значна увага в Конвенції надається криміналізації та правоохоронній діяльності у сфері запобігання і протидії корупції, розмежуванню видів злочинів (ст.15-24), відповідальності та правовим наслідкам за злочини у сфері запобігання і протидії корупції. Окремої уваги заслуговують статті, які визначають співробітництво з правоохоронними органами (ст.37), між національними органами (ст.38), між національними органами та приватним сектором (ст.39), міжнародне співробітництво (ст.43), взаємну правову допомогу (ст.46), методи розслідування (ст. 49, 50), загоди щодо повернення активів (ст. 51-57), технічну допомогу й обмін інформацією (ст. 60- 62), механізм здійснення (ст. 63-64), порядок підписання, ратифікації, прийняття, затвердження, приєднання, набуття чинності (ст.67-68) [2].

Аналіз змісту Конвенції переконливо свідчить, що передбачені в ній принципи, положення, напрями діяльності відповідних органів, ефективні види практик, заходи протидії та взаємодії національних і міжнародних органів у сфері протидії корупції є засадничими, основоположними, тобто міжнародними стандартами у сфері протидії корупції. У контексті предмету дослідження на увагу заслуговує неодноразовий акцент щодо необхідності врахування принципів національної правової системи у протидії корупції, важливості співпраці антикорупційних і правоохоронних органів як на національному, так і міжнародному рівнях, необхідності участі суспільства у протидії корупції та необхідність періодичної перевірки оцінки відповідних правових інструментів й адміністративних заходів з метою визначення їхньої адекватності з точки зору запобігання корупції та боротьби з нею.

Ратифікувавши Конвенцію у 2006 р. Україна взяла на себе зобов'язання розробляти й здійснювати скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку; встановлювати й заохочувати ефективні види практики, спрямовані на запобігання корупції; періодично проводити оцінку відповідних правових інструментів й адміністративних заходів з метою визначення їхньої адекватності з точки зору

запобігання корупції та боротьби з нею; взаємодіяти з відповідними міжнародними й регіональними організаціями в розробленні заходів, спрямованих на запобігання корупції. Слід зауважити, що подальше розширення й поглиблення окремих принципів і норм протидії корупції знайшли втілення у Кримінальній конвенції про боротьбу з корупцією ETS 173 та Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією ETS 174. Таким чином Конвенція ООН є одним із основоположних правових актів, який заклав підґрунтя для формування антикорупційної політики в Україні, визначає основні напрями й заходи, практики в цілому, необхідні для ефективної протидії корупції. Подальшого дослідження потребують питання щодо змісту Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією ETS 173, Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією ETS 174 та реалізації взятих на себе зобов'язань з боку України, насамперед, у частині розробки антикорупційної системи в Україні.

Література

1. Декларація Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, прийнята 16.12.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_369
2. Конвенція ООН проти корупції від 31.10. 2003 р : ратифікована Законом України від 18.10.2006 р. №251-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. 49. Ст. 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

Суб'єкти правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні та їх аналіз

Болобан Д.А., аспірант

Запорізький національний університет

Автомобільний транспорт є важливою складовою повсякденного життя країни. Кожного року в Україні спостерігається постійне збільшення кількості автомобільного транспорту, яке супроводжується інтенсивним використанням автомобільних доріг, наслідками чого є швидке їх зношення та руйнування, оскільки більшість автомобільних доріг України були побудовані ще у 70-х роках минулого століття, та не були розраховані на сучасні навантаження. Все це дуже негативно впливає на комфортність та безпеку пересування ними.

Крім того, незадовільний стан українських доріг не дає можливості повною мірою реалізувати транзитний потенціал нашої держави, обумовлений її вигідним географічним розташуванням на перетині головних транспортних шляхів, які з'єднують країни Азії та Європи, внаслідок чого Україна втрачає значні надходження до державного та місцевих бюджетів.

Наведені вище проблеми свідчать про необхідність проведення масштабної реконструкції українських автомобільних доріг, яка зважаючи на її значну вартість, відсутність можливості належного фінансування з боку держави, а також наявність інших не менш важливих проблем, на даний момент є майже неможливою.

Беручи до уваги зазначені вище факти, можна дійти висновку про актуальність дослідження адміністративно-правового регулювання впровадження та використання на території України платних автомобільних доріг, як одного із пріоритетних варіантів вирішення наявних проблем.

Проблеми адміністративно-правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні, незважаючи на їх значну актуальність, комплексно не досліджувались, теоретичних розробок у цій сфері практично немає. Водночас дослідженням окремих аспектів впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні займалися такі вчені, як: А.В. Веремчук, О.І. Вікарчук, О.В. Жулин, І.Г. Канцур, О.Є. Крижанівський, С.П. Кулицький, К.В. Павлюк, А.М. Редзюка, та М.М. Стулій.

Важливою передумовою якісного правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг є визначення кола його суб'єктів. Суб'єктами правового регулювання є елементи системи управління, що виконують функції керівництва і впливають на об'єкт з метою його функціонування [1, с. 9]. Правове регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні здійснюється надзвичайно широким колом суб'єктів. Безпосередньо чи опосередковано в ньому задіяна вся вертикаль державної влади, органи місцевого самоврядування, а також в окремих випадках юридичні особи – резиденти України. Усі вони утворюють єдину систему. За своєю характеристикою суб'єкти правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні є переважно публічно-правовими. У даній сфері вони всі підпорядковані одним цілям, між ними існують внутрішні та зовнішні зв'язки, внаслідок чого вони є взаємозалежними.

Органи державної влади, які мають повноваження щодо регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні, можна умовно поділити на органи державної влади із загальною та спеціальною компетенцією. До органів державної влади, що здійснюють регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні із загальною компетенцією належать Верховна Рада України (приймає закони та інші нормативно правові акти, що визначають основні засади державної політики у даній сфері, а також закони про віднесення автомобільних доріг загального користування та окремих їх ділянок, до розряду платних) [2; 3]; Президент України (здійснює управління сферою опосередковано, через зупинення дії актів уряду з мотивів невідповідності Конституції) [2]; Кабінет Міністрів України (забезпечує проведення державної політики у цій сфері, з поданням орган державного управління автомобільними дорогами подає до Верховної Ради України проект закону про віднесення автомобільної дороги загального користування до розряду платних, встановлює максимальний розмір плати за проїзд платною дорогою та порядок її справляння тощо) [3]; Міністерство інфраструктури (забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах транспорту, дорожнього господарства, а також безпеки руху, складовими частинами яких є автомобільні дороги) [4]; Міністерство розвитку громад та територій (реалізує державну політику у сфері будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури, частиною якої є автомобільні дороги населених пунктів) [5]; Національна поліція (здійснює контроль за виконанням правил дорожнього руху, в тому числі і на платних автомобільних дорогах) [6]; місцеві державні адміністрації (здійснюють контроль за станом платних автомобільних доріг загального користування місцевого значення) [3] та інші.

Органом державної влади, що здійснює регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні зі спеціальною компетенцією є Державне агентство автомобільних доріг України (забезпечує розвиток мережі автомобільних доріг, підвищує безпеку руху, швидкості, комфортності та економічності перевезень пасажирів і вантажів автомобільним транспортом та поліпшує транспортно-експлуатаційний стан автомобільних доріг, мостів та дорожньої інфраструктури, в тому числі і платних) [7].

Важливим елементом системи суб'єктів правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні є органи місцевого самоврядування, оскільки саме на них покладені основні обов'язки з управління функціонуванням та розвитком вулиць і доріг міст та інших населених пунктів.

Крім того, особливим суб'єктом правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні є юридичні особи – резиденти України, з якими відповідно до Закону України від 03.10.2019 «Про концесію» № 155-IX може укладатися концесійний договір щодо будівництва та експлуатації автомобільних доріг, в якому сторонами визначаються умови будівництва та подальшої експлуатації автомобільних доріг [8].

Отже, аналіз системи суб'єктів правового регулювання впровадження та використання платних автомобільних доріг в Україні показав, що на даний момент в

національному законодавстві про платні автомобільні дороги відсутнє чітке розмежування повноважень між цими суб'єктами, що значно ускладнює подальший розвиток даної сфери та підтверджує необхідність внесення відповідних змін до законодавства.

Література

1. Корнєєв Ю.В. Транспортне право України: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2019. 168 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.05.2020)
3. Про автомобільні дороги: Закон України від 08.09.2005 № 2862-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-15> (дата звернення: 20.05.2020)
4. Про затвердження Положення про Міністерство інфраструктури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.06.2015 № 460. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-2015-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2020)
5. Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.04.2014 № 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/197-2014-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2020)
6. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12> (дата звернення: 20.05.2020)
7. Про затвердження Положення про Державне агентство автомобільних доріг України: Постанова Кабінету Міністрів України 10.09.2014 № 439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-2014-%D0%BF> (дата звернення: 20.05.2020)
8. Про концесію: Закон України від 03.10.2019 № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20> (дата звернення: 20.05.2020)

Енергетична безпека як складова національної безпеки України

Борисенко А.О., аспірант

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»,

В ст. 14 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони зазначено, що в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості [1].

За останні декілька років питання забезпеченням енергетичної безпеки України є досить актуальним, адже перш за все пов'язано із взятими Україною на себе зобов'язаннями перед Європейським Союзом, щодо забезпечення енергетичної безпеки.

Одним із інструментів забезпечення енергетичної безпеки країни є розвиток галузі щодо виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії. Тобто енергії сонця, вітру та інших джерел енергії, які постійно існують або періодично з'являються в навколишньому природному середовищі.

З метою розвитку вищезгаданої галузі в Україні було запроваджено «зелений» тариф, визначення якому, а також його розмір наведені в Законі України «Про ринок електричної енергії». В результаті чого, в дійсності почали будуватися відповідні електричні станції для виробництва електричної енергії в промислових масштабах та маленькі електроустановки для задоволення населенням та маленькими підприємствами власних потреб [2].

В свою чергу, автор звертає увагу, що нажаль не поодинокі випадки порушень зі сторони окремих суб'єктів виконавчої гілки державної влади, приписів національного законодавства, що безумовно негативно впливає на процес Євроінтеграції нашої держави,

адже гальмує його, зменшує довіру громадян та інвесторів до виконавчої гілки влади, і як мінімум порушують вищезгадані приписи ст. 14 Угоди.

Так одним з органів державної влади, який періодично порушує приписи національного законодавства нашої країни є Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – НКРЕКП), колегіальний орган, підпорядкований Президентові України і підзвітний Верховній Раді України. (п. 1 Положення про НКРЕКП затвердженого Указом Президента України від 10.09.2014 № 715/2014) [3].

НКРЕКП досить часто не встановлює підприємствам які виробляють електричну енергію з альтернативних джерел енергії, «зелений» тариф на законодавчо встановленому на відповідний проміжок часу рівні.

В результаті чого, особи чий права порушено і/або завдано збитків діяннями НКРЕКП, змушені звертатися до судів за захистом своїх прав.

Одним із прикладів розгляду судом такого позову до НКРЕКП, автор навидить справу № 826/7925/15 по якій Київській апеляційний адміністративний суд 08.02.2016 прийняв постанову, визнав протиправним і скасував рішення НКРЕКП та стягнув з Державного бюджету України на користь позивача матеріальну шкоду в розмірі 24 441 615,61 грн..

Іншими прикладами незаконних дій НКРЕКП можуть слугувати адміністративні справи №№ 826/2654/15; 826/3295/15; 826/3303/15; 826/3303/15 в яких позивачі просили суд визнати протиправною бездіяльність НКРЕКП щодо невстановлення «зеленого» тарифу у відповідні проміжки часу на рівні не меншому фіксованого мінімального розміру «зеленого» тарифу, шляхом перерахування в євро «зеленого» тарифу, розрахованого згідно зі ст. 17-1 Закону України «Про ринок електричної енергії». Дані вимоги суд задовольнив [4].

Таким чином, суттєвою перепорою до вступу України до Європейського Союзу є нехтування з боку органів публічного управління існуючими нормативно-правовими приписами, що підтверджується і результатами наявної національної судової практики. Подолання низької ефективності функціонування системи суб'єктів публічного управління в цілому, і зокрема, у сфері забезпечення вимог енергетичної безпеки, в тому числі пов'язується із оптимізацією здійснення судового контролю.

Література

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами від 27.06.2014. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/984_011/page
2. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#n1784>
3. Положення про НКРЕКП затверджене Указом Президента України від 10.09.2014 № 715/2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/715/2014>.
4. Справа К/800/32674/15 : ухвала Вищого адміністративного суду України від 29.10.2015 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/53162436>

Висловлення недовіри керівнику апарату суду як підстава припинення державної служби

Бурдейна О.В., аспірантка

Національна академія державного управління при Президентові України

Припинення державної служби – це фактичне закінчення відносин державної служби, що виникли між державним органом, з одного боку, та громадянином, з іншого боку, з моменту набуття останнім статусу державного службовця та продовжувалися протягом проходження ним служби.

З припиненням державної служби припиняється і реалізація та виконання державним службовцем обов'язків, визначених Законом України «Про державну службу» та його посадовою інструкцією.

Категорійність підстав припинення державної служби врегульовано нормами статті 83 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII (далі – Закон № 889-VIII). Так, наведеними підставами є: втрата права на державну службу або його обмеження; закінчення строку призначення на посаду державної служби; ініціатива державного службовця або за угодою сторін; ініціатива суб'єкта призначення; настання обставин, що склалися незалежно від волі сторін; незгода державного службовця на проходження державної служби у зв'язку із зміною її істотних умов; досягнення державним службовцем 65-річного віку, якщо інше не передбачено законом; застосування заборони, передбаченої Законом України "Про очищення влади" [1].

З переліку даних підстав вбачається узагальнення причин припинення державно-службових відносин, в порівнянні із Законом України «Про державну службу» від 16.12.1993 № 3723-XII, який вказував лише на спеціальні підстави звільнення з державної служби, водночас не відкидаючи застосування до державних службовців і підстав припинення/розірвання трудового договору, визначених нормами трудового законодавства [2].

Окрім перелічених вище загальних підстав припинення державної служби, визначених Законом № 889-VIII, наявні ще спеціальні причини припинення державно-службових відносин, які притаманні виключно тим, які існують в органах судової влади.

Так, частиною третьою статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII (далі – Закон № 1402-VIII), передбачено, що збори суддів можуть висловити недовіру керівнику апарату суду, що має наслідком звільнення його з посади [3].

Тобто дана підстава звільнення є додатковою умовою припинення державної служби, що не охоплюється нормами законодавства про державну службу.

З аналізу даної норми вбачається імперативний обов'язок суб'єкта призначення звільнити керівника апарату суду у випадку висловлення недовіри зборами суддів того суду, в якому він перебуває на службі.

Крім того, приписами тієї ж самої статті Закону № 1402-VIII визначено, що керівник апарату суду несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи, інформує збори суддів про свою діяльність.

Відтак, можна зробити висновок, що правовий наслідок у вигляді звільнення керівника апарату суду з посади державної служби настає як незадовільний результат виконання ним посадових обов'язків.

Водночас, зважаючи на систематизацію підстав припинення державної служби, визначених Законом № 889-VIII, виникає питання, чи можна віднести звільнення керівника апарату суду у зв'язку з висловленням недовіри до підстав звільнення з ініціативи суб'єкта призначення.

Згідно приписів частини четвертої статті 155 Закону № 1402-VIII суб'єктом призначення по відношенню до керівника апарату суду є начальник територіального управління Державної судової адміністрації України у відповідній області або голова ДСА України (в залежності від інстанційності суду). Проте, в даному випадку, суб'єкт призначення лише реалізовує повноваження зборів суддів щодо висловлення недовіри керівнику апарату суду без альтернативності щодо звільнення останнього з посади. Таким чином, прямої ініціативи щодо припинення державної служби керівника апарату суду у начальника територіального управління Державної судової адміністрації України у відповідній області або голови ДСА України немає.

Також, на нашу думку, не вбачається доцільним можливість прирівняння звільнення керівника апарату суду, у зв'язку з висловленням йому недовіри зборами суддів, до такої підстави припинення державної служби з ініціативи суб'єкта призначення, визначеної

Законом № 889-VIII, як отримання державним службовцем двох підряд негативних оцінок за результатами оцінювання службової діяльності. Позаяк процедура проведення щорічного оцінювання результатів службової діяльності державного службовця, а також можливість його повторного проведення та випадки оскарження чітко та детально регламентовані приписами постанови Кабінету Міністрів України від 23.08.2017 № 640 [4].

Дану підставу припинення з керівником апарату суду державної служби як висловлення недовіри зборами суддів вважаємо за необхідне віднести до таких причин припинення державної служби, в розумінні Закону № 889-VIII, як вчинення дисциплінарного проступку, який передбачає звільнення. Так, право висловити недовіру керівнику апарату суду у зборів суддів виникає лише за результатами інформування даним державним службовцем про результати своєї діяльності. Тобто, можна сказати, що саме за неефективне здійснення даної діяльності (неналежне виконання своїх посадових обов'язків, що, в розумінні Закону №889-VIII, є складом дисциплінарного проступку) для керівника апарату суду настає такий правовий наслідок як звільнення. Водночас, можливості проведення дисциплінарного провадження норми статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не передбачають.

Відтак, питання звільнення керівника апарату суду у зв'язку з висловленням зборами суддів недовіри останньому потребує більш чіткішої регламентації в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», із врахуванням положень Закону № 889-VIII в частині дотримання гарантій прав державного службовця при проведенні дисциплінарного провадження та застосуванні щодо нього даного стягнення.

Зокрема, пропонується викласти частину третю статті 155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в наступній редакції: «Керівник апарату суду несе персональну відповідальність за належне організаційне забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи, інформує збори суддів про свою діяльність. Збори суддів можуть висловити недовіру керівнику апарату суду, що матиме наслідком звільнення його з посади за умови підтвердженого, в ході проведення дисциплінарного провадження, складу дисциплінарного проступку.»

Внесення змін у вищезазначену норму закону не має на меті ставити під сумнів рішення зборів суддів, що може трактуватися як втручання у дискреційні повноваження зборів суддів як незалежного органу суддівського самоврядування конкретного суду, а лише прагне забезпечити дотримання гарантій прав захисту керівника апарату суду щодо безпідставних звинувачень, а також на проведення об'єктивного дисциплінарного провадження з метою з'ясування вини цього державного службовця.

Також дані зміни покликані врегулювати законодавчу колізію у питанні категорійності підстави припинення державної служби керівника апарату із причини висловлення останньому зборами суддів недовіри, шляхом віднесення даної причини звільнення до конкретної підстави припинення державної служби з ініціативи роботодавця, визначених Законом № 889-VIII, як вчинення дисциплінарного проступку, що передбачає звільнення.

Література

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
2. Про державну службу: Закон України від 16.12.1993 № 3723-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3723-12>
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1547>
4. Про затвердження Типового порядку проведення оцінювання результатів службової діяльності державних службовців: постанова Кабінету Міністрів України від 23.08.2017 № 640. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/640-2017-п>

Проблемні питання забезпечення слідчим прав особи під час повідомлення про підозру

Бурлака Я.А., аспірант

Харківський національний університет внутрішніх справ

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження та забезпечення таких цінностей є головним її обов'язком. Важливого значення ці положення мають в кримінальній процесуальній діяльності слідчого, на якого покладено обов'язок здійснення досудового розслідування. Задля проведення швидкого і повного розслідування слідчий наділений правом застосовувати заходи процесуального примусу. Найбільш істотних обмежень прав, свобод та законних інтересів зазнають особи, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. Незважаючи на те, що особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, під час досудового розслідування вона може бути тимчасово обмежена у конституційних правах і свободах. У зв'язку з радикальними зміни, які відбулися після прийняття у 2012 році Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), особливої актуальності набуває питання забезпечення прав особи під час повідомлення про підозру.

У наш час кожна демократична, правова держава прагне втілити такий правовий механізм забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи, який би в дійсності відповідав сучасним реаліям життя. З приводу цього підтримаємо твердження про те, що використання учасниками процесу своїх процесуальних прав, реалізація відповідних процесуальних гарантій додатково дисциплінує правозастосовця, сприяє усуненню свавілля, суб'єктивізму під час прийняття рішень.

Дослідження положень чинного КПК України надає можливість зазначити, що в ньому передбачено три підстави для визнання особи підозрюваним у кримінальному провадженні. Зокрема, відповідно до ст. 42 КПК України підозрюваним є особа: 1) якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК, повідомлено про підозру; 2) яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; 3) щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК (останнє здійснюється в порядку ст. 135 цього Кодексу).

Отже, з будь-яких інших підстав особа не може набути процесуального статусу підозрюваного, що має важливе значення для забезпечення правової визначеності даного питання. При цьому, особа перебуває у статусі підозрюваного з моменту повідомлення про підозру або затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення й до передачі обвинувального акту до суду (з цього часу набуває статусу обвинуваченого). Єдиним процесуальним документом, на підставі якого особа набуває статусу підозрюваного, є повідомлення про підозру, вимоги щодо змісту якого встановлені в ст. 277 КПК України. Навіть якщо особа була затримана в порядку ст. 208 КПК України, про що складено протокол затримання, все одно протягом двадцяти чотирьох їй з моменту затримання мав бути вручено письмове повідомлення про підозру. І як цілком слушно зауважує Я. П. Янович, найбільш проблемним питанням під час фактичного затримання є відсутність правової процедури точної фіксації моменту обмеження особи у здійсненні нею права на вільне пересування, що впливає на правильне обчислення процесуальних строків повідомлення затриманій особі про підозру (ч. 2 ст. 278 КПК).

У ст. 278 КПК України законодавцем передбачені обов'язкові випадки повідомлення особі про підозру, а саме це стосується: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, на нашу думку,

велике практичне значення має встановлення підстав, або як їх визначив законодавець – випадків, для повідомлення особі про підозру, адже саме за їх наявності пред'явлену підозру можна вважати законною та обґрунтованою.

Убачається, що з юридичної точки зору не зовсім влучним є вказівка законодавця на випадки повідомлення про підозру, а не про підстави. Це, в свою чергу, викликає певні труднощі щодо чіткого розуміння поняття «випадків», оскільки в чинному кримінальному процесуальному законодавстві України не визначено, що саме необхідно розуміти під цією дефініцією. На нашу думку, під випадками (підставами) повідомлення особі про підозру слід розуміти сукупність таких фактичних даних (доказів), за наявності яких уповноважені особи (слідчий, прокурор) зможуть скласти та вручити особі письмове повідомлення про підозру. Виходячи з цього, можна констатувати, що саме обґрунтована підозра є тим об'єктивним фактором, який дає можливість визнати особу причетною у вчиненні конкретного злочину. Разом з тим, як убачається з приписів п. 10 ч. 1 ст. 303 КПК України, повідомлення слідчого, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом може бути оскаржено підозрюваним, його захисником чи законним представником. Вважаємо, що надання підозрюваному, його захиснику чи законному представнику право оскаржити повідомлення про підозру є позитивним моментом. Тим часом, законодавець залишив відкритим питання: а що можна оскаржити – процесуальний порядок повідомлення; недотримання вимог, що ставляться до його змісту; правову кваліфікацію тощо. Це, звісно, негативно впливає як на забезпечення прав підозрюваного, так і проведення досудового розслідування загалом, адже може стати маніпуляційним чинним з боку заінтересованих осіб стосовно процесуальної діяльності слідчого, прокурора. Тож, зазначене питання потребує свого комплексного вивчення з метою напрацювання необхідним пропозицій з удосконалення положень КПК України.

Резюмуючи проведене дослідження, можна зазначити, що з розвитком змагального характеру кримінального процесу особливої ваги набувають питання забезпечення прав учасників кримінального провадження, в тому числі підозрюваного. Також концептуального переосмислення потребують питання щодо діяльності професійних учасників кримінального процесу, зокрема захисника, оскільки від їх компетентності залежить забезпечення права підозрюваному на захист. Тим паче, що чинним Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» істотно розширено права адвоката на збирання відомостей про факти, що можуть бути використані як докази, застосування технічних засобів, фіксування процесуальних дій, в яких він бере участь.

Проблеми забезпечення захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях України

Васильчук М.В., аспірант

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

З моменту анексії автономної республіки Крим минуло шість років. За цей час абсолютна більшість жителів окупованого півострова отримали російські паспорти. Дійсність цих документів не визнана Україною та майже усіма країнами ООН [1]. В той же час значна частина українських громадян не має змогу отримати легітимні українські паспорти, щоб пересуватись по території України та інших країнах світу. Незважаючи на анексію півострова Росією, переміщатись туди населення Криму також не здатне з декількох причин.

По-перше, Крим та Росія не мають прямого транспортного сполучення. Їх поєднує лише періодично функціонуючий міст через Керченську протоку та авіаційне авіасполучення.

По-друге, катастрофічне падіння економіки, яке відбулося після анексії півострова робить наявні транспортні послуги занадто дорогими для місцевого населення.

Засудження таких дій з боку ООН та інших міжнародних інституцій були проігноровані керівництвом Російської Федерації. А відсутність адекватної реакції на фактичний перегляд результатів Ялтинської конференції Росією створив прецедент у міжнародному праві. Починаючи від 1945 року жодна країна у Європі не анексувала окремі частини іншої визнаної суверенної держави.

Розширюючи конфронтацію з Україною, Президент Росії 24 квітня 2019 року підписує закон «Про визначення в гуманітарних цілях категорій осіб, які мають право звертатись із заявами про прийняття громадянства Російської Федерації у спрощеному порядку» [2], згідно з яким усі жителі Донецької та Луганської областей можуть отримати російське громадянство, написавши заяву у відповідному окупаційному органі на тимчасово окупованій території. Разом з тим, на територіях не підконтрольних Україні, вводяться обмеження на використання українського паспорта [3]. Отже, мешканці окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО) вимушені приймати громадянство країни-агресора. Європейська рада засудила подібні кроки російського керівництва та 20 липня 2019 року визнала недійсними російські документи видані на окупованих територіях. Реалізуючи прийняте рішення Єврокомісія і Європейська служба зовнішніх зв'язків розробила інструкцію для європейських країн та країн, що не входять до шенгенської зони. У інструкції вказаний порядок отримання віз та безвізовий в'їзд українських громадян, які проживають на тимчасово окупованих територіях. Зокрема, наголошується, що візи та будь-які інші документи мають отримуватись згідно чинного законодавства та під українською юрисдикцією [4].

Таким чином, ще приблизно три мільйона українських громадян стануть ізольованими від усього світу і матимуть змогу потрапити виключно на територію Російської Федерації.

Проводячи політику подальшої дискримінації по відношенні до українських громадян, 20 березня 2020 року Президент Російської Федерації видав Указ "Про внесені зміни до переліку прикордонних територій, на яких іноземні громадяни, особи без громадянства та іноземні юридичні особи не можуть мати право власності на земельні ділянки, підтверджений Указом Президента Російської Федерації від 9 січня 2011 р. № 26". Документ одразу був підданий критиці з боку українського керівництва та міжнародної спільноти, як "чергова спроба примусової інтеграції незаконно анексованого півострова до складу Росії" [5].

Провокативні дії Російської Федерації, за останній рік, мають на меті реалізувати масову паспортизацію українського і білоруського населення. Керуючись цією ідеєю президент Путін В.В. підписав Федеральний закон «Про зміни до статті 33¹ федерального закону «Про громадянство Російської федерації», у якому громадяни України та Білорусії прирівнюються до носіїв російської мови [6].

Кількість українських громадян, які стали заручниками російських окупаційних сил вимагає від України рішучих дій та залучення міжнародних партнерів для вирішення цієї проблеми. Спроби ключових країн міжнародної арени вплинути на ситуацію не принесли успіху, а введені санкції за порушенні норми міжнародного права викликають лише обурення від офіційного Кремля. Розробка нової стратегії боротьби проти російської експансії актуальна не лише для України але і інших країн, які межують з Російською Федерацією. Якщо ігнорувати агресивне розмиття кордонів, то в певний момент поняття громадянства може перейти від юридичного до філософського визначення, а правовий порядок суверенних держав буде остаточно встановлюватись за «правом сильнішого».

Література

1. Territorial integrity of Ukraine. United Nations General Assembly. 2014. URL: https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/68/L.39
2. Указ об определении в гуманитарных целях категорий лиц, имеющих право обратиться с заявлениями о приёме в гражданство России в упрощённом порядке. Официальные сетевые ресурсы Президента России. 2020. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/60358>

3. Положение о паспорте гражданина «Донецкой Народной Республики» 2019 года. Указ главы террористичної організації "Донецька народна республіка". 2019. URL: https://denis-pushilin.ru/doc/ukazy/Ukaz_N77_22032019.pdf.
4. EU guidance on the handling of visa applications from residents of Ukraine's Donetsk and Luhansk regions. An official website of the European Union. 2019. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_19_5975.
5. Заява прес-секретаря відносно російського указу про власність на землі, що стосується Криму, Україна. Європейська служба зовнішніх зв'язків. 2020. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/76890/node/76890_ru
6. Федеральный закон «О внесении изменений в статью 331 Федерального закона «О гражданстве Российской Федерации». Официальные сетевые ресурсы Президента России. 2020. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/63025>

Порівняльно-правовий аналіз процесуальної компетенції конституційних судів

Вольська І.В., аспірантка

Науковий керівник:

Щербанюк О.В., д.ю.н., доцентка

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У всьому світі декілька країн запроваджено механізми, покликані гарантувати розповсюдження конституційних положень в умовах можливих порушень діями державних держав, використовуючи для цього різні форми та інститути. Однак найбільш розповсюдженою системою була так звана юрисдикційна система, яка полягає у праві здійснювати контроль за конституційністю актів публічної влади. На нашу думку, слід проаналізувати процесуальну компетенцію конституційних судів.

Компетенція Верховного Суду США при здійсненні конституційного судочинства полягає у юрисдикції як суду Федерації та у справах, що стосуються закордонного дипломатичного корпусу; компетенції судового розгляду (контролю за конституційністю), який здійснюється дифузно. Щодо останнього, то в цій частині приймається і вирішується лише невелика частина справ, які надходять до Суду. Верховний Суд отримує понад 10 000 справ на рік. З цієї загальної кількості близько 100 приймаються на пленарному засіданні з викладенням повного рішення. В інших 50-60 додаткових справах Суд приймає лише скорочені рішення. Для того, щоб справу було допущено, Суд повинен надати лист *certiorari* (лист-реквізит до нижчого суду), після схвалення чотирьох із дев'яти суддів, зі списку відбору, підготовленого головним суддею¹.

Компетенція Верховного суду Канади при реалізації конституційного правосуддя полягає у конституційному контролі; загальній апеляційній юрисдикції щодо рішень федеральних та провінційних судів; консультативній компетенції з питань конституційності федерального чи провінційного законодавства, розподілу федеральних повноважень та серед держав, серед інших. Апеляція до Суду, яка є компетентною як щодо Загального закону англофонних провінцій, так і для романо-германської системи, прийнятого в Квебеку, підлягає апеляційному рішенням².

Компетенція Конституційного суду Чилі полягає у концентрованому контролі (абстрактному і конкретному). Репресивний контроль здійснюється через вимоги непридатності (випадкові та конкретні) або неконституційних дій. Превентивний контроль може бути обов'язковим, на вимогу законних органів влади, або обов'язковим стосовно тлумачення Конституції, конституційних законів про органічні органи та міжнародних договорів. Суд здійснює превентивний та факультативний контроль за проектами

¹ United States Supreme Court, The Justice's Caseload. URL: <http://www.supremecourtus.gov/about/justiccaseload.pdf>

² Supreme Court of Canada. URL: <http://www.scc-csc.gc.ca/home-accueil/index-eng.asp>

конституційної реформи та міжнародними договорами, що подаються на ратифікацію в Конгрес. Він також вирішує питання щодо конституційності судових рішень вищих судових інстанцій (Верховного суду та апеляційних судів) та Виборчого кваліфікаційного суду. Інші компетенції: вирішення конфлікту компетенцій між судовою та політичною чи адміністративною владою; оцінка несумісності та причин припинення виборчих мандатів; декларація про неконституційність організацій, рухів чи політичних партій, а також рішення державних органів, що спричинили цю неконституційність¹.

Повноваження Конституційного трибуналу Колумбії, а саме: сконцентрований та розсіяний контроль конституційності (остання апеляція лише щодо конституційних прав) законів, декретів із силою закону та законодавчих актів реформування Конституції; рішення конституційності заклику до референдум або Установчі збори з питань реформування Конституції, референдумів та національних референдумів; контроль конституційності урядових постанов під час виключення; превентивний контроль за конституційністю законопроектів; рішення про доцільність міжнародних договорів².

Компетенції Конституційного трибуналу Перу: концентрований контроль конституційності (неконституційні дії); випадковий (апеляційний) контроль конституційності, лише в тих, що називаються конституційними процесами: *habeas corpus*, *amparo*, *habeas data* та виконавчі дії; вирішення компетенційних конфліктів. Слід зазначити, що контроль за конституційністю в Перу є подвійним або паралельним, з розмитою системою, яку здійснює вся судова влада та система, зосереджена в конституційному суді³.

Повноваження Конституційного суду Туреччини: абстрактний контроль конституційності з ініціативи конституційно визначених суб'єктів; випадковий контроль конституційності (конституційне заперечення) з ініціативи суддів та нижчих судів, після провокація з боку; контроль конституційності змін, що стосуються формального аспекту, змін до Конституції (двома третинами Суду). В Туреччині не існує перевірки конституційності міжнародних договорів. У разі випадкового контролю а) Суд повинен продовжити рішення протягом максимум п'яти місяців, за покарання справи, вирішеної нижчим судом (кво), та б) після відхилення, неконституційність не може бути заявлена знову до моменту опублікування рішення минуло десять років. Інші функції Суду включають: суд над вищими посадовими особами, аудит та розпуск політичних партій, апеляційний суд щодо припинення прерогатив або втрати мандату парламентарів⁴.

Компетенції Конституційної ради Лівану: концентрований контроль конституційності законів за ініціативою Президента Республіки, Палати депутатів, Ради Міністрів чи не менше десяти депутатів. Голови юридично визнаних релігійних громад мають легітимність перед Радою щодо особистого статусу, свободи совісті, здійснення культу та релігійної освіти⁵.

Отже, головною метою діяльності конституційних судів полягає у забезпеченні через механізм конституційного контролю верховенства Конституції, пріоритету прав і свобод людини і громадянина в усіх сферах суспільного та державного життя.

Література

1. United States Supreme Court, The Justice's Caseload. URL: <http://www.supremecourtus.gov/about/justicecaseload.pdf>

¹ Humberto Nogueira. "La ampliación de las competencias de control de constitucionalidad del Tribunal Constitucional chileno y la ampliación de la fuerza normativa de sus sentencias de acuerdo con la reforma constitucional de 2005". Revista Iberoamericana de Derecho Procesal Constitucional, vol. 6, 2006. Disponíbel em http://www.iidpc.org/revistas/6/289_311.pdf

² Flávio José. "O Supremo Tribunal Federal Brasileiro e outros Tribunais constitucionais sul-americanos: breve estudo comparado". In Revista de Direito Constitucional e Internacional, ano 15, nº 58, jan.-mar./2007, p. 51-77.

³ Tribunal Constitucional. URL: <http://www.tc.gob.pe/infotc.html#11>

⁴ The Constitutional Court of Turkey. Disponíbel em <http://www.anayasa.gov.tr/eskisine/engconst/COURT.HTM>

⁵ Conseil Constitutionnel. Disponíbel em <http://www.conseil-constitutionnel.gov.lb/fr/index.html>

2. Supreme Court of Canada. URL: <http://www.scc-csc.gc.ca/home-accueil/index-eng.asp>
3. Humberto Nogueira. "La ampliación de las competencias de control de constitucionalidad del Tribunal Constitucional chileno y la ampliación de la fuerza normativa de sus sentencias de acuerdo con la reforma constitucional de 2005". Revista Iberoamericana de Derecho Procesal Constitucional, vol. 6, 2006. URL: http://www.iidpc.org/revistas/6/289_311.pdf
4. Flávio José. "O Supremo Tribunal Federal Brasileiro e outros Tribunais constitucionais sul-americanos: breve estudo comparado". In Revista de Direito Constitucional e Internacional, ano 15, nº 58, jan.-mar./2007, p. 51-77.
5. Tribunal Constitucional. URL: <http://www.tc.gob.pe//infotc.html#11>
6. The Constitutional Court of Turkey. URL: <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/engconst/COURT.HTM>
7. Conseil Constitutionnel. URL: <http://www.conseil-constitutionnel.gov.lb/fr/index.html>

«Правило ясного значення» як складова правової визначеності

*Дмитрієва М.М., аспірантка
Запорізький національний університет*

Основоположним у наближенні України до європейського правового простору є дотримання принципу верховенства права, складовою якого є правова визначеність. Важлива роль і значення правової визначеності визнається на рівні законотворчості, правозастосування і правореалізації. На необхідності правової визначеності неодноразово наголошували Конституційний Суд України, ЄСПЛ.

Упродовж останніх років у вітчизняній юридичній науці проблемам правової визначеності приділяється все більша увага з боку відомих учених, зокрема таких як: О. Беяневич, С. Головатий, М. Козюбра, Ю. Матвєєва, С. Погребняк, А. Приймак, М. Савчин, А. Хворостянкіна та інші. Попри відмінності у тлумаченні змісту й особливостей правової визначеності, спільною для науковців є думка, що правова визначеність – це загальний і складний за змістом принцип, елемент верховенства права, який передбачає низку вимог до прийняття, дії та застосування нормативно-правових актів і обов'язковості виконання судових рішень.

Грунтовність розуміння принципу правової визначеності пов'язана також із особливостями його тлумачення у різних правових системах, а також близьких, але не тотожних підходів і принципів. У контексті зазначеного, на увагу заслуговує поширене в англо-американській правовій системі правило «ясного значення», згідно якого суд повинен так тлумачити законодавчий акт, щоб його слова набули ясного (адекватного) змісту, за винятком, коли це може призвести до абсурдного результату» [1, с. 58].

Слід зауважити, що правило «ясного значення», яке було досить поширеним у правовій системі США з часом було забуте, до нього перестали звертатися судді. Критики й опоненти правила «ясного значення» вважали, що воно «базується на помилковому твердженні, ніби слова мають фіксований зміст», і наголошують, що вони «є лише загальними символами, котрі вживаються для спілкування – тобто, їх застосування не обмежується законодавчим процесом» [2]. Як стверджував судця Холмс (Holmes), «слово є не кристалом прозорим і незмінним, а лише шкірою живої думки, зміст його може змінюватися відповідно до обставин і часу, в яких його вживають» [3] Більше того, правило «ясного значення» може послужити причиною гіршого юридичного втручання, ніж те, якого хотіли уникнути: «чому суддям повинно бути дозволено нав'язувати своє власне чи якоїсь гіпотетичної особи розуміння слів законодавчого акта, замість того щоб звернутися до першої законодавчої інстанції?» [4]. Аналіз позицій критиків правила «ясного значення» свідчить, що вони не є абсолютно безпідставними. Дійсно, у багатьох випадках терміни, слова є неоднозначними, їх можна тлумачити в декількох аспектах, у вузькому й широкому сенсі. Окрім того, суб'єкт законодавчого акта має переважне право у тлумаченні слів і термінів.

Водночас, на увагу заслуговують і міркування прибічників правила «ясного значення», серед них – два основних аргументи. Перший полягає в тому, що на їх думку, законодавець прийняв, а виконавець застосував положення законодавчого акта, а не доповідь комітету чи промову прибічника або противника згаданого правила. За словами судді Джексона (Jackson), «тлумачення закону є справою Конгресу». На його погляд, потрібно завжди дотримуватися духу і букви законодавчих актів, окрім випадків, коли вони «безвихідно двозначні». Це дає змогу суду включитися вислухати сторони і не загрузнути у «політичних суперечках», які супроводжують процес. Другий аргумент полягає в тому, що звичайні люди і більшість юристів сприймають лише текст законодавчих актів і не мають доступу до матеріалів з історії їх творення та застосування. Вони не можуть взяти участь у законотворчих дебатах, змінювати законодавчі положення. Тобто це правило не дає змоги зробити право недоступним для більшості громадян країни [5]. Таким чином, для правозастосовного органа вкрай важливим є дотримання букви й духу закону, що спрощує розуміння закону сторонами судового процесу, сприяє економії часу й ресурсів, робить його доступнішим для громадськості.

Тенденція у бік застосування правила «ясного значення» намітилася наприкінці 80-х років ХХ ст. у США під впливом судді Скалія (*Scalia*). Так, у 1981 р. Верховний суд визнав, що він завжди надавав перевагу наявному тексту законодавчого акта над історією його створення застосування [6]. Проте у 1989 та 1990 рр. відповідно лише в 10 з 65 і 19 з 55 випадках інтерпретацію законодавчих актів було здійснено без жодних посилань на історію створення [7]. При цьому, у разі зверненні до історії законодавчого акта «встановлюється ціннісна ієрархія різних її етапів». На думку В.Бернхейма неабияке значення мають і доповіді законодавчих комітетів, які їх вивчали, слухали заяви та аргументи за і проти них і голосували за законодавчі акти. Доповіді комітетів вважаються важливими для інтерпретації законодавчих актів тому, що в них міститься інформація про ефективність пропонованих законопроектів, на яку покладаються законодавці під час голосування щодо них [1, с. 60].

Аналіз зазначених позицій і аргументів прихильників і критиків правила «ясного значення» дає підстави зробити висновок, що розв'язання цієї проблеми знаходиться у декількох площинах. Правило «ясного значення» працює, насамперед, тоді коли правовим актом врегульовуються відносно нескладні суспільні відносини. Наприкінці ХХ – перші два десятиліття ХХІ ст. правове регулювання суспільних відносин ускладнилося внаслідок багатьох чинників, зокрема поглиблення взаємозв'язку імперативного й диспозитивного методів правового регулювання, конвергенції приватного й публічного права, поширення міжнародних і європейських правових стандартів тощо. А тому доцільність застосування правила «ясного значення» знижується. Ефективність його залежить і від того, наскільки часовий проміжок між його прийняттям і застосуванням тривалим. Чим більшим є цей проміжок, тим більше зростає необхідність у відступі від правила «ясного значення». Як слушно зазначає Р. Познер: «навіть у системі, більш ієрархічній та однорідній, ніж судова система, тлумачення все одно залишається процесом творчим, а не механічним. Це є спроба вгледіти сенсу в ситуації, а не просто в тексті або іншій переданій інформації. Коли судді зіштовхуються з нечіткими законами, то вони, подібно до молодших офіцерів, що здибуються з нечіткими наказами, мають напружити всю свою уяву та проникливість і спробувати (незважаючи на те, що значна частина цих спроб приречена на невдачі) поставити себе на місце законодавців, котрі ухвалили статут, що його доводиться тлумачити суддям. Вони не можуть лише аналізувати прямі значення слів – вони повинні спробувати зрозуміти ту проблему, яка стояла перед законодавцями» [8, с.267]. Важливу роль у застосуванні правила «ясного значення» має також і пануючий тип праворозуміння. Позитивістське праворозуміння якраз і ґрунтується на чіткому дотриманні букви закону і, навпаки, природне праворозуміння передбачає звернення до сутності норми, історії її прийняття, відповідності новим нормам і новим правовим стандартам. Саме тому, у сучасних правових системах все більше звертаються до «духу» закону, його сенсу. Важливим у

вирішенні цієї проблеми є також дотримання принципу правової визначеності, що й стане предметом подальшого дослідження.

Література

1. Берхем В. Вступ до права та правової системи США. Перекл. з англ. К.: Україна, 1999. 554 с.
2. A Re-evaluation of the Use of Legislative History in the Federal Courts, 52 Colum. L. Rev. 125, 134 (1952).
3. *Towne v. Eisner*, 245 U.S. 418, 425 (1918).
4. John M. Kernochan. Statutory Interpretation, An Outline of Method, 3 Dalhousie L.J. 333, 342 (1975).
5. Див. *Schwegmann Brothers v. Calvert Distillers Corp.*, 341 U.S. 384, 395 (1951).
6. Patricia Wald. Some Observations on the Use of Legislative History in the 1981 Supreme Court Term, 68 Iowa L. Rev. 195, 197 (1983).
7. Див. Stephen Breyer. The Uses of Legislative History in Interpreting Statutes, 65 S. Cal. L. Rev. 845, 846 (1992).
8. Познер Р. Проблеми юриспруденції. Перекл. з англ. С. Савченка. К.: Акта, 2004. Видано за домовл. з «Harvard University Press». 488 с.

Адміністративно-правове регулювання інвестиційної діяльності: досвід Німеччини та Великобританії

*Жуков М.С., аспірант
Запорізький національний університет*

Інвестиційна привабливість країни та висока ефективність функціонування наявної в ній системи адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності є взаємозалежними поняттями. Саме наявність достатньої, але не надмірної нормативно-правової бази, проста та швидка процедура залучення іноземних інвестицій, швидкість та легкість отримання адміністративної послуги, а також наявна система публічної адміністрації, із відсутністю, умовно, зайвих суб'єктів, що призводить до надмірного регулювання діяльності, або ж до дублювання функцій одного органу державної влади іншим, є чинниками, які і зумовлюють потрапляння країни на перші позиції рейтингу *Doing Business*, що у свою чергу демонструє високий рівень інвестиційної привабливості країни.

Традиційними учасниками даного рейтингу, які входять у тридцятку найбільш інвестиційно привабливих країн, в яких діють прості процедури ведення бізнесу, в яких наявним є високий рівень захисту прав інвесторів, є наступні: Франція, Велика Британія, ФРН, США, Сінгапур. Україна за останнім рейтингом *Doing Business-2020* посіла 64-й рядок зі 190 країн [1]. Для порівняння, у 2018 році Україна посіла 76 рядок [3], а у 2019 році – 71 [2]. У свою чергу, це вказує на тенденцію прогресу у сфері інвестиційної привабливості України.

Водночас, якщо Україна має намір через 5 років замість 60-го рядка потрапити у тридцятку, доцільним є вивчення зарубіжного досвіду у сфері адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, що включає в себе: досвід розбудови системи органів та досвід регулювання інвестиційної діяльності в нормативно-правових актах.

Питання адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності зарубіжних країн досліджували такі вчені, як: К.Ю. Хрімлі, К.А. Богданова, Ю.М. Попова, А.В. Кирін, В.С. Махійко.

Враховуючи зазначене, актуальність дослідження зарубіжного досвіду найбільш інвестиційно привабливих країн світу полягає у необхідності вдосконалення системи адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності України. Лише у випадку постійного вдосконалення такого регулювання, Україна зможе піднятися у рейтингу *Doing*

Business та стати ще більш інвестиційно привабливою, що, у свою чергу, позитивним чином вплине на економічний розвиток країни, в цілому.

Адміністративно-правове регулювання інвестиційної діяльності у ФРН.

У ФРН існують такі законодавчі акти, які містять норми щодо регулювання інвестиційної діяльності: Закон «Про зовнішні економічні зв'язки» та «Про кредити». Згідно з цими Законами, у ФРН немає законодавчих обмежень на рух капіталу, на обсяг і характер валютних угод, а також на фінансування іноземних компаній на місцевому ринку позикового капіталу. Що стосується отримання ліцензій на будь-яку діяльність, у Німеччині уведено ліцензії для діяльності в деяких галузях економіки: медичній, фармацевтичній, транспортній, страховій, банківській, а також діяльність у готельному і ресторанному бізнесі [4, с. 79].

У 2013 році на заміну Закону про інвестиції в німецькому Бундестазі було прийнято Інвестиційний кодекс (Kapitalanlagegesetzbuch). В основу даного нормативно-правового акту, окрім вже існуючих норм національного законодавства була покладена Директива Європейського союзу 2011/61 щодо розпорядників альтернативних інвестиційних фондів та Директива Європейського союзу 2009/65 щодо спільного інвестування. Даний кодекс нормативно закріплює процедуру адміністрування усіх інвестиційних фондів.

Менеджером усіх інвестиційних фондів є керуюча капіталом компанія, яка є фінансовою установою та здійснює управління активами. Питання отримання дозволу на здійснення діяльності керуючою компанією також регламентовано даним кодексом. Так, відповідно до параграфу 20 Кодексу така діяльність вимагає відповідного схвалення федеративним агентством [5].

Особливістю системи адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності ФРН є те, що окрім національних органів, таких як Федеративне агентство (Bundesanstalt) функціонують ще й органи Європейського союзу. Так, відповідно до параграфу 9 Кодексу Федеративне агентство (Bundesanstalt) тісно співпрацює із Європейським органом з цінних паперів та ринків (Europäischen Wertpapier- und Marktaufsichtsbehörde), Європейською комісією системного ризику (Europäischen Ausschuss für Systemrisiken), в частині надання останнім інформації щодо керуючих компаній, у відповідності до вимог Директиви Європейського союзу № 231/2013 [5].

Адміністративно-правове регулювання інвестиційної діяльності Великої Британії.

У Великій Британії немає внутрішньої законодавчої бази, яка спеціально регулює прямі іноземні інвестиції. Не існує також формального розмежування політики між внутрішніми та іноземними інвестиціями у Великобританії. Однак існує низка засобів, за допомогою яких уряд може втручатися в операції, зокрема, які можуть порушити питання національної безпеки.

Багато угод, пов'язаних із придбанням підприємств Великобританії, підлягають перегляду з точки зору законодавства про конкуренцію (тобто, оцінки того, чи матиме злиття істотний негативний вплив на конкуренцію). Огляд проводиться в режимі контролю за злиттями у Великобританії, встановленому Законом про підприємства 2002 (the Enterprise Act).

Уряд Великобританії також може втрутитися, щоб переглянути умови інвестиційних угод з точки зору захисту суспільних інтересів Великобританії, у тому числі стосовно угод, що викликають занепокоєння щодо національної безпеки (включаючи громадську безпеку), плюралізму ЗМІ або фінансової стабільності. Повноваження уряду втручатися в інвестиційні угоди щодо злиття підприємств, які зачіпають державні інтереси, містяться в Законі про підприємство.

Урядові чи незалежні регуляторні органи застосовують механізми ліцензування чи дозволу, що дозволяють контролювати осіб, які здійснюють діяльність у певних галузях (електроенергія, газ, ядерна енергія, водопостачання).

У цілому, в сфері інвестиційної діяльності для національного та іноземного інвестора діє однаковий правовий режим, однак існують і певні обмеження щодо залучення іноземних інвестицій, які, зокрема, пов'язані із захистом національних інтересів.

Не дивлячись на можливість втручання урядом в інвестиційну діяльність, випадки такого втручання є скоріше виключенням. Так, з 2002 року по 2019 рік було всього 8 випадків втручання уряду.

У Великій Британії функціонує Департамент міжнародної торгівлі (DIT), що є урядовим департаментом, який допомагає просувати Великобританію як інвестиційно привабливу країну та допомагає закордонним компаніям розвиватися у Великобританії. Департамент надає іноземним компаніям інформацію про початок бізнесу або про особливості його розвитку у Великобританії, а також може надати підтримку внутрішнім інвесторам Великобританії, які прагнуть створити компанії у Великобританії.

Крім того, відповідно до Закону про промисловість Державний секретар може втрутитися в угоду щодо придбання іноземним інвестором підприємства, яке повністю або частково займається оборонною промисловістю та має особливе значення для Великобританії [6, с. 232-240].

Таким чином, у Великій Британії, здійснення інвестиційної діяльності, в цілому є вільним, однак уряд має право здійснювати моніторинг інвестиційних угод та у тому випадку, коли вони можуть завдати шкоди національним інтересам, заборонити їх.

Іноземні інвестори у Великобританії захищаються міжнародно-правовими договорами укладеними урядом Великої Британії з іншими країнами.

Враховуючи зазначене, вивчення питання адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності зарубіжних країн має важливе значення для розвитку такого регулювання в Україні. У таких країнах як Німеччина та Велика Британія відсутніми є складні процедури, пов'язані із отриманням дозволів, із реєстрацією інвестиційних договорів. Не виглядає і надмірною нормативно-правова база у сфері інвестування в цих країнах. Таким чином, іноземні інвестори, рівно як і національні інвестори мають широкую свободу у сфері інвестиційної діяльності. Водночас, передбачається механізм втручання держави в інвестиційні відносини сторін, в тому випадку, коли вона бачить ризик для національної безпеки та державних інтересів.

Література

1. Doing Business 2020. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf>.
2. Doing Business 2019. URL: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf.
3. Doing Business 2018. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf>.
4. Кельдер Т.Л. Державне регулювання міжнародної економічної діяльності в умовах глобалізації. *Вісник Запорізького національного університету: Економічні науки*. 2010. № 1 (5). С. 148–153.
5. Kapitalanlagegesetzbuch (KAGB). URL: <https://www.buzer.de/gesetz/10756/index.htm>.
6. Calvin S Goldman QS, Michael Koch. The foreign investment regulation review. URL: https://thelawreviews.co.uk/digital_assets/d95a6039-d1f2-42b0-8458-f7d43f08d307/The-Foreign-Investment-Regulation-Law-Review---Edition-7.pdf.

Оптимізація здійснення державної політики у сфері поводження з відходами в Україні

Зайкова Л.М., аспірантка

Національний університет «Дніпровська політехніка»

Сучасні темпи розвитку суспільства у різних його напрямках зумовлюють уряди багатьох країн світу до розроблення ефективних шляхів поводження з відходами, проте, проблема забруднення навколишнього середовища досі лишається невирішеною.

Аналізуючи офіційні дані Державної служби статистики України ми можемо простежити певну динаміку щодо поводження з відходами.

Так, останніми роками загальний обсяг накопичених в Україні відходів за усіма класами небезпеки дещо знизився. Зокрема, упродовж 2013 року зібрано 14,5 млн. тонн побутових та подібних відходів (318,7 кг – на одну особу), а вже у 2018 році – 11,8 млн. тонн, або 280,5 кг у розрахунку на одну особу [1].

Однак зниження обсягу накопичення відходів є досить умовним і пов'язано з неможливістю врахувати відходи на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей та в анексованому Криму.

Також, причиною зменшення обсягів утворення відходів є економічна складова, обумовлена зменшенням потужностей у промисловому виробництві.

При цьому, необхідно констатувати, що навантаження на сміттєві полігони поступово збільшується, з'являється безліч стихійних звалищ побутових відходів, які вже стали частиною міських та приміських територій.

Відтак, сьогодні Україна належить до числа країн з найбільшими обсягами утворення та нагромадження відходів: 4157 паспортизованих полігонів твердих побутових відходів, які займають площу 7,4 тис. гектарів. Також є 3298 несанкціонованих звалищ [2, с.12,13].

Разом з цим, в Україні спостерігається поступовий перехід сучасних підприємств на екологічно безпечні технології виробництва. Однак, недостатня ефективність нормативно-правової бази значно ускладнює адаптацію внутрішнього ринку поводження з відходами до умов світової економіки.

Так, за даними Національного інституту стратегічних досліджень в Україні щорічно утворюється майже у два рази більше відходів у розрахунку на душу населення ніж у країнах ЄС, що викликає серйозне занепокоєння, беручи до уваги вкрай недостатній рівень їх утилізації та знешкодження.

На сьогодні в Україні накопичилося близько 36 млрд. тонн відходів, що складає понад 50 тис. тонн на квадратний кілометр, з яких утилізується лише 30% промислових і 4 % побутових відходів [3, с.19].

Зазначене є наслідком того, що у багатьох населених пунктах не організовано збирання, сортування та вивезення побутових відходів, що обумовлює збільшення кількості стихійних і організованих звалищ відходів.

Трагедія на Грибовицькому сміттєзвалищі показала до яких наслідків призводить нехтування цивілізованими способами поводження з відходами [4]. Але, нажаль, такий стан сміттєзвалищ продовжує мати місце та постійно призводить до трагічних наслідків.

Отже питання поводження з відходами є вкрай актуальним на сучасному етапі розвитку України в умовах розпочатих євроінтеграційних процесів в усіх сферах життєдіяльності країни. Підписавши у 2014 році Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, Україна зробила європейський вибір, у тому числі і у сфері управління відходами.

Аналізуючи стан поводження з відходами у розвинутих Європейських країнах слід відмітити, що на теперішній час найбільш популярними є дві основні моделі поводження з відходами.

Перша – це податкова система регулювання поводження з відходами, при якій уповноважені державні органи збирають податок з виробників та імпортерів упаковки. Надалі ці фінансові кошти використовуються для організації збору та переробки відходів.

Так, у країнах ЄС спеціальне правове регулювання встановлено Директивою 94/62/ЄС про упаковку та відходи упаковки і Директивою 2004/12/ЄС, що доповнює першу. Метою Директиви 94/62/ЄС є гармонізація національних заходів щодо системи збирання та перероблення упаковки для того щоб, з одного боку, запобігти будь-якому впливу на довкілля держав-членів (а також третіх країн) або зменшити такий вплив, з іншого – забезпечити функціонування внутрішнього ринку та уникнути перешкод для торгівлі й порушень чи обмежень конкуренції в межах Співтовариства [5].

Директивою 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року врегульовано правові аспекти другої моделі поводження з відходами, запровадженої у країнах Європейського Союзу. Цим документом визначено посилення вимог до збору та переробки відходів, а також утворення спеціального оператора, який відповідатиме за збір та подальшу переробку відходів [6, с. 5,6].

Таким чином, пріоритетним напрямом у законодавстві й у практиці провідних європейських країн визначено саме запобігання утворенню відходів, а не їх утилізація. Це превентивні заходи, спрямовані на зменшення кількості відходів, їх шкідливості для людей та довкілля у майбутньому. Зокрема, це державне стимулювання безвідхідних технологій, встановлення оплати за певні предмети та пакувальні матеріали.

Отже, основою законодавчого врегулювання управління відходами у країнах Європейського Союзу є Директива 2008/98/ЄС про відходи, якою встановлено чітку пріоритетність у цій сфері, а саме: запобігання утворенню, підготовка до повторного використання, перероблення або інший тип утилізації відходів й лише в останню чергу – їх видалення [7, с. 7].

Саме таку пріоритетність надання переваг в управлінні відходами ми повинні впровадити в законодавстві і на практиці в Україні.

Проте у нашій державі, незважаючи на дороговартість та економічну необґрунтованість, надається перевага спалюванню і піролізу побутових відходів.

Натомість, Європа стрімко відмовляється від спалювання на користь повторного використання та переробки побутових відходів.

Європейська екологічна політика підтримує будівництво спеціалізованих заводів з переробки відходів, зокрема, скла та пластика. З економічної точки зору, діяльність таких підприємств дуже вигідна, оскільки приблизно 80% усіх відходів, що надходять на переробку, знаходять «друге життя» [2, с. 11].

Безперечним лідером щодо переробки відходів є Німеччина. Жодна країна Європи не переробляє і не використовує вдруге стільки ж відходів. Так, у Німеччині частка повернення сміття в корисний обіг становить 66 відсотків.

У типовому німецькому дворі чи будинку можна зустріти, як мінімум, 5 різнокольорових контейнерів для сортування сміття (чорний – для несортованого сміття, коричневий – для органічних відходів, синій – для паперу, жовтий – для упаковки і пластику, зелений – для кольорового скла, зелений з білою смугою – для безбарвного). Щорічно кожен житель Німеччини отримує поштою інформаційний лист з детальним описом про графік роботи служб сортування відходів на наступний рік.

Показник утилізації у середньому по Європі складає 46 відсотків. За Німеччиною в рейтингу країн з найбільш ефективною переробкою сміття розташувалися Австрія – тут частка повернення відходів становить 58 % та Словенія з Бельгією (по 54 %), Швеція – 48,9%, Франція – 41,7 %, Іспанія – 29,7%. Найменш ефективними в питанні вторинної переробки відходів виявилися Греція (17 %), Румунія (13,3 %) та Мальта (7,1 %) [8].

При цьому, Україна на сьогодні близько 94% усіх побутових відходів відправляє на сміттєзвалища.

Для виконання вимог ЄС щодо управління та ефективної утилізації відходів, особливо побутових, в Україні повинні бути запроваджені сучасні системи їх роздільного збирання, використання або знищення, що разом із тим має бути екологічним та енергоефективним.

Управління у сфері поводження з відходами поряд з необхідністю формування належної сучасної інфраструктури повинно передбачати вільний доступ жителів територіальних громад до інформації про відходи. Запровадження, реалізація та розвиток таких програм у державі є можливим лише за умови формування системи нормативно-правових актів різного рівня у сфері поводження з відходами, що належить до сфери природоохоронного права.

У статті 2 Закону України «Про відходи» визначено основні закони України, які складають національне законодавство про відходи [9].

Однак, наявність достатньо широкого спектру чинного законодавства у сфері поводження з відходами не можна назвати ефективним, а визначені статтею 3 Закону України «Про відходи» основні завдання законодавства у сфері поводження з відходами є надто загальними та їх вкрай складно назвати визначеними. Про це яскраво свідчать реалії сьогодення: нелегальні, «хаотичні» сміттєзвалища по всій території країни, задимлені полігони ТПВ, переповнені сміттєві контейнери у містах, неврегульованість вивезення відходів, практична відсутність сортувальної практики, тощо.

Притаманний для України підхід реформування законодавства шляхом внесення правок до дійсних нормативних актів не здатний конкурувати з плановим підходом, що розповсюджений у розвинених європейських країнах. Величезна кількість малих змін призводить до відсутності узгодженості та системності у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

На теперішній час в Україні вже передбачений обов'язок створення умов для реалізації роздільного збирання побутових відходів (ст. 32 Закону України «Про відходи»), проте на сьогодні ця норма практично не працює, відходи майже у повному обсязі відправляються на полігони.

Задля дієвості зазначеної правової норми необхідно запровадити ряд просвітніх та адміністративно-управлінських заходів, зокрема: провести системну інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення, повсюдно стимулювати організацію роздільного збору відходів, встановлення та запуск ліній з сортування сміття, а також налагодження переробки відходів, що мають ресурсну цінність. З огляду на вкрай складну ситуацію щодо управління відходами та необхідністю виведення цієї сфери з кризового стану, життєво важливо визначити правильні пріоритети, на кшталт того, як це вирішено у країнах Європейського Союзу.

Література

1. Економічна статистика. Навколишнє природне середовище. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Дригваль І.О., Волошина Н.О. Міжнародний досвід у сфері поводження з відходами. Інновації у сфері поводження з відходами: досвід та практика. Матеріали науково-практичної конференції, 16 квітня 2019 року. – Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24454/1/Innovatsii%20U%20Sferi%20Povodzhenia%20Z%20Vidkhodamy%20Dosvid%20Ta%20Praktyka_2019.pdf
3. Кустовський Є.О., Лавріненко В.М. Порівняльний аналіз підходів до поводження з відходами в Україні та ЄС. Інновації у сфері поводження з відходами: досвід та практика. Матеріали науково-практичної конференції, 16 квітня 2019 року. – Київ: Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2019. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/24454/1/Innovatsii%20U%20Sferi%20Povodzhenia%20Z%20Vidkhodamy%20Dosvid%20Ta%20Praktyka_2019.pdf
4. Грибовицька трагедія. Прокуратура дала відповідь на головне питання. URL: https://lviv.gp.gov.ua/ua/zmi_pro_nas.html?_m=publications&_t=rec&id=202369&fp=20
5. Канцурак В.В., Проблеми законодавчого регулювання поводження з відходами упаковки в Україні. URL: https://jurliga.ligazakon.net/experts/203/736_problemi-zakonodavchogo-regulyuvannya-povodzhennya-z-vidkhodami-upakovki-v-ukran
6. Проект ЄС «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні Секторальної бюджетної підтримки» Управління відходами та ресурсами: короткий опис Директив ЄС та графіку їх реалізації. URL: <http://www.if.gov.ua/files/uploads/%8.pdf>
7. Кращі європейські практики управління відходами (посібник) / А. Войціховська, О. Кравченко, О. Мелень-Забрамна, М. Панькевич, [за заг. ред. О. Кравченко]. Львів: Видавництво Компанія «Манускрипт», 2019. 64 с.

8. Кореновська С. У Німеччині повертають у корисний обіг дві третини відходів. URL: <https://p.dw.com/p/2wFmO>
9. Про відходи. Закон України від 5 березня 1998 року № 187/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80>

Переміщення (пересилання) міжнародних поштових та експрес-відправлень через митний кордон України

Іванович С.І., аспірант

Університет митної справи та фінансів

Відповідно до ст. 233 Митного кодексу України (далі – МК України) [1] митний контроль та митне оформлення товарів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України в міжнародних поштових відправленнях (далі – МПВ), здійснюються в місцях міжнародного поштового обміну (далі – ММПО) або за місцем розташування (проживання) одержувача або відправника. ММПО визначаються операторами поштового зв'язку за погодженням з Мініфраструктури України, та Держмитслужбою України. ММПО – виробничий підрозділ оператора поштового зв'язку, який здійснює оброблення МПВ, які пересилаються юридичними та фізичними особами з України, в Україну та відкритим транзитом через її територію за призначенням. У ММПО міжнародні поштові відправлення пред'являються працівнику митниці для здійснення митного контролю та митного оформлення.

Митний контроль і митне оформлення товарів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України в міжнародних експрес-відправленнях (далі – МЕВ), здійснюються в центральних (регіональних) сортувальних станціях (далі – ЦСС (РСС) або за місцем розташування (проживання) одержувача (відправника). ЦСС (РСС) визначаються та обладнуються експрес-перевізниками за погодженням з Держмитслужбою України. Інформація про центральні сортувальні станції, регіональні сортувальні станції експрес-перевізників, місця міжнародного поштового обміну операторів поштового зв'язку та підрозділи митного оформлення розміщена на офіційному порталі Держмитслужби України.

Наразі МК України встановлено наступний порядок декларування товарів, що переміщуються (пересилаються) у МПВ та МЕВ:

- декларування товарів, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України у МПВ та МЕВ, здійснюється оператором поштового зв'язку, експрес-перевізником чи декларантом (одержувачем, відправником) або уповноваженою ним особою (ст. 236 МК України);

- товари, які не є об'єктом оподаткування митними платежами, а також кореспонденція, поштові листи та листівки, література для сліпих, друковані матеріали, МЕВ документарного характеру декларуються в усній формі на підставі товаросупровідних документів (ст. 236 МК України). Декларування здійснюється оператором поштового зв'язку чи експрес-перевізником, присутності одержувача не вимагається, митний контроль та митне оформлення здійснюється за відсутності одержувача. Відповідно до ст. 374 МК України, не є об'єктом оподаткування митними платежами товари (за винятком підакцизних), що переміщуються (пересилаються) на адресу одного одержувача (юридичної або фізичної особи) в одній депеші від одного відправника у МПВ, на адресу одного одержувача (юридичної або фізичної особи) в одному вантажі експрес-перевізника від одного відправника у МЕВ, якщо їх сумарна фактурна вартість не перевищує еквівалента 150 євро. Однак, відповідно до чинного митного законодавства [2], з 01.07.2019 р. по 31.12.2020 р. р без сплати податку на додану вартість та мита можна ввозити на територію України МПВ та МЕВ, сумарна вартість яких не перевищує еквівалент 100 євро для одного одержувача-фізичної особи в одній депеші від одного відправника у МПВ або в одному вантажі експрес-перевізника від одного відправника у МЕВ.

Якщо сумарна вартість перевищує еквівалент 150 євро, нараховуються митні платежі

у розмірі: + 20 % ПДВ з сумарної вартості, яка перевищує 100 євро; якщо сумарна вартість перевищує еквівалент 10 тис. євро, нараховуються митні платежі у розмірі: + 20 % ПДВ та 10 % мита з сумарної вартості, яка перевищує 150 євро; якщо сумарна вартість перевищує еквівалент понад 10 тис. євро, здійснюється декларування з оформленням митної декларації та сплатою усіх митних платежів.

Для декларування товарів (крім підакцизних), що переміщуються (пересилаються) у МПВ, МЕВ і сумарна фактурна вартість яких перевищує еквівалент 100 євро, але не перевищує еквівалента 10 000 євро, використовуються:

- для товарів у МПВ – уніфіковані міжнародні документи, форми яких встановлено актами Всесвітнього поштового союзу, митні декларації CN 23 або CN 22 (декларування товарів здійснюється оператором поштового зв'язку на підставі оформлених відправником митних декларацій, і присутності одержувача не вимагається);

- для товарів у МЕВ – митна декларація М-16 (декларування товарів може здійснюватись експрес-перевізником, присутність одержувача не є обов'язковою).

Заяви (претензії) фізичних та юридичних осіб розглядаються в порядку, встановленому законодавством України: щодо матеріальних претензій, порядку і термінів проходження МПВ – операторами поштового зв'язку; щодо нарахованих митних платежів і затриманих чи вилучених митницею предметів – митними органами.

Разом з тим, аналіз стану правового унормування процедури переміщення (пересилання) окремих видів товарів у МПВ та МЕВ свідчить про наявність проблем щодо практичної реалізації положень чинного законодавства. За таких умов питання підвищення ефективності правового регулювання в галузі митної справи вимагають свого подальшого дослідження та розв'язання.

Література

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 44-45, № 46-47, № 48. Ст. 552.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів: Закон України від 23.11.2018 р № 2628-VIII *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 49. Ст. 399.

Загальні принципи службового права України: становлення та розвиток

*Коваленко Б.В., аспірант
Запорізький національний університет*

Аналіз наявних наукових досліджень щодо загальних принципів службового права свідчить про відсутність єдиного комплексного підходу до розуміння сутності принципів службового права. Майже відсутні теоретичні узагальнення та нові вирішення наукової проблеми, що виявляється у комплексному розробленні положень стосовно визначення загальних принципів службового права, їх класифікації, формулюванні напрямів удосконалення законодавства України про принципи службового права, приведення його у відповідність до положень європейсько-правових стандартів в цій сфері з конкретними пропозиціями і рекомендаціями. Встановлено, що вдосконалення адміністративно-правового регулювання загальних принципів службового права є складним процесом і охоплює комплекс заходів, які в сукупності здатні вплинути на процес подолання кризи в системі органів публічної адміністрації і вирішити основні проблеми вітчизняної службової сфери.

Важливою умовою розвитку Української держави є зміцнення її правових підвалин, формування якісно нової правової системи, спрямованої на захист прав фізичних і юридичних осіб, у тому числі в службовій сфері. Тому проблеми становлення й розвитку загальних принципів службового права України постійно привертають увагу фахівців

юридичної науки і практики. Це також стосується оптимізації та вдосконалення чинного службового законодавства, принципів правових інститутів службового права, що входять до системи такого права.

Окреслення й аналіз шляхів становлення й розвитку загальних принципів службового права України, їх сутність, система, правове регулювання, напрямки удосконалення службового законодавства набувають усе більшої актуальності у зв'язку з гарантуванням конституційних прав фізичних і юридичних осіб в службовій сфері, забезпеченням службової безпеки держави. Ці та інші питання викликають потребу наукового обґрунтування цілісної концепції принципів службового права, дослідивши сутність, функції, основні юридичні категорії і класифікації, дослідивши історію розвитку та етапи формування принципів службового права в Україні, місця принципів службового права у правовій системі України, узагальнення наявного історичного досвіду їх розвитку в зарубіжних країнах, їх можливого використання нашою державою, визначення тенденцій еволюції службової сфери, адаптації чинного службового законодавства до міжнародних стандартів.

Незважаючи на існуючу значну кількість наукових праць, що стосуються розкриття окремих аспектів службового права представниками вітчизняної доктрини, вивчення шляхів становлення й розвитку загальних принципів службового права, його структури, і методів фактично залишилося поза увагою науковців або їм мало приділялось уваги. У зв'язку із цим комплексне дослідження проблем еволюції принципів службового права України є актуальним завданням сучасної юридичної науки, вирішення якого має істотне значення не лише для самого службового права, а й для всієї правової системи й службової сфери України, законотворчої практики і правозастосування.

Таким чином є очевидними потреби в комплексному дослідженні принципів службового права, їх системи, правову природу, засади регулюючого впливу, які вони мають. Ці проблеми на сучасному етапі розвитку службового права можуть бути визнані основними, так як аналіз саме в цьому напрямі дозволяє скласти цілісну уяву про основи службового права, що в свою чергу є фундаментом для якісно нового етапу його розвитку, вдосконалення службового законодавства.

Науково-теоретичним підґрунтям статті, зроблених у ній висновків і пропозицій послужили праці вітчизняних учених, серед яких: Н. О. Армаш, В. М. Бевзенко, О. Г. Бондарь, М. Ю. Віхляєв, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, Р. С. Мельник, І. О. Сквірський та інші науковці.

Принципи службового права об'єктивно властиві службовому праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників службово-правових відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів [5]. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається службове право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку. Принципи службового права є підставою такого права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні службового права, відбивають сутність такого права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі [1]. У принципах службового права зосереджено світовий досвід розвитку службового права, досвід цивілізації. Тому принципи службового права можна назвати стрижнем правової матерії.

Принципи службового права визначають шляхи вдосконалення службово-правових норм, виступаючи як керівні ідеї для законодавця. Вони є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку і функціонування суспільства і правовою системою. Завдяки принципам службового права, правова система адаптується до найважливіших інтересів і потреб людини і суспільства, європейських стандартів.

Ознаки принципів службового права є концентрованим виразом сутнісних рис та цінностей, що притаманні системі службового права: мають найбільш загальний характер; визначають змістовний характер системи службового права, її системних підрозділів, а також напрямки їх подальшого розвитку; є нормами що регулюють службово-правові

відносини; порівняно з правовими нормами інших підгалузей адміністративного права, відрізняються більшою стійкістю [2]. Іншими словами, вони залишаються незмінними протягом тривалого часу; виступають як загальне мірило поведінки, не вказуючи права та обов'язки суб'єктів службового права; зазвичай фіксуються в зовнішніх формах (джерелах) службового права; можуть застосовуватися і як неписані; важливою формою їхнього виявлення виступає судова практика. Класифікація принципів службового права за наступними критеріями: а) за формою нормативного виразу: закріплені у внутрішньодержавних деклараціях; закріплені у джерелах міжнародного права; закріплені в адміністративному законодавстві; б) за сферою дії: загальні – це принципи службового права, що притаманні праву в цілому, діють в усіх галузях та інститутах права; галузеві; міжгалузеві; принципи окремих інститутів службового права – діють у межах однорідних суспільних службово-правових відносин, що регулюються нормами окремого інституту службового права. Становлять цілком самостійну наукову категорію і виступають конкретизуючим елементом системи загальних принципів службового права; в) за змістом: а) загальнослужбові; службово-юридичні.

Види принципів службового права: загальноправові принципи службового права: загальнолюдські, цивілізаційні принципи права безпосередньо визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (політичним, економічним, соціальним, моральним тощо) і мають виступати універсальним критерієм та всезагальними вимогами до становлення національних правових систем. Статут міжнародного Суду згідно зі ст. 38 оперує категорією «загальні принципи права, визнані цивілізованими націями», які характерні лише для держав з демократичною і гуманістичною орієнтацією [3]. В основі кожного принципу права, лежить певна ідея: спочатку вона виникає лише спорадично як мрії окремих розумів чи легкий відтінок інших форм духовності; поволі вона втілюється в соціальних практиках, поступово набуваючи визнання і вимагаючи реформ існуючого порядку. Загальні ідеї є рушійною силою, що веде суспільство від одного стану до іншого. Принцип спрямований на утвердження, забезпечення та захист суспільних цінностей, нерідко ґрунтуються на «природній справедливості, тому традиційно пов'язуються з концепцією природного права і символізують дух права. Вони мають найбільш загальний, абстрактний характер. Вони визначають зміст системи права та її структурних елементів, а також напрямки їх подальшого розвитку, є свого роду стрижнем, родзинками юридичних конструкцій. Вони ніби розчинені в праві і пронизують його норми і інститути. Вони мають пріоритет над іншими нормами права і більшу стійкість». Отже, принципи службового права – це найбільш загальні і стабільні вимоги, які сприяють утвердженню та захисту суспільних цінностей, визначають характер службового права та напрями його подальшого розвитку.

Загальні принципи службового права – вони характерні для права в цілому, визначають якісні особливості всіх правових норм національної правової системи незалежно від специфіки регульованих ними суспільних відносин. Вони діють у всіх галузях права, через що їх називають загальними (за обсягом), або основними. До них належать:

1. Принцип правової визначеності, згідно з яким суб'єкти повинні мати змогу планувати свої дії із впевненістю, що знають про їх правові наслідки, тобто застосування актів повинно бути передбачуваним для індивідів.

2. Принцип пропорційності, відповідно до якого правові обмеження повинні переслідувати істотну й легітимну мету, і при цьому мають бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими.

3. Принцип добросовісності – принцип, який передбачає необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів при виконанні своїх юридичних обов'язків і здійсненні своїх суб'єктивних прав.

4. Принципи законності – це система керівних положень та ідей, що визначають природу законності, її місце у суспільстві та у системі інших правових категорій. Ці ідеї обумовлені закономірностями суспільного розвитку, є засобом формування мотивів правомірної поведінки та переконання суб'єктів з приводу необхідності дотримання законів,

вони відображають ставлення суспільства до нормативно-правових актів; опосередковано регулюють суспільні відносини, сприяють дотриманню та виконанню правових приписів всіма суб'єктами права; забезпечують єдину ідейну основу законності та єдність її природи; характеризують місце законності у системі правових категорій та призначення у системі регулювання суспільних відносин.

5. Принцип справедливості – який має бути розглянутий в трьох аспектах: 1. Формальна справедливість, яка природно присутня в самому понятті права, яка має демонструвати безсторонність та послідовність, як при виробленні, так і застосуванні правил. Ця ідея втілюється в принципі формальної рівності. 2. Змістовна справедливість, яка втілюється в такому загальному принципі права як принцип пропорційності. 3. Процедурна справедливість, що вимагає додержання процедурних правил, спрямованих на забезпечення справедливості результату, незалежно від інших обставин.

6. Принцип рівності – який виходить з того, що всі, хто знаходиться в однаковому становищі мають рівні права, свободи та обов'язки, і є рівними перед судом та законом, але права, свободи та обов'язки є різними, коли право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами (здійснює диференціацію), або створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб, з метою компенсації існуючої фактичної нерівності.

7. Принцип свободи – який обумовлює такі вимоги, що мають бути втілені в праві: принцип «дозволено все, що не заборонено законом»; принцип поваги і непорушності прав людини; принцип автономії; принцип плюралізму; принцип толерантності; принцип субсидіарності та ін. Згідно з цим принципом право ґрунтується на визнанні свободи беззаперечною соціальною цінністю; послідовно втілює її ідею у своїх принципах та інститутах; закріплює легітимовану міру свободи; за допомогою юридичних засобів захищає її від будь-яких порушень.

8. Принцип гуманізму – вимогою якого є концентрування права навколо людини, її цінностей та інтересів, забезпечення їх юридичної захищеності, створення умов для людського розвитку.

У сучасному службовому праві зарубіжних країн відсутній уніфікований підхід до визначення принципів службового права. Різниця, переважним чином, полягає у використуваних формулюваннях і пріоритетності тих чи інших форм і методів, принципів та якостей діяльності службовців [4]. Водночас можна говорити про наявність схожих підходів до розуміння теорії принципів службової діяльності органів публічної адміністрації. Національні закони, що регулюють їх діяльність, мають бути обов'язково гармонізовані з домінуючими суспільними цінностями, а концептуальним ядром сучасної службової парадигми має стати безумовне визнання привілеювання прав і свобод людини та громадянина в публічно-службових відносинах. На нашу думку, необхідно привести законодавства України у відповідність до положень міжнародно-правових стандартів і врахування зарубіжного досвіду службової діяльності у вітчизняному нормотворчому процесі.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
3. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу : Указ Президента України від 5 березня 2004 р. № 278/2004. *Урядовий кур'єр*. 17 березня 2004 р. № 50.
4. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення : Наказ Міністра юстиції України від 11 січня 2012 р. № 39/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 6. Ст. 63.
5. Практика Європейського суду з прав людини як джерело тлумачення Конвенції 1950 р. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?print=1241692243>.

Сутність та особливості адміністративних процедур в діяльності юридичних відділів

Кривко О.О., здобувачка

Інститут права та суспільних відносин

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Проведення реформ, у тому числі й адміністративної, спрямованих на підвищення ефективності державного управління та зміцнення довіри населення до державних органів, неможливе без реформування адміністративного законодавства. Саме тому на часі питання про вдосконалення нормативного регулювання адміністративних процедур, яке неможливе без розуміння їх сутності, змісту і призначення [1, с. 11]. Зазначене, безумовно, є актуальним і в контексті дослідження діяльності юридичних відділів в Україні. Актуальність комплексного дослідження адміністративних процедур, підкреслює Д.В. Сущенко, обумовлена передусім необхідністю створення теоретичної бази для визначення нової нормативної основи регулювання їх здійснення [1, с. 11].

Етимологія слова «процедура» бере свій початок у латинській мові від слова «procedo» (рухаюсь), в українській та російській мовах відповідний термін з'явився шляхом запозичення його французькомовної трансформації – «procedure», яка має аналогічне значення. У процедурі відсутня головна детермінанта процесу – подовженість у часовому вимірі [2]. Відповідно до нового тлумачного словника «процедура» це – 1) офіційно встановлений чи узвичаєний порядок здійснення, виконання або оформлення чого-небудь; 2) низка яких-небудь дій, хід виконання чого – не будь [3, с. 828]. В англійській юридичній мові вживаються три терміни «procedure», «proceeding» і «process», але для позначення порядку діяльності публічної адміністрації використовується саме поняття «адміністративна процедура» (administrative procedure). І хоча, говорячи про правила правосуддя, також часто вживають слово «procedure», щодо судової діяльності і в законодавстві, і в теорії використовуються також терміни «процес» (process) і «юстиція» (justice). Що стосується терміна «proceeding», то в українській мові найближчим йому за значенням відповідником є категорія «провадження» [4, с. 23].

Таким чином, у найбільш загальному розумінні процедура – це певна послідовність дій, які мають бути здійснені для досягнення певної мети. З правової точки зору, пише О.С. Лагода, процедура – це регламентований юридичною нормою порядок дій або регулювання відповідних суспільних відносин у сфері правозастосування. Правова процедура, продовжує науковець, характеризується такими ознаками: а) це попередньо визначена модель її застосування у реальному житті, через яку досягається необхідний результат; б) юридична сила, тобто норми, що визначають процедурну діяльність, закріплені у законі, як і основні; в) межі регулятивного «впливу» процедурних норм. Процедурні норми не торкаються змістової (внутрішньої) сторони реалізації основних норм, лише передбачають зовнішній процес їх впровадження; г) синхронність, тобто з виникненням основної норми відразу приймається процедурна. Це забезпечує нерозривність правотворчості та правореалізації, теорії та практики; д) законність – відповідність процедури нормативній моделі, закріпленій у нормативно-правовому акті; е) ознака демократизму правової процедури стосується тільки тих, які є шляхом до реалізації владних відносин [5, с. 13; 6, с. 10].

О.В. Яковенко, правова процедура – це та, яка належить до законодавства, до правових актів, тобто процедура, що поміщена до правового середовища. Звідси, продовжує дослідник, даній процедурі притаманні наступні властивості, а саме: по-перше, це особлива процедура, що чітко викладена і закріплена в законах і підзаконних нормативних актах; по-друге, вона є нормативно встановленим порядком здійснення юридичної діяльності; по-третє, головною метою правової процедури є реалізація основної, тобто матеріальної юридичної норми, заснованих на ній матеріальних правовідносин [7, с. 43–44].

На нашу думку, під правовою процедурою необхідно розуміти визначений нормами чинного законодавства України порядок здійснення відповідної діяльності, яка своєю чергою забезпечує реалізацію та функціонування певних матеріальних правовідносин. Саме дотримання правової процедури забезпечує досягнення цілей нормативно-правового регулювання у будь-якій сфері суспільних правовідносин. Справедливим буде відзначити, що сутність та зміст правової процедури змінюється в залежності від сфери суспільних

відносин, а також норм права, які ці відносини регулюють. А тому, в контексті обраної проблематики нас найбільше цікавлять саме адміністративні процедури.

Аналіз наведених вище наукових позицій дає змогу говорити про те, що відсутність єдиного наукового підходу щодо визначення понять «адміністративна процедура» та «адміністративний процес» призводить до певної правової невизначеності, що в результаті значно шкодить використанню даних наукових категорій на практиці. Ми ж в свою чергу переконані, що адміністративний процес та адміністративний процес слід розмежовувати. Ключова відмінність полягає у тому, що адміністративний процес перш за все спрямований та те, щоб забезпечити охорону та захист законних прав ті інтересів певного суб'єкта, а адміністративні процедури спрямовані на їх належну реалізацію.

Таким чином, узагальнюючи наведений вище матеріал можна підсумувати, що адміністративні процедури діяльності юридичних відділів представляють собою сукупність законодавчо визначених послідовних дій уповноваженого суб'єкта, які він має здійснити задля реалізації прав, свобод та інтересів. Дотримання цих процедур сприяє реалізації завдань та функцій, що стоять перед юридичними відділами. Значення адміністративних процедур в контексті представленої проблематики полягає у тому, що вони: 1) забезпечують прозорість та ефективність діяльності юридичних відділів; 2) обмежують можливість виникнення зловживань з боку керівництва та посадових осіб відповідних підрозділів; 3) сприяють створенню необхідних умов для функціонування відділів та комфортних умов роботи в середині підрозділу; 4) їх дотримання сприяє дотриманню принципів верховенства права та законності при здійсненні відповідної діяльності.

Література

1. Сущенко Д.В. Адміністративні процедури в Україні та країнах Європи: порівняльно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 211 с.
2. Тімашов В. О. Поняття адміністративного процесу, його ознаки, принципи, структура, класифікація. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 137-143.
3. Новий Тлумачний словник української мови у чотирьох томах 42 000 слів / укладачі: проф. В.В. Яременко, кандидат філологічних наук О.С. Сліпушко. Київ: вид-во «Аконіт», 2000. 3690 с.
4. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упорядник В.П. Тимошук. К.: Факт, 2003. 496 с.
5. Лагода О. С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 187 с.
6. Гусаров С., Білоус В. Визначення понять адміністративної процедури та адміністративного процесу в адміністративному праві України. *Вісник Академії Управління МВС*. 2008. № 3. С. 6–18.
7. Яковенко О. В. Правовая процедура: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.01. Саратов, 1999. 219 с.

Правове регулювання адміністрування податкового навантаження аграрних підприємств

Лівак А.П., аспірант

Науковий керівник:

Мацелик Т.О., д.ю.н., доцентка

Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України

На сьогоднішній день Україна, безумовно, має статус аграрно-індустріальної країни. На неї припадає найбільша частка сільськогосподарського виробництва в Європі. Тому, землі сільськогосподарського призначення посідають одне з найважливіших місць у системі цінностей держави та є національним багатством. Відповідно до статті 206 Земельного кодексу України використання землі в Україні є платним, а об'єктом плати за землю є земельна ділянка [1].

Практиці оподаткування земель сільськогосподарського призначення притаманні функціонування особливих податкових інструментів і наявність спеціального режиму оподаткування, які дають змогу спростити податкові процедури та стимулювати розвиток сільськогосподарської діяльності [2, с. 2].

В свою чергу, загальна система оподаткування в Україні не передбачає існування певних пільг або інструментів полегшення податкового навантаження для аграрних підприємств. Крім цього, загальна система оподаткування заснована на оподаткуванні прибутку відповідного суб'єкта господарювання у вигляді податку на прибуток підприємств.

Спеціальним податковим режимом, який застосовують в оподаткуванні сільськогосподарських підприємств, є спрощена система оподаткування, обліку та звітності, тобто набуття такими суб'єктами господарювання статусу платника єдиного податку четвертої групи (до 1 січня 2015 року таких виробників вважали платниками фіксованого сільськогосподарського податку) [3, с. 111 – 114].

Землі сільськогосподарського призначення, як об'єкт оподаткування є найприбутковішим з огляду на привабливість спрощеної системи оподаткування для аграріїв у порівнянні з загальною системою оподаткування. Адже, в даному випадку, чим більше сільськогосподарської землі перебуває в оренді підприємства, тим більше податків сплачує аграрне підприємство до місцевого бюджету у вигляді єдиного податку. У випадку ж із загальною системою оподаткування податкове навантаження буде зосереджено на двох об'єктах оподаткування: прибутку аграрного підприємства і землі сільськогосподарського призначення.

Положення Податкового кодексу України встановлюють певні критерії для можливості обрання аграрним підприємством спрощеної системи оподаткування обліку та звітності. Ці критерії дають змогу, уникнути зловживань зі сторони недобросовісних платників податків, які з метою зниження податкового навантаження намагаються стати на облік платником єдиного податку четвертої групи. В свою чергу, для обрання загальної системи оподаткування не потрібно відповідати певним критеріям. Для цього, підприємству достатньо стати на облік у контролюючих органах.

Частка сільськогосподарського виробництва, яка вимагається для постановлення підприємства на облік платником єдиного податку четвертої групи не дасть можливість новоствореним підприємствам перебувати на четвертій групі. Така ситуація зумовлена тим, що новостворене аграрне підприємство фізично не може виростити сільськогосподарську продукцію та реалізувати її для відображення відповідної частки аграрного виробництва. Це призводить до того, що аграрні підприємства, перший час, все ж таки, змушені перебувати на загальній системі оподаткування під час якого вони оформлюють права на землю для нарощування частки сільськогосподарського виробництва.

При цьому, перебуваючи на спрощеній системі оподаткування аграрні підприємства не сплачують податки зі свого прибутку, а все податкове навантаження сконцентровано на кількості сільськогосподарської землі, яке використовує відповідне підприємство. Це є однією з переваг спрощеної системи оподаткування.

Аграрні підприємства, які перебувають на загальній системі оподаткування позбавлені таких привілеїв і змушені сплачувати не лише податок на прибуток підприємств, а й земельний податок на земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які вони орендують. Адже, перебуваючи на загальній системі оподаткування, при оренді земельних ділянок, будь-яке підприємство сплачує земельний податок замість власника такої ділянки.

І це є одним з найвагоміших аргументів при обранні аграрним підприємством системи оподаткування. Адже, платник єдиного податку четвертої групи платить лише єдиний податок розмір якого залежить, в тому числі від площі орендованої землі. Тоді як, представник загальної системи оподаткування платить двічі: податок на прибуток підприємств, де об'єктом оподаткування є сам прибуток аграрного підприємства та земельний податок, де об'єктом є, знову ж таки, площа землі, яка орендується підприємством. Тому, очевидно, що для аграрного підприємства на загальній системі

оподаткування податкове навантаження зосереджено, як на прибутку так і на кількості орендованої землі, на відміну від платників єдиного податку четвертої групи.

Сплату єдиного податку четвертої групи проводять щоквартально у встановленому відсотковому розмірі на підставі податкової декларації, яку подають до контролюючого органу за місцем розташування земельної ділянки й місцезнаходженням такого платника. Цікаво, що графік сплати єдиного податку адаптований під сільськогосподарське виробництво. Єдиний податок сплачують щоквартально у таких розмірах: у I кварталі – 10 відсотків; у II кварталі – 10 відсотків; у III кварталі – 50 відсотків; у IV кварталі – 30 відсотків [4].

Тобто, законодавець зменшив податкове навантаження для аграрних підприємств в перші два квартали, коли таке підприємство витрачає найбільший обсяг коштів на посівну кампанію (придбання посівного матеріалу, добрив, засобів захисту рослин, палива, проведення сільськогосподарських робіт). І в подальшому, основне податкове навантаження зосереджено на останні два квартали звітної періоду, коли аграрне підприємство вже переважно зібрало врожай та здійснює реалізацію сільськогосподарської продукції, внаслідок чого у підприємства достатнього коштів для сплати податків.

У випадку з загальною системою оподаткування аграрні підприємства, будучи платниками податку на прибуток мають річний податковий період та можуть обрати річний податковий період, який починається з 1 липня минулого звітної року і закінчується 30 червня поточного звітної року [4].

Враховуючи відсутність однозначної позиції в науковому середовищі щодо необхідності спеціального податкового режиму для аграріїв, слід розуміти, що на сьогоднішній день скасовувати або категорично змінювати умови для четвертої групи єдиного податку рівнозначно знищенню аграрної галузі в Україні.

При цьому, з кожним роком вітчизняні законодавці підвищують податковий тягар для аграріїв шляхом підвищення ставок єдиного податку. В даному випадку, такий шлях підвищення надходжень до місцевих бюджетів є очевидним і найпростішим. Адже, коли мова йде про місцеві бюджети в районах, яких, крім сільськогосподарських товаровиробників немає представників інших галузей промисловості та бізнесу, аграрні підприємства є основними наповнювачами місцевих бюджетів. На нашу думку, підвищення ставок єдиного податку для платників четвертої групи спрощеної системи оподаткування за останні роки відноситься до заходів, які здійснюються для підтримки реформи децентралізації. Адже в об'єднаних територіальних громадах, де орендуються землі сільськогосподарського призначення, місцевий бюджет можливо формувати саме за рахунок аграрних підприємств.

На сьогоднішній день, що більшість аграрних підприємств обирають спрощену систему оподаткування своєї діяльності, керуючись явними перевагами такої система. При цьому, оподаткування земель, які орендуються підприємством впливає, як на підприємства спрощеної системи оподаткування, так і загальної. Де, підприємство загальної системи оподаткування додатково навантажується сплатою податків, які платником єдиного податку четвертої групи не сплачуються.

Внаслідок проведеного дослідження, можна зробити висновок, що держава, з однієї сторони, здійснює адміністрування податкового навантаження аграрних підприємств за допомогою зміни податкових ставок єдиного податку для аграрних підприємств. Таке адміністрування, очевидно приводить, до збільшення податкового навантаження для аграрних підприємств і збільшення обсягів надходження до бюджетів різних рівнів, в першу чергу, до місцевих бюджетів.

Література

1. Земельний кодекс України: Закон України № 2768-III від 25.10.2001 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

2. Жидяк О. Р. Вдосконалення системи оподаткування підприємницьких структур аграрної сфери. *Ефективна економіка*. 2013. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_6_13.
3. Жмудінський В. П. Вдосконалення механізму справляння єдиного податку четвертої групи у процесі здійснення реорганізації сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 1. С. 111 – 114.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, зі змінами та доповненнями. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

Планування використання та охорони земель для вирощування кормів для худоби: актуальні правові проблеми

*Магомедова Т.М., аспірантка
Запорізький національний університет*

В організаційно-правовому механізмі публічного управління земельними відносинами однією із вихідних є правова категорія «функція управління». Нормативного закріплення вона не має, натомість у земельно-правовій науці представлена значна кількість відповідних поняттєвих пропозицій. Серед їх розмаїття наведемо підхід А. П. Гетьмана, який під функціями управління у галузі використання й охорони земель розуміє види (напрями) діяльності, які здійснюють уповноважені органи щодо забезпечення організації раціонального й ефективного використання й охорони земель. Як функції управління в галузі використання й охорони земель він розглядає: встановлення та зміну меж адміністративно-територіальних утворень; планування використання земель; землеустрій; контроль за використанням та охороною земель; моніторинг земель; ведення державного земельного кадастру; економічне стимулювання раціонального використання й охорони земель; відшкодування втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва [1, с. 180-182.]. Це цілком стосується й земельних ділянок для вирощування кормів для худоби як міжкатегоріальної групи земель.

Як бачимо, одне із чільних місць у наведеному переліку посідає функція планування використання та охорони земель. Вона має вихідне значення у системі функцій публічного управління у цій царині, не дарма у розділі VII Земельного кодексу України (надалі – ЗК) одна з перших глав, а саме глава 30, присвячена її правовій регламентації. Відповідно до вказаної глави, таке планування реалізується шляхом розробки та прийняття загальнодержавних та регіональних програм використання та охорони земель, природно-сільськогосподарського районування та зонування земель [2]. Останнім часом у багатьох земельно-правових дослідженнях йдеться про необхідність кардинальної модернізації змісту та наповнення функції планування використання земель. Д. В. Бусуйок взагалі обґрунтовує «доцільність вдосконалення назви Глави 30 ЗК України: замість «Планування використання земель» її доцільно назвати «Прогнозування, програмування та планування використання й охорони земель», а також передбачити загальні та спеціальні статті, присвячені прогнозуванню, програмуванню та плануванню використання й охорони земель» [3, с. 16]. У нормотворчій площині варто згадати проєкт Закону про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель (реєстраційний № 2280 від 17 жовтня 2019 р.), прийнятий у першому читанні 12 грудня 2019 р. [4].

Не в останню чергу такі пропозиції щодо модернізації досліджуваної функції земельного управління, на наш погляд, зумовлені незадовільною її реалізацією протягом усіх років новітньої земельної реформи. Попри встановлення у ст. 177 ЗК необхідності розробки загальнодержавних програм використання та охорони земель, жодна з таких програм так і не була прийнята Верховною Радою України. Як зазначається у фаховій землевпорядній літературі, «правовою основою розроблення вказаних загальнодержавних програм є Конституція України, глава 30 «Планування використання земель» Земельного кодексу

України, Закони України «Про державні цільові програми», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», ст. 6 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища та Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106 «Про порядок розроблення та виконання державних цільових програм» [5, с. 192]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743-р було схвалено Концепцію Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року [6], однак далі справа не пішла, і вказаної програми держава не отримала. За таких обставин у багатьох наукових розвідках, причому не лише земельно-, але й адміністративно-правових, вчені обстоюють у тій чи іншій формі висновки про необхідність подібних програмних документів. Серед одних із останніх наведемо, зокрема, твердження К. І. Рибалки про «потребу в розробленні загальнонаціональної Концепції реалізації публічного управління в галузі використання та охорони земель запасу» [7, с. 12]. Попри певну дискусійність процитованої тези з огляду на вузький сегмент земельних відносин, про які йде мова, тим не менш, саме по собі акцентування уваги на окресленій проблематиці заслуговує на підтримку.

На відміну від загальнодержавного рівня, у регіональних програмах використання та охорони земель питанням використання та охорони земель для вирощування кормів для худоби приділяється більша увага. Зокрема, у Програмі збереження та відтворення родючості ґрунтів у Запорізькій області на 2014-2018 роки, затвердженій рішенням Запорізької обласної ради від 20 березня 2014 р. № 21, зафіксовано, що на момент її введення у дію «загальна площа сільськогосподарських угідь області по всіх категоріях власності становить 2248,3 тис. га, у тому числі: ріллі – 1906,8 тис. га; перелогів – 0 тис. га; багаторічних насаджень – 39,0 тис. га; природних кормових угідь – 302,5 тис. га». Співвідношення сільськогосподарських угідь, таким чином, є критично неприпустимим. Тому окремим додатком до цієї Програми, а саме Додатком 4, передбачені орієнтовані обсяги переведення ріллі у природні кормові угіддя та заліснення з тим, щоб загалом 13,6 % земель в обробітку (еродованих схилів, малопродуктивних земель тощо) охопити цими процесами [8].

Якщо накласти ці завдання на стратегічну мету забезпечити вітчизняне тваринництво достатньою кормовою базою, на нашу думку, є всі підстави зробити висновок про доцільність розробки Загальнодержавної програми розвитку земельно-ресурсної бази для вирощування кормів для худоби. У поєднанні з відповідними регіональними програмами, роль яких у контексті реформи децентралізації влади підвищується, цей документ, з одного боку, має слугувати основою для формування організаційно-правового механізму публічного управління такими землями, з іншого ж, забезпечувати дотримання їх правового режиму та стабільне збільшення їх частки у загальній структурі земель України.

Література

1. Земельне право України : підручник / М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г. В. Анісімова, А. П. Гетьман та ін. / За ред. М. В. Шульги. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 368 с.
2. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Офіційний вісник України*. 2001. № 46. Ст. 2038.
3. Бусуйок Д. В. Правове регулювання управлінських та сервісних відносин у сфері використання та охорони земель : проблеми теорії та практики : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2017. 464 с.
4. Проект Закону про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо планування використання земель (реєстраційний № 2280 від 17.10.2019). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/-zweb2/webproc4_1?pf3511=67111 (дата звернення: 20.03.2020).
5. Довідник із землеустрою / за ред. Л. Я. Новаковського. 4-те вид., перероб. і доп. Київ : Аграрна наука, 2015. 492 с.

6. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку земельних відносин в Україні на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 743-р. *Офіційний вісник України*. 2009. № 51. Ст. 1760.
7. Рибалка К. І. Адміністративно-правові засади здійснення публічного управління у галузі використання та охорони земель запасу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Запоріж. нац. ун-т. Запоріжжя, 2019. 18 с.
8. Програма збереження та відтворення родючості ґрунтів у Запорізькій області на 2014-2018 роки, затверджена рішенням Запорізької обласної ради від 20 березня 2014 р. № 21. URL: <http://zor.gov.ua/content/trydcyat-tretya-pozachergova-sesiya-shostogo-sklykannya> (дата звернення: 20.03.2020).

До питання визначення поняття суб'єкта владних повноважень в адміністративному судочинстві

Марченко О.Д., аспірантка

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Створення в Україні адміністративних судів та прийняття у 2005 році Кодексу адміністративного судочинства України запровадило появу нового, додаткового до вже існуючих, важелю захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб. Однак 15-річна практика застосування Кодексу адміністративного судочинства України виявила цілу низку недоліків, усунення яких повинно сприяти однозначному розумінню та застосуванню його норм. Зокрема, одним з таких проблемних питань є необхідність однозначного визначення поняття «суб'єкт владних повноважень» у адміністративному процесі.

Метою роботи є визначення поняття «суб'єкт владних повноважень», розмежування понять «посадова особа» та «службова особа».

Пунктом 7 частини 1 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України надано визначення суб'єкта владних повноважень – орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень [1].

Ці органи формуються шляхом виборів і створюються державою, мають відповідну внутрішню організаційну структуру.

За прийнятою в науковій літературі класифікацією їх можна класифікувати за наступними критеріями:

1) за способом формування: а) виборні (Верховна Рада України, Президент України); б) призначувані (Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України, Генеральна Прокуратура України, Вища Рада Юстиції, Центральна виборча комісія, Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення, місцеві державні адміністрації тощо);

2) за територією, на яку поширюється юрисдикція: а) загальнодержавні (Верховна Рада України, Президент України, Верховний Суд України та ін.); б) місцеві (локальні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, місцеві суди та ін.);

4) за складом:

а) колегіальні (Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України тощо); б) одноособові (Президент України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини);

5) за характером повноважень: а) державні органи загальної компетенції (Кабінет Міністрів України); б) державні органи спеціальної компетенції (центральні органи виконавчої влади);

6) за поділом на гілки влади: а) законодавчі (Верховна Рада України); б) виконавчі (Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації); в) судові (Вища рада юстиції, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, суди, Державна судова адміністрація України);

7) за функціями і правовими формами діяльності: а) правотворчі (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України); б) правозастосовчі (Кабінет Міністрів України, міністерства, місцеві державні адміністрації); в) правоохоронні (МВС України, СБУ); г) контрольно-наглядові (Генеральна прокуратура України).

До посадових осіб органу державної влади відносяться керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій [2, ст. 2].

В окремих випадках суб'єктами владних повноважень може бути інший суб'єкт при здійсненні ним владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих функцій. Тобто, в окремих випадках, як суб'єкт владних повноважень може виступати особа, яка не є органом державної влади, органом місцевого самоврядування, їхньою посадовою чи службовою особою, але в силу повноважень, наданих законодавством, виконує окремі владні управлінські функції або делеговані повноваження.

Якщо ситуація з визначенням терміну «посадова особа» достатньо врегульована законодавцем, то питання визначення поняття «службова особа» в адміністративному судочинстві є відкритим на сьогоднішній момент. Визначення поняття «службова особа» міститься лише у Кримінальному кодексі України. Службовими особами визнаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [3].

Службова особа завжди наділена певним обсягом повноважень, у межах яких має право вчиняти дії, що породжують, змінюють або припиняють конкретні правовідносини, наприклад, право найму і звільнення працівників, застосування адміністративних чи дисциплінарних стягнень та інші. Службові особи можуть застосовувати до виконавців заходи організаційного, виховного, примусового характеру та мають право здійснювати контроль або нагляд за виконанням і дотриманням ними законів та інших правових актів.

Рішення, дії чи бездіяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, прийняті (вчинені) з порушенням прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, можуть бути оскаржені в порядку адміністративного судочинства. Аналізуючи законодавство щодо визначення владних повноважень та їх видів, слід зазначити, що в державі створена певна система розподілу та їх дієвості.

Отже, можна зазначити, що необхідною ознакою суб'єкта владних повноважень є здійснення цим суб'єктом владних управлінських функцій, при цьому ці функції повинні здійснюватись суб'єктом саме у тих правовідносинах, у яких виник спір. У випадку, якщо суб'єкт (у тому числі орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа) у спірних правовідносинах не здійснює зазначених владних управлінських функцій (щодо іншого суб'єкта, який є учасником спору), то такий суб'єкт не знаходиться «при здійсненні управлінських функцій», та не має встановлених нормами Кодексу адміністративного судочинства України необхідних ознак суб'єкта владних повноважень.

Суб'єктом владних повноважень у адміністративному процесі слід визнати саме того суб'єкта, який у конкретних публічно-правових відносинах є: а) самостійним ініціатором рішень, дій чи бездіяльності; б) безпосереднім виконавцем адміністративно-правових повноважень, які дозволяють цьому суб'єкту без будь-яких обмежень виявляти передбачену

законом владну волю. Інакше кажучи, для визнання конкретного суб'єкта владних повноважень повноцінним учасником адміністративної справи такий суб'єкт у відповідності із нормами чинного законодавства має бути наділений обсягом як адміністративної матеріальної так і процесуальної правосуб'єктності. При визначенні сторони адміністративного процесу обов'язково слід враховувати ким ухвалено рішення, вчинено дію чи допущено бездіяльність. За дії, бездіяльність чи рішення, які стали наслідком функціонування колегіального органу відповідальність несе орган державної влади чи орган місцевого самоврядування; якщо ж дії, бездіяльність чи рішення є результатом здійснення посадовою чи службовою особою наданих їй законом повноважень – то саме вона має виступати учасником адміністративного процесу [4, с.16].

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що поняття «суб'єкт владних повноважень», зазначене в КАС України, є загальним і застосовується в законодавстві з метою уникнення переліку таких суб'єктів, який не може бути вичерпним.

Також вважаємо за необхідне доповнити Кодекс адміністративного судочинства України відповідним визначенням поняття «службова особа».

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення 16.05.2020)
2. Про державну службу: Закон України № 889-VIII від 10 грудня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення 16.05.2020)
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 16.05.2020)
4. Бевзенко В.М. Суб'єкти владних повноважень у адміністративному процесі України. *Журнал східноєвропейського права*. 2013. № 1. С.12-17.

До питання про кваліфікацію співучасті у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтею 364¹ Кримінального кодексу України

Мельниченко В.С., аспірант

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Статтею 364¹ Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачена кримінальна відповідальність за таке кримінальне правопорушення, як зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно – правової форми, яке у диспозиції статті визначається як умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно – правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Кваліфікуючою ознакою вчинення такого кримінального правопорушення є настання тяжких наслідків [1].

Вчинення цього кримінального правопорушення, як і будь яких інших кримінальних правопорушень однією особою є типовою ситуацією. Але у практиці застосування кримінального закону досить часто трапляються випадки, коли у вчиненні одного кримінального правопорушення беруть участь дві або більше осіб, які діють сумісно і спрямовують свої зусилля на вчинення одного й того самого кримінального правопорушення для досягнення єдиного кримінально-правового результату. У таких випадках йдеться про співучасті у кримінальному правопорушенні [2, с. 237].

Проаналізуємо можливість вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364¹ КК України, у співучасті.

Вироком Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 24 жовтня 2018 року у справі № 233/4559/18 було засуджено ОСОБА_3 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 27 та ч. 2 ст. 364¹ КК України. Зокрема, вироком було встановлено, що до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань було внесено відомості про державну реєстрацію ТОВ «ЦК Селена». Загальне керівництво компанією здійснювали ОСОБА_4 та ОСОБА_5. На посаду директора ТОВ «ЦК Селена» було призначено ОСОБА_6. Знаючи, що ОСОБА_6 не мав достатніх знань бухгалтерського обліку та податкового законодавства, ОСОБА_4, для ведення бухгалтерського обліку господарської діяльності ТОВ було запрошено ОСОБА_7. Також до діяльності підприємства було залучено ОСОБА_8. Вироком встановлено наступне: навесні 2016 року у ОСОБА_4 та ОСОБА_5 виник умисел на зловживання ОСОБА_6, як директором ТОВ «ЦК Селена» своїми повноваженнями всупереч інтересам юридичної особи – здійсненні законної господарської діяльності та сплати у повному обсязі передбачених діючим законодавством податків, з метою отримання неправомірної вигоди для себе та інших осіб, що виразилось у вивезенні з митної території України товарів під виглядом законних експортних операцій та подальшого отримання грошей з державного бюджету України у якості відшкодування податку на додану вартість. З цією метою, ОСОБА_5, підшукав підприємство – нерезидент, а ОСОБА_4 надав вказівку ОСОБА_6 укласти із цим підприємством контракт. Відповідно до укладеного контракту ТОВ «ЦК Селена», через митний пост вивозились товари продуктового призначення на територію Ростовської області Російської Федерації для їх нібито подальшого транспортування на адресу вантажоотримувача – нерезидента. У дійсності, товари з території Ростовської області Російської Федерації у подальшому транспортувались невстановленими особами на адресу тимчасово окупованої частини збройними формуваннями Російської Федерації Донецької області. ОСОБА_3, зокрема за вказівкою ОСОБА_4 на території Ростовської області Російської Федерації підшукав та орендував відповідні складські приміщення, на які транспортувались та вивантажувались товари, вивезені ТОВ з митної території України. У подальшому ОСОБА_3 реалізовував ці товари за готівкові кошти невстановленим особам, які у подальшому транспортували ці товари на тимчасово окуповану збройними формуваннями Російської Федерації територію Донецької області. Вироком також встановлено, що ОСОБА_6 як безпосередній виконавець зловживання повноваженнями службовою юридичної особи приватного права здійснював виготовлення завідомо неправдивих офіційних документів – контракту, а також інвойсів (додаткових угод між ТОВ та підприємством – нерезидентом). Згодом він надсилав ці документи ОСОБА_7, яка складала на їх підставі податкову звітність. Також ОСОБА_6 займався організацією транспортування товарів зі складів ТОВ «ЦК Селена», до складів, розташованих на території Ростовської області Російської Федерації, здійсненням їх митного оформлення та розрахунками із експедиторськими підприємствами. Зокрема в даному вирокі зазначено, що ОСОБА_4 та ОСОБА_5 були засуджені іншими вироками, як організатори за вчинення цих кримінальних правопорушень. Також вказано, що ОСОБА_7 засуджена 13 грудня 2017 року вироком цього ж суду за кримінальні правопорушення за вказаних вище обставин, як пособник у зловживанні повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права. Зокрема, також вказано, що була ще й ОСОБА_8, яка також була засуджена вироком цього ж суду 13 грудня 2017 року за кримінальні правопорушення за вказаних вище обставин, як пособник у зловживанні повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права. Досліджуванням нами вироком встановлено, що внаслідок злочинної діяльності зазначеної групи осіб, що виразилась у організації, пособництві та безпосередньому виконанні зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права всупереч інтересам юридичної особи – здійсненні законної господарської діяльності та сплати у повному обсязі передбачених діючим законодавством податків, ТОВ «ЦК Селена» здійснено незаконний експорт товарів, та у подальшому на розрахунковий рахунок незаконно отримано з Державного бюджету України 502003, 80 грн., що включені ТОВ «ЦК Селена» до бюджетного відшкодування податку на додану вартість [3].

Відповідно до ст. 26 КК України співучасть – це умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Об'єктивними ознаками співучасті є те, що декілька суб'єктів злочину спільно вчиняють умисний злочин [2, с. 239]. Відповідно до ч. 1 ст. 27 КК України співучасниками злочину, поряд з виконавцем, є організатор, підбурювач та пособник.

У наведеному нами вирокі суд зазначав і організаторів, і виконавця, і пособників. Але залишається для нас незрозумілим, чому усі вони були засуджені за свої діяння окремими вироками суду. Відповідно до ч. 3 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. Проаналізуємо ознаки організованої групи:

1) притаманно те, що її учасники зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та інших злочинів;

2) повинна також характеризуватися єдиним планом, а їх діяльність має бути спрямована на досягнення останнього, тобто на підготовку і вчинення злочинів як кінцевої мети плану цієї групи;

3) є розподіл функцій;

4) потрібно, щоб був план діяльності, який має бути відомий усім учасникам групи.

На підставі вищевикладеного (щодо згадуваного вироку Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області) вважаємо, що наявні всі ознаки організованої групи. А отже, вважаємо, що суд мав виносити не окремі вирoki щодо співучасників, а винести один вирок, кваліфікувавши основне діяння за ч. 2 ст. 364¹ КК України як зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, вчинене організованою групою, а дії співучасників додатково кваліфікувати за відповідними частинами ст. 27 КК України.

Але, вчинення злочину організованою групою завжди свідчить про підвищену суспільну небезпечність цього злочину і в багатьох статтях КК України вказується, як кваліфікуюча або навіть як особливо кваліфікуюча ознака злочину. Злочин, передбачений ст. 364¹ КК України відповідно до Примітки ст. 45 КК України є корупційним злочином. Наслідками цього злочину зокрема є завдання шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Вважаємо, що вчинення цього злочину організованою групою підвищує його суспільну небезпечність, а отже має бути особливо кваліфікуючою ознакою вчинення цього злочину. Тож, пропонуємо доповнити ст. 364¹ КК України частиною третьою і викласти її диспозицію в наступній редакції: "3. Те саме діяння, якщо воно було вчинено організованою групою, – карається ...".

Вважаємо, що цей злочин може бути вчинений також за попередньою змовою групою осіб. Наприклад, директор одного приватного підприємства з метою отримання неправомірної вигоди використовує свої повноваження всупереч інтересам юридичної особи, а секретар чи бухгалтер йому в цьому допомагає, виступаючи в ролі пособника. Тож, пропонуємо доповнити ч. 2 ст. 364¹ КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення цього злочину за попередньою змовою групою осіб. Відповідно, ч. 2 ст. 364¹ КК України викласти в наступній редакції: "2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки або вчинене за попередньою змовою групою осіб".

Література

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення: 02.04.2020).

2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, В.І. Борисов та ін; за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
3. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області від 24 жовтня 2018 року у справі № 233/4559/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77382253> (Дата звернення: 02.04.2020).

Зміст, особливості та структура національної безпеки України

Нестеренко О.В., здобувач

Харківський національний університет внутрішніх справ

Сучасний економіко-політичний стан, в якому перебуває наша держава, обумовив необхідність проведення численних реформ у різних галузях буття країни. Ключовими факторами, які спричинили зміни у правоохоронному та оборонному секторах, стали євроінтеграція та складна політична ситуація на сході України. Велика кількість реформ торкнулась питань організації та забезпечення національної безпеки на території нашої держави. У цьому напрямку було видано чимало нормативних актів, які стали легальним підґрунтям в процесі перебудови вказаної галузі загалом, а також правового статусу суб'єктів, які в її рамках виконують окремі функції.

В рамках даного аналізу ми вважаємо необхідним визначити зміст, особливості та структуру національної безпеки України, адже саме в її рамках формується оборона держави. У науковому середовищі існує велика кількість теоретичних підходів до визначення терміну «національна безпека». Необхідно відмітити, що вказане поняття було започатковане на території Сполучених Штатів Америки. Вперше термін «національна безпека» офіційно використав Президент Теодор Рузвельт. У своєму посланні Конгресу в 1934 р. він виправдовував захоплення зони майбутнього Панамського каналу інтересами «національної безпеки США». У 1947 р. Конгресом США було прийнято Закон «Про національну безпеку». Відтак, проблема національної безпеки стала однією із стрижневих у наукових дослідженнях американських і західноєвропейських учених у соціологічній, політологічній та економічній галузях. Після Другої світової війни США вирішили максимально використати тогочасні можливості свого впливу. Саме тоді американці й розробили концепцію національної безпеки, а на її основі – доктрину державної безпеки [1; 2, с. 74]. Проблематика визначення змісту національної безпеки також знайшла свій прояв у національній доктринальній сфері. Так, О. С. Власюк, розглядаючи зазначене питання, наголошує, що національна безпека України – це спосіб самозбереження українського народу, який досяг рівня організації у формі незалежної держави. Цей спосіб уможливує його вільне існування і саморозвиток, надійний захист від зовнішніх та внутрішніх загроз. Національну безпеку України можна визначити як систему державно-правових і суспільних гарантій стабільності життєдіяльності та розвитку українського народу загалом та кожного громадянина зокрема, захист їхніх базових цінностей і законних інтересів, джерел духовного та матеріального розвитку від можливих реальних і потенційних, внутрішніх та зовнішніх загроз [3, с. 25]. Іншу наукову позицію займає Н. А. Косолапова. Вчена наголошує на тому, що національна безпека – це стабільність, яка може підтримуватися протягом тривалого часу, стан досить розумної динамічної захищеності від найбільш істотних з реально існуючих загроз і небезпек, а також здатність розпізнавати такі виклики і своєчасно вживати необхідні заходи для їх нейтралізації [4, с. 67]. О. М. Гончаренко, Е. М. Лисицин, В. Б. Вагапов схильні вважати, що національна безпека – категорія, яка характеризує ступінь (міру, рівень) захищеності життєво важливих інтересів, прав та свобод особи, суспільства і держави від зовнішніх та внутрішніх загроз або ступінь відсутності загроз правам і свободам людини, базовим інтересам і цінностям суспільства та держави [5, с. 45]. У наукових роботах О. А. Чувакова зазначається, що національна безпека є здатністю протистояти ворожим і деструктивним силам

природного, техногенного і соціального характеру, нейтралізувати їх. Вона означає захищеність особи – її прав, свобод; соціальних і національних груп – їхнього статусу, функціональних ролей самотності; суспільства – його матеріальних і духовних цінностей; держави – її територіальної цілісності, суверенітету, конституційного ладу [6, с. 195]. На наш погляд, серед усієї різноманітності визначень останнє є найбільш вдалим та влучним. По-перше, воно доволі широко розкриває сутність зазначеної категорії, визначаючи її найбільш типові аспекти та особливості, а по-друге, за своїм змістом є наближеним до офіційного виразу національної безпеки. При цьому, незважаючи на багатоманітність доктринальних поглядів, законодавче визначення останньої займає центральне місце, адже воно є легальним, іншими словами, нормативно забезпеченим. Тож відповідно до статті 1 Закону України «Про основи національної безпеки України», національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [7].

Проаналізувавши наукове та законодавче визначення проблематики національної безпеки, ми пропонуємо власний погляд на зміст вказаної категорії. Так, на нашу думку, національна безпека України – це рівень захищеності населення держави, його основних інтересів, прав і свобод, а також стратегічно важливих сфер діяльності українського суспільства (системних елементів національної безпеки), який забезпечується шляхом державного управління даними елементами, здійснюваного за допомогою законодавчо визначених заходів і засобів. Відповідно до представленого визначення національної безпеки, є структурованим явищем, яке включає в себе відповідні складові елементи.

З урахуванням того факту, що національна безпека є рівнем захищеності основних прав, свобод та інтересів населення держави, доцільно наголосити: складовими елементами цієї категорії є відповідні сфери, які характеризуються особливою важливістю для розвитку українського суспільства, в рамках яких можуть виникати реальні загрози національним інтересам, що потребують особливого підходу щодо їх виявлення, запобігання і нейтралізації. Таким чином, можна стверджувати, що до складових елементів національної безпеки відносяться: економіка та фінанси; правоохоронна діяльність; соціальна та політична сфера; інформаційні технології, енергетика, екологічна сфера, оборона, а також територіальна оборона. Останній елемент є одним із найбільш важливих в контексті забезпечення національної безпеки України, адже в рамках саме цієї сфери передбачено виявлення, запобігання та протидія специфічним за своєю суттю загрозам, наприклад, розвідувально-підривній діяльності диверсійних підрозділів, порушенням правового режиму захисту державного кордону та іншим, обумовленим сучасним вектором територіальної оборони.

Література

1. Кириченко О. А. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання: монографія. Київ: УЕП «Крок», 2008. 401 с.

2. Яремко І. І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави. Національний університет «Львівська політехніка». 2013. С. 74–75. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>
3. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція, проблеми внутрішньої політики. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
4. Косолапова Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (К дискуссии о содержании понятия). *МЭ И МО*. 1992. № 10. С. 67–75.
5. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. *Національна безпека України*. 2003. № 1. С. 39–46.
6. Чуваков О.А. Національна і державна безпека: співвідношення понять. *Правова держава*. 2012. № 15. С. 193–196.
7. Про основи національної безпеки: закон від 19.06.2003 № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

Соціальна й етична складові довіри до судової влади

Новоселова В.В., головний спеціаліст

Запорізький апеляційний суд

Докорінні зміни які відбуваються в українській державі, вітчизняній правовій системі та українському суспільстві вимагають нового підходу до розуміння довіри до судової влади, її джерел, напрямів відновлення й підтримання. Лише за умови з'ясування її змісту, а також форм, видів, суб'єктів стає можливим обґрунтування теоретико-правових засад формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права.

Першочерговим у вирішенні зазначених вище дослідницьких завдань є з'ясування змісту довіри до судової влади. Під «змістом» розуміють усе, що міститься в системі. Сюди входять не лише елементи, а й відносини, зв'язки, процеси, тенденції розвитку, всі частини системи. Під «формою» розуміють спосіб зовнішнього вираження змісту, зовнішню конфігурацію. Форма є також способом існування матерії. Під «формою» розуміється також внутрішня організація, спосіб зв'язків елементів у системі [1, с. 394]. Форма є змістовною, а зміст – оформленим. Філософське тлумачення «змісту» й «форми» та їх зв'язку є засадничим у дослідженні змісту й форм довіри до судової влади. Грунтуючись на філософських категоріях «змісту» й «форми», тлумаченні феномену довіри до державної влади у сучасних соціогуманітарних і юридичних науках, різновидом якої є довіра до судової влади та на основі дослідження сучасного досвіду охарактеризуємо зміст довіри до судової влади.

Обмежений обсяг роботи обумовлює аналіз таких складових довіри до судової влади як соціальна й етична. Довіра до судової влади відображає, в першу чергу, ставлення до судової влади як однієї з гілок державної влади, до судової системи, суб'єктів судової влади, у кінцевому підсумку – ставлення до права, законів у цілому. Судова система і судова влада є втіленням самого права. А оскільки право, як регулятивна система, знаходиться в одному ряді з іншими соціальними регуляторами, такими як звичаї, традиції, мораль, релігія засади судової влади як публічної, державної влади ґрунтуються на соціальних нормах, соціальних очікуваннях. Соціальне регулювання – «це комплекс впливів, об'єднаних спільною метою, методами, більш чи менш раціоналізованою програмою досягнення порядку в деякій точці чи секторі реальності» [2, с. 9]. У цьому сенсі ефективність правового регулювання, як ставлення судової влади значною мірою залежать від їхнього зв'язку з іншими соціальними регуляторами. Принципово важливою вимогою до судової влади як соціально-правового інституту є вимога відповідати історично встановленим, пануючим, апіорним принципам і категоріям. Такі принципи й категорії історично обумовлені, трансформуються в процесі історичного розвитку, але будь-яка система, яка виникає неодмінно потребує їх як своєї основи, свого підґрунтя. Саме відповідність судової системи й судової влади пануючим, тобто таким що підтримуються більшістю уявленням про вище, принципів важливе (справедливе, правильне, благо, виправдане) є ознакою їх легітимності, визначає їх соціальну

природу. У цьому сенсі важливо, щоб судова влада як одна з гілок державної влади, відповідала всім вимогам які висувуються суспільством щодо державної влади і, водночас, зберігала свої особливі риси – насамперед, незалежність і самостійність.

Соціальна складова довіри до судової влади втілюється як на рівні багатофакторного соціального регулювання (інтереси, установки, бажання, прогнози), який є первинним, попереднім, так і на рівні соціального нормативного регулювання (моральні, релігійні, політичні), який є раціональним способом організації й впорядкування суспільних відносин. Соціальна природа довіри до судової влади виявляється і в тому, що попри економічні, політичні, соціальні, культурні та інші відмінності будь-яка особа висловлює своє ставлення до судової влади, на основі того як вона сприймає і оцінює її діяльність, наскільки захищеною відчуває себе та наскільки судова влада, на думку цієї особи, втілює правосуддя. Саме тому вкрай важливо щоб судова система і судова влада діяли в інтересах людей, «відігравати корисну і зрозумілу роль в їхньому житті». Судова влада не лише вирішує питання, що мають фундаментальне значення для окремих громадян і суспільства в цілому, але й впливає своїми рішеннями та ухвалами навіть на звичайні справи окремих людей, які шукають допомоги в судах. Як слушно зауважує А. Яковлев, саме «судова система – той найважливіший соціальний інститут права, в діяльності якого державі під час судового процесу на рівних протистоять фізичні особи і юридичні особи, при цьому учасники процесу рівні перед законом, внаслідок чого владний примус виступає в формі судового рішення. За критерієм місця, ролі й ступеня ефективності діяльності судової системи, рівня її авторитету в загальному ряді соціальних інститутів, які забезпечують стабільність суспільних відносин, відрізняються між собою поліцейські й демократичні держави» [3, с. 145].

Соціальна складова у довірі до судової влади існує у різних проявах, одним із яких є правило «соціальної спрямованості». Згідно цього правила, законодавчий акт повинен бути інтерпретований з позицій його більшої соціальної орієнтації судом. «Сліди цього правила помітні в англійській справі Гейдона (*Heydon's Case*) 1564 р., воно вживалося Верховним Судом Сполучених Штатів у відомій справі Свята церква Трініті проти США (*Holy Trinity Church v. United States*) [4, с. 61]. Звернення суду в тлумаченні законодавчого акту до його соціальної спрямованості, навіть у тому випадку, коли воно вступає в конфлікт з правилом «ясного значення» відображає укоріненість правосуддя в соціальності і, безумовно, сприяє збереженню та підвищенню довіри до судової влади з боку суспільства.

Легітимність як вимога до соціальних інститутів загалом, судової влади зокрема впливає з проблем співвідношення права й справедливості, права й розуму, права й совісті, права й моралі, тобто проблем, що постійно виникають. Ці проблеми знімаються, якщо є правосуддя. Послаблення й втрата легітимності призводять до соціальної дезорганізації й розпаду державних структур, а втрата довіри до судової влади підриває її авторитет.

Соціальна складова полягає і в тому, що довіра до судової влади є певною сукупною якістю, соціально-правовим капіталом який відображає суму спільних правових цінностей, що існують у суспільстві, здатність людей дотримуватися рішень (ухвал, вироків) судової влади, виконувати їх задля досягнення справедливості, правосуддя. При цьому, суспільство очікує, що судова влада на лише в теперішньому, а й у майбутньому буда забезпечувати правосуддя. Довіра до судової влади безпосередньо пов'язана з можливістю передбачити дії судової влади в майбутньому.

Поряд із соціальною складовою, довіра до судової влади характеризується етичною складовою. Поняття «довіра до судової влади» фіксує особливий етичний бік державно-владних відносин. Специфіка цих відносин полягає в тому, що вони ґрунтуються на етичному кредиті, добровільних взаємних зобов'язаннях, що виникають як результат вимог суспільства до судової влади загалом, суддів зокрема і є підґрунтям довіри до судової влади. Етичні відносини між судовою владою й громадськістю ґрунтуються на переконаності останніх у доброчесності, вірності, відповідальності, чесності й правдивості, переконаності в такій діяльності органів судової влади та суддів, яка спрямована на досягнення правосуддя.

У такому випадку легітимність є оціночною категорією, що наповнюється змістом за результатами здійснення, реалізації діяльності її органів.

Довіра до судової влади базується на сприйнятті й оцінці суддівської діяльності, їхніх рішень і дій, але не зводиться до ставлення громадян до інститутів судової влади. Довіра до судової влади, як і будь-яких інших соціальних інститутів, містить передусім очікування громадян щодо їхніх рішень та дій цього інституту у майбутньому, а не тільки у минулому. Йдеться про певний кредит довіри – очікування більш позитивних дій, правосудних рішень у майбутньому, ніж вони, на думку громадян, зробили у минулому. Окрім того, довіра до судової влади має подвійний характер: з одного боку, в її основі знаходяться моральні засади співробітництва, коли майбутня діяльність судової влади авансовано отримує характеристики, які відповідають очікуванням, з іншого – її виникнення зумовлене знаннями про судову владу, репутацію судів і суддів.

Отже, довіра до судової влади – це складне, комплексне явище, яке має зокрема соціальну й етичну складові. Довіра до судової влади відображає сприйняття і ставлення суспільства, соціальної групи, індивіда до діяльності органів судової влади, судових рішень, сформоване на основі оцінки її діяльності й переконаності в істинності й правильності професійних, етичних, соціально-психологічних, дій суддів, правосудності їхніх рішень та є добровільним свідомо-позитивним ставленням до судової влади в теперішньому та майбутньому. Подальшого аналізу потребують такі складові судової влади як культурно-цивілізаційна, психологічна, когнітивна, правова, дійова, що й стане предметом подальших наукових розвідок.

Література

1. Алексеев П. В., Панин А.В. Философия : учеб. [изд. 2-е изд., перераб. и доп.]. М.: Проспект, 1998. 568 с.
2. Мальцев Г.В. Социальные основания права. М.: Норма, 2007. 800 с.
3. Яковлев А.М. Социальная структура общества и право: учеб. Пособие. М.: Норма, 2009. 368 с.
4. Берхем В. Вступ до права та правової системи США. К.: Україна, 1999. 554 с.

Поняття та елементи механізму адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації

Омелян В.О., аспірант

Університет митної справи та фінансів

Діяльність суб'єктів публічної адміністрації під час реалізації права на адміністративний розсуд, в силу її публічної значимості, не може бути хаотичною та спонтанною. Хоч і не будучи в повній мірі нормативно закріпленою, реалізація адміністративного розсуду здійснюється за певним алгоритмом та має низку структурних елементів, за відсутності яких зникають підстави визначати такий тип діяльності – реалізацією права на адміністративний розсуд. Системність адміністративного розсуду проявляється через наявність у ньому певного механізму – механізму адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації.

Актуальність і необхідність вивчення механізму реалізації адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації зумовлена тим, що дане явище, формуючи основу реалізації адміністративного розсуду, так досі і не отримало всеохоплюючого дослідження, яке б дозволило розкрити природу даного явища. При цьому, механізм адміністративного розсуду має ключове значення у формуванні порядку діяльності суб'єкта публічної адміністрації. Розкриття його природи та структури є запорукою формування належної адміністративної практики.

Механізм адміністративного розсуду формує базис діяльності суб'єкта публічної адміністрації, відтак повинен бути чітким. Від його якості залежить якість надання адміністративних послуг та задоволеність осіб, зацікавлених у їх отриманні. Чіткість

механізму адміністративного розсуду спряє доступності його сприйняття, що є запорукою підконтрольності діяльності суб'єктів публічної адміністрації. Наявність доступу громадськості до інспектування суб'єкта публічної адміністрації покращує якість виконання ним своїх повноважень, що особливо актуально у ситуації застосування адміністративного розсуду.

Під поняттям механізму реалізації адміністративного розсуду в діяльності публічної адміністрації пропонуємо розглядати систему соціальних, управлінських, психологічних, правових, матеріально-технічних факторів (засобів, способів, форм), що забезпечують реалізацію повноваження органу публічної адміністрації на адміністративний розсуд.

Основу механізму адміністративного розсуду складає нормативно-правова база, яка, по-перше, забезпечує основу для існування адміністративного розсуду як явища соціальної та правової дійсності, по-друге, складає нормативну основу ситуації, що потребує застосування адміністративного розсуду. Нормативно-правова база є середовищем, у якому містяться підстави для застосування адміністративного розсуду. Ці підстави проявляються через різного роду законодавчі формулювання. Оскільки законодавство є динамічним, встановити чіткий перелік законодавчих формувань, через які проявляється адміністративний розсуд, складно. Разом із цим ми пропонуємо розглядати такі підстави застосування адміністративного розсуду: 1) встановлення альтернативних варіантів поведінки; 2) встановлення повноваження для органу публічної адміністрації оцінювати юридичні факти та документи; 3) встановлення права тлумачити тексти нормативних актів та оціночні поняття; 4) встановлення права обирати варіант поведінки без встановлення варіантів дій суб'єкта публічної адміністрації.

Механізм роздуму та прийняття рішення з точки зору психології має ряд складових елементів. Перш за все, середовищем для даного механізму виступає психіка, яка має свою свідому та несвідому частину. Зазвичай, прийняття рішення відбувається у свідомій частині психіки, однак несвідома частина також здійснює значний вплив. Точка відліку при прийнятті рішення є моментом усвідомлення необхідності прийняття даного рішення. Саме із цього моменту відбувається роздум. На прийняття рішення впливають також такі фактори, як загальний психологічний стан (бадьорість, схвильованість, втома, інформаційне перевантаження, депресія, стрес тощо), індивідуальні психологічні особливості децидента (темперамент, характер, здібності), загальний інтелектуальний стан, психічні властивості децидента (наполегливість, рішучість, спостережливість, чутливість тощо), усвідомлення варіантів вирішення ситуації, база досвіду, психологічна домінанта (переважання інтелектуального чи емоційного стану в момент прийняття рішення), фактор волі, загальне емоційне ставлення до кожного із варіантів рішення, усвідомлення переваг кожного із варіантів вибору, мотивація.

Фактично необхідність прийняття рішення відбувається у моделі «стимул-реакція», тобто на суб'єкта, який має здатність прийняти рішення, здійснюється вплив (зовнішній або внутрішній), який призводить до виникнення внутрішньої реакції (внутрішній відгук). Дана реакція проявляється у певній поведінці, що, по суті, є відповіддю на згаданий стимул.

Механізм правового регулювання є частиною механізму соціального регулювання. Механізм правового регулювання поєднує в собі наступні елементи: засоби (норми права, суб'єктивні права і юридичні обов'язки, правозастосовні акти); способи (дозвіл, зобов'язання, заборона); форми (використання, виконання, додержання, застосування). Вказані засоби, форми та способи є взаємопов'язані і взаємозалежні. Механізм правового регулювання втілює в життя правову систему суспільства і результатом цього є реалізація правопорядку. Елементами механізму правового регулювання є норма права, нормативні акти, юридичні факти, правовідносини, акти правореалізації.

Елементами механізму адміністративного розсуду є: нормативно-правова база, що проявляється у певних формулюваннях; зовнішні обставини (фактичні обставини звернення, що не входять до нормативно-правової бази, тобто фактори об'єктивної дійсності), децидент (суб'єкт публічної адміністрації та його характерні особливості), мета адміністративного розсуду, керування адміністративним розсудом, обмеження у реалізації адміністративного розсуду та форми здійснення адміністративного розсуду.

Реституція як спосіб захисту цивільного права

Опанащук Ю.Ю., аспірант

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

Реституція в цивільному праві найбільш часто розглядається як наслідок визнання угоди недійсною. В українській науці цивільного права таке розуміння є найбільш поширеним, що обумовлено позицією законодавця (абз. 2 ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України)¹.

Незважаючи на усталену думку з питання реституції, в Україні є необхідність розглянути дане поняття в іншому аспекті. Це обумовлено тим, що Україна прагне набутися членства в Європейському союзі і Організації Північноатлантичного договору (НАТО). При цьому одним із критеріїв, який використовувався для оцінки демократичного прогресу держав, що прагнуть до членства в Європейському союзі і НАТО, а також показників ефективності верховенства права в демократичній країні (згідно офіційної позиції США) є успішна програма реституції власності².

З огляду на це актуальним питанням цивільного права є перегляд доктринальних основ щодо реституції власності. Питанням відновлення початкового стану (реституції) були присвячені праці римських юристів. Застосування реституції допускалося після скоєного юридичного факту, якщо виникали невідповідні або навіть шкідливі наслідки для однієї зі сторін угоди. Тому виникала необхідність виправити несправедливе становище.

Претори створили для цього *restitutio in integrum* – повернення до попереднього стану. Сторона, для якої наступили негативні наслідки укладеного договору, зверталася до претора з проханням визнати факт укладення договору недійсним і повернути сторін у первісний стан³.

Аналізуючи правила реституції в римському праві, слід виділити її характерні риси: застосовувалася як наслідок недійсної угоди; проводилася для відновлення первісного володіння; відновлення володіння було необхідним для відновлення справедливості в правовідносинах; обов'язкову наявність в реституційних правовідносинах публічних елементів та у вигляді примусу однієї з сторін виконати зобов'язання щодо приведення володіння в первісний стан; була одним із способів преторського захисту.

Слід звернути увагу, що реституція розглядалася виключно як наслідок недійсності правочину. При цьому її мета була у вигляді відновлення справедливого початкового стану. Зазначену ознаку реституції слід враховувати і при розгляді реституційних відносин в сфері націоналізованої власності.

В українській юридичній науці реституція найбільш часто розглядається як наслідок недійсності угоди. Так, наприклад А. В. Дзера вказує, що реституція може бути як двосторонньою, так і односторонньою. Одностороння реституція виникає як наслідок недійсної угоди, при якій угоду виконує лише одна сторона. Двостороння реституція застосовується незалежно від наявності чи відсутності вини в діях учасників угоди⁴.

Зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва звертає увагу на те, що для застосування реституції слід дотримуватися загальних вимог про позовну давність (ст. 257 ЦК України). Якщо особа не звертається до суду протягом трьох років, то в подальшому захистити своє право на майно

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-152> (дата звернення: 25.04.2020 р.).

² Property Restitution in Central and Eastern Europe. URL: <https://www.state.gov/p/eur/rt/hlcst/c12070.htm> (дата звернення: 25.04.2020 р.).

³ Римське право / за заг. ред. О. А. Підпригори, Є. О. Харитонов. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер. 2009. С. 305.

⁴ Дзера О. В. Правові наслідки недійсності договору. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 5-те вид. Київ: Юрінком Інтер. 2017. С. 527.

стає для нього проблематичним, хоча не виключено, що пропущені терміни суд відновить (ст. 267 ЦК)¹. А. Л. Зайцев, розглядаючи реституцію, підкреслює, що мета реституції – відновлення майнового стану сторони, тобто вона перш за все виконує правовідновлюючу функцію².

У судовій практиці України реституція розглядається як спосіб захисту цивільного права та застосовується тільки в разі наявності між сторонами укладеного договору, який є нікчемним або визнаний недійсним. У зв'язку з цим вимога про повернення майна, переданого на виконання недійсного правочину, за правилами реституції може бути пред'явлено лише стороною недійсної угоди³.

Слід звернути увагу на значення слова «реституція», яке походить від латинського «Restitutio» і означає відновлення колишніх прав, стану, повернення, тобто реституція – це механізм, що дозволяє відновити первісний стан, який існував до певного акту, дій в сфері правовідносин. У цьому проглядається і мета реституції – захистити власність способом відновлення прав.

При такому підході можна виявити єдині ознаки як реституції, що представляє собою наслідок визнання угоди недійсною, так і реституції незаконно експропрійованої власності. Мова йде про такі ознаки: мета – захист власності і відновлення початкового законного стану володіння; спосіб захисту права власності; особливий характер захисту власності, при якому відбувається вторгнення публічного елемента в приватноправову сферу майнових відносин; реалізація механізму реституції в межах цивільного права.

Вищевказані ознаки реституції дозволяють надати трактування широкого поняття реституції в цивільному праві.

Реституція у широкому значенні, передбачає всі випадки, пов'язані з відновлення процесів повернення колишніх прав, які були порушені неправомірними діями, зокрема недійсною угодою, примусовим відчуженням власності, заснованому на психологічному і фізичному насильстві.

У сучасному цивільному праві демократичної держави слід виділяти дві групи реституційних відносин: 1) що виникають з реституції, як наслідок недійсної угоди; 2) що виникають з реституції незаконно експропрійованої власності.

Різниця між зазначеними правовідносинами полягає в тому, що в першому випадку виникають правовідносини, що виникли з факту недійсної угоди, яка призвела до спотворення волі сторін і позбавлення законного володіння; у другому випадку відносини виникають з юридичних актів держави або органів місцевого самоврядування, направлених на примусове позбавлення права власності, заснованого на насильстві щодо суб'єкта власності, порушення прав людини і порушення принципу справедливості.

В обох випадках виникає необхідність захистити права людини на законну власність. Слід звернути увагу, що для застосування реституції передбачені різні механізми відновлення права власності. Для реституції, як наслідку недійсної угоди, обов'язково необхідне судове рішення, тобто відновлення права відбувається шляхом всебічного розгляду спору в суді. Варто відзначити, що механізм відновлення права власності значно ускладнений. Для його застосування необхідне видання нормативного акту, що визначає факт незаконної експропріації власності, встановлення принципів, способів відновлення

¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Окремі питання застосування реституції. Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова, 28 лют. 2014 р. Харків. 2014. С. 34.

² Зайцев О. Л. Реституція у цивільному праві // Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синегубова, В. А. Кройтор та ін.; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків: Право. 2019. С. 219.

³ Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v00097009?find=1&text=%F0%E5%F1%F2%E8%F2#w11> (дата звернення: 25.04.2020 р.).

порушеного права власності. Кожна держава самостійно визначає механізм відповідальності перед колишніми власниками, їх спадкоємцями і правонаступниками.

На підставі викладеного зазначимо, що у сучасному цивільному праві демократичної держави, реституцію слід розглядати у широкому розумінні як: наслідок недійсної угоди і як спосіб відновлення незаконно експропрійованої власності. Тому доцільно поняття реституції експропрійованої власності вивчати в рамках цивільного права, як приватноправову категорію, що є одним з перспективних напрямків дослідження в науці цивільного права.

Література

1. Дзера О. В. Правові наслідки недійсності договору. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. 5-те вид. Київ: Юрінком Інтер. 2017. 976 с.
2. Зайцев О. Л. Реституція у цивільному праві // Сучасні проблеми цивільного права та процесу: навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синегубова, В. А. Кройтор та ін.; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків: Право. 2019. 808 с.
3. Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними: постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v00097009?find=1&text=%F0%E5%F1%F2%E8%F2#w11> (дата звернення: 25.04.2020 р.).
4. Римське право. За заг. ред. О. А. Підпригори, Є. О. Харитоновна. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер. 2009. 528 с.
5. Спасибо-Фатєєва І. В. Окремі питання застосування реституції. Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова, 28 лют. 2014 р. Харків. 2014. С. 34–37.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-152> (дата звернення: 25.04.2020 р.).
7. Property Restitution in Central and Eastern Europe. URL: <https://www.state.gov/p/eur/rt/hlcst/c12070.htm> (дата звернення: 25.04.2020 р.).

Зміст предмета доказування у цивільному судочинстві

Осіпова І.І., аспірант

*Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України*

Феномен судового доказування в цивільному судочинстві є складним, багатограним та динамічним явищем правової дійсності. А тому правильне розуміння правової природи останнього об'єктивно неможливе без врахування сутнісної характеристики кожного з структурних елементів його будови.

Одним із таких елементів є предмет доказування, як юридична категорія на пізнання якої спрямована вся доказова діяльність учасників справи.

Питання про предмет доказування в теорії цивільного процесуального права належить до числа найбільш дискусійних. Така ситуація має об'єктивне пояснення, адже серед науковців відсутня єдність думок щодо змістовного наповнення відповідної дефініції.

О.О. Грабовська розглядаючи це питання вважає, що: «До змісту предмета доказування у цивільному процесі сучасними вченими прийнято включати факти, які мають юридичне значення для справи, фактичний склад (спірний) правовідношення, сукупність усіх фактичних даних, що мають значення для вирішення справи, сукупність фактів, що підлягають доказуванню, юридичні факти підстави позову (заперечень проти нього), ті

обставини, які повинні бути встановлені судом для правильного вирішення справи, певні факти, які підлягають доказуванню і т.п.¹».

Спроба виявити різницю між поняттями «факт» та «обставина» або навпаки, призвели до висновку, що ці поняття підміняються одне одним та вживаються без розуміння їх значеннєвих особливостей.

У багатьох випадках в теорії цивільного процесуального права не проводить розмежування між поняттями «факт» та «обставина». У цивільному процесуальному законодавстві також вживаються одночасно поняття «факти» й «обставини». Зокрема, ч.1 ст. 76 ЦПК України визначено, що «доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи»². Згідно з ч.2 ст. 77 ЦПК України «предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення»³. У відповідності з ч.2 ст. 78 ЦПК України «обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування»⁴. Частиною 1 ст. 81 ЦПК України передбачено, що «кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом»⁵. Згідно ч.1 ст. 82 ЦПК України «обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо достовірності цих обставин або добровільності їх визнання»⁶. Про «обставини» йдеться й у ч.2-5 ст. 82, ч.8 ст. 82, ч.6 ст. 83, ч.1 ст. 242, ст. 243, ч.3 ст. 244 та в багатьох інших нормах ЦПК України.

З наведених положень складно провести паралель між поняттями «факти» та «обставини». Виникає питання про те, чому у справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, судом встановлюються саме факти, а не обставини, зокрема: факт родинних відносин між фізичними особами, факт перебування фізичної особи на утриманні, факт каліцтва, факт реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення, проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу, народження особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту народження та інші (ч.1 ст. 315 ЦПК України). На переконання О.О. Грабовської: «Така ситуація має логічне пояснення, адже саме факти, а не обставини, мають юридичне значення для реалізації прав після набуття рішенням у зазначених справах законної сили»⁷.

З приводу цього маємо і офіційну позицію Верховного Суду України. Так, Верховний Суд України у постанові Пленуму вказував на те, що встановленню підлягають одночасно і факти, і обставини (наприклад, п.5 Постанови Пленуму № 4 від 31.03.1995 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»⁸; п. 4 Постанови Пленуму № 11 від 21.12.2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя»⁹ та ін.).

¹ Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 262-263.

² URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

³ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

⁴ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

⁵ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

⁶ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

⁷ Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С.263.

⁸ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.

⁹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.

Будь-які обставини і факти, що мають значення для правильного вирішення справи, повинні бути доведені сторонами справи, а отже включені до предмета доказування і підтверджені у встановленому законом порядку.

Без існування обставин і фактів неможливий процес доказування.

Практичний зміст і наукова цінність теорії юридичних фактів полягають у вивченні одного з аспектів фактичної обґрунтованості правового регулювання. Як вважав О. Братель: «...система юридичних фактів, чітко оформлених у законодавстві, своєчасно, повно і достовірно встановлених у процесі застосування права – одна з важливих гарантій законності та існування правової держави»¹.

Загальновідомо, що: «юридичні факти – це сформульовані в гіпотезах правових норм життєві обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення правових відносин»².

Юридичні факти у доказовій діяльності учасників цивільного судочинства, їх місце та значення в механізмі судового доказування – є категорією універсального значення, такою, що характеризує процес доказової діяльності з усіх сторін її здійснення з метою досягнення основної мети цивільного судочинства – реалізації конституційного права на судовий захист та в подальшому – прийняття законного і обґрунтованого рішення у справі.

Доказова діяльність учасників цивільного процесу є діалектичним поєднанням у предметі доказування фактів матеріально-правового та процесуально-правового характеру.

Отже, факти й обставини з яких формується предмет доказування, у загальному вигляді можна класифікувати наступним чином:

1) Факти й обставини, що стали передумовою для звернення до суду – сукупність фактів, які надають суду можливість зробити висновок про характер юридичної заінтересованості, мети звернення заявників до суду.

2) Факти й обставини, що обґрунтовують заявлені вимоги та заперечення. Від обґрунтування вимог і заперечень залежить остаточний висновок суду, який відображається в рішенні, тому включення їх до предмета доказування є необхідним та обов'язковим.

3) Факти й обставини, які підтверджують необхідність залучення в процес інших заінтересованих осіб.

Таким чином, вирішуючи питання про місце юридичних фактів у доказовій діяльності, що реалізується в рамках цивільного судочинства, варто пам'ятати, що саме юридичні факти забезпечують старт судового доказування, є гносеологічною основою доказового матеріалу, а також передумовою прийняття обґрунтованого і законного рішення за результатами розгляду і вирішення справи.

Література

1. Братель О. Розвиток учення про процесуальні юридичні факти в юридичній доктрині. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 111-115.
2. Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування у цивільному процесі України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 472 с.
3. Калмикова Я.С. Аксіологія фактів у доказовій діяльності в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С.101-105.
4. Постанови Пленуму № 4 від 31.03.1995 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
5. Постанови Пленуму № 11 від 21.12.2007 р. «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання

¹ Братель О. Розвиток учення про процесуальні юридичні факти в юридичній доктрині // Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2016. 113 с.

² Калмикова Я.С. Аксіологія фактів у доказовій діяльності в адміністративному судочинстві. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 101.

його недійсним та поділ спільного майна подружжя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07>.

6. Фурса С.Я., Цюра Т.В. Докази і доказування у цивільному процесі: науково-практичний посібник. (Серія: Процесуальні науки). Київ: Видавець Фурса С.Я., КНТ, 2005. С. 256 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

Доказове значення результатів, отриманих в процесі здійснення слідчих (розшукових) дій

Панкратова Д.О., студентка

Науковий керівник:

Єна І.В., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Сьогодні в Україні ми спостерігаємо активний процес реформування різних сфер життя суспільства. Не залишилась осторонь і сфера боротьби зі злочинністю і захисту суспільства від злочинних посягань. Реформується законодавство, створюються нові правоохоронні органи, удосконалюється діяльність вже існуючих.

Актуальність теми зумовлена тим, що євроінтеграція України потребує реформування чинного законодавства за європейським зразком. У зв'язку із цим було прийнято низку законів, спрямованих на подальше вдосконалення забезпечення захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень. Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) закріпив нові положення про докази та доказування, окресливши пізнавальні елементи цього інституту на підставі загальних засад, форм і методів проведення процесуальної фіксації слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій [1, с. 3].

У сучасних умовах реалізації правової реформи та запровадження передбачених цим нових правових стандартів, реформування кримінального процесуального законодавства призвело до того, що кримінальний процес на нинішньому етапі суттєво відрізняється від попереднього порядку кримінального судочинства. Не став винятком та піддався кардинальній трансформації в період реформування й інститут слідчих (розшукових) дій. Тому питання теоретичного осмислення, систематизації й аргументації на цій основі положень і пропозицій щодо проведення слідчих (розшукових) дій як основного інструменту отримання та перевірки доказів, правових і практичних проблем на вказаному напрямі процесуальної діяльності набуває актуального значення та заслуговує на особливу увагу [2, с. 275-276].

Окремі аспекти доказового значення результатів, отриманих в процесі здійснення слідчих (розшукових) дій, проблеми збирання доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій розглядали Ю.П. Алєнін, В.І. Галаган, Н.В. Глинська, О.В. Капліна, Є.Г. Коваленко, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, М.А. Погорецький, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська та ін.

Так, доказування як правовий інститут пов'язаний як з логічною, так і безпосередньою практичною діяльністю. Потреба у такій доказовій діяльності пов'язана з тим, що фактичні обставини не можуть безпосередньо сприйматися особою, яка здійснює розслідування, прокурором, суддею (судом), оскільки вони лежать у минулому стосовно діяльності цих органів. Для того, щоб повно, всебічно і об'єктивно встановити ці обставини, відповідні органи повинні довести їх наявність (чи відсутність), а це, у свою чергу, можна зробити, лише спираючись на конкретні дані, які потрібно зібрати й дослідити [3, с. 18]. В рамках кримінального провадження досягнення даної мети реалізовується за допомогою кримінального процесуального доказування.

І.Ю. Наголова під документуванням розуміє врегульовану кримінальним процесуальним законом діяльність слідчого, прокурора, інших уповноважених органів чи осіб відповідно до

ч. 2 ст. 91 КПК України, що полягає у збиранні, перевірці й оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [4, с. 118; 5].

Важливо зазначити, що перелік засобів збирання доказів за КПК України не є вичерпним, проте серед засобів збирання доказів особливе місце займають слідчі (розшукові) дії. Так, згідно з ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [5]. Відповідно до визначення поняття слідчих (розшукових) дій, регламентованого КПК України, можна зробити висновок про те, що вони є важливим інструментом процесу доказування в рамках кримінального провадження, а тому і забезпечення виконання завдання кримінального процесу, що полягає у повному, швидкому та неупередженому розслідуванні кримінального правопорушення.

Тому законодавче закріплення визначення поняття слідчих (розшукових) дій вирішило й питання щодо визначення змісту, ролі слідчих дій у процесі доказування. Як зазначає І.С. Кіпращ, дослідження праць науковців свідчить про те, що ті вчені, які розкривали поняття слідчих дій через призму доказування, наділяли їх дещо різними функціями в забезпеченні процесу доказування. Так, С.А. Шейфер зазначає, що слідчі дії є способом збирання доказів; О.Р. Михайленко включає до кола вирішуваних ними питань, крім збирання доказів, і функцію їх перевірки; В.Т. Нор, М.М. Михеєнко, В.П. Шибіко відносять до функцій слідчих дій виявлення, фіксацію та перевірку доказів у кримінальній справі; Є.Г. Коваленко – збирання, закріплення, перевірку та оцінку доказів; Р.С. Белкін до процесу збирання, перевірки, оцінки доказів включає і їх використання [2, с. 278]. Як цілком слушно зазначає Д.Б. Сергєєва, ці дії мають пізнавальний характер і розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження [6, с. 183].

Відповідно до ст. 93 КПК України, збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК України [5]. Необхідною умовою збирання доказів під час проведення слідчих (розшукових) дій є правозабезпечувальні заходи – наділені правовою формою дії, за допомогою яких слідчий, прокурор визначають можливість реалізації прав, наданих кримінальним процесуальним законом громадянам та особам, що беруть участь у цих діях. До них належать, зокрема, вжиття належних заходів для забезпечення присутності під час проведення слідчої (розшукової) дії осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені (ч. 3 ст. 223 КПК України) участь у проведенні слідчої (розшукової) дії за клопотанням сторони захисту, крім випадків, коли через специфіку такої дії це неможливо або особа письмово відмовилася від участі у ній (ч. 6 ст. 223 КПК України) тощо [4, с. 119; 5].

Отримання (збирання) доказів як функція слідчих дій є комплексним поняттям і складається із системи дій, спрямованих на виявлення, фіксацію і збереження доказів та їх процесуальних джерел. Сутність процесу збирання доказів полягає у виконанні пошукових операцій, у відповідності з їх кримінально-процесуальною регламентацією, які спрямовані на виявлення слідів злочину, речових доказів тощо, що здійснюється на основі складної розумової діяльності з метою встановлення місць можливого знаходження доказів чи визначення кола осіб, у показаннях яких вони можуть міститися [2, с. 279]. Так, згідно зі ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України. Відповідно, сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств,

установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій тощо [5].

Слідчі (розшукові) дії своєю метою мають не тільки отримання (збирання) доказів, а й перевірку вже отриманих, що полягає в детальному дослідженні зібраних доказів та їх процесуальних джерел з точки зору їх придатності (належності, достовірності й допустимості) для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, отриманні нових для підтвердження або спростування раніше зібраних доказів. Вона здійснюється шляхом проведення нових чи додаткових слідчих (розшукових) дій за результатами логічного аналізу й дослідження змісту кожного доказу окремо та їх зіставлення з іншими доказами в кримінальному провадженні.

Перевірка та оцінка доказів тісно пов'язані між собою. Водночас перевірка здійснюється як за допомогою логічних, розумових операцій, так і практичних дій, тоді як оцінка доказів є результатом винятково розумової діяльності слідчого [2, с. 279]. Відповідно до ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [5].

Отже, можна погодитись з думками науковців, що результати, отримані в процесі здійснення слідчих (розшукових) дій мають дуже важливе доказове значення. Так, основним способом збирання доказів в рамках кримінального провадження є здійснення слідчих (розшукових) дій, що в свою чергу спрямовано на вирішення головних завдань кримінального процесу. Тому, зважаючи на значення слідчих (розшукових) ді як ефективного засобу кримінального процесуального доказування, на практиці існує потреба постійного удосконалення процесуального аспекту їх здійснення.

Література

1. Заклюка А.В. Докази та доказування на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 23 с.
2. Кіпрач І.С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 275-283.
3. Коваленко Є.Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 448 с.
4. Наголова І.Ю. Доказування події кримінального правопорушення під час проведення слідчих (розшукових) дій. *Юридична наука*. 2016. № 7 (61). С. 117-125.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. №. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
6. Сергеева Д. Поняття та види слідчих (розшукових) дій за чинним КПК України. *Право України*. 2013. № 11. С. 180-187.

Якість вищої юридичної освіти в Україні

Потопальський С.В., здобувач

Інститут права та суспільних відносин

Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

В Україні протягом останнього часу відбуваються значні зміни у всіх без винятку сферах суспільного життя. Слідом за змінами політичного спрямування та поступовою соціально-економічною інтеграцією України в бік розвинених та демократичних країн Західного світу, вітчизняна галузь освіти теж отримала своє якісне та всебічне зростання.

Не стала винятком у цих процесах і галузь правознавства, де у сфері вищої юридичної освіти з'являється все більше і більше можливостей для отримання студентами корисних знань та здобуття ефективних навичок для їх реалізації під час майбутньої трудової діяльності. В контексті цього питання слід також зазначити, що проблематика якісного покращення навчального процесу у вищих навчальних закладах нерозривно пов'язана зі сферою наукових досліджень та теоретичних розробок, що здійснюються здебільшого на базі тих самих вищих навчальних закладів.

Отже, проблема успішного поєднання навчального процесу з науково-дослідною роботою, а також своєчасне впровадження актуальних наукових результатів до процесу надання освітніх послуг є ключовим фактором ефективності будь-якого ВНЗ. На практиці подібне можна реалізувати, наприклад, створенням навчально-методичних вказівок, посібників та рекомендацій застосувального характеру, які б ґрунтувалися на наукових працях вчених та дослідників.

Поруч із наведеними вище проблемами, свого нагального вирішення потребують також і питання матеріально-технічного та інформаційного забезпечення повсякденної діяльності вищих юридичних навчальних закладів. Адже доведеним є той факт, що діяльність навчальних закладів є малоефективною без впровадження та використання високих технологій.

Станом на сьогоднішній день юридична освіта в Україні, як і в попередні часи, має величезний попит. Відомо, що бути юристом з давніх-давен було дуже престижною справою. Цей факт знаходить своє підтвердження ще у античні часи існування Стародавнього Риму. Наприклад, тоді жили та яскраво творили численні талановиті правознавці того часу, головною зброєю яких були їх ораторська майстерність, а також гарне знання законів.

Наразі Україна збагачена своїми власними правовими школами, які хоч і не мають всесвітньої популярності, проте, цілком зможуть надати особам, що там навчаються, доволі якісний набір юридичних знань, умінь та навичок, які називаються компетентностями.

Завдяки своїй плідній науково-дослідній роботі, а також бережливому ставленню до освітнього процесу, викладачі та інші працівники українських юридичних вишів змогли зберегти і примножити усі ті досягнення, якими наразі володіє юридична освіта і наука. Поруч із цим, останнім часом спостерігається якісне і кількісне зростання різноманітних наукових заходів, студентських конференцій, навчально-дискусійних клубів і програм обмінів. Сьогодні українські студенти активно використовують ті можливості, що їм надає у тому числі і європейська інтеграція України, задля того, аби навчатися та стажуватися за кордоном, зокрема, й за магістерськими програмами.

Узявши на себе зобов'язання довести якість процесу надання вищої освіти в Україні до найвищих стандартів розвинених країн світу, українська влада разом із небайдужими співробітниками освітньої галузі поступово покращує вітчизняний освітній процес. Серед результатів злагодженої діяльності науково-викладацьких колективів юридичних вишів, що відбувається за допомогою фінансування західних партнерів України, можна виокремити гарно укомплектовані актуальною літературою бібліотеки, сучасні комп'ютерні класи, а також численні аудиторії, що оснащені за останнім технологічним трендом.

Однією із найгостріших проблем серед тих, що потребують свого негайного вирішення, виділяють незадовільне поєднання процесу надання освіти з подальшим працевлаштуванням осіб, які закінчили вищий навчальний заклад. Частково ця проблема є наслідком того, що далеко не всі вищі юридичні навчальні заклади мають зобов'язання з працевлаштування своїх колишніх студентів. Навіть з-поміж державних вишів, де студенти навчаються лише за бюджетні кошти, рівень подальшої підтримки випускників у початковому будівництві їх кар'єри є дуже різним.

Розглядаючи питання несумісності вітчизняної освітньої системи з сучасним ринком праці, варто взяти для порівняння ситуацію, що нині існує у розвинених країнах Заходу. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки, де, до речі, певні заклади вищої освіти

вважаються найкращими в світі, ринок праці та система освіти дуже тісно пов'язані і навіть доповнюють один одного.

Статистика свідчить про те, що у західних країнах, а також розвинених та демократичних країнах Сходу, таких як Японія та Південна Корея, вища освіта й ринок праці чітко й динамічно корелюються між собою та один до одного підлаштовуються. У тих же Сполучених Штатах випускники лівової частки відомих правових шкіл гарантовано можуть знайти для себе гарне місце роботи за своєю спеціальністю. А що стосується випускників приблизно десяти найкращих американських юридичних вишів, то миттєве працевлаштування у найвідоміших компаніях з надзвичайно високою заробітною платнею, а також подальша блискуча кар'єра є для них абсолютно гарантованими.

Більш того, працевлаштування американських та західноєвропейських випускників вищих навчальних закладів значною мірою відрізняється від такого процесу в Україні. Якщо розглядати актуальну українську ситуацію, то слід зазначити, що більше шансів з працевлаштування мають ті студенти та курсанти, що отримують освіту на так званій «бюджетній» формі навчання, адже відповідно до вітчизняного законодавства, таких осіб сама держава зобов'язана працевлаштувати. У той же час студенти, що навчаються за контрактною формою чи навіть у приватних вишах, в українських реаліях зіштовхуються зі значними труднощами у подальшому працевлаштуванні за спеціальністю.

Натомість, студенти американських та західноєвропейських вищих навчальних закладів не потребують ніякої допомоги від своєї держави, адже незалежно від того, є їх виш державним чи приватним, вони із легкістю працевлаштовуються завдяки розвиненому ринку праці в їх країнах, а також високому рівню розвитку ринкових відносин у тих країнах взагалі. Тобто вагомою різницею є те, що в Україні студентів працевлаштовує держава, що має негативний вплив на економічну ситуацію, бо така практика є відголоском радянської командно-адміністративної системи. В цей же час американський ринок праці сам справляється із завданнями з працевлаштування руками приватних компаній, що повністю розбираються між собою випускників престижних вишів.

Прийняття ж на державну службу у розвинених країнах здійснюється на конкурсній основі. Це означає, що для зайняття певної вакантної державної посади особа–претендент, окрім наявності в неї відповідного рівня освіти та навичок за спеціальністю, зобов'язана пройти тестування та співбесіду. Тобто ніяких автоматичних і швидких призначень на державні посади у розвинених та демократичних країнах із реальним верховенством права не існує взагалі.

Іншою не менш серйозною проблемою вітчизняної вищої юридичної освіти є існуючі наразі труднощі та перепони із застосуванням отриманих в університетах знань у практичній правозастосовчій діяльності. Річ у тім, що гарне знання вітчизняного законодавства є лише половиною успіху для юриста, бо другу половину складає вміння правильно підбирати норми цього законодавства для вирішення конкретної справи та вірно ці правові акти застосовувати.

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми могло б стати не тільки фокусування уваги та ресурсів вищих навчальних закладів на викладанні того чи іншого юридичного предмета на високому рівні, але й приділення належної уваги формуванню у майбутніх юристів загального світогляду, що був би заснований на високих моральних цінностях.

Доводячи усе вищевикладене до логічного висновку, слід зазначити, що на даному етапі свого існування вища юридична освіта в Україні стоїть на порозі вирішення багатьох проблем. Незважаючи на ті певні досягнення, яких вдалося заробити чесною та самовідданою працею науково-педагогічних колективів вітчизняних правничих шкіл, такі питання як ефективна організація роботи українських вишів, а також правове забезпечення цієї роботи є одними з першочергових для вирішення.

Завдячуючи допомозі, яка була надана юридичним навчальним закладам з боку урядів та некомерційних організацій західних країн, було покращене становище правових ВНЗ. Проте, задля по-справжньому дієвого функціонування згаданих закладів освіти в Україні

повинна бути створена власна система належного забезпечення закладів освіти усім необхідним.

Особливості предмету доказування в конституційному судовому процесі

Руснак Л.В., аспірант

Науковий керівник:

Щербанюк О.В., д.ю.н., доцентка

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

В Конституції України міститься положення про те, що Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, що має право вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції і здійснювати офіційне тлумачення положень Конституції і законів України.

Мета діяльності Конституційного Суду полягає у реалізації завдань, що передбачені Конституцією і Законом «Про Конституційний Суд України». Ця діяльність втілюється у формі судового конституційного процесу, тобто має вигляд спеціалізованої судової процедури, проведення якої можливе лише Конституційним Судом¹.

Розглянемо детальніше питання доказування та доказів в конституційному судовому процесі. Перш за все нам варто з'ясувати що ж розуміють під поняттям доказування.

Доказуванням у судовому конституційному процесі передбачає пізнавальну діяльність суб'єктів цього процесу (суддів і Конституційного Суду загалом), що має вираження у формі збирання, перевірки і оцінки доказів.

Варто звернути увагу, що Конституційний Суд України є судом права, а не факту, адже саме ця особливість безпосередньо впливає на процедуру доказування в ньому і сприяє появі низки особливих ознак, що відрізняють її від аналогічної процедури в суді загальної юрисдикції.

Найсуттєвіша відмінність вже закладена у самій сутності Конституційного Суду як суду права. Це відображають положення статті 8 Конституції України про верховенство права і статті 4 Закону про Конституційний Суд України, де зазначено, що цей Суд керується насамперед правом, Конституцією України, а вже потім чинним законодавством та нормативно-правовими актами.

Здійснюючи перевірку конституційності законів, актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, тлумачачи Конституцію і закони, надаючи висновки щодо пропонувань до Конституції змін, конституційності чинних або тих міжнародних договорів, що вносяться на ратифікацію до Верховної Ради України, чи щодо процедури імпічменту Президента України, Конституційний Суд повинен орієнтуватися на Конституцію України. Його ж право випадку виглядає як деталізація правил життя суспільства, системи принципів, зокрема справедливості, рівності, розумності, демократичності, вільності (свободи)².

Тому Конституційний суд як суд права має бути тією інституцією, що деталізує правила суспільного життя, враховує моральні правила і принципи, орієнтуючись на Конституцію та законодавство України.

В ході доказування в конституційному судовому процесі на відміну від інших видів юрисдикційного процесу встановлюються обставини ідеального характеру, а не фактичні дані, факти, дії і події (матеріальні обставини).

І незважаючи на те, що у конституційному судовому процесі джерелами доказів можуть бути показання сторін, свідків, висновки експертизи і документи (все перелічене є

¹ Костицький М. Gesetzliche Grundlagen der Verfassungsgerichtsbarkeit in der Ukraine. Studios for deutsch-ukrainischen Beziehungen. Ukrainische freie Universität, Munich, 2000. 77–95.

² Костицький М. Доказування у конституційному судовому процесі. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. №4-5. С.158-163.

різновидом фактичних даних), для Конституційного Суду вони мають сенс лише в тому аспекті, в якому стосуються права, правового або неправового характеру поведінки, діяльності чи бездіяльності особи.

Процес доказування в конституційному судовому процесі має у собі низку стадій. Так, першою стадією є визначення кола обставин, що підлягають доказуванню, та формування предмета доказування. Наступною, другою стадією є надання доказів суб'єктами права для звернення до Конституційного Суду України.

Третьою стадією є збирання доказів суддями, колегією та всім складом Конституційного Суду України. І нарешті, на четвертій стадії відбувається дослідження й оцінка доказів.

Таким чином, предмет доказування в конституційному процесі має особливий і специфічний характер, ознаками якого є:

1. Для здійснення конституційного судочинства створено спеціально уповноважений судовий орган – Конституційний суд України.
2. Суть предмету доказування в конституційному судочинстві впливає з повноважень, визначених конституцією і збігається з предметом розгляду конкретної справи згідно з процедурою, встановленою законом.
3. Головна особливість предмету доказування полягає в тому, що конституційний судовий процес обмежений питаннями права, тобто з'ясуванням конституційності або неконституційності об'єктів конституційного судового контролю.

Література

1. Костицький М. Gesetzliche Grundlagen der Verfassungsgerichtsbarkeit in der Ukraine. Studios für deutsch-ukrainischen Beziehungen. Ukrainische freie Universität, Munich, 2000. 77–95.
2. Костицький М. Доказування у конституційному судовому процесі. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. №4-5. С.158-163.

Залежність народовладдя в Україні від рівня доступу до публічної інформації

Семянiста С.Л., аспiрант

Національний університет Державної фіскальної служби України

Характерною ознакою реалій становлення та розвитку української держави в Україні є низька ефективність функціонування системи публічного управління, що обумовлюється рядом об'єктивних та суб'єктивних причин. Звичайно, що серед причин стагнації та низької ефективності здійснення публічного управління варто відділити триваючу економічну кризу і пов'язану з нею стагнацію відносин соціального забезпечення життєдіяльності населення країни, що в сукупності відбувається в умовах триваючих процесів з формування та становлення політичної еліти в державі, без функціонування якої взагалі не уявляється можливим досягнення виконання поставлених перед суспільством стратегічних задач та цілей. Однак зазначені характеристики реалій розвитку української держави є швидше результатами низької ефективності функціонування системи публічного управління, ніж його об'єктивною передумовою. Беззаперечно, передумовою існуючих проблем реалізації задач та цілей, що стоять перед українською державою є відсутність або низька ефективність системи громадського контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень як форми реалізації народовладдя в Україні.

Належна реалізація засад народовладдя передбачає впровадження ідеї, що здійснення наданих державою повноважень представникам органів публічного управління є не їх правом, а їх обов'язком, і відповідно лише забезпечення належної якості їх виконання є гарантією досягнення вирішення головної задачі сучасної держави – забезпечення прав і свобод людини.

Категорії «народовладдя» та «влада народу» (що є за своєю сутністю тотожними поняттям) є загальноновживаними у конституціях сучасних держав (стаття 20 Конституції Федеративної Республіки Німеччини [1]; стаття 2 Конституції Чеської Республіки [2] та ін.). У статті 2 Конституції Французької Республіки визначено, що головними принципами функціонування останньої є реалізації принципів «влада народу, народом і для народу» [3]. Відповідно до частини 1 статті 5 Конституції України визначено, що єдиним джерелом влади є народ, і лише він є правомочним на зміну конституційного ладу в державі.

Дослідження проблеми здійснення народовладдя, ефективності форм її проявів є актуальним не лише для представників юридичної науки, а і інших суспільних наук, таких, як політологія, соціологія. Зокрема, вартою уваги є праці таких вчених, як В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяка, П.В. Діхтієвського, А. Т. Комзюка, А. А. Пухтецької, О. В. Петришина, Д. В. Лученка, А. М. Колодія, В. П. Колісник, В.М. Бевзенко, Р. С. Мельник та ін. Різновекторність результатів здійснених досліджень, предметом яких є встановлення сутності та проблем реалізації інституту народовладдя в умовах розбудови демократичної, правової, соціальної держави, не дозволяє зробити однозначний висновок про його розуміння в умовах сучасних реалій. В цьому сенсі доречним є навести міркування О.В. Петришина, який розуміє народовладдя як політичний процес, принцип, сукупність публічних цінностей [4, с. 4].

Варто відзначити, що застосування категорії «народовладдя» швидше відноситься до термінології політичних та соціальних наук, в аспекті розвитку яких її сутність визначається як складна сукупність політичних, соціальних, економічних, правових елементів, що характеризує прояви реалізації форм безпосередньої та опосередкованої демократії [5, с. 49], що втілюється і у нормах чинного законодавства України (зокрема, визначення реалізації концептуальних засад народовладдя відбулося ще у момент прийняття Декларації про державний суверенітет України та Акту проголошення незалежності України, і деталізовано вже у відповідних конституційних положеннях; зокрема, вартою уваги є нормативно-правові положення щодо визначення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування як форми опосередкованої реалізації народовладдя (частина 2 статті 5 Конституції України).

Не зважаючи на визначену цінність категорії «народовладдя» в реаліях українського державотворення, його практичне застосування поступово зменшується. До проблем реалізації народовладдя необхідно віднести низку ефективності функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування як особливої форми здійснення посередництва між народом і державою у сфері публічно-правових відносинах [6, с. 33].

Визначення низької ефективності взаємодії суспільства та держави відображається у результатах соціологічних досліджень, тезами проведення яких є встановлення рівня довіри населення до представницьких органів, органів виконавчої влади, органів судової та правоохоронної систем. Зокрема, відповідно до здійсненого центром Разумкова в Україні протягом 2017-2019 рр. загальнонаціонального соціологічного опитування було встановлено, що найвищий рівень недовіри населення висловлює щодо діяльності Верховної Ради України (82%), органів центральної виконавчої влади України (81%), судам (75%), Президенту України (69%), органам прокуратури (близько 70% опитаних) (результати опитування наводяться станом на 27 березня 2019 року) [7].

Народ є безпосереднім джерелом публічної влади, від імені якого функціонують органи державної влади та місцевого самоврядування та інші суб'єкти владних повноважень, яким делеговано виконання окремих складових функцій держави. Не зважаючи на те, що народ є джерелом походження публічної влади, реалізація останньої в сучасних умовах поза межами функціонування державних та муніципальних органів є неможливою, і більше того, своїм наслідком має встановлення анархічного режиму, що не створює сприятливих умов для забезпечення прав і свобод людини, попри наявність певних філософських «утопічних» міркувань у відповідній сфері наукових пошуків.

Таким чином, обґрунтованим є висновок, що забезпечення реалізації народовладдя є неможливим поза діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування як основи формування сучасної системи публічного управління в світі.

Література

1. Конституция Федеративной Республики Германии. URL. : https://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&l=ru&object=translation
2. Конституция Чешской Республики. URL. : https://legalns.com/download/books/cons/czech_republic.pdf
3. Конституция Французкой Республики. URL. : https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf
4. Петришин О. В. Народовладдя – основа демократичної, правової, соціальної держави. *Право України*. 2009. №. 6. С. 3-9.
5. Веніславський Ф. Ідея народовладдя в теорії та практиці українського державотворення (соціально-правова цінність ідеї народовладдя). *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. №3. С. 48-56
6. Сарторі Дж. Основи теорії демократії: народ і врядування. Демократія: Антологія / упоряд. О. Проценко. К., 2005.
7. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України. URL.: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-orientatsii-gromadian-ukrainy-2>

Суб'єкти реалізації державної політики у сфері організації паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів в Україні

Соколенко Д.В., аспірант
Запорізький національний університет

Україна має великі проблеми з дорожньою інфраструктурою та безпекою. За офіційною статистикою, смертельних ДТП в Україні уп'ятеро більше, ніж у країнах ЄС. Щороку в Україні на дорогах гинуть понад 3 тис осіб і понад 30 тис осіб травмуються. Через ДТП та неефективну систему паркування, країна щороку втрачає 5 млрд. дол. або 2,5% ВВП [1]. Для зменшення кількості жертв, та підвищенню надходжень до місцевих бюджетів, Верховна Рада України, як один з ключових суб'єктів у цій ланці прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери паркування транспортних засобів». Цим законом була розпочата реформа в сфері безпеки дорожнього руху, а саме в сфері паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів.

Визначення суб'єктів та систематизація їх меж компетенції надасть змогу чітко розділити повноваження, та уникнути виконання одних й тих самих функцій. Чіткий розподіл компетенції – пряма запорука успішного функціонування та впровадження реформи в сфері паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів.

Суб'єктами правового регулювання паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів в Україні є органи державної влади загальної компетенції та органи місцевого самоврядування.

Органи державної влади загальної компетенції здійснюють правове регулювання паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів. Вони, задають основний вектор розвитку, визначають зміст загальних засад та вирішення стратегічних завдань публічного адміністрування у даній галузі. До таких органів відносяться: Верховна Рада України (приймає закони та інші нормативно правові акти у галузі регулювання паркування та зберігання транспортних засобів, визначає основні засади державної політики у даній галузі тощо); Кабінет Міністрів України (забезпечує проведення державної політики у галузі

паркування та зберігання транспортних засобів); Міністерство інфраструктури України (є центральним органом влади у сфері дорожнього господарства, частиною якого і є майданчики для паркування); Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства (є центральним органом влади у сфері будівництва, містобудування, тому даний орган встановлює порядки, норми і правила у сфері благоустрою, об'єктом якого є майданчики для паркування та автостоянки); Національна поліція України (здійснює контроль за виконанням правил паркування у частині забезпечення безпеки дорожнього руху на майданчиках для паркування, а також погоджує дозвіл на будівництво майданчиків для паркування та стоянок); Державна фіскальна служба України (здійснює адміністрування збору за паркування транспортних засобів); місцеві органи державної влади (узгоджують режим роботи автостоянок).

На місцевому рівні, державну політику в сфері паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів реалізують органи місцевого самоврядування. Інспекції з паркування створюються відповідними рішеннями міських рад. Як приклад, у місті Запоріжжя служба інспекторів з паркування була створена при департаменті правового забезпечення Запорізької міської ради відповідно до рішення міської ради від 27.11.2019 № 27 «Про внесення змін до рішень Запорізької міської ради стосовно структури виконавчих органів Запорізької міської ради, загальну чисельність апарату Запорізької міської ради та її виконавчих органів». Також, органи місцевого самоврядування є уповноваженими суб'єктами, які в установленому порядку приймають рішення про організацію майданчиків для паркування, визначення місць їх розташування за окремими адресами та здійснюють інші необхідні дії, у тому числі пов'язані з переданням земельних ділянок у користування. Вони наділені контрольними функціями у сфері здійснення господарської діяльності з утримання майданчиків для паркування [2].

До основних завдань інспекторів належить: забезпечення реалізації державної та місцевої політики у сфері розвитку паркувального простору міста, регулювання діяльності майданчиків для паркування транспортних засобів; взаємодія з іншими органами влади у сфері забезпечення правил безпеки дорожнього руху; контроль за дотриманням Правил дорожнього руху; сприяння розвитку та поліпшенню організації контролю паркування в м. Запоріжжя, в центральній, історичній частині міста, в місцях великого скупчення транспортних засобів, особливо великовагових; підвищення безпеки при очікуванні громадського транспорту, збереженні зелених насаджень; здійснення заходів щодо збільшення пропускної спроможності вулично-шляхової мережі міста; оптимізація дорожнього трафіку, недопущення виникнення заторів на дорогах; притягнення винних осіб до відповідальності за порушення законодавства у сфері паркування міста Запоріжжя; профілактика вчинення правопорушень у сфері Правил дорожнього руху [3].

Такі служби вже є у Києві, Львові, Луцьку, Мукачеві, Одесі, Ужгороді, Дніпрі, Івано-Франківську, Запоріжжі, Вінниці, Тернополі, Северодонецьку та Южному. Нажаль, швидкість створення та запуску таких служб гальмує реформу сфери паркування автомобільних транспортних засобів. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери паркування транспортних засобів» не містить точної дати, до якої органи місцевого самоврядування повинні створити у своїх містах відповідні інспекції.

Отже, проаналізувавши вітчизняне законодавство, можна дійти висновку, що система суб'єктів правового регулювання паркування та зберігання автомобільних транспортних засобів є досить розгалуженою, та містить у собі велику кількість органів, центральне місце серед яких у регулюванні даних відносин займають органи місцевого самоврядування. Необхідно зазначити, що саме така значна розгалуженість суб'єктів, до того ж на вищому рівні у ієрархії органів публічної адміністрації ніж органів місцевого самоврядування, достатньо негативно впливає на якість правового регулювання даної сфери, створюючи численні колізії. Також, впливає необхідність визначити граничний термін створення цих

служб (інспекцій з паркування), адже повільне їх розповсюдження по мапі України – гальмує започатковану урядом реформу.

Література

1. Місця для паркування, радары, швидкість: що робить влада для безпеки на дорогах. Безпека: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/09/13/651583/> (дата звернення: 20.05.2020).
2. Про уповноваження інспекторів з паркування департаменту правового забезпечення Запорізької міської ради: затв. рішенням викон. комітету ЗМР від 27.01.2020 р. №32.
3. Служба інспекторів з паркування Запорізької міської ради. Основні завдання: веб-сайт. URL: <https://parking.zp.gov.ua/#taskInsp> (дата звернення: 20.05.2020).

Сутність і зміст поняття «безпека дорожнього руху» як об'єкта адміністративно-правової охорони в Україні

Солонецький І.І., ад'юнкт

Харківський національний університет внутрішніх справ

Важливою складовою безпеки життєдіяльності людини є безпека дорожнього руху. Неналежне забезпечення безпеки дорожнього руху призводить до тяжких наслідків для життя і здоров'я людей, тож безпека дорожнього руху є безпосереднім об'єктом адміністративно-правової охорони в Україні. Дослідження сфери забезпечення безпеки дорожнього руху як об'єкта адміністративно-правової охорони, перш за все, вимагає з'ясування змісту поняття «безпека дорожнього руху», адже, незважаючи на його досить широке вживання як в сучасній науковій літературі, так і в чинному законодавстві, дане поняття все ще не має чіткого та вичерпного визначення.

Складовими понять «безпека дорожнього руху» є терміни «безпека» та «дорожній рух». У найзагальнішому значенні поняття «безпека» відбиває відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного із можливістю заподіяння будь-якої шкоди для життя, здоров'я та майна особи, а також для навколишнього природного середовища; як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від загроз, посягань і небезпек. Поняття «безпека» стосовно організації умов руху зустрічається у Положенні про систему управління безпекою польотів на авіаційному транспорті, де безпеку визначено як відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків навколишньому середовищу, а також у Положенні про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України, яке трактує безпеку руху як стан захищеності руху залізничного рухомого складу, що характеризується відсутністю граничного ризику виникнення транспортних подій та їх наслідків, які можуть заподіяти шкоду життю та здоров'ю громадян, навколишньому середовищу, майну фізичних або юридичних осіб. Опосередковано сутність поняття «безпека дорожнього руху» розкриває й Закон України «Про дорожній рух», що визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров'я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху та охорони навколишнього природного середовища. Таким чином, поняття «безпека дорожнього руху» визначається через наявність ознаки відсутності або запобігання дорожньо-транспортних пригод.

Відсутність чіткого нормативного визначення поняття «безпека дорожнього руху» викликала численні спроби наукового уточнення його сутності і змісту в сучасній адміністративно-правовій науці. У найбільш широкому розумінні відносно учасників дорожнього руху безпека пов'язується із запобіганням та припиненням дорожньо-транспортних пригод і розглядається як такий стан дорожнього руху, коли учасникам дорожнього руху ніщо не загрожує; у більш вузькому вона розглядається як складне за своєю структурою соціальне явище, покликане сприяти безпечному існуванню, як захист публічного або приватного інтересу. Так, зокрема, О. Кузьменко, М. Плугатир та І. Пастух визначають сутність безпеки дорожнього руху як стан захищеності життя, здоров'я людей,

їхніх інтересів, а також інтересів інших осіб під час переміщення людей і вантажів транспортними засобами, а також без транспортних засобів дорогами, що регламентовано спеціальними правовими нормами, урегульовано спеціальними технічними засобами та державними органами. Слід погодитися з думкою С. Гусарова, що таке визначення сутності поняття безпеки уявляється певною мірою обмеженим і потребує поглиблення, адже дорожній рух не можна досліджувати у відриві від соціального середовища: як відзначає дослідник, «він є соціальним явищем, а не тільки сукупністю певних технічних засобів». Намагаючись подолати зазначену обмеженість, В. Новіков під «безпекою дорожнього руху» пропонує розуміти ступінь захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Інші дослідники, розглядаючи сутність безпеки дорожнього руху крізь призму правових відносин, визначають безпеку дорожнього руху як систему суспільних відносин, що складається у сфері дорожнього руху з метою задоволення потреб його учасників у переміщенні й відображає ступінь захищеності цих учасників і держави від дорожньо-транспортних пригод та їх наслідків. Проте, як слушно зауважує Є. Скрипа, таке визначення також має декілька істотних недоліків – відсутність вказівки про нормативно-правове регулювання цих суспільних відносин, звуження кола суб'єктів, чий інтереси мають бути захищені, лише до безпосередніх учасників дорожнього руху, та ін. Дослідник значно розширює визначення поняття «безпека дорожнього руху», подаючи його як сукупність нормативно врегульованих суспільних відносин, які виникають з приводу дорожнього руху між його учасниками, державою в особі уповноважених нею суб'єктів, задля недопущення й усунення загроз охоронюваних законом інтересів суспільства й окремих індивідів, що мають місце внаслідок ДТП. М. Лазаренко з цього приводу слушно відзначає, що безпека дорожнього руху становить собою багатогранне соціальне явище, яке об'єднує в собі низку складових, а саме – соціальну, нормативно-правову, інституційну, технічну, економічну, деліктну та наукову. Тож безпека дорожнього руху забезпечується цілісністю та єдністю усіх цих складових.

Уявляється, що сутність поняття «безпека дорожнього руху» може бути з'ясована у співставленні з такими поняттями, як «громадська безпека» і «громадський порядок». Як слушно зауважує В. Доненко, сьогоденний стан адміністративного права дає змогу віднести до предмета його правового регулювання відносин із забезпечення безпеки в усіх її проявах (громадського порядку, громадської безпеки, безпеки дорожнього руху), оскільки вона забезпечується за допомогою адміністративно-правових заходів. Слід зазначити, що чимало сучасних вчених-адміністративістів вважають, що безпека дорожнього руху має розглядатися як складова частина цих схожих, але більших за змістом і структурою, понять. Більш того, окремі науковці пропонують розглядати безпеку дорожнього руху в межах ще більш широкого поняття – безпеки національної. Так, В. Муцко, визнаючи місце безпеки дорожнього руху в системі національної безпеки України, наголошує, що лише належний стан безпеки дорожнього руху дозволить стверджувати про повноцінне дотримання національних інтересів України, у зв'язку з чим робить висновок про необхідність включення даного поняття до Стратегії національної безпеки України, а також його обговорення Радою національної безпеки та оборони для ініціювання відповідних заходів організаційно-правового характеру. На нашу думку, включення проблеми зростання аварійності на автошляхах до переліку загроз національній безпеці України та, відповідно, розгляд безпеки дорожнього руху як складової національної безпеки призводить до надмірного розширення даного поняття. Чинне законодавство визначає національну безпеку України як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», охоплюючи своїм змістом забезпечення безпеки усієї транспортної інфраструктури держави, що, в свою чергу, передбачає й захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави у сфері безпеки транспорту і зв'язку, у тому числі – у сфері безпеки дорожнього руху.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що найбільш доцільним уявляється приєднатися до позиції низки сучасних адміністративістів про те, що для з'ясування сутності та змісту сфери безпеки дорожнього руху більш важливим є розуміння понять «громадський порядок» і «громадська безпека». Громадська безпека та порядок визначаються у чинному законодавстві як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз. Більшість вітчизняних науковців при аналізі змісту понять «громадський порядок» та «громадська безпека» виходять з їх розуміння як певного стану суспільних відносин, що характеризується відсутністю небезпеки заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам людини і суспільства. Так, А. Басов вважає, що «громадська безпека – це суспільні відносини, що виникають під час реалізації правових і технічних норм, що спрямовані на забезпечення безпеки населення, а також пов'язані з попередженням загроз для життя і здоров'я людей». Є. Ольховський під громадською безпекою пропонує розуміти певний стан суспільних відносин, що запобігає загрозі спричинення шкоди і тим самим забезпечує їх нормальне функціонування. І. Голосніченко визначає громадську безпеку як сукупність суспільних відносин, що забезпечують на основі правових норм стан безпеки громадян, матеріальних цінностей, навколишнього середовища, як правило, при використанні джерел підвищеної небезпеки. Саме таким джерелом підвищеної небезпеки є автотранспорт, з використанням якого може бути пов'язане настання певних негативних наслідків.

Отже, розглядаючи безпеку дорожнього руху як складову більш широких понять – «громадська безпека» і «громадський порядок», зміст даного поняття можна визначити як нормативно урегульований стан суспільних відносин у сфері дорожнього руху, за якого її учасники й суспільство в цілому захищені від загроз дорожньо-транспортних пригод та їх соціальних наслідків. Відповідно до змісту та структури поняття «безпека дорожнього руху», сутність забезпечення безпеки дорожнього руху, як похідної від державної функції забезпечення громадської безпеки і громадського порядку, становить нормативно-правове врегулювання та діяльність уповноважених органів виконавчої влади, спрямовані на охорону прав і свобод людини та громадянина, а також законних інтересів особи, суспільства і держави у сфері дорожнього руху шляхом захисту від дорожньо-транспортних пригод та зниження тяжкості їх наслідків, а також попередження причин та умов їх виникнення.

Договір купівлі-продажу земельних ділянок державної та комунальної власності

Угріна А.С., адвокат, аспірант

Національний університет «Дніпровська політехніка»

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [1, ст. 14; 2, ч. 1 ст. 1].

Відповідно до ст. 78 Земельного кодексу України право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками [2, ст. 78].

Відповідно до ст. 79 Земельного кодексу України, ч. 3 -5 ст. 373 Цивільного кодексу України, а саме земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами. Право власності на земельну ділянку поширюється на поверхневий (грунтовий) шар у межах цієї ділянки, на водні об'єкти, ліси, багаторічні насадження, які на ній знаходяться, а також на простір, що є над і під поверхнею ділянки, висотою та глибиною, які необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Відповідно до статті 131 Земельного кодексу громадяни та юридичні особи України, а також територіальні громади та держава мають право набувати у власність земельні ділянки на підставі міні, ренти, дарування, успадкування та інших цивільно-правових угод [2].

Порядок продажу земельних ділянок державної та комунальної власності громадянам та юридичним особам передбачений ст. 128 Земельного кодексу України та передбачає наступні дії:

- подання громадянами та юридичними особами, зацікавленими у придбанні земельних ділянок у власність заяву (клопотання) до відповідного органу виконавчої влади або сільської, селищної, міської ради чи державного органу приватизації.

У заяві (клопотанні) зазначаються місце розташування земельної ділянки, її цільове призначення, розміри та площа, а також згода на укладення договору про оплату авансового внеску в рахунок оплати ціни земельної ділянки.

До заяви (клопотання) додаються:

- а) документ, що посвідчує право користування земельною ділянкою (у разі його наявності), та документи, що посвідчують право власності на нерухоме майно (будівлі та споруди), розташоване на цій земельній ділянці (у разі наявності на земельній ділянці будівель, споруд);

- б) копія установчих документів для юридичної особи, а для громадянина – копія документа, що посвідчує особу.

Орган державної влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим або орган місцевого самоврядування у місячний строк розглядає заяву (клопотання) і приймає рішення про надання дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки (якщо такий проект відсутній) та/або про проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки (крім земельних ділянок площею понад 50 гектарів для розміщення відкритих спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд) чи про відмову в продажу із зазначенням обґрунтованих причин відмови.

Підставою для відмови в продажу земельної ділянки є: а) неподання документів, необхідних для прийняття рішення щодо продажу такої земельної ділянки; б) виявлення недостовірних відомостей у поданих документах; в) якщо щодо суб'єкта підприємницької діяльності порушена справа про банкрутство або припинення його діяльності; г) встановлена цим Кодексом заборона на передачу земельної ділянки у приватну власність; г) відмова від укладення договору про оплату авансового внеску в рахунок оплати ціни земельної ділянки.

Рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевої державної адміністрації, сільської, селищної, міської ради про продаж земельної ділянки є підставою для укладання договору купівлі-продажу земельної ділянки.

Договір купівлі-продажу земельної ділянки підлягає нотаріальному посвідченню. Документ про оплату або про сплату першого платежу (у разі продажу земельної ділянки з розстроченням платежу) є підставою для видачі державного акта на право власності на земельну ділянку та її державної реєстрації.

Ціна земельної ділянки визначається за експертною грошовою оцінкою, що проводиться суб'єктами господарювання, які є суб'єктами оціночної діяльності у сфері оцінки земель відповідно до закону, на замовлення органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування. Ціна земельної ділянки площею понад 50 гектарів для розміщення відкритих спортивних і фізкультурно-оздоровчих споруд визначається за нормативною грошовою оцінкою, вказаною в технічній документації. Фінансування робіт з проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки здійснюється за рахунок внесеного покупцем авансу, що не може бути більшим ніж 20 відсотків вартості земельної ділянки, визначеної за нормативною грошовою оцінкою земельної ділянки.

Сума авансового внеску зараховується до ціни продажу земельної ділянки. У разі відмови покупця від укладення договору купівлі-продажу земельної ділянки сума авансового внеску не повертається.

Рішення про відмову продажу земельної ділянки може бути оскаржено в суді [2, ст. 128].

Основні вимоги до угод про перехід права власності на земельні ділянки.

Угоди про перехід права власності на земельні ділянки укладаються в письмовій формі та нотаріально посвідчуються.

Угоди повинні містити: а) назву сторін (прізвище, ім'я та по батькові громадянина, назва юридичної особи); б) вид угоди; в) предмет угоди (земельна ділянка з визначенням місця розташування, площі, цільового призначення, складу угідь, правового режиму тощо); г) документ, що підтверджує право власності на земельну ділянку; ґ) відомості про відсутність заборон на відчуження земельної ділянки; д) відомості про відсутність або наявність обмежень щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням (застава, оренда, сервітуту тощо); е) договірну ціну; є) права та обов'язки сторін; ж) кадастровий номер земельної ділянки; з) момент переходу права власності на земельну ділянку [2, ст. 132].

Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди [3, ст. 638].

Договір, що підлягає нотаріальному посвідченню, є укладеним з дня такого посвідчення [3, ч.3 ст. 640].

Статтею 134 Земельного кодексу України передбачено обов'язковість продажу земельних ділянок державної чи комунальної власності або прав на них на конкурентних засадах (земельних торгах). Земельні ділянки державної чи комунальної власності або права на них (оренда, суперфіцій, емфітевзис), у тому числі з розташованими на них об'єктами нерухомого майна державної або комунальної власності, підлягають продажу окремими лотами на конкурентних засадах (земельних торгах).

Земельні торги проводяться у формі аукціону, за результатами проведення якого укладається договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки з учасником (переможцем) земельних торгів, який запропонував найвищу ціну за земельну ділянку, що продається, або найвищу плату за користування нею, зафіксовану в ході проведення земельних торгів.

Продаж земельних ділянок державної чи комунальної власності або прав на них (оренди, суперфіцію, емфітевзису) здійснюється виключно на земельних торгах, крім випадків, встановлених частинами другою і третьою статті 134 Земельного Кодексу України.

На земельних торгах не може бути використане переважне право купівлі.

Продаж земельних ділянок, що перебувають у приватній власності, або прав на них (оренди, суперфіцію, емфітевзису) може здійснюватися на земельних торгах виключно з ініціативи власників земельної ділянки. У такому разі земельні торги регулюються положеннями цього Кодексу, якщо інше не передбачено законом чи договором з виконавцем земельних торгів [2, ст. 134].

Література

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Земельний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3-4. Ст. 27.
3. Цивільний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. ст.356.

Ефективність роботи національного антикорупційного бюро України в період з січня 2018 року по травень 2020 року

Федорко О.О., аспірант

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
адвокат АО «Біднягін і партнери»

П'ять років тому – 16 квітня 2015 року – Президент України підписав два Укази: про утворення Національного антикорупційного бюро та про призначення Артема Ситника його

Директором [1]. Саме з цієї дати в Україні існує державний правоохоронний орган, на який покладено попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень вчинених високопосадовцями.

У відповідності до частини першої статті 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», завданням Національного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці [2]. Оскільки на даний орган покладено величезні надії у подоланні корупції у вищих ешелонах влади, ми вважаємо за необхідне провести короткий аналіз ефективності роботи цього органу для того, щоб дізнатися чи виконує Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ, Національне бюро) покладені на нього завдання.

У травні 2018 року нами вже проводився короткий аналіз роботи НАБУ з дня його створення по 31.12.2017 року [3, с. 66]. Відповідно до проведеного аналізу, станом на 31.12.2017 року у роботі Національного бюро перебувало 489 проваджень, 149 особам було повідомлено про підозру, 165 осіб перебували в статусі обвинувачених, 107 справ було скеровано до суду і лише 19 вироків винесено щодо осіб, які обвинувачувалися у скоєнні корупційних злочинів, що підслідні НАБУ [3, с. 66]. З моменту створення НАБУ по 31.12.2017 року на функціонування Національного бюро держава витратила приблизно 1 086 800 000 грн., НАБУ в свою чергу повернуло державі за цей же період 253 296 412 грн. [3, с. 67].

Вважаємо за необхідне співставити показники ефективності роботи НАБУ станом на кінець квітня 2020 року порівняно з такими показниками станом на 31.12.2017 року для того щоб побачити, що змінилося за останні два з половиною роки роботи Національного бюро.

Відповідно до даних офіційного сайту Національного бюро, з моменту створення НАБУ і по сьогоднішній день (13 травня 2020 року) у роботі НАБУ перебуває близько 900 кримінальних проваджень, 313 особам повідомлено про підозру, 464 особи перебувають в статусі обвинувачених, 258 справ скеровано до суду, 38 вироків винесено щодо осіб, які обвинувачувалися у скоєнні корупційних злочинів, що підслідні НАБУ [4].

Отже, за останні два з половиною роки кількість проваджень, що перебувають на розслідуванні детективів Національного бюро збільшилася приблизно на 400, кількість осіб, яким повідомлено про підозру збільшилася на 144 особи, кількість осіб, які перебувають у статусі обвинувачених збільшилась на 299 осіб, кількість справ, які скеровано до суду збільшилася на 151 справу, кількість вироків збільшилася на 19.

Згідно із показниками все того ж офіційного сайту НАБУ, станом на 31.12.2019 року, в результаті його роботи до державного бюджету повернуто 273 240 000 грн. Тобто, за період з початку 2018 року по кінець 2019 року, у результаті роботи Національного бюро до держбюджету повернуто близько 20 мільйонів гривень. За ці два з половиною роки з державного бюджету України на роботу НАБУ були здійсненні асигнування у наступних розмірах: у 2019 році з державного бюджету виділено 706 396 849 грн., з них на заробітну плату – 514 674 164 грн.; у 2018 році з державного бюджету виділено 648 625 700 грн., з них на заробітну плату – 471 997 285 грн. Дані за 2020 рік ще не опубліковано. Загалом у 2018 та 2019 році з державного бюджету виділено 1 355 022 559 грн. Загалом за весь період існування Національного бюро на його функціонування держава витратила приблизно 2 441 822 559 грн., НАБУ, в свою чергу, повернуло державі близько 273 240 000 грн., тобто майже у 10 разів менше.

З проведеного аналізу виходить, що утримання такого органу як Національне бюро є економічно обтяжливим для нашої держави, крім того кількість доведених до фінального етапу справ, що підслідні НАБУ, за п'ять років його роботи, а саме 38 вироків, на наш погляд, є мізерною.

Для порівняння Державне бюро розслідувань (далі – ДБР), яке розпочало свою роботу 27 листопада 2018 року, станом на 31.12.2019 року (тобто за 13 місяців своєї роботи) має у

своєму провадженні 37 128 справ (у НАБУ їх 892 станом на 31.12.2019 року), осіб, щодо яких складено обвинувальні акти – 3017 (у НАБУ їх 438 станом на 31.12.2019 року), осіб, щодо яких набрав сили обвинувальний вирок – 1016 (у НАБУ їх 38 станом на 31.12.2019 року) [5]. Чисельність працівників НАБУ станом на 31.12.2019 року складає 677 особи, чисельність працівників ДБР – 819. При майже однаковій чисельності слідчих (детективів) маємо досить значні відмінності показників ефективності роботи.

Зокрема, всі ці п'ять років роботи НАБУ детективи НАБУ та його Директор пов'язували низькі показники ефективності роботи не з самим НАБУ, а з наявною судовою системою. Директор Національного бюро зазначав, що суди затягують з призначенням підготовчих проваджень, обвинувальні акти знаходяться в суді іноді близько року перед тим, як суддя призначить підготовче провадження. На думку Директора НАБУ, місцеві суди затягують процес призначення до судового розгляду справ проти високопосадових корупціонерів та затягують сам розгляд справи. Директор НАБУ наголошував на необхідності створення Вищого антикорупційного суду, який зможе поставити «крапку» у розслідуваннях НАБУ і САП стосовно топ-корупціонерів.

5 вересня 2019 року розпочав свою роботу Вищий антикорупційний суд [6]. Однак, за вісім місяців роботи даного суду кількість вироків по справам, які розслідувалися детективами НАБУ майже не зросла. З аналізу зазначеного, ми вважаємо, що низька ефективність роботи Національного бюро не скільки пов'язана з роботою судів, а скільки з самим НАБУ. Це може бути пов'язане, як з некомпетентністю детективів бюро так і з неефективним керівництвом, яке здійснює Директор Ситник Артем Сергійович. Хотілося б зазначити, що 13.12.2019 року Ситника А.С. внесено до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення [7]. Уже декілька місяців у Верховній Раді України проходить обговорення стосовно необхідності поставити на голосування питання звільнення з посади Директора НАБУ.

Підсумовуючи відзначимо, що законодавча база України наділяє Національне бюро широким колом повноважень і ресурсів, при ефективному використанні котрих можливо значно зменшити рівень корупції у вищих ешелонах влади. Оскільки ні широке коло повноважень та ресурсів, ані створення Вищого антикорупційного суду не збільшили ефективність роботи НАБУ, необхідно вчиняти більш радикальні кроки, а саме: провести атестацію на професійну придатність детективів НАБУ; змінити Директора НАБУ та його заступників.

На нашу думку, лише радикальні кроки: зміна керуючої верхівки Національного бюро, зможуть нарешті забезпечити ефективну роботу Національного бюро і виконання даним органом завдань, що покладалися на нього при створенні.

Література

1. Три роки НАБУ: понад 500 справ у роботі, майже 130 – у суді. URL: <https://nabu.gov.ua/novyny/try-roky-nabu-ponad-500-sprav-u-roboti-mayzhe-130-u-sudi> (дата звернення 14.05.2020)
2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення 14.05.2020)
3. Федорко О.О. Ефективність роботи Національного антикорупційного бюро України // Розвиток правової системи України в умовах сьогодення: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 4-5 травня 2018 р. – Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. – С. 66–67.
4. Національне антикорупційне бюро України: офіційний сайт. URL: <https://nabu.gov.ua> (дата звернення 14.05.2020)
5. Державне бюро розслідувань: офіційний сайт. URL: <https://dbr.gov.ua/report/zvit-pro-diynalnist-derzhavnogo-byuro-rozsliduvan-za-2019-rik> (дата звернення 14.05.2020)

6. Вища кваліфікаційна комісія суддів України: офіційний сайт. URL: <https://vkksu.gov.ua/ua/news/komisiia-witae-wishtchij-antikorupcijnij-sud-z-potchatkom-roboti/> (дата звернення 14.05.2020)
7. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення: офіційний сайт. URL: <https://corruptinfo.nazk.gov.ua> (дата звернення 14.05.2020)

Джерела службового права

Буланова Ю.М., здобувач

Запорізького національного університету

Сучасна наука адміністративного права фіксує нові тенденції дихотомії публічного права. Одним з результатів правового відображення ускладнення суспільних відносин у сфері функціонування публічної влади є збільшення кількості наукових досліджень у сфері службового права. Існують різні наукові точки зору щодо службового права як підгалузі адміністративного права чи окремої галузі права. Цим питанням присвятили свої роботи такі вчені як Т.О. Коломоєць, В. Б. Авер'янов, Р. С. Мельник, Ю. М. Старилов та інші дослідники.

Т.О. Коломоєць вважає, що службове право є «сукупністю норм права, які «генетично» пов'язані із адміністративним правом, що набула ознак підгалузі останнього, завдяки чому її цілком можна розглядати и як елемент Особливої частини (Особливого адміністративного права) системи відповідної галузі права» [1, с. 138]. Досліджуючи феномен службового права Т.О. Коломоєць прийшла до висновку, що службове право не має ознак галузі, а отже за своїми ознаками є підгалуззю адміністративного права [1, с. 136].

Сучасні науковці вважають, що основними джерелами службового права є ті, що регулюють правовідносини у сфері публічної служби або окремих її різновидів: закони України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про запобігання корупції», «Про Національну поліцію», «Про прокуратуру» тощо; підзаконні акти, що видаються на виконання зазначених законів (приміром, розпорядження Кабінету Міністрів України «Про проведення оцінювання результатів службової діяльності у 2018 році державних службовців, які займають посади державної служби категорії-А, призначення на посаду та звільнення з посади яких здійснюється Кабінетом Міністрів України» від 24 жовтня 2018 р., наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» від 5 серпня 2016 р. тощо); дисциплінарні устами та етичні кодекси.

Т.С. Аніщенко припускає, що джерела службового права формують відповідну систему із чітко визначеною організаційною структурою, елементами якої виступають упорядковані за певною ієрархією правила поведінки, зосереджені у формалізованих та неформалізованих актах, які можуть існувати або на національному, або на міжнародному рівнях. З огляду на це, Т.С. Аніщенко, доводить, що джерела службового права можуть бути представлені: 1) формалізованими джерелами національного права; 2) формалізованими джерелами міжнародного права; 4) неформалізованими джерелами національного права; 5) неформалізованими джерелами міжнародного права [2, с. 91-94].

Частину формалізованих джерел службового права національного та міжнародного рівня, на нашу думку, складають кодекси етичної поведінки, які регулюють суспільні відносини не охоплені іншими нормативно-правовими актами, проте які стоять на захисті принципів демократії, правової держави та публічного управління.

Інший науковець Н.В. Щербак, наводить приклад такого формалізованого джерела службового права міжнародного рівня, а саме Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб. Цей документ був прийнятий у 1996 році на Генеральній Асамблеї ООН [3], який складається із шести статей, що описують загальні принципи поведінки державних

службовців, фіксують норми поведінки в ситуаціях конфлікту інтересів і неправономочності, декларування майна, унормовують ставлення до подарунків й інших вигод, конфіденційність інформації, політичну діяльність. Н.В. Щербак, наголошує, що цей документ був рекомендований державам-членам ООН як інструмент, який вони могли б використовувати в боротьбі з корупційними діями. Як зазначається в «Пояснювальній доповіді Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо Кодексу поведінки державних службовців» (п. 33), крім того, що кодекс є публічним документом, він являє собою послання, адресоване кожному державному службовцю [4, с. 194].

До формалізованих джерел службового права національного рівня, що визначають правила етичної поведінки, та поширюються на широке коло публічних службовців необхідно віднести Наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» від 05.08.2016 № 158. Цей документ визначає узагальнені стандарти етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, якими вони зобов'язані керуватися під час виконання своїх посадових обов'язків. Ці Загальні правила ґрунтуються на положеннях Конституції України, законодавства про державну службу, службу в органах місцевого самоврядування, у сфері запобігання корупції і спрямовані на зміцнення авторитету державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, репутації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, а також на забезпечення інформування громадян про норми поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування стосовно них [5].

Проте, цей документ не враховує специфіку діяльності працівників окремих служб, про що свідчить існування кодексів етичної поведінки для працівників Національної поліції України, Національного агентства з питань запобігання корупції, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства юстиції України тощо.

Т.С. Аніщенко наголошує, що оскільки службове право (право публічної служби) як підгалузь адміністративного права об'єднує норми, що регулюють питання проходження служби у різних публічно-правових інституціях, – органах виконавчої влади, органах прокуратури, органах внутрішніх справ, органах місцевого самоврядування тощо, то джерелами службового права є також ті нормативно-правові акти які не лише визначають правовий статус державних службовців (у вузькому розумінні цього слова), але й ті з них, які є правовою основою діяльності інших категорій осіб (працівники міліції, прокуратури тощо), які працюють на державу та отримують заробітну платню за рахунок коштів державного бюджету [2, с. 90].

Таким чином, джерелами службового права також є такі нормативно-правові акти, що визначають правила етичної поведінки публічних службовців. Водночас, таке розмаїття підзаконних нормативно-правових актів, що визначають правила етичної поведінки працівників різних органів державної влади, свідчить про відсутність достатнього правового регулювання кола суспільних відносин, що виникають у сфері діяльності публічних службовців в різних галузях.

Література

1. Коломоець Т. О. Службове право – це самостійна галузь права чи елементи системи адміністративного права? Питання адміністративного права. Кн. 2 / [відп. за вип. Н. Б. Писаренко]. Х. : ООО «Оберіг», 2018. С. 131–140.
2. Аніщенко Т. С. Джерела службового права : поняття та види. *Адміністративне право і процес*. 2013. №1. С. 89-98.
3. Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб від 23 липня 1996 року. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію. К.: Школяр, 1999. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_788

4. Щербак Н.В. Про актуальні питання розроблення та впровадження етичних стандартів у сфері публічного управління. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія : Право. 2011. Вип. 1. С. 191-200. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_pr_2011_1_25
5. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ національного агентства України з питань державної служби № 158 від 05.08.2016 р. *Офіційний вісник України*. 2016. № 74. Ст. 2493. Код акта 83183/2016. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16>

Практика використання штучного інтелекту в європейському союзі: адміністративно-правовий аспект

Хохлова А.О., аспірантка

Науковий керівник:

Лученко Д.В., д.ю.н., професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Реалії сьогодення говорять про те, що сучасний світ знаходиться на початку швидкого періоду трансформації суспільства завдяки конвергенції багатьох цифрових технологій. Штучний інтелект (ШІ) займає центральне місце в цій зміні і пропонує великі можливості змінити наше життя. Він є одним з найперспективніших напрямків дослідження сучасної науки, який вивчає методи розв'язання задач, для яких не існує способів вирішення. Це діяльність, спрямована на моделювання процесів людського інтелекту машинами, особливо комп'ютерними системами. Останні розробки в галузі штучного інтелекту – результат збільшення потужності обробки, вдосконалення алгоритмів та експоненціального зростання обсягу та різноманітності цифрових даних. Багато програм ШІ почали входити в наше повсякденне життя, починаючи від машинного перекладу, до розпізнавання зображень та створення музики, від Siri до автономних автомобілів, і все більше розгортається в промисловості, уряді та комерції. Слід зробити наголос на тому, що ця фантастична, з одного боку, історія, а з іншого реальна, як ніколи раніше, точно не про immediate results – швидкий результат. Позитивний ефект від впровадження штучного інтелекту може з'являтися поступово і стати видимим лише через певний час. Але у будь-якому випадку, ми будемо спостерігати швидко зростаючу участь ШІ в усіх сферах життєдіяльності людства, що неминуче буде супроводжуватися значними трансформаційними процесами у сфері законодавства.

На сьогоднішній день законодавча база України не достатньо охоплює навіть базові принципи використання продуктів з високою інтелектуальною складовою. Серед адміністративно-правових (і не тільки) аспектів використання штучного інтелекту можна назвати наступні:

По-перше, визначення штучного інтелекту інтерпретується більшістю науковців по-своєму, а на законодавчому рівні юридична дефініція даного поняття не закріплена.

По-друге, залишається відкритим питання, що собою являє штучний інтелект у правовому аспекті. Він є суб'єктом чи об'єктом права? Або може виступати в обох ролях? Слушно зазначається у науковій статті Васильєва А.О. та Д. Шпопера «Штучний інтелект: правові аспекти», що штучний інтелект можна розглядати двома способами, як технічний засіб з правовим режимом речі або за ним визнається статус електронної особи за аналогією з юридичною особою через використання прийому правової фікції.

По-третє, постає логічне питання стосовно того, хто, в якому порядку і обсязі буде нести відповідальність за можливі негативні наслідки використання штучного інтелекту.

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються зараз в Україні, спрямовані у тому числі й на вивчення, запозичення передового досвіду у сфері використання ШІ. У зв'язку із цим,

існує нагальна потреба звернутися до нормативної бази Європейського союзу, яка може служити свого роду маяком, висвітлюючи найбільш актуальні питання у сфері використання та регулювання штучного інтелекту.

Проведений аналіз свідчить, що у Європейських країнах штучний інтелект, у переважній більшості випадків, застосовується у таких сферах: медицина, державний сектор, промисловість, побут. Так, зокрема системи штучного інтелекту за допомогою камер і датчиків руху здатні стежити за порядком на вулицях міста і в місцях масового скупчення людей, прогнозувати виникнення небезпечних ситуацій і навіть впізнавати злочинців. Ця технологія є вкрай важливою для забезпечення правопорядку і широко використовується у сфері виявлення адміністративних проступків. Технології ШІ, що застосовуються в роботі чиновників, допоможуть скоротити час на опрацювання та систематизацію державних документів, патентів, ліцензій, що також безпосередньо відноситься до сфери адміністративно-правового регулювання. Наприклад, аналітики центру Reform стверджують, що роботи і розумні програми вже зараз здатні замінити 90% британських посадових осіб. Характерною рисою сфери промисловості багатьох країн ЄС стає автоматизація виробничих процесів. Окрім промисловості почастишали випадки використання роботів і в невиробничій сфері: безпілотні автомобілі, літаки, роботи-няні, чат-боти, які уповноважені на підготовку заяви про апеляцію на штраф за порушення паркування. Для виконання покладених на них завдань такі роботи здебільшого оснащуються системою штучного інтелекту, яка покликана моделювати високорівневі психічні процеси, властиві людині, а також забезпечувати вибір і прийняття ними оптимальних рішень на основі раніше отриманого досвіду й аналізу зовнішніх впливів. На сьогодні можливості штучного інтелекту також вже застосовуються у судовій системі Франції. Для того щоб уникнути помилок при здійсненні адміністративних процедур, багато з країн вже використовують штучний інтелект. Наприклад у Данії планується, що до 2024 року 90% публічних відносин буде вибудовано на основі штучного інтелекту.

Розвиток робототехніки та штучного інтелекту та пов'язані з цим проблеми правового й етичного характеру обумовили прийняття Європарламентом Резолюції від 16.02.2017 р. з пропозиціями до Європейської комісії щодо норм цивільного права про робототехніку. Цікавим є той факт, що дана Резолюція побудована на трьох законах робототехніки, які вперше були сформульовані А. Азімовим в оповіданні «Я, робот» (1941 р.), а також нульовий закон, запропонований ним у більш пізньому творі «Роботи і Імперія» (1986 р.). Основна частина резолюції нараховує шістьдесят чотири пункти, умовно поділені на групи з відповідною тематичною назвою: дослідження та інновації; етичні принципи; Європейське агентство; права інтелектуальної власності та потік даних; безпека та захищеність та інше. Крім того, акцентується увага на питаннях безпеки та відповідальності у зв'язку з функціонуванням роботів.

У грудні 2018 року держави-члени об'єднали зусилля з Європейською Комісією у Координований план з питань ШІ для посилення співпраці, яка сприятиме розвитку ШІ в Європі. 19 лютого 2020 року Європейська Комісія опублікувала Білу книгу з метою сприяння розвитку європейської екосистеми передового досвіду та довіри до ШІ та Звіт про аспекти безпеки та відповідальності ШІ. Біла книга пропонує: заходи, що спростять дослідження, сприятимуть співпраці між державами-членами та збільшуватимуть інвестиції у розвиток та впровадження ШІ; варіанти політики щодо майбутньої нормативно-правової бази ЄС, яка визначала б типи юридичних вимог, які застосовуватимуться до відповідних суб'єктів, з особливим акцентом на заявах із високим рівнем ризику. 10 квітня 25 європейських країн підписали Декларацію про співробітництво у сфері штучного інтелекту (ШІ). Держави-члени погодилися спільно працювати над найважливішими питаннями, які виникають в результаті використання Штучного інтелекту: від забезпечення конкурентоспроможності Європи у дослідженні та розгортанні ШІ, до вирішення соціальних, економічних, етичних та правових питань.

Тим не менш, аналіз вищезазначених документів свідчить, що на сучасному етапі ШІ розглядається, у першу чергу, як об'єкт правовідносин. Такій підхід не дозволяє комплексно осмислити проблематику відсутності належного правового (і, в першу чергу, адміністративно-правового) регулювання у сфері використання Штучного інтелекту. Така ситуація створює значні ризики для суспільства, адже потужний потенціал ШІ може бути використаний як на користь, так і на шкоду демократичним цінностям.

Література

1. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html
2. Васильєв А.О., Шпопер Д. «Штучний інтелект: Правові аспекти». 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-pravovyye-aspekty/viewer>
3. White Paper on Artificial Intelligence: a European approach to excellence and trust February. 2020. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf

Національна асоціація адвокатів України: суб'єкт публічного адміністрування чи інститут громадянського суспільства?

Чернявська Б.В., аспірантка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Критерій добровільності є одним із основних аспектів участі в громадських об'єднаннях. Його нормативно закріплено в ч. 4 ст. 36 Конституції України [1]: ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [2] в ч. 1 ст. 11 передбачає свободу об'єднання з іншими громадянами. Також, добровільність участі громадських об'єднань закріплена в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» та в ч. 2 ст. 1 Закону України «Про професійні спілки». Європейський суд з прав людини в рішенні *McFeeley v. the United Kingdom* [3] вказує, що концепція свободи об'єднань стосується права формувати або ставати членом об'єднання. Академічний тлумачний словник української мови [11] трактує слово «Добровільний», як такий, який здійснюється, діє і т. ін. з власного бажання, доброї волі, без насилля, примусу; протилежне примусовий. Саме поняття свободи трактується як відсутність політичного й економічного гноблення, утиску й обмежень у суспільно-політичному житті якого-небудь класу або всього суспільства; воля. Якщо аналізувати наведені вище поняття, то можна дійти висновку, що вони є змістовно тотожними, але сама по собі свобода охоплює добровільність. Таким, чином, можна дійти до висновку, що добровільність об'єднань є одним із проявів свободи.

В той же час, аналізуючи українське законодавство, можна знайти норми, які встановлюють обов'язок особи вступати в організації, наділяючи при цьому останні широкою компетенцією у впливі на своїх членів. Мова йде, передусім, про визначену в ч. 1 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [7] Національну асоціацію адвокатів України – недержавну некомерційну професійну організацію, яка об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування. Ключовою рисою даного визначення в контексті вивчення питання добровільності участі в громадських організаціях є слова «Об'єднує всіх адвокатів». Крім того, ч. 5 вищенаведеної статті передбачає, що з моменту державної реєстрації Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю. Інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України. Виникають запитання: чи

є обов'язковість участі в Національній асоціації адвокатів України порушенням добровільності участі в громадських об'єднаннях? Чи не перетворює така обов'язковість Національну асоціацію адвокатів України в суб'єкт публічного адміністрування?

Передусім, необхідно з'ясувати: чи є Національна асоціація адвокатів України громадським об'єднанням?

Ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» [8] визначає: громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Беручи за основу визначення Національної асоціації адвокатів України, закріплене в ч. 1 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та співставляючи (субсумуючи) його з наведеним вище визначенням громадських об'єднань, отримуємо наступне: Національна асоціація адвокатів України – недержавне некомерційне об'єднання фізичних осіб (адвокатів) для здійснення та захисту прав і свобод (реалізації адвокатського самоврядування). Ч. 1 ст. 1 Закону України «Про професійні спілки» [9] визначено, що професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання).

Субсумуючи це визначення із визначенням ч. 1 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», отримуємо наступне: Національна асоціація адвокатів України є неприбутковою (некомерційною) недержавною організацією, що об'єднує громадян, пов'язаних спільним інтересом за родом їх професійної (адвокатської) діяльності.

Із аналізу обох субсумпцій стає зрозуміло, що Національній асоціації адвокатів притаманні риси громадського об'єднання та професійної спілки, за винятком добровільності.

Повертаючись до нашого питання, варто звернутися до практики Європейського суду з прав людини, який в рішенні від 12.10.2004 року у справі Бота проти Румунії [4] приходить до висновку, що положення ст. 11 Конвенції про права людини та основоположні свободи не застосовується до професійних спілок, які являють собою публічно-правові установи, діяльність яких регламентується законом і основним спрямуванням яких є задоволення публічних благ. Крім того, в рішенні від 02.07.1990 у справі А. та інші проти Іспанії [6] суд вказує, що Іспанська асоціація юристів є інститутом публічного права, яка переслідує мету загального інтересу, а саме просування незалежності і професійної компетентності юридичної допомоги з метою забезпечення правосуддя. Це вказує на те, що реєстрація членом асоціації юристів, яка є доступною всім, хто погоджується на статутні умови, є обов'язковою умовою доступу до професії юриста. Організація професійного регулювання не підпадає під визначення об'єднання, закріплене в ст. 11 Конвенції. Чи можна ці рішення стосовно цих організацій використовувати по відношенню до Національної асоціації адвокатів України?

Виходячи з наведених вище рішень Європейського суду з прав людини, пропонуємо виділити такі ключові характеристики організацій, на які не поширюється дія ст. 11 Конвенції про права людини та основоположні свободи:

- спрямовані на задоволення професійних інтересів;
- публічно-правовий характер діяльності;
- законодавча урегульованість;
- обов'язкове членство як умова доступу до професії.

Національна асоціація адвокатів України:

- спрямовує діяльність на задоволення професійних інтересів адвокатів;
- виступає публічно-правовим регулятором діяльності адвокатури;
- її створення та діяльність врегульовується Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яким встановлюються права, компетенція та обов'язки організації;

- нею забезпечується доступ до професії та членство в ній є обов'язком для всіх адвокатів. Таким чином, ми отримуємо висновки: діяльність Національної асоціації адвокатів України не підпадає під дію норми ст. 11 Конвенції про права людини та основоположні свободи. Обов'язок членства адвокатів в Національній асоціації адвокатів України не є порушенням добровільності вступу в громадські об'єднання.

Водночас, не може бути законодавчих обмежень участі адвокатів в інших громадських об'єднаннях, в тому числі й таких, що пов'язані з професійною діяльністю. Про це, зокрема, Європейський суд з прав людини вказує у рішенні в справі LE COMPTE, VAN LEUVEN AND DE MEYERE проти Бельгії [5]: якщо є декілька організацій, які займаються захистом професійних інтересів, працівники в праві вирішувати чи ставати членом кожної з них. При цьому, залишається обов'язковим членство в професійній регулятивній організації публічного права.

Національна асоціація адвокатів України наділена рисами, притаманними суб'єктам публічного адміністрування – імперативний характер участі в ній, обов'язковість її рішень для всіх членів (ст. 14 Статуту Національної асоціації адвокатів України). Однак, на підставі наведеного вище аналізу рішень ЄСПЛ, можна дійти висновку, що Національна асоціація адвокатів України, хоч і має риси публічно-правового органу, однак є по своїй суті громадською організацією. Подібна ситуація спостерігається і у інших сферах. Так, Кодексом України з процедур банкрутства [10] в ч. 3 ст. 32 визначено саморегульну організацію арбітражних керуючих, яка є некомерційною професійною організацією, що об'єднує всіх арбітражних керуючих та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань самоврядування арбітражних керуючих. Виходячи наведених вище рішень ЄСПЛ можна застосовувати по аналогії і до цієї організації, враховуючи її фактично однакову правову природу з Національною асоціацією адвокатів України.

Отже, на підставі наведеного вище матеріалу, можна дійти до висновку, що відсутність критерію добровільності не перетворює Національну асоціацію адвокатів України в суб'єкта публічного адміністрування. По аналогії з подібними органами в інших державах, вона є публічно-правовим інститутом громадянського суспільства, створеним для ефективної реалізації адвокатами своїх прав.

Література

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі McFeeley v. the United Kingdom. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Бота проти Румунії. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-67180%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-67180%22]})
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі COMPTE, VAN LEUVEN AND DE MEYERE проти Бельгії https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf; Рішення Європейського суду з прав людини у справі А. та інші проти Іспанії. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_ENG.pdf
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/stru#Stru>
7. Про громадські об'єднання: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
8. Про професійні спілки: Закону України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14>
9. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19>
10. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/svoboda>

Підзвітність судової влади: поняття й зміст

*Черновицька І.Ю., аспірантка
Запорізький національний університет*

Реформування судової влади з метою утвердження правосуддя в Україні вимагають ґрунтового наукового підходу до розуміння змісту й спрямованості, напрямів і засобів реформування, критеріїв визначення ефективності здійснюваних дій. Одним із найскладніших напрямів реформування судової влади загалом, в Україні зокрема є забезпечення її підзвітності перед громадянським суспільством. Складність вирішення цієї проблеми обумовлена низкою чинників, найважливішим серед яких є необхідність дотримання атрибутивної властивості та визначального принципу – незалежності судової влади. Загальновизнано, що «тільки незалежна судова влада може ефективно реалізувати права всіх членів суспільства, особливо представників уразливих та непопулярних прошарків населення» [1]. Таким чином, незалежність – це фундаментальна вимога, яка дозволяє судовій владі охороняти демократію й права людини [2]. Саме тому, метою пропонованої роботи є аналіз змісту підзвітності судової влади в контексті європейських правових стандартів.

Методологічне підґрунтя формують здобутки вітчизняних учених, які досліджували судову владу, насамперед таких як В.Д. Бринцев, І.Є. Марочкін, М.Й. Вільгушинський, В.В. Городовенко, І.С. Гриценко, П.І. Каблак, Л.М. Москвич, І.В. Назаров, С.В. Прилуцький, Т.В. Струс-Духнич та ін. Слід зауважити, що попри значний науковий інтерес до проблем функціонування судової влади питання щодо її підзвітності є недостатньо дослідженим у вітчизняній науковій думці та недостатньо розробленим у практиці функціонування судової влади в Україні. Недостатньо опрацьованим є і механізми підзвітності судової влади на міжнародному та європейському рівні. Лише упродовж останніх п'яти років це питання стало привертати увагу з боку окремих інституцій, зокрема Консультативної Ради Європейських Суддів (КРЕС). Найбільш ґрунтовно проблема підзвітності судової влади була розглянута у Висновку КРЕС № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії», м. Лондон, 16 жовтня 2015 року [3]. Водночас, питання щодо незалежності судової влади, її фінансування та служби в інтересах суспільства, розглядалися і в інших висновках, до яких будемо звертатися. Аналіз Висновків КРЕС дає підстави виокремити декілька основоположних аспектів у розумінні підзвітності судової влади.

1. Поняття «підзвітність судової влади». Підзвітність судової влади розглядається як різновид підзвітності державної влади, загалом, і передбачає пояснення своєї діяльності та відповідальності за неї. Підзвітність розглядається як важлива вимога, обумовлена тим, що державна влада служить суспільству «Ця «підзвітність» є такою ж життєво важливою для судової влади, як і для інших гілок державної влади, тому що як і вони, вона служить суспільству» [4; 5; 6]; суддівські повноваження повинні здійснюватися в інтересах верховенства права й тих, хто домагається та очікує справедливості [7].

2. Взаємозв'язок незалежності й підзвітності судової влади. КРЕС звертає увагу на зв'язок незалежності судової влади та її підзвітності і, водночас, акцентує увагу на тому, що суперечності між цими принципами не має: «Більше того, за умови дотримання ретельного балансу два принципи (незалежності судової влади й відповідальності) не будуть несумісними поняттями» [3]. У контексті судової влади поняття «підзвітний», за тлумаченням КРЕС, полягає не в тому, щоб підпорядковуватися іншій гілці влади, а у зобов'язанні звітувати, а саме: обґрунтовувати підстави та пояснювати рішення й поведінку, що стосуються справ, які мають розглядати судді. «“Підзвітність” не означає, що судова влада відповідальна перед іншою гілкою державної влади чи підпорядкована їй, бо це не відповідало б її конституційній ролі незалежного народного органу, функція якого полягає в неупередженому вирішенні спорів відповідно до закону» [3], а суддівські повноваження

повинні здійснюватися в інтересах верховенства права й тих, хто домагається та очікує справедливості [7].

3. Аспекти (критерії) підзвітності судової влади. КРЄС зауважує, що діяльність судової влади пов'язана із наданням публічних послуг, а тому в судової влади виникає обов'язок демонструвати іншим гілкам влади й суспільству в цілому, до чого саме застосовуються її компетенції, повноваження та незалежність [3]. Підзвітність оцінюється за такими критеріями як ефективність і доступність «аспекти, що демонструють “підзвітність”».

4. Підзвітність судової влади перед законодавчою владою. КРЄС неодноразово наголошує, що судова влада повинна бути “підзвітною” суспільству в цілому [3]. Водночас, існують певні аспекти підзвітності судової влади й перед іншими гілками влади. Оскільки законодавча влада створює законодавчу базу для судової влади, вона має право отримувати звіт (у належним чином обґрунтованих рішеннях) про те, як судова влада тлумачить і застосовує прийняті нею закони. Окрім того, зважаючи на те, що для здійснення своєї діяльності і виконання обов'язків перед суспільством судова влада отримує фінансові ресурси на підставі рішень, прийнятих органом законодавчої влади, за рахунок платників податків вона має «звітувати перед суспільством про те, як вона витрачає виділені їй фінансові ресурси для виконання своїх обов'язків перед суспільством» [8]. Водночас, КРЄС припускає можливості певних особливостей підзвітності судової влади в різних країнах і зауважує: «У країнах, у яких судді відповідають за управління системою судочинства (куди деколи належить і питання бюджету суду), судова влада звітує про таке управління перед іншими гілками державної влади та народом у цілому» [3].

5. Зміст підзвітності судової влади. КРЄС акцентує увагу на тому, що метою судочинства є вирішення спорів, і, ухвалюючи рішення, суд виконує як “нормативну”, так і “виховну” роль, надаючи громадянам відповідне керівництво, інформацію та гарантуючи дотримання закону і його практичне застосування [4]. Тому, насамперед, судова влада повинна звітувати про роботу суддів, які розглядають передані їм судові справи, а особливо про винесені ними рішення та їх обґрунтування. Судові рішення повинні бути відкритими для вивчення та оскарження. При цьому, «система оскарження – це, в принципі, єдиний шлях, яким може бути скасовано чи змінено судові рішення після того, як його було винесено, і єдиний спосіб, у який судді відповідатимуть за свої рішення, за винятком того, коли вони діють недобросовісно» [3].

6. Підзвітність суддів. КРЄС зауважує, що одноосібні судді й судова влада в цілому є підзвітними на двох рівнях: а) вони є підзвітними позивачам, які прагнуть до справедливості в судовому провадженні; б) вони є підзвітними іншим гілкам державної влади, а через них і суспільству в цілому.

7. Елементи й форми підзвітності. КРЄС до основних форм підзвітності відносить: а) відповідальність суддів за свої рішення в ході апеляційного розгляду справи («підзвітність судової влади»); б) прозорість діяльності суддів. Проводячи відкриті слухання й виносячи обґрунтовані рішення, роблячи їх доступними для громадськості (крім виняткових обставин), одноосібні судді пояснюють свої дії та рішення учасникам судового процесу, які шукають правосуддя; в) «роз'яснювальна підзвітність», тобто підзвітність перед іншими гілками влади та суспільством у цілому; г) «каральна підзвітність», якщо суддя причетний до неправомірних дій, він повинен нести дисциплінарну чи кримінальну відповідальність [3].

Аналіз положень КРЄС, викладених у низі своїх Висновків (№1, 2, 7, 10, 14, 18) дає підстави зробити низку висновків і узагальнень: проблеми підзвітності судової влади для КРЄС стали предметом пильної уваги й обговорення лише у 2015 р., хоча окремі аспекти цієї проблеми розглядалися раніше в попередніх Висновках. Найбільш ґрунтовно ця проблема була піднята в контексті аналізу позицій судової влади з іншими гілками влади. КРЄС, у вирішенні основоположних аспектів підзвітності судової влади прийшов до декількох важливих положень, зокрема щодо поняття «підзвітність судової влади»; взаємозв'язку й несуперечливості принципів незалежності й підзвітності судової влади; виокремлення

критеріїв підзвітності, таких як ефективність і доступність; аспекту щодо підзвітності судової влади перед законодавчою владою; змісту підзвітності судової влади; рівнів підзвітності суддів; елементів і форм підзвітності. Окрім того, КРЕС звертала увагу на можливість певних особливостей підзвітності судової влади з урахуванням особливостей національних правових систем, які суттєво не мають суперечити вказаним положенням у Висновках. Водночас, уважати вирішеною проблему підзвітності судової влади не можна. Вона потребує подальшого дослідження з урахуванням досвіду функціонування судової влади та її підзвітності в Україні.

Література

1. Див., наприклад, рішення ЄСПЛ у таких справах: «Оршуш проти Хорватії» від 16.03.2010 – 15766/03, п. 147; «Д.Х. та інші проти України» від 23.11.2007 – 57325/00, пункт 176.
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Волков проти України» від 09.01.2013 – 21722/11, пункт 199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947
3. Висновок № 18 (2015) «Позиція судової влади та її відносини з іншими гілками державної влади в умовах сучасної демократії» м. Лондон, 16 жовтня 2015 року. URL: <https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/visnovok61.pdf>
4. Див. Висновок № 7 (2005) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя та суспільство», пункт 7. URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss/>
5. Висновок № 10 (2007) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства. URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss/>
6. Висновок № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів «Судочинство та інформаційні технології». URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss/>
7. Висновок №1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів, пункт 11. URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss/>
8. Висновок № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо фінансування та управління судами у контексті ефективності судової влади та статті 6 Європейської конвенції з прав людини. URL: <https://court.gov.ua/inshe/mss/>

Договір і примус у способах врегулювання конфліктів крізь призму юридичної антропології

Черновицький М.Ю., аспірант

Запорізький національний університет

Загальновизнано, що державна влада має у своєму розпорядженні можливість використовувати примус, поряд із переконанням, авторитетом, співробітництвом, координацією та узгодженням. Примус не обов'язково передбачає насильство, проте ґрунтується на вольовій залежності підвладного від суб'єкта владарювання і діяльність усупереч своїм власним інтересам. Попри те, існують чіткі формальні підстави й межі застосування примусу з боку держави, непоодинокими є випадки порушення таких підстав і меж. Саме тому, у багатьох сучасних державах намагаються розширити способи й засоби врегулювання конфліктів, оптимізувати застосування примусу. Доцільність пошуку таких способів обумовлений і тим, що примус, у багатьох випадках, не дає бажаного результату, здатний спричинити ускладнення суспільних відносин. У співвідношенні договору й примусу у вирішенні правових конфліктів на увагу заслуговують здобутки, накопичені у межах юридичної антропології, яка, з поміж-іншого, досліджує питання вирішення конфліктів у різних правових системах, у різних суспільствах. Доцільність звернення до

положень і висновків юридичної антропології спричинена також і тим, що застосування примусу набуває поширення й на міжнародному рівні, при вирішенні міжнародних конфліктів і війн.

Метою пропонованої роботи є дослідження договору і примусу у способах врегулювання конфліктів крізь призму юридичної антропології. Методологічне підґрунтя роботи складають здобутки науковців у сфері юридичної антропології, які досліджували проблеми договору й примусу, насамперед, таких як Н. Рулан, Ж.Г. Белле, А.Гарапон, Дж. Гріфітс, Є.Ле Руа, А. І. Ковлер, В.С. Нерсисянц, Л.Г. Удовика та ін.

Загальновизнано, що поряд із судовим урегулюванням конфліктів існують й інші способи, зокрема альтернативні, які здійснюються або ж самими судовими інстанціями, або ця функція передається іншим, недержавним інстанціям.

Одним із поширених способів урегулювання конфліктів є адміністративна юстиція, якій держава надає особливий статус. Цей статус має низку переваг. Н.Рулан, досліджуючи історію адміністративної юстиції у Франції зазначає, що до Великої Французької революції парламентарі неодноразово намагалися обмежити свавілля монархії. У 1790 р. творці Конституції проголосили, що «судді не можуть будь-яким чином втручатися у функції адміністративних органів. Це є посадовим злочином». Учений акцентує увагу на тому, що таким чином, держава прагнула визначити межі сфери дії власної відповідальності, маскуючи такі наміри одним із своїх головних міфів: захистом загального інтересу, який начебто превалює над захистом приватних інтересів. Насправді, держава охороняє сама себе. Ця охорона стає для неї все більш необхідною у міру того, як розширюється сфера її втручання [1, с. 270].

Учений звертає увагу ще на декілька аспектів відносно адміністративної юстиції у Франції. Зокрема, на кількість справ, які ними розглядаються у порівнянні з іншими судами. Так, у 1987 р. адміністративними судами було розглянуто 60 000 справ (плюс 10%), у той час як у 1985 р. 23 554 справи розглянуто касаційним судом, 217 779 – апеляційним та 1 161 960 – судами першої інстанції» [1, с. 270]. У зв'язку з цим Н.Рулан ставить цілком логічне питання, чи свідчить зазначене про більшу повагу до закону й порядку з боку держави? Наступне зауваження, з боку вченого щодо адміністративних судів відноситься до такої риси їхньої діяльності як «інтимність», оскільки досить часто вони працюють у міністерських кабінетах. Безперечно, це дозволяє краще взнати адміністрацію, але чи не можна при цьому припустити, що вони не забувають про захист своїх власних інтересів. Окрім того, в багатьох випадках такі справи затягуються до 4-5 років, тоді як у судах першої інстанції по цивільним справам цей термін у 1985 р. був скорочений до року. І нарешті, адміністративні суди рівною мірою розглядають справи, в яких фізичні особи протистоять колективам (юридичним особам) [1, с. 271]. Учений доходить до висновку, що з позицій юридичної антропології зазначене свідчить про наявність судового плюралізму. Держава має правосуддя, яке є її атрибутом. У цьому сенсі адміністративна юстиція могла б розглядатися як незалежна, подібна до тієї, яка існувала в середні віки. Але держава маскує режим привілеїв, які нею присвоєні, вдаючись до міфічного образу єдиного начала, яке об'єднує соціальні групи. Цей вигляд допомагає їй спрямовувати в русло так званої «державної» юрисдикції справи, в яких один одному протистоять приватні особи. Не всі конфлікти, які виникають між останніми, обов'язково вирішуються за допомогою цієї юрисдикції. Поряд із нею існує і альтернативна юстиція, яка не обмежується лише різними способами врегулювання конфліктів у позасудовому порядку і позасудових інстанціях. Відомства цього порядку можуть у деяких випадках брати на себе процедури, не обмежуватися врегулюванням конфліктів. До альтернативних відносять категорії угоди, спору, договору, примусу [2].

Попри дискусійність окремих положень ученого (зокрема, щодо незалежної адміністративної юстиції в середні віки), поділяємо його думку, що адміністративна юстиція покликана відігравати важливу роль у врегулюванні конфліктів у державі, у тому числі між фізичними особами та органами держави. У контексті міркувань Н.Рулана постає також питання щодо ставлення держави до альтернативних процедур врегулювання конфліктів. З

позицій юридичної антропології держава допускає використання альтернативних процедур оскільки вони знімають з держави частину функцій, водночас, вона зберігає за собою право контролю за цими процедурами, зокрема за допомогою апеляції в свої судові органи. Окрім того, справи, які вирішуються за допомогою альтернативних процедур, переважно мають другорядне значення. Категорії договору надається першочергове значення перед примусом. За допомогою такого способу можна з більшою ефективністю та з меншими затратами врегулювати значну кількість конфліктів. Слід зауважити, що форми «делегалізованої» юстиції не слід розглядати «пережитками» минулого, які панували в архаїчних і традиційних суспільствах. Такий підхід, який ґрунтується на еволюціонізмі свідчить про хибність уявлень. Дані, накопичені етнологією, культурною (соціальною) антропологією, юридичною антропологією переконливо свідчать про потужний потенціал дії таких механізмів врегулювання конфліктів. Згідно парадигми комунітаризму «обґрунтування общинного правосуддя не в праві – привілеї, а в обов'язку людини як члена соціуму брати участь в підтримці громадського порядку, приймати на себе деякі функції публічної влади: «З точки зору комунітаристського підходу справжнє призначення общинного правосуддя – заповнювати недоліки державної юстиції, діяти там, де державні інститути безсилі або неефективні, а не конкурувати з ними там, де вони успішно справляються зі своїми завданнями» [3, с. 173]. Отже, делегалізована юстиція в сучасному вимірі постає моделлю змагання між державою і суспільством як сукупністю груп, що його утворюють. Підтвердженням зазначеного є також і «неформальна юстиція в США, що й стане предметом подальшого дослідження.

Література

1. Рулан Н. Юридическая антропология: учебн. для вузов / пер. с франц.; отв. ред. В.С. Нерсисянц. М.: НОРМА, 1999. 310 с.
2. Черповицький М.Ю. Соціально-антропологічні засади альтернативних процедур врегулювання спорів. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20 листопада 2019 року / за заг. ред.. Т.О. Коломосьць. Запоріжжя: ЗНУ.
3. Костогрызов П. И. Общинное правосудие в странах Латинской Америки. М., 2018. 248 с.

Сутність адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних відносин

Чумак Ю.Я., здобувач

Міжрегіональна Академія управління персоналом

Проблематика визначення поняття адміністративно-правової протидії правопорушенням на сьогодні не є достатньо вирішеною у науці адміністративного права, та перебуває на початковому етапі узгодження та розробки основних підходів до тлумачення наведеної категорії. Поряд з тим, доцільно зауважити, що дещо більше напрацювань у напрямі вивчення питання протидії правопорушенням (злочинам) здійснено у галузі кримінального права та кримінології. У зв'язку з чим, при формуванні власного підходу та з'ясування ключового поняття дослідження доцільно використати як надбання адміністративно-правової доктрини, так і загальні кримінально-правові і кримінологічні постулати та підходи.

Вважаємо, що доцільно запропонувати розглядати поняття адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин як категорію, що характеризується складною вертикальною та горизонтальною структурою.

Відтак, вертикальна структура адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин складається з таких елементів:

1) загально стратегічні та ідейно-цільові заходи адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин – це найбільш загальний рівень заходів, які здійснюються суб'єктами владних повноважень з метою створення належних умов для реалізації прав на землю, охорони приватних, державних та суспільних інтересів у сфері земельних правовідносин та відповідної якості ідеологічного, мотиваційного, нормативно-правового забезпечення, за яких максимально унеможливорюється бажання та змога вчинення порушень земельного законодавства. Серед таких заходів: прийняття загальнодержавних та на рівні конкретних регіонів, територіальних громад цільових програм розвитку земельних відносин, планування та здійснення конкретних заходів щодо державної підтримки раціонального використання земель, їх охорони, стимулювання належного виконання земельно-правових приписів, реалізація та поширення серед населення ідеологічного матеріалу у сфері охорони та раціонального використання земельних ресурсів, вивчення обставин та умов вчинення адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин та розробка на загальнодержавному рівні шляхів подолання вищезазначених обставин тощо;

2) спеціально-правові заходи адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин. Це конкретні заходи, які реалізуються публічною адміністрацією, які полягають у забезпеченні спеціального та ефективного нормативно-правового регулювання, а також вчиняються на його виконання, та спрямовані на попередження вчинення адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин. До таких заходів відносимо: (а) ефективне (з мінімізацією можливих правових колізій та прогалин) нормативно-правове регулювання земельних правовідносин із чітким визначенням меж забороненої та дозволеної поведінки; (б) діяльність публічної адміністрації у сфері управління державними земельними ресурсами, здійснення державного контролю за охороною та раціональним використанням земель, забезпеченням ведення державного земельного кадастру, державного земельного моніторингу тощо;

3) правозастосовні заходи адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин – це конкретні заходи, які вчиняються публічною адміністрацією, які полягають у забезпеченні правильного застосування норм земельного законодавства, їх невідкладного додержання шляхом: (а) вирішення земельних спорів; (б) припинення адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин; (в) притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які вчинили такі правопорушення та застосування заходів адміністративного примусу. Саме наведена група заходів у ієрархічній структурі адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин складають її функціональне та мотиваційно-вольове ядро. Адже одним із найбільш ефективних засобів адміністративно-правової протидії правопорушенням (як і будь-якої протидії вчиненню правопорушень) є закріплення державою складів адміністративних правопорушень у сфері земельних правовідносин, адміністративної відповідальності за такі правопорушення, а також чітких видів адміністративних стягнень, які настануть невідворотно у разі вчинення відповідних діянь та які забезпечуються силою адміністративного примусу, щодо яких закріплена негативна оцінка як з боку держави, так і суспільства.

4) адміністративно-відновлювальні заходи адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин – відносно новий інститут адміністративного права, який характеризує сукупність заходів, які вчиняються або здійснення яких забезпечується публічною адміністрацією для відновлення порушеного права чи інтересу у сфері земельних правовідносин, відновлення правового становища, яке існувало до правопорушення. Без зазначеної групи заходів адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері земельних правовідносин була б незавершеною. Адже для досягнення ефективної адміністративно-правової протидії у зазначеній сфері не достатнім є лише гарантування адміністративної відповідальності осіб, які вчинили земельні правопорушення, та піддання їх певній негативній дії адміністративних стягнень (які не

завжди виконують реальну виховну роль у силу їхньої неспіврозмірності тій шкоді, яка завдана), а й зобов'язання таких осіб відновити порушене становище, відшкодувати шкоду, яка завдана їхніми діями тощо.

Слід зазначити, що вочевидь з огляду на сукупність усіх наведених заходів адміністративно-правову протидію правопорушенням у сфері земельних правовідносин можна розглядати у широкому та вузькому розуміннях. Відтак, включення до обсягу зазначеного поняття заходів першого елементу – загально стратегічних та ідейно-цілевих заходів – відображає широкий підхід до розуміння адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин. А тлумачення адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин як сукупності останніх трьох елементів (спеціально-правових, правозастосовних та адміністративно-відновлювальних заходів) дозволяє розглядати адміністративно-правову протидію правопорушенням у сфері земельних правовідносин у більш вузькому та конкретному значенні, що є більш загальноприйнятим для доктрини адміністративного права. Проте широке бачення досліджуваної правової категорії також має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки відображає адміністративно-правову протидію правопорушенням у сфері земельних правовідносин як комплексне поняття, а також акцентує увагу не лише на конкретно-правових та організаційних заходах протидії, а й на вагомості здійснення загально стратегічних заходів, загальнодержавного планування у наведеній сфері, наголошує на важливості формування належної та ефективної системи комунікації з населенням, утвердження в суспільстві основних цінностей у сфері земельних відносин, бережного відношення до землі, мотивації дотримання законодавства, протидії корупції.

Розкриваючи горизонтальну структуру адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин зауважимо, що вона відображає неоднорідність самих земельних відносин як об'єкту правової охорони. Адже в складі земельних правовідносин у силу їхньої комплексності формується відповідна множинність об'єктів можливих адміністративних правопорушень, кількість яких не може бути вичерпно визначена. Зокрема, визначаючи горизонтальну структуру адміністративно-правової протидії правопорушенням у сфері земельних правовідносин, слід зазначити, що вона складається з: а) адміністративно-правової протидії правопорушенням щодо здійснення державного управління у сфері земельних правовідносин; б) адміністративно-правової протидії правопорушенням щодо раціонального використання та охорони земель у сфері земельних правовідносин; в) адміністративно-правової протидії корупційним (іншим порушенням, вчиненим службовими особами органів державної влади та органів місцевого самоврядування) правопорушенням у сфері земельних правовідносин; г) адміністративно-правової протидії майновим правопорушенням у сфері земельних правовідносин та інші.

Підсумовуючи наведене вище, адміністративно-правова протидія правопорушенням у сфері земельних правовідносин – це комплекс взаємопов'язаних адміністративно-правових, організаційних, ідеологічних, стимулюючих заходів, які здійснюються уповноваженими суб'єктами владних повноважень на постійних та систематичних засадах, а також в окремих випадках у разі виникнення ситуації, яка потребує застосування адміністративного примусу, що спрямовані на попередження вчинення адміністративних правопорушень в сфері земельних правовідносин, їх припинення, притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які їх вчинили, усунення негативних наслідків таких правопорушень, а також виявлення причин та умов, що призводять до правопорушень та їх подолання на загальнодержавному стратегічному рівні.

ДОПОВІДІ МАЙБУТНІХ НАУКОВЦІВ

Безпека масових заходів: до питання пошуку оптимальної моделі забезпечення підрозділами Національної поліції України

Арабаджи А.І., магістр

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Процес реалізації євроінтеграційної політики вимагає всебічного перетворення та удосконалення всієї правової системи нашої держави. Не оминув цей процес і реформування правоохоронних органів. Так, прийнятому Законі України від 02.07.2015 р. № 580-VIII «Про Національну поліцію», у ст. 2 серед завдань поліції виокремлено надання поліцейських послуг у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку [1], як одну з головних сфер, де працівники поліції виконують покладені на них завдання. Проте, не зважаючи на таку регламентацію, на сучасному етапі жоден нормативно-правовий акт, на жаль, не містить нормативного закріплення понять «публічна безпека», «публічний порядок», що слід визнати суттєвим недоліком, який потребує свого усунення.

Проведені дослідження дозволяють підкреслити, що зазначені категорії були предметом досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-юристів. Так, специфіці кримінально-правової охорони громадського порядку, присвячені дослідження І. Даньшина (1973 р.), організаційно-правовим засадам охорони громадського порядку – Ф. Колонтаєвського (1996 р.), питанням кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки приділили увагу О. Бантишев, О. Шамара (2010 р.), забезпеченню громадської безпеки – О. Ільницький (2010 р.), С. Ліхачов (2010 р.), А. Басов (2012 р.), В. Фатхутдінов (2013 р.), О. Панова (2019р.) та ін. Проте, єдиний категоріальний апарат щодо зазначених питань відсутній і досі.

Створення в Україні поліції на європейський зразок, як органу діяльність якого ґрунтується на визнанні загальнолюдських цінностей: гідного ставлення до особи, посилення охорони прав та свобод громадян, різних форм власності, актуалізує дослідження специфіки нормативно-правового регулювання забезпечення публічної безпеки та правопорядку підрозділами Національної поліції України під час проведення масових заходів. Аналіз статистичних даних свідчить, що впродовж останніх п'яти років кількість масових заходів і акцій протесту в Україні неухильно зростає, в середньому в них щороку беруть участь близько 70 мільйонів громадян. При чому масові заходи, які організовуються та проводяться в Україні умовно можна розділити наступним чином: 50% – громадсько-політичні акції, майже 31% – пов'язані із блокуванням транспортних комунікацій, 3% – зі страйками, 6% – з іншими явищами [1, с. 110]. Отже, органам Національної поліції, слід постійно бути готовими до запобігання виникненню масових порушень громадського порядку.

Тому, перш за все, зупинимось на аналізі поняття «масові заходи», перша спроба наукового визначення якого з'явилась у 1985 р. Так, масові заходи визначались як сукупність дій соціального життя за участю великої кількості громадян, що здійснюються з метою задоволення політичних, духовних, фізичних та інших потреб громадян, виступають формою реалізації їхніх прав і свобод, а також формою соціального спілкування між людьми та способом вироблення єдності установок особистості й суспільства в цілому [2, с. 53–59]. Це була перша спроба дослідження змісту вказаного поняття. При цьому, поведений аналіз дозволяє акцентувати увагу на трансформацію зазначеного терміну. Так, наприклад, А. Алоян, досліджуючи адміністративно-правові проблеми охорони громадського порядку, пропонує наступне визначення масових заходів як організованої, санкціонованої або несанкціонованої форми активних дій великих груп людей у громадських місцях із метою виявлення їхньої волі, захисту своїх прав і свобод, законних інтересів, задоволення в

економічній, політичній, соціально-культурній, інших матеріальних та духовних сферах [3, с. 1; 3]. А. Яременко, акцентує увагу на характерних ознаках, що присутні в кожному випадку проведення таких заходів: наявність значної кількості людей, організованість дій, наявність спільної мети [4, с. 32]. Л. Колодкін під масовими заходами розуміє великі громадсько-політичні, спортивні, культурні й інші заходи, у яких бере участь велика кількість учасників, туристів, гостей і місцевого населення [5, с. 17]. Отже, аналіз наведених визначень, дозволяє зробити такі висновки: масові заходи, в наслідок своєї стихійності можуть містити високий рівень небезпечності, тому дослідження ролі Національної поліції у забезпеченні їх безпеки, є вкрай важливою та актуальною.

Слід зазначити, що на сьогодні діяльність Національної поліції України у сфері підтримання публічної безпеки й порядку регулюється наступними нормативно-правовими актами: Конституцією України, Законом України від 22 червня 2000 р. № 1835-III «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державно-го кордону», Законом України від 15 листопада 2001 р. № 2791-III «Про ратифікацію Європейської конвенції про насильство та неналежну поведінку з боку глядачів під час спортивних заходів, і зокрема футбольних матчів», Законом України від 8 липня 2011 р. № 3673-VI «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів», Законом України від 13 березня 2014 р. № 876-VII «Про Національну гвардію України», Законом України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII «Про Національну поліцію» тощо.

Цілком доречним є зауваження О. Панової, яка, зауважує, що діяльність Національної поліції, спрямована на забезпечення публічного порядку під час проведення масових заходів, поділяється на наступні етапи: підготовчий (починається з моменту отримання завдання на підтримання публічного порядку під час проведення масового заходу), виконавчий (охоплює дії нарядів і керування ними безпосередньо під час проведення масового заходу), заключний (здійснюється шляхом згортання сил і засобів та зосередження їх у призначених пунктах та підведення підсумків несення служби) [6, с. 44].

Враховуючи викладене, для ефективного виконання завдань покладених на органи поліції з підтримання правопорядку під час проведення масових заходів, доцільно на законодавчому рівні врегулювати зазначене питання шляхом розробки та прийняття Закону України «Про порядок організації і проведення масових заходів», у якому уповноваженим суб'єктом, якому організатори повинні подавати повідомлення про запланований масовий захід, визначити орган поліції.

Література

1. Адміністративна діяльність органів поліції України: підручник / за заг. ред. В.В. Сокурєнка. Харків: ХНУВС, 2017. 432 с.
2. Ларин В.В. Понятие административно-правовой охраны общественного порядка при проведении массовых мероприятий: теория и практика совершенствования охраны общественного порядка: монография. М.: Юридическая литература, 1985. 240 с.
3. Поліщук В.Г. Адміністративно-правове регулювання та практика проведення масових заходів: автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. Ун-т внутр. справ. Х., 1999. 17 с.
4. Яременко А.О. Щодо визначення поняття масових заходів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006. Вип. 34. С. 32 – 38.
5. Колодкін Л.М. Особенности подготовки личного состава к несению службы по охране общественного порядка в период проведения массовых мероприятий в условиях крупного города. *Проблемы охраны общественного порядка и борьбы с преступностью в условиях крупного города*. М.: ВШ МВД СССР, 1984. С. 17–22.
6. Панова О. Організація діяльності органів поліції щодо підтримки публічної безпеки та порядку під час проведення масових заходів. *S.P.A.C.E.* 2019. № 2. С. 42–46.

Джерела виконавчого провадження

Барило Д.М., студентка

Науковий керівник:

Ковбас І.В., к.ю.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Виконавче провадження має важливе значення для відновлення порушених прав та свобод особи. Для здійснення цього процесу у державах діють спеціальні служби, на які покладено примусове виконання рішень судів. по-різному сформовані інституції примусового виконання, вони мають визначені законом повноваження. Взагалі, слід зауважити, що виконавче провадження як завершальна стадія судового процесу та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб, спрямованих на примусове виконання рішень судів та інших органів, які здійснюються на підставах, у спосіб і в межах повноважень, визначених законодавством України [4, с. 142]. Джерела виконавчого провадження – нормативні правові акти, що містять правові норми, що регулюють умови і порядок примусового виконання судових актів судів загальної юрисдикції та арбітражних судів, а також актів інших органів, яким при здійсненні встановлених законом повноважень надано право покладати на громадян, організації, або бюджетів усіх рівнів обов'язки з передачі іншим громадянам, або до відповідних бюджетів грошових коштів та іншого майна або вчинення на їх користь певних дій або утримання від вчинення цих дій. Сукупність джерел виконавчого права становить самостійну систему, склад якої відрізняється від системи джерел цивільного процесуального і арбітражного процесуального права. Особливістю системи джерел виконавчого права є включення в неї підзаконних нормативних актів, а визнання її самостійності підтверджує обґрунтовані в юридичній літературі висновки про самостійність виконавчого права в системі права. До джерел виконавчого провадження відносять:

- Конституція України;
- міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- закони:
 - Цивільний процесуальний кодекс України;
 - Закон України «Про державну виконавчу службу»;
 - Закон України «Про виконавче провадження»;
 - Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень»;
 - інші закони, що регулюють умови і порядок примусового виконання судових актів і актів інших органів.
- підзаконні нормативно-правові акти:
 - Інструкція з організації примусового виконання рішень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 02 квітня 2012 № 512/5;
 - Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень, затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 20 травня 2003 р. № 43/5.
- судова практика [5, с. 721-725].

Конституція України є джерелом виконавчого права, оскільки окремі норми Конституції утворюють основу законодавства про виконавче провадження, є пріоритетними серед норм інших нормативних актів, враховуються і застосовуються в діяльності органів примусового виконання. Щодо міжнародних договорів, що мають значення для виконавчого провадження, можна виділити наступні: Конвенція ООН про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень; Гаазька конвенція 1961 р. та інші. Крім зазначених багатосторонніх міжнародних актів, Україна є учасницею двосторонніх міжнародних договорів про надання взаємної правової допомоги, частина з яких передбачає взаємне визнання і виконання судових рішень. Цивільний процесуальний кодекс передбачає розділ VI. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних

справах та рішень інших органів (посадових осіб) [3]. Основним джерелом, який регулює виконавче провадження є Закон України «Про виконавче провадження». Закон визначає поняття виконавчого провадження, основні засади діяльності, зміст виконавчого документу, органи та особи, які здійснюють виконавче провадження, строки виконавчого провадження, учасників виконавчого провадження, загальні умови та порядок здійснення виконавчого провадження та інші важливі елементи здійснення виконавчого провадження [1]. Щодо Закону України «Про державну виконавчу службу» – він також є одним з найважливіших у сфері здійснення виконавчого провадження. Закон визначає завдання та правову основу державної виконавчої служби, правовий статус працівників органів державної виконавчої служби, порядок призначення і звільнення цих працівників, фінансування і матеріальне забезпечення державної виконавчої служби та інші основи роботи цього органу [2]. Судовий прецедент – джерело виконавчого провадження. До них відносяться: а) постанови Конституційного Суду України; б) постанови Верховного Суду; в) постанови Європейського Суду з прав людини. Джерела виконавчого провадження здатні в тій чи іншій мірі прямо або побічно впливати на відносини в сфері виконавчого провадження, забезпечуючи вирішення завдань виконавчого провадження – обов'язкове, повне, неухильне і своєчасне виконання вимог виконавчих документів. Отже, джерела виконавчого провадження розосереджені по різних галузях українського законодавства. Тут поєднуються закони, підзаконні нормативно-правові акти, рішення Конституційного Суду України та норми міжнародного права. Під джерелом виконавчого права необхідно розуміти офіційно встановлені або визнані, санкціоновані державою документальні форми, в яких фіксуються і за допомогою яких застосовуються норми виконавчого права.

Література

1. Про виконавче провадження: Закон України станом на 13 лют. 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
2. Про державну службу: Закон України за станом на 13 лют. 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : за станом на 13 лют. 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
4. Бернгатів К.В. Виконавче провадження як завершальна стадія судового процесу. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2010. №4. С. 137-142.
5. Виконавче провадження: хрестоматія (галузь знань 0304 «Право», освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр», напрям підготовки 6.030401 «Правознавство») для студентів факультету № 4 / уклад.: В. В. Комаров, Д. М. Сібільов, С. О. Кравцов, О. І. Попов. Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. 730 с.

Правові підстави обмеження права особи на свободу пересування

Герман В.В., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Особисті немайнові права відіграють досить вагомую роль в житті кожної людини. Адже багато з них надаються особі ще від народження. Одним з таких прав є право особи на свободу пересування. Право на свободу пересування тісно взаємодіє з іншими правами людини, такими як право на працю, право на відпочинок, право на освіту, право на вільний вибір місця проживання тощо.

Відповідно до ч.1 ст.3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», свобода пересування – право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому

напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом [5]. Отже, відповідно до цієї статті можна виділити суб'єктний склад даного права: громадяни України, іноземці та особи без громадянства.

Право на свободу пересування регламентується Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», а також міжнародними нормативно-правовими актами, наприклад, Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р., Протокол №4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. тощо.

Право на свободу пересування складається з трьох елементів: право громадян України, іноземців та осіб без громадянства вільно пересуватися територією України; право громадян України, іноземців і осіб без громадянства вільно залишати територію України; право громадян України на повернення в Україну.

Не зважаючи на достатньо широкий зміст права на свободу пересування, законодавство України містить низку обмежень в його реалізації, які зазначені в ст.12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні».

Так, обмеження права на вільне пересування територією України можуть бути запроваджені на певних її територіях – у прикордонній смузі; на територіях військових об'єктів; у зонах, які згідно із законом належать до зон з обмеженим доступом; на приватних земельних ділянках; на територіях, щодо яких введено воєнний або надзвичайний стан; на окремих територіях і в населених пунктах, де у разі небезпеки поширення інфекційних захворювань і отруєнь людей введені особливі умови і режим проживання населення та господарської діяльності; на тимчасово окупованих територіях [5].

Також обмеження можуть поширюватися на певні категорії суб'єктів: особи, до яких відповідно до процесуального законодавства застосовано запобіжні заходи, пов'язані з обмеженням або позбавленням волі; особи, які за вироком суду відбувають покарання у вигляді позбавлення або обмеження волі; особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням, яким заборонено виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації; особи, які згідно із законодавством перебувають під адміністративним наглядом; особи, які згідно із законодавством про інфекційні захворювання та психіатричну допомогу підлягають примусовій госпіталізації та лікуванню; особи, які звернулися за наданням їм статусу біженця чи додаткового захисту і стосовно яких прийнято рішення про оформлення документів для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; іноземці та особи без громадянства, які не мають законних підстав для перебування на території України; особи, яких призвано на дійсну строкову службу до Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань; іноземці, які перебувають у складі військових іноземних підрозділів і які мають статус військового (ст.12 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»).

Обмеження можуть запроваджуватися і щодо реалізації окремих елементів змісту права на свободу пересування. Так, ст.6 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», зазначені підстави для тимчасового обмеження права громадян України на виїзд з України: особа обізнана з відомостями, які становлять державну таємницю, – до закінчення терміну, встановленого статтею 12 цього Закону (він не може перевищувати для інформації із ступенем секретності "особливої важливості" – 30 років, для інформації "цілком таємно" – 10 років, для інформації "таємно" – 5 років); стосовно особи у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законодавством, застосовано запобіжний захід, за умовами якого йому заборонено виїжджати за кордон, – до закінчення кримінального провадження або скасування відповідних обмежень; особа засуджена за вчинення кримінального правопорушення – до відбуття покарання або звільнення від покарання; особа ухиляється від виконання зобов'язань, покладених на нього судовим

рішенням або рішенням інших органів (посадових осіб), що підлягає примусовому виконанню в порядку, встановленому законом, – до виконання зобов'язань або сплати заборгованості зі сплати аліментів; особа перебуває під адміністративним наглядом Національної поліції – до припинення нагляду [3].

Статтею 9 Закону України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», вказані обмеження на виїзд з України з міркувань безпеки громадян, а саме: у разі виникнення в будь-якій іноземній державі надзвичайної ситуації, що унеможливило створення в ній умов для безпеки громадян України, Кабінет Міністрів України приймає рішення про особливий порядок виїзду громадян України до цієї держави [3].

Стаття 13 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» встановлює підстави для заборони в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну. Вони встановлюються в інтересах забезпечення національної безпеки України або охорони громадського порядку; якщо це необхідно для охорони здоров'я, захисту прав і законних інтересів громадян України та інших осіб, які проживають в Україні; якщо при клопотанні про в'їзд в Україну така особа подала про себе завідомо неправдиві відомості або підроблені документи; якщо паспортний документ такої особи, віза підроблені, зіпсовані чи не відповідають установленому зразку або належать іншій особі; якщо така особа порушила у пункті пропуску через державний кордон України правила перетинання державного кордону України, митні правила, санітарні норми чи правила або не виконала законних вимог посадових та службових осіб органів охорони державного кордону, митних та інших органів, що здійснюють контроль на державному кордоні; якщо під час попереднього перебування на території України іноземець або особа без громадянства не виконали рішення суду або органів державної влади, уповноважених накладати адміністративні стягнення, або мають інші не виконані майнові зобов'язання перед державою, фізичними або юридичними особами, включаючи пов'язані з попереднім видворенням, у тому числі після закінчення терміну заборони подальшого в'їзду в Україну; якщо така особа з порушенням встановленого законодавством України порядку здійснила в'їзд на тимчасово окуповану територію України або до району проведення антитерористичної операції чи виїзд з них або вчинила спробу потрапити на ці території поза контрольними пунктами в'їзду-виїзду [4].

Крім національного рівня правового регулювання, обмеження права на свободу пересування передбачені і міжнародним нормативно-правовими актами, які є обов'язковими для України. Наприклад, в Загальній декларації прав людини 1948 р. не зазначено конкретних підстав щодо обмеження саме права на свободу пересування, але у п.п.2, 3 ст.29 Декларації, зазначені підстави щодо обмеження усіх прав та свобод людини, які гарантуються Декларацією, а саме вони встановлюються: для забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших осіб; забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві; унеможливлення здійснення цих прав і свобод, якщо воно суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй [1].

Більш детально підстави для обмеження права на свободу пересування зазначено в ч.3 ст.12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Такі обмеження можуть бути встановлені для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті [2].

Обмеження свободи пересування передбачене також п.3 ст.2 Протоколу №4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та застосовуються в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб [6].

Отже, підстави для обмеження права на свободу пересування закріплені в низці законів України, основним серед яких є Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», а також в міжнародних нормативно-правових актах, ратифікованих Україною. Вони можуть запроваджуватися з метою обмеження доступу до

певних територій, стосуватися окремих категорій осіб або окремих елементів права на свободу пересування. Основною метою застосування обмежень права особи на свободу пересування є необхідність забезпечення прав та свобод людини, нормального функціонування суспільства та держави, а також підтримання безпеки та благополуччя на національному та міжнародному рівні.

Література

1. Всеобщая декларация прав человека принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР №2148-VIII від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 18. Ст. 101. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3857-12#n9>
4. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 19-20. Ст. 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>
5. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 15. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#n10>
6. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі до неї. Рада Європи; Протокол, Міжнародний документ від 02. 05. 1968 р. № 4 // Офіційний вісник України. 17.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059

Публічне адміністрування у сфері державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: поняття, ознаки, функції

Гудзовська В.В., студентка магістратури

Науковий керівник:

Кіндратець О.М., д.політ.н, професорка

Запорізький національний університет

Україна намагається відповідати сучасним стандартам розвитку суспільства, проводить реформи у різних сферах, проте, навіть за цих умов, система публічного адміністрування не є досконалою. Проведені дослідження свідчать, що вивченню сутності поняття «публічне адміністрування» приділяють увагу зарубіжні вчені (роботи М.Вебера, Д. Вільсона, Ю. Габермас, Д. Грінвуд, Г. Саймона, М. Фоллетт та ін.), так і вітчизняні вчені-адміністративісти – В. Авер'янов, В. Бакуменко, І. Грицяк, В. Дзюндзюк, А. Колодій, І. Коліушко, В. Мартиненко, П. Надолішний, Ю. Шаров та інші. Слід звернути увагу на те, що хоча проблема публічного адміністрування в органах державної реєстрації й вивчається українськими вченими [4, с. 105], проте дослідження публічного адміністрування у діяльності органів Державної реєстрації актів цивільного стану (надалі – ДРАЦС), і до сьогодні є фрагментарним, що слід визнати суттєвим недоліком, який потребує усунення.

В житті кожної людини мають місце такі важливі події, як народження, шлюб, смерть. Також ці події мають юридичне значення, у своїй сукупності вони характеризують цивільний стан особи, який передбачає комплекс прав та обов'язків, тому було створено органи ДРАЦС. Відповідно до Закону України № 2398-VI від 01.07.2010 року «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» органи ДРАЦС виконують наступні функції: реєстрація народження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені та реєстрації смерті; внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану; внесення змін до актових записів

цивільного стану, їх поновлення або анулювання; видають свідоцтва первинні та повторні про державну реєстрацію актів цивільного стану; видають витяги з Державного реєстру актів цивільного стану; зберігають книги державної реєстрації актів цивільного стану тощо.

Термін «публічний» у Новому тлумачному словнику української мови визначається як те, що відбувається у присутності публіки, людей; як відкритий, привселюдний; призначений для широкого користування; як громадський, загальний, загальнодоступний; стосується публіки [6, с. 843].

На думку Ю. Шарова, «адміністрування» (administration) – це розподіл повноважень та обов'язків між учасниками процесу та інформаційно-комунікативне забезпечення вертикальної та горизонтальної координації між суб'єктами врядування [11, с. 7].

У менеджменті термін «адміністрування» застосовується, в основному, як організаційно-розпорядчий метод державного управління, він ґрунтується на основі постанов, наказів, розпоряджень, вказівок та інструкцій, і використовується, переважно, виконавчими органами державної влади в особі державних службовців. Узагальнюючи вищезазначене, зміст терміну «адміністрування» визначено як дії службовців із надання громадянам країни державних (публічних) послуг. В Енциклопедії державного управління публічне адміністрування розглядається як різновид управлінської діяльності інституцій публічної влади, завдяки якій громадянське суспільство та держава забезпечують самокерованість (самоврядність) суспільної системи та її розвиток у певному напрямі [1, с. 489].

Вільсон зазначав, що наука адміністрування полягає у визначенні діяльності, яку проводить уряд, при цьому йде пошук засобів, завдяки яким ця діяльність буде ефективною, з мінімальними фінансовими та енергетичними витратами та впорядкує організацію управління [12, с. 204]. Вільсон обґрунтував, що на державній службі мають працювати люди з високим фаховим рівнем, лише так можна досягти економічності й ефективності. Щоб отримати очікуваний результат, треба реформувати адміністративно-державний апарат, а для цього вивчити принципи його дії з наукової точки зору і виділити його як самостійний науковий напрям.

Публічне адміністрування – цілеспрямована взаємодія публічних адміністрацій з юридичними та фізичними особами з приводу забезпечення реалізації законів та підзаконних актів і виконання частини основних функцій: орієнтуючого планування, що визначає бажані напрямки розвитку, створення правових, економічних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії, розподілу праці, кооперування та координування діяльності, моніторинг результатів [9, с. 7]. У вузькому розумінні публічне адміністрування пов'язане із виконавчою гілкою влади і розглядається як: професійна діяльність державних службовців, яка включає всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду; вивчення, розробку та впровадження напрямів урядової політики. У широкому – під публічним адмініструванням розуміють всю систему адміністративних інститутів із ієрархією влади, за допомогою якої відповідальність за виконання державних рішень спускається зверху донизу [9, с. 7-8]. Як цілком справедливо зазначив С. Чернов, публічне адміністрування – це регламентована законами та іншими нормативно-правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямована на здійснення законів та інших нормативно-правових актів шляхом прийняття адміністративних рішень, надання встановлених законами адміністративних послуг [10, с. 7].

Отже, виходячи з цього, можна зробити висновок, що публічне адміністрування – це діяльність суб'єктів публічного адміністрування, що регламентується законами та іншими нормативно-правовими актами, для надання адміністративних послуг. Виходячи з цього, публічне адміністрування в органах ДРАЦС є:

- невід'ємним засобом забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичних осіб, яка здійснюється на основі Конституції, Законів України та інших нормативно-правових актів;

- здійснюється суб'єктами публічної адміністрації в межах правової форми діяльності, необхідної для реєстрації актів цивільного стану, шляхом внесення інформації до Державного реєстру актів цивільного стану з обов'язковістю видання свідоцтва про державну реєстрацію;

- є адміністративною діяльністю публічної адміністрації, що здійснюється шляхом надання адміністративних послуг, містить сприяльне публічне адміністрування та забезпечувальне адміністративне провадження, що пов'язане із забезпеченням нормального існування приватних осіб і забезпечення публічного інтересу держави.

Отже, публічне адміністрування у сфері державної реєстрації актів цивільного стану в Україні – це адміністративна діяльність суб'єктів публічної адміністрації із внесення інформації у Державний реєстр актів цивільного стану, з метою обліку та надання йому законної чинності (легітимності), що здійснюється на основі реалізації норм адміністративного права в процесі надання публічною адміністрацією адміністративних послуг.

Література

1. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 8: Публічне врядування / наук.-ред. кол.: В. С. Загорський [та ін.]. Львів: ЛРІДУ, НАДУ, 2011. 712 с.
2. «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»: Закон України від 01.07.2010 року № 2398-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17/stru#Stru>.
3. Колесникова К. О. Публічне адміністрування в Україні: огляд літературних джерел. Теорія та практика державного управління. 2013. Вип. 3. С. 112–119. URL: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2013-3/doc/1/16.pdf>.
4. Котязь Л. Поняття публічного адміністрування у сфері державної реєстрації в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2018. N 11. С. 105-109.
5. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Центр сприяння інститут. розвитку держ. служби, 2005. 254 с.
6. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т.; 4200 слів / уклад.: В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконіт, 2000. Т. 3 (О–Р). 927 с.
7. Публічне адміністрування в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Корженка, Н. М. Мельтюхової. Харків : Магістр, 2011. 306 с.
8. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія / за заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса. Запоріжжя : ЗДІА, 2016. 606 с.
9. Чатченко О. Є., Ткаченко О. П. Публічне адміністрування. Х. : ХДУХТ, 2017. 125 с.
10. Чернов С. І., Гайдученко С.О. Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності). Х.: ХНУМГ, 2014. 97 с.
11. Шаров Ю. П. Інноваційні інструменти публічного адміністрування: європейський контекст. *Публічне управління: теорія та практика* : зб. наук. пр. Асоціації д-рів наук з держ. упр. Харків: ДокНаукДержУпр, 2010. № 1. С. 5–9.
12. Wilson W. The study of Administration. *Political science quarterly*. 1977. Vol. 2, № 1 (June). P. 197–222.

Банда, терористична організація, непередбачені законодавством воєнізовані або озброєні формування: поняття, ознаки та їх співвідношення

Гутник Є.С., студентка

Науковий керівник;

Шеховцова Л.І., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Під час збройної агресії Росії на Сході України постала проблема активізації діяльності різних злочинних угруповань. Відповідно до звіту Офісу Генерального прокурора,

у січні 2020 року кількість лише виявлених злочинних організацій та організованих груп досягла 46, хоча у січні 2014 року не було виявлено жодного такого формування. Наразі актуальним є визначення співвідношення понять «організована група», «злочинна організація», «банда», «терористична організація» та «не передбачені законом воєнізовані або озброєні формування» [1].

Дослідженням аналогічних питань займалися багато вчених, зокрема, М. Акімов, В. Ю. Панченков, Р. М. Дударець, О. О. Дудоров, А. М. Лисенко, Т. М. Міщенко.

Перелік наведених вище злочинних угруповань міститься у розділі IX Кримінального Кодексу України (далі – КК) [2], а їх створення, участь у них чи підтримка або сприяння їх діяльності є злочинами та тягнуть за собою кримінальну відповідальність. Як впливає з назви розділу, ці злочини мають спільний родовий об'єкт посягання – громадську безпеку, яка визначається законодавством як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина від впливу загроз [3].

Відповідно до ст. 28 КК, де зазначається: організована група – декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення одного або декількох злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Злочинною організацією згідно зі ст. 28 КК вважається стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп [2].

Характерною ознакою організованої групи та злочинної організації є стійкість, тобто здатність забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати [4]. Організована група має переважно лише внутрішню стійкість, а злочинна організація набуває ще й зовнішню. При набутті організованою групою зовнішньої стійкості, і якщо при цьому вона спрямована на вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, її можна вважати злочинною організацією.

Ознаки внутрішньої стійкості характерні для будь-яких злочинних угруповань, учасники яких планують займатися ретельною підготовкою до одного чи декількох злочинів та їх вчиненням. Тому до ознак внутрішньої стійкості відносять стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення [4].

Зовнішня стійкість необхідна передусім для вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, і чим більша за розмірами злочинна організація (наприклад, включає в себе не лише декілька осіб, а організовані групи в якості структурних одиниць), тим важче приховувати діяльність такої організації. Відповідно, зовнішню стійкість становить: встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо [4].

Що стосується моменту створення, то злочинну організацію слід вважати утвореною, якщо об'єднання набуло всіх обов'язкових ознак такої організації після досягнення особами згоди щодо вчинення першого тяжкого чи особливо тяжкого злочину, але до його закінчення. Злочини, які вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак злочинної організації, за наявності до того підстав необхідно кваліфікувати як такі, що вчинені організованою групою. При цьому не має значення, передувала набуттю об'єднанням ознак злочинної організації стадія його існування як організованої групи чи зазначена організація була одразу створена як така [4].

Дослідження спільних ознак видів злочинної діяльності дає змогу визначити, що існують різні типи злочинних об'єднань: зокрема, спрямовані на зайняття бандитизмом та тероризмом, а також незаконні воєнізовані чи озброєні формування.

Поняття «бандитизм» визначається як організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі [2].

Бандою може бути і озброєна організована група, і злочинна організація, таким чином в основі створення банди містяться ознаки цих типів злочинних об'єднань. Ознакою банди є мета попереднього створення такого злочинного об'єднання – вчинення кількох нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб або одного такого нападу, який потребує ретельної довготривалої підготовки.

Окрім того, обов'язковою є озброєність хоча б одного з учасників банди, про що мають знати інші учасники та усвідомлювати можливість застосування зброї під час нападів. Організація такого об'єднання утворює склад бандитизму незалежно від того, чи встигли його учасники здійснити хоча б один із намічених нападів. Якщо члени злочинної організації чи організованої групи озброюються шляхом нападу на правоохоронців чи інших осіб, які мають право на носіння та використання зброї, то в момент нападу злочинне об'єднання стає бандою.

Як і в випадку із злочинною організацією, банду можна вважати створеною за умови, що об'єднання набуло всіх ознак банди, з моменту досягнення її учасниками згоди щодо вчинення першого нападу за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності такого ж характеру. Якщо злочини були вчинені до набуття об'єднанням усіх обов'язкових ознак банди, за наявності до того підстав необхідно визнавати такими, що вчинені організованою групою чи злочинною організацією [4].

Поняття «тероризм» законодавець визначає як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [5].

Злочинні об'єднання, які здійснюють терористичні акти, поділяються також на два типи: терористичні групи та терористичні організації. Можна вважати, що за загальними ознаками вони є підвидами організованої групи та злочинної організації, проте треба звернути увагу на різницю в кількості учасників. Якщо відповідно до КК три та більше особи можуть утворювати організовану групу, а п'ять і більше – злочинну організацію, то терористична група – об'єднання двох або більше осіб, терористична організація – трьох або більше. Спеціальною ознакою також є мета – здійснення терористичних актів, терористичної діяльності, а саме: порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, вплив на прийняття рішень, вчинення або невчинення дій органами державної влади та місцевого самоврядування [6].

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» окремо виділяється, що у межах терористичної організації має бути здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів [5]. Проте доречно вважати, що це є характерним і для терористичної групи, оскільки підготовка терористичних актів є складним процесом, який вимагає високого рівня організованості та взаємодії учасників, незалежно від їх кількості.

Вичерпний перелік діяльності, яка вважається терористичною, надається у ст. 1 цього ж Закону. Варто зазначити, що злочинна організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації [5].

В такому випадку за наявності доказів належності «терористичного» підрозділу до злочинної організації в цілому, то створення, управління та участь в такій організації кваліфікується як створення та діяльність терористичної організації.

Визнання організації терористичною може здійснюватися судом у конкретному провадженні на підставі наявних матеріалів, при визначенні наявності у злочинного угруповання ознак (наявність стійкого об'єднання визначеної кількості осіб; розподіл функцій між цими особами; існування обов'язкових правил поведінки при підготовці та вчиненні терористичних актів) та відповідної метидіяльності [6].

Слід також мати на увазі, що терористична група або організація можуть мати характер: власно терористичний або змішаний (терористичний і загальнокримінальний). Інакше кажучи, у другому випадку терористична група (організація) може бути націлена на вчинення не тільки терористичних, але й різних інших злочинів, спрямованих проти особистості, власності і т.п. Якщо ж спочатку група (організація) створюється для вчинення злочинів терористичної спрямованості (з метою здійснення терористичної діяльності) або вибирає собі цю мету в якості основної на більш пізніх етапах свого існування, вона має винятково терористичний характер [7].

Від терористичних організацій варто відрізнити не передбачені законом воєнізовані або збройні формування. У примітці до ст. 260 КК роз'яснюються дві основні ознаки таких формувань: 1) воєнізовані – мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка; 2) збройні – воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю [2]. Можна зробити висновок, що не кожне воєнізоване формування може бути саме збройним, хоча, як правило, ці два поняття поєднуються. Метою утворення таких формувань може бути: вирішення завдань громадсько-політичного характеру методами військових операцій – заволодіння певними територіями чи їх утримання; силова підтримка владних структур; придушення збройного чи іншого організованого або масового опору владі; депортація населення; встановлення режиму військового стану; знищення живої сили противника та його матеріальних засобів тощо [8]. Відповідно, воєнізованим формуванням для досягнення мети необхідна бойова зброя (наприклад, вогнепальна чи вибухова).

Воєнізовані формування є злочинними об'єднаннями, а тлумачення поняття ««не передбачене законом»» указує на те, що створенням воєнізованого (збройного) формування порушуються положення:

– Конституції України, а саме: ч. 6 ст. 17 («На території України забороняється створення і функціонування будь-яких збройних формувань, не передбачених законом»), ч. 2 ст. 37 («Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань»);

– інших законів держави, зокрема ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання»: («Громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань») [9, с. 21].

Воєнізовані або озброєні формування відповідають ознакам передусім злочинної організації, а не організованої групи, оскільки безпосередньо спрямовані на здійснення військових (бойових) дій або операцій, мають внутрішню та зовнішню стійкість та військову ієрархічність. Від простої злочинної організації таке формування відрізняється тим, що повинно мати ще й професіоналізм, що характеризується (хоча б мінімально): 1) дотриманням дисципліни; 2) здійсненням бойової підготовки (вогневої, фізичної, тактичної тощо); 3) технічною оснащеністю [9, с. 21].

В якості висновку можна зазначити, що організована група та злочинна організація можуть поділятися на такі види: банда, терористична організація, терористична група, непередбачені законом воєнізовані та збройні формування (як вид злочинної організації). Відповідно на них розповсюджуються загальні ознаки організованої групи та злочинної організації, а відрізнити кожен тип дозволяє мета та характер здійснюваної діяльності. Злочини, які передбачають створення банди, і терористичної групи або організації, або воєнізованого чи озброєного формування, мають усічений склад. Передбачається, що ці типи злочинних угруповань вважаються створеними з моменту набуття ними характерних ознак залежно від майбутнього характеру діяльності (наявність відомої учасникам мети, озброєння

тощо). Якщо злочини вчинювалися такими угрупованнями до набуття характерних ознак, вони вважаються вчиненими організованою групою або злочинною організацією. Терористична група та терористична організація за своїм особовим складом відрізняються від злочинної групи та злочинної організації, а військові формування є особливим видом злочинної організації.

Література

1. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
4. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05>
5. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
6. Постанова у справі № 225/6151/15-к: Постанова Верховного Суду від 05.07.2018. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75241808>
7. Лисенко А. М. Особливості терористичних груп та організацій як форм організованої злочинності. *Форум права*. 2010. № 4. С. 576–580. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3351>
8. Дудоров О.О. Коментар до Кримінального Кодексу України. URL: <https://legalexpert.in.ua/komkodeks/uk/81-uky/1964-260.html>
9. Акімов М. Не передбачене законом воєнізоване або збройне формування (ст. 260 кк України): проблеми визначення. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. 2016. С. 20–22. URL: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/pdf/30_09_16_Conference.pdf

Інститут приватного виконавця в Сполучених Штатах Америки

Дністрянка Г.І., студентка

Науковий керівник:

Ковбас І.В., к.ю.н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Досвід зарубіжних країн у сфері виконання судових актів та актів інших органів має значний вплив на формування підходів до удосконалення вітчизняної моделі виконавчого провадження і є актуальним під час безпосереднього здійснення виконавчого провадження. Порядок примусового виконання рішень судів та інших органів у Сполучених Штатах Америки врегульовано на федеральному рівні – Федеральними правилами цивільного судочинства (The Federal Rules of Civil Procedure). Втім кожен конкретний штат має власні правила цивільного судочинства, тому питання щодо визнання та виконання на території штату рішення іншого штату провадиться у позовному порядку (suits on the judgement). Правила цивільного судочинства США дозволяють застосовувати різні засоби примусового виконання рішення – звернення стягнення на майно боржника, звернення стягнення на його доходи та ін. Природно, що обраний засіб примусового виконання визначає і процедуру виконання рішення.

Важливим є те, що судовий пристав у США на відміну від багатьох інших країн світу жодним чином не здійснює примусове виконання рішень, оскільки його основним завданням є підтримання правопорядку в залі судового засідання та окремі організаційні моменти

засідання (відкриття, закриття тощо). Примусове виконання рішень судів та інших органів в США можуть здійснювати такі органи: Федеральна служба Маршалів (The U.S. Marshals Service) провадить примусове виконання переважно за рішеннями судів федеральної ланки або (за дорученням суду) інші особливо складні та важливі рішення; Служба шерифів (The sheriffs office) – покликана здійснювати примусове виконання за більшістю рішень судів штатів. Власне, шериф – це державний службовець, виборна посадова особа, основними функціями якого є підтримання громадського порядку на території певної громади, дорожнє патрулювання, затримання правопорушників, проведення оперативно-розшукової діяльності тощо, тобто суто поліцейні функції. Шериф обирається на обмежений строк, з правом переобрання, має штат власних помічників [1, с. 2]. Крім того, в окремих штатах (наприклад, в Каліфорнії) виконання рішень судів можуть провадити:

- 1) Констеблі – штатні працівники суду, підлеглі суддям та судовим приставам;
- 2) Служба судових виконавців окружної судової ради здійснює здебільшого адміністративні функції і виконує окремі категорії рішень, наприклад, рішення про недопущення дискримінації за ознаками статі;
- 3) Агенції по стягненню – це недержавні агенції, що здійснюють неформальний тиск на боржників.

Основний засіб вчинення певного тиску за боржника – це письмові звернення до останнього стосовно початку правових дій проти боржника. Такі агенції діють на підставі ліцензії і нерідко мають в штаті не тільки адвокатів, але й приватних сищиків. Оскільки раніше в практиці таких агенцій часто зустрічалися зловживання, федеральне законодавство та державні структури в теперішній час ретельно контролюють їх діяльність [3, с. 255].

До речі, високий рівень ефективності примусового виконання рішень судів підтримується також за рахунок добре розгалуженої системи страхування – в США 70-75% рішень судів виконується шляхом відшкодування збитків страховими компаніями. Платня за роботу судовим виконавцям США віднесена до судових витрат, так само як і платня судовим клеркам та збір за внесення справи до списку справ, що підлягають слуханню. Згідно з більшістю судових рішень судові витрати покриває сторона, що перемагає. Враховуючи характерні ознаки та форми перерозподілу власних повноважень у сфері примусового виконання, доцільно виокремити централізовані та децентралізовані системи виконавчого провадження [4, с. 112]. Централізовані системи виконавчого провадження сформувалися в Україні, Республіках Вірменія, Білорусь, Киргизстан, а також у Росії, Швеції, Фінляндії, Іспанії та інших. При цій моделі виконавчого провадження створюється організаційно самостійний орган, уповноважений у сфері примусового виконання, із вертикально-інтегрованою структурою управління, яка як правило відрізняється складністю та багаторівневістю. Для децентралізованих систем виконавчого провадження характерне делегування державою частини повноважень у сфері цивільного виконавчого провадження недержавним організаціям та приватним особам. Такі системи функціонують, наприклад в США, Канаді, Франції та деяких інших державах. Децентралізована система виконавчого провадження має різну відомчу підпорядкованість органів та посадових осіб, які здійснюють примусове виконання, диференціацію відомств, що виконують ліцензійні, контрольні та наглядові функції [5].

В Україні порядок здійснення заходів примусового виконання рішень визначені у Інструкції з організації примусового виконання рішень, яка розроблена відповідно до Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», Закону України «Про виконавче провадження», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Міністерства юстиції України і визначає окремі питання організації виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб), що відповідно до Закону підлягають примусовому виконанню.

Водночас треба усвідомлювати, що вирішення проблем виконання судових рішень має бути комплексним. Всебічне реформування діяльності виконавчих органів сприятиме підвищенню ефективності діяльності єдиного в Україні органу примусового виконання

рішень судів та інших органів (посадових осіб), зміцненню її організаційно-правової структури і, як наслідок, забезпеченню гарантій захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян та юридичних осіб у процесі виконавчого провадження.

Література

1. Колонтаевская Я. Ф., Цепкое Г. Н. Подготовка сотрудников правоохранительных органов в США. *Деятельность правоохранительных органов зарубежных стран* : сб. матер. Вып. М. : Академииуправления МВД России, 2001. 163 с.
2. Кононов О. В., Кокарев Ю. Г. Судебные приставы : вчера, сегодня, завтра. *Государство и право*. 1999. № 1. С. 74-79.
3. Фіолевський Д. П., Лобанцев С. Ю., Мезенцев Є. І. Державна виконавча служба в Україні : навч. посіб. К. : Алерта, 2004. 564 с.
4. Селезнев В. А. Исполнительное производство в зарубежных странах: организационно-правовой аспект. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2010. № 4 (23). 220 с.
5. Ярков В. В. Основные мировые системы принудительного исполнения / Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов / под. ред. М.Ф. Лесницкой, М. А. Рожковой. М.: Статут, 2008. 500 с.

Захист прав міноритарних акціонерів

Ігліна К., студентка

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Однією з форм організації підприємства є акціонерні товариства. Саме в цій формі сформовані більшість провідних компаній світу. Перевагами цієї форми є те, що вона може застосовуватися в різних сферах господарської діяльності, а її учасники – акціонери можуть здійснювати безпосередньо управління акціонерним товариством шляхом участі у загальних зборах.

Акціонери відіграють головну роль в акціонерному товаристві, оскільки будучи власниками цінних паперів, що засвідчують дольову участь в статутному фонді товариства, вони мають право вирішувати найголовніші питання його діяльності. Придбання акцій надає акціонерам не лише право на отримання доходу за цими цінними паперами, а й досить широкий спектр інших корпоративних прав.

Як відомо, при голосуванні на загальних зборах одна акція надає акціонеру один голос. Тому реальна можливість вплинути на прийняття того чи іншого рішення загальними зборами залежить від кількості акцій, що належать акціонеру. В такій ситуації найменш впливовими є акціонери, що придбали невеликі пакети акцій акціонерного товариства, так звані міноритарні акціонери. В даній статті приділимо увагу механізму захисту прав саме таких акціонерів.

Але перед тим, як визначати обсяг прав такого акціонера, слід навести відповідне визначення, хоча жоден зі спеціальних нормативних актів його не містить. На практиці під терміном «міноритарний акціонер» розуміють акціонера, який володіє пакетом акцій меншим, ніж контрольний (50%+). Іншими словами, розуміння того, чи є акціонер міноритарним, завжди залежить від того, який розмір пакетів акцій у інших акціонерів і чи є вони пов'язаними особами (діють спільно).

Міноритарний акціонер наділений такими самими основними правами, як і інші власники простих акцій. Кожен акціонер, згідно з законодавством про акціонерні товариства, має наступні права:

1) право на участь в управлінні акціонерним товариством, а саме: участь у загальних зборах, виконавчих органах товариства;

- 2) отримання дивідендів, пропорційно його частки в капіталі товариства;
- 3) отримання частини майна товариства у разі ліквідації, після того як виконані всі зобов'язання перед працівниками, кредиторами і державою;
- 4) отримання інформації про господарську діяльність товариства;
- 5) переважне право на покупку акцій додаткової емісії (захист від розмиття пакета);
- 6) право вимагати викупу мажоритарієм акцій за їх ринковою вартість в разі, якщо міноритарний акціонер проголосував проти рішень про додаткові емісію, злиття, поглинання або здійснення значного правочину [1].

У разі порушення вищезазначених прав міноритарний акціонер забезпечений належним механізмом правового захисту. Розрізняють юрисдикційні і неюрисдикційні форми захисту суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів. Захист права власності на цінні папери найчастіше здійснюється у юрисдикційній формі. Юрисдикційні форми захисту полягають у здійсненні відповідних дій у межах визначеної законодавством компетенції судом, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, а також нотаріусом. Найбільш ефективним і поширеним способом відновлення порушених суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів власника цінних паперів є судовий захист.

Крім загальних способів захисту прав та законних інтересів, передбачених ст.20 Господарського кодексу України та ст.16 Цивільного кодексу України, законодавством передбачені й спеціальні способи судового захисту права власності на цінні папери, зокрема: заборона вчинення дій, які можуть порушити право або зобов'язання вчинення певних дій для запобігання такому порушенню (превентивний позов), визнання права власності, витребування майна з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов), виключення майна з опису (звільнення з-під арешту) [2].

Крім того, 21.09.2019 р. Касаційний господарський суд у складі Верховного суду прийняв Постанову по справі №925/1224/18, якою роз'яснив механізм захисту права вимагати викупу мажоритарієм акцій за їх ринковою вартістю в разі, якщо міноритарний акціонер проголосував проти рішень про додаткову емісію, злиття, поглинання або здійснення значного правочину.

Так, у постанові зазначається, що подальше схвалення правочину акціонерним товариством у порядку, встановленому для прийняття рішення про надання згоди на його вчинення (ч. 1. ст. 72 Закону України «Про акціонерні товариства») не звільняє товариство від обов'язку викупити акції у акціонерів, які зареєструвалися на зборах та голосували проти прийняття загальними зборами рішення про таке схвалення.

Що стосується застосування ч. 2 ст. 50 Закону України «Про акціонерні товариства», чинне законодавство прямо передбачає, що акціонер, якому відмовлено в реалізації права вимагати здійснення обов'язкового викупу товариством належних йому голосуючих акцій, вправі захищати свої інтереси шляхом оскарження рішення загальних зборів. Верховний Суд визнав, що сама по собі відмова акціонерного товариства у реалізації акціонеру права на обов'язковий викуп у нього акцій є достатньою підставою для звернення до суду з вимогою визнати недійсним рішення зборів в частині надання згоди на вчинення значного правочину та/або правочину, щодо якого є заінтересованість, і задоволення позову не вимагає незаконності рішення зборів у цій частині. Незаконність рішення зборів у цій частині полягає у порушенні норм Закону щодо обов'язковості викупу акцій, а порушення прав акціонера – у відмові реалізації обов'язкового викупу [3].

До неюрисдикційних способів захисту прав акціонерів належать економічні та інформаційні. З-поміж економічних способів захисту виділяють продаж акціонером належних йому акцій, укладення договору на управління пакетом акцій тощо. Серед інформаційних способів захисту прав акціонерів найпоширенішими є: публікація матеріалів у ЗМІ, Інтернет-виданнях, оголошення по радіомовленню та телебаченню, складання рейтингів та оприлюднення інформації про АТ, які порушують права акціонерів тощо [4].

Отже, можемо зробити висновок, що міноритарні акціонери наділені як сукупністю корпоративних прав, належних всім власникам простих акцій, так і спеціальними корпоративними правами, властивими виключно лише такому виду акціонерів, зокрема право міноритарного акціонера вимагати від акціонерного товариства обов'язкового викупу в нього акцій в разі, якщо він проголосував проти рішень про додаткову емісію, злиття, поглинання або здійснення значного правочину, яке було в подальшому прийняте загальними зборами. Юридичний механізм захисту прав міноритарних акціонерів складається як з юрисдикційних способів, а саме: звернення до суду, державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також з неюрисдикційних (продаж акцій, укладення договору на управління пакетом, тощо). Можливим є також застосування економічних та інформаційних важелів впливу, таких як публікація матеріалів у ЗМІ та інші.

Література

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.10. 2019 р. №514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
2. Кологойда О., Стафійчук В. Захист прав міноритарних акціонерів у процедурі примусового продажу акцій (squeeze-out)). *Юридичний журнал «Право України»*. 2018. № 7. С. 143-176.
3. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного суду на захист прав міноритарних акціонерів по справі № 925/1224/18 від 21.08.2019 р. URL: <https://www.stockworld.com.ua/ru/column/sud-priiniav-vazhlivu-postanovu-na-zakhist-prav-minoritarnikh-aktsionieriv>.
4. Права міноритарних акціонерів. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG050244>.

Зарубіжний досвід дотримання прав і свобод людини при проведенні тимчасових і виняткових оперативно-розшукових заходів

Гльницький М.А., студент магістратури

Науковий керівник:

Параниця С.П., к.ю.н., професор

Університет державної фіскальної служби України

Для успішного розвитку суспільства та держави є принцип загальної поваги прав людини і основоположних свобод, які закладені в Конституції держави, законодавстві та міжнародних зобов'язань. Пріоритетами для будь-якої країни має бути дотримання прав і свобод людини. Відверте нехтування цим правилом призводить до трагічних наслідків та потрясінь, які переживаємо ми всі останнім часом.

Процесу реформ в Україні також притаманні власні особливості, одна з яких пов'язана зі сферою прав і свобод людини. Так, оцінивши основні тенденції щодо порушень прав людини в Україні, правозахисники дійшли висновку, що основні зусилля держави витрачаються на військовий конфлікт і боротьбу із корупцією, а права людини натомість потерпають¹. Тобто, істотно нівелюється дія одного з основоположних критеріїв успіху будь-якої реформи – її ціннісна основа та межі проведення, що, в свою чергу, впливає на рівень її ефективності. Крім того, такий стан справ обумовлює відхилення від стратегічного спрямування реформ, а, отже, і від кінцевої їх мети.

Дотримання прав і свобод людини визначає розвиток більшості країн на шляху політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва, є одним із визначальних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення у контексті європейської інтеграції України. Вхідження України у Світове Співтовариство і

¹ Детальніше див.: <http://www.khpg.org/index.php?id=1420505427>, а також «Права людини в Україні 2014». Доповідь правозахисних організацій. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.11>

демократичні перетворення в середині країни вимагають принципово нового ставлення до інституту прав та свобод людини¹.

Досвід останніх десятиліть, на думку авторів В. М. Мешкова та А. Н. Соколова, засвідчує, що такі інститути, як права людини та суспільна безпека, є двома самостійними пріоритетними напрямками діяльності держави, що тісно пов'язані між собою. Незабезпечення безпеки суспільства неминуче призводить до порушення прав людини. Це загальновизнано і не потребує доведення. Водночас наявний і зворотний зв'язок. Якщо певні права людини надто розширені, то знижується ефективність правоохоронної діяльності, а також і рівень безпеки суспільства загалом. Науковці переконані, що цю проблему слід розглядати всебічно, ураховуючи «за» і «проти»².

На жаль, у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» немає окремої статті з повним переліком і визначенням оперативно-розшукових заходів, на відміну від законодавчих актів країн СНД.

Оперативно-розшукові заходи спрямовані на отримання інформації, яка дозволить у подальшому вирішувати завдання кримінального провадження. Одержана інформація може бути підґрунтям для формування джерел доказів, в тому числі й шляхом проведення негласних слідчих (розшукових) дій³.

Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх виявлення та припинення, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти зникли, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. При застосуванні оперативно-розшукових заходів працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави⁴.

Головне питання правомірності проведення оперативно-розшукових та інших заходів – це забезпечення гарантованого захисту від їх довільного, несанкціонованого проведення, а також правомірність застосування спеціальної техніки, прийомів і дій з їх використання. Порушення законності під час проведення оперативно-розшукових заходів (далі ОРЗ) виражаються у порушенні принципів оперативно-розшукової діяльності; неправомірному прийнятті рішень про їх проведення; недотримання умов проведення; неправомірне застосування спеціальної техніки; не проведення ОРЗ, коли його необхідно було провести. Під час застосування ОРЗ працівники оперативних підрозділів зобов'язані враховувати їх відповідність до ступеня суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства й держави. Під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Суб'єктом, на якого покладаються обов'язки щодо гарантування забезпечення прав та свобод людини і громадянина є держава, головну роль якої прямо визначено в Конституції України.

Незважаючи на практичну необхідність під час боротьби зі злочинністю втручатися в сферу здійснення громадянами своїх прав і свобод, на думку Олексія Баганець, (заступник Генерального прокурора України (2000–2002, 2005–2006, 2014–2015 рр.)), аналіз стану їх

¹ Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. С 28.

² Мешков В.М., Соколов А.Н. Некоторые аспекты опыта деятельности правоохранительных органов зарубежных стран по эффективному обеспечению внутренней безопасности государства. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26–27 листоп. 2009 р. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. С. 72.

³ Головка М.Б., Пророченко В.В. Особливості співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 293.

⁴ Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В.В. Аброськіна. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2020. С. 52.

дотримання протягом 2017 року під час боротьби із злочинністю дає можливість зробити висновок, що нинішні правоохоронці під час реалізації своїх повноважень протягом останніх кількох років все частіше порушують основні завдання кримінального провадження: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Ще більш неприйнятним є те, що такі порушення прав і свобод громадян вчиняються свідомо, як заради власного піару та «показової» статистики про досягнуті неіснуючі «успіхи» в боротьбі зі злочинністю та корупцією, так і на «замовлення», або в результаті вкрай низького професійного рівня слідчих і прокурорів. Виходячи з умов покращення ефективності протидії злочинності в процесі захисту прав і законних інтересів особи, держави та суспільства від злочинних посягань, доводиться визнати можливість застосування до деяких учасників кримінального провадження низки правових обмежень¹.

У пошуках шляхів вирішення існуючої проблеми багато вчених пропонують перейняти досвід зарубіжних країн, наприклад, США, де як засіб доказування використовуються показання поліцейських, що засновані на відомостях, отриманих від інформаторів, а також отриманих за допомогою інших форм оперативної роботи².

Вивчення основних положень кримінального процесуального законодавства європейських країн надало можливість констатувати, що забезпечення дотримання основних конституційних прав і свобод людини й громадянина має безумовний пріоритетний характер на всіх етапах здійснення досудового розслідування.

Досвід Німеччини в окресленій сфері вивчає й І. І. Заболотний. У контексті аналізу захисту прав людини під час проведення слідчих дій автор зауважує, що більшість з таких дій проводиться лише за рішенням суду. Так, на виїмку кореспонденції, а також виїмку поштових відправлень і телеграм, щодо яких є підозра, що вони були направлені обвинуваченим або призначаються йому і що їхній зміст має значення для розслідування, дозвіл надає лише суддя, а в разі небезпечності зволікання – також і прокурор. Однак видане прокурором розпорядження про виїмку втрачає чинність, якщо протягом трьох днів його не підтвердив суддя³.

Судове санкціонування як захід забезпечення законності під час проведення окремих поліцейських дій, які поєднані із суттєвими обмеженнями прав і свобод людини, традиційно є невід'ємною складовою частиною досудової процедури в країнах, що належать до англосаксонської правової сім'ї⁴. У них судовий контроль є загальним втіленням конституціоналізму, складовою частиною системи стримувань і противаг, принципу поділу

¹ Стан дотримання конституційних прав громадян під час досудового розслідування. Дотримання конституційних прав і свобод громадян окремими правоохоронними органами: аналіз за 2017 рік (частина перша). *Юридичний вісник України*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/stan-dotrymannya-konstytutsijnih-prav-gromadyan-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya-dotrymannya-konstytutsijnih-prav-i-svobod-gromadyan-okremymy-pravoohoronnymy-organamy-analiz-za-2017-rik-chastyna-pe/>

² Гуценко К. Ф., Головка Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. М. : Зерцало-М, 2001. С. 132-136.

³ Заболотний І.І. Судовий контроль та прокурорський нагляд у механізмі захисту прав людини на досудовому розслідуванні за законодавством Франції та Німеччини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 306.

⁴ Степанов А.Б. Наглядно-контрольна діяльність у сфері кримінального судочинства: історичний та порівняльноправовий аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 102.

влади, закріпленого Основним законом. У цих країнах судовий контроль у кримінальному процесі є елементом загальної системи судового нагляду.

Також слід виокремити ще один аспект забезпечення прав людини під час здійснення досудового провадження в контексті реалізації судового контролю за здійсненням негласної діяльності¹.

Зарубіжний досвід правового регулювання використання спеціальної техніки прослуховування, негласного візуального спостереження й фіксації отриманої при цьому інформації свідчить, що контроль за проведенням таких заходів часто має досить жорсткий міжвідомчий характер, а отримані внаслідок їх проведення матеріали використовуються у процесі доказування².

Кожна країна шукає власні механізми забезпечення балансу між ефективною системою протидії злочинним посяганням та дотриманням прав і свобод людини, захисту особистого життя і спілкування³.

Нині в Україні процес впровадження досягнень світової науки та технічного прогресу не налагоджений через недостатнє фінансування, застарілу програму навчання експертів, криміналістів, недосконалість правових основ їх застосування та ін. Поліпшує ситуацію співпраця з колегами з інших країн шляхом стажування, проведення міжнародних конференцій та круглих столів. Також прийнята Стратегія повинна змінити вектор пріоритетів роботи органів досудового слідства⁴.

Про важливу роль оперативно-розшукової діяльності у розкритті злочинів у своєму дослідженні зазначав М.А. Погорецький, наголошуючи, що завдяки застосуванню оперативно-розшукових заходів в Україні розкривається понад 80 % неочевидних злочинів^{5 6}.

Про це свідчить і проведений Д. К. Антоновим аналіз законодавства та поглядів науковців, які вважають, що ОРЗ залежно від умов проведення та санкціонування доцільно поділяти на три групи: – заходи, які не потребують санкції керівництва, що проводяться за рішенням безпосередньо співробітника оперативного підрозділу (несанкціоновані заходи); – заходи, що потребують винесення постанови, яка затверджується керівником оперативного підрозділу (заходи відомчого санкціонування); – заходи, що потребують судового санкціонування⁷.

Слід зазначити, що з метою належного дотримання прав і свобод людини під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування та ефективного виконання доручень слідчих щодо проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій відповідними оперативними підрозділами у конкретному кримінальному провадженні, вважаємо за доцільне більш уважно та ретельно планувати взаємодію. Планування спільних дій дозволяє вирішувати такі організаційні завдання: підвищувати мобільність й оперативність підрозділів; ефективно використовувати наявні сили та засоби; виділяти із

¹ Kniaziev Serhii Досвід європейських країн щодо забезпечення дотримання прав людини під час здійснення негласної діяльності на стадії досудового розслідування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. 5 (volume 1) С. 71.

² Антонов Д. К. Забезпечення конституційних гарантій прав і свобод громадян під час проведення оперативно-розшукових та інших заходів. *Вісник АМСУ. Серія: "Право"*. 2015. № 2 (15). С. 130.

³ Кислий А. М., Чайка Р. А., Денисенко М. М., Зарубіжний досвід нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. *Наукові праці МАУП*. 2016. Вип. 49(2). С. 70.

⁴ Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. С 21.

⁵ Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. С. 5-6.

⁶ Юхно О. О. Проблеми вдосконалення правового регулювання оперативно-розшукової діяльності та її узгодженості з кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3 (74). С. 164-165.

⁷ Антонов Д. К. Забезпечення конституційних гарантій прав і свобод громадян під час проведення оперативно-розшукових та інших заходів. *Вісник АМСУ. Серія: "Право"*. 2015. № 2 (15). С. 129.

поставлених завдань головні; продовжувати спільні дії оперативних підрозділів; контролювати виконання намічених дій^{1 2}.

В цілому потрібно підкреслити, що дивлячись на безсумнівну ефективність та важливість ОРД у боротьбі зі злочинністю, застосування ОРЗ пов'язане із потенційною небезпекою необґрунтованого обмеження прав особи. Порушення цих прав залишається однією із серйозних проблем нашого суспільства та зумовлює необхідність підвищення контролю уповноважених державних органів та посадових осіб за дотриманням законності при проведенні ОРЗ, в основі яких лежить негласний порядок їх здійснення, що потребує забезпечення охорони прав та свобод людини.

Література

1. Kniaziev Serhii Досвід європейських країн щодо забезпечення дотримання прав людини під час здійснення негласної діяльності на стадії досудового розслідування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. 5 (volume 1). С. 69-74.
2. Антонов Д. К. Забезпечення конституційних гарантій прав і свобод громадян під час проведення оперативно-розшукових та інших заходів. *Вісник АМСУ. Серія: "Право"*, 2015. № 2 (15). С. 128-135.
3. Головка М.Б., Пророченко В.В. Особливості співвідношення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 290-293.
4. Гуценко К. Ф., Головка Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. М. : Зерцало-М, 2001. 480 с.
5. Детальніше див. URL: <http://www.khpg.org/index.php?id=1420505427>, а також «Права людини в Україні 2014». Доповідь правозахисних організацій. URL: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.11>
6. Заболотний І.І. Судовий контроль та прокурорський нагляд у механізмі захисту прав людини на досудовому розслідуванні за законодавством Франції та Німеччини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 304–307. URL: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/17>.
7. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 712 с.
8. Захист прав людини: міжнародний та вітчизняний досвід: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 712 с.
9. Кислий А. М., Чайка Р. А., Денисенко М. М. Зарубіжний досвід нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій. *Наукові праці МАУП*, 2016, вип. 49(2). С. 65–73.
10. Мешков В.М., Соколов А.Н. Некоторые аспекты опыта деятельности правоохранительных органов зарубежных стран по эффективному обеспечению внутренней безопасности государства. *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26–27 листоп. 2009 р. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. С. 71–74.
11. Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2017 р.): у 2-х ч Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. Ч. 1. 132 с.

¹ Рибак О. Г. Охорона та захист прав людини при здійсненні оперативнорозшукових заходів ОВС України на досудових стадіях кримінального процесу : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Рибак Олег Григорович. Л., 2010. С. 111.

² Стацак М. В., Рибак О. Г. Дотримання прав і свобод людини під час оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 4 (63). С. 98.

12. Основи оперативно-розшукової діяльності в Україні : посіб. / В. В. Аброськін, С. В. Албул, С. О. Єгоров, та ін.; за заг. ред. В.В. Аброськіна. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2020. 198 с.
13. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 567 с.
14. Рибак О. Г. Охорона та захист прав людини при здійсненні оперативнорозшукових заходів ОВС України на досудових стадіях кримінального процесу : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Л., 2010. 231 с
15. Стан дотримання конституційних прав громадян під час досудового розслідування. Дотримання конституційних прав і свобод громадян окремими правоохоронними органами: аналіз за 2017 рік (частина перша). *Юридичний вісник України*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/stan-dotrymannya-konstytutsijnyh-prav-gromadyan-pid-chas-dosudovogo-rozsliduvannya-dotrymannya-konstytutsijnyh-prav-i-svobod-gromadyan-okremymy-pravoohoronnymy-organamy-analiz-za-2017-rik-chastyna-pe/>
16. Стащак М. В., Рибак О. Г. Дотримання прав і свобод людини під час оперативнорозшукового забезпечення досудового розслідування. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 4 (63). С. 94 -101
17. Степанов А. Б. Наглядно-контрольна діяльність у сфері кримінального судочинства: історичний та порівняльноправовий аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 39. Т. 2. С. 100–104.
18. Юхно О. О. Проблеми вдосконалення правового регулювання оперативно-розшукової діяльності та її узгодженості з кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник ХНУВС*. 2016. № 3 (74). С.159-167.

Право на освіту: специфіка нормативно-правового регулювання

Карнаух О.А., студентка магістратури

Науковий керівник

Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Освіта виступає основою інтелектуального, духовного, фізичного та культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Сучасна освіта України перебуває під впливом нескінченних реформ. Право особи на освіту вимагає регулярного вдосконалення норм освітнього законодавства, пошук та впровадження сучасних методів та форм забезпечення права на освіту.

Актуальність нормативно-правового забезпечення права на освіту виникає у зв'язку з реформами та безліч нерозв'язаних питань функціонування освіти в форс-мажорних ситуаціях. На сьогоднішній день в країні виникла проблема пов'язана з необхідністю переведення учнів та студентів на дистанційну форму навчання. Ця необхідність викликана поширенням вірусу COVID-19, що спричинило за собою проблеми в реалізації особами права на освіту.

Оскільки держава, Міністерство освіти та науки України, а також підвідомчі Міністерству органи та структури були не готові до такого розвитку подій. Дистанційна форма здобуття освіти передбачена Законом України «Про освіту», та не дивлячись на це дистанційна форма має недоліки а саме:

- прогалини в законодавстві України щодо впровадження дистанційної форми навчання ;
- недостатнє фінансування для забезпечення матеріальної бази навчальних закладів;
- низьке фінансування робіт з розробки і впровадження дистанційних технологій у ВНЗ;

- існує проблема підготовки та перепідготовки викладачів, оскільки відсутні або недостатнього рівня навички у роботі з засобами інформаційних і комунікативних технологій;

- труднощі у стимулюванні учнів до суперництва для досягнення кращих результатів.

Зволікання з вирішення цих проблем призводить до того, що особа не може в повному обсязі скористатись своїм правом на освіту, що є наслідком порушення конституційних прав особи.

Це лише основні моменти необхідності дослідження та вивчення законодавчого забезпечення сфери освіти. Потрібно підкреслити, що освіта це базова потреба особи для її повноцінного розвитку, для становлення особи в суспільстві як окремого суб'єкта в державі. Наступним пропонуємо розглянути науковців які працювали в цій сфері, розглянути більш детально перелік нормативно правової бази та виокремити декілька з них для висвітлення та порівняння.

Теоретичні проблеми, пов'язані з правом на освіту, в сучасній правовій науці поки ще не були предметом багатоаспектного дослідження. Вивчення права людини на освіту зазвичай передбачає розгляд питань реалізації як публічної послуги в освітніх установах різних типів і захисту права органами державної влади України. Питанням правового регулювання права людини на освіту присвячені дослідження: В. Авер'янова, Н. Бортник, М. Мацькевича, Д. Мартиновського, Р. Ковальчука, В. Ортинського, О. Остапенка, Т. Полухтовича, Л. Рижак та ін. Найґрунтовніше були досліджені окремі аспекти правового регулювання освіти: конституційні норми про право на освіту, чинне законодавство про освіту, правовий статус суб'єктів освітніх відносин, особливості правового становища осіб, які потребують особливого захисту в освітній сфері, договірне регулювання освітніх послуг, державна діяльність у сфері освіти, міжнародний захист права на освіту та інші спеціальні питання. Ці дослідження дуже значимі, але вони не охоплюють усього кола проблем, необхідних для створення наукової бази освітньої реформи. Вимоги, що пред'являються до реформи освітньої системи, висувають нові завдання при дослідженні права на освіту.

Проаналізувавши роботи філософів та правознавців античності, Середньовіччя, Відродження та Нового часу можемо спостерігати, що право людини на освіту розвивалося протягом практично всієї історії людства.

Але питання щодо реалізації та захисту права на освіту потребує подальшого змістовного аналізу з урахуванням положень міжнародних договорів та національних нормативно-правових актів.

Сфера освіти регламентується низкою нормативно-правових актів, котрі умовно можна поділити на дві великі групи – національне та міжнародне законодавство:

Національне законодавство:

- Конституція України;
- Закон України Про освіту від 05.09.2017 № 2145-VIII;
- Закон України "Про вищу освіту" від 01.07.2014 № 1556-VII;
- Перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 787, з урахуванням змін і доповнень;

- Порядок визнання здобутих в іноземних вищих навчальних закладах ступенів вищої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 05.05.2015 № 504, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 27 травня 2015 р. за № 614/27059.

Міжнародне законодавство:

- Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (Лісабон, 11 квітня 1997 року), ратифікована Законом України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні» від 03.12.1999 № 1273-XIV;

- Конвенція про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та учбових ступенів у державах регіону Європи (Париж, 21 грудня 1979 р.), ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР "Про ратифікацію Конвенції про визнання учбових курсів, дипломів про вищу освіту та вчених ступенів у державах регіону Європи" від 11.01.82 № 2993-Х;

- Конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів (Гаага, 5 жовтня 1961 р.). Приєднання України згідно з Законом України «Про приєднання України до Конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів» від 10.01.2002 № 2933-III;

- Двосторонні угоди про взаємне визнання та еквівалентність документів про освіту та вчені звання;

- Угода про співробітництво в галузі освіти (Ташкент, 15 травня 1992 р.).

Відповідно до ст.53 Конституції України норма якої закріплює про обов'язковість повної загальної середньої освіти. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Також Конституцією закріплено, що громадяни мають право безоплатно здобувати вищу освіту на конкурсній основі, перевагою є той факт, що всі громадяни є рівними при вступі до вищого навчального закладу державної або ж приватної форми власності. Законодавець (держава) також врахував інтереси та право на освіту для громадян, які належать до національних меншин, а саме гарантування права на навчання рідною мовою, таким чином дискримінація не спостерігається.

Тепер розглянемо більш детально Конвенцію про права дитини, в якій норма чітко закріплює, що держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:

а) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту;

б) сприяють розвитку різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;

с) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;

д) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;

е) вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу [2].

Конвенція передбачає, що освіта має бути спрямована на розвиток особи, її талантів, виховання у дитини поваги до батьків, до основних прав людини та громадянина, до країни проживання та законів, котрі діють на території країни, підготовку дитини до свідомого життя в соціумі тощо.

Держави-учасниці повинні вживати необхідні заходи, щоб шкільна дисципліна не суперечила нормам законодавства, а також ґрунтувалась на повазі до людської гідності дитини, не порушувала прав дитини та не обмежувала права дитини.

Значний вклад у реформування освіти внесла Угода про співробітництво в галузі освіти, котрою передбачено наступне: «Держави-учасниці гарантують всім особам, що проживають на їхній території, рівні права на освіту і її доступність незалежно від національної приналежності або інших відмінностей.» [3]. Відповідно до цієї Угоди держави-учасниці несуть відповідальність за повне здійснення кожною людиною свого передбаченого низкою законів права на освіту. Також домовились про рівноправність всіх осіб незалежно від їх походження, рідної мови та про міжнародне співробітництво в галузі освіти, та в

наданні кожній особі права на освіту, а також право вибору освітнього закладу та країни, в якій особа буде втілювати в життя своє право на освіту.

Проаналізувавши ключові нормативно-правові акти національного рівня, так і міжнародного рівня можемо чітко спостерігати одну єдину мету для всіх законів, котра полягає у всебічному розвитку особи, захист права на освіту, розвиток освіти та запозичення зарубіжного досвіду. Це свідчить про вагоме значення освіти як невід'ємної складової гармонійного розвитку особи.

Підводячи підсумки необхідно зауважити, що право на освіту є невід'ємним правом людини. Необхідно акцентувати увагу на тому, що це сприяє духовному, інтелектуальному розвитку особистості. Узагальнюючи міжнародний та національний досвід нормативного регулювання права на освіту, можна визначити, що освіта та право на освіту – це не лише складова забезпечення внутрішнього особистісного розвитку особи, але й чинник суспільного прогресу. Після проведеного аналізу низки нормативно-правових актів як України, так і міжнародних актів які ратифіковані Україною, можемо зробити висновки, що дане право включає в себе низку ознак, такі як рівність, доступність, безоплатність, міжнародне співробітництво та відкритість.

Нормативне регулювання права на освіту на державному та міжнародному рівні достатнє та містить необхідний комплекс заходів, котрі спрямовані на забезпечення реалізації особою свого права на освіту. Але потрібно цю сферу постійно вдосконалювати, розширювати та працювати в напрямок європейських стандартів та виходячи з потреб сьогодення.

Література

1. Конвенція про права дитини : редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995 року ратифіковано Постановою Верховної ради України № 789-XII від 27.02.91 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Угода про співробітництво в галузі освіти : Угода між країнами СНД підписано у м.Ташкент, 15.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_135.

Витребування майна власником із чужого незаконного володіння як речовий спосіб захисту права власності

Комар А.Г., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н, доцентка

Запорізький національний університет

Зміст права власності, як відомо, становлять три правомочності – володіння, користування і розпорядження. У разі порушення права власності особа може звернутися до суду задля захисту порушеного права. При цьому важливо встановити, якої правомочності позбавлений власник при тому чи іншому порушенні. Від цього залежить, який спосіб захисту права власності слід обрати, адже для кожного випадку порушення необхідно застосовувати індивідуальний підхід; це забезпечить ефективне та своєчасне відновлення порушеного права.

Розглянутий нами спосіб захисту права власності доцільно застосовувати у випадках, коли законний власник майна позбавлений такої правомочності як володіння (а, відповідно, і користування, і розпорядження).

Метою написання роботи є дослідження сутності, умов пред'явлення та задоволення позову про витребування майна із чужого незаконного володіння.

Проблемі віндикаційного позову присвячували свої дослідження такі вітчизняні та зарубіжні вчені як М. Кирилова, Д. Павленко, Н. Кузнецова, В. Маслов, Л. Музика, С. Погрібний, Ю. Толстой, Я. Шевченко та інші.

Витребування власником майна з чужого незаконного володіння (віндикація) являє собою один з найважливіших цивільно-правових засобів захисту права власності. Таке витребування здійснюється шляхом пред'явлення позову в суд. Позов називають віндикаційним.

Віндикація (лат. *vindicatio*, від *vindico* – «захищаю, заявляю претензію, вимагаю»), віндикаційний позов – у цивільному праві спосіб захисту права власності [1, с. 478].

Віндикація як форма позову виникла ще в римському праві. За давніх часів віндикація здійснювалася у формі спору між двома претендентами на спірну річ про «краще право». Доводячи своє право на спірну річ, учасник спору клав на неї спеціальну паличку (символ списа). Віндикація – це витребування власником від неправомірно володіючого невласника своєї речі (майна). Позивачем виступав власник, що якимось чином утратив володіння річчю (вкрали, загубив, передав іншій особі в тимчасове користування, а та відмовляється її повернути), але не втратив права власності на неї. Відповідачем за цим позовом була особа, котра неправомірно володіла чужою річчю. Римське право знало необмежену віндикацію, за якою відповідачем був той, хто володів річчю (незалежно від правової підстави) на момент пред'явлення позову. Діяв принцип «де свою річ знаходжу, там її віндикую» («ubi rem meam invenio, ibi vindico»). Відповідальність полягала в обов'язку відповідача повернути річ з усіма прирощеннями. Цей суто речовий позов завжди був спрямований на повернення речі, а не її еквівалента. Стосовно прирощень речі, то їх повернення зумовлювалося характером володіння відповідача. Добросовісний відповідач (який не знав і не міг знати про те, що володіє чужою річчю) зобов'язаний був повернути прирощення тільки за період, коли він дізнався, що володіє чужою річчю. Недобросовісний відповідач (той, хто знав або повинен був знати про те, що володіє чужою річчю) зобов'язаний був повернути річ й усі прирощення до неї за увесь період володіння. Нерідко володіння річчю вимагало певних витрат на її утримання (наприклад, харчі для рабів, корми худобі тощо). У такому разі відповідач за позовом мав право вимагати від позивача відшкодування зроблених витрат. Витрати поділялися на три види:

- А. необхідні – без яких річ існувати не могла;
- В. корисні – що поліпшували річ, але без яких вона могла існувати;
- С. витрати розкоші – що тільки прикрашали річ.

Добросовісний відповідач за позовом мав право на відшкодування зроблених ним необхідних і корисних витрат. Витрати розкоші він міг залишити собі, якщо прикраси можна було відділити від речі, не зашкодивши їй. Недобросовісний відповідач мав право лише на необхідні витрати за увесь час володіння. З цих причин при остаточному визначенні обсягу відповідальності відповідача за віндикаційним позовом враховувались і зроблені ним витрати на утримання речі [1, с. 478].

Основні правила віндикації, що були вироблені ще за часів римського права, використовувалися як в радянському цивільному праві [2, с. 107; 3, с. 166-172; 4, с. 154; 5, с. 273-280], так і знайшли своє відображення в сучасному цивільному праві України.

Право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння (віндикацію) закріплено у ст. 387 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Віндикаційний позов ґрунтується на визнанні права власності абсолютним правом, що не втрачається з втратою речі; воно немов би слідує за річчю, що і забезпечує непорушність цього права.

Віндикаційний позов застосовується для захисту права власності тільки на індивідуально визначену річ. Це визначається характером позову – вимогою повернення речі з чужого незаконного володіння. Позивач повинен довести, що саме ця конкретна річ належить йому, і що саме цією річчю незаконно володіє інша особа. Тому предметом віндикаційного позову є вимога про повернення з чужого незаконного володіння індивідуально визначеної речі. Позивач має право вимоги повернення саме тієї втраченої речі, а не аналогічного майна. Коли речі немає, то не можна вимагати її повернення від особи, що нею володіла. Так само річ не може бути витребувана, якщо незаконний

володілець змінив її настільки, що вона перетворилася на іншу. Що стосується вимог про повернення родових речей, то вони не можуть бути предметом таких позовів, бо щодо них не можна встановити, чи це саме ті речі, що належали власникові, чи якісь інші. Але можливі ситуації, коли предметом віндикаційного позову є річ, що визначається кількістю, мірою, вагою (наприклад, цукор, борошно тощо, тобто речі, що визначені родовими ознаками) за умови, що вони певним чином індивідуалізовані (наприклад, цукор у мішку, що має штамп, надпис тощо).

В ст. 387 ЦК України встановлено, що право на віндикацію належить власнику, який утратив володіння річчю. Крім власника, право на віндикацію мають особи, що володіють майном на підставі закону або договору. Такою особою (титульним володільцем) можуть бути той, хто перебуває з власником у зобов'язальних правовідносинах (орендар, зберігач, комісіонер, заставодержатель), суб'єкт речових прав на чуже майно, визначених у ст. 395 ЦК України, а також – юридична особа, яка володіє майном на праві господарського відання або оперативного управління (статті 136, 137 Господарського кодексу України).

Відповідачем за віндикаційним позовом є незаконний володілець – фізична або юридична особа, у якої фактично знаходиться річ. При цьому така особа може і не знати про неправомірність свого володіння та утримання речі, оскільки незаконним володільцем слід вважати не лише особу, яка безпосередньо заволоділа річчю, а й осіб, які придбали її у особи, не уповноваженої цією річчю розпоряджатися.

Питання про задоволення віндикаційного позову вирішується залежно від характеру незаконного володіння, а саме від того, чи є володілець добросовісним або недобросовісним.

Добросовісним володільцем (набувачем) відповідно до ст. 388 ЦК України є особа, яка не знала і не повинна була знати про те, що особа, у якої річ була придбана, не мала права її відчужувати. Відповідно, недобросовісним володільцем (набувачем) є особа, яка знала чи повинна була знати, що річ набуто у особи, яка не мала права її відчужувати, тобто, якщо вона знала або повинна була знати про неправомірність свого володіння річчю. Звичайно, набувач вважається недобросовісним і в разі, якщо річ набута ним злочинним шляхом. Незаконний набувач вважається добросовісним, поки не буде доведено протилежне (презумпція добросовісності).

У незаконного недобросовісного володільця річ підлягає витребуванню в усіх випадках.

Питання про витребування речі в незаконного добросовісного володільця вирішується залежно від того, за плату чи ні було набуто цю річ.

Майно, набуто безоплатно від особи, яка не мала права його відчужувати, власник вправі витребувати в усіх випадках. Наприклад, якщо власник автомобіля за договором схову передав свій автомобіль контрагентові, а той, замість того, щоб повернути його власнику, подарував цей автомобіль іншій особі, то власник може витребувати свою річ у даного добросовісного набувача, тому що він набув автомобіль безоплатно. Така норма, закріплена в ч. 3 ст. 388 ЦК України, є логічною, тому що в даному випадку набувач нічого не втрачає, адже річ було набуто безоплатно.

Що стосується майна, що було набуто за плату від особи, яка не мала права його відчужувати, то власник вправі витребувати його не в усіх випадках, а тільки тоді, коли це майно загублене власником або особою, якій воно було передане власником у володіння, або викрадене у того чи іншого, або вибуло з їхнього володіння іншим шляхом поза їхньою волею. Якщо річ було продано особою, яка її одержала від власника за договором (зберігання, оренди тощо), добросовісному набувачеві, то від останнього власник не може витребувати свою річ, бо в даному випадку річ вибула як з володіння власника, так і з володіння його контрагента по договору, тобто з їх власної волі. В такому випадку право власника на витребування своєї речі з незаконного володіння обмежується в інтересах добросовісного набувача.

Таким чином, власник майна не може витребувати це майно з незаконного володіння іншою особою тільки при наявності сукупності трьох наступних умов:

А. набувач має бути добросовісним, тобто не повинен знати про те, що майно реалізується особою, яка не має права на це;

В. майно має бути набути за оплату;

С. власник повинен втратити володіння цим майном з власної волі, а саме – майно має бути передане власником за договором (зберігання, оренди тощо) іншій особі, яка продала його добросовісному набувачеві.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що законодавець стає на захист інтересів добросовісного набувача у випадку, коли майно вибуло з володіння власника та його контрагента з їхньої власної волі. Припускається, що власник виявив певну необачність, довірившись особі, яка на це не заслуговувала, про що свідчить весь розвиток подій, адже замість того, щоб повернути власнику отриману від нього за договором річ, особа продає її комусь. Отже, власник повинен нести невігідні наслідки своєї необачності.

Добросовісність чи недобросовісність незаконного набувача має значення при проведенні розрахунків в разі задоволення віндикаційного позову. Відповідно до ст. 390 ЦК України недобросовісний володілець зобов'язаний повернути чи відшкодувати власнику всі доходи, які він здобув або повинен був здобути за весь час незаконного володіння, а добросовісний – лише ті, що він одержав або мав одержати з того часу, коли він дізнався або повинен був дізнатися про неправомірність володіння, у тому числі й у зв'язку з отриманням повістки за позовом власника про повернення майна.

Як видно з наведеної вище норми закону, одержане добросовісним набувачем до того, як він дізнався або повинен був дізнатись про неправомірність свого володіння, належить йому, тобто він є власником цих доходів. Недобросовісний володілець повинен повернути доходи, які він дістав або повинен був дістати за весь час володіння.

Незаконний володілець повинен повернути чи відшкодувати не тільки доходи, що він одержав, а й ті, що повинен був одержати. Якщо ж незаконний володілець не одержав доходів з власної вини, то він несе всі невігідні наслідки цього – мусить повернути доходи, що він міг одержати. Наприклад, якщо незаконний володілець саду не збирав плодів і, зрозуміло, не одержував від саду доходу, то він однаково повинен відшкодувати втрачені ним доходи.

Цією ж статтею ЦК України передбачено, що «добросовісний або недобросовісний набувач (володілець) має право вимагати від власника майна відшкодування необхідних витрат на утримання, збереження майна, здійснених ним з часу, з якого власникові належить право на повернення майна або передання доходів». Таким чином, недобросовісний володілець має право вимагати від власника відшкодування зроблених ним необхідних витрат на майно за весь час володіння, а добросовісний володілець тільки за той час, коли він дізнався або повинен був дізнатися про неправомірність свого володіння або отримав повістку за позовом власника про повернення майна.

Можлива ситуація, коли витрати незаконного володільца виходять за межі необхідних витрат по поточному утриманню майна. Така ситуація може статися, коли незаконний володілець зробив певні поліпшення в майні, внаслідок чого збільшилась його вартість. Відповідно до ст. 390 ЦК України лише добросовісний набувач може залишити собі зроблені ним поліпшення майна і лише за умови відокремлення їх від речі без пошкодження. Наприклад, якщо добросовісний набувач замінив колеса на придбаному ним автомобілі, що був викрадений у законного власника, то при витребуванні цього автомобіля набувач може поміняти колеса на старі (що були на час викрадення). В іншому випадку такий володілець може вимагати від власника здійснених ним на поліпшення витрат, але не більше від розміру збільшення вартості майна.

Віндикаційний позов може бути пред'явлено власником щодо будь-якого майна, що вибуло з його володіння, за винятком грошей та цінних паперів на пред'явника, що існують у документарній формі. Порядок віндикації грошей та цінних паперів на пред'явника встановлено ст. 389 ЦК України. Особливістю є те, що вони не можуть бути витребувані від добросовісного незаконного набувача.

Правила цієї статті розповсюджуються на всі грошові знаки, які мають обіг в Україні, а також на цінні папери на пред'явника (облігації, векселі, казначейські зобов'язання України тощо). Необхідно відмітити, що гроші відносяться до речей, наділених родовими ознаками і тому вони не можуть бути предметом віндикаційного позову. Предметом віндикаційного позову гроші можуть бути тільки в випадку їх індивідуалізації.

Питання про витребування іменних та ордерних цінних паперів вирішується на загальних підставах, тому що за своєю юридичною природою вони індивідуалізовані. Дане положення витікає з сутності віндикаційного позову, об'єктом якого виступає лише індивідуально визначене або індивідуалізоване майно, а відсутність у цінних паперів на пред'явника таких ознак унеможлиблює їх віндикацію [6, с. 90].

Термін позовної давності на вимогу про повернення майна з чужого незаконного володіння складає три роки, що відповідає загальному строку позовної давності, зазначеному в ст. 257 ЦК України. Наслідки закінчення строку позовної давності у спорах, пов'язаних з витребуванням майна з чужого незаконного володіння, також визначаються за загальними правилами.

Отже, спираючись на викладене вище, можна зробити висновок, що позов про витребування майна з чужого незаконного володіння постає ще з часів римського права як один із основних способів захисту права власності щодо індивідуально визначених речей. Рецепція римського права не минула його стороною, закріпивши за ним подібний статус й в національному законодавстві держави Україна. При пред'явленні такого позову до суду необхідно чітко встановити усі обставини позбавлення власника його володіння річчю, добросовісності чи недобросовісності набуття речі іншими особами та інших обставин, необхідних для задоволення такого позову. Також слід розмежовувати віндикацію та, наприклад, реституцію чи позов про відшкодування шкоди, в першу чергу, за такими аспектами як предмет та об'єкт позову, адже досліджуваний нами позов має прив'язку до конкретної речі, чого не можна сказати про зазначені вище види позовів.

Література

1. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: "Укр.енцикл.", 1998.
2. Юридический словарь: В 2 т./ гл. редактор П.И. Кудрявцев. М.: "Госюриздат", 1956.
3. Научно-практический комментарий к ГК РСФСР. М., "Юридическая литература", 1966. 640 с.
4. Советское гражданское право. М., "Юридическая литература", 1973. 512 с.
5. Советское гражданское право: в 2 ч./ под ред. В.Ф. Маслова К., "Вища школа", 1983.
6. Щипанова О. О. Позов про витребування майна з чужого незаконного володіння. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2011. № 4. URL: <http://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2011-1/13.pdf> (дата звернення: 30.03.2020).
7. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/435-15> (дата звернення: 30.03.2020).
8. Господарський кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/436-15> (дата звернення: 30.03.2020).
9. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/3480-15> (дата звернення: 30.03.2020).
10. Віндикаційний чи негаторний позов, або Хто володіє нерухомим майном? Практика Верховного Суду – видання ЮРИСТ&ЗАКОН – придбати, скачати демо-номер *Company LIGA:ZAKON* : веб-сайт. URL: <http://www.ligazakon.ua/en/> (дата звернення 30.03.2020).
11. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. Я. М. Шевченко. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 704 с.

Доброчесність суддів як базовий елемент довіри до суду: нормативна інституалізація

Корнієнко О., студент магістратури

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Сучасний підхід до реформування судової влади обумовив ряд інноваційних підходів до вирішення основних питань судового устрою, статусу суддів та судочинства. Цілком слушною є думка С. Глущенко, яка досліджуючи новели судової реформи, цілком справедливо акцентує увагу на тому, що окремі положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (далі – Закон) є новими не лише для правового простору України, а й для світових традицій формування судової влади, що, безумовно, формує до них професійний інтерес, спонукає до детального дослідження у доктринальній і практичній площинах та фахових дискусій і обговорень.

Очевидним є й те, що нинішні виклики суспільства не можуть не помічатися представниками органів державної влади, у тому числі судових. Ці вимоги є різноплановими, проте у переважній більшості пов'язуються із матеріальним і морально-етичним оформленням суддівської професії, а також стосуються особистих чеснот суддів як носіїв правосуддя і публічних осіб, оскільки ефективність судової влади залежить не лише від якості законодавства, а й від морального потенціалу суддівського корпусу [1, с. 70-71].

Вперше категорія «доброчесність», на думку вчених була сформульована давньогрецьким філософом Сократом, який обґрунтував залежність між особистим щастям людини і та її вмінням обирати правильний спосіб дій. Досліджуючи античну філософію, О. Степанова, цілком справедливо звертає увагу на те, що доброчесність у зазначений період розвитку людської цивілізації розглядається як моральна позиція особистості, шлях до особистого вдосконалення, що дає людині наснагу існування, надихає на творче життя [2, с. 263]. Категорія «доброчесність суддів» стала предметом активних досліджень на початку ХХ століття (роботи Д. Йосифович, Л. Терещенко, В. Морозової та ін.), аналіз яких дозволяє зауважити, що доброчесність, по-перше, розглядається як філософсько-правова проблема та по-друге, є необхідною передумовою існування незалежної судової системи в державі.

Принцип доброчесності вперше було закріплено у 2015 році в Законі України від 10 грудня 2015 року «Про державну службу», в якому визначалась як спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень [3], що обумовило «сплеск» уваги вчених-адміністративістів до питання доброчесності державних службовців (дослідження О. Сердюк, О. Мирної, В. Прудіуса, Л. Курочки, І. Шупти, І. Шопіної та ін.). Питанню доброчесності суддів приділили свою увагу В. Бігун, С. Глущенко, Л. Зуєва, Т. Семків, А. Кулібаба, І. Федорович, Т. Чумаченко та ін.

Поняття «доброчесність» як критерій оцінювання суддів в Україні з'являється у 2016 році, коли Верховна рада України приймає Закон України від 02.06.2016р. № 1401 «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» (запроваджується конституційна вимога доброчесності суддів) та Закон України від 02.06.2016 р. № 1402 «Про судоустрій та статусу суддів» (у ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначені вимоги до кандидатів на посаду судді, а саме: на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяти п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою) [4 – 5]. При цьому, ключовою проблемою зазначених нормативно-правових актів є невизначеність поняття «доброчесність».

Зважаючи на те, що попри відсутність чіткої дефініції, категорія «доброчесність» є однією з базових елементів довіри до суду, розглянемо підходи до її тлумачення. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття доброчесності розглядається як властивість за значенням «доброчесний», висока моральна чистота,

чесність. Доброчесний – який живе чесно, дотримується всіх правил моралі. Який є проявом чесності, моралі [6, с. 308]. У сучасному словник з етики, доброчесність – це позитивна моральна якість, зумовлена свідомістю і волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо і неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра і справедливості [7, с. 387]. Посібник для членів Комісії з відбору суддів США визначає доброчесність як чесність, моральну, силу та професійну справедливість. Вона також вимагає відчуття гідності, надійності та абсолютної щирості. Доброчесний суддя є непохитно етичним [8, с. 213].

До речі саме про це зазначають Бангалорські принципи поведінки суддів (2006 р.), Преамбула яких містить наступне: «довіра суспільства до судової системи, а також до авторитету судової системи в питаннях моралі, чесності та непідкупності (integrity) судових органів посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві». Ці ж Принципи визнають доброчесність (integrity) цінністю судової професії та «необхідною умовою належного виконання суддею своїх обов'язків», при цьому «спосіб дій та поведінка судді мають підтримувати впевненість суспільства в чесності та непідкупності (integrity) судових органів. Недостатньо просто чинити правосуддя, потрібно робити це відкрито для суспільства».

В. Бігун, досліджуючи доброчесність як нормативно закріплену інституційну об'єктивізацію чесноти у сфері правосуддя, цілком справедливо зазначає, що аналіз Коментаря до Кодексу суддівської етики (2016 р.) підтверджує, що питання доброчесності розглядається не стільки як вимога до судді індивідуально, як загалом (про що свідчать терміни «доброчесність суддівського корпусу», «доброчесність суддівської влади», «доброчесність суду», «доброчесність у судовій владі») [9].

Таким чином, підводячи підсумки, слід зазначити, що дослідження проблематики доброчесності у сфері здійснення правосуддя повинно відбуватися у нерозривному зв'язку загальнотеоретичних та галузевих правових доктринальних досліджень, розумінні реальної ролі і значення його ресурсу для підвищення довіри суспільства до судової системи. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про існування певної тенденції – спеціалізації доктринальних досліджень тематичного характеру, яку варто зберегти надалі.

Література

1. Глущенко С. В. Новели судової реформи: поняття професійної етики та доброчесності в контексті кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6(33). С. 70-83. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis
1. Аналіз доброчесності в античній філософсько-педагогічній думці. *Педагогічні науки*. 2005. Вип. 40. С. 260-263.
2. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19/card2#Card>
3. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016р. № 1401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>
4. Про судоустрій та статусу суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
5. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. С. 1383
6. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики :Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
7. Кулібаба А. Поняття доброчесності як ключовий критерій у процесі добору на посаду суддів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 212-217.
8. Бігун В.С. Доброчесність як нормативно закріплена інституційна об'єктивізація чесноти у сфері правосуддя. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 21-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_5

Право на безпечне довкілля: сучасна інтерпретація

Крючкова К., студентка магістратури

Науковий керівник:

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Турбота про стан навколишнього природного середовища зумовили вжиття заходів як в окремих країнах, так і в планетарному масштабі в цілому. Вжиття цих заходів було формалізовано в акти міжнародного та національного законодавства. Більш того, заходи в більшості випадків якраз і стали можливими завдяки їх нормативній регламентації, якою встановлювався механізм та порядок використання, охорони та захисту природних ресурсів. Небезпеки сучасного промислового виробництва негативно впливають на природні ресурси, зокрема, на атмосферне повітря (його якість), водні ресурси, рослинний та тваринний світ.

Промислові викиди в атмосферне повітря та водні басейни, утилізація наслідків промислового виробництва, техногенні катастрофи, на кшталт аварії на Чорнобильській АЕС, – викиди та розливи нафти з свердловин, в т.ч. морських, з танкерів і т.д., – не повний перелік джерел негативного впливу на навколишнє природне середовище.

У світі було здійснено ряд заходів. Так, в 1972 році була прийнята Програма ООН з довкілля (ЮНЕП) (англ. *UNEP, United Nations Environment Programme*), що є міжурядовою програмою, створеною за ініціативи Стокгольмської конференції ООН з довкілля (1972) та відповідного Рішення Генеральної Асамблеї ООН (1973). Програма спрямована на вирішення сучасних найгостріших проблем з екології: опустелювання, деградації ґрунтів, погіршення якості і зменшення кількості прісної води, забруднення Світового океану, зміна клімату.

В 1992 році було прийнято Рамкову Конвенцію ООН зі змін клімату на міжнародній конференції в Ріо-де-Жанейро (набрала силу в 1994 р.). Кіотський протокол, який є додатковим, було прийнято в Кіото 11.12.1997 року. Початок його дії, – з 16.02.2005 року. Він ратифікований 191 країною світу.

Наступною, в межах Рамкової Конвенції ООН, стала Паризька угода щодо регулювання заходів зі зменшення викидів діоксиду вуглецю з 2020 р. Текст угоди погодили на 21-й Конференції учасників UNFCCC в Парижі та прийняли консенсусом 12 грудня 2015 (вступ – з 04.11.2016 р.).

Та це не виключний перелік міжнародних актів в сфері охорони навколишнього природного середовища. Існує низка актів, спрямованих на обмеження впливу людини на тваринний та рослинний світ, в т.ч. обмеження вилову риби, китів, аеробних та неаеробних представників тваринного світу водного середовища існування; боротьба з викидами СО та СО₂ автомобілями (введення протоколів Євро 2-6), вимоги до діяльності операторів ядерних установок, тощо.

Починаючи з 1991 р. Україною було прийнято низку актів, спрямованих на охорону об'єктів навколишнього природного середовища: Водний, Земельний, Лісовий кодекси; кодекс про надра; Закони України: «Про інформацію», «Про відходи», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про державну геологічну службу України», «Про екологічний аудит», «Про екологічну мережу України», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», «Про Загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами», «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки», «Про захист конституційних прав громадян на землю», «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», «Про землеустрій», «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», «Про мисливське господарство та полювання», «Про охорону атмосферного повітря», «Про охорону земель», «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про пестициди і агрохімікати», «Про питну воду та питне водопостачання», «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про природно-заповідний фонд України», «Про рослинний

світ», «Про тваринний світ», «Про Червону книгу України» та ін., не рахуючи підзаконних нормативно-правових актів.

Однак, якщо проаналізувати зміст ст. 50 Конституції України, якою закріплено, що кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення і те, що така інформація ніким не може бути засекречена, можна дійти висновку, що основна увага приділялася праву на інформацію про стан екології, аніж на безпечне навколишнє природне середовище. Такий підхід в 1996 році був зумовлений згадкою про аварію на ЧАЕС, коли інформація про катастрофу і її вплив було приховано від населення КІРС та органами державної влади.

Але ж погодимось, що наразі крім права на інформацію важливий і сам стан довкілля.

Законодавець в ст. 293 ЦК України пішов далі і в зміст права особи на безпечне довкілля вклав: право на безпечні для фізичної особи продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту); право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо.

Тобто, право на безпечне довкілля як право на інформацію про неї наразі включає: право на безпечне навколишнє природне середовище, право на безпеку середовища існування людини та право на безпечні продукти харчування.

Водночас, прогресивне положення ч. 2 ст. 293 ЦК України, яким закріплено, що діяльність фізичної та юридичної особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля, є незаконною, а кожен має право вимагати припинення такої діяльності, – нівелюється законами та підзаконними нормативно-правовими актами, якими введено гранично допустимі норми та концентрації, допустимі до забруднення, неефективністю, а подекуди і відсутністю моніторингу забруднень, тощо.

Тому, у подальшому зміст досліджуваного права має бути розширено до права особи на безпечне середовище існування та сформовано механізм нормативного забезпечення цього права.

Обмеження особистих немайнових прав при запровадженні надзвичайного стану

Лобода Д., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Наразі світ перебуває у доволі скрутному становищі і на це впливає багато чинників. Якісь держави потерпають від надзвичайних ситуацій природного характеру, інші потерпають від війн або як зараз, весь світ став жертвою пандемії. І для вирішення всіх цих проблем деякі держави вдаються до запровадження режиму надзвичайного стану.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», надзвичайний стан – це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод

людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Метою введення надзвичайного стану є усунення загрози та якнайшвидша ліквідація особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізація обстановки, відновлення правопорядку при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства (ст. 2 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Метою введення надзвичайного стану є наявність реальної загрози безпеці громадян або конституційному ладові, усунення якої іншими способами є неможливим.

Надзвичайний стан може бути введений у разі:

1) виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю і здоров'ю значних верств населення;

2) здійснення масових терористичних актів, що супроводжуються загибеллю людей чи руйнуванням особливо важливих об'єктів життєзабезпечення;

3) виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, блокування або захоплення окремих особливо важливих об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

4) виникнення масових безпорядків, що супроводжуються насильством над громадянами, обмежують їх права і свободи;

5) спроби захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства;

6) масового переходу державного кордону з території суміжних держав;

7) необхідності відновлення конституційного правопорядку і діяльності органів державної влади (ст.4 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану»).

Наразі надзвичайний стан введено в таких країнах як Італія, США, Іспанія, Чехія, Естонія, Румунія, Болгарія, Венгрія, Словаччина. Введення надзвичайного стану є наслідком певних обмежень прав та свобод людини.

В цих країнах є спільні обмеження такі як: закриття кордону, встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, заборона проведення масових заходів, обмеження руху транспортних засобів.

Наразі в Україні є реальна загроза введення надзвичайного стану через стрімке поширення вірусу "COVID-19". У такому випадку можуть бути запроваджені такі обмеження як встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, а також обмеження свободи пересування по території, де вводиться надзвичайний стан; руху транспортних засобів і їх огляд; посилення охорони громадського порядку та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення та народного господарства; заборона проведення масових заходів, крім заходів, заборона на проведення яких встановлюється судом; заборона страйків; примусове відчуження або вилучення майна у юридичних та фізичних осіб.

В якості додаткових заходів допускаються: тимчасова чи безповоротна евакуація людей з місць, небезпечних для проживання, з обов'язковим наданням їм стаціонарних або тимчасових жилих приміщень, встановлення карантину та проведення інших обов'язкових санітарних і протиепідемічних заходів; запровадження особливого порядку розподілу продуктів харчування і предметів першої необхідності; зміна режиму роботи підприємств, переорієнтація їх на виробництво необхідної в умовах надзвичайного стану продукції; введення комендантської години (заборона перебувати на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень особи у встановлені години доби);

перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках – проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян; заборона призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома відповідного військового комісаріату і т.д.

Одним із засобів державного забезпечення прав і свобод громадян у різних екстремальних ситуаціях є введення режиму надзвичайного стану, який зазвичай виражається в розширенні повноважень органів державної влади та обмеження особистих, політичних, соціально-економічних та інших прав громадян, покладені на них додаткових обов'язків.

Обмеження правового статусу громадян, які проживають або знаходяться в зоні дії режиму надзвичайного стану, є правомірними, ґрунтується на правовій природі цього інституту, слугує цілям захисту основних прав і свобод громадян.

Передбачені Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану» обмеження конституційних прав і свобод громадян, які можуть бути застосовані за умов надзвичайного стану, є не вичерпними і розширеному тлумаченню не підлягають. Їх застосування не перевищує строк, на який вводиться надзвичайний стан. Уведення інших обмежень забороняється.

В умовах надзвичайного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, зазначені у ч.2 ст.64 Конституції України [2].

Положення Основного Закону про неприпустимість обмеження низки прав і свобод людини і громадянина за введення надзвичайного стану ґрунтуються на вимогах Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

Відповідно до п.1 ст.4 Пакту, під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, що беруть участь у цьому Пакті, держави можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки такою мірою, якою це обумовлено становищем, за умови, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом.

Отже, ведення режиму надзвичайного стану це хоч і жорсткий, але доволі дієвий механізм держави для вирішення проблемних ситуацій, що загрожують державі та суспільству. Введення надзвичайного передбачає запровадження певного вичерпного кола обмежень прав та свобод людини, але вони запроваджуються для того, щоб людини могли повноцінно користуватися своїми правами у майбутньому.

Література

1. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/>.

Принципи запровадження предиктивного правосуддя в адміністративному судочинстві України

Лисенко Д.А., студентка

Науковий керівник:

Лученко Д.В., д.ю.н., професор

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Динамічний розвиток суспільних відносин, спрямований на запровадження штучного інтелекту у майже всіх сферах життєдіяльності людей безсумнівно впливає і на хід правових відносин, зокрема, публічно-правових. Якщо вже у 2016 році група вчених з університетів Великобританії і США створила програму, здатну передбачити результати розгляду справ у Європейському суді з прав людини (далі – ЄСПЛ) з точністю до 79%, для України дана

технологія передбачення судових рішень за допомогою штучного інтелекту залишається малодослідженим явищем навіть на теоретичному рівні.

Такий інститут судової влади отримав назву «предиктивне правосуддя». Предиктивне правосуддя – це такий вид відправлення правосуддя, у ході якого штучний інтелект в якості судді використовує математичні методи, прогностичну аналітику та інші аналітичні прийоми для винесення справедливого судового рішення.

Слід окремо зазначити, що можливу імплементацію предиктивного правосуддя до адміністративного судочинства в Україні слід розглядати як процес імплементації технології до системи, що вже має свою систему засад адміністративного судочинства. Відповідно, принципи, є певними керівними ідеями, що визначають унікальність конфігурації та особливостей функціонування певного процесу.

Принципи адміністративного судочинства в Україні визначені у ч. 3 ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України. Під час розробки принципів запровадження технології предиктивного правосуддя до системи адміністративного правосуддя України, останні повинні розглядатися як вторинні, тобто, такі, що конкретизують положення принципів адміністративного судочинства України.

Водночас, визначальним є процес диференціації та виокремлення тих принципів адміністративного судочинства, на які безпосередньо буде впливати така імплементація. На нашу думку, очевидним є те, що у списку, що представлений у ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства, далеко не всі принципи зазнають потенціального впливу технології предиктивного правосуддя. Однак, зміст та обсяг таких принципів, як верховенство права; рівність учасників перед законом і судом; гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі; розумність строків розгляду справи судом та неприпустимість зловживання процесуальними правами може зазнати суттєвих змін під час використання даної технології.

Саме тому вихідним положенням системи принципів слід вважати відповідність предиктивного правосуддя вимогам верховенства права, гласності та відкритості судового процесу, змагальності та диспозитивності, розумності строків та неприпустимості зловживання процесуальними правами.

Подальші положення є за своєю суттю та призначенням конкретизацією вихідного принципу. Саме у контексті конкретизації, доцільним є аналіз релевантних нормативних напрацювань у цьому напрямку і адаптації їх до потреб адміністративного судочинства. Мова в даному випадку йде про Європейську етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах, прийняту Європейською Комісією з ефективності правосуддя на її 31 пленарному засіданні у Страсбурзі, 3-4 грудня 2018 року. Зокрема, в ній сформульовано п'ять вихідних принципів використання технологій на основі штучного інтелекту (до яких, безумовно, слід віднести предиктивне правосуддя) в судових системах, а саме:

- 1) Принцип поваги до основних прав;
- 2) Принцип недискримінації;
- 3) Принцип якості та безпеки;
- 4) Принцип прозорості, неупередженості та справедливості;
- 5) Принцип «під контролем користувача».

Вищезазначені принципи охоплюють функціональні аспекти використання предиктивного правосуддя, а отже, потребують критичного переосмислення їх змісту у відповідності до сформульованого нами вихідного принципу.

Так, перший принцип означає, що у разі використання такого інструменту для вирішення суперечки або для сприяння у прийнятті судових рішень важливо забезпечити, щоб вони не порушували базові гарантії. В контексті нашого переосмислення це означає відповідність принципу верховенства права.

У свою чергу, другий принцип враховує здатність цих методів як розкривати існуючу дискримінацію шляхом групування або класифікації даних, так і відтворювати та посилювати таку дискримінацію шляхом детермінованих аналізів. Проте у змістовному плані ми вважаємо, що цей принцип охоплюється концептом верховенства права. Однак його окреме виділення продиктоване особливою чутливістю даного аспекту до застосування даної технології.

Між іншим, третій принцип представляє собою концентровану вимогу щодо належного рівня організації процесу навчання технології на основі великих масивів даних. Зокрема, дизайнери моделей машинного навчання повинні мати можливість широко використовувати досвід експертів відповідної системи правосуддя (суддів, прокурорів, юристів тощо) та дослідників або викладачів у галузі права та соціальних наук (наприклад, економістів, соціологів та філософів). Створення змішаних команд проєктів за коротких циклів проєктування для створення функціональних моделей є одним із організаційних методів, що дає можливість використовувати цей мультидисциплінарний підхід. Ці проєктні групи повинні постійно ділитися існуючими етичними гарантіями та вдосконалюватись, використовуючи зворотний зв'язок. Дані, засновані на судових рішеннях, що вводяться в програмне забезпечення, яке реалізує алгоритм машинного навчання, повинні надходити із сертифікованих джерел і не повинні змінюватись, поки вони фактично не використовуються механізмом навчання. Тому весь процес повинен бути простежуваним, щоб переконатися, що жодна зміна не змінила зміст чи сенс рішення, яке обробляється. Створені моделі та алгоритми також повинні мати здатність зберігатись і виконуватись в безпечному середовищі, щоб забезпечити цілісність і нематеріальність системи.

Що стосується четвертого принципу, той його вимога полягає в тому, що необхідно досягти балансу між інтелектуальною власністю певних методів обробки та потребою у прозорості (доступ до процесу проєктування), неупередженості, справедливості та інтелектуальної цілісності при використанні інструментів, які можуть мати правові наслідки або можуть істотно вплинути на життя людей. Слід уточнити, що ці заходи застосовуються до всього ланцюга проєктування та експлуатації, оскільки процес відбору, якості та організація даних безпосередньо впливають на етап навчання системи. Найбільш очевидна технічна вимога в цьому аспекті – наявність повної технічної прозорості (наприклад, відкритий вихідний код та документація. Система також може бути пояснена зрозумілою мовою, повідомляючи, наприклад, про характер пропонованих послуг, розроблені інструменти, ефективність та ризики помилок. Незалежні органи влади або експерти можуть покласти на себе завдання сертифікації та аудиту методів обробки або надання консультацій заздалегідь.

Необхідно зауважити, що останній принцип передбачає високий рівень автономності користувачів (насамперед, сторін) такої системи, яка (автономність) повинна бути підвищена та не обмежена за допомогою використання інструментів та служб штучного інтелекту. Крім того, автономність передбачає високий рівень поінформованості користувача про систему та її функціонал, що передбачає певні вимоги до мовного забезпечення такого функціоналу. Він також повинен бути чітко поінформований про будь-яку попередню обробку справи штучним інтелектом до або під час судового процесу і мати право заперечення, щоб його справа була розглянута судом безпосередньо за змістом статті 6 ЄКПЛ.

З огляду на вищевикладене, пропонується наступна система принципів запровадження предиктивного правосуддя до системи адміністративного судочинства України:

- 1) Відповідність предиктивного правосуддя вимогам верховенства права, гласності та відкритості судового процесу, змагальності та диспозитивності, розумності строків та неприпустимості зловживання процесуальними правами;
- 2) Предиктивне правосуддя повинно реалізовуватися з метою мінімізації проявів дискримінації та не ставати причиною таких проявів;

- 3) Предиктивне правосуддя повинно мати якісну та безпечну структуру машинного навчання;
- 4) Навчання та організація системи предиктивного правосуддя повинно бути прозорим та неупередженим;
- 5) Користувачі системи (учасники та суд) повинні мати належно забезпечений ступень автономності використання системи з метою якнайкращої реалізації своїх процесуальних функцій.

До слова, Річард Сасскінд у своїй новій книзі «Онлайн-суди і майбутнє правосуддя» цитує Сюзан Акланд-Худ, керівника Служби судів і трибуналів Її Величності, з якою неможливо не погодитися у контексті теми даної роботи: «Наші процеси не повинні бути такими ж старими як і наші принципи», що підтверджує та навіть заохочує розумний динамізм, спрямований на деякі зміни у системі традиційних принципів правової системи

Надання адвокатом безоплатної вторинної правової допомоги в кримінальному процесі: стандарти якості

Мала Я.О., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., д.ю.н, доцентка

Запорізький національний університет

На сьогоднішній день в Україні активно здійснюється розвиток системи безоплатної вторинної правової допомоги. Одним із важливих елементів надання якісної вторинної правової допомоги є адвокат, який захищає, представляє інтереси осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування. Тобто він бере активну участь у системі безоплатної вторинної правової допомоги відповідно до Закону України "Про безоплатну правову допомогу". Однак якість такої допомоги потребує вдосконалення, оскільки в Україні сьогодні рівень довіри до поняття "безоплатної правової допомоги" та предмету такої допомоги в суспільстві є досить низьким.

У своїх працях Н. М.Оніщенко, О. С. Савич, Л. Н. Шестаков, О. В.Зайчук, С. В. Черниченко, М. Ф. Орзіх висвітлювали різні аспекти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатами.

Надання безоплатної вторинної правової допомоги регулюється Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Законом України «Про безоплатну правову допомогу», Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», наказом Міністерства юстиції України «Про стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі» та низкою інших нормативно-правових актів.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг як захист, здійснення представництва інтересів осіб та складення документів процесуального характеру [1]. Як і будь-які інші, правові послуги також мають певні критерії якості їх надання.

Постає питання щодо якості надання безоплатної вторинної правової допомоги, яке обумовлене думкою про те, що особи, які мають право скористатися такою допомогою, не мають змоги оплатити послуги приватного адвоката, а держава у свою чергу не завжди вчасно виконує свої зобов'язання щодо відшкодування таких витрат. У захисника знижується бажання повною мірою відстоювати інтереси відповідної сторони кримінального провадження.

Важливим кроком є прийняття Міністерством юстиції України наказу «Про стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі», відповідно до яких встановлюються єдині стандарти якості при наданні безоплатної вторинної правової допомоги усім адвокатам.

Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі – це комплекс основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, законодавством України, у межах яких та з урахуванням узгодженої правової позиції сторони захисту захисник є незалежним в обранні стратегії і тактики захисту у кримінальному провадженні для здійснення активного та розумного захисту прав, свобод та законних інтересів клієнта всіма не забороненими законом засобами [2].

Крім того, нами може бути запропонована наступна класифікація стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги:

- 1) за типом процесу, в якому надається безоплатна вторинна правова допомога:
 - а) цивільний процес;
 - б) адміністративне судочинство;
 - в) кримінальне провадження;
- 2) за сферою поширення:
 - а) загальні стандарти (ті, які, як правило, характерні для безоплатної вторинної правової допомоги);
 - б) окремі стандарти (окремі стандарти діють з урахуванням специфіки процесу, в якому надається безоплатна вторинна правова допомога);
- 3) за етапами надання безоплатної вторинної правової допомоги:
 - а) стандарти якості безоплатної вторинної правової допомоги при досудовому вирішенні правових питань або спорів в контексті досудового слідства;
 - б) стандарти якості безоплатної вторинної правової допомоги під час судового процесу.

Всі групи стандартів можна звести до якісних критеріїв, таких як своєчасність, повнота, компетентність та доброчесність.

Якщо ми говоримо про таку якість, як своєчасність, до неї можна додати такі стандарти: адвокат дотримується встановлених законом процесуальних строків під час надання безоплатної вторинної правової допомоги та реагує на їх порушення іншими сторонами у встановленому порядку. У разі пропуску строку та за наявності передбачених законом підстав адвокат подає клопотання про поновлення строків. Адвокат заздалегідь інформує суд про неможливість прибуття до судового засідання. Тобто це ті стандарти, які гарантують дотримання всіх вимог щодо строку.

Такі критерії, як повнота та доброчесність надання безоплатної вторинної правової допомоги, потрібно трактувати в такому значенні, що захисник беручись за справу гарантує її доведення до кінця, окрім випадків передбачених законом, та застосовує всі свої знання та навички для позитивного результату для свого підзахисного.

Компетентність, забезпечується по-перше, залученням адвокатів до Центрів надання безоплатної вторинної правової допомоги через відбір за результатами конкурсу через впровадження конкурсного підходу щодо адвокатів, а по-друге, врахуванням під час призначення адвоката його спеціалізації, досвіду роботи, навантаження, складності справ, у яких адвокат бере участь.

Відповідно до ст. 31 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» дії та бездіяльність посадових і службових осіб, які порушують порядок та строки розгляду звернень про надання безоплатної правової допомоги, надання неякісної правової допомоги можуть бути оскаржені в установленому законом порядку до суду та в адміністративному порядку [1]. Тобто посадові та службові особи Центрів із надання безоплатної вторинної правової допомоги несуть відповідальність за надання неякісної правової допомоги.

Дотримання цих стандартів є обов'язковим для адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, а їх порушення передбачає цивільно-правову відповідальність згідно з законом та на умовах договору (контракту) з Центром безоплатної вторинної правової допомоги. Оцінка якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі здійснюється комісіями, створеними для цього Радами

адвокатів регіонів, за поданням відповідних Центрів безоплатної вторинної правової допомоги.

Проведене дослідження дозволяє визначити, що якість надання безоплатної вторинної правової допомоги – це сукупність сучасних юридичних знань та навичок роботи з підзахисним. Стандарт якості надання безоплатної вторинної правової допомоги слід розуміти як регулювання системи вимог до змісту, порядку та умов надання безоплатної вторинної правової допомоги в інтересах підзахисного.

Якість безоплатної вторинної правової допомоги залежить від багатьох факторів. Зокрема, від стимулювання надання якісної професійної правової допомоги, оскільки велика кількість справ, які адвокат має у зосередженості, перешкоджає концентрації і, як наслідок, знижує рівень позитивних рішень.

Література

1. Про безоплатну правову : Закон України від 02.06.2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>. (дата звернення 15.04.2020).
2. Про стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України від 25.02.2014 № 386/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14>. (дата звернення 16.04.2020).

Соціальний і правовий захист працівників оперативних підрозділів ДФС України під час коронавірусної хвороби (COVID-19)

*Нігруца О.С., студент магістратури
Науковий керівник:*

*Параниця С.П., к.ю.н., доцент
Університет державної фіскальної служби України*

Повноцінність правоохоронної діяльності оперативних підрозділів ДФС багато в чому визначається рівнем і ступенем соціально-правової захисту їх посадових осіб. Соціальний і правовий аспекти державних гарантій знаходяться в нерозривному діалектичному зв'язку, оскільки соціальні заходи захисту відображаються в правових нормах, в сукупності утворюючи комплекс заходів безпеки. Слід відзначити, що соціальний та правовий захист осіб, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД), викликана такими об'єктивними факторами, як стан постійно вдосконалюється кримінального середовища, характер суспільно небезпечних діянь, в попередженні, припиненні і розкритті яких вказані посадові особи приймають активна участь; специфіка окремих оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), виходять за рамки звичайного виконання трудових обов'язків; негативне відношення суспільства до негласного характеру ОРД взагалі і до осіб, які сприяють в її здійсненні, зокрема.

Президент України Володимир Зеленський підписав Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» № 540-IX, який парламент ухвалив 30 березня 2020 року¹.

Документом передбачені додаткові соціальні та економічні гарантії для підтримки громадян і бізнесу в умовах протидії поширенню коронавірусу в Україні. Закон, зокрема, передбачає доплату в розмірі до 300% заробітної плати медикам та іншим працівникам, задіяним у лікуванні хворих на COVID-19, а працівникам соціального захисту населення, які надають послуги громадянам, котрі перебувають удома, – до 100% заробітної плати².

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-IX>

² Детальніше див. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zakon-pro-zabezpechennya-dodatk-60453>

Процесуальна діяльність оперативних підрозділів полягає у здійсненні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, не виходячи за його межі¹. Під час виконання доручень слідчого, прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Досліджуючи кримінальний процесуальний Закон², з'ясовано, що у ч. 1 ст. 41 КПК України законодавець обмежився лише переліком відповідних правоохоронних органів, до яких як структурні елементи належать оперативні підрозділи. Такими підрозділами є: оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, які здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України. Крім того, лише завдяки назві статті («Оперативні підрозділи») та зазначеного переліку органів, можна зрозуміти, що йдеться саме про ті підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ОРД) на підставі Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»³.

Римарук О. В.⁴, порівнюючи перелік оперативних підрозділів, які здійснюють ОРД, зазначених у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» з переліком оперативних підрозділів ч. 1 ст. 41 КПК України, з'ясувалось, що вони не збігаються. Стаття 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дає більш ширший перелік підрозділів.

Говорячи про захист, то на працівників, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, поширюються гарантії правового і соціального захисту, передбачені законами України про ці органи. Працівникам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, надаються додаткові пільги в питаннях соціально-побутового та фінансового забезпечення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

При наявності даних про загрозу життю, здоров'ю або майну працівника та його близьких родичів у зв'язку із здійсненням ним оперативно-розшукової діяльності в інтересах безпеки України, або по виявленню тяжкого та особливо тяжкого злочину, або викриттю організованої злочинної групи оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів для забезпечення їх безпеки – зміна даних про особу, зміна місця проживання, роботи і навчання, інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Державна фіскальна служба України рекомендує вести досудові розслідування дистанційно і проводити опитування осіб в режимі відео або телефонної конференції, щоб мінімізувати поширення COVID-19. Про це заявив виконуючий обов'язки голови ДФС Сергій Солодченко на офіційному сайті служби⁵.

«Тимчасово, на період дії карантину, регіональним слідчим підрозділам пропонується в своїй практичній діяльності більш широко використовувати можливості, що надаються Кримінальним процесуальним кодексом України. Слідчий, з метою забезпечення оперативності кримінального провадження, має право провести опитування особи в режимі відео або телефонної конференції. Після чого складається рапорт з викладом з'ясованих

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. С. 132.

² Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

³ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

⁴ Римарук О. В. Оперативні підрозділи: реалії нового кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 258–259.

⁵ Детальніше див. URL: <https://ukranews.com/news/698338-gosudarstvennaya-fiskalnaya-sluzhba-ukrainy-rekomenduet-vesti-dosudebnye-rassledovaniya>

обставин. Після завершення карантину, при необхідності, така особа буде допитано відповідно до вимог кримінального процесу», – повідомив в.о. голови Сергій Солодченко.

Він також зазначив, що учасники кримінальних проваджень, які перебувають в територіально віддалених від органу досудового розслідування місцях, можуть передавати свої показання у формі нотаріально завірених заяв. Однак, після карантину така заява має бути підтверджено допитом.

Крім цього, для мінімізації особистих контактів запропоновано слідчим під час процесуальних дій використовувати електронні версії документів. У кримінальному провадженні під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітники (працівники) уповноваженого оперативного підрозділу не мають права здійснювати процесуальні дії за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

«За умови, що це не зашкодить досудовому розслідуванню і за згодою його учасників, рекомендуємо здійснювати обмін електронними версіями документів. При цьому перелік і опис таких документів погоджувати в телефонному режимі, а зустрічі учасників проводити тільки при підписанні вже готового протоколу. Отже, на період введення обмежувальних карантинних заходів, цей закон дозволяє органу досудового розслідування самостійно ініціювати перед судом дистанційне розгляд відповідних клопотань», – підсумував глава ДФС¹.

Разом з тим в даний час вирішені питання взаємодії кримінального, кримінально-процесуального та оперативно-розшукового законодавства за участю співробітників оперативно-розшукових органів в імітації здійснення злочинів в режимі оперативного впровадження, коли стоїть питання про звільнення їх від кримінальної відповідальності в зв'язку з виконанням службових завдань. Вирішення цих питань – задача подальшого розвитку законодавства, що регулює оперативно-розшукову роботу.

Другий напрямок заходів соціального та правового захисту – це гарантовані державою особливі трудові, пенсійні та інші соціальні пільги, що надаються учасникам ОРД. У законодавстві, присвяченому заходам соціального захисту співробітників правоохоронних органів, практично завжди виділяються в особливому порядку особи, що проходять службу в оперативно-розшукових підрозділах, яким надаються особливі пільги і переваги, грошові виплати, матеріальні блага і послуги.

Отже, з огляду на все вищезазначене, можемо констатувати, що соціального і правового захисту працівників оперативних підрозділів ДФС України є постійно еволюціонуючою у відповідності до потреб суспільства, соціально-економічних перетворень в державі, що і детермінує значимість та вагомість її постійного удосконалення, дослідження, наближення до європейський стандартів. На наш погляд, запропоновані пропозиції передусім сприятимуть удосконаленню організаційно-управлінського механізму системи соціального і правового захисту працівників оперативних підрозділів ДФС України, а також підвищенню ефективності правозастосовчої практики в частині встановлених соціальних гарантій.

Література

1. URL: <https://ukranews.com/news/698338-gosudarstvennaya-fiskalnaya-sluzhba-ukrainy-rekomenduet-vesti-dosudebnye-rassledovaniya>
2. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-pidpisav-zakon-pro-zabezpechennya-dodatk-60453>
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1224 с.

¹ Детальніше див. URL: <https://ukranews.com/news/698338-gosudarstvennaya-fiskalnaya-sluzhba-ukrainy-rekomenduet-vesti-dosudebnye-rassledovaniya>

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-IX>
6. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
7. Римарук О. В. Оперативні підрозділи: реалії нового кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 257–260.

Проблеми забезпечення прав вагітних та жінок з дітьми віком до 3-х років за законодавством України

Павленко О.Р., студентка магістратури

Науковий керівник:

Самойленко Г.В., к.ю.н., доцент

Запорізького національного університету

Статтею 25 Загальної Декларації прав людини 1948 р. закріплено, що кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом [1].

Загалом, положення Загальної Декларації прав людини віднайшли свій прояв в ст. 51 Конституції України, а саме: батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. В подальшому ідея закріплення і забезпечення права особи на материнство віднайшла свій прояв в Сімейному Кодексі України. Так, ст. 5 СК України закріпила положення щодо державної охорони сім'ї. Згідно змісту цієї статті держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї; створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство.

Новаторським, прогресивним та гуманним стало визнання права на материнство. Стаття 49 СК України внесла цілу низку нормативних гарантій у здійсненні права на материнство жінкою. Серед них: 1) право дружини на материнство; 2) небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини може бути причиною розірвання шлюбу; 3) позбавлення жінки можливості народити дитину (репродуктивної функції) у зв'язку з виконанням нею конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї є підставою для відшкодування завданої їй моральної шкоди; 4) вагітній дружині мають бути створені у сім'ї умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини; 5) дружині-матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків.

Тут вперше закріплено, щонайменше, три важливих складових права на материнство: 1) репродуктивне право; 2) право на сприяння у здійсненні права на материнство; 3) визначення кола зобов'язаних осіб – членів сім'ї, зокрема, чоловіка та держави.

Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р., Законом України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р., Кодексом Законів про працю України 1971 р. з подальшими змінами, Законом України «Про державну

допомогу сім'ям з дітьми» від 21.11.1992 р. та іншими актами законодавства закріплені основи забезпечення прав вагітних та жінок з дітьми віком до 3-х років.

Наразі держава всіляко намагається сприяти у здійсненні жінкою права на материнство, створюючи умови належного матеріального забезпечення, проте, на жаль, дефіцит бюджету не покриває фінансування потреб, пов'язаних з доглядом за дитиною. Проте, з іншого боку, держава взяла зобов'язання допомагати та створювати умови, охороняти права вагітних жінок та жінок з дітьми віком до 3-х років, а не повністю фінансувати витрати сім'ї на дитину.

Наразі оформлення допомоги при народженні дитини можливе через *онлайн-сервіс «Є-Малюток» шляхом подання електронної заяви*.

Наразі загальний розмір декретних виплат становить 41 280 гривень: одноразова допомога у розмірі 10 320 грн. зараховується на рахунок матері чи батька через 1-2 місяці після оформлення допомоги. Друга частина (30 960 грн.) виплачується рівними частинами (860 грн.) протягом 3-х років.

При народженні дитини також видається «бебі-бокс» з одягом для новонародженої дитини. Вартість речей складає близько 5.000 грн., та й якість речей є гарною.

У сфері трудових відносин створено всі умови для охорони, забезпечення та захисту вагітних та осіб з дітьми. Тому сприяє трудове законодавство та, почасти, кримінальне право. Так, згідно ст. 66, 67 КК України вагітність злочинниці є пом'якшуючою обставиною, а щодо вагітної – обтяжуючою. За ст. 79 КК України передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років за передбачених КК умов; ст. 83 КК України, – звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; ст. 121 КК України – тяжким тілесним ушкодженням є ушкодження з переривання вагітності; ст. 149 КК України, – примусова вагітність або примусове переривання вагітності; ст. 172 КК України, – грубе порушення законодавства про працю, зокрема, вагітної жінки, одинокої матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років.

То ж, фактично, основна проблема у сфері здійснення та забезпеченні прав вагітною чи жінкою з дитиною у віці до 3-х років не скільки в «якості» законодавства, скільки його застосуванні та дотриманні. Тож основна увага наразі має приділятися цим питанням та економічним. Оскільки низький рівень життя в Україні не сприяє реалізації прав таких жінок. Важливе значення має наявність реальної державної допомоги особам, які опинилися в складній ситуації: сімейне насильство, відсутність допомоги, низький рівень достатку.

Література

1. Загальна Декларація прав людини : Документ ООН від 10.12.1948 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

Порядок зайняття посади прокурора та його звільнення

Пилипенко В., студентка магістратури

Науковий керівник:

Шарая А.А., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Актуальність досліджуваної теми полягає в тому, що наразі, в умовах євроінтеграції України виникає необхідність удосконалення системи та діяльності органів прокуратури. Про це свідчить, зокрема те, що 26 вересня 1995 року Парламентська Асамблея Ради Європи зазначила, що Україна повинна реформувати органи прокуратури, що буде відповідати європейським стандартам [1]. І ось, на сьогоднішній момент, коли минуло вже 25 років досі одним із центральних питань є поліпшення цього органу в умовах курсу держави на запозичення європейських стандартів. Враховуючи те, що Україна – правова держава, Конституція якої проголошує принцип верховенства права, необхідно щоб даний принцип

був належним чином гарантований не тільки де-юре, а ще й де-факто. Зокрема, реалізація зазначеного принципу в державі багато в чому залежить від працівників органів прокуратури.

Так, складовою процесу реформування органів прокуратури є повна або часткова заміна кадрового складу. З приводу цього, слід розглянути процедуру зайняття посади прокурора та його звільнення.

Насамперед, необхідно зазначити, що процедура добору кадрів до органів прокуратури докорінно змінилась у 2019 році Законом України «Про прокуратуру»[2]. Однак, перший конкурс на добір кандидатів на посади прокурорів був оголошений Кваліфікаційно-дисциплінарною комісією прокурорів лише 2017 року й фактично добір кадрів за новою процедурою до органів прокуратури не проводився майже три роки [3, с. 171].

Взагалі, аналізуючи положення ст. 27 ЗУ «Про прокуратуру», ми робимо висновок, що прокурором може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років (трьох, п'яти – в залежності від виду посади) та володіє державною мовою. При цьому, для зайняття посади прокурора Спеціалізованої антикорупційної вимога мати громадянство України не розповсюджується [2].

Сама процедура добору нових кадрів є досить тривалою та складається з 13 етапів (ст. 29 ЗУ «Про прокуратуру»), на практиці це займає близько двох років.

Також, вважаємо за необхідне зазначити, що на практиці, під час проходження процедури зайняття посади прокурора, виникає певна проблема, пов'язана із зарахуванням кандидата на посаду прокурора до резерву, а не безпосереднє виконання обов'язків, що означає розрив стажу даної особи і неможливість отримання заробітної плати, і нарахування в майбутньому пенсії. Зарахування кандидата на посаду до резерву не означає в подальшому його призначення прокурором. До того ж, при неуспішному складанні іспиту у Національній академії прокуратури кандидат виключається зовсім з резерву і попередні зусилля кандидатів є зовсім марними. Так, на думку І.О. Мартинова, це ставить під сумнів важливість проходження не одного, а двох іспитів [4, с. 319].

До того ж, другий іспит також не є запорукою стовідсоткового працевлаштування, бо особа має брати участь ще й у конкурсі на зайняття вакантної посади на підставі рейтингу кандидатів.

Стосовно процедури звільнення, її порядок та умови можна розглянути в двох аспектах. По-перше, Розділ VII ЗУ «Про прокуратуру» визначає загальні умови звільнення прокурора з посади.

По-друге Розділом V ЗУ «Про прокуратуру» визначені підстави звільнення окремих прокурорів з адміністративних посад.

Взагалі, рішення про звільнення прокурорів з посад приймають Генеральний прокурор, керівник обласної прокуратури та керівник Спеціалізованої антикорупційної прокуратури.

Таким чином, підсумовуючи дослідження, можна зробити висновок, що дослідження порядку зайняття посади прокурора та його звільнення є дійсно досить актуальним сьогодні, що підтверджується нагальністю реформування органів прокуратури, складовою якої є заміна кадрового складу. Однак, аналізуючи норми чинного законодавства України, що регулюють дане питання, ми бачимо, що на практиці існують певні проблеми, пов'язані з його реалізацією. Тож, питання порядку зайняття посади прокурора та його звільнення потребує подальших досліджень з метою усунення існуючих проблем.

Література

1. Висновок № 190 (1995) Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи Страсбург, 26 вересня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590.

2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 / *Відомості Верховної Ради України*, 2015, № 2-3, ст.12. Дата оновлення 13.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
3. Ковальчук І.С. Порядок добору на посаду прокурора / *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2019. № 37. С. 171-173.
4. Мартинов І.О. Проблемні аспекти добору до органів прокуратури / *Наукові праці МАУП*, 2019, вип. 4(39). С. 315-318.

Цивільно-правове регулювання питань спадкування за законом у вітчизняному законодавстві та законодавстві окремих зарубіжних країн

*Родіна А.С., студентка
Науковий керівник:
Болокан І.В., д.ю.н., доцентка
Запорізький національний університет*

Правовими нормами, що встановлюються, гарантуються та забезпечуються державою, регулюються найважливіші сфери суспільних відносин, серед яких і ті, що пов'язані із переходом майнових прав та обов'язків від спадкодавця до спадкоємця. На жаль, юридичним фактом для виникнення цих відносин, є смерть одного з його учасників – спадкодавця. У цьому випадку, законодавець, враховуючи інтереси останнього, дозволяє такій особі заповісти все або частину належного їй майна, покласти виконання якоїсь дії на спадкоємців, оформивши свою волю у такому документі, як заповіт. Однак, іноді, смерть настає до того як його складено. І для вирішення питання, хто і в якій частці успадкує майно померлого, чинний Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) містить главу, присвячену спадкуванню за законом (глава 86). Крім того, при характеристиці даного виду спадкування слід зважати на надані у Постанові Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 03.05. 2008 року № 7 (далі – Постанова ПВСУ №7) роз'яснення, які, щоправда, адресовані лише суддям.

Наразі прагненням вітчизняного законодавця є відповідність чинного законодавства міжнародно-правовим нормам. Тому актуальності набуває аналіз норм спадкового права окремих зарубіжних країн, якими регулюється спадкування за законом, задля з'ясування питання про доцільність чи недоцільність їх запозичення, яке може мати місце лише у випадку наявності позитивного нормативного досвіду врегулювання відповідних питань у законодавствах інших країн. Ті чи інші аспекти спадкування за законом були предметом наукових досліджень таких провідних вчених-юристів, як О. Печений, Є. Харитонов, С. Благовісна, Н. Павліва-Самоїлова, Х. Мех та багатьох інших, натомість чимало питань ще потребують свого дослідження, що і є предметом цієї публікації.

Інститут спадкування за законом відомий ще за часів римського права і у процесі свого постійного вдосконалення набув сучасного вигляду. Н. Павлів-Самоїл та Х. Мех у своїй праці виділяють системи спадкового права, які діють у зарубіжних країнах континентальної Європи (до них тяжіє й японська система права), та системи спадкового права, які властиві країнам з англосаксонським правом, а саме Великобританії та США, та виявленню відмінностей між ними [1, с. 177]. З урахуванням висновків у проведеному ними дослідженні, зазначимо про можливість віднесення України до системи, яка діє у континентальній Європі. Як зазначено у нормах ЦК України та у Постанові ПВСУ №7, за відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття всіма спадкоємцями за заповітом, а також у разі неохоплення заповітом усієї спадщини, право на спадкування за законом одержують спадкоємці відповідної черги. Усього таких черг п'ять, до них входять визначені законодавцем особи, пов'язані із померлою особою родинними зв'язками [2]. Кожна наступна черга спадкує у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення таких спадкоємців від спадкування, неприйняття усіма спадкоємцями попередньої черги спадщини або відмови від її прийняття [3].

На противагу Україні, у Франції належність особи до визначеної черги залежить від визначення кровного споріднення. За цим критерієм усі спадкоємці поділяються на так звані «розряди». Зокрема, у разі відсутності у померлої особи законного чоловіка чи дружини, родичі спадкують у такому порядку: діти та родичі за низхідною лінією; батько, мати, брати, сестри та родичі за низхідною лінією; родичі за висхідною лінією, крім батька та матері, та родичі по бокових лініях, крім братів, сестер і родичів за низхідною лінією. При цьому, французьке законодавство не відносить того із подружжя, хто пережив спадкодавця, до жодного розряду, хоча він(вона) і спадкує поряд із кровними родичами [4, с. 50]. Однак, на нашу думку, таке розподілення спадкоємців є дещо неповним з огляду на звичайні людські відносини. Іноді життя складається так, що ми поділяємо побут або утримуємо за свій рахунок фактично «чужих» людей, які не є нам кровними родичами. А інститут спадкового права Франції не враховує цей аспект.

Деякі відмінності простежуються між нормами вітчизняного та англійського законодавства. Зокрема, особливістю спадкування за законом в Англії є те, що у першу чергу спадкує інший з подружжя, а лише потім – кровні родичі. Більш вагомими є й права особи, що перебувала із заповідачем у цивільному шлюбі [5, с. 80]. Натомість за законодавством Італії переважне право на спадщину мають родичі по низхідній лінії спорідненості, без обмежень ступеня спорідненості. Тобто, діти та їхні нащадки переважають перед батьками та іншими пращурами, незважаючи на стать, вік, ступінь спорідненості. Якщо всі нащадки знаходяться в одному розряді та в одній черзі, майно поділяється на рівні частки. Якщо ж нащадки знаходяться у різних чергах одного розряду, більш дальні родичі спадкують за правом представлення [6, с. 153].

Доволі незвичайною порівняно із вітчизняним спадковим правом є система спадкування загального права, яка притаманна, зокрема, Великобританії та США. У цих країнах майно після смерті спадкодавця переходить спочатку не до спадкоємців, а до так званого «особистого представника» спадкодавця, повноваження якого виникають з моменту затвердження представника судом.

До нього переходить уся спадщина, якою він керує як довірчий власник. Функції цього представника можуть виконувати як одна, так і декілька осіб, що залежить від змісту заповіту чи рішення суду. Особистий представник керує майном спадкодавця, погашаючи його борги відповідно до встановленої законом черговості, пред'являючи вимоги до боржників спадкоємця, виконуючи інші дії. Управління майном контролює суд, що може вимагати надання опису майна представником, звіту про виконані ним дії. Після цього така особа передає не обтяжене, «очищене» від боргів майно спадкоємцям за заповітом чи законом [7]. На нашу думку, це міг би бути непоганий (в частині реалізації спадкоємцями своїх прав та законних інтересів) досвід для української правової системи. Однак, ця практика потребує більш детального та виваженого дослідження зазначеного механізму спадкування та у разі позитивних висновків щодо доцільності його перейняття – подальшого законодавчого врегулювання.

Таким чином, порівнявши окремі системи спадкового права, можна дійти висновку, що у вітчизняному спадковому законодавстві окремі аспекти спадкування за законом врегульовано ширше, ніж у законодавствах окремих інших країн, принаймні у питаннях включення до числа спадкоємців за законом не лише кровних родичів померлого, а й тих осіб, з якими померла особа перебувала у тісному, але не кровному зв'язку. Однак, окремі аспекти нормативного врегулювання питань спадкування за законом у країнах загального права, зокрема, Великобританії та США, можуть бути запозичені як певний позитивний досвід, оскільки дозволяють більш ефективно захистити права учасників спадкових правовідносин. Йдеться про посередництво третьої особи у переході прав та обов'язків спадкодавця до спадкоємців, що надасть останнім можливість спростити для себе виконання зобов'язань померлої особи за рахунок успадкованого майна. Вказане може бути предметом подальших дискусій та за умови підтримання науковою спільнотою може стати базою для подальшого нормативного врегулювання цього питання.

Література

1. Павлів-Самойл Н., Мех Х. Аналіз спадкового права окремих країн ЄС. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки*. Львів, 2018. № 889. С. 175–181.
2. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.2008 р. №7. *Вісник Верховного суду України*. 2008. № 6. С. 17.
3. Цивільний кодекс України : Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 1206.
4. Гончарова А. В., Биряк Л. П. Спадкові правовідносини в Україні та країнах Західної Європи : порівняльний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Дніпро, 2017. Вип. 2. С. 48–51.
5. Короза Д. С. Інститут спадкування у державах загального і континентального права : компаративістський підхід. *Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи Національного банку України*. Київ, № 7. С. 76–81.
6. Спадкове право: навч. посібник / Собакарь О. В. та ін. Дніпро : ДДУВС, 2017. 164 с.
7. Національні матеріально-правові норми спадкового права держав системи загального права URL: <http://mego.info/%> (дата звернення: 29.03.2020).

До питання про стан боротьби оперативних підрозділів України у протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків¹

Ростун В.М., студент магістратури

Науковий керівник:

Узунова О.В., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Кримінальний кодекс (далі – КК) України у Розділі XIII Особливої частини передбачає відповідальність за дві категорії суспільно небезпечних діянь – злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення. Відповідно, під іншими злочинами проти здоров'я населення слід розуміти передбачені Розділом XIII Особливої частини КК України суспільно небезпечні умисні або необережні діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, від дії отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, від впливу радіоактивно забрудненої продукції, а також від поширення епідемій. В даній роботі, нас не цікавить ця категорія.

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів – це діяння, які створюють загрозу заподіяння шкоди або заподіюють фактичну шкоду здоров'ю невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів.

При цьому протягом останніх років спостерігається поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Ці злочини набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей.

Одним із найнебезпечніших наслідків вживання наркотичних засобів стала наркозлочинність, тобто злочинність, що стимулюється наркотиками. Наркозлочинність виявляється у вчиненні багатьох видів злочинів. Кримінальна відповідальність за ці злочини відповідає міжнародним договорам України, які передбачають обов'язки держав переслідувати осіб, винних в незаконному обігу предметів, що становлять підвищену небезпеку для здоров'я населення, в першу чергу наркотичних засобів [1].

¹ "наркотики" вжито у широкому розумінні (не юридично); й маються на увазі і наркотичні засоби, і психотропні речовини, і їх аналоги.

Як показує досвід правоохоронних органів світу, ефективні методи боротьби з розповсюдженням наркоманії та наркобізнесом можливі за умови консолідації зусиль всіх країн та формування теоретико-методологічної бази діяльності їх правоохоронних органів. З цієї метою Україна приєдналась до багатьох міжнародних правових актів та на їх підставі прийняла важливі закони і програми, які враховують національні особливості розвитку. Це свідчить про значну увагу нашої держави до питання протидії наркозлочинності. Серед яких, зокрема, Єдина конвенція про наркотичні засоби (з відповідними доповненнями) від 30 березня 1961 року, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин від 20 грудня 1988 року та Конвенція про психотропні речовини від 21 лютого 1971 року. На сьогодні підписано 13 різних міжнародних конвенцій і протоколів, що регулюють виробництво, обіг і споживання наркотиків [2].

Проте аналіз криміногенної ситуації свідчить, що наркотизація суспільства проходить дуже швидкими темпами. На цій хвилі посилюється корупція. Вона проникає в усі формальні та неформальні структури. Тому боротьба з наркоманією є прямим обов'язком держави в особі правоохоронних органів, особливо це стосується контрабанди наркотиків, викриття системних зв'язків наркобізнесу з владними структурами, припинення корупційних схем, пов'язаних з наркозлочинністю [3].

На сьогоднішній день, якщо говорити про ситуацію, то наша держава посідає перше місце в Європі та Центральній Азії за темпами поширення ВІЛ-інфекції, входить до переліку країн із загрозливим рівнем немедичного споживання наркотиків. Лише 2 % наркоманів виліковуються, решта помирає. У середньому за добу в країні помирає 329 наркозалежних, а за рік це число сягає 120 тис. осіб. Що ж стосується кількості засуджених за злочини, передбачені ст.ст. 305-320 КК України, то найбільше засуджено за ст. 309 КК України. Так, зокрема, у 2017 р. за ч. 1 засуджено 6686 осіб, за ч. 2 – 2165, за ч. 3 – 146. Це свідчить, що основний показник ефективності роботи працівників правоохоронних органів по боротьбі з наркобізнесом направлений на боротьбу з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України). Якщо ж оцінювати взагалі ефективність роботи правоохоронних органів по боротьбі з наркобізнесом у 2017 році, то за збут наркотиків засуджено 562 особи, що становить 5 % від загальної кількості засуджених за всі наркозлочини за ст.ст. 305-320 КК України. Як відзначають деякі дослідники протидії наркозлочинності, аналіз правозастосовної практики показує, що засуджені судом до позбавлення волі особи, у тому числі й ті, які вперше вчинили злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, як правило, на шлях виправлення не стають, від наркозалежності не позбавляються, крім того, пройшовши відповідну «школу» та отримавши «досвід», втягуються через набуті в місцях позбавлення волі зв'язки у злочинну діяльність ще більшого масштабу, а ті, хто вперше засуджені за зберігання наркотиків без мети збуту, – у їх виробництво, виготовлення, збут та розповсюдження [4].

Таким чином збільшення кількості засуджених в установах виконання покарань та аналізу судової статистики показує, що така система не те що є неефективною, тобто не виправляє засуджених та не зменшує кількість рівня наркоманії та наркозлочинності, натомість вона є місцем підвищеного ризику набуття засудженими небезпечних інфекційних хвороб.

Окремо слід відзначити роботу Департаменту протидії наркозлочинності Національної поліції України, який орієнтується на положення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2013 року № 735-р, де наведено що «поширення наркоманії та наркозлочинності в Україні за останні десять років стало однією з найгостріших суспільних проблем, нерозв'язання якої призводить до заподіяння шкоди здоров'ю людини, негативного впливу на соціальну сферу, а також є загрозою національній безпеці держави. Ситуація, що склалася сьогодні у сфері обігу наркотиків, спричинена загальним високим рівнем вживання їх особами не за медичним призначенням, що становить 33 особи на 10 тис. населення (у 2003 році – 21 особа); активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням транзитного переміщення наркотиків територією України. За даними соціологічних досліджень, 35 % першокурсників професійно-технічних училищ та 25 % студентів вищих навчальних закладів мають досвід вживання наркотиків» [5].

Також злочинність можна визначити ще одним показником, динамікою, тобто відображення руху злочинності у часі. Цей показник відображає рух злочинності у часі. Досягається це шляхом встановлення рівня і структури злочинності теперішнього часу до її рівнів і структури за попередні періоди. Аналіз динаміки злочинності дає змогу встановити тенденції розвитку злочинних проявів у суспільстві. Структура злочинності розкриває її склад, поширеність, співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору (території) та часу за певних визначених ознак злочинних діянь та осіб, що їх вчиняють. Показники структури дають кількісно-якісну характеристику суспільної небезпечності злочинності, її особливостей, істотних для організації її профілактики [6].

Що ж стосується такого показника, як географія, то А. Бабенко вказує, що за його розрахунками, територія України характеризується нерівномірним розподілом наркозлочинності. Найвища концентрація злочинності спостерігається у східних та південних регіонах України. Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Харківська, Полтавська, Миколаївська, Херсонська, Одеська, АР Крим, м. Київ та м. Севастополь входять у негативну криміногенну зону. Вони характеризуються високими та дуже високими коефіцієнтами наркозлочинності – у середньому від 120 до 200 злочинів на 100 тис. населення. Західні регіони – Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька та Вінницька області, навпаки, входять у позитивну криміногенну зону і характеризуються низькими та помірними показниками кримінальної враженості – у середньому від 30 до 90 злочинів на 100 тис. населення. Для групи регіонів, яку складають частини областей північної та центральної України (Житомирської, Київської, Чернігівської, Черкаської та Кіровоградської), є характерним перехідний (середній) тип кримінальної враженості. Проведені А. Бабенко дані охоплювали період з 2001 по 2011 рр. [6]. Якщо виокремлювати злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків, то переважають такі злочини: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України) – 55,3 %; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України) – 28,9 % (з них збут – більше 95,8 %); організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 317 КК України) – близько 3,6 % (з них виробництво та виготовлення – понад 27,6 %); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 306 КК України) – близько 2 %; схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України) – 1,2 % (з них неповнолітніх – 24,5 %); викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України) – 0,4 %; викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням (ст. 313 КК України) – менше 0,4 %; інші злочини – 10,0 % [7].

Таким чином, наркобізнес є злочином організованої злочинної діяльності характеризується високим рівнем латентності, значною суспільною безпекою та є соціальним показником деструктивності суспільства. Також сучасний наркобізнес має швидке поширення та з легкістю проникає в усі структури організації нашої країни, що посилює корупцію в ланках влади.

В Україні здійснюються різноманітні заходи протидії наркобізнесу, його розвитку та існуванню, деякі з заходів потребують модернізації з прийняття до уваги сьогодишньої ситуації. Одним з ефективних методів боротьби з наркобізнесом є концентрація та об'єднання зусиль всіх країн та формування теоретико-методологічної бази діяльності їх правоохоронних органів. Адже, нажаль, наркобізнес проявляє стійкість через організованість та прибутковість такої діяльності.

Література

1. Ярошенко О. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів – загроза здоров'ю населення. URL: <http://baranivkarda.gov.ua/index.php/informatsii/2774-zlochyny-u-sferi-obihu-narkotychnykh-zasobiv-zahroza-zdorov-iu-naselennia> (дата звернення: 01.04.2020)

2. Шевчук О. Конвенційні джерела у системі законодавства України з контролю за наркотиками: становлення та розвиток. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 4. С. 61-64. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9983/1/SHevchuk_61-64.pdf
3. Шинкаренко І.Р. Проблеми наукового забезпечення державної політики у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 190-198.
4. Гуманізація державної політики щодо людей, які вживають наркотики: Результати дослідження кримінологічних та морально-етичних аспектів боротьби з незаконним обігом наркотиків в Україні та її наслідків. URL: <http://www.irf.ua/content/files/drugpolicy.pdf>.
5. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2013 року №735-р. Дата оновлення: 28.08.2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-%D1%80> (дата звернення 30.03.2020)
6. Політова А.С. Сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С. 136-145. DOI:10.32366/2523-4269-2018-64-3-136-145
7. Кириченко О.В., Міщанинець О.М. Кримінологічна характеристика незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, що вчинюється організованими групами та злочинними організаціями. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 295-303.

Адвокатська таємниця: особливості нормативно-правового регулювання в Україні та зарубіжних країнах

Руденко С.К., студентка

Науковий керівник:

Пирожкова Ю.В., д.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Стаття 59 Конституції України гарантує невід'ємне право кожного на професійну правничу допомогу [1]. В наш час реалізація цього конституційного права грає вкрай важливу роль у забезпеченні захисту прав і свобод людини і громадянина.

Наразі досить актуальним є питання адвокатської таємниці, її меж, проблематика її розголошення та збереження, позаяк принцип адвокатської таємниці є одним із основних загальних стандартів адвокатської діяльності.

Періодично дослідженню питання та змісту адвокатської таємниці присвячували праці такі вчені-правники: М.М. Михеєнко, О.Д. Святоцький, В.О. Святоцька, Т.В. Варфоломеева, С.М. Логінова, Ю.С. Пилипенко, М.А. Погорецький, О.Г. Яновська, О.П. Кучинська, А.М. Пшуков, М.О. Подольний, М.М. Погорецький.

Зміст поняття «адвокатська таємниця» сформульовано чинним законодавством України у Законі від 05.07.2012 № 5076-VI «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» (далі – Закон). Стаття 22 Закону наголошує: «Адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності» [2].

Законодавче закріплення також міститься у «Правилах адвокатської етики» (далі – Правила), затверджених Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р.. Стаття 10 Правил підкреслює, що: «збереження конфіденційності будь-якої інформації, яка визначена

як предмет адвокатської таємниці Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», або становить персональні дані про фізичну особу, які охороняються законодавством з питань захисту персональних даних, є правом адвоката у відносинах з усіма суб'єктами права, які можуть вимагати розголошення такої інформації, та обов'язком щодо клієнта і тих осіб, кого ця інформація стосується» [3]. Проте, у науковій літературі не існує однозначної думки щодо визначення поняття адвокатської таємниці.

Так, наприклад, Ю.С. Пилипенко вважає, що адвокатська таємниця – це становище заборони доступу до інформації, що становить її суть [4]. В свою чергу, М.Ю. Барщевський наголошує, що сам факт звернення до адвоката – це вже професійна таємниця [5]. Отже, можна дійти до висновку, що хоча і в дечому думки науковців збігаються, однак існує безліч підходів до характеристики поняття адвокатської таємниці.

Водночас досить цікавими є дискусії з приводу можливості розголошення адвокатської таємниці. Проблема збереження адвокатської таємниці не нова, але, як і раніше, актуальна. Стаття 22 пункт 6 Закону зазначає: «Подання адвокатом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення", інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, не є порушенням адвокатської таємниці» [2]. Із змісту цього пункту стає зрозумілим, що законодавство передбачає обставини, за яких адвокат може звернутися до органів виконавчої влади та передати інформацію про готування до вчинення злочину, адже при таких обставинах розкриття інформації не буде вважатися порушенням адвокатської таємниці. Однак, не всі вчені розділяють цю точку зору, вважаючи, що адвокат в жодному разі не повинен розголошувати інформацію про клієнта, що стала йому відомою, адже це суперечить праву на професійну таємницю.

Так, наприклад, А.Г. Кучерена наголошує, що адвокат ставить інтереси іншої особи або суспільства вище інтересів свого клієнта, виказуючи інформацію про злочин, а тому точка зору, яка допускає подібне розголошення, не є безспірною. З іншого боку на думку М.О. Подольного, і я повністю підтримую це твердження, обов'язково повинні «обумовлюватися випадки і ситуації, в яких адвокат повинен доводити інформацію, яка стала йому відомою до відома органів, які проводять розслідування і оперативно-розшукову діяльність» [6].

Про можливість розголошення адвокатської таємниці також говориться у Директиві 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму. Директива передбачає обов'язок адвоката повідомляти про будь-яку інформацію, що стосується підозрілих фінансових операцій [7]. У цьому ж дусі подібні винятки розголошення адвокатської таємниці передбачає законодавство Швеції, Нідерландів, Канади тощо. Так само представники Великої Британії запропонували скасувати інститут професійної таємниці щодо випадків відмивання грошей і зобов'язати адвокатів давати свідчення про такі факти [8].

Отже, зазначене дозволяє зробити висновок, що, по-перше, у правову суспільстві немає однозначної думки стосовно визначення поняття адвокатської таємниці, існує чимало різних поглядів щодо визначення суті і змісту цього поняття. Однак, на мою думку, можна стверджувати, що об'єктом адвокатської таємниці є сам факт звернення клієнта до адвоката, а отже вся інформація, що стала відома адвокату стосовно свого клієнта.

Вважаю цілком доцільним зазначене у пункті 6 статті 22 Закону щодо можливості розголошення адвокатської таємниці, адже адвокат, як і будь-який громадянин своєї країни, зобов'язаний доповісти про можливість скоєння злочину. Проте, необхідно чітко окреслити

механізм передачі інформації органам виконавчої влади та межі інформації, яку адвокат може оголошувати.

Література

1. Конституція України: чинне законодавство, редакція від 01.01.2020.: офіц. текст. Київ. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
3. Правила адвокатської етики: затв. Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 09.06.2017 р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/en/n0001891-17/conv>
4. Пилипенко Ю.С. Адвокатська таємниця: теорія і практика реалізації : автореф. дис. ... д-ра юр. наук : 12.00.11. М., 2009. 56 с.
5. Барщевський М.Ю. Адвокатська етика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. М: Профобразование, 2000. 312 с.
6. Волошина Л. Розголошення адвокатської таємниці як підстава юридичної відповідальності адвоката : стаття. Львів : Підприємництво, господарство і право, 2016. 5 с.
7. Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму : Директива від 26.10.2005.
8. Вільчик Т.Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу : порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України : дис. ... док. юр. наук : 12.00.10. Харків, 2016. 490 с.

Діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти у сфері акредитації освітніх програм як одна з форм успішного гарантування реалізації права особи на вищу юридичну освіту

Свіденко А.О., студентка

Науковий керівник:

Єрмоленко Д.О., д.ю.н., професор

Запорізький національний університет

Глобалізація, розвиток нових технологій, формування інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку зумовлюють постійний суспільний розвиток та забезпечення пріоритетності розвитку освіти і науки шляхом розв'язання тих проблем, які виникають у освітній сфері.

Процедура запровадження освітньої політики є ускладненою внаслідок високої і достатньо тривалої латентності відображення її результатів. Реально оцінити ефективність системи вищої юридичної освіти можливо тільки за результатами вкладу в суспільний розвиток покоління, яке здобуде юридичну освіту та вступить у професійне життя.

Саме тому надзвичайно важливим є формування дієвих адміністративно-правових засад належної організації юридичного освітнього процесу у закладах вищої освіти, а, відповідно, і створення державних органів, діяльність яких була би спрямована на розвиток, відтворення і збереження національного інтелектуального потенціалу. Власне, з цією метою і було створено Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

В юридичній доктрині не існує єдиного розуміння поняття «гарантії». Переважна більшість сучасних вчених-юристів визначає гарантії прав людини як систему умов, засобів, заходів і способів, які забезпечують реалізацію того чи іншого права людини і громадянина (М. Баглай, В. Головченко, О. Зайчук, Л. Наливайко, О. Скаун, В. Федоренко, Н. Шукліна тощо) [1, с. 64]. На думку А. Нікітіна, Б. Топоріна, під гарантіями слід розуміти «обов'язки громадян, держави і суспільства» [2, с. 152]. Цікавою є точка зору Ф. Рудинського, який

вважає, що гарантіями прав людини є «будь-які умови, які мали б можливість забезпечувати їх фактичну реалізацію, надійну охорону та захист» [3, с. 41].

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – Національне агентство) є незалежним постійно діючим колегіальним органом, створення якого передбачено Законом України «Про вищу освіту» 2014 року. Відповідно до Стратегії Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р., місія Національного агентства – стати каталізатором позитивних змін у вищій освіті та формування культури її якості.

Цей же нормативний документ передбачає стратегічні цілі Національного агентства за трьома головними напрямками: якість освітніх послуг, визнання якості наукових результатів, забезпечення системного впливу діяльності Національного агентства [4].

Національне агентство наділене достатньою кількістю повноважень серед яких: формулювання вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розробка положення про акредитацію освітніх програм; провадження ліцензійної експертизи, готування експертного висновку щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності; формування пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти; формування єдиної бази даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій на кожному рівні вищої освіти тощо.

Одним з найважливіших напрямків роботи Національного агентства у сфері забезпечення якості освітніх послуг є аналіз якості освітньої діяльності закладів вищої освіти через процедуру акредитації, до якої обов'язково долучаються експерти, галузева експертна рада, та заклад вищої освіти, який бажає акредитувати ту чи іншу освітню програму.

На галузеві експертні ради покладається роль «координаційних» центрів, які мають надавати Національному агентству експертні поради щодо відповідної галузі (кількість галузевих експертних рад – 29, відповідно до кількості галузей знань). Надзвичайно важливим елементом акредитації освітніх програм є оцінювання діяльності закладу вищої освіти незалежною виїзною експертною групою, яка складається з трьох осіб: двох викладачів, у яких є досвід освітньої діяльності за відповідною спеціальністю, та представника здобувачів вищої освіти за акредитованою спеціальністю.

Протягом листопада-грудня 2019 р. Національним агентством було розглянуто акредитаційні справи зі 165 освітніх програм з такими результатами: 103 програми отримали акредитацію на 5 років, 2 з них – з визначенням «зразкова»; 39 освітніх програм отримали «умовну» акредитацію терміном на один рік, одну програму не акредитовано; три освітні програми було направлено на повторну експертизу; 19 акредитаційних справ повернуто в галузеві експертні ради для уточнення.

На даний момент в реєстрі акредитаційних справ знаходиться 24 поданих на розгляд справи за спеціальністю 081 «Право» та 1 справа за спеціальністю 293 «Міжнародне право», що свідчить про бажання закладів вищої освіти здійснити репутаційний вклад у свою освітню діяльність, прагнення до вдосконалення, плідної співпраці з Національним агентством тощо.

Слід відзначити порівняно невелику кількість експертів за спеціальністю 081 «Право» – 76 науково-педагогічних працівників, 50 здобувачів. За спеціальністю 293 «Міжнародне право» кількість експертів ще менша (всього 13 науково-педагогічних працівників та 2 здобувачі) [5].

Разом із тим, акредитаційна процедура потребує деяких функціональних змін у частині впливу Національного агентства на завершальному етапі (на даний час рішення Національного агентства не може відрізнятися від пропозиції галузевої експертної ради). Важливо зазначити, що подібні зміни у жодному випадку не можуть стосуватися нівелювання роботи галузевої експертної ради, навпаки, процес зміни оцінки на будь-якому етапі має бути чітко обґрунтований та аргументований.

Окрім того, доцільним є прийняття окремого нормативно-правового акту, який би закріплював особливі вимоги до закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку здобувачів за спеціальностями 081 «Право», 293 «Міжнародне право», у зв'язку з підвищеною увагою держави до «регульованих» спеціальностей.

Таким чином, діяльність Національного агентства, а особливо, його повноваження щодо акредитації освітніх програм за спеціальностями 081 «Право», 293 «Міжнародне право», можна розглядати як одну з форм успішного гарантування реалізації права особи на вищу юридичну освіту, виходячи з високої сервісної місії цього державного органу, його повноважень, компетенцій, здійснених заходів та запланованих стратегічних цілей.

Література

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те видання. Київ : Алерта, 2017. 528 с.
2. Государство и демократия в период построения развитого социализма / под ред. Б. Н. Топорнина. Москва : Наука, 1974. 295 с.
3. Рудинский Ф. М. Гарантии конституционной свободы совести и атеистическое воспитание. *Советское государство и право*. 1983. № 7. С. 40-47.
4. Стратегія Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти до 2022 р. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти* : офіційний вебсайт. URL: <https://naqa.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2020).
5. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2019 р. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти* : офіційний вебсайт. URL: <https://naqa.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2020).

Підстави припинення договору на право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис)

Сідніхін В.С., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Сучасна Україна, як суверенна та незалежна держава, є учасником міжнародних торговельних правових відносин. Маючи такий особливий статус, вона зобов'язана крім забезпечення високого соціального рівня життя українців, ще й підвищувати рівень розвитку економіки, для того, щоб мати змогу у майбутньому вести конкуренцію на міжнародних ринках з економічно стабільно сильними розвиненими державами. Для таких цілей, повинні використовуватися ті ресурси, за допомогою яких є можливість виготовляти конкурентоспроможний товар. Перш за все, таким ресурсом для України є земля, зважаючи, що загальна площа земель сільськогосподарського призначення складає 70,8 усієї території України (42726,4 тис. гектарів) [1].

Після проголошення незалежності та з початком земельної реформи, земельні ділянки почали розглядати в якості об'єктів цивільного обігу, але землі сільськогосподарського призначення, що відносяться до особливої категорії земель, знаходяться під державною «опікою», що обмежує ці об'єкти у загальному цивільному обігу. Такі обмеження закріплені у п.15 Перехідних положень Земельного кодексу України (далі – ЗКУ України), відповідно з яким до 01.01.2020 р. не допускається купівля-продаж земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, крім викупу (викупу) їх для суспільних потреб та купівля-продаж, або іншим способом відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених в натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв) [2].

Законодавством України передбачені і інші можливості щодо використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Однією з альтернатив для правочинів, які пов'язані з переданням права власності на земельну ділянку, є договір емфітевзису.

Судова практика доводить, що даний договір часто використовується учасниками цивільного обігу, але, у зв'язку з недосконалістю бази нормативно-правового регулювання, яка складається зі ст. 102-1 ЗК України та ст.ст. 407-412 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), виникають суперечки, що стосуються у тому числі питань припинення договору емфітевзису. Варто зазначити, що станом на кінець лютого 2020 року, згідно з даними Єдиного реєстру судових рішень, кількість справ щодо цього питання, складає близько 7300 [3].

В даний час, до договору емфітевзису привернуто увагу науковців, серед яких можна виділити: П.Ф. Кулинич, А.М. Мірошніченко, І.В. Спасибо-Фатєєву, В.К. Гуревського, О.В. Глотову, В.В. Гутьєву, І.І. Каракаша та ін. При цьому, переважна частина робіт охоплює історичний аспект становлення інституту емфітевзису, а питанням, пов'язаних з визначенням правових підстав припинення зазначеного договору, достатньої уваги не приділено, що й визнає актуальність теми статті.

Метою статті є деталізація підстав припинення договору на право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб та її змісту. У разі встановлення прогалин законодавчого врегулювання правовідносин, які стосуються цього приводу, будуть запропоновані можливі шляхи їх вирішення.

ЦК України є фундаментальним законом, що впорядковує питання, які пов'язані з обігом різного роду об'єктів, зокрема земельних ділянок. Згідно ч.1 ст.102-1 ЗК України [2] та ст.407 ЦК України, право емфітевзису набувається в тому числі на підставі укладеного договору [4]. Стаття 412 ЦК України регулює питання, пов'язані з підставами припинення емфітевзису, якими є: поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача; спливу строку, на який було надано право користування; викуп земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю; а також право емфітевзису може бути припинене за рішенням суду в інших випадках, встановлених законом.

Норма цієї статті є бланкетною та відправляє до ЗК України, який має статус спеціального нормативно-правового акту, що є основним джерелом земельного права та регулює земельні правовідносини. Згідно зі змістом ч.7 ст.102-1 ЗК України, що передбачає, як підстави припинення права емфітевзису, так і для забудови (суперфіцію), право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб припиняється у таких випадках: поєднання в одній особі власника земельної ділянки та землекористувача; спливу строку, на який було надано право користування; відчуження земельної ділянки приватної власності для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності; прийняття уповноваженим органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування рішення про використання земельної ділянки державної чи комунальної власності для суспільних потреб; припинення дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства (щодо договорів емфітевзису, укладених у рамках такого партнерства).

У цілому, підстави, зазначені у ЦК України, щодо припинення договору емфітевзису тотожні тим, що встановлені ЗК України. Але все ж положення даної статті потребують конкретизації підстав припинення договору емфітевзису.

Відповідно до ст.412 ЦК України, одна із підстав припинення договору емфітевзису, як вже зазначалося, передбачає припинення договору за рішенням суду у випадках, встановлених законом. Проте, втілення цього положення можливе через закріплення підстав для розірвання договору як засобу його припинення. Сутність норми, яка визначена в чинному законодавстві, не в повному обсязі відповідає його загальним нормам та волі сторін. Так, згідно ч.1 ст.651 ЦК України, розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не передбачене договором чи законом, а ч.2 зазначає, що договір може

бути розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Надати змогу сторонам договору емфітевзису самим визначати його долю без обов'язкового звернення до суду є більш юридично правильним, тому що договір це, перш за все, юридичний факт, який, не тільки виникає, але ще й існує виключно на основі реалізації суб'єктами, їх правоздатності та волі. З огляду на це, сторони договору повинні самі вирішувати можливість його припинення, шляхом перемовин, а вже потім – здійснювати своє право на захист у судовому порядку.

Що до підстав для розірвання договору, то ними є порушення обов'язків сторін. Засадничі обов'язки за таким договором закріплені у статтях 409-411 ЦК України. Наприклад, якщо землекористувач не вносить оплату за використання протягом строку, встановленого договором, не ефективно використовує земельну ділянку відповідно до її цільового призначення, не утримується від дій, які можуть призвести до погіршення екологічної ситуації та не виконує інші обов'язки, передбачені умовами договору, то власник має право на розірвання договору.

Своєю чергою, якщо землевласник не дотримується своїх обов'язків, які передбачені договором, створює перешкоди користувачеві у використанні земельної ділянки, то землекористувач має право на розірвання договору [4].

Проаналізуємо докладніше й інші підстави припинення договору емфітевзису.

Першою підставою є загибель предмету емфітевзису – земельної ділянки. Відносно такої підстави, В.В. Гутьєва висловлює думку про те, що земельну ділянку слід вважати загиблою унаслідок її забруднення токсичними, радіоактивними речовинами, або у зв'язку з природними обставинами, що не залежать від волі людини [5]. Вбачаємо, що запропонована думка має право на існування. Так, за інформацією Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, через відсутність фінансування на здійснення руслорегулюючих та берегоукріплювальних заходів на прикордонних ділянках річки Західний Буг спостерігаються процеси берегової ерозії, що може призвести до відчуження 5 тис. га земель, так як кордон між Україною та Республікою Польща проходить посередині плеса річки [6].

Треба зазначити, загибель земельної ділянки може трапитись і в юридичному сенсі – вона втрачає свої ідентифікуючі ознаки (у разі її розподілу чи об'єднані) або визнання недійсними документів, які посвідчують право власності на неї.

Другою підставою є відмова від договору емфітевзису. Частина 2 ст.408 ЦК України, що регулює питання строку договору емфітевзису, закріплює: якщо договір про надання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб укладено на невизначений строк, кожна із сторін може відмовитися від договору, попередньо попередивши про це другу сторону не менш як за один рік. Тому, в ст.102-1 ЗК України має бути додатково зафіксована приведена підстава.

Але, як зазначала В.В. Гутьєва, таким правом може бути наділено лише землекористувача, а не власника [5]. На її думку, зазначене є одним із засобів захисту прав користувача. З тим, що це є способом захисту прав землекористувача, можна погодитись, але при визначенні положень повинні враховуватись інтереси всіх сторін договору, а не тільки користувача.

Ще однією підставою припинення договору є зміна власника земельної ділянки, яка є предметом договору емфітевзису. З огляду на те, що на даний час вагома частина науковців вважає, що речові права на землю містять властивості як речевого, так і зобов'язального права. Так, відповідно до положень ст.32 Закону України «Про оренду землі», перехід права власності на орендовану земельну ділянку до іншої особи, а також реорганізація юридичної особи-орендаря, не є підставою для зміни умов, або розірвання договору, якщо інше не передбачено договором оренди землі [8]. Зважаючи на це, зміна землевласника може вважатись однією з підстав для припинення договору емфітевзису, але яка не є абсолютною,

тому сторони мають можливість самостійно вирішувати, чи може така підстава бути підставою припинення договору.

Припинятися договір емфітевзису може також у разі ліквідації юридичної особи або смерті фізичної особи – сторони договору. Дані юридичні факти зазначені, як підстави припинення договору ст.ст.608, 609 ЦК України. Треба зазначити, що, згідно ч.2 ст.102-1 ЗК України, право використання земельних ділянок для сільськогосподарських потреб може передаватися в порядку спадкування [2]. Інакше кажучи, за наявності правонаступників (щодо юридичних осіб), чи спадкоємців, то договір емфітевзису може бути продовжений.

У якості ще однієї підстави припинення речових прав на землю, то В.О. Кутателадзе пропонує визнання договору недійсним з підстав, зазначених у цивільному та земельному законодавстві [9, с. 11]. Поміж інших підстав припинення договору емфітевзису, виділяється здійснення реквізиції державною владою через відповідні органи. Відповідно до ст. 353 ЦК України, у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності, майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція). В умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості [4].

Заключним юридичним фактом, який можна вважати підставою для припинення договору емфітевзису є набуття права власності на земельну ділянку, особою, якій вона не може належати на праві власності. Цією особою, згідно з положеннями ч.ч.2-4 ст.82 ЗК України, є – іноземні юридичні особи (чи спільні підприємства) або іноземці (особи без громадянства).

Підсумовуючи, вбачається, що наведені підстави припинення договору емфітевзису мають бути закріплені у земельному законодавстві. Вони направлені на забезпечення стійкості відносин договору емфітевзису, захист прав землекористувача та власника. Тому, пропонується до ч. 7 ст. 102-1 ЗК України додати такі положення: «Право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис) та право користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіції) припиняються в разі:

- 1) зміни власника земельної ділянки, якщо інше не встановлено договором;
- 2) смерті фізичної особи, ліквідації юридичної особи – власника, смерті фізичної особи, ліквідації юридичної особи – користувача, у разі відсутності відповідно спадкоємців чи правонаступників;
- 3) загибелі предмета емфітевзису, суперфіцію;
- 4) набуття права власності на земельну ділянку особою, якій вона не може належати на праві власності, реквізиція земельної ділянки, предмета емфітевзису, суперфіцію;
- 5) розірвання договору земельної ділянки за згодою сторін, або у судовому порядку на вимогу однієї зі сторін;
- 6) відмови користувача чи власника від договору, укладеного на невизначений строк, за умови попереднього повідомлення іншої сторони не менш як за один рік;
- 7) визнання договору недійсним з підстав, передбачених ЦК України».

Література

1. Земельний фонд України станом на 1 січня 2016 року та динаміка його змін у порівнянні з даними на 1 січня 2015 року *Держгеокадастр* : веб-сайт. URL: <https://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-stanom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-yoho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku/> (дата звернення: 27.03.2020).
2. Земельний кодекс України : Кодекс України; Закон від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 27.03.2020).
3. Єдиний державний реєстр судових рішень України. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 27.03.2020).
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.03.2020).

5. Гутьєва В. В Емфітевзис у римському праві та його рецепція у праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів : Б.в., 2003. 19 с.
6. Україна може втратити на користь Польщі майже 5 тисяч гектарів земель *Земельний вісник України* : веб-сайт. URL: <http://zemvisnuk.com.ua/page/arkh-v-zemelnykh-novin-2018-roku> (дата звернення: 28.03.2020).
7. Яценко Д. М. Право користування чужою земельною ділянкою для забудови: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2010. 16 с.
8. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14> (дата звернення: 28.03.2020).
9. Кутателадзе В. О. Право користування чужою земельною ділянкою для забудови за цивільним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.03 / В.О. Кутателадзе. Київ : Б.в., 2011. 19 с.

Поняття та проблематика адміністративних процедур

Солтис Х.П., студентка

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

Адміністративну процедуру неможливо розглядати без визначення змісту таких базових загальних понять як «адміністративне право» та «адміністративний процес», оскільки саме цими галузями права врегульовано даний інститут. Адміністративне право – це галузь права, яка регулює суспільні відносини, які виникають у сфері функціонування виконавчої влади. Адміністративний процес розглядається у двох аспектах: вузькому розумінні – це порядок діяльності судових установ по розгляду справ про адміністративні правопорушення та органів адміністративної юрисдикції, регламентований законом, а у широкому розумінні – це порядок діяльності органів виконавчої влади з реалізації покладених на них функцій, який регламентується законом¹.

Ці два явища виникли раніше, ніж адміністративна процедура. Право адміністративної процедури почало розвиватися на основі принципів, як розроблялися судами². Хоча серед науковців існує думка, про це зокрема зазначає Тарасова В. А., що витоком адміністративного процесу є саме процедура³.

Систематизації законодавства про адміністративну процедуру є характерною ознакою для більшості країн Європи (ФРН, Австрія, Іспанія Данія, Польща, Франції), США, Японії, Грузії, Казахстану та ін.). Кодифіковані акти вмістили найбільш загальні норми щодо регулювання всіх можливих видів адміністративних процедур⁴.

Однією з ідей з Концепції адміністративної реформи в Україні є положення про розробку єдиного кодифікованого акта – Закону України «Про адміністративну процедуру». Проект даного закону від 28.12.2018 року був внесений до порядку денного 9 сесії VIII скликання Верховної Ради України у редакції 2679-VIII від 07.02.2019. Але згодом його було відкликано.

¹ Юридична енциклопедія [у 6 т.] ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 1998–2004. URL: <http://leksika.com.ua/11320904/legal>

² Адміністративно процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимошук. К.: Факт, 2003. С. 13.

³ Тарасова В. А. Процедурная форма деятельности органов социального обеспечения. *Советское государство и право*. 1973. №11. С. 112-113.

⁴ Адміністративно процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимошук. К.: Факт, 2003. С. 14.

У тексті законопроекту наведено наступне тлумачення адміністративної процедури: це визначений законодавством порядок здійснення адміністративного провадження¹. Тобто саме таке розуміння цього поняття бажає закріпити український законодавець у національному законодавстві.

Лексично «процедура» тлумачиться як: 1) порядок здійснення, виконання або оформлення будь-чого, який може бути як встановлений офіційно, так і узвичаєний; 2) загалом порядок, обряд або певна тривала у часі і послідовна дія; 3) упорядкована послідовність вчинення визначених дій з метою досягнення певного результату; 4) встановлений офіційно або прийнятий звичаєм порядок, визначена послідовність дій для здійснення чи оформлення яких-небудь справ².

Узагальнюючи вищенаведені поняття, Н. В. Галіцина визначила риси, які для них є спільними, а саме: по-перше, це декілька послідовних дій; по-друге, спрямованість даних дій на досягнення визначеного результату³.

Виходячи з цього, закономірно, що при реалізації процедури складаються певні суспільні відносини, які за своєю природою є правовими, тому що така послідовність дій врегульована конкретними нормами права й спрямована на настання визначених наслідків, які є правовим результатом такої діяльності.

Оскільки така послідовність дій, спрямована на досягнення результату, здійснюється у сфері адміністративного права, то для цілісного розуміння такої категорії як «адміністративна процедура» необхідно поєднати ці два поняття. Тобто, адміністративна процедура – це порядок вчинення дій з метою одержання конкретного результату, що здійснюється у сфері публічного адміністрування або надання послуг.

Отже, адміністративна процедура співвідноситься з адміністративним процесом як частина і ціле. Тобто, процес – це саме порядок здійснення правової діяльності із реалізації та застосування норм права, а процедура – це порядок вчинення юридично значимих дій, що характеризується конкретною метою, і які у своїй сукупності утворюють процес. Хоч такий підхід до розуміння даних понять є найбільш прийнятним, проте в науці також побутує цікава позиція, що слід виділяти інститут адміністративної процедури в окремий інститут адміністративного права, а не процесу, але ми погоджуємося із позицією наведеною вище.

До характерних ознак адміністративної процедури можна віднести: спрямованість дій, які є основою адміністративної процедури, на застосування норм матеріального адміністративного права; урегульованість процедури адміністративно-процесуальними нормами; послідовність вчинення дій, які слідує одна за одною, відповідно можна говорити про стадії або етапи адміністративної процедури; суб'єктів відносин, які виникають при здійсненні процедури, до яких відносять органи публічної адміністрації, їхні посадові та службові особи, фізичні та юридичні особи; мету адміністративної процедури: забезпечити та сприяти реалізації прав та законних інтересів осіб; результат послідовного здійснення дій втілюється в індивідуальному адміністративному акті.

Тепер можемо дати чітке й зрозуміле визначення адміністративної процедури – це врегульований нормами адміністративного та адміністративно-процесуального права порядок послідовного вчинення конкретних дій, здійснених для вирішення індивідуальної справи, метою якого є забезпечення та сприяння реалізації прав та законних інтересів осіб, з результатом у вигляді прийнятого адміністративного акту⁴.

¹ Проект Закону України «Про адміністративну процедуру» від 28.12.2018 №9456. База даних: «Верховна Рада України офіційний веб-портал». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307

² Юрійчук І. Правове поняття адміністративних процедур. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №5. С. 151-152.

³ Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. №4. С. 166.

⁴ Мотрук Т. В. Поняття та ознаки адміністративної процедури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №6. С. 193.

У більшості держав-членів ЄС, що вже зазначалося вище, вже є законодавчі акти, що регулюють адміністративну процедуру, більше того на рівні ЄС як організації також прийнятий та функціонує подібний нормативний акт. Гарантуючи право на належне управління та забезпечення відкритого, ефективного й незалежного сервісу ЄС, 15 січня 2013 року Європейський Парламент прийняв резолюцію, що регламентує єдину адміністративну процедуру, яка повинна застосовуватись всіма установами та органами ЄС у відносинах з громадськістю. Запропонований регламент повинен кодифікувати основні принципи належного управління та регулювати процедуру, якої зобов'язана дотримуватися адміністрація Союзу під час розгляду окремих справ, стороною яких є фізична чи юридична особа. Він також повинен встановити процедуру, яка застосовується, коли немає конкретного закону. Тому не дивно, що однією з умов вступу України до ЄС є прийняття адміністративно-процедурного акту.

Виникає дуже багато питань, чому ж все-таки на сьогоднішній день Україна ще не зробила крок вперед у даній сфері державного управління, незважаючи на вже зроблений обсяг роботи та підтримку ЄС в умовах Програми SIGMA, адже це дало позитивний результат – Законопроект «Про адміністративну процедуру», який є досить чітким, збалансованим, структурованим та ясным. Звичайно, жоден нормативно-правовий акт не можна вважати ідеальним і здійснення адміністративної процедури залежить від індивідуальної справи, але якщо органи публічної адміністрації у своїй діяльності будуть керуватись єдиними правилами, то це зможе забезпечити певну стабільність і гарантії для громадян щодо здійснення належного захисту своїх прав та законних інтересів.

Диференційованість чинного національного законодавства зумовлює різне регулювання адміністративних процедур в той час, коли більшість з них мають аналогічну структуру. У зв'язку з цим фактом виникає проблема, яка часто може спричиняти свавілля у діяльності органів публічної адміністрації, що є неприпустимим у суперечить загальним правовим принципам, зокрема верховенству права, але проконтролювати це, враховуючи наші реалії, важко. Непоодинокі випадки прийняття рішення без участі особи, за ініціативою органу, тобто без її повідомлення про це і з'ясування позиції, навіть якщо є підстави для здійснення відповідної процедури. І якщо таке рішення обмежує права особи, то оскаржити його може бути складно і загалом неефективно. Часто адміністративні акти не є вмотивованими. Таких прогалин немало.

Проблему відсутності закону про адміністративну процедуру часто пов'язують із затягуванням процесу шляхом проведення різноманітних обговорень про його доопрацювання і узгодження деяких питань, його неодноразове подання до ВРУ та відкликання, але не більше.

Багато правників погоджується з тим, що однією з причин, яка гальмує процес розвитку адміністративно-процедурного права, є проблема розвитку юридичної освіти та науки у сфері адміністративної процедури. Студенти, науковці та практики не усвідомлюють нагальності даного питання, тому що не вивчають та не сприймають на належному рівні інститут адміністративної процедури¹.

На останок, хочеться зазначити, що ми втрачаємо багато часу, залишаючи не вирішеним питання прийняття ЗУ «Про адміністративну процедуру», який надасть можливість споживачам публічних послуг належно захистити свої інтереси у сфері здійснення адміністративної процедури.

Література

1. Юридична енциклопедія [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.] – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана. 1998–2004. URL: <http://leksika.com.ua/11320904/legal>

¹ Тимошук В. Історія та стан розробки проекту адміністративно-процедурного закону в Україні, основні перешкоди його ухвалення. Адміністративна процедура: особливості формування української концепції. Харків, 2017. С. 25.

2. Тарасова В. А. Процедурная форма деятельности органов социального обеспечения. *Советское государство и право*. 1973. №11. С. 112-113.
3. Адміністративно процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимошук. К.: Факт, 2003. С. 14.
4. Теличко М. В. Адміністративні процедури та їх роль в інституті державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: збірник наукових статей. С. 35.
5. Проект Закону України «Про адміністративну процедуру» від 28.12.2018 №9456. База даних: «Верховна Рада України офіційний веб-портал». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65307
6. Юрійчук І. Правове поняття адміністративних процедур. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №5. С. 151-152.
7. Галицина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу. *Форум права*. 2010. №4. С. 166.
8. Мотрук Т. В. Поняття та ознаки адміністративної процедури. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. №6. С. 193.
9. Тимошук В. Історія та стан розробки проекту адміністративно-процедурного закону в Україні, основні перешкоди його ухвалення. Адміністративна процедура: особливості формування української концепції. Харків, 2017. С. 22-27.

Понятійний апарат моніторингу способу життя публічних службовців: досвід зарубіжних країн

*Тимошенко В.Г., студентка магістратури
Науковий керівник:*

*Коломоєць Т.О., д.ю.н., професорка, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України
Запорізький національний університет*

Достатнє наукове дослідження теоретичних засад моніторингу способу життя є вирішальним під час створення та подальшого застосування правових норм. В Україні, з приводу правозастосування такого інструменту запобігання корупції, як моніторинг способу життя існує велика кількість неузгодженостей через відсутність визначеного понятійного апарату. Саме тому виокремлення та дослідження повного тематичного понятійного апарату зарубіжних країн може стати підґрунтям для створення деталізованого понятійного базису з відповідного питання в Україні.

Запозичення позитивного зарубіжного досвіду вже давно стало активно застосовуватись як у науковому фаховому середовищі, так і серед нормотворців. Науковцям, які присвячували свої роботи дослідженню цього питання, є: В. М. Гаращук, О. О. Дудоров, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, М. І. Хавронюк, С. Ю. Лукашевич, В. Я. Настюк, В. В. Пивоваров та ін.

Основою дослідження, окрім праць зазначених вчених та законодавчої бази зарубіжних країн, став Огляд міжнародної практики моніторингу способу життя, здійснений координаційною командою програми розвитку Організації Об'єднаних націй, серед яких: М. Ключар, Г. Кохан, І. Пресняков, Ю. Щербініна та Д. Котляр (далі – Огляд міжнародної практики) [1]. Судячи з результатів дослідження, щонайменше, п'ять країн застосовують інструмент моніторингу способу життя – Монголія, Нігерія, Філіппіни, Румунія та Руанда.

Тлумачення поняття чи терміну як окремо, так і в сукупності має вагоме значення для правозастосування. Так, поняття «моніторинг способу життя» має складові «моніторинг», «спосіб життя», а також розглядається сукупно. Огляд міжнародної практики, у частині дослідження досвіду Філіппін є підтвердженням вищезазначеного твердження, адже у цій країні за допомогою ширшого тлумачення терміну «моніторинг способу життя» стимулюють громадянське суспільство ставати первинним інформатором про підозрілий рівень статків державних службовців [1, с. 7].

Етимологічно «моніторинг» походить від англійського «monitoring» – контроль, або від латинського «monitor» – «той, хто попереджає, застерігає, наглядає» [2], не випадковим є і

закінчення –ing, яке для англійської мови у часовій групі Continuous позначає факт продовжуваної дії, акцентуючи увагу саме на тривалості процесу.

У роботі вже згадувався досвід Філіппін, так, у законодавстві цієї країни відповідний інструмент запобігання корупції та вид фінансового контролю, як і в Україні, позначено «моніторингом», у визначенні ж передбачено, що «здійснюється розслідування характеру та способу життя державних посадовців і працівників з метою визначити, чи повідає він їхнім доходам» [1, с. 11], тим самим охоплюючи досить широкий спектр активних дій. У практиці Світового банку використовується термін «перевірка способу життя» [3, с. 50], у законодавстві Кенії – «аудит способу життя» [3, с. 50], Румунії – «моніторинг» [4, с. 9]. Знову ж таки, основним питанням є змістовне наповнення поняття. Так, у Філіппінах закріпили норму-дефініцію, зацентрувавши увагу на «глибині та широті» активних дій, на способі вчинення моніторингу – «розслідуванні».

Опрацювання категорії «спосіб життя» є, першочергово, напрямком соціологічних досліджень. Використання і формування відповідного терміну у законодавстві відбувається, переважно, на підставі саме вищезазначених досліджень з урахуванням необхідності нормотворця направити визначення терміну у відповідну сферу суспільного життя. Осередками таких досліджень є Англія, Франція та Німеччина. Так, складову «спосіб життя» визначають як «стійку типову форму життєдіяльності особистості і спільнот, міру їх входження в соціум, типові взаємодії індивіда з суспільством, і групових стосунків групами, іншими людьми. Йдеться насамперед про звички, традиції, стереотипи поведінки, які визначають взаємозалежність між індивідом та його оточенням» [5, с. 606].

Філіппінське громадянське суспільство підготувало посібник, покликаний підвищити пильність громадян, сприяти їхній участі у пошуку та перевірці інформації, а також у збиранні інших доказів на місці. Зокрема, поняття «спосіб життя» у посібнику визначено як комбінацію наступних складових: нерухомість, рухоме майно, подорожі, оплата навчання, екстравагантні вечірки, гра у казино, виплата позик, сплата податків, витрати на певний стиль життя [1, с. 15].

Так, дослідники, при вивченні зарубіжного досвіду, прийшли до висновку, що «моніторинг способу життя» є багатогранним терміном, може бути широким спектром методів роботи антикорупційних інституцій: від поглибленої перевірки відомостей, наведених у декларації про майно, до «польового», прихованого спостереження за посадовими особами, підозрюваними у незаконному збагаченні [1, с. 7].

Не оминули відповідний інструмент запобігання корупції і положення, що визначають європейські та міжнародно-правові стандарти. Міжнародні нормативні документи покладають «відбиток» відповідності усталеним правилам демократичного, громадянського суспільства, як в Україні, так і в зарубіжних країнах на понятійний апарат моніторингу способу життя, який, у свою чергу, покладений в основу правозастосування. Або дотично, або більш ґрунтовно унормовані деякі аспекти моніторингу способу життя у Конвенції ООН проти корупції, Європейській конвенції з прав людини та ін. Так, у Конвенції ООН проти корупції визначено, що держави запроваджують інструменти за допомогою яких публічні службовці повинні надавати інформацію про свій спосіб життя (розуміння автора словосполучення «позаслужбова діяльність») [6]. Прикладом більш опосередкованого впливу на понятійний апарат та, як наслідок, на правозастосування моніторингу, є, положення статті 8 Європейської конвенції з прав людини, де визначено право на повагу до приватного і сімейного життя [7]. Відповідні норми є «стандартом» інтрузивності під час здійснення моніторингу. При цьому, положеннями Європейської конвенції з прав людини визначено, що втручання може відбуватись «згідно із законом» і «в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

Підсумовуючи, варто зазначити, що поняття «моніторинг способу життя» у цілому, розуміють як «перевірку», «розслідування», «контроль», «спостереження» за «усталеними звичками повсякденного життя» публічного службовця та членів його родини. У різних країнах, виходячи із необхідності та мети такого інструменту запобігання корупції

унормування та правозастосування відбувається по-різному, але, із урахуванням положень міжнародних документів.

Література

1. Моніторинг способу життя: огляд міжнародної практики, можливість застосування в Україні. Київ, 2016. 36 с.
2. Юридична енциклопедія : у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 3. 792 с.
3. Коломоєць Т. О., Кушнір С. М. Моніторинг способу життя як засіб запобігання корупції за законодавством України: чи є вибір терміна? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №5. С. 49-53.
4. Науково-практичний коментар Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. М. І. Хавронюк. Київ : Ваіте, 2018. 472 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
6. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : ратифіковано Законом України від 18.10.2006 № 252-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16 (дата звернення: 02.04.2020).
7. Європейська конвенція з прав людини : ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. Дата оновлення: 02.10.2013 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 02.04.2020).

Моніторинг способу життя в Україні: специфічні ознаки процедурного аспекту

Тимошенко Я.В., студент магістратури

Науковий керівник:

Кузенко Л.В., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Організація здійснення моніторингу способу життя в Україні врегульована нормами Закону України «Про запобігання корупції» [1] і Порядком здійснення моніторингу способу життя суб'єктів декларування, затвердженому рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції 18 травня 2017 року (далі – Порядок здійснення моніторингу) [2]. Дослідження саме процедурного аспекту є вкрай актуальним, адже не є зрозумілим, як саме можливо здійснювати повний моніторинг усіх суб'єктів декларування та членів їх сімей, коли, відповідно до статистичних даних з Єдиного державного реєстру декларацій, кількість поданих декларацій за 1 календарний рік складає більше 1 мільйона, а кількість осіб, працюючих у Відділі моніторингу способу життя Департаменту перевірки декларацій та моніторингу способу життя НАЗК, складає 5 осіб станом на початок 2020 року.

Дослідженням моніторингу способу життя в Україні у тому чи іншому форматі займалися В. М. Гаращук, Б. М. Головкін, О. О. Дудоров, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоєць, С.М. Кушнір, М. І. Хавронюк та ін. Праці вчених-правників є, переважно, поодинокими, через що великий масив питань залишається без уваги.

Дійсно, проведення моніторингу способу життя для усіх без виключення суб'єктів декларування та членів їх сімей не було б доцільним з огляду на використання ресурсів. Саме тому у Законі України «Про запобігання корупції» та в Порядку здійснення моніторингу міститься ознака вибіркової. Так кого ж «вибірково моніторить» НАЗК? Тих, щодо кого є інформація від джерел, зазначених у п.2 ч.2 Розділу II Порядку, такими джерелами є: викривачі та інші фізичні особи; громадські об'єднання, їх члени та уповноважені представники; юридичні особи; ЗМІ, соціальні мережі, інші відкриті джерела інформації; правоохоронні органи. Також, серед практиків існує думка, що «обраним» може стати суб'єкт, «щодо якого з'являються відповідні «маркери» ще під час подання декларації, такими «маркерами» можуть бути,

наприклад, ненадання інформації щодо вартості майна дружини суб'єкта декларування з підстави «не надано інформації чи інформація невідома» або раптове збільшення суми коштів, розміщених на банківських рахунках, чи готівки, порівняно з декларацією, поданою за попередній рік». Якщо такі «маркери» накопичуються, суб'єкт декларування та члени його сім'ї можуть стати «обраними» НАЗК для проведення моніторингу способу їх життя.

Також, існують певні вимоги до інформації, яка може слугувати підставою для проведення моніторингу, вони зазначені у п.2 ч.2 Розділу II Порядку: відношення інформації до конкретного суб'єкта декларування; інформація повинна містити фактичні дані про невідповідність рівня життя наявному майну й одержаним доходам згідно з поданою декларацією суб'єкта декларування; відповідна інформація може бути перевірена [2]. Водночас, у Порядку містяться вимоги до того, якою не повинна бути інформація, такі вимоги є віддзеркаленням попередніх: «якщо неможливо встановити особу, щодо якої надана інформація; немає фактичних даних, що можуть бути перевірені; якщо така інформація вже перевірялась та був зроблений відповідний висновок про її достовірність у встановленому Законом порядку» [2].

Отже, при виконанні усіх попередніх умов, після проходження «пунктів» (відповідності ознакам) вибіркової, належності інформації та її новизни (якщо моніторинг вже проводився, то новий може бути проведений тільки стосовно тієї інформації, яка ще не була перевіреною) настає етап стадії прийняття рішення НАЗК. Якщо прийнято рішення про початок процесу моніторингу, то на цьому етапі він також повинен відповідати певним ознакам-засадам (крім, звісно, загальних принципів проведення моніторингу, зазначених у ч. 4 Розділу I Порядку). Такими ознаками-засадами є:

1) захищеність, до якої відноситься забезпечення охорони і захисту інформації, яка збирається, одержується, використовується під час проведення моніторингу (абз. 3 ч. 9 Розділу II Порядку);

2) законність отриманої інформації (абз. 2 п. 4 Розділу III Порядку);

3) достовірність інформації (ч.9 Розділу II Порядку);

4) строковість – суворо в межах граничних строків (з можливістю зупинення перебігу строку), а саме – 60 днів з дня прийняття рішення про проведення моніторингу, які можуть бути продовжені у встановлених випадках, але не більш як на 30 днів (абз. 3 ч. 9, ч.11 Розділу II Порядку).

Так, під час збирання, одержання, використання інформації, яка є необхідною для моніторингу мають бути присутніми ознаки: відсутності «надмірності», дотримання мети моніторингу без втручання у життя приватних осіб. Для розуміння цих ознак необхідним кореляція моніторингу способу життя із повною перевіркою декларації. Схожість «моніторингу способу життя» та «повної перевірки декларації» (ст. 50 Закону України «Про запобігання корупції») проглядається протягом усього дослідження, ще й збирання, одержання, використання інформації відбувається у відповідності до п. 8-11 Розділу III Порядку проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженого рішенням НАЗК від 10 лютого 2017 року №56 (п. 3 ч. 8 Розділу III Порядку) [3]. Але, моніторинг способу життя ні в якому разі не є повною перевіркою декларації «пасивного» суб'єкта, його результати можуть лише виступати підставою для проведення повної перевірки. Крім цього, моніторинг є «спостереженням» з «мінімальним» застосуванням інтрузивних засобів, має обмежений і частковий характер, з обов'язковою відсутністю ознаки «надмірності» втручання у приватне життя особи. Повна перевірка декларації, у свою чергу є і «контролем», і «перевіркою» з іншим «ступенем» інтрузивності, і наслідки її проведення є більш юридично помітними як для «активних» суб'єктів, так і для «пасивних».

Таким чином, процедурний аспект моніторингу способу життя є логічним, структурованим, об'єктивним, послідовним, а також, має специфічні ознаки на кожному етапі здійснення процедури. Специфічні ознаки мають вирішальне значення для відмежування моніторингу способу життя від інших інструментів запобігання корупції, визначених у Законі України «Про запобігання корупції», а також допомагають досягти встановлену моніторингом

мету – без «надмірного» втручання, спостерегти за життям суб'єкта декларування та членів його сім'ї, зіставляючи отриману інформацію з наданою у декларації для подальшого вирішення питання про застосування інших інструментів запобігання, виявлення та боротьби з корупцією. При цьому, проглядається проблематика відсутності деталізованого правового регулювання, адже, багато у чому оцінка тієї чи іншої ознаки покладена на суб'єктивний розсуд, що дає підстави для довільного тлумачення та застосування. Така проблематика зумовлює потребу удосконалення положень чинного законодавства, доцільним вбачається уніфікація положень Закону України «Про запобігання корупції» та Порядку здійснення моніторингу в частині текстуального узгодження положень, а також, регламентації усіх наведених у роботі ознак для чіткого та об'єктивного їх тлумачення.

Література

1. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. Дата оновлення: 20.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 02.04.2020).
2. Порядок здійснення моніторингу способу життя: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 18.05.2017 р. №13. 2017. 7 с.
3. Порядок проведення контролю та повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: Рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 10.02.2017 р. №56. Дата оновлення: 15.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0201-17/ed20191015> (дата звернення: 02.04.2020).

Об'єкти культурної спадщини в цивільному обороті України

Фомін І.Ю., студент

Науковий керівник:

Щипанова О.О., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Збереження культурної спадщини є важливим аспектом відродження та розвитку держави. Виключення з обігу об'єктів культурної спадщини неможливо, а тому законодавець встановив особливий цивільно-правовий режим цих об'єктів. На сьогодні в українському законодавстві відсутнє уніфіковане поняття культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини, що значно ускладнює визначення їх цивільно-правового режиму як об'єкту цивільних правовідносин.

Метою статті є аналіз цивільно-правового регулювання оборотоздатності об'єктів культурної спадщини в цивільному обороті України.

Актуальність правового регулювання оборотоздатності об'єктів культурної спадщини пов'язана перш за все з тим, що такі об'єкти потребують особливої охорони. По-друге з тим, що українське законодавство має значну кількість недоліків. По-третє, немає однастайності у використанні термінології («культурні цінності», «культурна спадщина» та ін.). Обидва визначення є в Цивільному кодексі України: культурна спадщина – ст.ст. 13, 346, 352, 417, культурні цінності – ст.ст. 319, 343, 576.

Вважаємо доцільним розпочати аналіз даної теми з висвітлення понять.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» культурні цінності – об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [1].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» об'єкт культурної спадщини – визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з

археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [2].

Проаналізувавши ці поняття, можна дійти висновку, що вони не є тотожними. Культурні цінності є значно ширшою категорією, оскільки охоплюють і ті об'єкти, які створені в наш час, і відповідно стануть спадком для майбутніх поколінь. Для об'єктів культурної спадщини як надбання попередніх поколінь, вже встановлений особливий статус і вони підпадають під охорону держави.

Особливий статус об'єкта культурної спадщини як об'єкта цивільних прав зумовлений двома чинниками: його публічним значенням для розвитку суспільства, а також приватним інтересом – забезпечення можливості здійснення учасником цивільних правовідносин своїх прав [3, с.10].

За своєю сутністю об'єкти культурної спадщини слід віднести до таких об'єктів цивільних прав як речі, що є предметами матеріального світу, щодо яких можуть виникати цивільні права й обов'язки (ст. 177 Цивільного кодексу України) [4]. Але у зв'язку з тим, що такі об'єкти є унікальними і потребують особливої охорони для забезпечення зберігання національної культури, до них неможливо автоматично застосувати загальні положення про речі.

Відповідно до ст. 54 Конституції України, культурна спадщина охороняється законом [5]. Об'єкти культурної спадщини є рухомими, і нерухомими.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» об'єкти культурної спадщини, що є пам'ятками (за винятком пам'яток, відчуження або передача яких обмежується законодавчими актами України) можуть бути відчужені, а також передані власником або уповноваженим ним органом у володіння, користування чи управління іншій юридичній або фізичній особі за наявності погодження відповідного органу охорони культурної спадщини [2].

Цивільний оборот об'єктів культурної спадщини необхідно розглядати як оборот нерухомих і рухомих речей. Такі об'єкти можуть бути обмежені у цивільному обороті або вилучені з нього. Вони внесені до Державного реєстру національного культурного надбання та Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Частина 2 ст. 178 ЦК України передбачає наявність спеціального дозволу для придбаного певними особами окремих видів об'єктів цивільних прав та встановлює коло певних учасників обороту, яким вони можуть належати. Ці об'єкти йменуються обмежено оборотоздатними. Такий оборот чітко відслідковується й регулюється державою [4].

Пам'ятки культурної спадщини є обмеженими у цивільному обороті, оскільки вони можуть перебувати у власності приватних осіб лише за умови дотримання спеціального порядку їх набуття [3, с.61]. Відповідно до п. «б» Додатку № 2 до Постанови Верховної Ради України «Про право власності на окремі види майна» спеціальний порядок набуття права власності передбачений щодо об'єктів, що перебувають на державному обліку як пам'ятки історії та культури [6].

В законодавстві більш-менш урегульовано правочини щодо здійснення купівлі-продажу нерухомих об'єктів культурної спадщини, які укладаються із застосуванням загальних і спеціальних правил. За загальним правилом (гл. 54 ЦК України) договір купівлі-продажу нерухомості має бути укладено в письмовій формі з нотаріальним посвідченням і подальшою державною реєстрацією права власності (ст. 657 ЦК України) [4]. Спеціальні правила зазначені у Законі України «Про охорону культурної спадщини». Вони вимагають: а) повідомити в письмовій формі відповідний орган охорони культурної спадщини про намір продати нерухомий об'єкт культурної спадщини, із зазначенням ціни та інших умов продажу (оскільки такі органи мають право привілеєвої купівлі) (ст. 20); б) наявність від органу охорони культурної спадщини згоди на відчуження (ст. 18); в) після укладення договору купівлі-продажу покупець зобов'язаний укласти з органом охорони культурної спадщини відповідний охоронний договір (ст. 23) [2].

Правовий механізм права привілеєвої купівлі (ст. 20 Закону України «Про охорону культурної спадщини») є тотожним праву переважної купівлі (ЦК) – різниця полягає лише у назві цього права.

У разі відмови від здійснення цього права чи нездійснення його протягом місяця з дня одержання повідомлення власник або уповноважений ним орган має право на продаж

пам'ятки. Право привілеєвої купівлі пам'ятки не застосовується, коли покупцем пам'ятки, яка перебуває у приватній власності, є діти, дружина і батьки або, за їх відсутності, брати і сестри, а також дід та бабка як з боку батька, так і з боку матері, і небожі та небоги продавця (ст. 20 Закону України «Про охорону культурної спадщини») [2].

Таким чином врегульований оборот і деяких рухомих об'єктів культурної спадщини. Аналогічний специфічний порядок обороту передбачений щодо архівних документів. Відповідно до ст. 10 Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» документи Національного архівного фонду, що належать державі, територіальним громадам, не можуть бути об'єктом приватизації, купівлі-продажу, застави або інших угод, пов'язаних з передачею права власності, і надаються лише в тимчасове користування. Право власності на документ Національного архівного фонду, який не належить державі або територіальним громадам, переходить лише за умови та після попереднього письмового повідомлення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи і діловодства або уповноважених ним архівних установ про намір здійснити відчуження документа.

Цим Законом додатково встановлюються зобов'язуючі приписи до власника, який набув документ Національного архівного фонду. Він зобов'язаний письмово повідомити про це орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи і діловодства або уповноважену ним архівну установу [7].

Пам'ятка може бути приватизована лише за умови укладення майбутнім власником з відповідним органом охорони культурної спадщини попереднього договору про укладення в майбутньому охоронного договору на пам'ятку (її частину) з викладенням його істотних умов, у тому числі щодо цільового використання пам'ятки, робіт, які майбутній власник зобов'язується провести на пам'ятці з метою утримання її в належному стані (абз. 3 ч. 1 ст. 18 Закону України «Про охорону культурної спадщини») [2]. Перелік пам'яток, які не підлягають приватизації, затверджений Верховною Радою України у Законі України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації». Також об'єкти, занесені до цього Переліку, не можуть бути предметом застави відповідно до ч. 4 ст. 576 ЦК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону України «Про охорону культурної спадщини» об'єкти культурної спадщини, що є пам'ятками (за винятком пам'яток, відчуження або передача яких обмежується законодавчими актами України) можуть бути відчужені, а також передані власником або уповноваженим ним органом у володіння, користування чи управління іншій юридичній або фізичній особі за наявності погодження відповідного органу охорони культурної спадщини [2].

Порядок надання погоджень встановлюється центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини.

Відповідно до ст. 25 Закону України «Про охорону культурної спадщини» надання об'єктів культурної спадщини, що є пам'ятками, в користування юридичним та фізичним особам з науковою, культурно-освітньою, туристичною та іншою метою здійснюється з дотриманням встановлених цим Законом вимог (розділ 5 Закону України «Про охорону культурної спадщини») [2].

Виключення об'єктів культурної спадщини з цивільного обороту означає належність їх на праві власності лише визначеним законом учасникам цивільних відносин та неможливість їх передачі за будь-якими правочинами. Згідно ст. 17 Закону України «Про охорону культурної спадщини» усі пам'ятки археології, в тому числі ті, що знаходяться під водою, включаючи пов'язані з ними рухомі предмети, є державною власністю [2]. Такі рухомі предмети підлягають віднесенню до державної частини Музейного фонду України, обліку та збереженню у порядку, визначеному законодавством.

Ці об'єкти належать виключно такому суб'єкту публічного права, як держава. Тобто можна похідним чином зробити висновок про неможливість відчуження цих об'єктів на недержавну власність, в тому числі комунальну. Також виключеними із цивільного обороту вважаються об'єкти, що перебувають у запасниках і не виставляються для загального огляду у музеях [8, с.93].

Переміщення рухомих речей, які відносяться до державної частини Музейного фонду, з одних музеїв до інших не є правочином, оскільки в цьому разі право власності на них

залишається за державою. Про це зазначається в Законі України «Про музеї та музейну справу», в ст. 15-2 якого музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, віднесені до державної частини Музейного фонду України, не підлягають відчуженню, за винятком обміну на інші музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання. Обмін в даному випадку можна трактувати як надання в тимчасове користування.

Музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що належать до державної частини Музейного фонду України, та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до державної частини Музейного фонду України, не підлягають приватизації та не можуть бути предметом застави [9].

Проаналізувавши чинні положення законодавства у сфері охорони культурної спадщини, можна зробити висновок, що українське законодавство має певні правові механізми для забезпечення охорони об'єктів культурної спадщини. Але враховуючи те, що об'єкти культурної спадщини відносно нещодавно стали об'єктом цивільних прав (після втрати державою монопольної власності на них), то законодавство про охорону культурної спадщини ще містить прогалини та суперечності. Залишаються невирішеними питання щодо термінологічної уніфікації, систематизації законодавства у даній сфері. Вважаємо, що є доцільним розробка окремого закону, який буде визначати, які саме об'єкти є культурною спадщиною і регулювати всі інші питання у цій сфері.

Література

1. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 р. № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14>
2. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08. 06. 2000 р. № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#o290>
3. Менська О.А. Культурна спадщина як об'єкт цивільних прав. Київ, 2015.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Про право власності на окремі види майна : Постанова Верховної Ради України від 17.06.1992 № 2471-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>
7. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
8. Дуденко Т.В. Цивільно-правова охорона прав на культурні цінності та їх оборотоздатність. Харків, 2017. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Dudenko/d_Dudenko.pdf
9. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр>

Особистий мотив як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони злочину за ст.148 Кримінального Кодексу України «підміна дитини»

Холодій Л.О., студентка

Науковий керівник:

Плутницька К.М., к.ю.н., доцентка

Запорізький національний університет

Кожному зі складів злочинів в Особливій частині Кримінального кодексу України притаманні певні ознаки, властиві лише для конкретного протиправного діяння. Вони різняться в залежності від ряду характеристик: суб'єкта, об'єкта, суб'єктивної чи об'єктивної сторони. За допомогою таких розмежувальних ознак здійснюється відмежування одних злочинів від інших. Саме тому їхня роль є важливою для кримінального права та діяльності, пов'язаної із даною сферою юриспруденції.

Суб'єктивна сторона злочину є проявом психологічного змісту злочину та внутрішнього, особистого ставлення злочинця до вчинюваного ним діяння (дії або

бездіяльності) [1, с. 184]. В силу цього, даний елемент складу злочину нерозривно пов'язаний з іншими його складовими, адже в психіці злочинця знаходять прояви усі об'єктивні якості злочинного діяння.

Мотив як суб'єктивна ознака злочинів має, за загальним правилом, факультативну роль [1, с. 184]. Але, у випадках, коли він прописаний у диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – ККУ), починає трансформуватися у обов'язкову суб'єктивну ознаку складу конкретного злочину. Одним із таких прикладів виступає ст.148 ККУ – «Підміна дитини».

Дослідженням проблематики визначення статусу і ролі такої суб'єктивної ознаки складу злочину як мотив займалися вчені правники протягом досить значного часу. До них належать: П.А. Воробей, Р.В. Вереша, О.О. Дудоров, М.Й. Коржанський, Л.І. Петражицький, А.В. Савченко, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, А.П. Тузов, П.Л. Фріс, М.П. Чубинський, А.П. Шеремет, Л.І. Шеховцова та ін.

Поняття мотиву як суб'єктивної сторони злочину має декілька інтерпретацій в роботах дослідників. Мотив – це спонукальна, рушійна причина певної поведінки особи, яка може виражати потреби, почуття, емоції людини (О.П. Дячкін) [2, с. 102]. Мотив – це сформоване під впливом соціального середовища і життєвого досвіду особи спонукання, яке є внутрішньою безпосередньою причиною злочинної діяльності і виражає особистісне ставлення до того, на що спрямована злочинна діяльність (К.Є. Ігошев) [3, с. 66]. Мотив злочину слід розглядати як інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою (А.В. Савченко) [4, с. 14].

Як бачимо, думки вчених різняться між собою щодо тлумачення «мотиву» крізь призму кримінально-правової характеристики. Проте, зазначені поняття об'єднує один вектор – внутрішнє спонукання особи, тобто злочинця, до скоєного чи скоюваного ним діяння.

Розглядаючи особливості особистого мотиву, передбаченого в ст. 148 ККУ «Підміна дитини», бачимо, що законодавець абстрактно описав зазначену ознаку. Таким чином, оцінка тих чи інших спонукань злочинця при вчиненні ним злочину віднесена на розсуд правоохоронних органів та суду.

Досліджуючи питання особистого мотиву як обов'язкової суб'єктивної ознаки злочину, передбаченого ст.148 ККУ, перш за все варто звернути увагу на правозастосовну практику, аналізуючи статистичні дані стосовно зазначеного діяння. На практиці випадки застосування ст.148 ККУ зустрічаються вкрай рідко: за 2015 р. органами Національної поліції України не зареєстровано жодного випадку підміни дитини, у 2016 р. – 1, у 2017 р. – 0, у 2018 р. – 1, у 2019 р. – 0, за 2 місяці 2020 р. – жодного такого злочину. Таким чином, упродовж 2015 – лютий 2020 рр. усього зареєстровано 2 випадки підміни дитини [5]. Аналіз статистичної інформації щодо зареєстрованих за ст.148 ККУ випадків та результатів їх досудового розслідування за 2015–2020 рр. засвідчує, що у кожному з відповідних кримінальних проваджень жодній особі не було вручено повідомлення про підозру за зазначеною статтею Кримінального кодексу України. Окрім того, станом на початок квітня 2020 р. в Єдиному державному реєстрі судових рішень відсутній принаймні один вирок, ухвалений у відповідних кримінальних провадженнях. Відповідно, судова практика стосовно такого злочину як підміна дитини відсутня, через що серед правового поля немає й Постанови Пленуму Верховного суду України щодо надання роз'яснень чи рекомендацій по застосуванню судами правил при визначенні того чи іншого мотиву особистим в розрізі злочину, передбаченого ст.148 ККУ.

Грунтуючись на зазначеній інформації на основі отриманих результатів, неможливо зробити жодних висновків або узагальнень з приводу оцінки судовими чи правоохоронними органами особистого мотиву при вчиненні особою підміни дитини.

Проте, невинний розвиток наукових здобутків з кримінального права дозволяє провести теоретичне дослідження проблемного питання. Насамперед, варто розтлумачити поняття саме «особистого мотиву». Воно є досить оціночним, оскільки має прив'язку до

внутрішнього психологічного стану особи злочинця. Однозначно не можна стверджувати яка саме поведінка людини сприятиме скоєнню нею кримінального діяння. Саме тому при визначенні поняття «особистого мотиву» варто оперувати абстрактними та узагальненими термінами. Спробуємо дати визначення цьому поняттю, відповідно до якого: «особистий мотив» – це внутрішній стимул особи до вчинення нею злочину, який виникає під впливом позитивних чи негативних стосунків такої особи з конкретною іншою особою.

Для більш повного розуміння необхідно виокремити групи факторів, які слід відносити до особистих мотивів в розумінні статті 148 ККУ. Так, Є.В. Фесенко дотримується позиції, за якої особисті мотиви, з точки зору міри їх сили, умовно поділяються на три групи:

- 1) особливо сильні (потягли за собою сильне душевне хвилювання);
- 2) сильні (виникли на тлі певної позитивної чи негативної поведінки потерпілого, що є істотно дотичним до інтересів суб'єкта);
- 3) слабкі (виникли на тлі невизначеної неприязні до потерпілого, з'являються з незначного приводу) [6, с. 79-80].

На зазначену класифікацію, відповідно до думки її автора, прямо чи опосередковано впливають внутрішні спонукання, що ґрунтуються на певних стосунках суб'єкта злочину з конкретною особою [6, с. 80].

Особисті мотиви, що мають відношення до підміни дитини, можна класифікувати за запропонованим О.І. Плужник варіантом на: низькі (задоволення садистських нахилів, помста, заздрість, ревності) та благородні (наприклад, вчинена із гуманних спонукань підміна тяжко хворого немовляти, яке відразу після народження знаходиться при смерті, в інтересах його матері на здорову дитину, від якої відмовилась мати останньої) [7, с. 67]. Інакше кажучи, особисті мотиви можуть виникнути як на негативному ґрунті, так і на позитивному. Особливістю в подібній ситуації є те, що у другому випадку, враховуючи етичну специфіку скоєного, може йти мова про відсутність у діях винної особи суспільної небезпеки діяння через його малозначність.

Об'єднуючи попередні приклади класифікацій особистого мотиву, можна поєднати їх, і, водночас, поділити на: основні (мають пряме значення та прямий вплив на спонукання особи до вчинення нею підміни дитини) та додаткові (мають опосередкований вплив на скоєне діяння, похідні від головних).

Загалом вбачаємо, що кожна класифікація ґрунтується навколо психологічної поведінки винної особи. Схожої думки дотримується А.В. Андрушко, який стверджує наступне: типові морально-психологічні риси осіб, які вчиняють діяння, передбачене ст.148 ККУ, це: відсутність твердих моральних принципів та порядності, авантюрний склад характеру, нерозбірливість у виборі засобів для досягнення бажаної мети [8]. Також автор наголошує, що в системі цінностей таких осіб ключове місце займають егоїстичні та корисливі спонукання [8].

Підсумовуючи усе вищезазначене, проаналізувавши практичну та теоретичну базу з досліджуваного в роботі проблемного питання, можна дійти наступних висновків.

1. Мотив, як ознака суб'єктивної сторони злочину, може мати як факультативний, так і обов'язковий характер. Це прямо залежить від того, чи прописана така ознака в диспозиції статті Особливої частини Кримінального кодексу України (або ж прямо впливає з її змісту), чи ні.

2. Дослідження статистичних даних показало, що на сьогодні відсутня правозастосовна практика з приводу досудового розслідування та судового розгляду кримінального правопорушення за підміну дитини. Це є, здебільшого, гарним показником, оскільки тенденція злочинності щодо незаконної підміни немовлят відсутня і не зростає.

3. Запропоноване в роботі авторське визначення поняття «особистого мотиву» в розрізі розуміння ст.148 має практичне застосування, оскільки воно є лаконічним з одного боку і, водночас, повним з іншого.

4. Аналіз існуючої класифікації особистих мотивів дає розуміння того, що в залежності від їх характеру, природи, наслідків тощо залежить подальша робота

правоохоронних органів по встановленню кожної з обставин справи, яка сприяла виникненню у потенційного злочинця, що може скоїти зазначене правопорушення, особистого мотиву до підміни дитини.

5. Для вдосконалення чинного законодавства України пропонуємо компетентному органу судової влади надати відповідні рекомендації для суддів щодо правового застосування норми, а саме ст.148 ККУ «Підміна дитини». Враховуючи лише теоретичний рівень розвитку даного питання, який не підлягає застосуванню судами при розгляді та вирішенні ними кримінальних справ, таке нововведення було б цілком доцільним та корисним.

Література

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посіб. / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
2. Дячкін О.П., Соболев О.І., Скок О.С. Конспект лекцій з дисципліни «Кримінальне право» (Загальна частина). / за ред. В.М. Тертишник, Є.І. Макаренко. Дніпро : ДДУВС, 2016. 372 с.
3. Игошев К.Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький : Горьк. высш. школа МВД СССР, 1974. 168 с.
4. Савченко А.В. Мотив і мотивація злочину : монографія. Київ : Атіка, 2002. 144 с.
5. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2015–2020 рр. Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>. (дата звернення: 04.04.2020).
6. Фесенко Є.В. Надто широке тлумачення ознак складу злочину хуліганства неприпустиме. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. Том 11. Часть 2 (30). С. 75-82.
7. Плужнік О.І. Кримінальне право України. Особлива частина. (Конспект лекцій) : навч. посібн. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.
8. Андрушко А.В. Підміна дітей: кримінологічна характеристика та напрями запобігання. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2018. 5 (volume 1) 2018. URL: http://vjhr.sk/archive/2018_5/part_1/3.pdf.

Актуальні проблеми, пов'язані з законодавством про єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані із корупцією

Шуляр Д.С., студентка

Науковий керівник:

Коломоєць Т.О., д.ю.н., професорка, член-кореспондент НАПрН України,

Заслужений юрист України

Запорізький національний університет

Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією (Реєстр), як ефективний інструмент запобігання корупційним явищам, який об'єднав зазначені категорії осіб у єдину базу даних та став фільтром на шляху таких осіб до доступу до публічної служби, створено в Україні у 2009 році. Комплекс нормативно-правових актів, які передбачали створення та регулювання функціонування Реєстру є досить розгалуженим і несистематизованим.

Пропонується виділити три етапи формування законодавства про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією: перший – до 2009р.; другий: з 2009р. – по 2014р.; третій: з 2014р. – по сьогоднішній день.

Задля виділення проблемних питань функціонування Реєстру та можливих шляхів їх вирішення, необхідно охарактеризувати кожний етап формування законодавства про нього.

Перший етап формування законодавства про Реєстр характеризується наявністю нормативно-правових актів, метою прийняття яких було створення та вдосконалення шляхів ефективного запобігання та протидії корупційним явищам, при цьому відсутні ідеї щодо створення подібного виду реєстру (до цього етапу належить Закон України від 05.10.1995р. «Про боротьбу з корупцією» [1]).

Другий етап формування законодавства про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, відзначився фактично прийняттям нормативно-правових актів, які закріплювали факт створення такої бази даних, але вони містили загальні відомості, не враховуючи всі особливості Реєстру, внаслідок чого виникли проблеми, пов'язані з процедурою внесення та вилучення з нього відомостей про осіб. На цьому етапі були прийняті Закон України від 11.06.2009 р. «Про засади запобігання та протидії корупції» (вперше було закріплено впровадження Реєстру з метою забезпечення реалізації необхідності підвищення ефективності механізму запобігання корупції, шляхом створення єдиного обліку осіб, які хоча б одноразово були притягнуті до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією) [2] та Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення» [3]. Згідно з вищезазначеним Законом Реєстр отримав назву «Єдиний державний реєстр осіб, що вчинили корупційні правопорушення».

Третій етап характеризується нормотворчою діяльністю, зорієнтованою на удосконалення законодавства про Реєстр, розширенням його змістовного наповнення. До цього етапу належить Закон України від 10.11.2014 р. «Про запобігання корупції» [4]. У ньому було значно розширено перелік відомостей про Реєстр; закріплено нове найменування, яке відображає і розширення переліку категорій осіб, відомості про яких підлягають внесенню у Реєстр. Він отримав назву: «Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення».

Також на третьому етапі було змінено Держателя Реєстру. Був прийнятий спільний Наказ Міністерства юстиції та Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) від 16.01.2019 року № 140/5/4/19 «Про передачу нематеріального активу – бази даних» був прийнятий «Акт приймання-передачі нематеріального активу – бази даних «Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення», відповідно до спільного наказу від 16 січня 2019 року № 140/5/4/19 «Про передачу нематеріального активу – бази даних». З лютого 2019 р. головним суб'єктом реєстраційних відносин, Адміністратором та Держателем Реєстру стало НАЗК [5].

Наступний важливий нормативно-правовий акт, прийнятий на цьому етапі визначив передумови створення, мету, функціональне призначення, особливості ведення Реєстру, суб'єктів реєстраційних правовідносин, категорії осіб, що мають право на отримання інформаційних довідок і витягів з Реєстру, підстави відмови у їх наданні, відомості про Реєстратора та відповідальність за внесення недостовірних даних, внесення та вилучення відомостей з нього. Таким нормативно-правовим актом стало Рішення НАЗК «Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення». Цей документ є єдиним достатньо повним, в порівнянні з іншими, джерелом відомостей про Реєстр [6].

Таким чином, на сьогоднішній день існує комплекс базових актів, що регулюють функціонування Реєстру. Такими є Закон України «Про запобігання корупції» та підзаконні акти НАЗК. На основі ретроспективного аналізу можна виділити декілька проблем, пов'язаних з законодавством про Реєстр. До них належать: по-перше, те, що законодавство України про Реєстр є несистематизованим; по-друге, не всі нормативно-правові акти про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією, є врегульованими; по-третє, підзаконні акти і їх зміст не завжди відповідають Законам України.

Ймовірними шляхами вирішення проблемних питань, пов'язаних з законодавством про Реєстр, є: систематизація законодавства України про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією; врегулювання нормативно-правових актів про Реєстр; перевірка відповідності змісту підзаконних актів, на яких базується Реєстр, спеціалізованим Законам України.

Література

1. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 р. № 356/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80>
2. Про засади запобігання та протидії корупції : Закон України від 11.06.2009р. №1506-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1506-17>
3. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення : Наказ Міністерства юстиції України від 11.01.2012р. № 39/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-12>
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
5. Про передачу нематеріального активу – бази даних : Наказ Міністерства юстиції спільно з Національним агентством з питань запобігання корупції від 16.01.2019 року № 140/5/4/19. URL: <http://justks.gov.ua/nakaz-pro-peredachu-nematerialnogo-aktivu-bazi-danix/>
6. Про затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення : Рішення НАЗК від 09.02.2018 р. №166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0345-18>

Наукове видання

„ЗАПОРІЗЬКІ ПРАВОВІ ЧИТАННЯ”

**Тези доповідей
Щорічної міжнародної
науково-практичної конференції
м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р.**

Відповідальний за випуск: Коломоець Т.О.
Відповідальний редактор: Верлос Н.В.
Технічний редактор: Шиванова М.Г.
Комп’ютерна верстка: Шиванова М.Г.

Підписано до друку 18.05.2020. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 24,88. Тираж 300. Замовлення № 0520-116.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
69063, м. Запоріжжя, вул. Олександрівська, 84, каб. 402–403, 413
Телефони +38 (0552) 39 95 80,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.